Пролетарии от всички страни, съединявайте се!

МАРКС ЕНГЕЛС

СЪЧИНЕНИЯ

ИЗДАТЕЛСТВО
НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ
СОФИЯ 1963

МАРКС ЕНГЕЛС

ТОМ

11

Материалите, включени в настоящото издание,
са преведени от руски и сверени със съответните оригинали

К. МАРКС
Ф. ЭНГЕЛЬС

Сочинения

Издание второе

Государственное издательство
политической литературы
Москва 1958

ПРЕДГОВОР

В единадесетия том от Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс влизат статиите и кореспонденциите, написани през периода от края на януари 1855 до април 1856 г. Повечето от тези статии са били публикувани в немския буржоазнодемократичен „Neue Oder-Zeitung", чийто сътрудник Маркс станал в края на декември 1854 г. Същевременно Маркс продължавал да изпраща статии в прогресивния по онова време американски вестник „New-York Daily Tribune". Отделни произведения на Маркс, както и през предишните години, били публикувани в чартисткия орган „People's Paper", който почнал да излиза през май 1852 г. под редакцията на Ърнест Джонс.

В условията на политическа реакция, при почти пълна липса на работнически и революционнодемократически печат, Маркс и Енгелс смятали за необходимо да използват прогресивните буржоазни вестници за общуване с масите и за въздействие върху общественото мнение в интерес на пролетариата, за борба против реакционните сили. Сътрудничеството в „Neue Oder-Zeitung" давало на Маркс възможност да поддържа по-тясна връзка с Германия, на което двамата с Енгелс винаги придавали голямо значение, да осветлява за германските читатели най-важните въпроси на международната политика, на икономическото развитие и на политическото положение в капиталистическите страни, преди всичко в Англия и Франция, както и проблемите на работническото и буржоазнодемократическото движение.

Тъй като имало опасност работата за „Neue Oder-Zeitung" и „New-York Daily Tribune" да погълне всичкото време на Маркс

и да го откъсне от изследванията в областта на политическата икономия, на които основоположниците на марксизма придавали първостепенно значение, част от статиите за „Tribune“ по молба на Маркс били написани от Енгелс. Към тях спадат главно военните прегледи, които Маркс често изпращал и в „Neue Oder-Zeitung“, като ги превеждал на немски език. В отделни случаи Маркс, вземайки под внимание специфичните условия на кореспондентската работа за Германия, предавал съдържанието на военните статии на Енгелс в собствено изложение или внасял в тях някои изменения, съкращавал ги, а понякога ги и допълнял с написани от самия него прегледи на парламентарни дебати и международни събития. Такива статии, които са всъщност резултат от работата на двамата автори, представляват един от примерите за творческото сътрудничество на основоположниците на марксизма.

Публицистичната работа на Маркс и Енгелс, която е найважната страна на революционната дейност на основоположниците на научния комунизъм през 50-те години, била неразривно свързана с техните теоретически занимания, с по-нататъшното разработване на революционната теория на пролетариата. Наред с изследванията в областта на политическата икономия Маркс изучавал през това време проблемите на външната политика и на дипломацията на европейските държави. Енгелс продължавал да се занимава с военните науки, на първо място с историята на военното изкуство, изучавал историята на славянските народи, лингвистиката. Резултатите от научните изследвания на Маркс и Енгелс отчасти намирали отражение в техните статии и кореспонденции. Същевременно в процеса на журналистическата работа основоположниците на марксизма събирали нови фактически данни, които след това използували в своите научни трудове. Така например някои материали за поземлените отношения в Ирландия, както и отчетите на фабричните инспектори, приведени в статиите за „Neue Oder-Zeitung“, по-късно били използувани от Маркс в „Капиталът“.

Революционната публицистика на основоположниците на марксизма имала голямо значение за международното работническо и демократическо движение през 50-те години. Въпреки че било трудно да се води революционна пропаганда от страниците на „Neue Oder-Zeitung“, който излизал в условията на пруската реакция, въпреки различията в мненията по много въпроси с редакторите на „New-York Daily Tribune“, Маркс и Енгелс все пак успявали да прокарват в публицистичните си работи революционната пролетарска линия. Те разобличавали реакционните порядки в

европейските страни, разкривали язвите на капиталистическия строй, подлагали на бичуваща критика реакционните теории, които господствуващите класи използували за идеологическа защита на този строй. Маркс и Енгелс обосновавали в статиите си тактиката на пролетариата по най-важните въпроси на международната и вътрешната политика на европейските държави. Като прилагали метода на диалектическия и историческия материализъм към анализа на текущите събития, те показвали въз основа на конкретни примери действието на откритите от тях закони на общественото развитие, продължавали да конкретизират и развиват своето материалистическо учение за обществото, своята теория за класовата борба.

От многобройните проблеми, осветлени в статиите в този том, най-голямо внимание Маркс и Енгелс отделяли на международните отношения и на Кримската война, която през този период навлязла в своя последен стадий. Статиите на тези теми, влизащи в тома, са по своето съдържание продължение на публикуваните в 9 и 10 том от Съчиненията статии на Маркс и Енгелс по източния въпрос. Голямо място в тома заемат статиите, които характеризират икономическото и вътрешнополитическото положение в европейските страни, на първо място в Англия, както и статиите, посветени на английското работническо движение.

Към анализа на всички тези проблеми, към оценката на историческите събития основоположниците на марксизма подхождали като пролетарски революционери, имайки предвид преди всичко перспективата за нов подем на буржоазнодемократическото и на пролетарското движение в Европа, в настъпването на който те твърдо вярвали. При определянето на тактическата линия на пролетариата през периода на Кримската война те изхождали, както изтъква В. И. Ленин, от обективните условия на епохата от 1789—1871 г., характерна черта на която била незавършеността на борбата между капитализма и феодализма. В повечето европейски страни и след революцията от 1848—1849 г. оставали нерешени основните задачи на буржоазната революция и на дневен ред стояло „събарянето на абсолютизма и феодализма, подкопаването им, събарянето на чуждонационалното потисничество“ (В. И. Ленин. Съчинения, т. 21, стр. 298).

В последователно-революционното осъществяване на буржоазнодемократически преобразования в Европа Маркс и Енгелс виждали необходимото условие за победоносна пролетарска революция. Тяхната тактика през този период, която се определяла от същите основни задачи, които стояли пред пролетарските рево-

люционери и през време на революцията от 1848—1849 г., била в основата си продължение — в нови форми, съответствуващи на изменилата се историческа обстановка — на революционната тактика на „Neue Rheinische Zeitung“ през 1848—1849 г.

В статиите „Кризата в Англия“, „Най-близките перспективи във Франция и Англия“ и други Маркс и Енгелс ориентирали работническата класа и представителите на революционната демокрация към използване на международния конфликт — Кримската война — за разгръщане на европейска революция, насочена против съществуващите контрареволюционни режими. Те подчертавали заинтересоваността на работническата класа Кримската война, започната от господствуващите класи с антинародни цели, да послужи като тласък за големи революционни събития. Маркс се надявал, че тези събития „ще дадат на пролетариата възможност да заеме отново положението, което той загуби в резултат на юнската битка през 1848 г. във Франция. И това се отнася не само за Франция, но и за цяла Централна Европа, включително и Англия“ (виж настоящия том, стр. 199).

Големи надежди основоположниците на марксизма възлагали на революционната инициатива на френския пролетариат. В статията „Съдбата на великия авантюрист“, говорейки за възможността за „четвърта и най-велика френска революция“, Енгелс отбелязва, че такава революция може да предизвика революционни трусове на целия европейски континент. „Немците, унгарците, поляците, италианците, хърватите ще се освободят от насилствено свързващите ги едни с други вериги и вместо днешните неопределени и случайни съюзи и антагонизми отново ще се образуват в Европа два големи лагера с различни знамена и с нови цели. И тогава борбата ще се води само между *демократическата революция,* от една страна, и *монархическата контрареволюция* — от друга“ (виж настоящия том, стр. 140).

Както и през 1848—1849 г., Маркс и Енгелс считали за главна опора на феодално-абсолютистката реакция в Европа царското самодържавие. В редица статии те бичували крепостническите порядки, които господствували в царска Русия, разобличавали завоевателните планове на царизма и действията на царската дипломация, разкривали полицейската роля, която царизмът заедно с другите контрареволюционни сили в Европа изиграл в смазването на революционните движения. Маркс и Енгелс решително се обявявали против стремежите на управляващите класи в европейските държави да запазят и използуват царизма като оръдие за борба против революцията. Разгромяването на царизма, премахването на неговото реакционно влияние върху Европа Маркс

и Енгелс смятали за най-важната предпоставка за победоносна европейска революция.

В статиите на Енгелс „Германия и панславизмът“ се разкрива контрареволюционният характер на опитите на царското самодържавие да използува за своите цели националните движения на славянските народи от Централна и Южна Европа, стремежа на царизма да превърне призива за обединение на славяните в едно от средствата на своята завоевателна политика. Показвайки реакционната същност на панславистките идеи, Енгелс отбелязва, че разпространителите на тези идеи — монархическите елементи в националното движение на редица славянски народи — обективно изиграли през 1848—1849 г. ролята на опора на реакционната монархия на Хабсбургите в нейната борба против революцията в Германия и Унгария. Маркс и Енгелс решително се обявявали против всяка националистическа идеология, каквато и форма да вземала тя — пангерманизъм, панславизъм и т. н. Те подчертавали, че тази идеология води към разпалване на национална вражда между народите, че тя е дълбоко чужда на интересите на демократическото развитие, на националното и социалното освобождение на всички народи, включително и славянските.

Макар и да поддържал искането за даване на независимост на южните славяни и поляците, Енгелс не разпростирал това искане върху редица други угнетени славянски народи (чехи, словаци и др.), които влизали в състава на Австрийската империя. В статиите „Германия и панславизмът“ той говори за тези народи и тяхното бъдеще, като изхожда от издигнатото от него още в трудовете „Демократическият панславизъм“ и „Революцията и контрареволюцията в Германия“ погрешно положение, че те били загубили способността си за самостоятелно национално съществуване и били обречени на поглъщане от по-силните съседи (по-подробно за това виж предговорите към 6 и 8 том от Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс). Този извод се обяснява главно с обстоятелството, че като смятал за обща тенденция на развитието на капитализма централизацията, създаването на големи държави и поглъщането на малките народи от големите нации, Енгелс не взимал под внимание в достатъчна степен другата тенденция — борбата на малките народи против националния гнет, техния стремеж към национална независимост. Историята показа, че славянските народи, влизали по-рано в състава на Австрийската империя, не само проявиха способност за самостоятелно национално развитие, за създаване на собствени държави, но и заедно с другите народи от социалистическия лагер станаха творци на нов. социалистически обществен строй.

Отстоявайки необходимостта от революционна война против царизма в името на демократическото преустройство на Европа, на освобождението на потиснатите народи и на обединението по революционнодемократически път както на Германия, така и на Италия, Маркс и Енгелс разобличават политиката на управляващите класи в Англия и Франция, разпалили война за агресивни цели, за укрепване на монархическите и буржоазно-олигархическите режими в Европа.

В много статии, включени в настоящия том, Маркс и Енгелс въз основа на щателен анализ на историческите факти, на дипломатически документи, по-специално на протоколите на състоялата се през 1855 г. Виенска конференция, на парламентарните дебати и т. н. разкриват причините за възникването и истинския характер на Кримската война. Те разобличават фалшивите декларации на държавните дейци и на официалния западноевропейски печат, които представяли войната на Англия и Франция против Русия като война за „защита" на независимостта на Турция, като война против „деспотизма", за „свобода" и „цивилизация". Кримската война, доказват в своите статии Маркс и Енгелс, възниква преди всичко като резултат от сблъскването на икономическите и военните интереси на държавите, участвували в нея, и характерът ѝ се определя от користната политика на господствуващите класи в тези държави. Маркс и Енгелс разкриват противоречията между европейските държави в Близкия Изток, показват борбата между тях за подялба на владенията на Турската империя, за господство на Балканите и над черноморските проливи, показват тяхното съперничество в Централна Азия.

В статията „Палмерстон. — Физиология на господствуващите класи във Великобритания" и други статии Маркс разобличава политиката на западните държави спрямо тяхната „съюзница" Турция. Той разкрива хищническите методи на колониалното заробване на изостанала Турция от европейските държави, по-специално как под предлог, че ѝ помагат, те финансово я заробват. Поставили под свой контрол министерствата на външните и вътрешните работи на Турция, разпореждайки се с нейната армия, западните държави, изтъква Маркс, „протягат ръка към турските финанси" (виж настоящия том, стр. 410).

В статията „Странна политика", както и в редица други статии Маркс разкрива истинските политически цели, които преследвали в Кримската война господствуващите класи в Англия и Франция. Маркс и Енгелс ясно виждали, че буржоазно-олигархическа Англия и бонапартистка Франция, стремейки се към отстраняване на Русия като съперник в Близкия и Средния Изток,

към заграбване на Севастопол, към откъсване на Кавказ от Русия, към унищожаване на руската флота и по този начин към отслабване на военната мощ на Русия, съвсем не били заинтересовани от разрушаване на царизма като контрареволюционна сила. Западните държави съвсем не се стремели да разклатят реакционната, насочена към задушаване на революционните и националноосвободителните движения политическа система в Европа, основите на която били положени още на Виенския конгрес през 1815 г. и една от опорите на която бил руският царизъм. Напротив, в плановете на управниците на западните държави влизало укрепването на тази система. Кримската война, подчертава Маркс, разкривайки контрареволюционните замисли на управляващите клики във Франция и Англия, „е предприета не с цел да бъде анулиран Виенският договор, а по-скоро с цел той да бъде заздравен чрез допълнително включване на Турция в протоколите от 1815 г. Надяват се, че от този момент ще започне хилядогодишното царство на консерватизма и че обединените усилия на правителствата ще може да бъдат насочени изключително към „успокояване" на умовете в Европа" (виж настоящия том, стр. 332).

В статиите „Из парламента: дебатите по предложението на Дизраели", „Военните планове на Наполеон", „Инцидентът в камарата на общините. — Войната в Крим", „Локалната война. — Дебатите за административната реформа. — Отчетът на комисията на Робък" и други Маркс и Енгелс доказват, че управляващите кръгове в Англия и Франция се страхували източният конфликт да не прерасне във всеобщ революционен пожар на континента, и това обстоятелство слагало дълбок отпечатък върху дипломацията, военните планове и методите на водене на войната. Разпалвайки шовинистическите настроения във Франция и Англия, управляващите кръгове в западните държави, подчертават Маркс и Енгелс, същевременно полагали усилия да локализират войната, да не допуснат тя да прерасне във война на европейските народи против царизма и другите контрареволюционни сили. Маркс и Енгелс рязко критикували издигнатия от правителството на Франция и подкрепен от английското правителство план за „локална война в името на локални цели", показвайки, че този план отразява страха на бонапартистката клика и на английската олигархия от революционните последици от една общоевропейска война против царска Русия, че той е продиктуван от контрареволюционни, династически и други подобни съображения на управляващата върхушка във Франция и Англия. Без разобличаване на политиката на господствуващите класи в тези страни, без решителна борба против тази политика е невъзможно, подчертават

Маркс и Енгелс, да се постигне коренно изменение на характера на войната, да се превърне тази война във война за демократическо преустройство на Европа. Маркс и Енгелс свързвали осъществяването на тази задача преди всичко с активизирането на дейността на пролетарските и революционнодемократическите сили. Вместо контрареволюционните правителства на Англия и Франция, пише Маркс, „на сцената трябва да излязат други сили" (виж настоящия том, стр. 337).

В редица статии Маркс показва нестабилността на западноевропейската коалиция, която води война против Русия, противоречията между съюзниците, които постоянно се проявявали в хода на войната. В статиите за англо-френския съюз той разкрива историческите корени на икономическото и политическото съперничество между господствуващите класи в Англия и Франция, което неизбежно пораждало все нови конфликти между тях.

Свързвайки настъпването на новия революционен подем с наближаващата икономическа криза, която неизбежно щяла да предизвика изостряне на всички противоречия и засилване на класовата борба, Маркс отделя особено внимание на капиталистическа Англия — страната с най-развити по онова време противоречия между буржоазията и пролетариата.

В много от статиите, които се публикуват в този том, Маркс осветлява икономическото и политическото положение на Англия, вътрешната и външната политика на господствуващите класи и на управляващите политически партии, разкрива антинародната същност на тази политика. Като проследява външната политика на Англия в продължение на редица столетия, в статиите „Традиционната английска политика", „Лорд Палмерстон", „Новите разобличения в Англия", „Полският митинг", както и в статията „Падането на Карс" и редица други статии Маркс показва, че политиката и дипломацията на господствуващите класи в Англия неизменно са се отличавали с вероломство, лицемерие, намеса под различни фалшиви предлози във вътрешните работи на другите страни, че Англия е играла провокационна роля в много конфликти, особено в Близкия и Средния Изток. Изхождайки от отношението на Палмерстон, Ръсел и други държавни дейци към Полша, Ирландия, Унгария, Италия, Маркс разобличава контрареволюционния характер на английската политика, показва омразата на управляващите класи в Англия към националноосвободителните движения, прикривана често пъти с фалшиви фрази за съчувствие към борещите се против деспотизма народи.

В статиите „Паричният пазар", „Състоянието на търговията и финансите", „Кризата в Англия" и други Маркс осветлява

икономическото положение на Англия, характеризира състоянието на промишленото производство, на вътрешната и външната търговия, на пазарните цени и валутните курсове. Като проследява въз основа на конкретни примери действието на откритите от него икономически закономерности на капитализма и анализира развитието на поредния цикъл на капиталистическото производство, Маркс отбелязва прекъсливия характер на развитието на капиталистическата икономика. Той стига до извода, че периодът на икономически разцвет след революцията от 1848—1849 г. се е сменил с период на застой в редица отрасли на промишлеността и търговията на Англия, на първо място в текстилната промишленост. Икономическо спадане, каквото се проявило в края на 1853 и в началото на 1854 г., Маркс отбелязва и през 1855 г. Това спадане се проявявало, както той изтъква в своите статии, в намаляване на производството на редица промишлени стоки, в увеличаване на безработицата, в преминаване на много предприятия към непълна работна седмица, в банкрутиране на големи търговски фирми. Маркс предсказва, че в недалечно бъдеще Англия ще преживее по-тежка икономическа криза от онези, които тя е преживявала по-рано; остротата на тази криза ще се засилва от такава особеност на английската икономика като зависимостта й от състоянието на световния пазар. Предвиждането на Маркс се оправдало с настъпването в 1857 г. на нова икономическа криза, която за пръв път в историята взела световен характер.

Във връзка с анализа на икономическото положение на Англия Маркс критикува остро в своите статии английския буржоазен либерализъм в лицето на фритредерите, които разпространявали илюзиите, че с въвеждането на принципа за свобода на търговията икономическите кризи изчезвали. Маркс показва краха на тези илюзии, несъстоятелността на твърденията на фритредерите и на другите буржоазни икономисти, че капитализмът можел да се развива без кризи. Той разобличава фритредерската буржоазия и нейните идеолози Кобден, Брайт и други представители на така наречената манчестерска школа като апологети на капитализма, като най-зли врагове на работническата класа. Маркс смъква от лицето на фритредерите маската на „поборници за свобода", на „защитници" на интересите на народните маси против аристокрацията. Обявявайки се против намесата на държавата в икономическия живот, фритредерите, отбелязва Маркс, същевременно апелират за намеса на парламента и правителството всеки път, когато движението на класата на наемните работници започва открито да застрашава експлоататорския строй. В своите статии Маркс жигосва фритредерите за посегателствата им върху

института на фабричните инспектори и за опитите им да издействуват отменяне на законите за ограничаване на работния ден за жените и децата.

Разобличавайки лъжливите твърдения на фритредерите за „благоденствие“ на трудещите се в Англия, Маркс рисува въз основа на съдържащите се в отчетите на фабричните инспектори данни потресаващата картина на експлоатацията на английските работнически маси, особено на жените и децата. Той показва тежките трудови условия в капиталистическите предприятия, отбелязвайки почти пълната липса на охрана на труда, в резултат на което здравето и животът на работниците били постоянно застрашени. „Този промишлен бюлетин на фабричните инспектори — пише Маркс — е по-страшен, по-ужасен от всеки бюлетин за кримските сражения. Жените и децата системно доставят значителен контингент за списъка на ранените и убитите“ (виж настоящия том, стр. 411—412).

В статиите на Маркс рязко се осъжда позицията на лидерите на манчестерската школа относно Кримската война, разкрива се истинският смисъл на изказванията на Кобден и Брайт в „защита на мира“, на техния лозунг „мир на всяка цена“. Манчестерската школа наистина иска мир — подчертавал Маркс, — „за да има възможност да води промишлена война вътре в страната и извън нейните предели“ (виж настоящия том, стр. 307). Той отбелязва, че псевдомиролюбивите фрази на фритредерите прикриват експанзионистките стремежи на английската буржоазия, нейната борба за господство на световния пазар.

В статиите „Последното английско правителство“, „Събореното правителство“, „Към правителствена криза“, „Двете кризи“, „Британската конституция“, „Палмерстон и английската олигархия“ се дава всестранна характеристика на политическия строй на Англия. „Британската конституция — пише Маркс, разкривайки антинародния характер на режима на буржоазно-аристократическата олигархия — е в действителност само отдавнашен, отживял времето си, остарял компромис между *неофициално,* но фактически *господствуващата* във всички решаващи сфери на буржоазното общество буржоазия и *официално управляващата* поземлена аристокрация“ (виж настоящия том, стр. 105—106). Маркс подчертава, че една от главните пречки по пътя на прогресивното развитие на страната и един от устоите на олигархическия режим било това, че аристокрацията запазвала в ръцете си монопола върху най-важните държавни длъжности, което ѝ давало възможност да оказва решаващо влияние върху външната и вътрешната политика на Англия. Олигархическата политическа система, отбелязва Маркс

в много свои статии, слагала своя печат върху целия политически живот на официална Англия, намирайки отражение в дейността на парламента, в състава и политиката на правителствата, в организацията на държавното и военното управление, в позицията на главните политически партии. Характеризирайки дейността на английските правителства — коалиционния кабинет на Абърдин и сменилия го през февруари 1855 г. вигски кабинет на Палмерстон, — Маркс посочва, че в тяхната дейност се били въплътили всички пороци на олигархическия режим, че целта на тези правителства била да спъват по всякакъв начин провеждането на каквито и да било прогресивни преобразования, които застрашавали политическия монопол на върхушката на английските господствуващи класи.

Серия статии — „По повод на кабинетната криза“, „Партии и клики“, „Morning Post“ против Прусия. — Вигите и торите“ и други — съществено допълва дадената от Маркс в статиите му от предишните години класическа характеристика на английските официални партии, на традиционната двупартийна система, която се характеризирала с последователното преминаване на властта ту в ръцете на торите-консерватори, ту в ръцете на вигите-либерали. Маркс подчертава закостенелия консерватизъм на торите, които били ревностни поборници на „всички староанглийски предразсъдъци по въпросите на църквата и държавата, на протекционизма и антикатолицизма“ (виж настоящия том, стр. 237). Същевременно той разобличава показния либерализъм на вигите — тези аристократически представители на буржоазията, които се стремят, както и торите, към укрепване на олигархическия режим, но проявяват при това по-голяма гъвкавост и способност да се приспособяват. Вигите, отбелязва Маркс, „без всякакви колебания отхвърляха предразсъдъците, които им пречеха да осъществяват своето наследствено право да откупуват държавните длъжности“, променяха „своите сюртуци и възгледи съобразно с условията на времето“ (виж настоящия том, стр. 237, 238).

На разобличаването на политиката на вигите е посветен публикуваният в тома памфлет „Лорд Джон Ръсел“, насочен против един от типичните представители на тази, по израза на Маркс „партия на кариеристи“, виден държавен деец, заемал много пъти ръководни правителствени постове. В този памфлет, както и в други статии Маркс показва, че борбата между торите и вигите била само разпра между две фракции на управляващата класа, че различията в политиката на двете партии все повече изчезвали със сплотяването на различните фракции на експлоататорите във връзка с изострянето на класовата борба между буржоазията и

пролетариата. Резките нападки срещу правителството, отправяни от едната или другата партия, когато тя се намирала в опозиция, били само средство за отстраняване на съперничещата партия от властта. Разкривайки механизма на английската двупартийна система, Маркс отбелязва, че едната или другата партия, като дойдела на власт, фактически продължавала да провежда политическия курс на своята предшественица. Усилията и на двете партии били еднакво насочени към запазване на монопола на държавната власт в ръцете на буржоазно-аристократическата върхушка.

В своите статии Маркс разкрива дълбоките противоречия, присъщи на олигархическия режим в Англия, несъответствието между остарялата политическа система и икономическото развитие на страната, израждането на традиционните парламентарни партии. „Старите парламентарни партии, които имат монополно право върху управлението на страната — пише Маркс, — съществуват сега само като клики“ (виж настоящия том, стр. 49). Статиите на Маркс, които осветляват политическия строй на Англия, хвърлят ярка светлина върху процеса на разлагане на старите аристократически партии и на превръщането им в консервативна и либерална партии на английската буржоазия, който се извършвал в Англия в средата на XIX век и отразявал растящото влияние на класата на капиталистите, укрепването на нейните позиции във всички сфери на обществения живот.

Изключително голямо внимание в своите статии за Англия Маркс отделя на английската работническа класа. В статиите „Митингът в Лондон-таверн“, „Към историята на агитационните кампании“, „Буржоазната опозиция и чартистите“, „Относно движението в полза на реформата“, „Асоциацията за административна реформа. — Народната харта“, „Антицърковното движение. — Демонстрацията в Хайд-парк“, „Сблъскванията на народа с полицията. — За събитията в Крим“ и много други Маркс разглежда най-важните проблеми на съвременното му английско работническо движение. Той констатира в своите статии известно оживяване на политическата активност на английския пролетариат. Отбелязвайки засилващия се стремеж на представителите на буржоазната опозиция, включително на опозиционните търговско-финансови кръгове от Сити, да прострат своето влияние върху английската работническа класа, Маркс винаги подчертава значението на отпора, който получавали подобни опити на буржоазните елементи от страна на чартистите. В статиите на Маркс се привежда съдържанието на произнесените на масовите митинги речи на Ърнест Джонс и други чартистки дейци, които разкривали умереността и непоследователността на действията на буржоаз-

ната опозиция против олигархията, страха ѝ от работническото движение и готовността ѝ за компромис с аристокрацията, и които разобличавали опитите на лидерите на буржоазията да използуват работническото движение за своите користни интереси. В противовес на умерените буржоазни искания за административна реформа, които предвиждат откриване на по-широк достъп до държавните постове за представителите на буржоазията, чартистите издигали искането за широка демократическа избирателна реформа въз основа на шестте точки на Народната харта. Маркс считал за голяма заслуга на чартистите стремежа им да освободят работническата класа от влиянието на буржоазията, да отстоят нейните самостоятелни позиции, да ѝ осигурят ръководна роля в борбата за демократизиране на политическия строй в Англия.

Голям интерес представлява споменатата по-горе дълбока по своето съдържание статия на Маркс „Асоциацията за административна реформа. — Народната харта“. В нея Маркс разкрива историческото значение на политическата програма на чартистите, централна точка на която било искането за всеобщо избирателно право. Маркс подчертава, че в условията на Англия от 50-те години осъществяването на тази програма би могло да открие на работническата класа път към овладяване на държавната власт и към използването ѝ за провеждане на социалистически преобразования. „Това е *Харта* на народните маси — изтъква Маркс — и тя означава завладяване от тях на политическата власт за осъществяване на социалните им искания“ (виж настоящия том, стр. 292). Тази статия свидетелствува, че Маркс и Енгелс винаги са изисквали конкретно-исторически подход към политическите лозунги, включително и към лозунга за всеобщо избирателно право, съдържанието и значението на който се променя, както те учат, в зависимост от историческите условия. Докато във Франция и изобщо на континента съдържанието на лозунга за всеобщо избирателно право не излизало извън рамките на буржоазнодемократическите искания, това искане — наред с другите точки на чартистката програма — придобивало по-друг характер в английските условия. Считайки насилствената революция за единственото средство за установяване на диктатура на пролетариата в страните на континента, Маркс и Енгелс при съществуващите по онова време условия допускали изключение за Англия. Те вземали под внимание такива особености на тогавашна Англия като отсъствието в нея — в противовес на Франция и други страни на континента — на развит военнобюрократически държавен апарат, както и обстоятелството,

че множинството от населението на Англия съставлявал пролетариатът. Поради това Маркс и Енгелс допускали възможността работническата класа да завоюва по мирен път политическата власт чрез въвеждане на всеобщо избирателно право, радикално преустройство на парламентарната система и пълно демократизиране на целия политически строй в Англия. Именно като изхождали от тази перспектива, Маркс и Енгелс оценявали чартисткия лозунг за всеобщо избирателно право, съобразявайки се обаче с възможността за други, не мирни пътища на борба на английския пролетариат за властта. Главното условие за победа на английския пролетариат Маркс и Енгелс виждали в растежа на неговата политическа съзнателност и организираност, в създаването на масова пролетарска партия.

Но надеждите на Маркс и Енгелс, че борбата за възраждане на чартисткото движение ще доведе до разрешаването на тази задача, не се оправдали. Опитът на чартистите през 50-те години да създадат масово движение за Хартата не сполучил. Самото чартистко движение малко по-късно окончателно слязло от сцената. Причина за това било засилването на опортюнистическите тенденции сред английските работници, обусловено от монополното положение на Англия на световния пазар и от подкупването на върхушката на английския пролетариат — „работническата аристокрация“ — посредством получаваните от буржоазията огромни колониални свръхпечалби.

Голяма група статии, които влизат в тома, осветляват външната и вътрешната политика на Франция през периода на Кримската война. В споменатите вече статии „Съдбата на великия авантюрист“, „Военните планове на Наполеон“, „Локалната война. — Дебатите по административната реформа. — Отчетът на комисията на Робък“, както и в статията „Последната хитрина на Наполеон“ и други Маркс и Енгелс разкриват истинските цели на бонапартистка Франция във войната — стремеж към завоевания и към укрепване на бонапартисткия режим. Като подчертава, че бонапартистка Франция е един от главните инициатори на разпалването на Кримската война, разобличавайки замислите на Наполеон III, Енгелс отбелязва, че военните авантюри представляват неделима черта на бонапартистката политика, че завоеванията и агресията са един от принципите, на които се основават политическото господство на бонапартистката клика и самият факт, че династията на Бонапартите е на власт. За Луи Бонапарт, изтъква Енгелс, „невъзможността да завземе Севастопол е равносилна на загубване на Франция“ (виж настоящия том, стр. 163). Разобличавайки бонапартисткия режим като ре-

жим на военно-полицейска диктатура на контрареволюционната буржоазия, Маркс и Енгелс дават в своите статии бичуващи характеристики на главатарите на бонапартистка Франция: самия император Наполеон III, нагъл узурпатор и авантюрист, неговите най-близки помагачи — маршал Сент-Арно, генералите Еспинас, Форе, Канробер и други продажни и алчни кариеристи, проявили бездарност на полесраженията и отличили се със зверска жестокост при потушаването на революционното движение.

С напрегнато внимание следели Маркс и Енгелс вътрешнополитическото положение във Франция. В статиите „Донесенията на генералите. — Английските съдилища. — Съобщения от Франция", „Френската банка. — Подкрепленията за Крим. — Новите фелдмаршали", „Англо-американският конфликт. — Положението във Франция" те отбелязват изострянето на политическата обстановка в страната под влияние на увеличаването на скъпотията и на други икономически трудности, на широкия размах на спекулативната треска и т. н. Признаците на недоволство на народните маси, проявите на революционни настроения сред работническата класа, студентите, известна част от буржоазията и дори в армията, която била дотогава опора на бонапартисткия режим — всичко това показвало неустойчивостта на Втората империя, свидетелствувало, както пише Маркс, че „епохата на разцвет на бонапартизма е отминала" (виж настоящия том, стр. 642).

Ярък памфлет против бонапартизма е статията „Франция на Малкия Бонапарт", публикувана от Маркс в „People's Paper". Тази статия е един от забележителните образци на бойката революционна публицистика на Маркс. В нея той сполучливо и образно разобличава антинародната същност на режима на Втората империя. Маркс показва на читателите на английския работнически вестник дълбокия контраст между официална бонапартистка Франция, която грабителски разхищава националните богатства на страната, и Франция на народните маси, на които господството на бонапартистката клика донесло само страдания и мизерия, полицейски преследвания и кървави репресии. В недрата на тази народна Франция, подчертава Маркс, назрява революционно брожение против режима на Луи Бонапарт, появяват се симптоми, които предвещават „падането на империята на борсовата игра" (виж настоящия том, стр. 648).

В своите статии от този период Маркс и Енгелс продължавали да осветляват позицията на Австрия в Кримската война. Като проследяват действията на австрийското правителство в

хода на войната, разгърналата се по въпроса за позицията на Австрия борба между англо-френската и руската дипломация и като анализират вътрешното положение на Австрийската империя, Маркс и Енгелс разкриват причините на двойствената, колеблива политика на монархията на Хабсбургите през периода на източната криза. Като многонационална държава, основана на потискането на влизащите в нея народи и на разпалването на национални разпри между тях, реакционната австрийска монархия, както отбелязват Маркс и Енгелс, криела в себе си много запалителен материал. Австрийската управляваща клика, която се страхувала от революцията, се нуждаела от царизма като опора, към която тя би могла да прибегне в случай на ново избухване на революционни вълнения. Същевременно, преследвайки завоевателни цели на Балканите и претендирайки за турски владения в Европа, Австрия била заинтересована от отслабването на Русия; затова тя съсредоточила огромна армия край Дунава, сключила договор със западните държави, водила преговори с тях за финансова помощ. Разкъсваната от противоречиви тенденции Австрия заела позиция, враждебна на Русия, но до края на войната не се решавала да се намеси открито против нея. Немалка роля в тези колебания на австрийското правителство, както отбелязват Маркс и Енгелс, изиграл неговият страх от разгръщане на освободително движение сред подчинените на империята на Хабсбургите славянски народи в случай, че тя влезе във война с Русия.

Във връзка с анализа на позицията на Австрия Маркс разглежда и политиката на Прусия. Той смята, че провъзгласеният от пруските управляващи кръгове неутралитет също е продиктуван от страха от революционните последици, които би имало пренасянето на театъра на военните действия против царска Русия в Централна Европа. Влизането на Прусия във войната би могло да послужи като тласък за разгръщането на борбата за национално обединение на Германия по революционнодемократически път, което застрашавало самото съществуване на пруската и австрийската монархия. В статията „Прусия“, като характеризира икономическото и политическото положение на страната, Маркс отбелязва бързото развитие на промишлеността и търговията и свързаното с това небивало обогатяване на имотните класи в Прусия — земевладелците и буржоазията. Като говори за последната, Маркс още веднаж подчертава изказаната от него и Енгелс още през 1848—1849 г. мисъл, че германската буржоазия е неспособна да играе ръководна роля в борбата за осъществяване задачите на буржоазната революция. Маркс раз-

обличава реакционната същност на политическия строй на пруската монархия, характерна черта на който било всемогъществото на бюрокрацията, пълната липса на демократически свободи, безправието на мнозинството от населението. Маркс отбелязва тежкото положение на селяните в Прусия, които си оставали, както и преди, „пряко подчинени на дворянството и в административно, и в съдебно отношение" (виж настоящия том, стр. 689).

Значително място в тома заемат статиите на Енгелс, в които той анализира хода на военните действия на кримския и кавказкия военни театри, съотношението на силите на воюващите страни, отделни бойни операции. Тези военни прегледи представляват голям интерес за военно-историческата наука. Те дават възможност да се проследят всички най-важни етапи на Кримската война, в тях се съдържат ценни изводи и положения по историята на военното изкуство, по въпросите на военната стратегия и тактика, обобщава се опитът от съвременните на Енгелс войни въз основа на историческия материализъм.

В редица статии Енгелс критикува англо-френското командуване, неговата стратегия и оперативното ръководство на военните действия от страна на представителите на западните държави. Отбелязвайки грешките и пропуските на командуването на съюзниците, липсата на широки стратегически замисли и инициатива, проявените от него ограниченост и рутинерство, Енгелс изтъква, че методите на водене на войната от Англия и Франция, които се отличавали с много недостатъци, напълно съответствували на користните, антинародни цели, които управляващите клики в тези страни преследвали във войната. В статиите „Борбата в Крим", „Разобличенията на следствената комисия", „Британската армия", „Наказанията на английските войници" и други Маркс и Енгелс показват консерватизма на английската военна система, рутинния характер на организацията на английската армия, отбелязват ниското равнище на теоретическата и военната подготовка на английските офицери, бездарността на командуването и на ръководителите на интендантството, което въпреки сравнително благоприятните условия не могло да осигури на английската армия въоръжение и снаряжение. Характеристика на контрареволюционните порядки, които бонапартистките кръгове насаждали във френската армия, както и на отблъскващия образ на редица военни дейци от Втората империя е дадена в споменатите по-горе статии на Маркс и Енгелс, посветени на разобличаването на бонапартизма.

Повечето военни прегледи на Енгелс са посветени на обсадата и отбраната на Севастопол. Героичната 11-месечна епопея

на защитата на този град от руските войски, която приковала към себе си погледите на целия свят, се намирала естествено в центъра на вниманието на Маркс и Енгелс. Разглеждайки обсадата и отбраната на Севастопол като нов етап в кримската кампания, Енгелс подробно анализира методите на обсадата, прилагани от англо-френските войски, и методите на отбраната на защитниците на Севастопол. Изучавайки опита от севастополската кампания, Енгелс направил важни обобщения за значението на крепостите в условията на съвременната му война, както и за взаимодействието между полевите армии и крепостите.

В статиите „Вилазката на 23 март“, „Сражението при Севастопол“ и други Енгелс анализира методите на воденето на обсадата от съюзниците. Той отбелязва, че „в аналите на войните от обсадата на Троя до днес няма да намерим нито една обсада, която да е била водена така безсистемно и глупаво, както обсадата на Севастопол“ (виж настоящия том, стр. 210). В създаването на фортификационни съоръжения, подчертава Енгелс, русите значително са изпреварили англичаните и французите. Енгелс дава висока оценка на организацията на отбраната на Севастопол, на военно-инженерното изкуство на отбраняващите се, отбелязва героизма и мъжеството на защитниците на руската крепост. В статиите „Ходът на войната“, „От Севастопол“ и други Енгелс сочи на съюзниците за пример майсторството на военните инженери от севастополския гарнизон, в това число и на началника на инженерната служба Тотлебен, тяхната способност бързо и правилно да се ориентират в обстановката, умелата организация на огъня и на отбранителните работи. Това, че едновременно с отбраната русите строели нови укрепления, било според Енгелс „безпримерна по своята смелост и изкуство стъпка, предприемана някога от обсаден гарнизон“ (виж настоящия том, стр. 187). Енгелс отбелязва прилагането от русите на етажно разположение на батареите, което давало възможност да се използват с максимална изгода предимствата на местността. Той посочва, че важно средство в общата система на отбраната на русите били техните успешни вилазки, в които те действували „с голямо изкуство и с присъщата им упоритост“ (виж настоящия том, стр. 167). В резултат Енгелс прави извода, че „цялата организация на тази отбрана е образцова“ (виж настоящия том, стр. 188).

Всичко това показва, че Енгелс е ценял високо героизма и военното изкуство на защитниците на Севастопол, че той е умеел да намира обективния критерий при характеризирането на военните събития, даже разполагайки само с едностранчивата и често

пъти твърде тенденциозна информация за хода на военните действия, съдържаща се в англо-френските съобщения, които той по онова време често нямал възможност да провери. По-късно въз основа на по-обстойно и всестранно изследване Енгелс неведнаж се връщал към опита от героичната отбрана на Севастопол, разглеждайки я като забележителен пример на активна отбрана, като образец на военното майсторство и на героизма на отбраняващите се (виж например статиите на Енгелс, посветени на националноосвободителното въстание в Индия през 1857—1859 г., и неговите „Бележки за войната", написани през периода на Френско-пруската война).

Извършената от Енгелс през този период работа по изучаването на развитието на военното дело намерила отражение в неговото обобщаващо произведение „Европейските армии", което се публикува в настоящия том. В него, както и във военните прегледи, Енгелс изпъква като голям военен специалист, дълбок познавач на военната история и на състоянието на съвременните му въоръжени сили. В произведението е дадена подробна характеристика на армиите на европейските държави, показани са особеностите на всяка армия, на нейната организация и комплектуване, на системата на обучението, на боевите качества на войниците и офицерите. Енгелс показва в своя труд значението на националните особености и традиции в развитието на всяка армия, като подчертава същевременно, че общият прогрес на военната техника и усъвършенствуванията, въвеждани във военното дело, карат всяка армия да взима под внимание и да използва опита на всички останали. Енгелс критикува идеалистическите и националистически тенденции, характерни за военно-историческата литература на господствуващите класи, по-специално разпространената „теория" за непобедимостта на една или друга армия във всички времена. Цялото произведение на Енгелс е проникнато от извънредно важното положение на историческия материализъм, че състоянието и боеспособността на една или друга армия се определят преди всичко от равнището на икономическото развитие, от обществения и политическия строй на дадената страна — положение, което той по-късно подробно развива в книгата си „Анти-Дюринг". Като характеризира по-специално пруската армия, Енгелс изтъква, че поради реакционния политически строй на Прусия прогресивният принцип на комплектуване и обучаване на войските посредством краткосрочна военна подготовка на цялото население, способно за военна служба, не бил прокарван последователно на практика и бил изопачаван поради стремежа на управляващите кръгове „да има послушна и на-

деждна армия, която при нужда да може да бъде използвана за потушаване на вълненията в страната“ (виж настоящия том, стр. 479). Енгелс отбелязва, че националното потисничество и разпалването на национална вражда, които били характерна черта на политическата система на Хабсбургската монархия, намирали отражение и в австрийската армия, влияейки отрицателно върху нейната боеспособност. Изостаналият феодален строй на Турция, произволът и злоупотребите на пашите — изтъква Енгелс в раздела „Турската армия“ — били преграда за провеждането на необходимите военни реформи. Влияние на остатъците от феодализма Енгелс констатира и в армиите на много европейски държави.

Описвайки състоянието на тогавашната руска армия, Енгелс в този свой труд, както и в специалната си статия „Руската армия“, отбелязва нейната техническа изостаналост, остарелите методи на комплектуване и обучаване на войските, разпространеността на „плацовата дресировка“, кражбата на държавни средства и т. н. като резултат от икономическата изостаналост на царска Русия, от господството на феодално-крепостническите отношения, на реакционния политически строй. Едновременно с това Енгелс подчертава високите боеви качества на руските войници, които е по-лесно „да избиеш, отколкото да накараш да отстъпят“ (виж настоящия том, стр. 492).

Трябва обаче да се има предвид, че в своята характеристика на изостаналостта на армията на крепостна Русия Енгелс допуска и отделни преувеличения. Така например противоречат на историческите факти твърденията за неизменната уж пасивност на руските войници, за особената роля на чужденците в руската армия, за това, че в нейните редове способните хора били изключение, че при еднакви условия русите всякога били побеждавани от техните западноевропейски противници. Източник на тези неточни твърдения, които Енгелс до известна степен подложил на преоценка в свои по-късни трудове („По и Рейн“ и др.), било тенденциозното осветляване на военното минало на Русия от западноевропейските военни историци, от чиито произведения поради липсата на други източници Енгелс трябвало да черпи фактически данни. Известно влияние върху възгледите на Енгелс по отношение на руската армия оказала политическата насоченост на неговите статии против руския царизъм като главна по онова време опора на реакцията в Европа.

В редица статии — „Англо-френската война против Русия“, „Европейската война“ и други, — написани от Маркс и Енгелс по времето, когато изходът от войната по същество бил вече

предрешен, се обобщават някои резултати от Кримската война. „Англо-френската война против Русия безспорно ще фигурира във военната история като *„непонятна* война“. Самохвални речи наред с нищожна активност; огромни приготовления и жалки резултати... изключителна посредственост на генералите и наред с нея — изключителна храброст на войските... възел от противоречия и непоследователност. И всичко това е характерно както за русите, така и за техните противници“ (виж настоящия том, стр. 535). Кримската война според Маркс и Енгелс не оправдала надеждите за превръщането ѝ във война за демократически и революционни принципи, не довела до коренни преобразования в Европа, до падане на реакционните режими в европейските страни. Заедно с това тя съвсем не разрешила противоречията, които съществували между европейските държави по източния и други въпроси. Засягайки в споменатата по-горе статия „Падането на Карс“ парижките мирни преговори между участниците във войната, Маркс ги преценява като мними преговори, а Парижкия мирен договор характеризира като ефемерен договор. С това Маркс подчертава, че сключеният в резултат на Кримската война Парижки мир не само не означавал уреждане на спорните въпроси, но криел от самото начало нови, още по-остри конфликти между европейските държави.

Като отбелязвали, че Кримската война не довела до основни изменения в обществения и политическия строй на Европа, основоположниците на марксизма все пак признавали влиянието, което тази война оказала върху вътрешното развитие на редица страни, включително и на Русия. Така например, връщайки се през 1871 г. към оценката на Кримската война, Маркс пише в подготвителните варианти на своя труд „Гражданската война във Франция“ следното: „Макар че със защитата на Севастопол Русия може би спаси своята чест и заслепи чужденците със своите дипломатически триумфи в Париж, все пак след поражението, което тя понесе в кримската кампания и което разкри гнилостта на нейната социална и политическа система, нейното правителство освободи крепостните и преустрои цялата си административна и съдебна система“ (Архив Маркса и Энгельса, т. III (VIII), стр. 281). Посочената от Маркс връзка между поражението на Русия в Кримската война и реформите, които самото царско правителство било принудено да проведе отгоре, от висотата на трона, както изтъква Маркс, за да избегне революция отдолу, по-късно бе дълбоко и всестранно разкрита от В. И. Ленин, който писа, че „Кримската война показа гнилостта и безсилието на крепостна Русия“ (Съчинения, т. 17, стр. 108).

*
* *

В настоящия том са включени 36 статии на Маркс и Енгелс, които не влизат в първото издание на Съчиненията и се публикуват за пръв път на руски език. През 1855 г. редица статии на Маркс и Енгелс били напечатани едновременно в „Neue Oder-Zeitung“ и в „New-York Daily Tribune“; при включването на тези статии в настоящия том бе дадено предпочитание на вариантите, които се отличаваха с по-голяма пълнота и в които е била по-малка намесата на редакциите на вестниците. В бележките в тези случаи се дават данни за невключения вариант. Отделните различия в текста на вариантите се посочват под линия. Редица статии в настоящото издание се печатат във вариантите, които не бяха публикувани в първото издание на Съчиненията (тези варианти също са обозначени в края на статиите като публикуващи се за пръв път на руски език; заменяването на вариантите се посочва в бележките. В някои случаи — за разлика от първото издание — в тома са включени и двата варианта на статиите, доколкото всеки от тях представлява самостоятелен интерес. В тома са включени 10 варианта, невлезли в първото издание на Съчиненията. Публикуваните в първото издание статии „Резултатите от войната“ и „Мирът в Европа“, авторството на които се приписваше — без достатъчни основания — на Маркс и Енгелс, не са включени в настоящото издание.

Както много пъти отбелязвали в свои писма Маркс и Енгелс, редакцията на „New-York Daily Tribune“ проявявала своеволие спрямо техните статии. На редица кореспонденции, особено на военните прегледи, написани от Енгелс, редакцията се стремяла да придаде характер на статии, написани в Ню Йорк, и за тази цел правела редакционни допълнения; към някои от статиите на Маркс и Енгелс били направени добавки; в настоящото издание случаите на намеса на редакцията са отбелязани в бележки към съответното място на статията.

При изучаването на конкретно-историческия материал, привеждан в статиите, които се публикуват в настоящия том, трябва да се има предвид, че за значителен брой статии, посветени на текущите събития, Маркс и Енгелс са могли да използуват като източник главно информациите на буржоазния печат — вестниците „Times“, „Moniteur universel“, списание „Economist“ и други. Оттук те обикновено черпели сведения за хода на военните действия, за числеността на армиите на воюващите страни, за състоянието на финансите, търговията и т. н. В някои случаи тези

сведения се различават от данните, установени от по-късни изследвания.

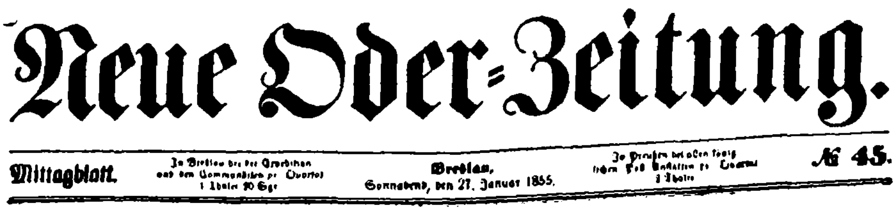
Откритите в текста на „New-York Daily Tribune“, „Neue Oder-Zeitung“ и други органи печатни грешки в собствени имена, географски названия, цифрови данни, дати и т. н. са поправени въз основа на проверка по източниците, от които са се ползвали Маркс и Енгелс, както и чрез съпоставяне на вариантите на техните статии.

За разлика от първото издание на Съчиненията, където някои статии бяха обединени от редакцията в тематични серии, в настоящото издание всички статии на Маркс и Енгелс се печатат във вида, в който на времето се появили във вестниците. В случаите, когато заглавието на някоя статия е дадено от Института по марксизъм-ленинизъм, пред него е поставена звездичка.

Институт по марксизъм-ленинизъм
при ЦК на КПСС

К. МАРКС
Ф. ЕНГЕЛС

ЯНУАРИ 1855 — АПРИЛ 1856

Neue Oder-Zeitung.
Mittagblatt. Breslau, Sonnabend, den 27. Januar 1855. № 45.

К. МАРКС

ОТКРИВАНЕТО НА СЕСИЯТА НА ПАРЛАМЕНТА[1]

Лондон, 24 януари. Вчера бе възобновена сесията на парламента[2]. В камарата на лордовете граф Еленбъро заяви, че в четвъртък, на 1 февруари, ще внесе предложение да се представят на парламента официални данни за числеността на изпратените в Крим войски — пехотинци, кавалеристи и моряци, — както и за броя на убитите, ранените, заболелите и изобщо излезлите от строя. Херцог Ричмонд запита военния министър защо при награждаването с медали са били пренебрегнати онези, които са се сражавали при Балаклава[3]. Не само участниците в сраженията при Балаклава, но изобщо всички намиращи се в Черно море моряци, които не са участвували в боевете, трябва да получат медали — така херцог Нюкясъл, военният министър, би картата на херцог Ричмонд. Възразявайки против това, херцог Ричмонд заедно с граф Еленбъро и Хардуик изтъкнаха отдавнашния тезис на Адам Смит — че стойността на „предметите за разкош", а следователно и на медалите, е обратно пропорционална на техния брой. След тези толкова сериозни разисквания, които траяха около половин час, лордовете се разотидоха.

В камарата на общините заседателната зала бе препълнена. Но очакванията на събралите се не се оправдаха. Дизраели отсъствуваше и говорѝ сър Бенджамин Хол. Заседанието, което започна в четири без четвърт, бе закрито още преди шест. Обикновено се учудват на невъзмутимото спокойствие, с което римският сенат посрещнал съобщението за поражението при Кана[4]. Но английските commoners* надминаха сега римските patres

---

* — членове на камарата на общините. *Ред.*

conscripti*. Като погледнеше човек лицата им, не можеше да повярва, че английски войски загиват в Крим. Санитарното състояние на армията в Крим изглежда е накарало сър Бенджамин Хол да внесе два законопроекта за подобряване организацията на санитарната полиция в Англия. Сър Бенджамин Хол е един от така наречените радикали от типа на Уйлям Молсуорт, Осборн и К°. Радикализмът на тези господа се изразява в това, че те искат министерски постове, макар да не принадлежат към олигархията и да не притежават плебейски таланти. Но просто участието им в правителството е вече радикален факт. Така говорят техните приятели. Ето защо, когато през лятото на 1854 г. в Англия страшно вилнееше холерата и „Съветът по здравеопазването", който до тоя момент се намираше под контрола на Палмерстон, министъра на външните работи, се показа също тъй безпомощен, както и медицинската служба в лагера при Севастопол, коалицията сметна момента за подходящ, за да създаде нов министерски пост — самостоятелен председател на Съвета по здравеопазването — и да засили своята позиция чрез привличане на „радикалния" сър Бенджамин Хол. Така сър Бенджамин Хол стана министър на здравеопазването. Холерата наистина не изчезна от Лондон, след като в „Gazette" бе съобщено за неговото назначаване, но някой-си Тейлор изчезна от страниците на списание „Punch"[5], където бе осмивал коалицията и руския цар. Сър Бенджамин Хол го назначи за секретар на Съвета по здравеопазването със заплата 1 000 фунта стерлинги. Като радикал сър Бенджамин Хол предпочита радикално лечение. За достойнствата на неговите законопроекти ние все ще успеем да поговорим, когато бъдат внесени. Вчера те му дадоха само повод за неговото министерско entrée** в камарата на общините.

На запитването на Лейард

„не възразява ли правителството против това, да се представят на камарата преписката с чуждите държави относно договора от 2 декември 1854 г. и особено някои документи, които са били предадени на руското правителство от англо-френската страна във връзка с тълкуването на четирите пункта, не за преговори, а за приемане",

лорд Джон Ръсел отговори, че не знаел дали ще може да представи някои от въпросните документи. Това не отговаряло на парламентарните обичаи. Що се отнасяло до историята на четирите пункта[6], той можел да съобщи на своя уважаем приятел в общи черти следното: в края на

* сенатори. *Ред.*
** — изказване. *Ред.*

ноември Русия съобщила чрез Горчаков, че приема така наречените четири пункта; след това последвал договорът от 2 декември[7]; след това, на 28 декември, във Виена се състояла среща на Горчаков с посланиците на Англия, Франция и Австрия. Френският посланик от името на съюзниците прочел един документ, в който се давало тяхното тълкование на четирите пункта. Това именно тълкование трябвало да се разглежда като основа за преговорите. В третия пункт се предлагало да се сложи край на надмощието на Русия в Черно море. Горчаков не се съгласил с тази интерпретация, но заявил, че възнамерява да се обърне към своето правителство за инструкции. След десет дни Горчаков съобщил на граф Буол, че получил съответните инструкции. На 7 или 8 януари се състояла нова среща в кабинета на австрийския министър на външните работи. Горчаков прочел един меморандум, в който били изложени възгледите на неговото правителство. Граф Буол, лорд Уестморленд и барон Буркене заявили, че не са упълномощени да приемат меморандума. Като изходна точка на преговорите трябвало да служи съгласието с предложеното тълкование на четирите пункта. Тогава Горчаков прибрал своя меморандум и приел тълкованието като основа на преговорите. Русия, прибави Ръсел, макар и да приела тази „основа“, си запазила правото да оспорва „всяка точка“ от тази основа, след като тя бъде точно формулирана (сега нейната формулировка има предварителен характер). Английското правителство заявило, че е готово да влезе в преговори върху споменатата по-горе основа, „но досега то още не е дало на своя посланик пълномощия да води преговори“. Последната фраза е единственото ново нещо, което Ръсел съобщи на „commoners“.

Най-важният момент от заседанието беше декларацията на Робък, че

> „следващия четвъртък ще внесе предложение за назначаване на специална комисия за установяване числеността и изясняване положението на армията при Севастопол, както и за разследване действията на правителствените ведомства, които имаха задължението да задоволяват нуждите на армията“.

„Times“[8] „умолява“ Робък „да вика силно и да не щади нищо“. И молбата на „Times“, и миналото на г. Робък навеждат на мисълта, че той ще вика или, по-точно, ще грачи, за да пречи на другите да говорят. Одисей, доколкото знаем, никога не е използвал Терсит; затова пък вигите, които по своему са не по-малко хитри от Одисей, използват Робък.

Написано от К. Маркс на 24 януари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 45, 27 януари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ПО ПОВОД НА КАБИНЕТНАТА КРИЗА

Лондон, 26 януари. Когато пратеникът на султан Мелик-шах пристигнал в Аламут и поискал от Хасан-бен-Сабах да се предаде, вместо отговор „старецът от планините“ се обърнал към един от своите федаи[9] и му заповядал да се самоубие. Младежът веднага забил ножа в гърдите си и паднал безжизнен на каменния под. Така и „старецът“* от коалицията поиска от лорд Джон Ръсел да се пожертвува заради него, като се самоубие в камарата на общините. Но Ръсел, този стар парламентарен човеколюбец, в чието тълкование заповедта „обичай ближния си като самия себе си“ винаги е означавала „моята риза е най-близо до кожата“, предпочете да убие самия „старец“. Ние не се излъгахме в Робък. Своето предложение той внесе по споразумение с Ръсел, за да може при проваляне на коалицията да спаси „по-добрата ѝ част“ — вигите.

И наистина! Предложението на Робък е насочено не против правителството изобщо, а против „ведомствата“, на които непосредствено е възложено воденето на войната, т. е. против *пилитите*[10]. Ясно е при това, че при откриването на парламента Ръсел не случайно заяви, че основата за преговорите съвсем не е основа, доколкото Русия си е запазила правото да оспорва всеки от четирите пункта, и че преговорите не са по същество преговори, щом английският кабинет още никого не е упълномощил да ги води. Щом Робък направи своето предложение — това беше във вторник, — Ръсел още същия ден вечерта писа до „стареца“,

* — Абърдин. *Ред.*

че целта на това предложение е да се изкаже недоверие на военното ведомство (на пилитите) и поради това *той* е принуден да връчи своята оставка. Абърдин се отправи към Виндзорския замък при кралицата и я посъветва да приеме оставката, което и бе сторено. Мъжеството на „стареца" е понятно, тъй като е известно, че Палмерстон *не* си подаде оставката.

Камарата на общините научи за тези важни събития на заседанието в четвъртък. Тя отложи своето заседание — а Робък своето предложение — за тази вечер. Всички членове на камарата на общините се втурнаха към камарата на лордовете, дето се очакваше обяснение на Абърдин. Но Абърдин беше достатъчно ловък, за да не се яви на заседанието — пак под предлог, че ще пътува за Виндзор, — и херцог Нюкясъл повтори в камарата на лордовете същите приказки, които каза и Палмерстон в камарата на общините. През това време вигите от камарата на общините с ужас научиха в камарата на лордовете, че планът им е разгадан и пътят им за отстъпление е отрязан. Торите съвсем не горяха от желание отново да осигурят на вигите за сметка на пилитите тяхната стара привилегия на „по божия милост наематели на Британската империя". Те накараха лорд Линдхърст да внесе предложение, което за разлика от предложението на Робък е насочено не против отделни министерства, а против правителството изобщо и не се ограничава само с осъждане — à la Робък, — а открито поставя правителството в положение на обвиняем. Декларацията на Линдхърст гласеше буквално:

„В петък, на 2 февруари, аз ще внеса предложение — че по мнението на тази камара кримската експедиция е била предприета от министрите на нейно величество при крайно недостатъчни средства, без необходимата предвидливост и без достатъчно проучване на въпроса за характера и силата на съпротивата, която можеше да се очаква от страна на врага, и че нехайството и неумението, проявени от правителството в ръководенето на кампанията, доведоха до най-гибелни последици."

Не може да има съмнение, че предложението на Линдхърст е насочено против вигите в същата степен, в каквато предложението на Робък е насочено против привържениците на Абърдин. Уместно е да отбележим: лорд Джон Ръсел съобщи чрез Хейтър на камарата на общините, че още при първа възможност — следователно тази вечер — той ще обясни причините за своята оставка. „Който нищо не очаква — няма да се измами."[11]

Написано от К. Маркс на 26 януари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 47, 29 януари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ПАРЛАМЕНТАРНИ ВЪПРОСИ

Лондон, 27 януари. Обликът и тонът на вчерашното заседание на камарата на общините дават ярка представа колко ниско е паднал сегашният английски парламент.

В началото на заседанието, към четири часа след обед, залата беше препълнена, тъй като се очакваше скандална сцена — лорд Ръсел да даде обяснение за причините на своята оставка. Но щом завършиха разискванията от личен характер и започнаха разискванията по същността на работата — върху предложението на Робък, — възмутените патриоти побързаха за обед; заседателната зала се опразни, тук-таме се чуха възгласи: „да се гласува, да се гласува!“ Настъпи мъчителна пауза, която трая до момента, когато секретарят по военните въпроси Сидни Херберт се изправи и се обърна към празните депутатски скамейки с обширен, подробен доклад. После един след друг започнаха бавно да се завръщат по местата си наобядвалите се членове на парламента. Когато към девет и половина часа вечерта Лейард започна своята реч, присъствуваха около 150 депутати; а когато я завърши, т. е. около един час преди закриването на заседанието, залата беше отново препълнена. Но краят на заседанието приличаше по-скоро на парламентарна сиеста.*

Лорд Джон Ръсел, всичките достойнства на когото се свеждат до едно — да пази рутината в парламентарната тактика, — произнесе своята реч не от масата на спикера, както това е прието в такива случаи, а от третата, разположена зад министерските

* — следобедна почивка. *Бълг. ред.*

кресла пейка, на която сядат недоволните виги. Той говореше с тях, пресипнал глас, разтегляйки думите, както винаги с лошо английско произношение и оказвайки се често в сериозни несъгласия с правилата на синтаксиса (Между впрочем речите в оня вид, в който те се печатат във вестниците, в никой случай не бива да се смесват с речите, които се произнасят). Обикновените оратори крият лошото съдържание под красивата форма на изложението, а Ръсел се опитваше да оправдае лошото съдържание чрез лошо изложение. Със своя маниер да говори той като че ли се извиняваше за това, което говореше.

И наистина, имаше за какво да се извинява! Миналия понеделник той още не бил мислил за оставка, а във вторник, щом Робък направил своето предложение, той я счел за неизбежна. Това напомня за оня лакей, който нямал нищо против лъжата, но у когото се пробуждала съвестта, когато тази лъжа се разкривала. На какво ли основание можеше той да се обяви против предложението за парламентарно разследване, както изисква това от него дългът на лидер на камарата на общините! Да не би на това, че злото не е чак толкова голямо, че да изисква разследване? Но кой ще се заеме да отрича плачевното положение на армията при Севастопол? То не е просто мъчително — то е ужасно, непоносимо. Или той трябваше да увери парламента, че парламентарната следствена комисия е безполезна, тъй като за борба против злото са пуснати в ход по-добри средства? Тук Ръсел засегна един щекотлив въпрос, защото не само като член на правителството, но и като председател на Privy Counsil* той непосредствено отговаряше за вземането на такива мерки. Ръсел признава, че е дал съгласието си за назначаването на херцог Нюкясъл за „главен" военен министър. Той не може да отрича, че мерките за снабдяване на армията с продоволствие и униформено облекло и за обслужване с медицинска помощ е трябвало да бъдат взети поне през август и септември. А какво — според собственото му признание — е правел Ръсел през този толкова критичен период? Той пътувал из страната, произнасял малки речи в „literary institutions"** и се занимавал с издаването на кореспонденцията на Чарлз Джеймс Фокс[12]. Докато той пътувал из Англия, Абърдин пътувал из Шотландия и министерският кабинет не се събра нито веднаж от август до 17 октомври. На това заседание на кабинета лорд Джон, според собствените му думи, не предлагал нищо, което да заслужава вниманието на парламента.

---

* — Тайния съвет. *Ред.*

** — „литературните дружества". *Ред.*

След това лорд Джон отново цял месец размишлява и най-сетне, на 27 ноември, изпраща до Абърдин писмо, в което предлага постът военен министър да бъде обединен с поста secretary at war* и двата тези поста да бъдат предадени на лорд Палмерстон — с други думи, херцог Нюкясъл да бъде уволнен. Абърдин отклонява това предложение. На 28 ноември Ръсел отново пише на Абърдин в същия дух. Абърдин с пълно основание му отговаря на 30 ноември, че цялото му предложение е насочено само към това, да бъде заменено едно лице с друго — херцог Нюкясъл с Палмерстон. А когато министерството на колониите се отдели от военното министерство, Ръсел предложи последното на херцог Нюкясъл, за да постави в министерството на колониите един от своите виги — сър Джордж Грей. След това Абърдин лично запитва Ръсел дали той не възнамерява да внесе своето предложение в министерския кабинет. Ръсел се отказва от това, за да „*не* разрушава правителството" — както се изрази той. И така, преди всичко правителството, а след това вече армията в Крим.

Не били взети — признава Ръсел — *никакви* мерки за премахване на злото. Цялата реформа на военното управление се ограничила с това, че интендантството било подчинено на военния министър. При все това, въпреки че не бяха взети *никакви* мерки за поправяне на положението, Ръсел преспокойно си оставаше в състава на правителството и от 30 ноември 1854 до 20 януари 1855 г. не внасяше вече никакви предложения. През този ден, миналата събота, Абърдин направи на Ръсел някои предложения за реформиране на военното управление, но Ръсел ги намери за недостатъчни и от своя страна внесе в писмен вид насрещни предложения. Само три дни след това той счете за нужно да си подаде оставката, защото Робък направи своята декларация, а Ръсел нямаше намерение да споделя отговорността с един кабинет, в който той заемаше постове и в работите на който вземаше непосредствено участие. Той чувал, пояснява Ръсел, че Абърдин по никой начин няма да се реши да назначи Палмерстон за диктатор на военното министерство, а щом като е така, тогава той, Курций, може само да се поздрави с това, че не напразно е напуснал правителството и се е хвърлил в зеещата бездна на опозицията. Така, хлъзгайки се все по-надолу по наклонената плоскост, нашият лорд Джон унищожи и последния предлог, който можеше да изтъкне, за да оправдае своята оставка, като заяви: 1) че перспективите на войната съвсем не са такива,

* — секретар по военните въпроси. *Ред.*

че да дават повод за господствуващото настроение на безнадеждност; 2) че Абърдин е велик министър, Кларендон — велик дипломат, Гладстон — велик финансист; 3) че партията на вигите се състои не от кариеристи, а от патриотични мечтатели, и, найсетне, че той, Ръсел, ще се въздържи от гласуване във връзка с предложението на Робък, макар и да е напуснал правителството, защото един патриот *нищо* не можел да възрази против това предложение. Речта на Ръсел бе посрещната още по-студено, отколкото бе произнесена.

От името на правителството говори Палмерстон. Неговото положение беше куриозно. Курций Ръсел си дава оставката, защото Абърдин не иска да назначи Палмерстон за военен диктатор. Брут Палмерстон се нахвърля върху Ръсел, задето в момент на опасност напуска Абърдин. В това куриозно положение Палмерстон се чувствуваше прекрасно. Той го използва, за да може, както става обикновено в критически моменти, предизвиквайки смях, да превърне сериозното положение във фарс. Когато Палмерстон упрекна Ръсел, че той не взел своето героично решение още през декември, Дизраели — той поне не крие своята радост от гибелта на венецианската конституция — силно се разсмя, а Гладстон, специализирал се по сериозността, вероятно е казал шепнешком всички пюзиитски[13] молитви, за да не се разсмее с глас. Палмерстон заяви, че ако предложението на Робък бъде прието, това ще означава падане на правителството. А ако предложението бъде отхвърлено, кабинетът ще обсъди въпроса за собственото си преустройство (включително и въпроса за диктатурата на Палмерстон).

Велик вълшебник е този Палмерстон! Той стои с единия крак в гроба, но умее да убеди Англия, че е homo novus* и че кариерата му тепърва започва! Заемайки в продължение на *двадесет години* поста секретар по външните работи и прославил се на тоя пост само със системна защита на телесните наказания и на продажбата на чинове в армията[14], той се осмелява сега да се представя за човек, името на когото е достатъчно, за да унищожи недостатъците на цялата система! Единствен от всички английски министри, когото в парламента нееднократно изобличаваха, и особено сериозно в 1848 г., като *руски агент*, той се осмелява да се представя за човека, който единствен е способен да поведе Англия на война с Русия. Велик човек е този Палмерстон!

Относно дебатите във връзка с предложението на Робък, които се отложиха за вечерното заседание в понеделник — следващия

---

* — нов човек. *Ред.*

път. Това предложение е съставено тъй ловко, че враговете на правителството заявиха, че ще гласуват за него, макар и да го намират за глупаво, а привържениците на правителството се готвят да се изказват за предложението, въпреки че ще гласуват против. Заседанието на камарата на лордовете не представляваше особен интерес. Към декларацията на Ръсел Абърдин не прибави нищо освен своето изумление: Ръсел, каже, изуми целия кабинет.

Написано от Маркс на 27 януари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 49, 30 януари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

New-York Daily Tribune.

Vol. XIV......No. 4.316 NEW-YORK, SATURDAY, FEBRUARY 17, 1855. PRICE TWO CENTS.

Ф. ЕНГЕЛС

ВОЙНАТА В ЕВРОПА[16]

Колкото повече наближава моментът, в който ще се открие нова конференция във Виена[16], толкова шансовете за някакви отстъпки от страна на Русия стават все по-нереални и във висша степен несигурни. Блестящият успех на отличния дипломатически coup* на царя — неговото бързо съгласие за предложената основа на преговорите — го поставя, поне засега, в много изгодно положение. Ето защо може със сигурност да се каже, че както и да изглежда външно приемането на мирните предложения от царя, единствената реална база, върху която той в дадения момент ще се съгласи да бъде уреден конфликтът, е по същина запазването на status quo**. С приемането на четирите точки[17] царят отново постави Австрия в твърде колебливо положение, продължавайки същевременно да държи за юздата Прусия, и спечели време, за да струпа при границата всички свои резерви и новосформирани части, преди да са започнали военните действия.

Самият факт на съгласието за преговори дава възможност веднага да се освободи от руската обсервационна армия на австрийската граница такова количество войски, което може да се замени в течение на два месеца или десет седмици, т. е. най-малко 60—80 хиляди души. Тъй като цялата бивша Дунавска армия престана да съществува като такава — 4-и корпус от края на октомври се намира в Крим, 3-и корпус пристигна там чак в края на декември, а остатъкът от 5-и корпус с кавалерията и ре-

* — ход. *Ред.*

** — съществуващото положение. *Ред.*

зервите сега е на път за Крим, — вместо тези войски е необходимо да бъдат настанени при Буг и Днестър нови части от състава на Западната армия, разположена в Полша, Волиния и Подолия. Следователно, ако войната бъде пренесена в центъра на континента, срокът от два-три месеца има за Русия решаващо значение, тъй като понастоящем нейните войски, силно разтегнати по линията от Калиш до Измаил, не могат повече да противостоят без подкрепления на постоянно нарастващата числено австрийска армия. Сега Русия спечели това време и по-долу ние ще покажем в какъв стадий се намират в този момент нейните военни приготовления.

Ние вече дадохме по-рано кратък очерк за организацията на руската армия[18]. Голямата действуваща армия, предназначена за операции в Южна и Западна Европа, се състоеше отначало от шест армейски корпуса с по 48 батальона, два корпуса елитни войски с по 36 батальона, сравнително голямо количество кавалерия — редовна и нередовна — и артилерия. Както съобщихме по-рано, правителството не само призова запаса, от който са сформирани четвърти, пети и шести батальони в елитните войски и пети и шести батальони в шестте останали армейски корпуса, но и създаде посредством новите набори във всеки полк седми и осми батальони, така че броят на батальоните в шестте линейни корпуса се удвои, а в елитните войски (гвардейските и гренадирските) се увеличи повече от два пъти. Сега числеността на руските войски е приблизително следната:

Гвардейци и гренадири — първите четири батальона на всеки полк	96 батальона по 900 души —	86 400
Гвардейци и гренадири — последните четири батальона на всеки полк	96 батальона по 700 души —	67 200
1-и и 2-и корпуси (още неучаствували в боевете), първите четири, или действуващите батальони на всеки полк	96 батальона по 900 души —	86 400
1-и и 2-и корпуси — последните четири батальона на всеки полк	96 батальона по 700 души —	67 200
3-и, 4-и, 5-и, 6-и корпуси — действуващите батальони	192 батальона по 500 души —	96 000

3-и, 4-и, 5-и, 6-и корпуси — последните четири батальона на всеки полк	192 батальона по 700 души —	134 400
Финландският корпус	16 батальоиа по 900 души —	14 400
Общо	784	552 000
Освен това: кавалерия, редовна		80 000
кавалерия, нередовна		46 000
артилерия		80 000
Всичко		758 000

Някои от приведените от нас цифри може да изглеждат превишени, но в действителност това не е така. Огромните новобрански набори, свикани от началото на войната, трябваше, въпреки понесените загуби, падащи се изцяло на 96-те действуващи батальони от 3-и, 4-и, 5-и и 6-и корпуси, да увеличат числеността на армията в още по-голяма степен, но ние направихме отбив въз основа на многобройните случаи на смъртност сред новобранците, преди да пристигнат в своите полкове. Освен това по отношение на кавалерията нашето изчисление е твърде скромно.

От посоченото по-горе количество войски 8 000 души (една дивизия от 5-и корпус) се намират в Кавказ, поради това те трябва да бъдат изключени от общия брой, тъй като тук ние не вземаме под внимание войските, действуващи извън Европа. Останалите 750 000 души са дислоцирани приблизително по следния начин: край бреговете на Балтийско море под командуването на генерал Сиверс се намира Балтийската армия, състояща се от Финландския корпус и резервни части на гвардията, гренадири и 6-и корпус — всичко заедно с кавалерията и артилерията около 135 000 души; но част от тази армия представлява необучени новобранци и набързо сформирани батальони. В Полша и на границата на Галиция от Калиш до Каменец — гвардейци, гренадири, 1-и корпус, една дивизия от 6-и корпус и част от резервите на гренадирите и на 1-и корпус — всичко заедно с кавалерията и артилерията около 235 000 души. Тази армия представлява най-добрата част от въоръжените сили на Русия; тя се състои от елитни войски и най-добрата част от резервите. В Бесарабия и между Днестър и Буг се намират две дивизии от 2-и корпус с част от техните резерви — те наброяват около 60 000 души. Тези войски съставляваха част от Западната армия, но след прехвърлянето на Дунавската армия в Крим бяха отделени и изпратени

на мястото на последната. Понастоящем те противостоят на австрийските войски в Дунавските княжества и са под командуването на генерал Панютин. За отбраната на Крим са предназначени пристигналите вече там 3-и и 4-и корпуси, една дивизия от 5-и корпус, две дивизии от 6-и и известна част от резервите, както и намиращите се още в поход по една дивизия от 2-и и 5-и корпуси; числеността на всички тези войски заедно с кавалерията и артилерията възлиза на не по-малко от 170 000 души; командува ги Меншиков. От останалите резерви и новите войскови части, по-специално 1-и, 2-и, 3-и, 4-и и 5-и корпуси, генерал Чеодаев формира сега голяма резервна армия. Тя се съсредоточава във вътрешността на Русия и ще наброява около 150 000 души. Каква част от тази армия вече се намира на път за Полша или към юг, разбира се, не е възможно да се каже.

Така че император Николай, който миналото лято имаше на западната граница на своята империя, от Финландия до Крим, по-малко от 500 000 души, разполага сега там с 600 000 души и освен това с резервна армия в състав 150 000, която се формира във вътрешността на страната. И все пак в сравнение с Австрия той има сега по-малко сили, отколкото по-рано. През август и септември миналата година в Полша и Подолия имаше 270 000 руски войници, а при Прут и Днестър беше разположена Дунавската армия, която наброяваше около 80 000 души — тази армия беше държана там повечето поради опасение от австрийците, отколкото от когото и да било другиго. Следователно по това време против Австрия можеше да действува армия от 350 000 души. Сега, както видяхме, там се намират само 295 000, съсредоточени срещу линията на австрийските аванпостове, докато Австрия вече изкара непосредствено против тях 320 000 души, в помощ на които може да хвърли 70 000—80 000, дислоцирани в Бохемия и Моравия. Тази числена слабост на руската армия в дадения момент и неувереността в своевременното пристигане на подкрепления от вътрешността в такъв сезон на годината, и то в страна, в която цялата администрация е продажна, са напълно достатъчни причини руското правителство да се стреми да спечели колкото може повече време. Численото превъзходство на противника пречи на руските да предприемат настъпателни действия, а това означава, че действувайки в открита местност, характерна за Полша, и то при положение, че между двете армии няма значителни водни рубежи, руските войски още при първото сблъскване ще бъдат принудени да отстъпят на такива позиции, които да може да се задържàт. В дадения случай това би довело до разсичане на руската армия на две части, от които едната ще трябва да от-

стъпва към Варшава, а другата — към Киев, при което между тях ще се намират непроходимите блата на Полесието, простиращи се от Буг (не Южен Буг, а притока на Висла) до Днепър. При такива обстоятелства би било изключителна, рядка за русите в такива случаи сполука, ако грамаден брой руски войници не се окажат натикани в тези блата. По тоя начин по-голямата част от Южна Полша, Волиния, Подолия, Бесарабия, т. е. изобщо цялата територия от Варшава до Киев и Херсон, би трябвало да се изостави дори без бой. От друга страна, и руската армия, при условие, че има числено превъзходство, би могла също тъй лесно да изтика австрийците от Галиция и Молдавия, преди те да се осмелят да приемат решително сражение, и да овладее проходите към Унгария; не е трудно да си представим резултатите от това. В такъв род война между Австрия и Русия първата успешна настъпателна операция наистина придобива най-голямо значение както за едната, така и за другата страна, и всяка от тях ще се помъчи да направи всичко възможно да се настани първа на територията на противника.

Неведнаж сме казвали, че докато Австрия не започне действия против Русия, сегашната война няма да представлява от гледна точка на военното изкуство оня интерес, който пораждат всички европейски войни. Даже събитията в Крим не са нищо друго освен голяма война в малък мащаб. Неимоверно дългите преходи на русите, бедствията на съюзниците намаляваха досега числеността на воюващите армии до такива размери, които не даваха възможност за никакво действително голямо сражение. Що за сражения са това, щом в тях участвуват по петнадесет до двадесет и пет хиляди души от всяка страна! Какви стратегически операции, представляващи истински научен интерес, могат да бъдат осъществени върху малкото пространство между Херсонес и Бахчисарай! И дори тук, каквито и сражения да стават, никога няма достатъчно войници, за да бъде завзета цялата фронтова линия. Интерес предизвикаа по-скоро това, което не се предприема, отколкото това, което се предприема. Прочее всичко, което става, има не исторически, а анекдотичен характер.

Друго нещо е, ако влязат в действие двете големи армии, които стоят сега една срещу друга на границата на Галиция. Каквито и да са намеренията и способностите на командирите, самата многочисленост на армиите и характерът на местността изключват както показната война, така и нерешителността. Бързото съсредоточаване, усилените маршове, военните хитрости и обходите на фланговете с големи сили, променянето на операционните бази и операционните направления, накратко казано, маневрирането и

сраженията в големи мащаби съобразно с действителните принципи на военното изкуство стават тук съвършено необходими и разбиращи се от само себе си; и в тези условия пълководецът, който се ръководи от политически съображения или пък действува недостатъчно решително, неизбежно ще погуби своята армия. Една война в подобен мащаб и в такава местност придобива веднага сериозен и делови характер; именно поради това една руско-австрийска война, ако такава избухне, ще влезе в числото на най-интересните събития след 1815 година.

Що се отнася до перспективите за сключване на мир — днес те не са тъй определени, както изглеждаше преди няколко седмици. Ако съюзниците проявят готовност да завършат борбата, при условие, че общо взето се запази status quo-то — войната може би ще бъде прекратена; но колко малка е надеждата за това, няма нужда да разясняваме на нашите читатели. И наистина едва ли Русия ще се съгласи с условията, които могат да ѝ предложат или на които могат да се съгласят Франция и Англия в момент, когато половината от Германия ѝ оказва в най-лошия случай морална подкрепа и когато тя вече е мобилизирала огромни сили, числеността на които приведохме по-горе. Малко вероятно е, че след почти непрекъснатата поредица от изгодни мирни договори от времето на Петър Велики до Адрианополския мир[19] може да последва договор, който да означава отказ от господство в Черно море — сега, когато Севастопол още не е завзет и в действие е вкарана само една трета от руските войски. Но щом не може да бъде сключен мир, преди да се е изяснила окончателно съдбата на Севастопол или съдбата на експедицията на съюзниците — толкова по-малко вероятен ще стане той, когато изходът от кримската кампания бъде решен. Ако падне Севастопол, честта на Русия — а ако бъдат разбити и изтласкани в морето съюзниците, тяхната чест — няма да позволи да се сключи споразумение, преди да бъдат постигнати по-съществени резултати. Ако през времето на подготовката за конференция беше сключено примирие, възможността за което ние предполагахме, когато стана известно, че царят приема четирите точки, щеше все още да има основания да се хранят надежди за мир; но при съществуващите обстоятелства ние сме принудени да допуснем, че една голяма европейска война е много по-вероятна.

Написано от Ф. Енгелс около 29 януари 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4316, 17 февруари 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ИЗ ПАРЛАМЕНТА. — ОТ ТЕАТЪРА НА ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ

Лондон, 29 януари. Нашата преценка за английския парламент намира днес потвърждение в английския печат.

„Английският парламент" — казва вестник „Morning Advertiser"[20] — „отново се събра и се разотиде още първата вечер със смях, който беше по-отвратителен от шега на идиот пред ковчега на собствения му баща."

Също и вестник „Times" е принуден да отбележи:

„Само малцина, разбира се, като прочетат отчета за заседанието, състояло се в петък, ще могат да преодолеят мрачното настроение. При разглеждане по-отблизо се оказва, че това настроение е предизвикано от убеждението, че нашата легислатура, свикана при извънредни обстоятелства за обсъждане на най-сериозни въпроси, предпочете второстепенни неща пред най-важните работи и за въпроси, представляващи личен и теснопартиен интерес, загуби часове, които изцяло трябваше да посвети на обсъждане отчаяното положение на нашата армия в Крим."

По този случай „Times" съветва да бъде назначен Палмерстон за премиер-министър, тъй като за военен министър той бил „твърде стар". Същият вестник съветваше да се предприеме кримската експедиция в такъв сезон и с такива сили, които, както уверява сър Хауард Дъглас, най-големият военен критик в Англия, почти осигуриха неуспеха ѝ.

Към характеристиката на състоялото се в петък заседание може да се добави още една подробност. Макар Робък, който отдавна страда от хронична болест, да бе принуден да прекъсне речта си десет минути след започването ѝ и да премине направо към своето предложение, все пак той имà достатъчно време да постави съдбоносния въпрос: ние изпратихме на Изток добре снаб-

дена армия от 54 000 души; от нея останаха само 14 000; къде са 40 000 души, които *липсват?* А как отговори на този въпрос секретарят по военните въпроси Сидни Херберт, великият покровител на английските пиетисти, на трактарианците[21]? Системата, казва, не струвала нищо. Но кой противодействуваше срещу каквато и да било основна реформа на тази система преди няколко месеца, когато стана отделянето на военното министерство от министерството на колониите? Сидни Херберт и неговите колеги. Като не се задоволява със спасителното позоваване на „системата“, Сидни Херберт освен това обвинява бригадните и полковите командири в пълна негодност. Но който е запознат със системата, той знае също, че тези командири нямат никакво отношение към управлението, а следователно и към лошото управление, жертва на което, по общо признание, стана образцовата армия. Обаче на благочестивия Херберт се е сторило, че той още недостатъчно се е изповядал за *чужди* грехове. Английските войници били непохватни. Били ненаходчиви. Били, наистина, храбри, но — глупави.

„На бой, о, те са майстори,
Но пък да разсъждават са безсилни“*.

А той, Сидни Херберт, и неговите колеги са непризнати герои. Може ли да се учудваме, че проповедта на Херберт развълнува чудака Дръмонд и го подтикна да постави въпрос — не е ли настъпило време да се спре действието на конституцията и да се назначи диктатор на Англия? Вернон Смит, бивш министър от вигите, даде най-сетне класически израз на всеобщото объркване, като заяви, че не знаел нито какво всъщност иска авторът на предложението, нито какво той самият трябва да върши; не знаел образува ли се вече ново правителство и съществувало ли е някога старото и поради това нямал намерение да гласува за предложението. „Times“ обаче смята, че тази вечер предложението ще бъде прието. Както е известно, на 26 януари 1810 г. предложението на лорд Порчестер за учредяване на комисия, която да разследва валхеренската експедиция[22], срещна противодействие от страна на английския парламент. Аналогично противодействие се наблюдаваше и на 26 януари 1855 г. Но на 29 януари 1810 г. предложението мина, а Англия е страна на историческите прецеденти.

Съгласието на Русия за мирни преговори се оказа достатъчно, за да получи тя възможност да изтегли от наблюдателната армия на австрийската граница такова количество войски, което може

* *Гьоте.* Из цикъла „Сентенции в стихове“. Редовете са перифразирани. *Ред.*

отново да се замени в продължение на два месеца или десет седмици, г. е. най-малко 60 000—80 000 души. Ние знаем сега, че цялата бивша (руска) Дунавска армия като такава е престанала да съществува, тъй като 4-и корпус още от края на октомври се намира в Крим, 3-и корпус пристигна там в края на декември, а остатъкът от 5-и корпус, заедно с кавалерията и резервите, е на път за Крим. Новото разпределение на тези войски, които при Буг и Днестър трябва да бъдат заменени с войски от състава на Западната армия (разположена в Полша, Волиния и Подолия), и фактът, че части от 2-и корпус и от кавалерийския резерв също заминават за Крим, вече сами по себе си достатъчно обясняват — независимо от всички други дипломатически съображения — защо Русия, без да се колебае нито за момент, отново се съгласи да води преговори върху така наречената „основа". Срокът от двa-три месеца има за Русия решаващо значение, тъй като нейната армия, силно разтегната по линията от Калиш до Измаил, не може вече без подкрепления да противостои на числено постоянно нарастващата австрийска армия. За да покажем това по-убедително, ще приведем следните данни за числеността и разположението на голямата руска действуваща армия, предназначена за операции в Южна и Западна Европа; тези данни са почерпени от най-сигурни източници и по-скоро *надценяват,* отколкото *подценяват* нейните сили. Тази армия се състояла отначало от шест армейски корпуса от по 48 батальона; от два корпуса елитни войски (гвардейци и гренадири) от по 36 батальона и относително голямо количество кавалерия — редовна и нередовна — и артилерия. След това руското правителство призовало запаса, за да сформира четвърти, пети и шести батальони от елитни войски и пети и шести батальони от останалите армейски корпуси. Скоро след това чрез нов набор то вляло във всеки полк по един седми и осми батальон — така че броят на батальоните в линейните корпуси се удвоил, а в елитните войски се увеличил повече от два пъти.

Численият състав на тези въоръжени сили може да бъде представен приблизително в следния вид: *гвардейци* и *гренадири* — четирите първи батальона на полк, или 96 батальона по 900 души, всичко 86 400 души; четирите последни батальона на полк, или 96 батальона по 700 души, всичко 67 200 души; *1-ят* и *2-ят корпуси* (още невзели участие в боевете) — четирите първи батальона на полк, или 96 батальона по 900 души, всичко 86 400 души; четирите последни батальона на полк, или 96 батальона по 700 души, всичко 67 200 души; *3-ят, 4-ят, 5-ят* и *6-ят корпуси* — четирите първи батальона на полк, или 192 батальона по 500 души, всичко 96 000 души; четирите последни батальона на полк, или 192 бата-

льона по 700 души, всичко 134 400 души; *Финландският корпус* — 14 400 души. Общо 784 батальона, 552 000 души; *кавалерия* (редовна) — 80 000 души, *кавалерия* (нередовна) — 46 000 души; *артилерия* — 80 000 души. Всичко 758 000 души. Досега загуби са понасяли само 96-те действуващи батальони от 3-и, 4-и, 5-и и 6-и корпуси.

Като се приспадне 1-а дивизия от 5-и корпус, която се намира в Кавказ, остават 750 000 души, които са дислокирани сега по следния начин. На бреговете на Балтийско море под командуването на генерал Сиверс се намира Балтийската армия, образувана от Финландския корпус и резервните части на гвардията, гренадирите и 6-и корпус; заедно с кавалерията и т. н. тя възлиза на около 135 000 души, от които една част се състои от необучени рекрути и набързо сформирани батальони. В Полша и на границата на Галиция, от Калиш до Каменец, стоят гвардейци, гренадири, 1-и корпус, 2-а дивизия от 6-и корпус, част от резервите на гренадирите и 1-и корпус — всичко заедно с кавалерията и артилерията около 235 000 души. Тази елитна част от руската армия се командува от Горчаков. В Бесарабия и между Днестър и Буг са разположени две дивизии от 2-и корпус с част от своите резерви, всичко около 60 000 души. Тези войски съставляваха част от Западната армия, но след прехвърлянето на Дунавската армия в Крим те бяха отделени от Западната армия и изпратени на мястото на последната. Понастоящем те стоят срещу австрийската армия в Дунавските княжества и се намират под командуването на генерал Панютин. За отбраната на Крим са предназначени: 3-и и 4-и корпуси, две дивизии от 6-и корпус с резервите и по една дивизия от 2-и и 5-и армейски корпуси, които са сега на път — всичко заедно с кавалерията 170 000 души под командуването на Меншиков. От останалата част на резерва и новообразуваните батальони — по-специално 1-и, 2-и, 3-и, 4-и и 5-и корпуси — генерал Чеодаев формира наново голяма резервна армия. Тя е съсредоточена във вътрешни райони на Русия и възлиза на около 150 000 души. Каква част от тази армия е на път за Полша или към юг — не се знае.

Така че докато Русия в края на миналото лято имаше на западните си граници от Финландия до Крим по-малко от 500 000 души, сега тя разполага там с 600 000 души плюс резервната армия в състав 150 000 души. И все пак в сравнение с Австрия Русия сега е по-слаба, отколкото по-рано. Тогава, през август и септември, в Полша и Подолия имаше 270 000 руски войници, а руската армия при Прут, Днестър и Дунав възлизаше на около 80 000 — всичко това съставляваше една армия от 350 000 души.

която можеше да действува против Австрия. Сега там има само 295 000, докато Австрия изкара непосредствено против тях 320 000 души, в помощ на които може да хвърли още 70 000—80 000, дислокирани в Бохемия и Моравия. Поради това Русия *в настоящия момент* не е в състояние да предприеме настъпателни операции, а това означава, че действувайки в открита местност, характерна за Полша, и то при положение, че между двете армии няма значителни водни прегради, руските войски ще бъдат принудени да отстъпят на такива позиции, които могат да бъдат задържани. Ако Австрия започне сега настъпление, руската армия би била разделена на две части, на едната от които би се наложило да отстъпва към Варшава, а на другата — към Киев, като между тях биха се оказали непроходимите блата на Полесието, които се простират от Буг до Днепър. Ето защо *в настоящия момент* за Русия спечелването на време е решаващо. Ето с какво се обясняват нейните „дипломатически съображения".

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 29 януари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 53, 1 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПОСЛЕДНОТО АНГЛИЙСКО ПРАВИТЕЛСТВО[23]

Отбелязвайки идването на власт на правителството на лорд Палмерстон, на което, както ние предполагаме, предстои кратка и не твърде блестяща кариера, смятаме за уместно да се спрем накратко върху историята на правителството, което го предшествуваше. Трудно е да се каже какво в бъдещите исторически изследвания специално ще се отбелязва в историята на това правителство — първоначалните му претенции или важността на събитията, в които то участвува, безпрецедентната му бездарност или позорът, който съпътствуваше неговото падане.

Трябва да напомним, че лорд Абърдин и неговата коалиция дойдоха на власт в резултат на гласуване, което на 16 декември 1852 г. събори правителството на Дерби. Дизраели остана — при гласуването на предложения от него бюджет — в малцинство. Бюджетът беше отхвърлен с мнозинство от 19 гласа под предлог, че предлаганото от него разширение на данъка върху сградите и прякото данъчно облагане изобщо противоречи на принципите на разумната политическа икономия, провъзгласени от вигите и пилитите. А в действителност изходът от гласуването бе решен от ирландската бригада,[24] която се ръководи, както е добре известно, от съображения съвсем не от теоретически характер и дори при така наречените либерали и либералконсерватори думите и делата влязоха в разрез, тъй като в своя собствен бюджет те повториха много предложения на Дизраели и заимствуваха по-голямата част от неговата аргументация. Във всеки случай торите бяха свалени от власт и след няколко схватки и безплодни опити бе създадена коалицията, благодарение на

която, според израза на Лондонския вестник „Times", Англия била достигнала „началото на политически златен век". Този златен век продължи точно 2 години и 1 месец и завърши с пълен провал и катастрофа в обстановка на всеобщо негодуване на английския народ. Същият вестник „Times", който провъзгласи, че възцаряването на „всички таланти" бележи началото на златен век, повече от всички други вестници съдействува за падането на този кабинет.

„Талантите" застанаха пред парламента на 10 февруари 1853 г. Те отново провъзгласиха програмата на вигите, която лорд Джон Ръсел предлагаше още през 1850 г. и която тогава много скоро доведе до оставка на правителството. Що се отнася до главния въпрос, до парламентарната реформа, оказва се, че той не трябвало да се обсъжда до „следващата сесия". А засега на страната се предлагаше да се задоволи с по-малко важни, но по-многобройни и по-практически административни реформи, като например съдебна реформа, въвеждане на нов правилник за железниците и подобряване на народното образование. Оставката на Лорд Джон Ръсел от министерството на външните работи, където го замени лорд Кларендон, беше първата от промените, тъй характерни за това талантливо правителство, промени, които всякога са довеждали до създаване на нови длъжности, на нови синекури, до установяване на нови заплати за верните поддръжници на правителството. Известно време Ръсел беше член на кабинета, без да има други функции освен функцията лидер на камарата на общините, и не получаваше заплата; но много скоро той започна да се домогва до това благо и в края на краищата бе удостоен с ранг и звание председател на Тайния съвет с кръгла сума на годишната издръжка.

На 24 февруари лорд Джон внесе в камарата свой законопроект за отменяване ограниченията на правата на евреите, но това не доведе до нищо, тъй като камарата на лордовете сложи законопроекта под миндера. На 4 април той предложи законопроект за реформиране на образованието. Само такива именно безцветни и жалки законопроекти можеше да се очакват от едно правителство на безделници. В същото време Палмерстон, изпълнявайки длъжността министър на вътрешните работи, разкри нов барутен заговор — известното дело за ракетите на Кошут — Хейл. Ще напомним, че по нареждане на Палмерстон в ракетната фабрика на г. Хейл бе направен обиск и бяха конфискувани много ракети и взривни вещества; работата беше много преувеличена, а при обсъждането ѝ в парламента на 15 април Палмерстон ѝ придаде още по-голямо значение със своите за-

гадъчни намеци. Все пак по един въпрос Палмерстон се изказа съвсем открито: той се обяви за главен осведомител на континенталната полиция по отношение на емигрантите и беше при това също така откровен, както сър Джеймс Греъм през 1844 г. в делото с цензурирането на писмата на Мадзини[25]. В края на краищата благородният осведомител бе принуден по същество да прекрати това дело, тъй като единственото нещо, в което можеше да бъде обвинен г. Хейл, беше това, че неговата фабрика за взривни вещества се намираше на по-близко разстояние от предградията на Лондон, отколкото предвиденото в закона. Страшният заговор, който имал за цел да вдигне във въздуха цяла Европа, се сведе до просто нарушение на полицейските правила, което се наказва с глоба!

Сега отново дойде редът на Ръсел. В своята реч в камарата на 31 май той тъй дълбоко обиди католиците,[26] хората, с помощта на които бе получил своя пост, че ирландците — членове на правителството — незабавно подадоха оставка. Това беше твърде тежък удар за „стабилното правителство". Подкрепата от страна на ирландската бригада беше първото условие за неговото съществуване и поради това в писмо до един от нейните членове Абърдин бе принуден да дезавуира своя колега, а в парламента Ръсел трябваше да си вземе думите обратно.

Най-важният въпрос, който бе обсъждан на тази сесия на парламента, беше законопроектът за Ост Индия. Правителството предлагаше да се продължи хартата на Остиндийската компания с още двадесет години, без да внесе при това никакви съществени изменения в системата на управлението на Индия. Това предложение се оказа неприемливо дори за дадения парламент и той трябваше да се откаже от него. Решено бе да се предостави на парламента правото да анулира хартата при условие, че в срок от една година Компанията ще бъде уведомена за това. Сър Чарлз Уд, бивш некадърен канцлер на съкровището в кабинета на Ръсел, демонстрира сега своите способности в Контролния съвет, т. е. в съвета за Индия. Всички предложени реформи се свеждаха до няколко незначителни и слабо ефективни изменения в системата на съдопроизводството и до свободно заемане на граждански длъжности и военни постове, които изискват специални знания. Но тези реформи бяха обикновен предлог; същността на законопроекта се свеждаше до следното: заплатата на председателя на Контролния съвет сър Чарлз Уд се повишаваше от 1 200 на 5 000 фунта стерлинги; вместо 24 директори за Индия, избирани от Компанията, оставаха само 18, шестима от които щяха да бъдат назначавани от правителството;

това засилване на правителствената опека съвсем не намаляваше достойнството на директорите, тъй като тяхната заплата се увеличаваше от 300 на 900 ф. ст., а председателят и вицепредседателят следваше да получават по 1 000 фунта стерлинги. Като не се задоволиха с такова разточителство на държавни средства, решиха да отделят от поста генерал-губернатор на Индия нов пост — губернатор на Бенгалия (област, подчинена досега на губернатора на Индия), както и да създадат нова област в Индия с нов губернатор за района на Инд. Всеки от тези губернатори трябва да има, разбира се, свой съвет, а длъжностите в тези съвети са високо заплащани и твърде изгодни синекури. Какво щастие е за Индия, че най-сетне тя ще се управлява съобразно с непорочните принципи на вигите!

След това бе обсъждан бюджетът. Тази изумителна финансова комбинация, също както и планът за ликвидиране на държавния дълг, представен от г. Гладстон, бяха разгледани върху страниците на „Tribune" толкова подробно, че не е необходимо да излагаме отново всички нейни детайли. Много неща в проекта на Гладстон бяха заимствувани от бюджета на Дизраели, а този бюджет на времето бе предизвикал такова негодуване у добродетелния Гладстон; и единият, и другият бюджет предвиждаше намаляване на митото на чая и разширяване на прякото данъчно облагане. Някои от най-важните му параграфи бяха натрапени на великия финансист, след като неговите контрапредложения на няколко пъти се бяха провалили в парламента; такива са параграфът за премахване данъка върху вестникарските обявления и параграфът за разпростиране върху поземлената собственост на данъка върху наследството. Наложи се проектът за реформиране на системата на патентите, който в процеса на обсъждането бе преразгледан няколко пъти, да бъде отхвърлен. Бюджетът, съставен с претенции за завършена система, в хода на дебатите се превърна в истински mixtum compositum* от несвързани помежду си незначителни параграфи, които едва ли струваха дори една стотна част от времето, загубено за тяхното обсъждане.

Що се отнася до намаляването на държавния дълг, по този въпрос Гладстон претърпя още по-съкрушително фиаско. Неговият план, съставен с още по-големи претенции в сравнение с бюджета, се сведе до издаване на 2 ½ процентни съкровищни бонове вместо еднопроцентните съкровищни полици, при което обществото губеше 1 ½ процента от общата сума; като после-

* — мишмаш. *Ред.*

лица от този план се наложи да се изкупят, за най-голямо неудобство на обществото, всички намиращи се в обръщение съкровищни полици и облигации за 8 милиона на Компанията на Южните морета;[27] той доведе също така до пълен провал на съкровищните бонове, които никой не искаше да взема. В резултат на тези забележителни мероприятия г. Гладстон има удоволствието да се убеди, че към 1 април 1854 г. касовата наличност на държавното съкровище е намаляла за една година от 7 800 000 на 2 800 000 ф. ст., с други думи, непосредствено в навечерието на войната наличните средства на държавната хазна бяха намалели с пет милиона. А при това, както се вижда от тайната кореспонденция на сър Сеймур, още година преди започването на войната правителството е знаело, че войната с Русия е неизбежна.

Новият законопроект за лендлордовете и арендаторите в Ирландия,[28] внесен за обсъждане още при правителството на лорд Дерби от принадлежащия към ториите Нейпир, мина в камарата на общините, поне, както изглежда, със съгласието на правителството, но камарата на лордовете го отхвърли и на 9 август Абърдин изрази своето задоволство от този резултат. Законопроектът за заточаването,[29] законопроектът за мореплаването и други, станали закони, бяха наследени от кабинета Дерби. Законопроектите за парламентарна реформа, за реформа на народното образование и почти всички законопроекти за съдебна реформа трябваше да бъдат отложени. Английските виги, изглежда, биха счели за нещастие за себе си, ако някое от техните мероприятия избегнеше подобна участ. Единственият законопроект, който мина и който може да се смята с право, че принадлежи на това правителство, е великият акт за файтонджиите, но и той трябваше да бъде изменен още на другия ден, след като бе приет, поради всеобщото негодуване на файтонджиите. „Всички таланти“ не успяха да въведат в действие даже правилника за файтонджиите.

На 20 август 1853 г. Палмерстон разпусна парламента, като го увери, че народът може да бъде спокоен, що се отнася до затрудненията на Изток; Дунавските княжества щели да бъдат евакуирани, гаранция за което била „неговата вяра в честността и личните качества на руския император, които ще накарат монарха да изтегли своите войски от Дунавските княжества!“ На 3 декември стана известно, че русите са унищожили турската флота при Синоп. На 12 декември четирите велики сили изпратиха до Цариград нота, в която фактически искаха от Портата по-големи отстъпки, отколкото дори тези в нотата, изпратена по-рано

от виенското съвещание[30]. На 14 декември английското правителство телеграфира до Виена, че то не смята синопските събития пречка за продължаване на преговорите. Палмерстон беше напълно съгласен с това, а на другия ден си подаде оставката — официално уж поради разногласия във връзка с предложения от Ръсел законопроект за парламентарна реформа, а в действителност — за да покаже на общественото мнение, че е излязъл в оставка по външнополитически причини и във връзка с политиката по въпроса за войната. Като постигна целта си, след няколко дни той оглави отново кабинета и по тоя начин избягна всички неприятни обяснения в парламента.

През 1854 г. възмутителните истории започнаха с оставката на един от младите лордове от ковчежничеството г. Садлер, който беше и правителствен посредник на ирландската бригада. Скандалните разобличения в ирландския съд лишиха правителството от един от неговите таланти. След това се случиха други скандални неща. Г-н Гладстон, добродетелният Гладстон, се опитваше да настани на поста губернатор на Австралия един от своите роднини, своя личен секретар, някой си Лоли, известен само като страстен участник в залаганията при конни състезания и борсов играч, но, за щастие, тази идея много скоро се провали. Същият Гладстон се оказа в неприятна близост до порока и поради това, че някой си О'Флаерти, който работеше при него и бе получил своя пост благодарение на него, изчезна с една доста голяма сума държавни средства. Друг субект, Хейуорд, написа един лишен от каквато и да било литературна и научна стойност обемист памфлет против Дизраели и получи за това от Гладстон като награда длъжност в Съвета за попечителство на бедните.

Парламентът поднови работата си в началото на февруари. На 6 февруари Палмерстон направи декларация, че ще внесе законопроект за създаване на милиция в Ирландия и Шотландия, но когато на 27 март войната бе наистина обявена, той сметна за свой дълг да не внася законопроекта до края на юни. На 13 февруари Ръсел внесе свой законопроект за парламентарна реформа, след десет седмици обаче той „със сълзи на очи" го оттегли, пак поради обявяването на войната. През март Гладстон внесе своя бюджет, като поиска само „сумата, която би била необходима, за да *се докарат обратно* двадесет и петте хиляди войници, които в дадения момент се готвят да напуснат британските брегове". Благодарение на своите колеги той сега е освободен от тази грижа. В това време царят, давайки гласност на тайната кореспонденция,[31] принуди френския и английския кабинети да

обявят война. Тази тайна кореспонденция, която започва с депешата на Ръсел от 11 януари 1853 г., показа, че английските министри още през онзи период са били напълно осведомени за агресивните намерения на Русия. Всички техни твърдения относно честността и личните качества на Николай, относно миролюбивата и умерена позиция на Русия приличаха сега на безсрамни измислици, предназначени само да заблудят Джон Бул.

На 7 април лорд Грей, който страстно желаеше да получи поста военен министър, за да подкопае дисциплината в армията, тъй както беше успял, възглавявайки управлението на колониите, да направи непокорни почти всички колонии на Британската империя, избухна във филипики против организацията на военното управление. Той поиска всички военни ведомства да бъдат обединени под ръководството на военен министър. Тази реч даде възможност на министрите да създадат през юни посредством отделяне на военното министерство от министерството на колониите нов пост — военен министър. И така всичко си остана в същото лошо състояние, както по-рано, появи се само нова длъжност с нова заплата. Разглеждайки дейността на парламента през цялата тази сесия, би могло да се направят следните изводи: внесени бяха седем важни законопроекта; три от тях: законопроектът за изменение на закона за преселването на бедните,[32] за народното образование в Шотландия и за изменение на текста на парламентарната клетва[33] — видоизмененият законопроект за правата на евреите, — бяха отхвърлени; три други: законопроектът за предотвратяване подкупването на избиратели, за реорганизация на гражданската служба и за парламентарна реформа — бяха оттеглени; един законопроект — за реформиране на Оксфордския университет — мина, но в съвършено изменен вид.

Тук не е необходимо да се говори за воденето на войната, за дипломатическите усилия на коалицията — всичко това е прясно в паметта на всекиго. Парламентът, чиято работа бе прекъсната на 12 август миналата година, се събра отново през декември, за да прокара спешно две съвсем неотложни мероприятия: законопроект за чуждестранен легион и законопроект за доброволно използване на милицията за носене на военна служба извън пределите на страната. И двата законопроекта си остават до ден днешен само на книга. По това време бяха получени съобщения за бедственото положение на британската армия в Крим. Това възмути общественото мнение; фактите бяха вопиещи и неоспорими; министрите трябваше да помислят за оставка. Парламентът се събра през януари, Робък обяви своето предложение, лорд Джон Ръсел веднага изчезна и в резултат от дебатите, които

продължиха само няколко дни, „всички таланти“ претърпяха небивало в историята на парламента поражение и бяха свалени.

Великобритания може да се похвали с не едно некадърно правителство, но такъв некадърен, жалък, алчен и същевременно самонадеян кабинет като кабинета на „всички таланти“ никога досега не е имало. Този кабинет започна с необуздано самохвалство, проявяваше дребнав педантизъм, търпеше несполуки и завърши с най-голям позор.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 1 февруари 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4321, 23 февруари 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ПРАВИТЕЛСТВЕНАТА КРИЗА

Лондон, 2 февруари. Снощи, след като Палмерстон направи официална декларация за оставка на правителството, камарата на общините отново отложи своето заседание.

В камарата на лордовете надгробно слово за „кабинета на всички таланти" произнесе лорд Абърдин. Според думите му той се противопоставил на предложението на Робък не защото неговото правителство се страхувало от разследване, а защото това предложение нарушавало конституцията. Абърдин обаче не се зае да илюстрира това твърдение с исторически примери, както приятелят му Сидни Херберт, който запита камарата на общините дали тя не възнамерява да подражава на френската Директория (учредена в 1795 г.), която изпрати комисари да арестуват Дюмурие — тези комисари, както е известно, Дюмурие предаде на Австрия в 1793 г.[34]. Шотландският тан се въздържа да манифестира подобна ученост. Неговият кабинет, уверява той, би могъл само да спечели от назначаването на следствена комисия. Той отива по-далече. Той предугажда резултата от разследването, щедро сипейки похвали за самия себе си и за своите колеги — отначало за военния министър, след това за канцлера на съкровището, после за първия лорд на адмиралтейството и най-сетне за министъра на външните работи. Всеки на своя пост бил велик, всеки бил талант. Що се отнася до военното положение на Англия, то състоянието на армията в Крим наистина било тежко, но Бонапарт уведомил Европа, че френската армия възлизала на 581 000 души, и освен това той се разпоредил за нов набор от 140 000 души. Сардиния предоставила на разположение на лорд

Раглан 15 000 превъзходни войници. В случай че мирните преговори във Виена претърпят неуспех, осигурена ни е значи помощ от страна на една мощна военна държава, която има армия от 500 000 души.

Във всеки случай шотландският тан не страда от порока, от който страдаше известният икономист и историк Сисмонди, който, според собственото му признание, с едното си око виждал всичко в черен цвят. Абърдин с двете си очи вижда всичко само в розов цвят. Така например той открива в настоящия момент цветущо благосъстояние във всички райони на Англия, докато търговците, фабрикантите и работниците твърдят, че преживяват тежка търговска криза. Щипката атическа сол, която още лорд Байрон[35] прославяше у шотландския тан, Абърдин изсипва върху своя противник лорд Дерби:

„Уважаеми лордове! Страната се нуждае сега от силно правителство. По какъв път може да бъде създадено то — не аз трябва да говоря за това. Носеха се упорити слухове, че лорд Дерби получил от нейно величество заповед да се заеме с формиране на правителство. Но като виждам лорд Дерби на обикновеното му място, аз почвам да мисля, че това не е тъй и че разпространените слухове не са верни."

За да разберем цялата атическа тънкост на това изказване, необходимо е да приведем отговора на лорд Дерби.

„Благородният граф Абърдин подценява източника, от който той е почерпил своите сведения. Не по слухове стана известно, а той самият" (Дерби), „преди да се отправи към камарата на лордовете, лично съобщи на Абърдин за предложението, което е получил от кралицата. Поради това позоваването на слуховете, които били заставили благородния граф да повярва, че той" (Дерби) „имал среща с нейно величество, е само образен израз, който благородният граф употреби поради присъщия му страх от преувеличения и поради желание да осветли безпристрастно всяка подробност от защищаваното от него дело."

Използвайки този случай, Дерби същевременно заяви, че при сегашното състояние на партиите и при съществуващото положение в камарата на общините той нямал възможност да се заеме с образуване на правителство.

Разясненията на военния министър — херцог Нюкясъл — и нарисуваната от него картина на отношенията в „сговорното семейство" отклониха вниманието както на публиката, която присъствуваше в камарата на лордовете, така и на самите благородни перове не само от армията в Крим, но и от правителствената криза. Обяснението на лорд Джон Ръсел в камарата на общините, казва херцог Нюкясъл, го принуждавало да се изкаже относно позицията, която той самият е заемал в падналия кабинет.

Изложението на Ръсел не се отличавало нито с пълнота, нито с правдивост. Ръсел представил работата в смисъл, че при отделянето на военното министерство от министерството на колониите той крайно неохотно се съгласил военното министерство да бъде предадено на херцог Нюкясъл, отстъпвайки само на „настойчивото желание“ на херцога. В действителност, когато министерският кабинет решил да проведе това отделяне, той (Нюкясъл) заявил: „що се отнася лично до мене, аз съм готов както да поема което и да е от двете министерства, така и да не поемам никакво“. Той не си спомнял Ръсел да е изказвал някога желание да предаде военното министерство на лорд Палмерстон, но добре помнел, че имало момент, когато Ръсел се готвел самият да застане начело на него. Той (Нюкясъл) и не мислел да се изпречва на пътя на Ръсел в това отношение и приел военното министерство с пълно съзнание, че при успех няма да му припишат заслуги, а при неуспех всички упреци ще се изсипят върху него. Но той смятал за свой дълг да не се отклонява от това неблагодарно задължение, свързано с опасности и трудности. Едни наричаха това „самомнение“, лорд Ръсел с явно покровителствен тон нарече тази постъпка „похвално честолюбие“. Лорд Ръсел умишлено скрил от камарата на общините следното място от писмото на Абърдин до благородния лорд:

„Аз съобщих съдържанието на Вашето писмо на херцог Нюкясъл и Сидни Херберт. И двамата, както и трябваше да се очаква, енергично настояваха да бъдат взети, що се отнася до заеманите от тях постове, решения, които ще бъдат сметнати за най-отговарящи на обществените интереси.“

Той (Нюкясъл) направил на граф Абърдин по този повод още и устна декларация:

„Не давайте на лорд Ръсел претекст за напускане на кабинета. Не се противете на неговото желание да ме отстрани от този пост. Постъпвайте с мене така, както изисква общественият интерес.“

В камарата на общините, каза Нюкясъл, лорд Ръсел тайнствено намеквал за грешките, за които съобщавал в писмото си до Абърдин, но се предпазил да даде гласност на съответни извадки от това писмо. Първият намек засягал въпроса — защо 97-и полк не бил изпратен от Атина за Крим, но министърът на външните работи смятал изтеглянето на английските войски от Атина за недопустимо и опасно. Що се отнася до втората му грешка — до отказа да изпрати 3 000 новобранци, — лорд Раглан протестирал против това, да му се изпращат в бъдеще такива млади и неприучени към дисциплина войници. А и при това в онзи мо-

мент съвсем не достигали транспортни кораби. Тези именно две така наречени грешки било всичкото, което успял да измисли Ръсел, който със своите колеги почивал в морските курорти, докато той (Нюкясъл) през цялата 1854 г. неизменно се намирал на своя пост и се трудил с пот на челото. Впрочем и на него самия Ръсел бил писал на 8 октомври относно тези „грешки“: „Вие направихте всичко, което беше възможно, и аз съм преизпълнен с радостни надежди за успех.“

Абърдин, каза Нюкясъл, все пак представил на министерския кабинет предложението на Ръсел относно персоналните промени. Но то било единодушно отхвърлено. На 13 декември той (Нюкясъл) произнесъл в камарата на лордовете обстойна реч в защита на своето управление; на 16 декември Ръсел заявил на Абърдин, че е променил гледището си и се отказал от намерението да извърши персонални промени. Конкретни предложения за реформиране на военното управление Ръсел никога не бил внасял, с изключение на следните два случая. Три дни преди оставката му и декларацията на Робък станало заседание на министерския кабинет. Ръсел внесъл предложение: на съвещанията на началниците на всички военни ведомства, които от известно време започнали да се свикват в канцеларията на военния министър, да се придаде официален, законен характер. Неговото предложение било прието. Скоро след това Ръсел изпратил в писмена форма проект, в който освен нововъведението, вече одобрено от министерския кабинет, се съдържали още две предложения: 1) да се създаде висш съвет начело с военния министър, който (съвет) да погълне артилерийското управление и да контролира цялото гражданско управление на армията, 2) да се включат в този висш съвет освен вече привлечените порано началници на военните ведомства още и двама висши офицери. Ръсел заявил в камарата на общините, че имал всички основания да предполага, че неговите „писмени предложения“ ще бъдат отхвърлени. Това не било вярно. Първото предложение било прието от херцог Нюкясъл; второто предложение било отхвърлено между другото, защото „генералният интендант“, когото Ръсел искал да привлече, вече от много години станал митична фигура — не бил вече в английската армия. Така че Ръсел никога не бил внасял предложение, което да не е било прието. Впрочем още на 23 януари той (Нюкясъл) заявил на граф Абърдин, че каквото и да бъде решението на парламента — за или против правителството, — той щял да напусне правителството. Той само не искал да изглежда така, като че ли е избягал преди парламентът да е взел своето решение.

Лорд Джон Ръсел, целият живот на когото, според думите на стария Кобет, е бил непрекъсната поредица от „фалшиви предлози за живот“, сега, както показва речта на херцог Нюкясъл, почина също под фалшив предлог.

Написано от К. Маркс на 2 февруари 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 59, 5 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

К. МАРКС

ПАДАНЕТО НА ПРАВИТЕЛСТВОТО НА АБЪРДИН

Лондон, петък, 2 февруари 1855 г.

Никога досега в историята на представителното управление на едно правителство не се е налагало да излезе в оставка с такъв позор, с какъвто излезе прославеният кабинет на „всички таланти“ в Англия. Всеки кабинет може да остане в малцинство, но да се окаже победен с мнозинство от 305 гласа срещу 148, т. е. с повече от две трети, и то в такова събрание, каквото е камарата на общините на Великобритания — така можеше да се отличи само плеяда гениални глави, начело на която стоеше се cher* *Абърдин.*

Няма никакво съмнение, че веднага щом се събра парламентът, кабинетът разбра, че дните му са преброени. Скандалните работи в Крим, гибелта на цялата армия, безпомощността на всички органи и лица, участвуващи в ръководенето на войната, възмущението в страната, засилвано от нападките на „Times“, твърдата решимост на Джон Бул да установи най-сетне кой е виновникът за станалото или поне да излее върху някого яда си — всичко това трябваше да покаже на кабинета, че е настанало време той да си върви.

Наведнъж и в голям брой постъпиха запитвания и предложения, които представляват опасност за правителството; особено застрашаващо беше предложението на Робък за създаване на комисия, която да установи как е била водена войната и да разследва дейността на всички особи, които в една или друга степен са отговорни за ръководенето ѝ. Това веднага доведе до развръз-

* този мил. *Ред.*

ка. Политическият усет тоз час подсказа на лорд Джон Ръсел, че предложението на Робък ще бъде прието, както и да гласуват малцинствата,[36] а такъв държавен деец, какъвто е той, който може да се гордее с това, че не е живял толкова години, колкото пъти е оставал в малцинство, не можеше да позволи и сега мнозинството гласове да бъдат против него. Ето защо с присъщото му малодушие и подлост — тези качества през цялата му кариера прозираха у него изпод маската на мнимо-важна бъбривост и конституционно високомерие — той сметна, че „благоразумието е най-добрата проява на храброст",* и напусна поста си, без да предупреди за това своите колеги. Макар Ръсел да е човек, без който прекрасно може да се мине, все пак „всички таланти" бяха очевидно напълно потресени от неочакваното му напускане. Английският печат единодушно осъди малкия държавен деец, но какво значение можеше да има това? Целият печат с всичките му порицания не можеше да сложи край на хаоса, който цареше в правителството. И в момента на такава дезорганизация, когато херцог Нюкясъл се отказа от военното министерство, а лорд Палмерстон още не бе го завладял, се наложи кабинетът да се сблъска със страшното предложение на Робък.

Г-н Робък, незначителен адвокат, би бил също такъв забавен и безобиден незначителен виг, какъвто е и лорд Джон Ръсел, ако беше по-щастлив в своята парламентарна кариера. Но ci-devant** адвокат без практика, а сега парламентарен дърдорко не успя, въпреки всичката си енергия и ловкост, да натрупа що-годе значителен политически капитал. Играейки постоянно ролята на своего рода таен и доверен агент на всяко правителство на вигите, той никога не достигаше положението, което „постът" осигурява — нещо, което е висша цел на всички британски либерали. Излъган в най-хубавите си надежди, недооценен от собствената си партия, осмян от своите противници, нашият любезен Робък почувствува, че сърцето му е закоравяло и се е изпълнило с горчивина, и лека-полека той се превърна в най-ненавистното, зло, неприятно, будещо яд паленце, което някога е джавкало в парламента. И като такъв, без да претендира дори за благодарност или уважение от страна на когото и да било, той служеше на всички, които умееха да го използуват за собствените си цели. Но никой не умееше да го използва по-добре от нашия стар приятел Палмерстон, в ролята на оръдие на когото той отново се прояви на 26 януари.

* Този израз, станал общоизвестен, е взет от пиесата на Шекспир, „Хенрих IV", част I, действие V, сцена четвърта. *Ред.*

** — бившият. *Ред.*

Предложението на Робък само по себе си едва ли можеше да има някакъв смисъл в такова събрание като английската камара на общините. Общоизвестно е колко неумело, лениво и убийствено бавно работят комисиите при камарата на общините; разследването на въпроса за ръководството на сегашната война от такава комисия, дори то изобщо да би могло да даде нещо, практически не би принесло никаква полза, тъй като резултатите от него биха станали известни много месеци по-късно, отколкото би следвало. Само в революционни диктаторски събрания, какъвто беше например Националният конвент във Франция през 1793 г., такива комисии можеха да дадат положителни резултати. Но в подобни случаи самото правителство не е нищо друго освен такава комисия; неговите доверени лица са пълномощници на самото събрание и затова в такова събрание подобни предложения биха били излишни. Все пак Сидни Херберт не напълно грешеше, когато изтъкваше, че това предложение (разбира се, без какъвто и да било умисъл от страна на Робък) има до известна степен неконституционен характер, както и когато с присъщото му точно познаване на историческите факти той се осведоми дали камарата на общините не възнамерява да изпрати в Крим комисари, както бе направила *Директорията* (sic!) по отношение на генерал Дюмурие. Ще отбележим, че същата тази точна хронология, която приписва на Директорията (учредена в 1795 г.), че изпратила при генерал Дюмурие комисари, които този генерал арестувал и предал на Австрия още в 1793 г. — същата тази хронология е ярка илюстрация на онова смесване на събитията във времето и пространството, което преобладава във всички деяния на Сидни Херберт и неговите колеги. Що се отнася до предложението на Робък, то споменатата негова неконституционност даде повод на множество кандидати за постове да не гласуват за това предложение и по този начин да си оставят открит път за участие във всяка възможна комбинация. И все пак мнозинството против правителството беше толкова преобладаващо!

Особено характерни за дебатите бяха споровете между различните ведомства. Всяко ведомство се опитваше да стовари вината върху друго. Сидни Херберт, секретар по военните работи, твърдеше, че за всичко е виновна транспортната служба; Бернал Осбърн, секретар на адмиралтейството, заяви, че причината за цялото зло се крие в порочната и негодна система, възприета от главния щаб на английската армия. Адмирал Бъркли, един от лордовете на адмиралтейството, доста ясно даде на Херберт да разбере, че той трябва да вини преди всичко себе си и т. н. Размяна на подобни любезности ставаше в същото време и в камарата на

лордовете между херцог Нюкясъл, военния министър, и виконт Хардинг, главнокомандуващия. Положението на Херберт наистина много се усложни поради изказването на лорд Джон Ръсел, който, обяснявайки причините за своята оставка, призна, че всички съобщения на печата за състоянието на армията в Крим всъщност са верни и че положението на войските е „ужасно и потресаващо“. На Сидни Херберт следователно нищо не му оставаше, освен безропотно да признае фактите и да приведе за оправдание само няколко крайно неубедителни, а отчасти и необосновани доводи. Той бе принуден да признае, дори още по-определено, пълната негодност и дезорганизацията на военното управление. Ние, каза Херберт, сравнително лесно успяхме да прехвърлим 240 000 тона различни припаси и многочислена армия в Балаклава, на разстояние 3 000 мили (следва разпалено изброяване на всевъзможно униформено облекло, палатки, провизии и дори луксозни предмети, изпратени на армията в излишък). Но, уви! От всичко това имаше нужда не в Балаклава, а на място, отдалечено на шест мили от брега. Да се превозят всички припаси на разстояние три хиляди мили беше възможно, а на разстояние три хиляди и шест мили — невъзможно! Фактът, че те трябвало да бъдат превозени шест мили по-далече, погубил всичко!

Молбите на Херберт за снизхождение все пак биха могли да породят известно състрадание към него, ако не бяха речите на Лейард, Стафорд и Хербертовия колега Гладстон. Първите двама депутати току-що се бяха върнали от Изток; те били очевидци на всичко, за което разказваха. Без да се ограничават с повтаряне на това, което вече бе изтъкнато във вестниците, те приведоха примери на нехайство, неспособност и лошо управление; нарисуваните от тях ужасни картини далеч надминаха всичко, което беше известно дотогава. Конете били превозвани от Варна до Балаклава с платноходи без всякакъв фураж. Раниците по пет-шест пъти пътешествували от Крим до Босфора и обратно, а гинещите от глад и студ войници ходели мокри, защото другите им дрехи се намирали в тези раници. „Оздравяващите“ били връщани на строева служба в Крим, а те били още толкова слаби, че не можели да се държат на крака, болните и ранените, изоставени на произвола на съдбата в Скутари, в Балаклава, в транспортните кораби, тънели — оставени без всякакви грижи — в ужасна мръсотия. Всичко това създавало такава картина, пред която просто бледнеели описанията на „нашия собствен кореспондент“ или съобщенията на частни лица от Крим.

За да се заличи тягостното впечатление от тези описания, трябваше да се прибегне до помощта на мъдрото благодушие на Гладстон, но за нещастие на Сидни Херберт Гладстон отрече

всички признания, които бяха направени от неговите колеги през първата вечер на дебатите. Робък постави на Херберт въпроса ребром: вие изпратихте от Англия 54 000 души, сега на военна нога има само 14 000, къде се дянаха останалите 40 000? Херберт просто отговори на Робък, припомняйки, че известна част от тях са загинали още в Галиполи и Варна; той ни най-малко не се усъмни в правилността на общите данни за загиналите и излезлите от строя. Но тук се оказа, че Гладстон е информиран по-добре от секретаря по военните работи: „според получените от нас най-нови данни“, заяви той, действителната численост на войските съставлява не 14 000, а 28 200 души, като не се смятат 3 000—4 000 войници от морската пехота и матроси, които носят брегова служба. Гладстон, разбира се, се въздържа да съобщи за какви „най-нови данни“ става дума. Като вземем обаче под внимание пословичното протакане при съставянето на списъци на убитите и ранените, което цари във всички инстанции и особено в бригадните, дивизионните и главните щабове на армията, ние имаме основание да предположим, че забележителните сведения на Гладстон се отнасят приблизително за 1 декември 1854 г. и че те включват също и големия брой хора, които през следващите шест седмици бяха напълно излезли от строя поради лошото време и преумората. Но Гладстон очевидно и в тоя момент бе проникнат от същата сляпа вяра в официалните документи, каквато той на времето разчиташе да срещне от страна на общественото мнение по отношение на своите финансови проекти.

Не е необходимо да анализираме по-подробно тези дебати. Освен множеството dii minorim gentium* говориха Дизраели, Уолпол, бившият министър на вътрешните работи от партията на ториите, и най-сетне Палмерстон, който „великодушно“ се обяви в защита на своите опорочени колеги. В хода на дебатите Палмерстон не пророни нито дума, докато не се убеди окончателно какъв ще бъде изходът. След това, едва след това той взе думата. Слуховете, които достигаха до банките на министрите посредством техните чиновници, общото настроение на камарата — всичко това говореше, че поражението на правителството е неизбежно, поражение, което трябваше да погуби колегите на Палмерстон, но не трябваше да засегне самия него. Въпреки че на Палмерстон очевидно предстоеше да си върви заедно с всички останали, той беше толкова уверен в здравината на своето положение, беше толкова убеден, че оставката на неговите колеги ще му бъде от полза, че смяташе, изглежда, за дълг на учтивост

* — младши богове; в преносен смисъл: второстепенни величия. *Ред.*

да ги изпрати с почит. И той изпълни този дълг, като произнесе своята реч непосредствено преди гласуването.

Палмерстон наистина действуваше много изкусно. Спечелил си благодарение на делото Пасифико репутацията на „истински английски министър“[37], той дотолкова бе успял да си я запази, че въпреки изумителните разобличения, Джон Бул винаги се смяташе за продаден на някоя чужда държава веднага щом Палмерстон напускаше министерството на външните работи. Изгонен най-безцеремонно от това министерство от Джон Ръсел, Палмерстон чрез заплахи застави малкия човек да премълчи причините за изгонването и от този момент интересът към „истинския английски министър“ порасна още повече: той излезе невинна жертва на своите честолюбиви и бездарни колеги, човек, предаден от вигите. След падането на правителството на Дерби Палмерстон бе назначен в министерството на вътрешните работи на пост, който пак създаваше впечатление, че той е жертва. Те не могат да минат без този велик човек, когото мразят, и тъй като не искат да го поставят на пост, който той наистина заслужава, отървават се от него, като му дават длъжност, недостойна за такъв гений. Така разсъждаваше Джон Бул и пак се гордееше със своя Палмерстон, като виждаше как този истински английски министър се суетеше на своята второстепенна длъжност: месеше се в работите на мировите съдии, не даваше мира на файтонджиите, строго порицаваше органите, завеждащи канализацията, пробваше красноречието си, изказвайки се по системата на патентите, горещеше се по повод на тъй важния въпрос за дима, бореше се за централизация на полицията, обявяваше се против погребването в чертата на града. Истински английски министър! Образец, източник на информация, съкровищница на нови мероприятия и реформи беше за него безкрайната поредица от писма на „Paterfamilias“* в „Times“. Разбира се, никой не беше тъй доволен от това, както Paterfamilias, който представлява точно копие на повечето буржоазни избиратели в Англия, за които Палмерстон стана кумир. „Вижте какво може да направи велик човек на малка длъжност! Кой от предишните министри на вътрешните работи някога се е грижил за премахване на всички тези неуредици!“ Наистина при файтонджиите всичко си остана по старому, димът не бе премахнат, гробищата не изчезнаха от града, полицията не бе централизирана — накъсо казано, нито една от тези велики реформи не се осъществи, но виновен за това не бил Палмерстон, а неговите завистливи и тъпоглави колеги! Постепен-

* — „Бащата на семейство“. *Ред.*

но суетливостта на Палмерстон и неговата склонност да се бърка там, където не му е работата, почнаха да се окачествяват като доказателство за кипяща енергия и активност. И този най-непостоянен от държавните дейци на Англия, който никога не можеше да доведе до благополучен край нито преговори, нито законопроект в парламента, този политик, който се суетеше само за собствено удоволствие и всички мероприятия на когото оставаха в края на краищата на книга — същият този Палмерстон бе прославян като единствен човек, на когото страната може да разчита в критичен момент. Трябва да се каже, че и самият Палмерстон допринесе не малко за прославянето си. Като не се задоволяваше с ролята на съпритежател на вестник „Morning Post"[38], в който всеки ден го рекламираха като бъдещ спасител на страната, той наемаше субекти, подобни на кавалер Виков, които трябваше да го възхваляват в Америка и Франция; преди няколко месеца подкупи вестник „Daily News",[39] като му съобщи някои телеграфни донесения и други важни сведения; той имаше влияние върху редакциите на почти всички лондонски вестници. Лошото ръководство на войната доведе до критическото положение, което Палмерстон очакваше, за да се издигне върху развалините на коалицията, да се изкачи на недостижима висота. В този решителен момент той си осигури безусловната подкрепа на вестник „Times". Как постигна той това, какъв договор е сключил с Делейн, разбира се, е трудно да се каже, но на другия ден след гласуването целият ежедневен лондонски печат, с изключение само на вестник „Herald",[40] единодушно и безрезервно ратуваше Палмерстон да бъде назначен за министър-председател и трябва да се предполага, че Палмерстон е смятал целта на своите стремежи за постигната. За нещастие, този истински английски министър прекалено често досаждаше на кралицата и тя ще направи всичко възможно, за да осуети плановете му.

Написано от К. Маркс на 2 февруари 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4316, 17 февруари 1855 г.
Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

СЪБОРЕНОТО ПРАВИТЕЛСТВО

Лондон, 3 февруари. На 16 декември 1852 г. първа точка от бюджета на Дизраели, която предвиждаше да се разширят преките данъци, преди всичко данъкът върху жилищните сгради, бе отхвърлена с мнозинство от 19 гласа. Правителството на торите си подаде оставката. След десетдневна задкулисна борба се образува коалиционно правителство. То се състоеше от част от олигархията на вигите — кланът на Греевци този път бе изключен, — от бюрокрацията на пилитите, от известна примес на така наречените мейферски радикали[41] като Молсуорт, Осборн, най-сетне от посредниците на ирландската бригада — Садлер, Кьоу, Монсел, които на 16 декември изиграха решаваща роля и на които бяха предоставени второстепенни министерски постове. Новото правителство само̀ се нарече „кабинет на всички таланти". То и наистина включваше почти *всички* таланти, които се сменяха едни други в правителството в продължение на повече от 30 години. Вестник „Times" възвести идването на „кабинета на всички таланти" със следните думи: „Ние се приближихме сега до началото на *политическото хилядогодишно царство."* И наистина за управляващите кръгове „политическото хилядогодишно царство" настъпи от момента, когато те направиха откритието, че техните партийни формации са се разпаднали, че техните вътрешни противоречия почиват само на личните прищевки и тщеславието, а техните взаимни търкания не могат вече да предизвикват интерес у нацията. Коалиционното правителство не представляваше някаква особена фракция. То представляваше „всички таланти" на класата, която управляваше до днес Англия. Важно е поради това да хвърлим ретроспективен поглед върху неговата дейност.

След падането на правителството Дерби парламентът бе разпуснат за коледната ваканция. След това той отново бе разпуснат за великденската ваканция. И чак след това започна действителната сесия през 1853 г., която почти изцяло бе посветена на обсъждане бюджета на Гладстон, законопроекта на Чарлз Ууд за Индия и законопроекта на Юнг за уреждане на отношенията между лендлордовете и арендаторите в Ирландия.

Преди да внесе своя бюджет за разглеждане от камарата, Гладстон обяви, че се провеждат важни операции за намаляване както на краткосрочния, така и на консолидирания държавен дълг. Операцията по отношение на първия се състоеше в това, че той намали от $1^1/_2$ на 1 пенс за ден лихвата по полиците на съкровището и я намали тъкмо в момента, когато пазарният лихвен процент се увеличи. В резултат на тази операция Гладстон трябваше отначало да изкупи полици на съкровището за 3 милиона, а след това отново да ги пусне при по-висока лихва. Още по-значителен беше неговият експеримент с огромния консолидиран държавен дълг. Официално целта му беше да се намали дългът. Гладстон действуваше така изкусно, че към края на финансовата година беше принуден да изкупи at par* облигации на Компанията на Южните морета за 8 милиона, които по тогавашния борсов курс струваха само 85 процента от номинала. Едновременно Гладстон хвърли на борсата нови измислени от него ценни книжа — съкровищни бонове. Той издействува от парламента разрешение да се издадат такива бонове на сума 30 милиона фунта стерлинги. Но трудно успя да пласира бонове за сумата 400 000 стерлинги. С една дума, операциите на Гладстон по намаляването на държавния дълг завършиха с това, че се увеличи основната сума на консолидирания дълг и се повиши лихвеният процент на краткосрочния държавен дълг.

Бюджетът на Гладстон, тази гордост на коалицията, се състоеше от най-разнородни елементи. Такива пера като перото за снижаване на митото върху чая, за намаляване на акциза (наистина при Гладстон ставаше дума за намаляване на акциза върху сапуна, а при Дизраели — върху малца) и за увеличаване на преките данъци Гладстон взе от бюджета на своя предшественик. Други, и то най-важните параграфи — например облагането на поземлената собственост с данък върху наследството, отменяването на данъка върху вестникарските обявления и т. н. — бяха наложени на Гладстон, след като камарата провали на два пъти неговите контрапредложения. От някои параграфи на своя бюд-

* — по номинална стойност. *Ред.*

жет, например от реформата на системата на патентите, той трябваше да се откаже напълно. Това, което той внасяше в камарата във вид на енциклопедическа система, се оказа в резултат на обсъждането смесица от разнородни и противоречиви параграфи. Лично нему принадлежеше само бюджетният параграф за отменяване на гербовите такси върху вестникарските приложения; благодарение на този параграф „Times“, единственият от всички вестници, който излиза с приложения, печелеше 30 000—40 000 ф. ст. годишно. Но толкова по-енергично Гладстон настояваше да се запазят гербовите такси върху основното вестникарско издание и с това си спечели особеното благоволение на „Times“, който, разбира се, желае сега да го види и в новото правителство. Ето ги великите дела на Гладстон, с които коалицията живя през цялата сесия на 1853 г.

На 30 април 1854 г. изтичаше срокът, през който беше в сила хартата на *Остиндийската* компания. Следователно трябваше да се уредят наново отношенията между Англия и Индия. Коалицията се стремеше да продължи хартата на Остиндийската компания с още 20 години. Тя не постигна това. Индия не беше дадена отново за десетилетия „под аренда“ на Компанията. Хартата е оставена в сила само до „уведомлението“ за прекратяването ѝ, което парламентът може всеки момент да изпрати до Компанията. Тази единствено важна точка на законопроекта за Индия бе приета *против* желанието на правителството. Ако не се смятат някои малки изменения в областта на съдопроизводството в Индия и откриването на достъп за всички, които имат необходимите способности, до гражданските длъжности и военните постове, изискващи специални знания, то същността на реформата по отношение на Индия се свежда всъщност до следното: заплатата на намиращия се в Лондон министър за Индия (President of the Board of Control*) се увеличаваше от 1 200 на 5 000 ф. ст. годишно. От 18 директори на Остиндийската компания 6 занапред се назначават от правителството и само 12 се избират от Съвета на акционерите на компанията. Заплатата на тези директори се повишава от 300 на 900, а на двамата председатели — от 400 на 1 000 фунта стерлинги. Освен това постът губернатор на Бенгалия (заедно със Съвета при него) се отделя занапред от поста генерал-губернатор на Индия; едновременно се създава нова длъжност губернатор заедно със съвет при него за самия район на Инд. С това именно повишаване на заплатите и със създава-

* — председател на Контролния съвет. *Ред.*

нето на нови синекури се ограничава реформата на „кабинета на всички таланти" по отношение на Индия.

Законопроектите, които засягат отношенията между лендлордовете и арендаторите в Ирландия, коалиционното правителство получи от своите предшественици тори. То не трябваше да изостава от тях. То внесе тези законопроекти и малко преди закриването на сесията, след дебатите, които траяха 10 месеца, ги прокара в камарата на общините или, по-вярно, даде възможност те да бъдат прокарани там. Но в камарата на лордовете Абърдин се съгласи тези законопроекти да бъдат отхвърлени под предлог, че трябва да бъдат подробно проучени и отново внесени на следващата сесия.

По искане на кабинета правителствените законопроекти относно парламентарната реформа, реформата на народното образование, съдебната реформа и т. н. бяха отложени за следващата сесия. Великото дело на „всички таланти" — законопроектът за правилника за файтонджиите в Лондон — стана наистина закон, но щом този закон излезе отвъд прага на парламента, трябваше да бъде върнат за преработване. Той се оказа неизпълним.

Най-сетне, на 20 август сесията на парламента завърши. Палмерстон резюмира външната политика на правителството през периода на тази сесия със следните думи, които той каза при закриването на сесията на парламента: парламентът можел спокойно да се разотиде. „Аз напълно вярвам в честността и личните качества на руския император", който доброволно ще се оттегли от Дунавските княжества.

Откритата намеса на Палмерстон във външната политика през периода на сесията в 1853 г. се ограничи с това изказване, после с парламентарната реч, която той произнесе няколко дни преди закриването на камарата на общините и в която той разглеждаше блокадата на Сулинското устие на Дунава от русите като несполучлива шега, и най-сетне с принуденото признание на заседанието на 15 април 1853 г. — във връзка с така наречения кошутовски барутен заговор, — че по заповед на европейските дворове той използува английската полиция за следене на политическите емигранти.

Написано от К. Маркс на 3 февруари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 63, 7 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ПАРТИИ И КЛИКИ

Лондон, 5 февруари. Продължителността на сегашната правителствена криза е горе-долу нормална, тъй като подобни кризи в Англия са продължавали средно по 9—10 дни. В известното произведение на *Кетле* „За способностите на човека“[42] поразява доказателството, че в цивилизованите страни ежегодният брой на нещастните случаи, престъпленията и т. н. може да бъде предварително установен почти с математическа точност. Напротив, определената продължителност на правителствените кризи в Англия през различни периоди на XIX век не предизвиква никакво учудване, тъй като тук, както е известно, всякога трябва да бъде изминат определен кръг комбинации, трябва да бъдат поделени определен брой постове и взаимно парализирани определен брой интриги. Необикновен е само характерът на комбинациите, налагани този път поради разлагането на старите партии. Именно фактът на това разлагане направи възможно и неизбежно образуването на събореното сега коалиционно правителство. Управляващата каста, която съвсем не съвпада в Англия с господствуващата класа, ще бъде принудена да прибягва ту до една, ту до друга коалиция, докато се разкрие окончателно, че тя е загубила способността да управлява. Привържениците на Дерби, както е известно, с патос отхвърляха всякакви коалиции. Но първата стъпка на лорд Дерби, след като кралицата му възложи да образува нов кабинет, беше опитът да създаде коалиция не само с Палмерстон — на когото при обсъждането на предложението на Робък Дизраели открито заяви, че искането да се гласува порицание е направено еднакво както против херцог Нюкясъл и Абърдин, така

и против самия него, — но и с Гладстон и Сидни Херберт, т. е. с пилитите, които ториите преследват с особена омраза, тъй като смятат, че те са непосредствените виновници за разлагането на партията им. От своя страна, Ръсел, когато образуването на кабинета бе възложено нему, се опитваше да създаде коалиция със същите пилити, присъствието на които в предишното правителство му бе дало повод за оставката и които в тържествена обстановка на заседанието на парламента го изобличиха в лъжа. Най-сетне, ако Палмерстон успее да състави свое правителство, това ще бъде само второ, малко изменено издание на старото коалиционно правителство. Възможно е кланът на вигите Греевци да замени клана на вига Ръсел и т. н. Старите парламентарни партии, които имат монополно право върху управлението на страната, съществуват сега само като клики, но същите причини, които обезсилваха тези клики, като не им даваха възможност да създават партии, да се обособяват, ги лишават от способността да се обединяват. Ето защо нито една епоха от парламентарната история на Англия не е дала такава картина на раздробяване на множество незначителни и случайни клики, както периодът на коалиционното правителство. В числено отношение значителни са само две от тези клики: дербитите и ръселитите. В тяхната свита се намира широко разклонена група на могъщи старинни фамилии с многобройна клиентела. Но тъкмо тази многочисленост е източникът на слабостта както на дербитите, така и на ръселитите. Те са твърде малко, за да образуват самостоятелно парламентарно мнозинство, но същевременно са твърде много и сред тях има толкова много кариеристи, чиито претенции трябва да се задоволяват, че те са лишени от възможност да си спечелят достатъчна подкрепа отвън с цената на раздаване на отговорни постове. Поради това числено слабите клики на пилитите, на Греевци, на привържениците на Палмерстон и др. са по-подходящи за образуване на коалиционно правителство. Но това, което ги прави годни за образуване на такива правителства — слабостта на всяка от тези клики, — същото това прави нещо случайно тяхното парламентарно мнозинство, което всеки ден може да бъде провалено поради споразумение на дербитите с ръселитите или на дербитите с манчестерската школа[43] и т. н.

Опитите, които се предприемаха напоследък, за да се създадат нови правителствени комбинации, представляват интерес и в друго отношение. Във всички тези комбинации фигурираха членове на стария кабинет. Но нима като прие предложението на Робък, камарата на общините не се изказа, както заяви за това самият Палмерстон в своя отговор на Дизраели, не само да се

гласува порицание на всички членове на старата коалиция, но и да се назначи комисия, която да разследва тяхната дейност? Комисия още не е назначена, разследване още не е започнало, а обвиняемите отново държат държавното кормило. Но ако във властта на парламента е да събаря правителството, то във властта на правителството е *да разтурва* парламента. А по какъв начин перспективата за разтурване може да влияе върху сегашния парламент, се вижда от изказването, което сър Дж. Тролоп направи в камарата на общините на 1 март 1853 г.:

„Още сега" — отбеляза той — „заседават 14 комисии, които камарата създаде от свои членове за разследване случаите на подкуп, станали през време на последните парламентарни избори. Ако продължаваме в същия дух, скоро целият парламент ще се превърне в комисия за разследване на подкупите през изборите. Нещо повече, броят на обвиняемите членове на парламента е толкова значителен, че онези, върху които не падат подозрения, не са достатъчно на брой, за да ги съдят или поне да разследват техните деяния."

Би било тежко да се загубят тъй скъпо купените места още в началото на третата сесия на парламента — поради патриотизъм.

Написано от К. Маркс на 5 февруари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 65, 8 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ДВЕ КРИЗИ

Лондон, 6 февруари. В сегашния момент общественото мнение е изцяло погълнато от две кризи: кризата, преживявана от армията в Крим, и правителствената криза. Първата занимава народа, втората — клубовете и салоните. Според последните съобщения от Крим, съставени в най-мрачни тонове, числеността на английската армия е намаляла от 14 000 на 12 000 души и скоро може да се очаква обсадата на Севастопол да бъде вдигната. През това време в камарата на общините се обсъждат салонните интриги. Лорд Ръсел и Гладстон заемат цяло заседание с все същите пространни разсъждения във връзка с излизането, за излизането и против излизането на великия Ръсел от несъществуващия вече кабинет. Нови факти не привежда нито една от страните, но те продължават да се препират по повод на старите. Лорд Джон излиза в ролята на свой собствен адвокат, Гладстон — като адвокат на херцог Нюкясъл. Дълбокомислените съображения по въпроса за годността на последния за военен министър звучат особено забавно в един момент, когато армията, която би трябвало да бъде управлявана, вече не съществува. Дори сегашната камара на общините изрази все пак своето недоволство чрез знаменитото традиционно ръмжене, когато Гладстон в заключение на своята пространна реч заяви, че „би желал всички недоразумения (между Ръсел и Нюкясъл) да бъдат забравени".

Следователно не гласуването на недоверие от страна на камарата и още по-малко гибелта на английската армия, а простото „недоразумение" между стария лорд и младия херцог е основата на правителствената криза. Крим е просто предлог за

салонните интриги. Недоразумението между правителството и камарата на общините не заслужава дори да се споменава. Това беше вече твърде много дори и за сегашната камара на общините. Провали се Ръсел, провали се Гладстон, провали се и цялото заседание.

На двете камари бе съобщено, че образуването на правителство е възложено на лорд Палмерстон. Последният обаче неочаквано се натъкна на пречки. Лорд Грей отказа да поеме ръководенето на войната, която той от самото начало не одобряваше, не одобрява и сега. Това беше щастие за армията, чиято дисциплина той сигурно би разрушил, както разруши на времето дисциплината на колониите. Но Гладстон, Сидни Херберт и Греъм също се оказаха несговорчиви. Те поискаха всички пилити да се върнат в правителството. Тези държавници съзнават, че са твърде незначителна клика, която разполага в камарата приблизително с 32 гласа. Само ако между нейните „велики" таланти има сплотеност, тази малка клика може да се надява да запази самостоятелността си. Ако една част от ръководителите на пилитите *влезе* в кабинета, а другата остане *вън* от него, това би било равносилно на изчезване на клуба на достопочтените държавници. Между това Палмерстон прибягва до крайни средства в опитите си да се наложи на парламента, където той няма своя партия, тъй както се наложи и на кралицата. Кабинетът му още не е сформиран, а той вече заплашва в „Morning Post", че ще апелира от парламента към народа. Той заплашва, че ще разтури камарата, ако тя се осмели „да не му окаже уважението, с което той се ползва извън пределите на уестминстерския дворец, сред народа". Неговият „народ" са само вестниците, които изцяло или наполовина му принадлежат. Там, където напоследък се чуваше гласът на народа, например на митинга в Нюкясъл на Тайн, откъдето бяха изпратени петиции до парламента с искане правителството да бъде привлечено към съдебна отговорност — там Палмерстон бе изобличаван най-решително като таен ръководител на покойната коалиция.

Още няколко бележки за пълнота на некролога на „кабинета на всички таланти". На 30 ноември 1853 г. станаха събитията при Синоп; на 3 декември за тях стана известно в Цариград; на 12 декември представителите на великите сили предадоха на Портата нота, която искаше по-големи отстъпки на Русия, отколкото пресловутата Виенска нота; на 14 декември английското правителство телеграфира до Виена, че синопските събития не трябва да прекъснат виенските преговори за мир. Лорд Палмерстон присъствуваше на заседанието на кабинета, на което бе взе-

то това решение. Той го одобри, но още на другия ден излезе от състава на кабинета под претекст, че проектираният от Ръсел законопроект за парламентарна реформа противоречал на неговите консервативни убеждения. Истинската цел на Палмерстон беше да си измие ръцете, да снеме от себе си отговорността пред публиката за синопските събития. Щом тази цел бе постигната, той веднага се върна в кабинета.

В началото на февруари 1854 г. парламентът възобновява своята работа. Дипломатическите документи, които засягат усложненията на Изток, му били уж представени. Най-важните книжа не са налице. Парламентът ги получава от император Николай via* Петербург, вместо да ги получи от английските министри. Публикуваната в Петербург „тайна и поверителна кореспонденция"[44] напълно очевидно показва на изумения парламент, че през цялата предишна сесия в 1853, както и в 1854 г. министрите умишлено са го мамили по въпросите на външната политика. Тази разгласена кореспонденция принуждава министрите да обявят на 27 март война. На 6 февруари Палмерстон заяви, че ще внесе законопроект за свикване на милицията в Шотландия и Ирландия. Но щом се обявява войната, той отлага своя законопроект и до края на юни не го внася. На 13 февруари Ръсел внася своя законопроект за парламентарна реформа, отлага второто четене на законопроекта за края на април, но още през март, патетично хълцайки, го оттегля и неговите колеги го възнаграждават за принесената от него жертва с това, че му предоставят — нему, който дотогава беше, така да се каже, извънщатен министър без портфейл и без заплата — министерска синекура със заплата — поста председател на Тайния съвет. На 6 март великият финансист Гладстон внася своя бюджет. Той се ограничава с това, че иска подоходният данък да бъде удвоен за един срок от шест месеца. Той иска „само сумата, която би потрябвала, за да се докарат обратно 25 000-те войници, които се готвят в този момент да напуснат Англия". От тази грижа Гладстон бе освободен сега пак от неговия колега Нюкясъл. Още на 8 май Гладстон е принуден да внесе втори бюджетопроект. На 12 април той се изказва против всякакъв държавен заем, а на 21 април предлага на парламента да одобри заем от 6 милиона, за да покрие разходите по своя несполучлив опит за конверсия на държавните дългове. На 7 април лорд Грей произнася реч за недостатъците на английското военно управление. На 2 юни правителството използва неговото предложение за реформа —

* — чрез. *Ред.*

също тъй, както използва реформата на управлението на Индия и реформата във връзка с холерната епидемия — за да създаде нов пост. Военното министерство се отделя от министерството на колониите. Всичко друго си остава по старому[45]. Постиженията на правителството в областта на законодателството през тази сесия се свеждаха до следното: то внесе седем важни законопроекта. Три от тях бяха провалени: законопроектът за изменение на закона за заселването на бедните, за реформа на народното образование в Шотландия, за изменение на текста на парламентарната клетва. Три законопроекта бяха оттеглени: за предотвратяване подкупи на избиратели, за пълна реорганизация на гражданската служба и за парламентарна реформа. Един законопроект — за реформиране на Оксфордския университет — бе прокаран, но с такива безброй много поправки, че от първоначалната му форма не остана нищо. Великите дипломатически и военни деяния на правителството са още пресни в паметта. Такъв беше „кабинетът на всички таланти".

Написано от К. Маркс на 6 февруари 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 67, 9 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

БОРБАТА В КРИМ

Веднага след сражението при Алма и марша на съюзниците към Балаклава ние изказахме мнението, че окончателният изход от кримската кампания ще зависи от това, коя от воюващите страни първа ще докара нови войски, достатъчни, за да се създаде както числено, така и качествено превъзходство над противника[46]. Оттогава положението на нещата силно се измени и много илюзии бяха разрушени. Но през целия този период между русите и съюзниците се водеше своего рода състезание в докарването на подкрепления и ние трябва да признаем, че в това състезание русите имат преднина. Въпреки всички прехвалени усъвършенствувания в областта на техниката и транспортните средства за армията на руските варвари е много по-лесно да измине триста—петстотин мили по суша, отколкото армията на високоцивилизованите французи и англичани да преплува две хиляди мили по море, особено когато последните като че ли преднамерено пренебрегват всички предимства, които им дава тяхната висока цивилизация; а руските варвари могат да си позволят да губят два пъти повече войници, отколкото съюзниците, без да се страхуват, че в края на краищата ще изгубят своето превъзходство.

Но на какво могат да разчитат съюзниците, щом едната от техните армии — британската, — загубила надежда, че ще я унищожат русите, започва системно и упорито да се занимава с преднамерено самоунищожение и прави това тъй успешно, че затъмнява всички свои предишни постижения? А работата стои именно така. Както ни съобщават, британската армия е престанала да съществува като армия. От 54 000 души са останали в

строя няколко хиляди, но и тях продължават да ги смятат за „годни за служба“ само защото няма място в болниците, дето биха могли да умрат. Французите може би още имат в строя около 50 000 души, но те бяха двойно повече. Във всеки случай в сравнение с англичаните те успяха да запазят боеспособни най-малко пет пъти повече войници. Но какво значат петдесет—шестдесет хиляди души, когато трябва през цялата зима да се удържа Хераклейски Херсонес, да се продължава блокадата на Севастопол откъм юг, да се отбраняват траншеите, а напролет — със силите, които останат — да се премине в настъпление?

Понастоящем англичаните прекратиха изпращането на подкрепления. Работата е там, че Раглан, загубил надежда да спаси армията, сам, както изглежда, не иска да получава нови попълнения: той не знае с какво да храни, къде да настанява и как да използва дори тези, които са му останали. Французите може би подготвят нови дивизии, за да ги изпратят по море през месец март, но те изразходват много усилия, за да се подготвят в случай на голяма пролетна кампания на континента, и налице са десет шанса срещу един, че изпратените от тях подкрепления или ще се окажат твърде слаби, или ще пристигнат твърде късно. За да се поправи съществуващото положение, бяха предприети две стъпки — те свидетелствуват, че съюзниците са напълно безсилни да предотвратят катастрофата, която бавно, но неотклонно надвисва над техните армии в Крим. Първо, за да поправят колосалната грешка, която се състои в това, че експедицията в Крим беше предприета със закъснение от четири месеца, те извършват неизмеримо по-голяма грешка, като изпращат там в разгара на зимата, четири месеца след пристигането на собствените им войски в Крим, единствено още годните остатъци от турската армия. Щом тази армия, силата и боеспособността на която бяха подкопани още в Шумен поради нехайността, неспособността и продажността на турското правителство, бъде стоварена в Крим, тя ще се топи поради глада и студа с такава бързина, че дори постиженията на английското военно министерство в тази област ще изглеждат бледи. Така ще стане, ако русите имат достатъчно ум да оставят турците за известен период на мира и не ги нападат. А ако времето позволи да се предприеме атака, турците ще бъдат веднага унищожени, въпреки че това ще струва на русите още по-скъпо и няма да им даде никакво предимство освен морално.

Освен това съюзниците наеха — това не може да се нарече другояче — от петнадесет до двадесет хиляди пиемонтци, които трябва да попълнят оределите редици на англичаните и които трябва да бъдат снабдявани от британското интендантство. През

1848 и 1849 г. пиемонтците се проявиха като добри и храбри войници. Тъй като повечето от тях са планинци, те имат пехота, която по своите данни е дори по-добра от френската за водене на бойни действия в пресечена местност, а равнината, през която тече река По, доставя кавалеристи, високият ръст и доброто телосложение на които напомнят прекрасните полкове на английската кавалерия. А при това те са научили много неща в суровите битки от времето на революцията. Тези две пиемонтски дивизии безспорно ще се окажат доста добър „чуждестранен легион" в сегашната война. Но какво ще правят тези пъргави, бързи, ловки, ниски на ръст младежи под командуването на стария английски педант,* който няма никаква представа за маневриране и който изисква от своите войници само непреклонна упоритост, което е славата и същевременно единственото военно качество на британския войник? Ще ги поставят на позиции, неподходящи за привичния им начин на водене на война; ще им попречат да правят онова, на което са способни, и ще искат те да изпълняват задачи, каквито нито един разумен човек не би им възложил. Да се поведе британската армия така неразумно, необмислено и глупаво на клане, както това беше направено при Алма, може би означава най-краткият път към изпълнението на поставената пред нея задача. Старият херцог** обикновено също тъй леко се отнасяше към подобни неща. Немските войски могат вероятно да бъдат заставени да направят същото, въпреки че добрата военна подготовка на техните офицери няма да им позволи да се примиряват дълго с такова лошо ръководство на войските. Но да се правят опити да се вършат подобни неща с френска, италианска или испанска армии, с войски, подготвени главно за лекопехотна служба, за маневриране, за използване предимствата на местността, т. е. с войски, чиято боеспособност в значителна степен зависи от подвижността и съобразителността на всеки отделен войник — това е невъзможно; за такива войски подобна нескопосна система на водене на война е абсолютно неподходяща. Все пак бедните пиемонтци по всяка вероятност ще успеят да избягнат тежкото изпитание — да воюват по английски. Та нали те ще бъдат снабдявани от британското интендантство, а това ползуващо се с лоша слава учреждение досега умееше да снабдява само себе си. Следователно пиемонтците ще споделят съдбата на новите попълнения британски войски. Подобно на тях те ще умират по сто души седмично и три пъти по-голям брой ще пълни болниците. Ако лорд Раглан си въобразява,

* — Раглан. *Ред.*
** — Уелингтън. *Ред.*

че пиемонтците ще търпят също тъй покорно, както британските войски, собствената му неспособност и негодността на неговите интенданти, той скоро ще се убеди, че дълбоко греши. Само англичаните и руснте не биха престанали да бъдат послушни при такива условия и трябва да се признае, че това не прави чест на техния национален характер.

По-нататъшният ход на тази печална кампания, също тъй печална и мрачна, както покритото с кал Севастополско плато, се очертава в следния вид: щом русите съсредоточат напълно силите си и когато времето им даде възможност за това, те вероятно ще атакуват най-напред турските войски на Омер паша. Англичаните, французите и турците очакват това, като знаят добре каква незавидна съдба е отредена на последните. Във всеки случай то показва, че изпращането на турците на север се прави напълно съзнателно; и трудно е да се измисли по-добро доказателство за отчаяното положение на съюзниците от това неволно признание на техните собствени генерали. Че турците ще бъдат разбити — в това не бива да се съмняваме. А какво ще стане с армиите на съюзниците и с пиемонтските войски? Самохвалните приказки за щурмуване на Севастопол сега почти съвсем секнаха. На тази тема лондонският вестник „Times“ публикува писмо на полковник Е. Нейпир от 3 февруари, който твърди, че ако съюзниците атакуват южната страна на Севастопол, най-вероятно е те да нахлуят в града, но ще бъдат пометени от превъзхождащия ги по сила огън на северните фортове и батареи и същевременно ще се окажат обсадени от руската полева армия. Би трябвало, казва той, отначало да се нанесе поражение на тази армия, а след това да се обкръжи градът и от север, и от юг. Като пример той припомня, че херцог Уелингтън два пъти е вдигал обсадата на Бадахос, за да излезе против армията, която отивала на помощ на обсадените[47]. Полковник Нейпир е напълно прав и почти същото писа „Tribune“ през време на знаменития флангов марш към Балаклава[48]. Но като говори за това, че съюзниците ще нахлуят в Севастопол, полковникът очевидно не взема под внимание особения характер на руските отбранителни съоръжения, който прави невъзможно завземането на града с един единствен пристъп. Там има, първо, външни укрепления, после следва главният вал, а след тях градските здания, превърнати в редути; улиците са барикадирани, цели жилищни квартали са осеяни с бойници и най-сетне бойници са пробити в задните стени на бреговите фортове, завземането на всеки от които ще изисква отделна атака и може би самостоятелна обсада и дори минни подкопавания. Но освен всичко това предприетите напоследък успешни вилазки на

руските доказаха достатъчно, че обсаждащите са се приближили до града на такова разстояние, при което се е създало пълно равновесие на силите на противниците и атакуващата страна няма друго превъзходство освен превъзходство в артилерия. Докато на вилазките не се сложи край, всяка мисъл за щурмуване е абсурдна; ако обсаждащият не е в състояние да затвори обсадения в стените на самата крепост, той още по-малко може да се надява да превземе тази крепост с ръкопашен бой.

Следователно обсаждащите и занапред ще вегетират в своя лагер. Те ще се окажат приковани към него от собствената си слабост и от руската полева армия и техните редове ще се топят, както досега, а през това време русите ще докарат пресни сили; и ако новото английско правителство не пусне в ход някакви съвсем неизвестни досега ресурси, ще дойде ден, когато англичаните, французите, пиемонтците и турците ще бъдат изтикани от кримска земя.

Написано от Ф. Енгелс около 9 февруари 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4323, 26 февруари 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПАЛМЕРСТОН. — АРМИЯТА

Лондон, 9 февруари. Във връзка с това, че Палмерстон и Сидни Херберт заеха нови министерски постове, трябваше да се извърши процедура по преизбирането им в парламента. По тази причина двете камари отложиха вчера своите заседания за една седмица. Лорд Дерби и маркиз Ленсдаун в своите съобщения в камарата на лордовете за задкулисната история на правителствената криза повториха това, което вече неведнаж се е говорило. Важно беше само *едно* изказване на Дерби, което разкриваше тайната на положението на лорд Палмерстон. Както е известно, Палмерстон няма след себе си никаква парламентарна партия или клика, която да се прикрива с названието партия. Вигите, торите и пилитите изпитват към него еднакво недоверие. Манчестерската школа открито се обявява против него. Личните му привърженици измежду мейферските радикали (за разлика от манчестерските радикали) възлизат на не повече от една дузина. Но кой и какво в такъв случай му даде възможност да се натрапи на короната и парламента? Неговата популярност ли? Тя също тъй малко можеше да съдействува за това, както непопулярността на Гладстон, Херберт, Греъм и Кларендон можа да им попречи да поемат отново кормилото на управлението. Или може би човекът, който никога не е принадлежал към никоя партия, който е служил последователно на всички, който е напускал поред всички и всякога е балансирал между всички, е естествен водач на разложилите се партии, които се опитват да спрат хода на историята чрез създаване на коалиции? В *дадения* момент това обстоятелство не доказва нищо, защото то се оказа недостатъчно, за да постави

още през 1852 г. начело на коалицията Палмерстон на мястото на Абърдин.

Дерби даде ключа за решаването на загадката. Палмерстон е открит приятел на Бонапарт. Твърде прибързаното признаване от него на държавния преврат през декември 1851 г. се представяше тогава за причина за отстраняването му от правителството на вигите[49]. За това той е „persona grata“ — човек, който се ползва с доверието на Бонапарт. А съюзът с Бонапарт в сегашния момент има решаващо значение. Така че Палмерстон е хвърлил външнополитическия фактор върху везните на правителствените комбинации — и не за пръв път, както лесно можем да се убедим в това при по-близко запознаване с историята на английските правителства през периода от 1830 до 1852 г.

Тъй като състоянието на армията в Крим в настоящия момент вече не може да бъде използвано за правителствени интриги, лорд Джон Ръсел на вчерашното заседание на камарата на общините се отказа от своята мрачна оценка на положението, допусна британската армия да нарасне отново с няколко десетки хиляди души и си размени по този повод поздравления с правоверния Гладстон. Въпреки това „парламентарно възкресяване“ на британската армия не подлежи на никакво съмнение, че понастоящем тя като армия е престанала да съществува. Няколкото хиляди души още продължават да се смятат за „годни за служба“, защото за тях няма място в болниците. От стохилядната френска армия са останали някакви си 50 000 души. Но какво значат 50 000 или 60 000 души, когато трябва през цялата зима да се удържа Хераклийски Херсонес, да се блокира Севастопол откъм юг, да се отбраняват траншеите, а през пролетта — със силите, които останат — да се премине в настъпление? Французите може би държат готови нови дивизии за изпращането им по море през месец март, но те изразходват много усилия, за да се подготвят за пролетната кампания на континента, и всичко показва, че изпратените от тях подкрепления или ще се окажат твърде слаби, или ще пристигнат твърде късно.

Доказателство за безпомощността на английското и френското правителство и за това, че те са изоставили армията в Крим на произвола на съдбата, са двете стъпки, които те предприеха, за да облекчат бедата.

В желанието си да поправят грешката, която се състоеше в това, че експедицията в Крим беше предприета със закъснение от четири месеца, те извършват несравнено по-голяма грешка, като изпращат там посред зима, четири месеца след като собствените им войски бяха пристигнали в Крим, единствено още годните оста-

тъци от турската армия. Тази армия, силата и боеспособността на която бяха подкопани още в Шумен поради нехайството, неспособността и продажността на турското правителство, ще се топи в Крим поради глада и студа с такава бързина, която ще надмине дори постиженията на англичаните в тази област.

Щом русите съсредоточат напълно своите сили и времето позволи да се почнат военни операции, те вероятно ще атакуват найнапред турските войски на Омер паша. Англичаните и французите очакват това, тъй като знаят добре какви незавидни позиции са отредени на турците. Така че съюзниците ясно показват, че като отхвърлят сега турците на север, те съзнателно извършват тази стратегическа грешка. Само най-невероятни грешки от страна на русите могат да спасят турците от неминуема гибел.

Второ, англичаните и французите наеха 15 000 пиемонтци, които трябва да попълнят оределите редици на англичаните и да бъдат продоволствувани от британското интендантство. През 1848—1849 г. пиемонтците се проявиха като добри и храбри войници. Тъй като повечето от тях са планинци, те имат пехота, която в бойни действия в пресечена местност, в разгърнат строй и престрелка превъзхожда дори французите. От друга страна, равнината на река По доставя кавалерия, която може да се сравни с английската конна гвардия. Най-сетне, те са минали сурова школа в последните кампании през време на революцията. Тези сръчни, ловки, бързи, ниски на ръст юнаци са годни за всичко друго, само не и да станат английски войници, в каквито искат да ги превърнат, не и за обикновените тромави фронтални атаки, към каквито се свежда цялата тактика на Раглан. Отгоре на това ще ги продоволствува британското интендантство, което досега умееше да снабдява само себе си! Ето защо наемането на 15 000 пиемонтци може да се окаже нова грешка.

Изпращането на английски подкрепления в момента е спряно. Самият Раглан, както изглежда, е забранил да се изпращат такива, тъй като не може да се справи дори с наличните остатъци от армията. Кой би повярвал, че изумителната система на побой с бичове се прилага толкова по-широко, колкото повече се разпространяват в британския лагер болестите, преумората, изтощението? Хората, които отдавна би трябвало да бъдат изпратени в болница, които по цели седмици изпълняват службата си и спят с мокри дрехи на влажната земя и понасят всичко това с почти нечовешка твърдост — тези хора биват угощавани с камшици и тояги, ако бъдат сварени, че спят в траншеите. „Петдесет удара на безделника!" — ето единствената стратегическа заповед, която лорд Раглан от време на време издава. Какво чудно тогава има в

това, че войниците, командувани от автора на знаменития „флангов марш" към Балаклава, му подражават и със същия „флангов марш" бягат от тоягите при русите? Както съобщава кореспондентът на „Times", дезертирането в руския лагер с всеки изминат ден се увеличава.

Самохвалствата за щурмуване на Севастопол естествено престанаха. Най-напред трябвало да се разбие руската армия в открито поле. Та нали Уелингтън два пъти е вдигал обсадата на Бадахос, за да излезе против армията, която отивала на помощ на обсадените. Освен това, както вече споменахме, новоизградените руски отбранителни съоръжения правят невъзможно превземането на града с щурм[50]. Най-сетне последните вилазки на русите показват, че армията на съюзниците има превъзходство пред русите само в артилерия. И докато не бъде сложен край на вилазките, всяка мисъл за щурмуване е абсурдна. Ако обсаждащите не са в състояние да затворят обсадените в стените на самата крепост, толкова по-малко те могат да разчитат да превземат тази крепост в ръкопашен бой. Следователно обсаждащите и занапред ще вегетират в своя лагер, приковани към него от собствената си слабост и от руската полска армия. Техните редове ще се топят както и досега, а през това време русите ще докарат нови сили. Прелюдията към европейската война, която се разиграва в Крим, ще завърши с гибел на войските на съюзниците, ако не бъдат намерени нови, досега съвсем неизвестни и по-рано невземани под внимание ресурси.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 9 февруари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 71, 12 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

*ИЗ ПАРЛАМЕНТА: РЕЧТА НА ГЛАДСТОН

Лондон, 10 февруари. Гладстон — канцлерът на съкровището на догматиката и Дънс Скот на финансите — даде ново потвърждение на старата поговорка, че „вярата върши чудеса". С помощта на вярата той възкреси мъртвите и с помощта на вярата увеличи английската армия в Крим от 11 000 на 30 000 души. Също такава вяра той иска от парламента. За нещастие, тъкмо сега бе получен докладът на д-р Хол, началника на медицинската служба в лагера при Севастопол. Според този доклад не само изцяло е изчезнал 63-и полк, но и от 46-и полк, който през ноември миналата година напусна Англия в състав от 1 000 души, останали боеспособни само 30 души; половината от онези, които още са на служба, заявява д-р Хол, трябва да се изпратят в болница, и в лагера са останали най-много 5 000—6 000 действително боеспособни войници. Който познава машинациите на поборниците на благочестието, не би се усъмнил, че Гладстон подобно на Фалстаф ще направи от 6 000 души „в мушамени плащове"* 30 000. Нима той не ни заяви в четвъртък на последното заседание на камарата, че онези, които правели приблизителни изчисления, изхождали от различни гледища; например склонните да намаляват числеността на армията в Крим пресмятали кавалерията не така, както я пресмятал самият той — сякаш след сражението при Балаклава изобщо още съществуваше достойна за споменаване кавалерия! Нищо не струва на Гладстон да включи при пресмятането „безследно изчезналите". Безподобна беше про-

* Виж Шекспир. „Карл Хенрих IV", част I, действие II, сцена четвърта. *Ред.*

поведта му на заседанието в четвъртък във връзка с неговия „бюджет“ за състава на армията — където всеки дебит фигурира като кредит, а всеки дефицит като излишък, — която той завърши с думите, че „прощава на противниците на правителството техните преувеличения“. Безподобни бяха тонът и позата, когато той увещаваше членовете на парламента да не се поддават на „чувства“. *Чуждите* страдания трябва да се понасят с покорност и смирение — такъв е девизът на правоверния Гладстон.

Написано от К. Маркс на 10 февруари 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 73, 13 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

К. МАРКС

ЛОРД ПАЛМЕРСТОН[51]

I

Лондон, 12 февруари. Лорд Палмерстон е безспорно най-интересният феномен на официална Англия. Въпреки че е вече старец и от 1807 г. почти непрекъснато се подвизава на политическата арена, той всякога се изхитря да си придава прелестта на новото и да събужда всички ония надежди, които обикновено се възлагат на многообещаващите и неопитни младежи. И макар да' е' вече с единия си крак в гроба, всички още смятат, че неговата истинска кариера тепърва предстои. Ако Палмерстон умреше утре, цяла Англия би била поразена, като научи, че цял половин век е бил министър. Той не е универсален държавен деец, но пък е несъмнено универсален актьор; нему еднакво добре му се удава както героичният, така и комичният стил, както патосът, така и фамилиарният тон, както трагедията, така и фарсът; впрочем фарсът може би повече съответствува на неговия характер. Той не е първокласен оратор, но е съвършен полемист. Притежавайки удивителна памет, голям опит, ненадминат такт, неизменна находчивост и гъвкавост на светски човек, много тънък познавач на всички парламентарни машинации, интриги, партии и дейци, той с мила непринуденост съди за най-сложни неща, приспособявайки се всеки път към предразсъдъците на всяка аудитория. Неговото nonchalance* му служи за защита срещу всякакви изненади, егоизмът и ловкостта му го предпазват от пориви на откровеност, а крайното му лекомислие и аристократическото му безразличие го предпазват от избухливост. Със

* — безгрижие. *Ред.*

сполучливи духовитости той умее да разположи всички в своя полза. Никога не губейки самообладание, той импонира и на найвърлите си противници. Макар и да не му достигат общи възгледи, той всякога е готов да плете изящни шарки от общи фрази. Макар и да е неспособен да овладее даден предмет, все пак умее да си играе с него. Като избягва разтреперан борбата със силен враг, той умее да си създаде слаб враг.

Отстъпвайки пред чуждото влияние на дело, той му се противеше на думи. Палмерстон възприе по наследство от Канинг — който впрочем на смъртно легло предупреждаваше да се пазят от него — доктрината за мисията на Англия да разпространява конституционализма на континента и затова, разбира се, никога не му липсват поводи, за да поласкае националните предразсъдъци, поддържайки същевременно ревнивата подозрителност на чуждите държави. След като успя по такъв удобен начин да стане bête noire* на континенталните дворове, той без усилие успя да се прочуе в собствената си страна като „истински английски министър". Макар Палмерстон първоначално да беше тори, той успя да внесе в ръководството на външната политика цялата „shams"** и противоречивост, които представляват същността на вигизма. Палмерстон умее да съчетава демократическата фразеология с олигархическите възгледи, да закриля проповядващата мир буржоазия, като усвоява надменния език на аристократическото минало на Англия. Той умее да изглежда нападащ, когато се съгласява, и защитник, когато предава; да щади привидния враг и да ожесточава мнимия съюзник; в решаващия момент на спора да се окаже на страната на по-силния против слабия и да бяга, произнасяйки смели думи.

Едни го обвиняват, че получава заплата от Русия, други го подозират в карбонарство. През 1848 г. трябваше да се защищава в парламента от заплашващото го със съд обвинение в тайно споразумение с Русия, затова пък през 1850 г., за свое удовлетворение, стана обект на преследване от страна на чуждите посолства, организирали против него заговор, който имаше успех в камарата на лордовете, но претърпя провал в камарата на общините[52]. Когато Палмерстон предаваше чужди народи, той правеше това с най-голяма вежливост. Докато потисниците всякога можеха да разчитат на неговата действена помощ, потиснатите той щедро даряваше със своето високомерно ораторско великодушие. Смазването на движението на поляците, италианците, унгарците и дру-

* — плашило, предмет на страх и омраза (буквално „черен звяр"). *Ред.*
** — лицемерие, измама. *Ред.*

ги народи всякога съвпадаше с времето, когато той беше на власт, а техните победители всякога го подозираха в тайни връзки с жертвите, които те преследваха пак с негово съгласие. Досега оня, който го смяташе за свой противник, всякога можеше да разчита на вероятен успех, а който го смяташе за свой приятел — да очаква сигурно поражение. Но ако дипломатическото изкуство на Палмерстон не увенча преговорите му с чуждите държави с що-годе положителни резултати, толкова по-блестящо се прояви то в умението му да накара английския народ да приема фразите за дела, фантазиите за реалност и зад възвишените претексти да не вижда безчестните мотиви.

Хенри Джон Темпл, виконт Палмерстон, бе назначен в 1807 г. за младши лорд на адмиралтейството при образуването на правителството на херцог Портленд. В 1809 г. той стана secretary at war* и остана на тоя пост до май 1828 г. в правителствата на Персивал, в Ливерпул, Канинг, Годрич и Уелингтън. Във всеки случай странно е да виждаме този Дон Кихот на „свободните институции", този Пиндар на „прославената конституционна система" като виден и постоянен член на торийските кабинети, които издадоха житните закони,[53] допуснаха на английска земя чужди наемници, от време на време — да си послужим с израза на лорд Сидмут — „пускаха кръв" на народа, които запушиха устата на печата, забраниха събранията, обезоръжиха народните маси, отмениха за известно време нормалното съдопроизводство, а заедно с това и свободата на личността — с една дума, въведоха във Великобритания и Ирландия обсадно положение! В 1829 г. Палмерстон премина към вигите, които през ноември 1830 г. го назначиха за министър на външните работи. Като се изключат прекъсванията, когато на власт бяха торите, т. е. от ноември 1834 до април 1835 г. и от 1841 до 1846 г., Палмерстон неизменно ръководеше външната политика на Англия от момента на революцията от 1830 г. до държавния преврат през 1851 г. Кратък преглед на неговата дейност през този период ще бъде направен в следващата кореспонденция.

II

Лондон, 14 февруари. През последните седмици „Punch" неведнаж изобразяваше Палмерстон като паячо от куклен театър. Този паячо, както е известно, е професионален нарушител на

* — секретар по военните въпроси. *Ред.*

общественото спокойствие, любител на шумни сбивания, виновник за зловредни недоразумения, виртуоз в скандалите. Той се чувствува като у дома си само в обстановка на предизвикано от самия него всеобщо объркване, което той използва, за да изхвърли през прозореца жена си и децата си, а след това и полицаите и в края на краищата, след като е вдигнал много шум за нищо, да излезе почти сух от водата, предизвикателно злорадствувайки по повод на избухналия скандал. Така лорд Палмерстон изпъква пред нас — поне в художествено изображение — като неспокоен, неуморим дух, който търси да открие всевъзможни затруднения, интриги, усложнения като необходим материал за своята дейност и затова създава конфликти там, където не ги намира в готов вид. Нито един английски министър на външните работи никога не е развивал такава активност във всички кътчета на земното кълбо. Блокада на Шелда, Тахо, Дуеро, блокада на Мексико и Буенос Айрес[54], експедиция в Неапол, експедиции във връзка с делото Пасифико и в Персийския залив[55], войни в Испания за „свобода" и в Китай за внасяне на опиум[56], погранични инциденти в Северна Америка, походи в Афганистан, бомбардировка на Сен-Жан-д'Акр[57], скандали в Западна Африка във връзка с правото за преглеждане на корабите, раздори даже в „Pacific"* — и всичко това се придружава и допълва с безброй заплашителни ноти, с купища протоколи и дипломатически протести. Целият този шум завършва обикновено с бурни парламентарни дебати, които всеки път гарантират на благородния лорд мимолетни триумфи. Създава се впечатление, че Палмерстон се отнася към външнополитическите конфликти като артист, който до определен момент ги изостря, но веднага отстъпва, щом се появи опасност да придобият твърде сериозен характер или вече са предизвикали онова драматическо възбуждение, от което той се е нуждаел. Самата световна история изглежда развлечение, специално измислено с цел благородният виконт Палмерстон Палмерстонски да може да доставя сам на себе си удоволствие. Такова е първото впечатление, което пъстрата дипломация на Палмерстон прави на неопитните хора. Но при по-внимателно вникване се оказва, че от всички негови дипломатически стъпки по удивителен начин е извличала полза само една страна, при това не Англия, а Русия. Юм, приятел на Палмерстон, заяви в 1841 г.:

„Ако руският император имаше свой агент в английския кабинет, той едва ли би могъл по-добре да защищава интересите на императора, отколкото прави това благородният лорд."

---

* „Тихия" океан. *Ред.*

В 1837 г. лорд Дъдли Стюарт, един от най-ревностните почитатели на Палмерстон, се обърна към него със следните думи:

„Колко дълго още благородният лорд възнамерява да позволява на Русия да оскърбява Великобритания и да нанася вреда на британската търговия? Благородният лорд унижава Англия в очите на целия свят, като ѝ отрежда ролята на самохвалко, надменен и жесток към слабия, покорен и раболепен към силния."

Във всеки случай не може да се отрича фактът, че всички изгодни за Русия договори — от Адрианополския до Балта-Лиманския[58] и договора за датското наследство[59] — са били сключени под егидата на Палмерстон; наистина в момента на сключването на Адрианополския договор Палмерстон не беше в правителството, а в опозиция, но признаване на договора постигна именно той, действувайки чрез тайни интриги; от друга страна, възглавявайки по това време опозицията на вигите, той нападна Абърдин заради неговата австро-турска ориентация и обяви, че Русия е поборник за цивилизация (виж например протоколите на заседанията на камарата на общините от 1 юни 1829 г., 11 юни 1829 г., 16 февруари 1830 г. и др.). По този повод сър Роберт Пил заяви в камарата на общините, че „не му е ясно чий собствено представител е Палмерстон". През ноември 1830 г. Палмерстон възглави министерството на външните работи. Той не само отхвърли предложението на Франция за съвместна намеса в полза на Полша поради „приятелските отношения между сент-джеймския и с.-петербургския кабинети", но и забрани на Швеция да се въоръжава, заплашваше с война Персия, която вече беше изпратила една армия към руската граница, ако не върне тази армия обратно. Палмерстон даже заплати част от военните разходи на Русия, продължавайки без пълномощия на парламента да изплаща основната сума и лихвите по така наречения руско-холандски заем, макар белгийската революция да бе анулирала споразумението по този заем[60]. През 1832 г. той разреши да се вдигне ипотеката върху националните домени, която Националното събрание на Гърция бе издало на английските контрагенти като гаранция за гръцко-английския заем от 1824 г., и да бъде тя прехвърлена за осигуряване на друг заем, сключен с помощта на Русия. В депешите на Палмерстон до английския резидент в Гърция г. Докинс постоянно се посочваше: „Вие трябва да действувате в съгласие с руския представител." На 8 юли 1833 г. Русия принуди Портата да подпише Ункяр-Искелесийския договор, който затвори Дарданелите за европейските кораби и осигури на Русия (виж член втори от договора) осемгодишна диктатура в Турция[61]. Султанът* бе

* — Махмуд II. *Ред.*

принуден да подпише този договор, тъй като руската флота стоеше в Босфора, а руската армия — пред вратите на Цариград, уж за защита срещу Ибрахим-паша. Палмерстон нееднократно отхвърляше настойчивите молби на Турция да се намеси в нейна полза и с това я принуди да се съгласи да приеме помощта на Русия (Това става ясно от собствените му декларации в камарата на общините на 11 юли, 24 август и на други заседания през 1833 г., както и на 17 март 1834 г.). По времето, когато лорд Палмерстон зае поста министър на външните работи, английското влияние в Персия беше явно преобладаващо. Английските представители неизменно получават от него указания, че те „във всички случаи трябва да действуват със съгласието на руския посланик". С помощта на Палмерстон Русия успява да сложи на персийския трон своя претендент*. Лорд Палмерстон санкционира руско-персийската експедиция против Херат. След като тя претърпя неуспех, той дава нареждане за англо-индийска експедиция в Персийския залив — мнима маневра, която спомогна за засилване на руското влияние в Персия. През 1836 г. при правителството на благородния лорд Англия за пръв път призна настаняването на Русия в устието на Дунава, въведените от нея карантинни и митнически правилници[62] и пр. През същата година Палмерстон се възползва от конфискуването на английския търговски кораб „Виксен" от руски военен кораб в залива Суджук-Кале в Черкезия — „Виксен" беше изпратен там по настояване на английското правителство, — за да признае официално претенциите на русите върху черкезкото крайбрежие. При това се разкри, че още преди 6 години той признал тайно претенциите на Русия върху Кавказ. В онзи момент благородният виконт успя да избегне вота на порицание в камарата на общините благодарение на едно мнозинство само от 16 гласа. Един от най-страстните обвинители на Палмерстон беше по онова време сър Стратфорд Канинг, сега лорд Редклиф, английски посланик в Цариград. В 1836 г. един от английските представители** в Цариград сключи изгоден за Англия търговски договор с Турция. Палмерстон забави ратифицирането на този договор, а в 1838 г. пробута нов договор, толкова изгоден за Русия и неизгоден за Англия, че някои английски търговци в страните от Левант решиха занапред да търгуват под покровителството на руските фирми. Смъртта на крал Вилхелм IV послужи като повод за прословутия скандал с „Portfolio"[63]. През време на варшавската революция в ръцете на поляците попадна

* — Мухамед-шах. *Ред.*

** — Уркарт. *Ред.*

пазената в двореца на великия княз Константин цяла колекция тайни кореспонденции, депеши и т. н. на руските дипломати и министри. Граф Замойски, племенник на княз Чарториски, донесе тези документи в Англия. Тук по заповед на краля, под редакцията на Уркарт и под общия контрол на Палмерстон те бяха публикувани в „Portfolio". Щом кралят почина, Палмерстон започна да отрича своето съучастие в публикацията в „Portfolio", отказа да заплати на собственика на печатницата разходите и т. н. Тогава Уркарт даде за публикуване своята кореспонденция с г. Бакхаус, заместник на Палмерстон. „Times" (от 26 януари 1839) отбелязва по този повод:

„Ние не знаем какво чувствува лорд Палмерстон, но за нас е съвсем ясно какво би чувствувал всеки друг човек, който се смята джентълмен и заема пост министър, след публикуването на тази кореспонденция."

Написано от К. Маркс на 12 и 14 февруари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 79 и 83, 16 и 18 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника.

Превод от немски

К. МАРКС

ПРЕИЗБИРАНЕТО НА ХЪРБЪРТ. — ПЪРВИТЕ СТЪПКИ НА НОВОТО ПРАВИТЕЛСТВО. — ИЗВЕСТИЯ ОТ ОСТ ИНДИЯ

Лондон, 16 февруари. Вчера в голямата градска зала Солсбъри бе разигран фарсът на преизбиране на Сидни Хърбърт за член на парламента от южната част на Уилтшир. Дори сред английските графства Уилтшир се слави с концентрацията на поземлената собственост, благодарение на която цялата земя там е станала собственост на по-малко от една дузина семейства. С изключение на някои северношотландски райони никъде земята не е „очистена“ тъй основно от своите жители и никъде не е проведена съвременната система на селско стопанство така последователно, както тук. Ако понякога не избухваха семейни разпри между неговите малобройни притежатели, Уилтшир не би познавал никаква избирателна борба.

Нямаше никакви други кандидати освен Сидни Хърбърт. Ето защо главният шериф, който председателствуваше изборното събрание, веднага след откриването му съобщи на Хърбърт, че е преизбран по всички правила на закона. Тогава Сидни Хърбърт стана и произнесе пред своите арендатори и васали няколко изтъркани общи фрази. В това време в залата постепенно почна да се събира градска публика, която не се ползува с избирателно право, но която английската конституция е удостоила с привилегията да досажда на кандидатите със своите въпроси на hustings*. Едва бе успял Сидни Хърбърт да седне и ето че върху осветената му глава се посипа град от кръстосани въпроси: „Как стои въпросът със суровите кафени зърна, с които угощаваха на-

* — изборните събрания. *Ред.*

шите войници?", „Къде е нашата армия?", „Какво беше казано вчера за Вас в „Times"?", „Защо Вие пощадихте Одеса?", „Не притежава ли Вашият чичо, руският княз Воронцов, дворци в Одеса?" и т. н. Разбира се, на тази непарламентарна публика с нейните въпроси никой не обърна никакво внимание. Напротив, като издебна удобен момент, когато шумът поутихна, Сидни Хърбърт предложи да се изкаже благодарствен вот към шерифа, който така „безпристрастно" проведе „обсъждането". Това бе прието при аплодисментите на парламентарната публика и при свиркането и недоволното подвикване на непарламентарната публика. След това последва втори залп от унищожаващи въпроси: „Кой мореше нашите войници от глад?" — „Изпратете самия него на война!" и т. н. Резултатът беше същият, както и първия път. След това шерифът обяви представлението, което продължи малко повече от половин час, за завършено и завесата бе спусната.

Първите стъпки на обновеното правителство съвсем не срещнаха одобрение. Тъй като лорд Панмюр, новият военен министър, е инвалид, основната тежест на неговите задължения пада върху плещите на заместника на военния министър. Назначаването на Фредерик Пил, по-малкия син на покойния Пил, на този важен пост предизвиква много голямо възмущение, още повече че Фредерик Пил е общопризната посредственост. Въпреки своята младост той е живо въплъщение на рутината. Други стават бюрократи, а той се е родил бюрократ. Фредерик Пил получи своя пост благодарение на влиянието на пилитите. Затова в другото блюдо на везните трябваше да се сложи виг. Ето защо именно сър Френсис Беринг е назначен за канцлер на Ланкастерското херцогство. Той беше канцлер на съкровището във вигското правителство на лорд Мелбърн и получи по онова време напълно заслуженото прозвище „господин Дефицит". При новите назначения в армията изцяло се придържаха към системата на геронтокрацията. Така например осемдесетгодишният лорд Ситон е назначен за командуващ войските в Ирландия. Старият, глух, страдащ от подагра лорд Рокби е изпратен в Крим като командир на гвардейска бригада. Командуването на 2-а дивизия в Крим — по-рано тя бе командувана от сър де Лейси Еванс — се падна на генерал Симпсон, който съвсем не прилича на Самсон; напротив, спокойната длъжност губернатор на Портсмут беше за този престарял генерал напълно подходяща. Генерал Съмърсет, който още през 1811 г. е бил бригаден генерал, отплува като главнокомандуващ за Ост Индия. Най-сетне адмирал Боксер, този стар „анархист", както го нарича „Times", който в Цариград приведе в пълен безпорядък всички транспортни средства и пр., е назначен сега да

замине за Балаклава, за да приведе „в ред“ тамошното пристанище.

„Страхуваме се“ — казва „Times“ — „да не би да ни се наложи да търсим някъде на друго място източник на министерска енергия. Би било безполезно да апелираме против такова безмилостно и лекомислено разточителство на най-добрите ресурси на нацията към онези, които са виновни за това разточителство. Ако не беше ги главозамаяло дългото притежаване на властта, която постоянно преминаваше от една група на тяхната класа към друга нейна група, те поне биха се попредпазили именно в този момент да проявяват такъв упорит и недалновиден егоизъм. На пръв поглед инстинктът за самосъхранение е трябвало да ги научи на някои неща и ние тържествено питаме английския народ: може ли той да позволи неговите сънародници да бъдат принесени в жертва пред олтара на бездушната апатия или на безпомощната бездарност?“ „Не правителството, даже не камарата на общините — британската конституция е изправена пред съда“ — заплашително заявява „Times“.

Последните известия от Ост Индия имат важно значение, тъй като свидетелствуват за безотрадното положение на работите в Калкута и Бомбай. В районите на текстилната промишленост бавно, но сигурно наближава криза. Собствениците на фабрики за тънко изпридане в Манчестер решиха на състоялото се онзи ден събрание да въведат от 26 февруари в своите фабрики четиридневна работна седмица, а през това време да призоват околните фабриканти да вземат същата мярка. Във фабриките в Блякбърн, Престън и Болтън работниците са вече предупредени, че занапред ще работят само „непълна седмица“. Банкрутите ще бъдат особено многобройни и големи поради това, че миналата година много фабриканти, за да влияят върху пазара, взеха в свои ръце експортната търговия, като заобиколиха търговските фирми. Миналата сряда вестник „Manchester Guardian“[64] призна, че има *свръхпроизводство* не само на фабрични изделия, но и на фабрики.

Написано от К. Маркс на 16 февруари 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 85, 20 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

К. МАРКС

ПАРЛАМЕНТЪТ

Лондон, 17 февруари. Вчера парламентът възобнови своите заседания. В камарта на общините цареше униние. Тя изглеждаше потисната от съзнанието, че политическите сделки през последните три седмици са подкопали напълно нейния авторитет. На власт е отново предишното правителство, само малко подновено. Двамата стари лордове, които не можаха да се спогодят, изчезнаха от него, но третият стар лорд, който заедно с тях получи вот на недоверие, не само не слезе по-ниско, а се издигна на най-високото стъпало. Лорд Палмерстон бе посрещнат с тържествено мълчание. Никакви „cheers"*, никакъв ентусиазъм. По изключение речта му бе посрещната с подчертано равнодушие и с неприязнен скептицизъм. И също по изключение измени му паметта и той смутено се ровеше в лежащите пред него бележки, докато найсетне сър Чарлз Уд шепнешком не му подсказа загубената мисъл. Аудиторията очевидно не вярваше, че промяната на табелата ще спаси старата фирма от банкрут. Целият вид на Палмерстон възкресяваше в паметта думите на кардинал Алберони за Вилхелм Орански:

„Този човек беше силен, докато държеше везните в своите ръце; той е слаб, откакто хвърли самия себе си на едно от блюдата на тези везни."

Но най-важен факт беше безспорно появяването на нова коалиция срещу обновената стара — коалицията на торите начело с Дизраели с най-решителната част от радикалите — Лейард,

* — „приветствени възгласи". *Ред.*

Дънкъмб, Хорсмен и други. Именно сред радикалите, сред мейферските радикали, Палмерстон имаше досега своите най-верни привърженици. Лейард се излъга в надеждата си да получи някакъв пост във военното министерство, подшушва един правителствен вестник. Дайте му прочее някакъв пост! — подсказва друг.

Лорд Палмерстон, преди да представи новото си правителство, изложи накратко историята на правителствената криза. След това той започна да хвали собствената си стока: образуваното от него правителство

„притежава достатъчно административни способности, достатъчна политическа проницателност, в достатъчна степен либерални принципи, достатъчен патриотизъм и смелост да изпълни своя дълг".

Лорд Кларендон, лорд Панмюр, г. Гладстон, сър Джеймс Греъм — всеки бе удостоен с комплимент. Но това превъзходно правителство се било натъкнало на голяма трудност. Присъствуващият тук г. Робък настоява следващия четвъртък да бъде назначена следствена комисия. За какво е нужна на камарата комисия? Спомнете си един анекдот от епохата на Ричард II, който се отнася до времето на въстанието на Уот Тайлър. Младият монарх срещнал отряд бунтовници, чийто предводител току-що бил загинал пред очите им. Като се приближил смело до тях, той извикал: „Вие загубихте своя вожд; аз, приятели, ще бъда ваш вожд." „А аз" (младият (!) диктатор Палмерстон) „ще кажа така: ако вие, камарата на общините, се съгласите да се откажете от тази комисия, самото правителство ще стане ваша комисия".

Това не особено почтително сравнение на камарата с тълпата „бунтовници" и безцеремонната претенция на този човек да направи кабинета свой собствен съдия бяха посрещнати с ироничен смях. Та какво искате вие — се провикна Палмерстон, като повиши глас и по ирландски предизвикателно дигна глава, — каква цел преследва следствената комисия? Подобрения в областта на управлението? Много добре! Чуйте тогава какви мерки предприемаме ние в тази насока. Досега вие имахте двама военни министри, secretary at war* и военен министър. Отсега нататък ще имате само един, именно последния. Що се отнася до артилерийското управление, общото му военно ръководство се предава на върховния главнокомандуващ (Horseguards), а гражданското — на военния министър. Транспортната служба ще бъде разширена.

* — секретар по военните въпроси. *Ред.*

Досега, според закона от 1847 г., срокът на военната служба беше 10 години; занапред ще се даде възможност за наемане в армията за всякакъв срок — от 1 до 10 години. Няма да се приемат на служба лица под 24 и над 32 години. Сега за театъра на военните действия! За да се внесе единство, енергия и ред във воденето на войната и в областта на управлението в театъра на военните действия, Палмерстон предлага изумително средство: към всяка длъжност да се назначи контрольор с неопределени пълномощия. Лорд Раглан ще остане главнокомандуващ, но генерал Симпсон ще бъде началник на генералния щаб, и Раглан „ще счете за свой дълг да изпълнява неговите съвети". Сър Джон Бъргойн ще бъде отзован, а сър Хари Джонс ще бъде назначен за главен пълномощник на интендантството с неограничена диктаторска власт. Но същевременно в Крим ще бъде изпратено гражданско лице — сър Джон Мак Нейл (автор на известната брошура „Придвижването на Русия към Изток"[65]), — за да разследва въпроса за разхищенията, неспособността, нарушението на дълга от страна на интендантството. Ще бъдат открити нови болници в Смирна и Скутари и ще се реформира медицинската служба в Крим и в самата Англия; всеки 10 дни между Крим и Англия ще пътуват транспортни кораби за превозване на болни и ранени. Но наред с това военният министър ще поиска от председателя на Съвета по здравеопазването три граждански лица и ще ги изпрати в Крим, за да вземат там с настъпването на пролетта необходимите санитарно-профилактични мерки против чумата и да обследват дейността на персонала и организацията на работата по медицинското обслужване. От това се вижда, че се откриват най-широки възможности за конфликти по въпроса за компетенцията. А лорд Раглан като компенсация за това, че отсега нататък неговото „върховно командуване е обкръжено от законни институти", получава пълномощие да води преговори да се създаде в Цариград отряд от 300 турски метачи на улици и гробокопачи, които със затоплянето на времето ще трябва да изхвърлят в морето загиналата армия, умрелите коне и всевъзможните отпадъци. В театъра на военните действия ще бъде създаден специален транспорт за превозване по суша. Следователно, докато, от една страна, ще се извършва подготовка за по-нататъшни военни действия, във Виена лорд Джон Ръсел ще подготви мира, ако това се окаже възможно.

Дизраели. — Като слуша човек хвалебните отзиви на благородния лорд за „административните способности и политическата проницателност" на неговите колеги, трудно може да повярва, че той говори за същите онези „несравнени майстори на грешките",

които камарата осъди преди 19 дни! Да допуснем, че обещаните подобрения ще бъдат осъществени и ще дадат обещаните резултати. Но не са ли те най-остра сатира срещу правителството, което единствено именно се противи на тези подобрения, което изтълкува решението на камарата на общините за разследване причините за предишното негодно управление като вот на недоверие към себе си? Дори лорд Джон Ръсел заяви, че за него си остава необяснимо тайнственото изчезване на армията и че е необходимо да се разследват загадъчните причини на това изчезване. Трябва ли камарата сама да се постави в глупаво положение и да отмени отново решението, което тя прие само преди десет дни? Тогава тя за дълги години ще загуби напълно влиянието си върху обществото. А какъв аргумент привеждат благородният лорд и неговите подновени колеги, за да уговорят камарата на общините да се остави да бъде измамена? Това са обещания, които никога нямаше да бъдат дадени, ако нямаше опасност от създаване на следствена комисия. Дизраели настоява за парламентарно разследване. Палмерстон, пристъпвайки към своите високи задължения, започнал със заплашвания против самостоятелните действия на парламента. Никога досега нито едно правителство не било срещало такава подкрепа и такава готовност за услуги от страна на опозицията, както правителството на лорд Абърдин — „последното“ правителство, ако може така да се изразим! Тези двама дромиовци напълно го били обкръжили; ето защо по-добре било да се каже — „последното правителство и сегашните му верни последователи — неговите двойници на правителствената скамейка“.

Робък заяви, че следващия четвъртък щял да предложи кандидатите за вече санкционираната от камарата комисия. Правителството си останало старото, размесени били само картите, които обаче попаднали отново в предишните ръце. Само пряка намеса на камарата на общините можела да разкъса оковите на рутината и да премахне пречките, които не дават на правителството възможност да провежда необходимите реформи дори и когато то иска това.

Т. Дънкъмб. — Благородният лорд ни заяви, че той и правителството били съгласни сами те да станат наша комисия! Сърдечно благодарим! Камарата желае да разследва именно дейността на благородния лорд и неговите колеги! Лордът обеща реформи, но кой ще ги провежда? Същите онези хора, чието управление е породило необходимостта от реформи. В областта на управлението нищо не се е променило. Запазва се status quo ante* предложе-

* — положението, съществувало преди. *Ред.*

нието на Робък. Лорд Джон Ръсел страхливо избяга от своя пост. Самият лорд Палмерстон е „увехналият цвят" на тринадесетте запътили се към праотците кабинети, като се започне от кабинета на лорд Ливерпул и се свърши със сегашния. Поради това той трябва безспорно да притежава „богат опит и голям административен талант". Неговият лорд Панмюр не може да се сравнява дори с херцог Нюкясъл. Назначаването на комисия още не е осъждане. Касае се за разследване. Осъждането вероятно ще последва веднага след това. Що се отнася до преговорите във Виена, и по този въпрос правителството противопоставя себе си на народа. Народът желае да се ревизират Виенските договори от 1815 г. в интерес на поляците, унгарците и италианците. И под война против Русия народът разбира действително унижощаване на руското надмощие.

И така, правителството на Палмерстон започва с това, с което завърши правителството на Абърдин — с борба против предложението на Робък. За следващия четвъртък ще бъдат пуснати в употреба всички средства, за да се събере правителствено мнозинство против следствената комисия.

Написано от К. Маркс на 17 февруари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 88, 22 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

КОАЛИЦИЯТА НА ТОРИТЕ С РАДИКАЛИТЕ

Лондон, 19 февруари. Коалицията на торите с радикалите, за която говорихме в нашето последно съобщение,* се разглежда днес от целия лондонски ежедневен печат като fait accompli**. Правителственият „Morning Chronicle"[66] отбелязва по този повод:

„Още не е имало такава *революция,* чието настъпване да не се е ускорявало от раздразнението, от засегнатото тщеславие, фалшивото честолюбие или пък просто от глупостта на онези лица, които са обречени, без съмнение да съзнават това, да станат нейна жертва, и пъстрата коалиция на дербитите и либералите, обединили се с г. Робък, тръгна по стъпките на онези членове на френската камара на депутатите, които, започвайки банкетната кампания през 1848 г. в полза на реформата, се стремяха само към сваляне на едно правителство, а свършиха със събаряне на един трон."

Разправят, че Робък бил готов да изиграе ролята на Робеспиер *или* (във висша степен забележително „или"!) на Ледрю-Ролен. Той възнамерява да образува „Комитет за обществено спасение". Той не се поколеба да издигне кандидатурите на следните лица за предложената от него следствена комисия: Робък, Дръмонд, Лейард, сър Джозеф, Пакстон (строител на двореца на световната промишлена изложба), лорд Станли (син на Дерби), Елис, Уайтсайд, Дизраели, Бът, Лоу (член на тайния съвет на „Times") и Майлс.

„Безполезно би било да се премълчава — продължава „Morning Chronicle", — че ние сме явно застрашени от опасност от революционен кръстоносен поход против аристокрацията в нашата страна. Демагозите се стремят към

* Виж настоящия том, стр. 76—77. *Ред.*
** — свършен факт. *Ред.*

събаряне на правителството на лорд Палмерстон, ловко използвайки против него съединените, но необединени бойни сили на Дизраели и Робък. Демокрацията се опитва да предизвика революция, методично събаряйки един кабинет след друг."

На края един правителствен орган заплашва с разпускане на парламента, с „апел към народа", както правеше това Бонапарт няколко месеца преди държавния преврат.

Списание „Economist"[67], издавано от секретаря на министерството на финансите *Уилсон,* обявява „представителната система" за несъвместима с воденето на война. Ето защо бившият шапкар Уилсон предлага да се освободят членовете на парламента, които заемат държавни постове, от необходимостта да бъдат преизбирани и ex officio* да се даде на министрите — членове на кабинета — и място, и право на глас в камарата на общините. По този начин правителството ще стане независимо от избирателите и от камарата на общините, а камарата на общините ще се окаже зависима от правителството. Във връзка с това вестник „Daily News" предупреждава:

„Народът на Англия трябва да бъде нащрек и да се приготви да се вдигне в защита на своите представителни институции. Трябва да се очаква, че ще бъде направен опит да се отслаби зависимостта на правителството от камарата на общините. Това би довело до конфликт между правителството и камарата. В резултат би станала *революция*".

И наистина, следващата сряда в Мерилебон, който минава за един от най-радикалните райони на Лондон, се свиква митинг, който трябва да вземе решение против „опитите на правителството да противодействува срещу парламентарното разследване".

Така че, докато „Morning Chronicle" предвещава революция, а „Daily News" — опит за контрареволюция, „Times" също намеква за февруарска революция, имайки предвид наистина не банкетите в полза на реформата, а убийството на Прален. Тъкмо тия дни в ирландския канцлерски съд се гледаше дело за наследство, в което маркиз Кланрикард — пер на Англия, посланик в Петербург по време на правителството на Мелбърн и шеф на пощенското ведомство през периода на управлението на Ръсел — фигурира като главно действуващо лице съвсем в духа на Балзаков роман с убийство, прелюбодеяние, измама и незаконно присвояване на наследство.

„През мрачната есен на 1847 г." — отбелязва „Times", — „когато общественото мнение във Франция бе възбудено от тревожното предчувствие за наближаваща революция, във висшите кръгове на парижкото общество се ра-

---

* — по длъжност. *Ред.*

зигра голям скандал, който предизвнка възмущението на и без това вече раздразнените широки обществени кръгове н значително ускори настъпването на катастрофата. Който внимателно следи днес крайно възбуденото състояние на общественото мнение, не може без също такова вълнение да следи сензационния скандал, разкрит в залата на ирландския канцлерски съд".

Престъпленията в кръговете на управляващата каста, нейната високомерна безпомощност и безсилие, гибелта на цвета на английската армия, разложението на старите партии, липсата на компактно мнозинство в камарата на общините, създаването на правителствени коалиции въз основа на отдавна изживени традиции, разходите за воденето на европейската война при наличност на най-тежка търговско-промишлена криза — всичко това са достатъчни симптоми, които говорят за предстоящ политически и социален преврат във Великобритания. Особено забележителен е фактът, че едновременно с краха на политическите илюзии се рушат и илюзиите на фритредерството. Докато първите осигуряваха монопола на изпълнителната власт на аристокрацията — последните гарантираха монопола на законодателната власт на буржоазията.

Написано от К. Маркс на 19 февруари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 92, 24 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

ВОЙНАТА, НАДВИСНАЛА НАД ЕВРОПА[68]

Ще минат още няколко седмици и ако във Виена в най-близко време не бъде сключен мир, в което сега в Европа никой, струва ми се, не вярва, ние ще бъдем свидетели как на този континент ще започне война, в сравнение с която кримската кампания ще играе онази незначителна роля, която без друго би трябвало да играе във войната между трите най-могъщи нации на земното кълбо. Независимите досега едно от друго военни действия в Черно море и в Балтийско море ще се окажат свързани с линията на фронта, простираща се през целия континент, който разделя тези две големи вътрешни морета; и армиите, числеността на които съответствува на безграничните простори на сарматската равнина, ще се борят за господство над нея. Тогава и само тогава ще може да се каже, че войната е станала действително европейска.

Що се отнася до кримската кампания, остава ни да дадем кратки допълнителни пояснения. Ние толкова често и толкова подробно сме описвали нейния характер и сме говорили за нейния възможен изход, че ни остава само да приведем няколко нови факти, които потвърждават изтъкнатите от нас положения. Преди една седмица ние писахме,* че тази кампания се е превърнала в състезание за докарване на подкрепления и че руските вероятно ще спечелят това състезание. Едва ли може да има сега съмнение, че в момента, когато времето позволи да се започнат продължителни военни операции по предварително съгласуван план, руските ще имат на полуострова 120 000—150 000 души, на които съюзни-

* Виж настоящия том, стр. 55. *Ред.*

ците, след като положат свръх усилия, може би ще могат да противопоставят 90 000 души. Да предположим дори, че и Франция, и Англия имат достатъчно войски за изпращане в Крим, но откъде ще вземат те за тях транспортни средства, щом три парахода от всеки четири, изпращани в Черно море, под всевъзможни предлози се оставят там? Англия вече напълно дезорганизира своите трансатлантически параходни линии и днес се нуждае най-много от океански параходи, но такива няма откъде да се вземат. Единственото, което би могло да спаси съюзниците, е — в Крим да пристигне своевременно австрийски корпус от около 30 000 души, натоварен на кораби в устието на Дунава. Без такова подкрепление нито пиемонтският, нито неаполитанският корпус, нито малките англо-френски попълнения, нито армията на Омер паша биха могли да им окажат що-годе съществена помощ.

Сега да видим каква част от въоръжените сили на Англия и Франция вече действува в Крим. Ние ще говорим само за пехотата, тъй като съотношението, в което кавалерията и артилерията се придават на такива експедиционни армии, е толкова непостоянно, че за тяхната численост не може да се направят никакви определени изводи. Освен това степента на участието на цялата кадрова армия на една страна във войната винаги се определя от това, до каква степен е включена в нея пехотата. За Турция няма да говорим, тъй като участвуващата във военните действия армия на Омер паша е нейната последна и единствена армия. Това, което ѝ е останало в Азия, не представлява армия; това е чисто и просто някаква сбирщина.

Англия има всичко 99 полка, или 106 пехотни батальона, от които най-малко 35 служат в колониите. От останалите — около 40 батальона влязоха в състава на първите пет дивизии, изпратени в Крим, и най-малко осем батальона бяха изпратени там по-късно като подкрепления. Остават около 23 батальона, от които едва ли би могло да се отдели дори един. Ето защо последните военни мероприятия на Англия фактически са открито признание, че мирновременните ѝ кадри са напълно изчерпани. За да се поправят пропуските, се прибягва до различни уловки. На милицията, която възлиза на около 50 000 души, разрешават да се зачислява доброволно на служба извън пределите на страната. Готвят се да я изпратят в Гибралтар, на Малта и Корфу, за да освободят около дванадесет батальона, които служат в колониите, и да ги изпратят в Крим. Взето е решение да се създаде чуждестранен легион; но уви, чужденците очевидно не желаят да бъдат завербувани в армия, в която ги застрашават телесни наказания. Най-сетне на 13 февруари бе издадена заповед да се формират втори батальо-

ни в 93 полка — 43 батальона по 1 000 души и 50 по 1 200 души във всеки. Това ще даде допълнително 103 000 души и освен това около 17 000 души за кавалерията и артилерията. Но нито един войник от тези 120 000 души още не е завербуван; а кой ще ги обучава и командува? Изумителната организация на британската армия и общото ѝ ръководство доведоха до това, че така или иначе почти цялата нейна пехота, с изключение само на запасните роти и на няколкото запасни батальони — и не само войниците, но и *офицерският състав,* — се намират в Крим и в колониите. Генерали, полковници и майори с половин заплата се числят в списъците на армията в предостатъчен брой и могат да бъдат използувани за тези новоформирани военни части. Но, доколкото ни е известно, с половин заплата съвсем или почти няма капитани, а лейтенанти, подпоручици и подофицери, минали необходимата подготовка, съвсем не могат да се намерят. Суров материал има много, но неподготвени офицери не могат да обучават неподготвени новобранци; а гръбнакът на всяка армия, както се знае, са старите, опитни и солидни подофицери. При това — според мнението на авторитет като сър У. Нейпир — са необходими цели три години, за да може всевъзможната сбирщина на стара Англия да бъде превърната в това, което Джон Бул нарича „найдобрите войници на света“ и „цвета на Англия“. А щом работата стои така, когато има под ръка готови *офицерски кадри,* то колко ли време ще е необходимо, за да може без младши офицери или подофицери да се направят герои 120 000 войници, които при това трябва да се намерят? Можем да смятаме, че всички въоръжени сили на Англия са затънали в тази война до такава степен, че през следващата година английското правителство ще бъде в състояние да противопостави на неприятеля в най-добрия случай само „малък героичен отряд“ от 40 000—50 000 души. Този брой би могъл да се увеличава само за много кратко време, като при това съществено ще се дезорганизира цялата подготовка на бъдещите подкрепления.

Франция при наличността на по-голяма армия и далеч по-съвършена организация използва за военните действия значително по-малка част от своите войски. Тя има 100 линейни пехотни полка, 3 полка зуави и 2 чуждестранни легиона, по 3 батальона във всеки; освен това тя има 20 стрелкови батальона и 6 африкански батальона — всичко 341 батальона. От тях 100, т. е. по един във всеки линеен полк, се смятат за резервни батальони, в които се зачисляват и се обучават новобранци; само първите два батальона се използват за участие в бойни действия, а резервният батальон подготвя попълнения за поддържане на техния пълен

численен състав. Така че от общия брой на батальоните трябва веднага да бъдат изключени 100. Ако сетне тези резервни батальони бъдат използвани като ядро за формиране на трети полеви батальон, както неведнъж е ставало при Наполеон, това може да бъде направено, като се включи в тях увеличен брой новобранци, а ще бъде необходимо и известно време, преди те да бъдат използвани в боя. Следователно понастоящем силите на френската армия, които могат да бъдат използвани, не надминават 241 батальона. От тях не по-малко от 25 са нужни в Алжир. Четири се намират в Рим. Девет пехотни дивизии, т. е. около 80 батальона, бяха изпратени в Крим, Цариград и Атина. Общо се използват кръгло 110 батальона, или почти половината от цялата мирновременна пехота на Франция, без да се смятат резервните батальони. Мероприятията, проведени във френската армия, своевременното създаване на резервни батальони, повикването на войниците, пуснати в отпуск през последната година на службата им, възможността да се събира пълен набор всяка година, освен извънредните набори, и най-сетне склонността на французите към военна служба — всичко това дава на правителството възможност в продължение на една година да удвои числеността на своята пехота. Като взимаме под внимание непрекъснатото въоръжаване, което незабелязано се провеждаше във Франция от средата на 1853 г. насам, създаването на 10—12 батальона императорска гвардия, както и силите на френската армия, събрани в съответни лагери миналата есен, можем да предположим, че числеността на пехотата, която се намира в страната, сега е също такава, каквато е била до момента, когато от Франция бяха изпратени 9 дивизии; а ако вземем под внимание възможността да се сформират трети полеви батальони на базата на резервните батальони, без особено нарушаване на техните учебни функции, можем да смятаме френската пехота дори за по-голяма. Но ако приемем, че пехотата, която Франция ще има на собствената си територия към края на март, възлиза на 350 000 души, тази цифра ще бъде по-скоро преувеличена, отколкото умалена. Заедно с кавалерията, артилерията и т. н. такова количество пехота според съществуващата във Франция организация съответствува на армия от около 500 000 души. От тях най-малко 200 000 ще трябва да останат в страната като *кадров състав* за резервните батальони, за поддържане на реда в страната, за обслужване на военните работилници и болници. Така че към 1 април Франция ще може да започне кампанията с армия от 300 000 души, която включва около 200 пехотни батальона. Но тези 200 батальона не ще могат нито по своята организация и дисциплина, нито по своята съпротиви-

телна способност в боя да се мерят с изпратените по-рано в Крим войски. В тези батальони ще има много млади новобранци, а много батальони ще бъдат специално сформирани във връзка с войната. Военните поделения, в които офицерите и войниците не се познават и прибързаното формиране на които, наредено отгоре, завърши малко преди отправянето им за фронта, в много отношения отстъпват на онези стари войскови части, в които продължителната съвместна служба, понесените заедно опасности и ежедневното общуване в продължение на много години създадоха онзи esprit de corps*, под силното влияние на който дори най-младите новобранци много бързо биват въвличани в живота на своята част. Ето защо трябва да се признае, че осемдесетте батальона, изпратени в Крим, представляват много по-значителна част от френската армия, отколкото това може да изглежда, ако изхождаме само от тяхната численост. Ако Англия хвърли във войната почти до последния човек цялата най-добра част на своята армия, то Франция изпрати на Изток близо половината от най-добрите си войски.

Не е необходимо да повтаряме тук данните за руските въоръжени сили, тъй като съвсем неотдавна ние съобщихме** за тяхната численост и разпределение. Достатъчно е да се каже, че от състава на руската действуваща армия, или на армията, която се предназначава за операции на западната граница на империята, засега във военните действия участвуваха само 3-и, 4-и, 5-и и 6-и корпус. Гвардията и гренадирите, както и 1-и корпус са още непокътнати; 2-и корпус, струва ми се, изпрати около една дивизия в Крим. Освен тези войски са сформирани или още се формират осем резервни корпуса, равни, ако не по численост, то по брой на батальоните на осем корпуса действуваща армия. Следователно Русия изкарва против Запада армия от около 750 батальона, от които обаче 250, както изглежда, още се формират и никога не ще бъдат напълно комплектувани, а други 200 понесоха тежки загуби в двете кампании. Що се отнася до резервите, петият и шестият батальони на всеки полк се състоят предимно от стари войници, ако е бил изпълнен първоначалният план за формирането; затова пък седмият и осмият батальони сигурно са сформирани от новобранци и представляват твърде небоеспособни части, тъй като руснаците, въпреки своята схватливост, много бавно се приучват към военна служба. Освен това на целия резерв липсва добър офицерски кадър. Ето защо сега във

* — дух на другарство, спойка. *Ред.*

** — Виж настоящия том, стр. 13—16. *Ред.*

войната участвува приблизително половината от редовната действуваща руска армия. Втората половина, още неучаствувала във военните действия — гвардията, гренадирите, 1-и и 2-и корпус, — представлява цвета на армията, любимите войски на императора, за боеспособността на които той полага особени грижи. А какво постигна Русия, като вкара във войната половината от своята действуваща армия?* Тя почти напълно унищожи настъпателната и отбранителната сила на Турция; тя принуди Англия да пожертвува армия от 50 000 души и я обезсили най-малко за една година; освен това застави Франция да изпрати на война такава част от своята армия, каквато изпрати самата тя. И докато най-добрите африкански полкове на Франция вече се сражават с врага, élite** на руската армия още не е дал нито един изстрел.

Следователно засега предимството е на страната на Русия, въпреки че нейните войски, които действуваха в Европа, не могат да се похвалят с нито един успех, а, напротив, трябваше да отстъпват позиции във всички сериозни сражения и да се отказват от всички свои начинания. Но положението ще се промени основно, щом влезе във войната Австрия. Тя има армия от около 500 000 души, която се намира в бойна готовност; освен това 100 000 души се числят в запасните части и още 120 000 — в резерва; числеността на австрийската армия може чрез твърде малък извънреден набор да бъде доведена до 850 000 души. Но ние ще смятаме, че тя е равна на 600 000 души, включително запасните части и без да се вземат под внимание хората от резерва, които още не са повикани. От тези 600 000 души 100 000 се намират в запасните части, около 70 000 — в Италия и други части на страната, незастрашени от Русия. Останалите 430 000 души съставят няколко армии, разположени на линията Бохемия—Галиция—долното течение на Дунава, което дава възможност във всеки пункт да се концентрират 150 000 души за твърде кратко време. Тази грамадна армия веднага ще създаде превес против Русия, щом Австрия предприеме действия срещу нея; защото откакто цялата бивша руска Дунавска армия бе прехвърлена в Крим, австрийците превъзхождат русите във всяко отношение и могат достатъчно бързо да докарат своите резерви на границата, въпреки че сега русите са ги изпревари-

* При превода на тази статия за „Neue Oder-Zeitung“ Маркс е заменил тази фраза със следната: „Само с влиянието на дипломацията върху воденето на войната от Запада могат да се обяснят успехите, вече постигнати от Русия“. *Ред.*

** — елитът. *Ред.*

ли. Остава само да отбележим, че по численост на своя резерв Австрия значително отстъпва на Русия и че с повикването на 120 000 души от резерва по-нататъшното увеличаване на армията ще трябва да става, като се прибягва до нов набор, и поради това ще бъде много бавно. Следователно колкото по-дълго време австрийците отлагат обявяването на войната, толкова повече предимства дават те на Русия. Казват ни, че положението ще бъде поправено с това, че в Австрия ще влезе френска спомагателна армия. Но пътят от Дижон или Лион до Краков е доста дълъг и е нужна много добра организация, иначе френската армия може да пристигне твърде късно, ако реорганизираната австрийска армия по силата на присъщите ѝ бойни качества не се окаже достатъчно достоен противник на дори малко превъзхождащите я по численост руси.

Така че Австрия е господар на положението. Откакто зае позициите на източната си граница, тя успя да запази своето превъзходство над русите. А ако своевременното пристигане на руските резерви я лиши за известно време от това превъзходство, тя може да се опре на своите опитни генерали — единствените, които, с изключение на няколко унгарци, през последните години проявиха военен талант — и на своите добре организирани войски, повечето от които вече получиха бойното си кръщение. Няколко умели маньоври, едно най-незначително оттегляне ще принудят нейния противник да разпилее силите си, което ще ѝ осигури прекрасни шансове за успех. Казано на военен език, щом Австрия вкара своите армии в действие, Русия ще бъде принудена напълно да премине към отбрана.

Трябва да се спрем още на един момент. Ако Франция увеличи своята армия вътре в страната на 500 000, а Австрия цялата своя армия — на 800 000, всяка от тези държави ще може да свика под знамената в продължение на една година най-малко още 250 000 души. От друга страна, царят (ако той някога завърши комплектуването на седмите и осмите батальони на своите пехотни полкове, като по този начин увеличи числеността на действуващата армия, да речем, на 900 000 души) ще направи почти всичко, което е възможно за отбраната. Казват, че провеждането на последния новобрански набор срещнало навсякъде значителни трудности; наложило се да се намали установената норма за ръста и да се прибегне до други мерки, за да се събере необходимият брой хора. Заповедта на царя за повикване в армията на цялото мъжко население на Южна Русия — акт, който не доведе до съществено увеличение на числеността на армията — е открито признание, че занапред е невъзможно

да се провеждат редовни новобрански набори. Към такава мярка, и то само в седемнадесет губернии, са прибягнали по време на нахлуването на французите през 1812 г., когато страната действително била жертва на нашествието на неприятеля. По това време Москва дала 80 000 опълченци, т. е. една десета от населението на губернията; Смоленск изпратил 25 000 души и т. н. Но през войната от тези стотици хиляди опълченци нямало и помен и те не попречили русите да стигнат до Висла в също такова плачевно състояние и в също такава степен дезорганизирани, както и самите французи. Този нов набор en masse* означава освен това, че Николай е решил да воюва докрай.

Но ако от военно гледище участието на Австрия във войната принуждава Русия да премине към отбрана, от политическа гледна точка това съвсем не е задължително. Царят има мощно политическо средство за настъпление — на което ние неведнаж сме обръщали внимание — въстание на австрийските и турските славяни и провъзгласяване на независимостта на Унгария.

Нашите читатели знаят колко много се страхуват от това австрийските държавни дейци. Безспорно при нужда царят ще прибегне до това средство; до какво ще доведе то, е въпрос на бъдещето.

Не споменахме нищо за Прусия. В края на краищата тя вероятно ще се обедини със Запада против Русия, макар може би чак след бурите, които никой не е в състояние да предвиди. Във всеки случай, докато не започне някакво национално движение, нейните войски едва ли ще играят много важна роля и затова може засега почти да не я вземаме под внимание.

Написано от Ф. Енгелс около 20 февруари 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4332, 8 март 1855 г. като уводна статия и в „Neue Oder-Zeitung", бр. 91 и 93, 23 и 24 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестник „New-York Daily Tribune", сверен с текста на „Neue Oder-Zeitung",

Превод от английски

* — в масов мащаб, поголовен. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПАРЛАМЕНТАРНИ И ВОЕННИ ВЪПРОСИ

Лондон, 20 февруари. Макар че камарата на общините заседава вчера от 4 часа след обед до 2 часа през нощта и гласува около $7^1/_2$ милиона ф. ст. за издръжка на сухопътната армия, дебатите не заслужават да пишем подробно за тях. Ще отбележим само, че Палмерстон вбесяваше своите либерални противници както чрез своята маниерност и пошлостта на репликите, така и чрез предизвикателно самоуверената наглост, с която поднасяше тези пошлости. Разказвайки за сражението при Балаклава с декламаторски тон, подобаващ за цирка Астли, той същевременно се нахвърли върху Лейард заради неговата „вулгарна декламация за аристокрацията". Не била аристокрацията, която седяла в интендантството, в транспортното управление, в медицинското ведомство. Той забрави, че там седят нейни лакеи. Лейард правилно е схванал, че изобретените от Палмерстон комисии са годни само да пораждат конфликти по въпроса за компетенцията в експедиционната армия. Как, възкликна Палмерстон, вие — и ето той е отново в позата на Ричард II, а парламентът в ролята на простолюдието на Уот Тайлър, — вие искате да учредите парламентарна комисия, годна само да съставя Blue Books[69], а възразявате против моите комисии, „които трябва да работят!". Палмерстон се отнесе към парламента с такова високомерие, че не счете дори за нужно този път да пуска в действие собственото си остроумие. Той го взе от сутрешните правителствени вестници, които лежаха на масите пред членовете на парламента. Тук беше и „Комитетът за обществено спасение", взет от „Morning Chronicle", и „Morning Post" с неговата плоска духовитост — да

бъдат изпратени депутатите, които искат разследване, в Крим и да бъдат оставени там. Само на такъв парламент като сегашния можеха да бъдат поднесени подобни неща.

Като надминава по този начин в парламента даже стария Абърдин, Палмерстон пуска в печата — не в непосредствено подчинените нему органи, а в лековерния вестник на обединените притежатели на пивници* — слуха, че той не бил свободен в действията си, че дворът го държал във вериги и т. н.

Тъй като в скоро време във Виена започват заседания на мирната конференция, ще е навременно да поговорим за войната и да оценим приблизително военните сили, с които разполагат държавите, участвуващи вече в една или друга степен във войната. При това става дума не само за общата численост на армията, но и за онази част, която може да бъде отделена за настъпателни операции. Подробно ще засегнем само пехотата, тъй като съставът на другите родове войски трябва да се намира в съответна пропорция към последната.

Англия има всичко 99 полка, или 106 пехотни батальона, от които най-малко 35 батальона служат в колониите. От останалите — 40 батальона влязоха в състава на първите 5 дивизии, изпратени в Крим, и най-малко 8 батальона бяха изпратени там по-късно като подкрепления. Остават следователно около 23 батальона, от които едва ли може да бъде отделен дори един за служба извън пределите на страната. На милицията, която възлиза на повече от 50 000 души, е дадено правото да служи извън пределите на Англия. Тя ще бъде изпратена в Гибралтар, Малта и Корфу, за да освободи около 12 батальона, които могат да бъдат използвани в Крим. Чуждестранен легион, както заяви вчера Палмерстон в камарата на общините, не може да бъде създаден. Най-сетне на 13 февруари бе издадена заповед да се формират втори батальони в 93 полка, а именно: 43 батальона по 1 000 души и 50 батальона по 1 200 души всеки един. Това ще даде допълнително 103 000 души и освен това 17 000 души за кавалерията и артилерията. Но нито един войник от тези 120 хиляди не е завербуван. А те трябва при това да бъдат обучени и осигурени с офицерски кадри.

Сегашната изумителна организация на британската армия доведе до това, че почти цялата нейна пехота, с изключение само на запасните роти и няколкото запасни батальона — и не само войниците, но, което изглежда невероятно, и офицерският състав, — се намира в Крим и колониите. В списъците на британската ар-

* — „Morning Advertiser". *Ред.*

мия се водят повече от достатъчно генерали, полковници и майори с половин заплата и те могат да бъдат използвани за тези новоформирани военни части. Но що се отнася до капитани с половин заплата — такива почти съвсем няма, а лейтенанти и подофицери с половин заплата съвършено липсват. А подофицерите, както се знае, са гръбнакът на всяка армия. Според най-добрия авторитет в тази област — генерал Уйлям Нейпир, историк на войната в Пиренейския полуостров[70] — са необходими цели три години, за да може „tag-rag" и „bob-tail" (лумпенпролетариатът) на стара Англия да бъдат превърнати в „цвета на Англия", в „най-добрите войници на света". Но това при условие, че има офицерски кадри и те трябва само да бъдат попълнени. А колко време ще е необходимо, за да може от тези 120 000 войници да бъдат направени герои? През следващата година английското правителство ще може да противопостави на неприятеля в най-добрия случай „малък героичен отряд" от 50 000 души. Наистина за кратки периоди този брой би могъл да се увеличава, но това би дезорганизирало съществено подготовката на бъдещите подкрепления.

Заминаването на пощата ни принуждава да прекъснем тук по-нататъшното изложение.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 20 февруари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung" бр. 91, 23 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

НОВАТА ПРАВИТЕЛСТВЕНА КРИЗА

Лондон, 24 февруари. Камарата на общините вчера беше препълнена, тъй като се очакваха обяснения на министрите във връзка с разпадането на *първото* правителство на Палмерстон. В претъпканата до последното място зала членовете на парламента с нетърпение очакваха да пристигне благородният виконт, който най-сетне се яви един час след откриването на заседанието на камарата и бе посрещнат от едни с насмешки, от други — с cheers*. Министрите-отстъпници — Греъм, Гладстон, Херберт — заеха своите места на скамейките на така наречените радикали (манчестерската школа), където очевидно ги е приветствувал Брайт. На най-близката до тях пейка седеше също напусналият правителството Кардуел. Лорд Палмерстон излезе с предложение въпросът за комисията на Робък да бъде разгледан незабавно. След това сър Джеймс Греъм започна своята правителствена изповед, но тъкмо пристъпи към своите риторични построения, когато се чу акомпанимент на Палмерстон — сигурен признак на здрав сън.

Полемиката на Греъм против следствената комисия по принцип се свеждаше до това, че нейното назначаване било посегателство на камарата на общините срещу прерогативите на короната. Ние знаем, че вече от един век и половина сред английските министри е станало обичай, когато се обявяват против короната, да се позовават на привилегиите на парламента, а когато се обявяват против парламента, да се позовават на прерогативите

* — с приветствени възгласи. *Ред.*

на короната. Всъщност Греъм плашеше с опасността, която застрашава англо-френския съюз в резултат от разследванията на комисията. Това не беше нищо друго освен намек, че френският съюзник ще се яви като главен виновник за всички несполуки. Що се отнася до излизането на Греъм от правителството, то според него правителството още от самото начало било преценило предложението на Робък просто като скрит вот на недоверие. Поради това и бяха принесени в жертва Абърдин и херцог Нюкясъл, и беше разпуснат старият кабинет. Но новият кабинет, с изключение на Канинг и Панмюр, се състои от предишните лица; тогава защо предложението на Робък е могло да получи изведнаж друго тълкуване? Не той, а лорд Палмерстон от петък до вторник изменил своите възгледи. Не той, а неговият благороден приятел бил дезертьор. Освен това — наивно признава Греъм — причината на неговото излизане от обновения кабинет се криела в убеждението,

„че сегашното правителство се ползува с не по-голямо доверие на камарата, отколкото правителството, което си отиде преди няколко седмици."

В речта си Греъм между другото каза:

„При образуването на новото правителство аз попитах благородния лорд" (Палмерстон), „ще бъдат ли направени някакви промени във външната политика на граф Абърдин, а също и някакви изменения в предложените условия за мир. Лорд Палмерстон твърдо ме увери, че в това отношение всичко ще си остане по старому."

(Ние цитираме тези думи така, както те бяха *произнесени* в камарата на общините, а не в онази по-пригладена форма, в каквато те бяха *напечатани* във вестниците.)

Брайт веднага се хвана за това изказване на Греъм, за да засвидетелствува, че той не искал да бъде съборено правителството на Палмерстон, не хранел лично никаква омраза към благородния лорд, нещо повече, бил убеден, че Палмерстон и Ръсел притежават онова, което не достигаше на несправедливо преследвания Абърдин, а именно достатъчно популярност, за да сключи мир въз основа на четирите пункта.

Сидни Херберт. — Предложението на Робък се състои от две съвсем различни части. Първо, Робък предлага да се разследва положението на армията при Севастопол; второ, да се разследва какво е било ръководството от страна на онези правителствени органи, на които непосредствено е възложена грижата за осигуряване на армията. Камарата е в правото си да направи последното, но не първото. Та нали на това основание Херберт на 26 януари също тъй горещо възразяваше против „последно-

то", както сега, на 23 февруари, възразява против „първото"? Когато той (Херберт) приел своя пост в сегашния кабинет, лорд Палмерстон в пълно съответствие със своята реч, произнесена миналия петък, нарекъл комисията неконституционна мярка и изказал мнение, че с излизането на Абърдин и херцог Нюкясъл въпросът за нея се снемал. Палмерстон дори не се съмнявал, че сега камарата ще отхвърли предложението на Робък без всякакво обсъждане. Комисията — доколкото целта ѝ била не да обвини правителството, а да разследва положението на армията — щяла да се окаже чудовищна измама. Лорд Палмерстон, не намирайки в себе си мъжество да действува съобразно с нееднократно изказаното от него убеждение, ослабял с това правителството. А каква е според него ползата от силната личност, щом тя провежда слаба политика?

Гладстон не прибави към обясненията на своите колеги по същество нищо, освен може би оня вид аргументация, която на времето даде на покойния Пил повод да забележи по случай излизането на Гладстон от неговото правителство — тогава се касаеше за колежа в Мейнут[71], — че му се сторили разбираеми причините за излизането на неговия приятел от правителството, преди неговият приятел да изложи тези причини пред парламента в двучасова реч.

Палмерстон сметна за излишно да се спира на обясненията на своите бивши колеги. Той съжалявал за тяхното излизане, но щял да мине и без тях. Според него комисията имала за цел не да обвинява, а да разследва положението на армията. Отначало той се противопоставял на назначаването на комисията, но сега се убедил, че е невъзможно да застави камарата да отмени своето решение. Без правителство страната не можела да остане, затова той щял да остане начело на правителството — с комисията или без нея. На въпроса на Брайт Палмерстон отговори, че преговорите за мир щели да се водят сериозно и инструкциите за Ръсел били съставени въз основа на четирите пункта. За положението в своето собствено правителство той нищо не съобщи на камарата.

Въпреки внезапното разпадане на първото му правителство, Палмерстон безспорно спечели вече победа ако не в очите на общественото мнение, то в кабинета и парламента. Като изпрати Ръсел с мисия във Виена, той се избави от неудобния и капризен съперник. Като склони на компромис с Робък, той превърна парламентарната следствена комисия в правителствена комисия, която ще бъде само четвъртата наред с трите комисии, които той самият създаде. Палмерстон, казано с думите на Сидни Херберт, постави на мястото на реалността „чудовищна измама". Изли-

зането на пилитите му дава възможност да образува кабинет само от нули, в който само той е единица. Но не подлежи на съмнение, че образуването на това действително Палмерстоново правителство неизбежно трябва да се натъкне на почти непреодолими трудности.

Написано от К. Маркс на 24 февруари 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 97, 27 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

К. МАРКС

ЮМ

Лондон, 24 февруари, в лицето на Юм камарата на общините загуби своя ветеран. Неговата продължителна парламентарна дейност е точен барометър на развитието на *онази* буржоазно-радикална партия, която достигна най-високия си разцвет в 1831 г. На първо време след реформата[72] Юм играеше в камарата ролята на парламентарни Уоруик, т. е. „деятел на депутатите". След 8 години той заедно с Даниел О'Конел и Фергюс О'Конор действува като един от авторите на „Народната харта"[73], която и сега още е политическата програма на чартистите и се свежда по същество до искането на *всеобщо избирателно право* и създаване на такива условия, при които това право би могло наистина да се осъществи в Англия.

Скоро след това последва разрив между работниците и буржоазните агитатори. Юм се оказа на страната на последните. През периода на правителството на Ръсел той състави „Малката харта", която стана програма на така наречените „привърженици на парламентарна и финансова реформа"[74]. Вместо шестте точки на „Народната харта" тя съдържа три точки и вместо „всеобщо" — иска само повече или по-малко „разширено" избирателно право. Най-сетне, в 1852 г. Юм провъзгласи нова програма, в която той се отказва от своята „Малка харта" и настоява само за *една* точка — за тайно гласуване (Ballot). В останалото Юм беше класически представител на така наречената „независима" опозиция, която Кобет сполучливо и изчерпателно характеризира като „предпазна клапа" на старата система. Към края на живота си Юм усвои навика, станал истинска мания, да внася в парламента

предложения, а след това в последната минута по указание на министрите да се откаже от тях. Неговото кокетиране с „икономията на държавните средства“ стана поговорка. Всички министри му разрешаваха да атакува параграфите за дребните разходи и да ги съкращава, за да може безпрепятствено да прокарва през камарата параграфите за големите разходи.

Написано от К. Маркс на 24 февруари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 98, 28 февруари 1855 г.

Печата се по текста на вестника.

Превод от немски

К. МАРКС

*ПАЛМЕРСТОН И АНГЛИЙСКАТА ОЛИГАРХИЯ

Лондон, 27 февруари. На вдигналия се шум против аристокрацията Палмерстон иронично отговори с образуване на правителство, което се състои от 10 лордове и 4 баронети, при което 8 от тези 10 лордове заседават в камарата на перовете. В отговор на недоволството, предизвикано от компромиса между различните фракции на олигархията, той сключва компромис между различните семейни групи във фракцията на вигите. В неговото правителство получиха своя дял кланът на Грееви, херцогският дом на Съдърландите, най-сетне семейство Кларендонови. Министърът на вътрешните работи сър Джордж Грей е братовчед на граф Грей, за чиято сестра е женен сър Чарлз Ууд, пръв лорд на адмиралтейството; граф Гранвил и херцог Аргайл представляват фамилията на Съдърландите. Сър Дж. К. Луис, канцлер на съкровището, е зет на граф Кларендон, министър на външните работи. Единствено Индия се падна на нетитулования, макар и сродил се чрез брак с вигските семейства, Вернон Смит. „Едно кралство за един кон"! — се провикнал на времето си Ричард III*; „Един кон за едно кралство!" — се провиква Палмерстон, подражавайки на Калигула[75], и превръща Вернон Смит във Велик могол на Индия[76].

„Лорд Палмерстон" — се оплаква вестник „Morning Advertiser" — „не само ни даде най-аристократическото правителство, каквото изобщо знае нашата история, но и при това състави своето правителство от най-лошия аристократически материал, какъвто изобщо можеше да се намери". Но, утешава

* Шекспир. „Крал Ричард III", действие V, сцена четвърта. *Ред.*

се простодушният „Advertiser“, нали „Палмерстон досега не е свободен в действията си, той е все още във вериги и окови ...“

Както и предсказвахме*, лорд Палмерстон образува кабинет от нули, в който само той е единица. Що се отнася до лорд Джон Ръсел, който през 1851 г недипломатично го изхвърли от кабинета на вигите, той дипломатично го изпрати в пътешествие[77]. Той използва пилитите, за да стане приемник на Абърдин. Като си осигури поста премиер, той веднага се отърва от привържениците на Абърдин и открадна от Ръсел, както се изрази Дизраели, не само одеждите на вигите, но и самите виги. Въпреки голямото сходство, почти тъждество на сегашното правителство с вигското правителство на Ръсел от 1846—1852 г., би било повече от неправилно да ги смесваме. Същността на работата се състои сега изобщо не в кабинета, а в лорд Палмерстон, който заменя кабинета. Макар съставът на кабинета в мнозинството си да е предишният, местата в него обаче са така разпределени, опората му в камарата на общините стана до такава степен различна и самият той се появи отново при толкова изменили се обстоятелства, че докато по-рано той представляваше слабото правителство на вигите, сега ще олицетвори силната диктатура на един човек, но при предположението, че Палмерстон е истински Пит, Луи Бонапарт — истински Наполеон, а лорд Джон Ръсел ще продължи своето пътешествие. Макар английският буржоа да е ядосан от толкова неочаквания обрат на работите, засега още го забавлява безсъвестната ловкост, чрез която Палмерстон измами и изигра приятели и врагове. Палмерстон, казва един търговец от Сити, отново показа, че е „clever“. Но „clever“ е непреводима дума, която има различни значения, различен смисъл. Тя обхваща всички качества на човек, който умее да се покаже в най-добра светлина и също така добре умее да извлича изгоди за себе си, както и да вреди на другите. При цялата си привързаност към морала и почтеността английският буржоа все пак се възхищава преди всичко от човека, за когото се говори, че е „clever“, когото моралът не обвързва и пиететът не обърква, който гледа на принципите като на мрежи, поставяни за хващане на своите ближни. Щом Палмерстон е до такава степен „clever“, няма ли да надхитри той руските също тъй, както ловко надхитри Ръсел? — така разсъждава политикът от висшите слоеве на английската буржоазия.

Що се отнася до ториите, те си въобразяват, че се е върнало доброто старо време, че лошото обаяние на коалициите е разрушено и е възстановено отново традиционното редуване на прави-

* Виж настоящия том, стр. 98. *Ред.*

телствата на вигите и торите. Действителна промяна, неограничаваща се само с пасивно разложение, би могла да стане всъщност само при едно правителство на торите. Само тогава, когато на кормилото на управлението стоят торите, започва силен натиск отвън — pressure from without — и се осъществяват неизбежни преобразования. Така например еманципацията на католиците[78] стана при правителството на Уелингтън; отменяване на житните закони стана при правителството на Пил; същото може да се каже ако не във връзка със самия законопроект за парламентарна реформа, то поне във връзка с движението за реформа — движение, което имаше по-голямо значение, отколкото неговите резултати.

Когато англичаните повикаха от отвъд морето един холандец*, за да го провъзгласят за крал, заедно с новата династия започна нова ера — ера на съюз на поземлената аристокрация с финансовата аристокрация. Оттогава и до ден днешен се запазва конституционното равновесие между привилегията на кръвта и привилегията на златото. Съобразно с привилегията на кръвта например част от длъжностите в армията се разпределят по принципа на семейните връзки, чрез семействеността и фаворитизма, но и на принципа на златото е отредено подобаващо място, тъй като всички офицерски чинове се продават и купуват срещу звънки монети. Пресметнато е, че намиращите се днес на служба в армията офицери са изразходвали за купуването на своите длъжности един капитал от 6 милиона фунта стерлинги. За да не бъде лишен от своите придобити през време на службата права и да не бъде изместен от някой млад богаташ, по-незаможният офицер трябва да взима на заем пари, необходими за повишаването му, и по този начин да се превръща в заробен от ипотеки длъжник.

Както в армията, така и в църквата наред с принципа на семейните връзки господствува принципът на сухата пара. Докато част от църковните длъжности попада в ръцете на по-млади синове на аристокрацията, другата част се пада на онези, които заплатят повече. Търговията с „душите" на английския народ, доколкото те принадлежат към държавната църква, има не по-малко редовен характер, отколкото търговията с негри във Вирджиния. И в този отрасъл на търговията има не само продавачи и купувачи, но и посредници. Court of Queen's Bench** разглеждаше вчера иска на един от тези „духовни" посредници, на име Симпсон. Той искал полагащото му се възнаграждение от

* — Вилхелм Орански. *Ред.*

** — Съдът на кралската скамейка. *Ред.*

някой си Лам, който по договор се задължил да уреди назначаването в енорията Уест-Хакни на свещеника Джозай Родуел, при което Симпсон уговорил за себе си 5 процента както от купувача, така и от продавача, без да се смятат някои добавъчни доходи. Лам, според думите му, не изпълнил своето задължение. Същността на сделката се състояла в следното: Лам е син на 70-годишен свещеник, който има две енории в Съсекс, продажната цена на които се определя на 16 000 фунта стерлинги. Цената, разбира се, е в пряка зависимост от доходността на църковната енория и в обратна — от възрастта на нейния притежател. Лам-младши е попечител на енориите, заемани от Лам-старши, и при това брат на третия още по-млад Лам, притежател на енория и свещеник в Уест-Хакни. Тъй като последният Лам е още много млад, цената на следващото назначаване на неговата синекура е сравнително ниска. Макар годишният доход на тази енория да е 550 ф. ст., без да се смята стойността на жилището за свещеника, неговият притежател продава следващото назначение само за 1 000 фунта стерлинги. И ето неговият по-голям брат се задължава да му предаде след смъртта на бащата енориите в Съсекс, а освобождаващата се в Уест-Хакни ваканция обещава да продаде чрез Симпсон на Джозай Родуел за 3 000 фунта стерлинги. В резултат биха му се паднали 2 000 ф. ст. чиста печалба, по-малкият му брат би получил по-хубава енория, а посредникът би спечелил за тази сделка 300 ф. ст., пресметнато по полагащите му се 5 процента комисиона. Остана неизяснено защо контрактът е бил анулиран. Съдът присъди на посредника Симпсон „за положения труд“ възнаграждение от 50 фунта стерлинги.

Написано от К. Маркс на 27 февруари 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 105, 3 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

БРИТАНСКАТА КОНСТИТУЦИЯ

Лондон, 2 март. Докато британската конституция във всички нейни звена търпеше провал навсякъде, където войната я подлагаше на изпитание, вътре в страната банкрутира коалиционното правителство, най-конституционното от всички, които английската история познава. 40 000 британски войници паднаха на бреговете на Черно море жертва на британската конституция! Офицерският корпус, генералният щаб, интендантството, медицинското ведомство, транспортната служба, адмиралтейството, върховното командуване, артилерийското управление, армията и флотата — всички те банкрутираха, сами подкопаха своя престиж в очите на целия свят. Но всички при това намираха удовлетворение в съзнанието, че само са изпълнили своя дълг пред британската конституция! Вестник „Times" беше по-близо до истината, отколкото самият предполагаше, когато писа във връзка с този всеобщ банкрут, че „самата британска конституция е изправена пред съд"! Конституцията застана пред съда и бе призната за виновна.

Но какво представлява тази британска конституция? Дали нейната същност се състои в представителните учреждения и в ограничаването на изпълнителната власт? Тези черти не я отличават нито от конституцията на Северноамериканските съединени щати, нито от уставите на безбройното много английски акционерни компании, които „са опитни в работата си". Британската конституция е в действителност само отдавнашен, отживял времето си, остарял компромис между *неофициално,* но фактически *господствуващата* във всички решаващи сфери на буржоазното общество буржоазия и *официално управляващата* поземлена аристокра-

ция. Първоначално след „славната“ революция от 1688 г. в компромиса е била включена само една фракция на буржоазията — *финансовата аристокрация*. Законът за реформата от 1831 г. включи и друга фракция — магнатите на *промишлената* буржоазия — „millocracy“, — както ги наричат англичаните. Историята на законодателството от 1831 г. насам представлява история на отстъпките, направени на промишлената буржоазия, като се почне от новия закон за бедните[79] и се свърши с отменяването на житните закони и като се почне с отменяването на житните закони и се свърши с въвеждането на данъка върху наследяването на поземлената собственост.

Ако буржоазията — собствено само висшият слой на буржоазията — беше общо взето призната за *господствуваща класа* и в *политическо* отношение, това беше направено само при условие, че цялото действително управление във всички негови звена, дори изпълнителните функции на законодателната власт, т. е. практическото законодателство в двете камари на парламента, оставаше в ръцете на поземлената аристокрация. Буржоазията предпочете около 1830 г. възобновяването на компромиса с поземлената аристокрация пред компромиса с масата на английския народ. И ето че макар и да се подчини на известни принципи, издигнати от буржоазията, аристокрацията господствува неограничено в министерския кабинет, в парламента, в държавното управление, в армията и флотата; тази аристокрация, която представлява в известна степен най-важната част на британската нация, е принудена сега да подпише собствената си смъртна присъда и да се признае пред лицето на целия свят за неспособна да управлява по-нататък Англия. Какви ли опити не се предприемат, за да се съживи нейният труп! Образуват се правителство след правителство, само за да обяви всяко от тях своята оставка няколко седмици след като е дошло на власт. Кризата става непрекъсната, правителството — само временно явление. Всяка политическа дейност е преустановена и всеки съзнава, че мисли само да смаже политическата машина и да не допусне тя съвсем да спре. Камарата на общините вече не може да се познае в правителствата, които сама създаваше по свой образ и подобие.

В тази обстановка на всеобща безпомощност трябва не само да се воюва, но и да се води борба с много по-страшен противник от цар Николай. Този противник е *търговско-промишлената криза*, която, като се почне от септември миналата година, с всеки изминат ден се засилва и става всеобща. Нейната желязна ръка изведнаж запуши устата на онези глупави апологети на свободата на търговията, които в продължение на редица години

проповядваха, че след отменяването на житните закони препълването на пазарите със стоки и социалните кризи завинаги са отминали в областта на преданието. Но препълването на пазарите стана сега факт и никой така силно не крещи за недостатъчната предвидливост на фабрикантите, които не били намалили производството, както същите тези икономисти, които само преди пет месеца твърдяха с догматична непогрешимост, че никога вече няма да има свръхпроизводство.

В хроническа форма болестта се прояви още по време на стачката в Престън[80]. Скоро след това препълването на американския пазар предизвика криза в Съединените щати. Индия и Китай, макар и да бяха затрупани със стоки, продължаваха да играят ролята на отводни канали на свръхпроизводството, както Калифорния и Австралия. Като нямаха вече възможност да пласират своите стоки на вътрешния пазар без намаление на цените, английските фабриканти започнаха да прибягват до опасно средство — до изпращане на стоки на консигнация в други страни, особено в Индия, Китай, Австралия и Калифорния. Този похват им даваше възможност да избягват в продължение на известно време затрудненията, които щяха да възникнат за търговията, ако всички стоки бяха изведнаж хвърлени на вътрешния пазар. Но щом изнасяните стоки бяха доставени там, закъдето бяха предназначени, те веднага повлияха на цените на пазарите на съответните страни и към края на септември последиците от това започнаха да се чувствуват и тук, в Англия.

Тогава хроническата форма на кризата се смени с остра. Първите предприятия, които претърпяха крах, бяха фабриките за щампосване на басми — между тях старите фирми в Манчестер и неговите околности. След тях дойде ред на корабопритежателите и търговците, които търгуват с Австралия и Калифорния, после на търговските фирми, които търгуват с Китай, и най-сетне — на търговците с Индия. Дойде ред на всички, повечето от тях понасяха големи загуби, мнозина бяха принудени да преустановят работата и нито за един от тези клонове на търговията опасността още не е минала. Напротив, тази опасност още повече се увеличава. Притежателите на копринени фабрики също се оказаха засегнати от кризата; производството на коприна днес се сведе почти до нула и в центровете на това производство цари най-голяма нужда. Сега дойде редът на фабрикантите на памучна прежда и тъкани. Някои от тях вече се провалиха и много други са обречени на същата участ. Както вече отбелязахме,* фабрики-

* Виж настоящия том, стр. 75. *Ред.*

ге за тънко изпридане преминаха към непълна работна седмица и скоро ще бъдат принудени да прибягнат до също такава мярка притежателите на фабрики, които произвеждат груба прежда. Част от тези предприятия още отсега работят само няколко дни в седмицата. Но докога ще могат те да издържат?

Още няколко месеца и кризата във фабричните райони ще достигне размерите на кризата от 1842 г., ако не ги и надмине. Но щом работническата класа напълно почувствува нейното влияние, ще започне отново онова политическо движение, което в една или друга степен дремеше през последните шест години сред тази класа и само запазваше кадрите за нова агитация. Конфликтът между промишления пролетариат и буржоазията ще започне отново в същия момент, когато конфликтът между буржоазията и аристокрацията достигне своята най-висока точка. Маската, която досега скриваше от чужбина истинските черти на политическата физиономия на Великобритания, ще бъде най-сетне смъкната. И само онзи, който не знае какви богати човешки и материални ресурси притежава тази страна, може да се съмнява, че тя ще излезе победоносна и обновена от приближаващата се голяма криза.

Написано от К. Маркс на 2 март 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 109, 6 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ЛЕЙАРД

Лондон, 2 март. В своята реч, която произнесе завчера пред избирателите си в Ейлсбъри, Лейард, известният учен асириолог, приведе интересни подробности, които характеризират, от една страна, похватите и методите, чрез които олигархията разпределя най-важните държавни длъжности, а от друга — във висша степен двусмислената позиция, заемана от така наречените либерални и независими членове на парламента по отношение на тази олигархия.

Лорд Гранвил, разказва Лейард, го назначил за помощник-министър на външните работи; на тази длъжност той прослужи три месеца, когато падна правителството на Ръсел и бе образуван кабинетът Дерби. Дерби му предложил да остане на този пост, докато се върне от Индия назначеният за негов приемник лорд Станли (син на Дерби), след което той щял да изпрати него (Лейард) с дипломатическа мисия в чужбина.

„Всички мои политически приятели" — разказва Лейард — „бяха на мнение, че аз трябва да приема предложението, с изключение на лорд Ръсел, който се придържаше към противоположно мнение; аз не закъснях да последвам съвета на Ръсел".

И така, Лейард отхвърлил предложението на Дерби. Прекрасно! Лорд Ръсел отново става министър и Лейард не остава забравен. Ръсел го поканва да заеме „министерско кресло", след което той трябва да заеме мястото заместник-председател на „Board of Control"*, т. е. заместник-министър по въпросите за

* — „Контролния съвет". *Ред.*

Индия. Лейард се съгласява. Но изведнаж Ръсел си спомня, че един по-възрастен джентълмен от страната на вигите на име сър Томас Редингтон, който по-рано се занимавал с ирландските, но никога и с азиатските работи, „още не е настанен" (буквално). Ето защо Ръсел дава на Лейард да разбере, че не трябва да пречи на настаняването на почтения джентълмен. Лейард отново отстълва. Тогава Ръсел, насърчен от скромността и самопожертвуването на учения, го убеждава съвсем да се махне от пътя и да приеме поста консул в Египет. Но този път Лейард излиза от търпение, отказва се от предложението и привлича към себе си вниманието на парламента със своите внушителни речи против политиката на правителството на Изток.

След като създава своя кабинет, Палмерстон се опитва да удовлетвори Лейард с длъжността секретар в артилерийското управление. Лейард отклонява предложението, тъй като изобщо не разбирал нищо от артилерия и т. н. Каква наивност! Като че ли напусналият секретарския пост г-н Монсел, един от посредниците на ирландската бригада, е бил някога в състояние да различи обикновен мушкет от пушката иглянка! Тогава Палмерстон предлага на Лейард пост заместник-министър във военното министерство. Той приема предложението, но на другия ден Палмерстон изведнаж открива, че Фредерик Пил — това бюрократическо нищожество — в дадения момент е абсолютно необходим във военното министерство, за функциите на което Пил, както е известно, няма и представа. Най-сетне като компенсация Палмерстон предлага на Лейард от името на Ръсел пост заместник-министър в министерството на колониите. Лейард смята създалата се в дадения момент обстановка за твърде тежка, за да се запознае с 50 колонии, с които до тоя момент никога не се е занимавал. Той отново се отказва и с това завършва тази поучителна история.

Единствената поука, която правителствените вестници извличат оттук, е следната: Лейард, значи, е още много неопитен в житейските работи и сам си е виновен, че не е използвал своята асирийска слава.

Написано от К. Маркс на 2 март 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 107, 5 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

К. МАРКС

КРИЗАТА В АНГЛИЯ

От всички известия, дошли от Европа с парахода „Атлантик"[81], най-голям интерес предизвиква безспорно смъртта на царя и въздействието на това събитие върху съвременните усложнения. Но колкото и важни да са сведенията за това събитие или за други европейски работи, те едва ли могат да интересуват сериозния наблюдател повече, отколкото признаците на постепенното развитие на онази сериозна вътрешна политическа криза, в която днес се оказа въвлечена против своето желание английската нация. Последният опит да бъде запазен остарелият компромис, наричан британска конституция — компромисът между класата, която управлява официално, и класата, която управлява неофициално, — явно се провали. В Англия банкрутира не само коалиционното правителство, най-конституционното от всички правителства, но и самата конституция във всички нейни звена търпеше провал навсякъде, където войната я подлагаше на изпитание. Четиридесет хиляди британски войници паднаха по бреговете на Черно море жертва на британската конституция! Офицерският корпус, генералният щаб, интендантството, медицинското ведомство, транспортната служба, адмиралтейството, върховното командуване, артилерийското управление, армията и флотата — всички те банкрутираха, сами подкопаха своя престиж в очите на целия свят. Но всички намираха удовлетворение в съзнанието, че просто са изпълнили своя дълг пред британската конституция. Лондонският вестник „Times" беше по-близо до истината, отколкото сам предполагаше, когато писа във връзка с този всеобщ банкрут, че самата британска конституция стои пред съда!

Конституцията застана пред съда и бе призната за виновна. Тази британска конституция не е нищо друго освен остарелият компромис, по силата на който държавната власт се предаваше на определени слоеве на буржоазията, но при условие, че цялото действително управление, изпълнителната власт във всички нейни звена, даже изпълнителните функции на законодателната власт, т. е. практическото законодателство в двете камари на парламента, остава в ръцете на земевладелската аристокрация. И ето че аристокрацията макар и да се подчини на общите принципи, изтъкнати от буржоазията, господствува неограничено в министерския кабинет, в парламента, в държавното управление, в армията и флотата; тази аристокрация, която съставлява най-важната част на британската конституция, е принудена сега да подпише собствената си смъртна присъда. Тя е принудена да се признае за неспособна да управлява повече Англия. Образуват се правителство след правителство и всяко от тях, само няколко седмици след като е дошло на власт, подава оставка. Кризата става непрекъсната, правителството — само временно явление. Всяка политическа дейност е преустановена; всеки претендира само за едно — да смаже достатъчно политическата машина и да не допусне тя съвсем да спре. Самата камара на общините — тази гордост на англичаните-конституционалисти — стигна до мъртва точка. Тя вече престана да прилича на себе си, откакто се разпадна на множество фракции, които се опитват да изпробват всички математически комбинации и вариации, каквито изобщо са възможни при дадения брой единици. Тя вече не може да се познае и в различните кабинети, които създава по свой образ и подобие с единствената цел да ги разпусне отново. Наистина пълен банкрут.

В обстановката на всеобща безпомощност, която порази нацията и подобно на епидемията в Крим постепенно се разпростря върху всички части на политическия организъм, се налага не само да се воюва, но и да се води борба с противник много по-страшен от Русия — противник, пред който са безсилни предишните, сегашните и бъдещите кабинети на всички гладстоновци, кардуеловци, ръселовци и палмерстоновци, взети заедно. Този противник е търговско-промишлената криза, която от септември миналата година досега придоби такава острота, такъв всеобщ и бурен характер, че нейното съществуване не може да се отрича. Нейната неумолима желязна ръка изведнаж запуши устата на онези плиткоумни апологети на фритредерството, които в продължение на години проповядваха, че след отменяването на житните закони пресищането на пазарите със стоки е невъзможно. Пресища-

нето на пазарите в най-остра форма и с всички произтичащи от това последици стана сега факт и пред този факт никой така остро не обвинява фабрикантите в непредвидливост заради това, че не са намалили производството, както същите тези икономисти, които само преди няколко месеца твърдяха, че никога вече няма да има свръхпроизводство. Ние отдавна обявихме за съществуването на тази болест в нейната хроническа форма. Последните затруднения в Америка и кризата, която предизвика застой в американската търговия, несъмнено доведоха до засилване на тази болест. Индия и Китай, макар да бяха преситени със стоки, продължаваха да играят ролята на отводнителни канали, както Калифорния и Австралия. Като нямаха вече възможност да пласират своите стоки на вътрешния пазар или като предпочитаха да не правят това, за да не намаляват цените, английските фабриканти започнаха да прибягват до нелепо средство — до изпращане на стоки на консигнация в други страни, особено в Индия, Китай, Австралия и Калифорния. Това средство им даваше възможност да избягват в продължение на известно време затрудненията, които щяха да възникнат за търговията, ако всички стоки бяха изведнаж хвърлени на вътрешния пазар; но щом изнасяните стоки бяха доставени там, закъдето бяха предназначени, веднага възникнаха затруднения на пазарите на съответните страни и към края на септември миналата година последиците от това започнаха да се чувствуват и в Англия.

Тогава хроническата форма на кризата се смени с остра. Първи я почувствуваха притежателите на фабрики за щамповане на басми; много от тези фабриканти, в това число собственици на старинни фирми от Манчестер и неговите околности, претърпяха крах. След тях дойде ред на корабопритежателите и търговците, които търгуват с Австралия и Калифорния, след това на търговците с Китай и най-сетне на фирмите, които търгуват с Индия. Дойде ред до всички; повечето понасяха големи загуби, мнозина дори бяха принудени да преустановят работата и за никого опасността още не е минала. Напротив, тази опасност още повече се увеличава. Притежателите на фабрики за коприна също бяха засегнати от кризата; производството на коприна се сведе почти до нула и в центровете на това производство цареше, а и досега цари най-голяма нужда. Сетне дойде ред на фабрикантите на памучна прежда и платове. Някои от тях, ако се съди по последните съобщения, вече не издържаха и още по-голям брой е обречен на същата участ. Както стана известно, фабриките за тънко изпридане преминаха към четиридневна работна седмица, по същия начин скоро ще бъдат принудени да постъпят

и фабриките, които произвеждат груба прежда. Но колко от тях ще бъдат в състояние да издържат по-дълго или по-късо време?

Още няколко месеца — и кризата ще достигне такива размери, каквито Англия не познава от 1846 г., може би дори от 1842 г. Но когато работническата класа напълно почувствува върху себе си нейното влияние, ще започне отново онова политическо движение, което дряма през последните шест години. Английските работници тогава отново ще се вдигнат на борба, застрашавайки буржоазията тъкмо в момента, когато тя окончателно изтласква аристокрацията от властта. Маската, която досега скриваше истинския политически лик на Великобритания, ще бъде смъкната. Двете действително борещи се в Англия сили — средната класа и работническата класа, буржоазията и пролетариатът — ще се сблъскат лице с лице и тази страна ще бъде най-сетне въвлечена в общото социално развитие на европейското общество. Когато Англия влезе в съюз с Франция, тя окончателно загуби изолирания характер, който ѝ придаваше нейното островно положение и който отдавна се подкопаваше от световната търговия и от развитието на съобщителните средства. И сега тя едва ли ще може да остане настрана от великите вътрешни движения, в които са въвлечени другите европейски нации.

Знаменателен е и фактът, че последните дни от съществуването на британската конституция толкова изобилствуват с картини на напълно прогнилия обществен строй, колкото последните дни на монархията на Луи-Филип. Ние вече съобщихме за парламентарните и правителствените скандали, за скандалните афери на Стонор, Садлер, Лоли*, но венец на всичко е разкриването на аферата Хандкок и дьо Бьорг — афера, в която лорд Кланрикард, пер на Англия, действува ако не като пряк, то като косвен участник в най-отвратителни престъпления. Не е чудно, че това ще се окаже достатъчно, за да се завърши аналогията, и че народът, като прочете позорните подробности на аферата, неволно ще извика: „Херцог Прален! Херцог Прален!“ Англия достигна своята 1847 година; кой знае кога ще започне и каква ще бъде нейната 1848 година!

Написано от К. Маркс на 2 март 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4346, 24 март 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

---

* Виж настоящия том, стр. 29—30. *Ред.*

К. МАРКС

ТЪРГОВИЯТА С ЧИНОВЕ. — ВЕСТИ ОТ АВСТРАЛИЯ

Лондон, 3 март. На онзиденшното заседание на камарата на общините предложението на лорд Годрич за повишаване на подофицерите до чин капитан беше, както е известно, отхвърлено. Палмерстон приведе стария довод: частична реформа не е възможна, тъй като едно звено от старата система обуславя друго. И така, отделна практическа реформа не е възможна, защото е теоретически изключена. А реформа на цялата система не е възможна, тъй като това не би било реформа, а революция. Следователно теоретическа реформа не е възможна, тъй като тя е практически изключена. Сегашната камара на общините — камара, която се ръководи от принципа: „principiis obsta"*, разбира се, охотно се остави да я убедят в това или, по-вярно, не се нуждаеше от убеждаване, тъй като своята присъда тя е произнесла още предварително.

По този повод Палмерстон отбеляза, че системата на продаване на офицерски патенти има голяма давност — и той беше прав в това. Ние вече споменахме, че тази система е възникнала в епохата на „славната" революция от 1688 г. едновременно с установяването на системата на държавните дългове, на банкнотите и на холандската династия. Още в акта за бунтовете от 1694 г.[82] се изтъква необходимостта да бъде предотвратено

„великото зло, което възниква от продаването и купуването на офицерски чинове в кралската армия", и се предписва „всеки офицер, който има патент" (само подофицерите *нямали* патент), „да дава клетва, че не е купил своя патент".

* — „унищожавай злото в зародиш". *Ред.*

Това ограничение обаче не било приложено на практика; напротив, през 1702 г. сър Н. Райт, лорд-пазител на печата, взел решение в обратен смисъл. На 1 май 1711 г. системата на патентите била открито призната чрез един от указите на кралица Ана, в който се казвало,

„че нито един офицерски патент не може да бъде продаден без кралска санкция и нито един офицер няма право за продаване на патент, ако не е прослужил пълни 20 години или не е станал негоден за служба" и т. н.

От това официално признаване на търговията с военни патенти оставала само една крачка до официалното уреждане на пазарните цени на патентите. Такива пазарни цени били установени за пръв път през 1719—1720 г. След това цените на офицерските патенти били преразглеждани през 1766, 1772, 1773, 1783 г. и най-сетне през 1821 г., когато били установени цените, съществуващи и досега. Още през 1766 г. военният министър Барингтон публикувал писмо, в което се казвало:

„Последица от тази търговия с офицерските патенти често пъти е тази, че хора, които са постъпвали на военна служба по най-горещо призвание и които не са изпускали случая да се отличат, остават през целия си живот в низш чин, защото са бедни. Тези достойни офицери често търпят жестоки унижения, тъй като са подчинени на офицери-младежи от богати семейства, които са постъпили на служба много по-късно и чиито средства са им давали възможност да се развличат вън от полка, докато други, постоянно оставайки в казармите, овладявали своята работа и изпълнявали задълженията на тези джентълмени".

Наистина общото право на Англия счита за незаконно даряването или „посредническото възнаграждение" за предоставяне на каквато и да било държавна длъжност, тъй както статутите на държавната църква отлъчват от църквата заради симония.[83] Но историческото развитие се състои именно в това, че нито законът определя практиката, нито практиката премахва противоречащия ѝ закон.

Последните съобщения от Австрия добавят нови щрихи към картината на всеобщо брожение, тревога и неустойчивост. Ние трябва да направим разлика между бунта в Баларат (близо до Мелбърн) и революционното движение, обхванало цялата провинция Виктория. Първият вероятно е вече смазан; второто може да бъде прекратено само ако бъдат задоволени всички искания. Първият е само симптом, случайно избухване на второто. Що се отнася до бунта в Баларат — работата е следната. Между някой си Бентли, съдържател на хотел „Еврика" при златните мини в Баларат, и златотърсачите възникнали различни конфликти. Станалото в неговата къща убийство засилило омразата към него. След огле-

да на трупа от следователя, Бентли бил освободен като незамесен в аферата. Но 10 съдебни заседатели от 12-те, които присъствували при огледа на тялото на убития, публикували протест против пристрастното отношение на coroner (следователя, който прави огледи на трупове), който се опитвал да потули неизгодните за арестувания показания на свидетелите. По искане на населението било извършено повторно разследване. Въпреки уличаващите го свидетелски показания, Бентли бил пуснат отново. В това време станало ясно, че един от съдиите бил вложил пари в неговия хотел. Многобройните оплаквания — както предишните, така и новопостъпилите — говорят за двусмисленото поведение на правителствените чиновници от окръга Баларат. В деня, когато Бентли бил освободен повторно, златотърсачите устроили бурна демонстрация, запалили хотела му и след това се разотишли. По заповед на сър Чарлз Хатем, губернатор на провинцията Виктория, трима инициатори били арестувани. На 27 ноември депутация от златотърсачи поискала да бъдат освободени арестуваните. Хатем отхвърлил това искане. Златотърсачите организирали грандиозен митинг. Губернаторът изпратил от Мелбърн полиция и редовни войски. Стигнало се до сблъскване, в резултат на което имало няколко убити. Според последните сведения — към 1 декември — златотърсачите вдигнали знамето на независимостта.

Самият този разказ, взет в основни линии от един правителствен орган, говори съвсем не в полза на английските съдии и правителствените чиновници. Той свидетелствува за господствуващото недоверие към тях. Революционното движение в провинцията Виктория се върти всъщност около два големи въпроса, по които се разгорява борбата. Златотърсачите искат отменяване на патентите за добиване на злато, т. е. отменяване на данъка, който пада непосредствено върху труда; второ, те настояват за отменяване на имуществения ценз за членовете на камарата на депутатите, стремейки се по такъв начин да вземат в свои ръце контрола върху данъците и законодателството. Не е трудно да се забележи, че по същество тези мотиви са аналогични на ония, които доведоха до обявяване независимостта на Съединените щати, с тази разлика само, че в Австралия съпротивата срещу монополистите, свързани с колониалната бюрокрация, е започната от работници. Във вестник „Melbourne Argus“ ние четем, от една страна, за големи митинги в полза на реформите, от друга — за големи военни приготовления от страна на правителството. Между другото там се казва:

„На един митинг, където присъствуваха 4 000 души, бе решено, че патентното облагане е тежко бреме и незаконен данък върху свободния труд, и поради това събралите се на митинга се задължават незабавно да го пре-

махнат чрез изгаряне на всички патенти. Ако някой бъде арестуван, задето няма патент, целият народ ще го подкрепи и защити."

На 30 ноември в Баларат дошли комисарите Рид и Джонсън, придружени от кавалерия и полиция, и с оръжие в ръце поискали от златотърсачите да покажат патентите си. Златотърсачите, също в мнозинството си въоръжени, устроили масов митинг и решили да се противопоставят с всички сили срещу събирането на омразния данък. Те отказали да представят патентите си, като заявили, че са ги изгорили; прочетен им бил актът за бунтовете и тогава започнал истинският бунт.

За да покажем какви работи вършат монополистите, които хазяйничат в провинциалните законодателни органи, и обединилата се с тях колониална бюрокрация, достатъчно ще е да се позовем тук на факта, че през 1854 г. правителствените разходи за провинцията Виктория достигнаха 3 564 258 ф. ст., дефицитът възлизаше на 1 085 896 ф. ст., т. е. на повече от една трета от всички приходи. А поради сегашната криза и всеобщия банкрут сър Чарлз Хатем иска за 1855 г. сумата 4 801 292 фунта стерлинги! Жителите на Виктория възлизат едва на 300 000 души и от споменатата по-горе сума 1 860 830 ф. ст. — което представлява 6 ф. ст. на човек — се предназначават за обществени работи, като например: за строеж на пътища, докове, кейове, казарми, правителствени сгради, митници, ботанически градини, държавни конюшни и пр. Като се изхожда от тази сметка — 6 ф. ст. на човек, — населението на Великобритания би трябвало годишно да плаща само за организиране на обществени работи 168 000 000 ф. ст., т. е. сума, тройно по-голяма от плащаните от него данъци. Напълно ясно е защо работното население въстава против това прекомерно данъчно облагане. Не е трудно също така да си представим какви изгоди получават бюрократите и монополистите, като съвместно организират в такъв широк мащаб обществени работи за чужда сметка.

Написано от К. Маркс на 3 март 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 111, 7 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

АНГЛИЙСКИЯТ ПЕЧАТ ЗА УМРЕЛИЯ ЦАР

I

Лондон, 3 март. Всички излезли днес всекидневни и седмични вестници поместват, разбира се, уводни статии, посветени на смъртта на руския император, но всички те без изключение са тривиални и повтарят общи неща. „Times“ поне се опитва чрез патос от 100 конски сили да повдигне своя стил до висотите на Тимур-Тамерлан. Ние ще отбележим само две места — и двете са комплименти по адрес на лорд Палмерстон. Назначаването на Палмерстон, „най-злия враг на царя“, за премиер-министър засилило още повече прекомерното раздразнение на Николай и ускорило смъртта му. През периода от 1830 до 1840 г. (първото десетилетие от Палмерстоновата външна политика) царят се бил отказал да провежда своята политика на грабежи и световно господство. Едното твърдение струва колкото и другото.

От друга страна, вестник „Morning Advertiser“ се отличи със своето откритие, че Михаил е най-големият син на царя и поради това е законен наследник на престола. „Morning Post“, частен орган на Палмерстон, обявява пред английската публика в своята надгробна реч, че

> „макар и да е отсрочена за известно време, Виенската конференция трябва да се открие скоро с нови планове за бъдещето“ и че „днес следобед лорд Кларендон ще има в Булон разговор с император Наполеон, през време на който двете правителства ще разменят мнения във връзка с това толкова *внезапно и важно събитие*“.

Вестник „Daily News“ не вярва в мирните последици на „внезапното събитие“, тъй като западните държави няма да се

съгласят да сложат край на войната *преди* падането на Севастопол, а Русия — *след* неговото падане.

II

Лондон, 6 март. Смъртта на император Николай дава повод да се появят не съвсем обикновени рекламни съобщения в тукашната преса. Г-н Джеймс Ли, който не е правил никакви лекарски наблюдения, надмина д-р Гранвил[84]:

„На 6 февруари" — заявява той в днешния брой на „Morning Advertiser" — „аз ви изпратих писмо, в което писах, че след не повече от три седмици, смятано от датата на изпращането на моето писмо, руският император ще се превърне в труп".

Редакцията на „Morning Advertiser" обяснява в постскриптум, че тя действително получила писмото на Ли, но го хвърлила в кошчето, тъй като сметнала, че писмото е бълнуване на болен човек. Ли отива още по-далече. Той се заема да предскаже върху страниците на „Advertiser" скорошна смърт на друг монарх, но при задължителното условие, че неговото съобщение ще бъде напечатано. Предсказанията на Ли очевидно се ценят по-слабо от книгите на Сибила.

Смъртта на царя подтиква също и *Уркарт,* надарен като шотландски планинец с благодатта на прозрението, да изкаже няколко питически сентенции[85], от които най-характерна и разбираема е следната:

„Кръвта легна между Николай и поляците, които не можеха да бъдат оставени без надзор и от които трябваше да се получат 500 000 воини. Напълно ясно е, че реставрирането на белия двуглав орел — символ на обединението на славянските нации, — възвестено в московската катедрала от Александър, предшественик на Николай, не можеше да стане, докато Николай е още жив".

Уркарт следователно смята, че сега е настъпил момент, когато Русия се е превърнала в Славяния, тъй както някога Московското царство се е превърнало в Русия.

Написано от К. Маркс на 3 и 6 март 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр 109 и 116, 6 и 10 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

КЪМ ИСТОРИЯТА НА СЪЮЗА С ФРАНЦИЯ

Лондон, 6 март. Днешният брой на вестник „Morning Herald" изненада Лондон със следното съобщение:

„Имаме всички основания да твърдим, че френският император е протестирал против назначаването на следствената комисия във връзка с воденето на войната и е заявил, че ако тази комисия продължи своята работа, армиите на двете нации не ще могат вече да действуват задружно, макар и да преследват една и съща цел. За да удовлетвори Луи-Наполеон, без същевременно да предизвика недоволство у английския народ, парламентът при пръв удобен случай ще бъде разпуснат."

Без да придаваме особено значение на тази бележка на „Herald", ние я отбелязваме като един от многото симптоми, че *от едната и от другата страна на Ламанш скрити сили работят за разрушаването на англо-френския съюз.* Спомнете си обясненията на бившите министри.

Сър *Джеймс Греъм.* — Под натиска на следствената комисия нашият адмирал ще бъде принуден да разкрие причините, които са довели до отлагане на блокадата, и следователно разследването ще засегне нашите взаимоотношения с великия и могъщ съюзник в един момент, когато е крайно важно да избягваме дори и най-незначителни недоразумения помежду ни.

Сидни Херберт. — Той призовава комисията да изследва същността на работата, без с това да накърнява честта на нашата армия в Крим и по възможност без да разколебава доверието на нашите съюзници. Ако никой член на комисията не успее да я задържи навреме да не тръгне по опасен път, ще бъде извършена голяма несправедливост; може да се случи да бъдат при-

несени в жертва разпитваните от нея офицери, тъй като не ще им се разреши да отговарят на предявените обвинения, защото това би довело до деликатни и опасни разкрития. Що се отнася до самия Херберт, той се бил смятал за длъжен да попречи да бъдат поставени офицерите от британската армия в положение на обвиняеми с вързани ръце и лишени от възможност да се защищават.

Гладстон. — Освен всичко друго комисията трябва да установи причината, поради която пътят от Балаклава не е бил построен по-рано. Ако комисията не разследва този въпрос, тя изобщо нищо няма да направи; ако го разследва, отговорът ще гласи: поради недостиг на работна сила. А ако след това тя запита с какво се обяснява този недостиг на работна сила, ще ѝ се отговори, че хората са копали траншеи и че тези траншеи *имали голяма дължина поради съотношението, в което са били поделени позициите между французите и англичаните*. Заявявам също, че следствието ще се окаже пълна фикция, ако не се заеме с въпроса за пътищата, а ако то се заеме с това, обвиняемите в своята защита непосредствено ще засегнат най-деликатните страни на отношенията между Англия и Франция.

Ясно е, че подобни обяснения на министрите спомагат за растежа на вече посяните зърна на недоверие. Обстоятелството, че ролята на английската армия в Крим беше сведена до изпълнението на караулната служба при Балаклава, силно засегна националното чувство на англичаните. След това се появи полуофициална статия в „Moniteur"[86] с „императорски" размишления за английската конституция. Статията предизвика резки реплики от страна на английската седмична преса. След това бе публикуван Брюкселският мемоар[87], в който Луи-Наполеон е представен, от една страна, като инициатор на кримската експедиция, а от друга — като инициатор на отстъпките към Австрия. Коментариите към този Мемоар, появили се например в „Morning Advertiser", напомнят със своята рязкост „Писмата на Англичанин"* във връзка с държавния преврат от 2 декември[88].

Какви отзвуци намира всичко това в истински народния печат, може да се съди по следната извадка от чартисткия орган „People's Paper"[89].

„Бонапарт подмами Англия към Крим... Нашата армия, попаднала в капан, бе поставена от него в такова положение, че тя подкопа силата на руската армия, преди тази армия да влезе в досег с неговата собствена армия. В Алма, при Балаклава, при Инкерман, при Севастопол англичаните се оказаха на най-опасните позиции. Те бяха принудени да поемат върху себе си главния удар

* — А. Ричардс. *Ред.*

и да понесат най-големи загуби. Ако се сравнява с Франция, то според договора Англия трябваше да даде само една трета от армията. На тази една трета се наложи да понесе главната тежест на почти всички сражения. Същата тази една трета трябваше да удържа повече от половината от позициите при Севастопол. Нашата армия бе унищожена, защото не можа да превози продоволствието и облеклото, които гниеха в Балаклава; не можа, защото между Балаклава и Севастопол нямаше път, а нямаше такъв път, защото Наполеон настояваше англичаните да извършват повече от половината от окопните работи, макар да разполагаха с по-малко от една трета от всички войски; това не им даваше възможност да отделят необходимия брой хора за строеж на пътища... В това се състои тайната, за която намекваха Греъм, Херберт и Гладстон... Така че Наполеон умишлено погуби 44 000 наши войници" и т. н.

Всички тези признаци на недоверчиво отношение към френския съюзник и недоволството от него придобиват значение поради това, че начело на правителството стои лорд Палмерстон — човекът, който всеки път се издига нагоре, използвайки като стълба съюза с Франция, а след това внезапно създава такова положение, че съюзът между Англия и Франция се превръща в състояние на почти неизбежна война. Така беше през периода на турско-сирийските събития в 1840 г. и на договора от 15 юли[90], с който той увенча десетгодишния съюз с Франция. През 1842 г. сър Роберт Пил отбеляза по този повод, че

„*той никога не е можал да разбере както трябва* защо бе скъсан съюзът с Франция — съюз, с който благородният лорд като че ли всякога толкова много се гордееше".

Същото беше през 1847 г. във връзка с испанските бракове[91]. През 1846 г. Палмерстон успя отново да заеме своя пост само след като направи посещение на Луи-Филип, с голяма тържественост се помири с него и поласка французите в една от своите речи в камарата на общините. През 1847 г. той уверяваше, че Луи-Филип е скъсал съюза, тъй като е нарушил Утрехтския договор[92] (договор, който загубил сила през 1793 г. и оттогава не е бил подновяван) и извършил акт на „вероломство" по отношение на английската корона. Що се отнася до вероломството, тук има известна истина; но, както показаха публикуваните по-късно документи, Палмерстон най-изкусно тласкал френския двор към това вероломство, за да получи *предлог* за скъсване. Следователно оказа се, че в сметките си да надхитри Палмерстон лукавият Луи-Филип сам попадна в прижливо поставените мрежи на този „шегаджия" виконт. Само февруарската революция попречи тогава да избухне война между Англия и Франция.

Написано от К. Маркс на 6 март 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 115, 9 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

К. МАРКС

СЛЕДСТВЕНАТА КОМИСИЯ

Лондон, 7 март. Слуховете за предстоящо разпускане на парламента под предлог, че следствената комисия компрометирала съюза с Франция, очевидно се потвърждават. Кореспондентът на вестник „Morning Advertiser“ отбелязва по този повод:

„Кой придаде на комисията гласен характер? Лорд Палмерстон, който, както се твърди, възнамерява да разпусне парламента. Робък, който искаше разследване и го постигна, настояваше за секретност. Лорд Палмерстон, който се изказваше против разследването, но беше принуден да отстъпи по този въпрос, беше за гласност. Отначало той застави комисията да избере най-осъдителния от гледището на нашите външни съюзници път, а след това осъдителността на този път служи на министъра като основание да разпусне парламента, да прекрати разследването и тайно да се посмее над едното и другото.“

Във връзка с това вестник „Morning Herald“ пише в уводна статия между другото следното:

„Когато съюзните армии заеха своите позиции при Севастопол, английският контингент беше в числено отношение по-силен от френския: последвалото след това опустошение в редовете на нашата армия изцяло се обяснява с недостига на резерви в Средиземно море и на организирана милиция в самата Англия, тъй като поради тези причини английската армия бе лишена от необходимите подкрепления. Опитът да бъде намесено в дебатите името на нашите съюзници е едва прикрита уловка от страна на отчаяли се безсъвестни хора, които се стремят да отклонят от себе си следствието, което, както те знаят, трябва да се окаже съдбоносно за тяхната бъдеща политическа кариера. Лорд Кларендон, използувайки обходни пътища, се стремеше към среща с френския император с единствената цел да го застави да направи декларация или да изкаже мисъл, която би могла да бъде изтълкувана като неодобрение на следствената комисия. Сега, когато това е постигнато, министрите-патриоти си поставят за цел да сплашат камарата с опасността от разпускане и да апелират към страната под лозунга: ***съюзът с Франция е в опасност!***“

Съвсем очевидно е, че ако тази уловка служи на английското правителство, за да се избави от следствената комисия, тя същевременно канася вреда и на съюза с Франция и подготвя следователно тъкмо онова, което уж трябва да предотврати. Френският съюзник вече е компрометиран с твърдението, че трябва да се откажем от комисията, тъй като тя можела да разкрие компрометиращи френския съюзник „деликатни и опасни“ тайни. Премахването на комисията би говорило против него много повече, отколкото би могла да каже самата комисия. При това и най-повърхностното запознаване с постоянните колебания на общественото мнение в Англия ни убеждава, че премахването на комисията или разпускането на камарата, възприети като голяма отстъпка по отношение на чуждата държава, направена уж по искане на Бонапарт, ще предизвика още при пръв удобен случай съответна реакция като опит за най-силно противодействие срещу френското влияние.

От отчетите за двете първи заседания на следствената комисия ще приведем показанията на генерал сър де Лейси Еванс. В Малта, където бил изпратен чиновник на интендантството малко преди армията да потегли от Англия, за свое учудване той научил, че не било купено нито едно муле. В Скутари не били извършени необходимите приготовления за клане на добитък и печене на хляб. Още тогава проличало, че някои, установени от съкровището правила твърде много спъват нормалната работа. Еванс е твърдо убеден, че в началото на войната е господствувала илюзията, че цялата работа ще се уреди без никакъв изстрел и затова няма нужда да се създават различни складове. Макар интендантството да се намира под контрола на главнокомандуващия, то обаче е свързано тясно също и със съкровището (следователно с премиер-министъра), и на неговите чиновници очевидно са внушавали, че би било глупост да се правят разходи, каквито са необходими за една истинска война. Във Варна не било подготвено почти нищо за настаняване на ранените. Всички очевидно били убедени, че в тази война няма да има ранени. Не било направено нищо, за да се даде възможност на армията да започне незабавно военни действия. Когато русите преминали Дунава, Омер-паша се обърнал към англичаните за помощ, но те му отговорили, че армията не разполага с необходимите транспортни средства, за които, разбира се, би трябвало да се положат много по-рано грижи. Правителството все още очаквало ноти и протоколи от Виена и не полагало големи усилия, за да подготви армията за поход. За това забавяне е отговорно, разбира се, правителството, а не интендантството. Русите започнали вече обсадата на Силистра, а ар-

мията все още не била готова за действие. Осигуряването на армията с продоволствие е възложено на две ведомства — на интендантството и на управлението на главния квартирмайстер. Конфликтите с интендантството станали обикновено явление. Чиновниците от интендантството биха били, може би, добри писари в съкровището. Фактически те се занимавали именно само с кореспонденция със съкровището. А във войната се оказали съвсем негодни. Доставянето на продоволствие даже на разстояние 18 мили от Варна представлявало много голяма трудност. Персоналът на интендантството във Варна се оказал толкова малоброен, че станало нужда да се отделят за интендантската служба 100 души подофицери. Високата смъртност сред войниците във Варна се обяснява главно с потиснатото настроение, което било последица от мъчителното и продължително бездействие.

Говорейки за положението на войските в Крим, де Лейси Еванс повтаря отчасти вече известни факти — недостига на продоволствие, формено облекло, бараки и т. н. Ще приведем само следните негови изказвания по този въпрос, интересни с подробностите си:

„Престарелият Филдер, който стоеше начело на интендантството още по време на похода срещу Пиренеите, сега главен квартирмайстер, никога не се съветвал с него за нуждите на неговата (на Еванс) дивизия, а бил длъжен да прави това; той (Еванс) настоявал за изпълнение на това задължение, но Филдер отклонил неговото искане. Макар и подчинен на Раглан, Филдер наред с това кореспондирал непосредствено със съкровището.“ „Използването на артилерийските и кавалерийските коне за доставяне на фураж било крайно нецелесъобразно. В резултат на това се оказало, че неговите (на Еванс) оръдия напоследък били само наполовина осигурени с коне.“ „Пътят от балаклавското пристанище към лагера бил твърде много разровен и покрит с кал. Ако 1 000 войници били поработили в продължение на 10 дни, те щели да го направят годен за пътуване, но той предполагал, че всички хора, които са можели да бъдат използвани за тази цел, са били изпратени да копаят окопи.“

В заключение Еванс обяснява защо се е стопила английската армия при Севастопол:

„Аз съм убеден, че недостигът в подвоза на формено облекло, продоволствие и топливо нямаше да предизвика в армията такава ужасна смъртност и заболявания, ако войниците не бяха толкова преуморени от копаенето на окопи. Изтощението на хората донесе извънредно големи щети. Броят на войниците беше още от самото начало съвсем недостатъчен за работата, за която те бяха използвани. Прекомерното напрежение на силите през време на нощната работа беше несъмнено главната причина за всички страдания на армията.“

Написано от К. Маркс на 7 март 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 117, 10 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

К. МАРКС

БРЮКСЕЛСКИЯТ МЕМОАР

Лондон, 7 март. „Morning Post“, частен орган на Палмерстон, печата днес в английски превод известния „Брюкселски мемоар“ с кратък увод, в който се изказва предположението, че автор на брошурата е принц Наполеон. Едновременно вестникът печата изпълнена със злобни нападки против Наполеон Бонапарт уводна статия, в която досадно се повтаря твърдението, че автор на „Мемоара“ може да бъде „само *руски шпионин*“.

Под предлог, че защищава Луи Бонапарт срещу неговия братовчед и че пази неопетнена паметта на Ашил Льороа, alias* Флоримон, alias дьо Сент-Арно, „Morning Post“ явно търси само материал за стълкновения между Англия и Франция. *Сент*-Арно беше един от онези Saints**, които се срещат в календара на френските мошеници от всички времена, като например Сен-Жермен, Сен-Жорж и други. На „Morning Post“ принадлежи заслугата за канализирането на тези Saints и за превръщането им в светци от съответен ранг. Твърдението, че „Мемоарът“ разкривал пред русите „военни“ тайни, е най-чиста глупост. Нито в Англия, нито в Америка, нито в Германия критиката не е чакала да се появи „Мемоарът“, за да характеризира кримската експедиция като грешка. „Мемоарът“ не е прибавил нито дума към критиката, която съществуваше преди него, макар именно на него да принадлежи заслугата, че той без стеснение рисува портретите на онези посредствености, които командуват при Севастопол. Само русите

* — другояче. *Ред.*

** — светци. (Тук игра на думи: частицата „Сент“ (Сен) във френските имена означава буквално „светец“.) *Ред.*

са заинтересовани да се запазват илюзиите относно кримската експедиция и патосът, с който „Morning Post“ говори за руски агенти и шпиони, напомня за „Есхин, който, обвинявайки Демостен, че е подкупен от Филип, същевременно се хвалел, че преди другите проникнал в тайните планове на царя на Македония. Но ние, разбира се, сме далеч от мисълта да представяме принц Наполеон Бонапарт за Демостен.

Написано от К. Маркс на 7 март 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 118, 11 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

К. МАРКС

ОТМЪЩЕНИЕТО НА ИРЛАНДИЯ

Лондон, 13 март. Ирландия отмъсти на Англия: в *социално* отношение с това, че снабди всеки повече или по-малко значителен фабричен, пристанищен и търговски град на Англия с *ирландски квартал,* в *политическо* отношение с това, че снабди английския парламент с *„ирландска бригада"*. През 1833 г. Даниел О'Конел заклейми вигите, като ги нарече „долни, кръвожадни и жестоки". През 1835 г. той стана най-послушното оръдие в ръцете на същите виги, и правителството на Мелбърн, въпреки че английското мнозинство беше против него, се задържа от април 1835 до август 1841 г. благодарение на подкрепата на О'Конел и неговата ирландска бригада. Какво се изпречи между О'Конел от 1833 г. и О'Конел от 1835 г.? Така нареченото *„Личфилдхауско" споразумение*[93], по силата на което правителството на вигите осигуряваше на О'Конел своето „покровителство" в Ирландия, а О'Конел гарантираше на правителството на вигите гласовете на бригадата в парламента. Щом вигите бяха съборени, започна агитация на „крал Дан"* за Repeal[94], но когато торите претърпяха поражение, „крал Дан" отново стана обикновен адвокат. Със смъртта на О'Конел ирландската бригада съвсем не загуби своето влияние. Напротив, стана ясно, че влиянието си тя дължи не на таланта на един човек, а на общите условия. Двете основни традиционни партии в английския парламент — торите и вигите — почти се уравновесяваха помежду си. Затова не е чудно, че новите, числено слаби фракции, които получиха място в реформира-

* — *Даниел О'Конел. Ред.*

ния парламент — манчестерската школа и ирландската бригада, — даваха превес ту на едната, ту на другата страна и имаха решаващо значение. Оттук — значението на „ирландския квартал“ в английския парламент. След смъртта на О'Конел вече не беше възможно да се раздвижват ирландските маси чрез агитация за Repeal с Англия. „Католическият“ въпрос също можеше да се използва само от случай на случай. От момента на еманципирането на католиците той не можеше вече да бъде постоянна тема на агитацията. Следователно на ирландските политици се налагаше да правят това, което старателно избягваше и на което се противопоставяше О'Конел — да засегнат корена на злото в Ирландия — отношенията на поземлената собственост, — и да изтъкват искането за реформа на тези отношения като избирателен лозунг, т. е. лозунг, който би помогнал за избирането им в парламента. Като заеха места в парламента, те веднага се постараха да използват въпроса за правата на арендаторите и пр., както по-рано Repeal, за сключване на ново „Личфилдхауско“ споразумение.

Ирландската бригада събори правителството на Дерби. Тя получи пост — макар и второстепенен — в коалиционното правителство. Как го използува тя? Тя помогна на коалицията да „погребе“ мероприятията в полза на реформиране на ирландските поземлени отношения, мероприятия, които торите сами решиха да предложат, разчитайки на патриотизма на ирландската бригада и надявайки се да я спечелят на своя страна. Палмерстон като ирландец по произход познава своя „ирландски квартал“ и от своя страна възобнови „Личфилдхауското“ споразумение от 1835 г. върху най-широка основа. Той назначи Кьоу, ръководителя на бригадата, за Attorney General* на Ирландия, Фицджералд, също либерално-католически член на парламента от Ирландия — за Solicitor General**, а третия член на бригадата — в юридическия съвет на ирландския Lord Lieutenant***; така че целият юридически главен щаб на управлението на Ирландия се състои сега от католици и ирландци. След известно колебание Палмерстон отново утвърди на тази длъжност Монсел, Clerk of Ordnance**** при коалиционното правителство, въпреки че Монсел, както правилно отбеляза Мунц (депутат от Бирмингам и оръжеен фабрикант), не е в състояние да различи мушкет от пушка игленка. Палмерстон предписа на наместниците на графствата при назначаванията на постовете полковници и на други отговорни постове в милицията

* — Главен адвокат. *Ред.*

** — Главен прокурор. *Ред.*

*** — лорд-наместник. *Ред.*

**** — секретар на артилерийското управление. *Ред.*

на Ирландия да предпочитат обикновено лица, покровителствувани от ирландското духовенство, свързано с ирландската бригада в парламента. Политиката на Палмерстон вече подействува, което се доказва с преминаването на sergeant* *Ши* на страната на правителството. Това се проявява по-нататък и в това, че католическият епископ Атлон наложи преизбиране на Кьоу и католическото духовенство оказа съдействие за преизбирането за Фицджералд. Навсякъде, където низшето католическо духовенство приема сериозно „ирландския патриотизъм" и се обявява против членовете на бригадата, преминали на страната на правителството, то получава строго мъмрене от своите епископи, посветени в тайните на дипломацията.

„Между лорд Палмерстон и ирландското духовенство цари пълно съгласие" — тъжно се провиква един протестантско-торийски вестник, — „ако Палмерстон предаде Ирландия на свещениците, последните ще изберат в парламента депутати, които ще предадат Англия на Палмерстон".

Ирландската бригада служи на вигите, за да господствуват в английския парламент; вигите подхвърлят на бригадата подаяния във вид на постове и заплати; католическото духовенство позволява на едните да купуват, а на другите да продават себе си при условие, че неговото влияние ще бъде признато, закрепено и разширено и от двете страни. Забележителен е обаче фактът, че колкото повече нараства ирландското влияние в Англия в *политическо* отношение, толкова повече намалява келтското господство в Ирландия в *социално* отношение. „Ирландският квартал" в парламента и ирландското духовенство сякаш в еднаква степен не съзнават, че зад техните гърбове англо-саксонската революция извършва коренен преврат в ирландското общество. Тази революция се състои в това, че *ирландската система на поземлени отношения отстъпва място на английската, че системата на дребната аренда се изтласква от едрата,* тъй както предишните поземлени собственици отстъпват място на *съвременните капиталисти.*

Главните събития, които подготвиха този преврат, са: гладът през 1847 г., в резултат на който умряха около един милион ирландци; преселването в Америка и Австралия, което вече помете от ирландската земя още един милион души и продължава да отнема нови и нови хиляди; претърпялото неуспех въстание от 1848 г.[95], което подкопа последната вяра на Ирландия в самата себе си, и, най-сетне, парламентарният акт, който обрече на про-

* — кралския юрист. *Ред.*

даване на търг имената на старото задлъжняло ирландско дворянство и прогони това дворянство от земята, тъй както гладната смърт отнесе дребните арендатори, субарендаторите и безимотните селяни.

Написано от К. Маркс на 13 март 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 127, 16 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

СЪБИТИЯТА В КРИМ[96]

Лондон, 16 март. Заедно със снега, който покриваше през последните месеци театъра на военните действия, започват да изчезват и илюзиите относно военните операции в Крим, породени от бездарността на официалните кръгове, от интригите на английското правителство и от користните интереси на бонапартизма. В брошурата на Жером Бонапарт (младши) открито се казва, че докато в Крим всички работи вървяха неправилно,

„главнокомандуващите имаха правителствени указания да скриват и премълчават трудностите, които пречат да бъде превзет Севастопол".

Това се потвърждава напълно от донесенията на споменатите генерали и особено от слуховете, които те нееднократно пускаха — че щурмуването било определено за този и този ден. От 5 ноември до началото на март публиката от едната и от другата страна на Ламанш бе държана в постоянно очакване на този заключителен акт на драмата. През това време в резултат на продължителната обсада се създаде нещо като обществено мнение в самия лагер, основано на открито изказвани преценки на компетентни офицери, и господата от генералния щаб вече не могат да разпространяват слухове, че щурмуването ще стане в този и този ден и че градът ще бъде превзет. Сега с това не можеш да измамиш нито един редник. Характерът на отбранителните укрепления, превъзходството на неприятелския огън, несъответствието на числеността на обсаждащата армия с възложената ѝ задача и преди всичко решаващото значение на Северното укрепление са разбрани сега много добре в целия лагер, за да може да про-

дължава разказването на старите приказки. Ние имахме възможност да се запознаем и с писма на английски офицери, които не оставят по този въпрос никакво съмнение.

Според съществуващите данни, към края на февруари съюзниците са имали при Севастопол 58 000 французи, 10 000 англичани и 10 000 турци, всичко около 80 000 души. Но ако съюзниците имаха дори 90 000 души, те едва ли биха могли с една част от войските да продължават обсадата, а друга част да отделят за настъпателни действия против русите при Бахчисарай; защото съюзниците биха могли да съсредоточат при Бахчисарай не повече от 40 000 души полева армия, докато русите могат да им противопоставят най-малко 60 000 души, и то в открито поле, където съюзниците биха били лишени от непристъпните позиции на фланговете, с каквито те разполагат в пространството между Инкерман и Балаклава. Така че съюзниците ще останат обсадени в заетия от тях Херсонес до момента, когато биха могли да си проправят път през река Чорная с армия от приблизително 100 000 души. Но тук именно излиза наяве омагьосаният кръг, в който те се въртят: колкото повече войски хвърлят в тази чумава мишеловка, толкова по-големи загуби понасят от епидемията; и все пак единственият начин да се измъкнат благополучно оттам е — да изпращат колкото може повече войски.

Другото средство, което съюзниците изобретиха — турската експедиция към Евпатория, — се оказа сега пълно повторение на първоначалната грешка. Щом турците дебаркирали при Евпатория, станало ясно, че те са твърде слаби за придвижване навътре в полуострова. Укрепленията около този пункт заемат, както изглежда, такава обширна площ, че за отбраната им е нужна армия от около 20 000 души. Общата дължина на укрепения лагер, предназначен за укритие на 40 000 души, трябва да бъде при това толкова голяма, че в случай на нападение приблизително половината от личния състав ще бъде нужен за водене на активни действия. Следователно за отбраната на самия град ще са нужни около 20 000 души и само 20 000 остават за полеви действия. Но 20 000 души не ще могат да се отдалечат от Евпатория на повече от няколко мили, без да се излагат на опасност от различни нападения откъм фланговете и тила и дори на риска русите да ги отрежат от града. А русите, имайки възможност за отстъпление в две направления — към Перекоп и към Симферопол, и намирайки се при това на своя собствена територия, всякога ще могат да избягват каквото и да било решително сражение с двадесетте хиляди турци, които биха настъпвали откъм Евпатория. Ето защо 10 000 руси, намирайки се на разстояние еднодневен преход от града, винаги

ще могат да държат под заплаха 40 000 турци, съсредоточени в този град. С всеки 10—12 мили отстъпление на русите броят на турците, които биха се осмелили да се отдалечат от своята операционна база, ще се намалява. С други думи: Евпатория е втори Калафат, но с тази разлика, че Калафат имаше за тил Дунава, а не Черно море и беше отбранителна позиция, докато Евпатория е настъпателна позиция. Ако 30 000 души в Калафат можеха да водят успешна отбрана, която се придружаваше от време на време с успешни вилазки на неголямо разстояние, то 40 000 души в Евпатория са твърде много за отбраната на пункта, който бе уд ржан цели 5 месеца от около 1 000 англичани и французи, и същевременно твърде малко за каквито и да било настъпателни операции. В резултат на това една руска бригада или най-много дивизия ще бъде напълно достатъчна, за да скове всички турски сили в Евпатория.

Така нареченото *сражение при Евпатория*[97] беше обикновена рекогносцировка от страна на русите. Руските войски, 25 000—30 000 души, се приближили до Евпатория откъм северозапад, единствената уязвима страна, тъй като откъм юг градът е защитен от морето, а откъм изток — от заблатеното езеро Сасик. На северозапад от града местността представлява хълмиста равнина, която, ако се съди по картите и по опита от това сражение, не господствува над града в пределите на досегаемостта на полската артилерия. Русите, чиято численост била с 10 000 души по-малка от числеността на гарнизона и които при това на двата фланга, особено на десния, можели да бъдат обстрелвани от намиращите се в залива военни кораби, нямали, разбира се, сериозни намерения да завземат града с щурм. Поради това те се ограничили с енергична рекогносцировка, като започнали с това, че открили по целия фронт канонада от такова разстояние, което изключвало възможността да се причинят сериозни щети; след това започнали все по-близо и по-близо да придвижват батареи, държейки при това колоните си по възможност извън досегаемостта на противниковия огън; после придвижили напред и колоните сякаш за атака, за да заставят турците да разкрият силите си, а след това действително предприели атака в такъв пункт, където прикритието, което им давали паметниците и храстите в едно гробище, им позволило да дойдат много близо до отбранителните укрепления. Като установили разположението и силата на турските укрепления, както и приблизителната численост на гарнизона, русите отстъпили, както би направило благоразумното командуване на всяка друга армия. Русите постигнали целта си, а че загубите им ще бъдат по-значителни от загубите на турците — те знаели това

предварително. Това съвсем обикновено нещо бе представено от съюзните командуващи като блестяща победа. Нима това не говори за голямо търсене на победи и за незначително предлагане на истински победи? Русите безспорно допуснаха голяма грешка, като дадоха на съюзниците възможност да се задържат в Евпатория 5 месеца, докато пристигнат турците. Една тяхна бригада с необходимия брой дванадесетфунтови оръдия би била достатъчна, за да отхвърли противника в морето, а няколко леки землени съоръжения на брега биха могли да задържат на респектиращо разстояние даже военните кораби. Ако флотът на съюзниците беше изпратил в Евпатория военна ескадра, способна да смаже съпротивата на русите, русите биха могли да опожарят този пункт и да го направят за в бъдеще съвсем негоден да играе ролята на операционна база на десантните войски. Но при сегашното положение на русите им остава само да се радват, че са оставили Евпатория в ръцете на съюзниците. Четиридесет хиляди турци, последният остатък от единствено още заслужаващата внимание армия, с която разполага Турция, са блокирани в лагер, където може да бъдат приковани от 10 000 руси и където се излагат на опасност от епидемии и лишения, които обикновено съпътствуват всяко струпване на хора; тези 40 000 сковани от русите турци представляват значително отчисление от настъпателните сили на съюзниците.

Французите и англичаните са блокирани на Хераклейски Херсонес, турците са приковани в Евпатория, а русите безпрепятствено поддържат връзка със северната и южната части на Севастопол — ето славните резултати от петмесечните експерименти в Крим. Към това се прибавят редица политически и военни обстоятелства, разглеждането на които ние отлагаме до следващата кореспонденция.

Написано от Ф. Енгелс около 16 март 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 131, 19 март 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4353, 2 април 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune"

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

СЪДБАТА НА ВЕЛИКИЯ АВАНТЮРИСТ

Онзи ден ние публикувахме няколко интересни извадки от брошурата, неотдавна издадена от принц Наполеон; не се съмняваме, че нашите читатели са се отнесли към тях с необходимото внимание[98]. Тази брошура разкрива твърде важния и поразителен факт, че кримската експедиция е изобретение на самия Луи Бонапарт, че той е разработил нейния план във всички подробности, без да се съветва с никого, и го е изпратил в Цариград в ръкопис, за да се избягнат възражения от страна на маршал Вайян. След като за всичко това стана известно, значителна част от най-грубите военни грешки, допуснати във връзка с тази експедиция, намериха своето обяснение в династичните интереси на нейния автор. На военния съвет във Варна Сент-Арно трябвало да наложи кримската експедиция на присъствуващите там адмирали и генерали чрез пряко позоваване на авторитета на „императора", а този властелин, от своя страна, публично заклеймил мненията на своите противници като „плахи съвети". След пристигането в Крим действително плахото предложение на Раглан за настъпление срещу Балаклава било прието с готовност от Сент-Арно, тъй като изпълнението на това предложение водело ако не направо към Севастопол, то поне някъде близко към неговите врати. Трескавите усилия да се форсира обсадата, без да има за това достатъчно средства; нетърпеливият стремеж да се открие огън, който принудил французите да пренебрегнат здравината на своите укрепления до такава степен, че противникът подавил огъня на техните батареи само за два-три часа; постоянната прекомерна преумора на войниците в траншеите, която, както сега е доказано, не по-малко от каквото и да било друго е съдействувала за

гибелта на британската армия; безсмислената и безполезна бомбардировка от 17 октомври до 5 ноември; пренебрегването на всички видове отбранителни укрепления и дори на повече или помалко твърдото завземане на веригата хълмове, която води към река Чорная, нещо, което довело до загубите при Балаклава и Инкерман — всичко това сега получи напълно ясно обяснение. За династията на Бонапартите било необходимо да бъде завзет Севастопол на всяка цена и в най-кратък срок, и армията на съюзниците трябвало да изпълни тази задача. Канробер, в случай на успех, щял да стане маршал на Франция, граф, херцог, принц, в зависимост от неговото желание, с неограничени права да „злоупотребява“ с финансите; обратно, неуспехът щял да го направи предател на интересите на императора и да го прати в изгнание при неговите колеги Ламорисиер, Бедо и Шангарние. Раглан бил толкова безволев, че не можел да не отстъпи на своя толкова заинтересован колега.

Но всичко това са само най-незначителните последици от императорския план за военните операции. В това безнадеждно дело са въвлечени девет френски дивизии, или 81 батальона. Най-големите усилия, най-безразсъдните жертви не дали никакъв резултат; Севастопол станал по-силен, отколкото преди; френските траншеи, както сега ни стана известно от достоверни източници, се намират все още на разстояние цели четиристотин ярда от руските укрепления, а английските — двойно по-далече. Генерал Ниел, изпратен от Бонапарт да направи преглед на обсадните работи, заявил, че за щурмуване не може и да се мисли; той изменил главното направление на атаката, като пренесъл изходния ѝ пункт от френската страна към английската, с което не само забавил обсадата, но и насочил главния удар срещу предградието, което, дори и като завзето, остава отделено от града от Южния залив. Накратко казано, пускат в действие уловка след уловка, хитрост след хитрост, за да се поддържа не надеждата, а само привидността на надежда за успех. И в момента, когато работите взеха такъв обрат, когато предстои всеобща война на континента, когато се подготвя нова експедиция към Балтийско море, експедиция, която през този мореплавателен сезон трябва да постигне някакви резултати и поради това по численост на десантните войски трябва да бъде значително по-силна от експедицията от 1854 г. — в такъв момент вироглавството подбужда Луи Бонапарт да хвърли още пет дивизии пехота в кримското тресавище, дето войници и дори цели полкове изчезват като по магия! Нещо повече, той реши сам да замине затам, за да наблюдава как неговите войници ще тръгнат в последен щурм.

Ето в какво положение постави Франция първият стратегически експеримент на Луи Бонапарт. Човекът, който неизвестно защо смята, че ще бъде велик пълководец, равен в една или друга степен на основателя на неговата династия, се оказва още от самото начало само едно самонадеяно нищожество. Разполагайки с твърде ограничени сведения, Луи Бонапарт съставя план за експедиция в пункт, отдалечен на 3 000 мили, подробно разработва този план и тайно, без да се посъветва с някого, го изпраща на своя главнокомандуващ, който, макар и да се намира само на няколкостотин мили от обекта на нападението, също нищо не знае нито за силата на противника, нито за характера на препятствията, с които вероятно ще се наложи да се сблъска. Експедицията е предприета, следват несполука след несполука; даже победата не донася никакви резултати и единственото, до което тя довежда, е гибелта на самата експедиционна армия. Наполеон в най-добрите си дни никога не би настоявал за такова начинание. В подобни случаи той умееше да намери друг изход, неочаквано прехвърляше своите войски към нов обект за нападение и чрез блестящ, успешно завършен маньовър постигаше това, че дори временното поражение изглеждаше като операция, която спомага за окончателната победа. Какво щеше да стане, ако той се съпротивяваше при Асперн[99] до последния човек? Само в дните на неговия залез, след катастрофата от 1812 г., която подкопа вярата му в собствените сили, неговата могъща воля се превърна в сляпо упорство, което, както например при Лайпциг[100], го застави до самия край да задържа позиции, пълната негодност на които той като пълководец не можеше да не съзнава. В това обаче се и състои разликата между двамата императори: от това, с което Наполеон свърши, Луи Бонапарт започва.

Луи Бонапарт очевидно наистина има твърдото намерение да отиде в Крим и лично да осигури завземането на Севастопол. Възможно е той да отложи заминаването си, но само сключването на мир може да го накара да промени своето решение. Фактически с тази експедиция, която е първото му военно начинание, е свързана неговата лична съдба. Но може да се смята, че денят, в който той наистина ще потегли на път, ще бъде начало на четвъртата и най-велика френска революция. Всички в Европа чувствуват това. Всички го придумват да се откаже от тази стъпка. Тръпки побиват френската буржоазия, когато се спомене, че той ще отиде в Крим. Но героят от Страсбург[101] е непреклонен. През целия си живот Луи Бонапарт е бил хазартен играч, а напоследък играч, привикнал към най-високи залагания, и той залага на карта всичко, осланяйки се на своята „звезда“.

въпреки най-неблагоприятните шансове. Освен това Луи Бонапарт знае достатъчно добре, че надеждите на буржоазията да се избегне кризата, като той бъде задържан в Париж, са абсолютно неоснователни. Безразлично дали той е в Париж, или не, съдбата на френската империя, съдбата на съществуващия обществен строй се решава в траншеите при Севастопол. Ако въпреки всичко Луи Бонапарт постигне в Крим успех, неговото присъствие ще съдействува за това, че — поне в очите на общественото мнение в Европа — той ще престане да изглежда разбойник и ще стане герой; в противен случай при всички обстоятелства неговата империя е обречена на гибел. Че той има предвид и такъв изход, говори фактът, че взема със себе си своя съперник и предполагаем наследник младия Жером Бонапарт, облечен в униформата на генерал-лейтенант.

В дадения момент кримската експедиция служи преди всичко на интересите на Австрия. Ако борбата на подстъпите към Севастопол продължи още няколко месеца, това тресавище, поглъщайки един армейски корпус след друг и отслабвайки силите както на Франция, така и на Русия, ще направи Австрия главен арбитър на континента, където внушителната маса на нейните 600 000 щикове може всеки момент да бъде сложена на везните и да ѝ даде решаващ превес. Но, за щастие, има контрасила, която пречи за такова върховенство на Австрия. Щом Франция отново тръгне по пътя на революцията, тези австрийски сили ще се разпаднат на своите противоречиви съставни елементи. Немците, унгарците, поляците, италианците, хърватите ще се освободят от насилствено свързващите ги едни с други вериги и вместо днешните неопределени и случайни съюзи и антагонизми отново ще се образуват в Европа два големи лагера с различни знамена и с нови цели. И тогава борбата ще се води само между *демократическата революция*, от една страна, и *монархическата контрареволюция* — от друга.

Написано от Ф. Енгелс около 16 март 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4353, 2 април 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС И Ф. ЕНГЕЛС

КРИТИКА НА ФРЕНСКАТА СИСТЕМА НА ВОДЕНЕ ВОЙНАТА

Лондон, 17 март. След като брошурата на Жером Бонапарт (младши) разкри факта, че кримската експедиция е изобретение на самия Луи Наполеон, че той е разработил нейния план във всички подробности самостоятелно, без да се съветва с никого, че той е изпратил този план в Цариград в ръкопис, за да се избягнат възражения от страна на маршал Вайян — след като за всичко това стана известно, значителна част от много грубите военни грешки в тая експедиция се обясниха с династичните интереси на нейния автор. На военния съвет във Варна Сент-Арно трябвало да наложи кримската експедиция на присъствуващите там генерали и адмирали чрез пряко позоваване на авторитета на „императора“, който, от своя страна, публично заклейми мненията на своите противници като „плахи съвети“. След пристигането му в Крим действително „плахият съвет“ на Раглан за настъпление срещу Балаклава бил приет с готовност от Сент-Арно, тъй като изпълнението на този съвет водело ако не направо към Севастопол, то поне близко до неговите врати. Трескавите усилия да се форсира обсадата, без да има за това достатъчно средства; нетърпеливият стремеж да се открие огън, който (стремеж) заставил французите да пренебрегнат здравината на своите укрепления до такава степен, че противникът подавил огъня на техните батареи в продължение на няколко часа; прекомерната преумора на войниците в траншеите, която, както сега е доказано, толкова е допринесла за гибелта на британската армия, колкото и интендантството, транспортната служба, медицинската служба и т. н.; безсмислената и безполезна бомбардировка от 17 октомври до 5 ноември; пренебрегването на всички видове отбранителни

укрепления — всичко това получи достатъчно обяснение. За династията на Бонапартите било необходимо да бъде завзет Севастопол, и то в най-кратък срок; армията на съюзниците трябвало да изпълни тази задача. Канробер, в случай на успех, би станал маршал на Франция, граф, херцог или принц, в зависимост от желанието, и би получил неограничени пълномощия в областта на финансите. И обратно, неуспехът би означавал край на неговата кариера. Раглан бил толкова безволен, че не можел да отстъпи на своя тъй заинтересован колега.

Но това не са най-важните последици от императорския план за военните операции. В това безнадеждно дело са въвлечени девет френски дивизии, или 81 батальона. А то се смята за почти проиграно; най-големите усилия, най-безразсъдните жертви не дадоха никакъв резултат; Севастопол стана по-силен, отколкото преди; френските траншеи, както сега ни стана известно от достоверни източници, се намират все още на разстояние 400 ярда от руските укрепления, а английските — двойно по-далече. Генерал Ниел, изпратен от Бонапарт да направи преглед на обсадните приготовления, заяви, че за щурмуване не може и да се мисли; той измени главното направление на атаката, като пренесе изходния ѝ пункт от френската страна към английската, и с това не само забави обсадата, но и насочи главния удар срещу предградието, което, дори и ако се вземе, остава отделено от града чрез Южния залив. Накратко казано, проект след проект, хитрост след хитрост и всичко това се прави, за да се поддържа не надеждата, а само привидността на надежда за успех. И в това време, когато работите взеха такъв обрат, когато предстои всеобща война на континента, когато се подготвя нова експедиция за Балтийско море — експедиция, която тоя път трябва да постигне някакви резултати и поради това ще изиска повече десантни войски, отколкото в 1854 г. — в такъв един момент Бонапарт изпраща още 5 пехотни дивизии в кримското тресавище, дето войници и цели полкове изчезват като по магия. Нещо повече, той самият реши да замине затам и той ще замине затам, ако само малко вероятният мир или сериозните събития на полската граница не го заставят да промени решението си. Ето в какво положение първият стратегически експеримент на Бонапарт постави самия него и „императорска“ Франция. Натам го тласка не само упорство, но и фатално предчувствие, че съдбата на Франция се решава в севастополските траншеи. Досега нито едно Маренго не е оправдало второто издание на осемнадесети брюмер[102].

Може да се смята за ирония на историята обстоятелството, че колкото и да се старае реставрираната империя да подражава

на праобраза си, тя е принудена навсякъде да върши противоположното на онова, което вършеше Наполеон. Наполеон нанасяше удар в сърцето на ония държави, против които той воюваше; днешна Франция нападна руския cul de sac*. Разчитало се е не на големи военни операции, а на coup de main**, на изненада, на авантюра. В това именно различие на замислите се състои цялата разлика между първата и втората френски империи и техните съответни представители. Наполеон имаше навика да влиза като победител в столиците на *съвременна* Европа. Неговият приемник под различни предлози — защита на папата, защита на султана, защита на краля на елините — постави френски гарнизони в столиците на *антична* Европа: в Рим, Цариград и Атина; в резултат — никакво засилване на могъществото, само раздробяване на силите. Изкуството на Наполеон се състоеше в съсредоточаването, изкуството на неговия приемник — в разпръскването. Когато Наполеон се виждаше принуден да води война на два различни театри на военните действия, както например в своите войни против Австрия, той съсредоточаваше веднага най-значителната част от силите си на решаващото оперативно направление (във войните с Австрия: направлението Страсбург—Виена), като оставяше сравнително незначителни военни сили на второстепенния театър (Италия); той изхождаше от увереността, че дори в случай на поражение на войските му на този театър, собствените му успехи на главното операционно направление по-сигурно ще задържат напредването на армията на противника, отколкото всяка непосредствена съпротива. Обратно, неговият приемник разсейва военните сили на Франция по много пунктове, а част от тези сили съсредоточава в такъв пункт, където и най-незначителните успехи, ако такива изобщо се постигат, се купуват с цената на извънредно големи жертви. Освен войските в Рим, Атина, Цариград и Крим предстои да се изпрати една спомагателна армия в Австрия към полската граница, а друга — в Балтийско море. Следователно френската армия ще трябва да действува най-малко на три театъра на военните действия, отдалечени един от друг на разстояние най-малко 1 000 мили. Съобразно с този план всички френски военни сили биха се оказали почти изцяло използвани още *преди* войната в Европа да вземе сериозен характер. Ако Наполеон стигаше до извода, че подето от него начинание е нерационално (като например при Асперн), то вместо да настоява на него, той умееше да намери друг изход, неочаква-

* — сляпа улица, затънтено място, глуха провинция. *Ред.*
** — внезапен удар. *Ред.*

но прехвърляше свои войски към нов обект за нападение и чрез блестящ, успешно завършен маньовър постигаше това, че дори и временното поражение изглеждаше като операция, която спомагаше за окончателната победа. Само в дните на своя залез, когато след 1812 г. загуби вярата в себе си, силата на волята у него се превърна в сляпо упорство, което го заставяше да задържа позиции (както при Лайпциг), негодността на които той като пълководец ясно съзнаваше. А неговият *приемник* е принуден да започва с онова, с което неговият предшественик свърши. Това, което при единия беше резултат от необясними поражения, при другия беше следствие от необясними щастливи случайности. При единия звездата, в която той вярваше, беше собственият му гений; при другия вярата в собствената звезда трябва да замени гения. Единият победи истинската революция, тъй като той се оказа единственият човек, способен да я осъществи; другият победи новоожівелия спомен за изминалата революционна епоха, понеже той носеше името на този единствен човек, следователно самият беше спомен. Лесно би могло да се докаже, че във вътрешното управление на Втората империя е отразена претенциозната посредственост на неговата система на воюване, че и тук привидността е заменила действителността и че „икономическите" походи съвсем не са били по-успешни от военните походи.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 17 март 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 133, 20 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

* КАМПАНИЯТА В ПЕЧАТА ПРОТИВ ПРУСИЯ. — ДЕНЯТ НА ПОСТА. — СХВАТКИ МЕЖДУ ПРОЛЕТАРИАТА И БУРЖОАЗИЯТА

Лондон, 19 март. За да характеризираме настроението на тукашната преса по отношение на Прусия, ще приведем две извадки — едната от вестник „Morning Herald", орган на торите, другата от вестник „Morning Post", орган на Палмерстон. Като се позовава на речта на сър Роберт Пил, току-що назначен за младши лорд на адмиралтейството, пред своите портсмутски избиратели, „Morning Herald" отбелязва:

„Сър Роберт Пил съвсем правилно изрази чувствата на английския народ, когато изказа пожеланието Прусия да бъде заставена да провежда определено изразена политика, тъй като иначе нашата втора експедиция в Балтийско море ще бъде също тъй безрезултатна, както и първата. Ние имахме достатъчно протоколи, достатъчно „точки"; отдавна вече е време Русия да бъде отрязана от нейните ресурси и да бъде предизвикана съответна реакция вътре в Русия "

Вестник „Morning Post" е получил следната кореспонденция от Париж относно мисията на генерал Ведел:

„Генерал Ведел съобщи на кабинета на Наполеон за получените от него инструкции. Какви са тези инструкции? Генерал Ведел разказва на френското правителство: 1) че негово величество пруският крал е дълбоко опечален от смъртта на своя шурей императора; 2) че що се отнася до протокола от 28 декември, Прусия е изцяло съгласна със западните държави и е готова да го подпише във всяка приета форма, че поради това Прусия трябва да заеме своето място на Виенската конференция. Но цялата работа е там, че протоколът от 28 декември не задължава никого за нищо и е по-скоро само дипломатически проект за историческия акт. А тъй като Прусия отказва да подпише *действителния* договор за съюз между Англия, Франция и Австрия, мисията на генерал Ведел може да се смята за завършена."

Известно е, че владетелите на Тир и Картаген в желанието си да умилостивят боговете не принасяли в жертва себе си, а купували деца на бедняци и ги хвърляли в нажежените обятия на Молох. Официална Англия предписва на народа да се смири пред господ, да си наложи пост и да се покае за позора, който предишното правителство му навлече с лошото си управление, за милионите фунтове стерлинги, които правителството изстиска от него без всякаква полза, за хилядите човешки живота, които то безсъвестно му отне. Тайният съвет обяви най-близката сряда за ден на покаянието и молитвата,

„за да измолим опрощаване на нашите грехове и в най-смирена и благочестива форма да възнесем нашите молитви и молби към всемогъщия господ бог, молейки го да ни изпрати благословията си, да покровителствува нашето оръжие и да възстанови мира за кралицата и всички нейни владения".

Подобно на хофмаршал при придворните церемонии, архиепископ Кентърберийски публикува „формуляр" за тази религиозна церемония, формуляр, в който се дават предписания как да се обръщаме към всемогъщия господ бог. В тази удивителна конкуренция между английската държавна църква и руската, която също умоляваше божията благословия за руското оръжие, предимството е явно на страната на последната.

„Като се прочете от поданиците на царя" — отбелязва „Leader"[103], — „молитвата, предписана от архиепископ Кентърберийски, ще им се стори молитва на страхливци; прочетена от англичаните, тя ще бъде възприета като молитва на лицемерие; прочетена от дисидентите, тя ще бъде разбрана от тях като молитва на секта, която иска да наложи своята воля на всички останали; а работещото население ще я сметне за молитва на богати, които принадлежат към една секта и поддържат цялата тази измама, считайки, че тя косвено им помага да задържат за себе си монопола върху чиновете и постовете. Елейното творение на архиепископа предизвика възмущение сред работническата класа в различните части на страната. За него денят на поста и смирението е нещо реално. За всички, които изповядват каквато и да било друга вяра освен вярата на бедността, този ден означава само добавяне на яйца и рибена чорба към обикновеното ядене и затваряне на техните предприятия и заведения както в неделните дни. За работника *денят на поста* означава загубване на работната заплата, а следователно и на обеда."

В една от предишните кореспонденции ние писахме:

„Конфликтът между промишления пролетариат и буржоазията ще започне отново в същия момент, когато конфликтът между буржоазията и аристокрацията достигне своята най-висока точка."*

На големия митинг, състоял се миналия петък в Лондон-таверн, тази мисъл получи нагледно доказателство. Като увод

* Виж настоящия том, стр. 108. *Ред.*

към съобщението за този митинг ние ще изложим някои данни за редицата схватки, станали напоследък между пролетариата и буржоазията както в парламента, така и вън от него. Съвсем неотдавна манчестерските фабриканти устроиха събрание, на което бе решено да се започне агитация за премахване на официалните „фабрични инспектори“, тъй като тези инспектори си били позволявали не само да бдят за точното спазване на установената от закона продължителност на работния ден, но искали дори да бъдат действително проведени във фабриките предписаните от парламента мерки за предотвратяване на предизвикваните от прилагането на машините нещастни случаи, които застрашават живота и здравето на работниците. Фабричният инспектор в Южен Ланкашир, известният Леонард Хорнер, си навлече особеното неудоволствие на фабрикантите поради това, че в последния си доклад настоява да се проведат в предачниците предписваните от закона мерки, неспазването на които, както се провикна наивно един фабрикант — разбира се, член на Дружеството на мира[104], — „миналата година костуваше живота *само* на пет възрастни работници“.

Такива са събитията *вън от парламента*. В *самата камара на общините* бе отхвърлен при второ четене законопроектът на сър Хенри Холфорд, който обявяваше системата „stoppage of wages“ за незаконна. „Stoppage of wages“ означава *приспаданията от номиналната работна заплата*, които се правят отчасти във вид на глоби заради нарушаване на установения от работодателя фабричен ред, отчасти във вид на аренда и т. н. за дадените на работниците за ползване тъкачни станове и пр. в онези отрасли на промишлеността, където още не е въведена новата система.

Посочената по-горе система господствува предимно в чорапено-предачното производство в Нотингам, където работникът, както доказа това сър Хенри Холфорд, в редица случаи не само не получава заплата от собственика на предприятието, а обратно — самият бива принуден да му плаща. Работата е там, че от номиналната работна заплата под разни предлози се правят толкова много приспадания, че работникът трябва дори да заплаща разликата между работната заплата и сумата, която капиталистът му е записал в дебит. Станал по този начин длъжник на работодателя, работникът е принуден да подновява с него договора при все по-неблагоприятни условия, докато стане в пълния смисъл на думата крепостен, като обаче не получава, за разлика от крепостния, дори гаранция за поддържане на физическото си съществуване.

Ако законопроектът на сър Хенри Холфорд, който трябваше да пресече това безобразие, бе отхвърлен от камарата на общините при второто четене, то законопроекта на Кобет, син на известния английски памфлетист, *камарата изобщо не удостои с внимание*. Този законопроект имаше за цел: 1) да замени закона за $10^1/_2$-часовия работен ден от 1850 г. със закона за 10-часовия работен ден от 1847 г.[105]; 2) да превърне в „действителност" ограничаването от закона на работното време във фабриките чрез всекидневно принудително спиране на машините след свършването на установения от закона работен ден.

Утре — за големия митинг в Лондон-тавери.

Написано от К. Маркс на 19 март 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 137, 22 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

*МИТИНГЪТ В ЛОНДОН-ТАВЕРН

Лондон, 20 март. Вестник „Morning Advertiser" в течение на няколко месеца полагаше не малко усилия, за да организира агитационно дружество под название „Национална и конституционна асоциация" с цел да бъде съборен олигархичният режим. След голяма предварителна работа, възвания, подписки и т. н. най-сетне бе свикан за миналия петък публичен митинг в *Лондон-таверн*[106]. Този ден трябваше да стане ден на раждането на широко рекламираната нова Асоциация. Много време преди да се открие митингът, голямата зала бе вече изпълнена с работници и когато най-сетне се явиха самоизбралите се водачи на новото движение, те едва можаха да си намерят място на трибуната. Г-н Джеймс Тейлор, избран за председател, прочете гласно писмата на Лейард, сър де Лейси Еванс, Уекли, сър Джеймс Дюк, сър Джон Шели и други, които уверяваха, че симпатизират на целите на Асоциацията, отклонявайки същевременно под разни предлози поканата да присъствуват лично на събранието. След това бе прочетено „обръщение към народа". В него се съдържаха разсъждения във връзка с воденето на войната на Изток и с правителствената криза. По-нататък следваше декларация —

„че способни хора от всяка класа *и особено от буржоазията* притежават необходимите данни, за да поемат управлението на страната".

Този несръчен намек за особените претенции на буржоазията бе посрещнат с шумно свиркане.

„Главна задача на тази асоциация" — се казваше по-нататък — „ще бъде унищожаването на монопола на аристокрацията върху правителствената

власт и върху държавните постове, толкова гибелни за върховните интереси на страната. Към второстепенните задачи се отнася *унищожаването на тайната дипломация.* Специалната мисия на това дружество ще се състои в това — да излезе с обръщение към всички избиратели в Съединеното кралство, за да ги предупреди, че е необходимо да следят внимателно онези, на които те поверяват материалните ресурси и свободите на страната, и особено да не дават вече гласовете си на нищожни представители на аристокрацията и богатството и на техни протежета."

След това стана г. *Билс* и в подробна реч защити първото предложение:

„Опасното състояние на държавните дела и очевидната безнадеждност на опита за някакво подобрение при сегашната олигархична система, узурпирала функциите на правителството, монополизирала постовете и привилегиите и навлякла на страната позор и нещастие, налагат обединение на народа, за да бъде прекратено по-нататъшното съществуване на старата система... Предвид на това трябва да се образува дружество под название *Национална и конституционна асоциация."*

Г-н *Николей,* едно от светилата на Мерилебон, подкрепи това предложение. В същия дух се изказа и *Апсли Пелат,* член на парламента:

„Народът ще се заеме с делото на реформирането на управлението с решителността, умереността, настойчивостта и твърдостта на *Кромвеловите „железни" мъже.* Избирателите в Англия биха имали пълна възможност да премахват всяка злоупотреба, ако биха решили да изпращат *безплатно* честни хора в парламента. Но те не могат да разчитат да имат честни представители, ако такъв човек като лорд Ебрингтон е изпратен в парламента от Мерилебон само защото е заплатил 5 000 ф. ст., докато неговият нещастен съперник е изхарчил напразно 3 000 фунта."

След това излезе на трибуната г. *Мъро,* член на парламента, но след настойчивото искане на събранието бе принуден да отстъпи мястото на Джордж Харисън (работник и чартист от Нотингхъм).

„Това движение" — каза Харисън — „е опит на буржоазията да вземе в свои ръце кормилото на управлението, да разпредели помежду си постовете и пенсиите и да сложи началото на по-лоша олигархия от тази, която съществува сега."

Той прочете след това *поправка,* в която еднакво обяви за врагове на народа както поземлената, така и паричната аристокрация, и заяви, че единствено средство за възраждането на страната е да се въведе *Народната харта* с нейните 5 точки: всеобщо избирателно право, тайно гласуване, равни избирателни окръзи, ежегодно избираем парламент, унищожение на имуществения ценз.

Ърнест Джонс (водачът на чартистите, произхождащ от аристократично семейство) подкрепи тази поправка и между другото отбеляза:

„Народът сам би подкопал своята собствена позиция, ако би подкрепил това движение на буржоазията, целта на което е да заграби властта и постовете. На трибуната има несъмнено не малко хора, които ламтят за министър-председателски постове (cheers*), много любители на синекури in partibus** (cheers). Народът обаче не трябва да сключва съюз с брайтовци и кобденовци и с представители на паричния капитал. Не поземлената аристокрация, а представителите на капитала оказаха съпротива срещу хуманния фабричен закон; те са, които отклониха законопроекта против stoppage of wages (удръжките от номиналната работна заплата), те са, които попречиха да се прокара благоприятният закон за асоциациите — и именно представителите на паричния и промишления капитал са тези, които най-много се стремят да притесняват и унижават народа. Аз, от своя страна, всеки момент съм готов да се присъединя към едно движение, целта на което е да сломи влиянието на херцог Девоншир и други, но съвсем не за да постави на тяхно място херцози от фабричния прах и лордове от вретеното. (Възгласи на одобрение и смях.) Говори се, че работническото движение, че чартизмът е мъртъв. Аз заявявам на господа реформаторите от средата на буржоазията, че работническата класа е пълна с живот и е достатъчно силна, за да сломи всяко движение. Тя няма да даде на буржоазията и да мръдне, ако тя не се съгласи да включи в своята програма Народната харта и нейните 5 точки. Нека буржоазията не се самозалъгва — тя няма да успее отново да заблуди работническата класа.“

След непродължителна дискусия председателят се опита в обстановка на всеобща възбуда да се отърве от поправката, като заяви, че това не е поправка, но скоро след това той все пак бе принуден да промени решението си. Поправката бе поставена на гласуване и бе прокарана с мнозинство на гласовете при съотношение най-малко 10 към 1; публиката избухна във високи викове на одобрение и заразмахва шапки. Като обяви, че поправката е минала, председателят изрази при всеобщ смях увереност, че мнозинството присъствуващи на митинга са все пак за създаване на „Национална и конституционна асоциация“. Ето защо инициаторите ще предприемат по-нататъшни стъпки за нейното организиране и по-късно отново ще се обърнат за подкрепа към народа; при това той намекна, макар и в скрита форма, че занапред, за да се избягва опозиция, на събранията ще се допускат само лица, които имат членски карти. Чартистите, весело настроени, удостоиха с похвала председателя, като му гласуваха благодарствен вот, и митингът завърши.

Не може да се отрича, че дори от гледна точка на открито провъзгласените принципи на Асоциацията логиката беше на

---

* — възгласи на одобрение. *Ред.*

** — в чужди краища. *Ред.*

страната на чартистите. Асоциацията иска да събори олигархията чрез апел на правителството към парламента. Но какво представлява правителството? Креатура на парламентарното мнозинство. Или тя иска да събори парламента чрез апел към избирателите? Но какво представлява парламентът? Свободно избрано представителство на избирателите. Следователно остава едно — да се разшири кръгът на избирателите. Онези, които отказват да приемат Хартата и да разширят с това този кръг дотолкова, че да бъде обхванат целият народ, сами признават, че има стремеж на мястото на старата аристокрация да бъде поставена нова. Те искат да говорят със сегашната олигархия *от името на народа* и същевременно не искат да допуснат да излезе на сцената самият народ, когато го призовават.

Написано от К. Маркс на 20 март 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 141, 24 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

СЪОБЩЕНИЯ НА АНГЛИЙСКИЯ ПЕЧАТ

Лондон, 20 март. Херцог Нюкясъл издаде заповед за отзоваване на лорд Лукан, лорд Панмюр публикува посланието на Раглан, насочено против Лукан, а лорд Хардинг, този забележителен конетабл на английската армия, отказа на Лукан разследване и военен съд. Въпреки позицията на двамата министри, на главнокомандуващия в Крим и на върховния главнокомандуващ в Лондон, лорд Лукан с подробните си обяснения в камарата на лордовете доказа вчера, че не той, а изключително Раглан носи отговорността за гибелта на леката кавалерия при Балаклава и че правителствата на Абърдин и Палмерстон, за да спасят този отстъпчив, тъп и безхарактерен командир в Крим, отдават на разправата на възмутената публика лорд Лукан. Трябваше обаче някак да бъде удовлетворено това чудовище — обществото. Решаващо значение по този въпрос има незавършеното писмо, намерено върху трупа на генерал Каткарт, писмо, адресирано до жена му и написано на 2 ноември — три дни преди сражението при Инкерман[107] и една седмица след кавалерийската атака при Балаклава. В това писмо открито се казва:

„Нито лорд Лукан, нито лорд Кардиган заслужават порицание, по-скоро обратно, защото те се подчиняваха на заповеди."

Вестник „Times" в днешната си статия за Виенската конференция[108] прави следната характерна забележка: ако конференцията се провежда сериозно, то главните пречки трябва да се очакват от страна на турците. Основни отстъпки в рамките на четирите пункта ще трябва да се иска да бъдат направени не от царя, а от султана.

Завчера вестник „Times" отново заблуди читателите с „достоверното" съобщение, че още преди 19 март имало силна бомбардировка и решително щурмуване на Севастопол. Отде се взе такъв внезапен поврат от безнадеждното отчаяние към жизнерадост, основана на суеверие? Вестник „Times" бе започнал своята кримска кампания против съборената коалиция и своето „ceterum censeo"[109] във връзка с необходимостта да се образува следствена комисия тъкмо в момента, когато Гладстон бе създал опасност за неговия монопол, като бе предложил да се отмени гербовият данък и да се намали теглото на вестниците, чието препращане по пощата се разрешава срещу заплащане на един пенс; той бе предложил да се ограничи това тегло на четири унции, т. е. на тегло по-малко от теглото на един екземпляр на „Times". Щом Гладстон бе свален, неговият приемник сър Дж. К. Луис оттегли законопроекта, и вестник „Times", надявайки се, че всичко ще си остане по старому, внезапно се отказа от своя меланхоличен възглед за кримските събития; вместо това вестникът дава патетична панорама, която блести с лъчи на надежда за успех, дето отново действува същата онази армия, над която само преди три месеца този вестник произнасяше надгробна реч. Днес „Times" е отново мрачно настроен, тъй като вчера сър Дж. К. Луис, противно на всички очаквания, отново внесе законопроект за отменяване на гербовия данък върху вестниците. Ненавист на автора на ретроспективни прегледи към пресните новини! — възклицава „Times". Луис, както е известно, беше издател на списание „Edinburgh Review".

Ние ще се върнем отново към този законопроект, щом той бъде изложен с всички подробности в камарата на общините; засега само ще отбележим, че този законопроект е отстъпка, направена на *манчестерската школа,* която има заслугата за неуморната агитация в полза на осъществяване свобода на конкуренцията в областта на печата. Отстъпката, която правителството на Палмерстон направи на *манчестерската школа,* е captatio benevolentiae* в случай, че камарата на общините бъде разпусната и се проведат нови парламентарни избори.

Написано от К. Маркс на 20 март 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 139, 23 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

* — опит да се спечели благосклонност. *Ред.*

К. МАРКС

*ИЗ ПАРЛАМЕНТА: ДЕБАТИ ЗА ПРУСИЯ В КАМАРАТА НА ЛОРДОВЕТЕ

Лондон, 21 март. На вчерашното заседание на камарата на лордовете лорд Линдхърст, стар колега на Ливерпул и Кясълри, внесе най-сетне своето отдавна обещано предложение „във връзка с отношението на Прусия към Виенската конференция". Две обстоятелства, отбеляза той, придали на този въпрос напоследък ново значение: посланието на умиращия руски император до пруския двор и манифестът на Александър II, в който последният обещава да завърши политиката на Петър, Екатерина, Александър и своя баща. Как самата Русия си е представяла политиката на Прусия, може да се види по следната извадка от тайната депеша, която Поцо ди Борго е изпратил до Неселроде малко преди избухването на войната от 1828—1829 г. В тази депеша между другото се казва:

> „Ако Русия прибегне до насилствени мерки по отношение на Турция, има всички основания да се надяваме, че Прусия по никакъв начин няма да й пречи в това; напротив, позицията на Прусия, едновременно независима и дружелюбна, ще оказва силно сдържащо влияние върху другите държави и ще ги застави да се съгласят с резултатите, които отговарят на достойнството и интересите на Русия. Ще е необходимо до известна степен да посветим берлинския кабинет в нашите замисли и да го убедим, че ролята, която ние отреждаме на Прусия, ще спомага за укрепване на искрените отношения между двете монархии и двата двора."

Можеше ли, възклицава Линдхърст, да се предскаже по-пророчески курсът, към който пруският двор се е придържал през последната година и половина или една година? Прусия наистина подписала протоколите от 5 декември, 13 януари и 9 *април.* Цел-

та на тези протоколи била — да се евакуират Дунавските княжества и да се получат гаранции за независимостта на султана и целостта на Турция. Действувал ли е пруският двор в съответствие с тази цел? Във връзка със заема от 30 милиона талера за военни операции барон Мантойфел заявил: в посочените по-горе протоколи Прусия се изказа за политиката на Русия в смисъл, че е била извършена голяма несправедливост; но да отиде по-нататък от това и да вземе активно участие във войната Прусия не се смята задължена. Нима това е език на велика нация? И нима Прусия не е поела пряко задължение да защищава Турция, като е подписала договорите от 1840 и 1841 г.? Барон Мантойфел прибавил към това, че независимостта на Германия или германските интереси не се засягали от възникналия конфликт и поради това Прусия не се смятала задължена да принася каквито и да било жертви. Но самият барон Мантойфел в друг документ твърдял противоположното. Впрочем, ако царят овладеел Цариград, щяло да бъде излишно да се говори за германската независимост и германските интереси. Те ще трябвало да отстъпят пред превъзхождащата сила. Като засегна след това бегло оставката на военния министър Бонин, отзоваването на посланика Бунзен от Лондон и отказването от съставянето на адрес-отговор на пруските камари на тронната реч, Линдхърст „премина към втория акт на тази политическа драма“. След изтичането на значително време, заяви той, Австрия счела за възможно да поиска от Русия да евакуира Дунавските княжества. Това искане било съставено и изпратено за подпис в Берлин. От Берлин били изпратени до Виена контрапредложения, които били съвсем неприемливи, но станали причина за загубване на време, тъй като трябвало да бъдат представени за разглеждане от съюзниците. В това време Русия евакуирала Дунавските княжества, като обаче продължавала да окупирва част от тяхната територия по съображения от военен характер; същевременно тя заявила, че занапред възнамерява да заеме чисто отбранителна позиция; тогава Прусия напуснала обединението, твърдейки, че Русия била задоволила всички благоразумни искания. От тоя момент Прусия пускала в ход всички средства, за да разстрои плановете на Австрия. За тази цел тя се обръщала с предложения — в повечето случаи успешно — към Бундестага и към отделните германски държави. В същото време Русия изказала публично благодарност на две германски държави за отказа им да се присъединят към съюзниците. Той (Линдхърст) преминавал сега към третия и последен акт на тази драма. Съюзниците насрочили среща във Виена за 8 август, за да решат какви искания да предявят на

Русия като основа на каквито и да е преговори. Прусия, както обикновено, била осведомена за това и сведение ѝ се изпращало не един път. Тя не се отказала открито от участие в конференцията, но фактически не се явила на нея. Поради отсъствието ѝ съюзниците, вместо да съставят протокол, подписали нота, в която като основа на бъдещи преговори се изтъквали четирите пункта. На Русия било предложено да приеме тези четири пункта, но тя отказала да направи това. Прусия, от своя страна, публикувала и разпространила документ, в който изтъквала възражения против посочените четири пункта. Наред с това тя продължавала да въздейства върху Бундестага и върху отделните германски дворове с цел да попречи на присъединяването на малките германски държави към съюзниците. След сключването на договора от 2 декември на Прусия било съобщено, че ѝ се предоставя възможност да се присъедини към него. Прусия се отказала от присъединяване, но изявила готовност да сключи поотделно такива договори с Франция и с Англия. След като посочените страни дали съгласието си за това, Прусия в хода на различните преговори, внасяйки различни предложения, искала безкрайни изменения, очевидно знаейки, че и Франция, и Англия непременно ще ги отхвърлят. Когато той (Линдхърст) говорел за Прусия — имал предвид само *официална* Прусия. Той знаел, че населението на Прусия в огромното си мнозинство е настроено против Русия. Съвсем непонятно било как така Прусия, която отказала да се присъедини към договора от 2 декември, можела да иска да я поканят да участвува във виенските преговори. Той се надявал, че съюзните държави под никакъв предлог нямало да допуснат представител на Прусия, в противен случай Русия щяла да има на Виенската конференция не един, а два гласа. Пруската дипломация не се била променила от времето на Фридрих Велики. Той напомня за 1794 г., за времето малко преди сражението при Аустерлиц и след него и т. н.

Лорд Кларендон. — Той възнамерявал само да запълни няколко празноти в информацията за преговорите между Англия и Прусия. След като руското правителство отхвърлило условията на съюзниците, била свикана конференция на посланиците на съответните страни, която обаче просто не се състояла, тъй като представителят на пруското правителство не пожелал да участвува в нея. По-късно наистина пруският посланик в Лондон заявил на Кларендон, че неговото правителство възнамерявало да даде исканото разрешение на своя посланик във Виена, но той (Кларендон) отговорил: „Сега е твърде късно“. Кореспонденцията между Прусия и Австрия донесла полза на Русия. Още преди подпис-

ването на договора от 2 декември Прусия била канена да се присъедини към него, но безрезултатно. Прусия поискала да бъде допусната на новата конференция без каквито и да било условия, защото тази конференция била продължение на предишната, още незавършена конференция, която Прусия и не мислела да напуска. Във връзка с последното твърдение английското правителство се позовало на факта, че конференцията веднаж вече не могла да се състои поради нежеланието на Прусия да участвува в нея, въпреки нееднократните покани. А и при това новата конференция съвсем не била продължение на старата, защото когато Австрия през октомври и ноември се обърнала към Англия и Франция с молба да свикат отново такава, отговорили ѝ, че времето за протоколи и конференции било минало, но ако Австрия била съгласна да сключи с тях военен договор, те щели да видят не би ли могло да се постигне мир. Това довело до договора от 2 декември. По-късно била изказана готовност да се сключат отделни договори с Прусия.

„Но да позволим на Прусия да се ползва от всички привилегии, без да споделя с нас никакви опасности, да я допусием без каквито и да е условия на конференция, която може да завърши с мир, но може да доведе и до война в още по-големи мащаби, да допуснем Прусия без каквито и да е декларации от нейна страна, що се отнася до целите и политиката ѝ, без увереност, че сега или при нужда тя ще влезе в съюз с нас, без да знаем дали тя ще се яви на конференцията като неутрална, враждебна или приятелска държава — това е съвсем невъзможно."

Специалните мисии, които Прусия изпратила по-късно, каза Кларендон, били еднакво благожелателно приети както в Лондон, така и в Париж, но преговорите засега не били довели до нищо. Все пак той не смятал преговорите за прекъснати. Само преди три дни били направени нови предложения. За нещастие, Виенската конференция все пак се открила в един момент, когато Прусия се оказала отстранена от нея поради собственото ѝ поведение. На такава голяма държава като Прусия не подобавало да продължава и занапред да остава в тесните граници на германската затвореност. Много пъти Прусия била предупреждавана да изостави тази позиция, но тя неизменно отговаряла, че нейната политика бил мирът. А в действителност нейната политика не била „нито европейска, нито германска, нито руска" и по-скоро имала за цел да пречи на Австрия, отколкото да застрашава Русия. И все пак Прусия нямало да може дълго да упорствува в своята политика на изолация, когато са поставени на карта големи европейски интереси. Тя не можела да застане на страната на Русия — това би противоречало на националните чувства в Прусия и Германия.

Прусия разбирала много добре, че ако застане на страната на Русия против Австрия, ще изпадне в зависимост от първата. Прусия не искала да подкрепя Австрия. Напротив, тя заела по отношение на нея недружелюбна позиция.

„Затова аз твърдя, че Прусия заема изолирана и погрешна позиция. Това вероятно се харесва на нейните врагове, но предизвиква дълбоко съжаление у нейните съюзници и патриотите сред собственото ѝ население."

Щели да бъдат положени всички усилия, увери лорд Кларендон в заключение, за да се постигне сътрудничеството на Прусия.

В камарата на общините *лорд У. Греъм* отправи запитване до министър-председателя:

„Не е ли поискал австрийският посланик от лорд Кларендон обяснения във връзка с думите, казани от сър Роберт Пил при преизбирането му — че не може да има задоволително разрешение на източния въпрос без възстановяване на Полша и Унгария?"

Вместо да даде какъвто и да е отговор на този въпрос, *лорд Палмерстон* изказа само радостта си във връзка с това, че сър Роберт Пил е заел пост в неговото правителство. Що се отнасяло до Унгария, то според него Австрия отдавна знаела, че Англия би сметнала евентуално отделяне на Унгария от империята за голямо нещастие за Европа, тъй като обстоятелството, че в центъра на Европа съществува Австрийската империя като единно цяло, се смятало за съществен елемент на равновесието на силите. Що се отнася до Полша (тук се чу висок смях, предизвикан от малката пауза в отговора на Палмерстон и от странния тон, с който той продължаваше речта си) — той бил на мнение, че при сегашното ѝ устройство и при сегашната ѝ подялба тя била постоянна заплаха за Германия. При все това пунктовете, обсъждани сега във Виена, не включвали никакви положения за преустройство на Полша. Но Англия и Франция си запазили правото, в зависимост от обстоятелствата или военните събития, да допълват четирите пункта, въз основа на които сега се водят преговорите, с други положения, които могат да им се сторят важни за бъдещата безопасност на Европа.

Написано от К. Маркс на 21 март 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 141, 24 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

ПОСЛЕДНАТА ХИТРИНА НА НАПОЛЕОН[110]

„Ако Крез премине Халис, той ще разруши едно голямо царство." Този отговор, който Делфийският оракул дал на царя на Лидия, напълно уместно би могъл да се адресира сега до Луи Бонапарт във връзка с пътуването му за Крим. Неговото пътуване действително ще предизвика рухването на една империя, но не на Руската, а на неговата собствена.

Едно извънредно, ненормално положение поражда необходимост от ненормални действия. Всеки друг на негово място хората щяха да сметнат за безумец, ако той предприемеше подобно пътуване, в което неблагоприятните и благоприятните шансове за успех се намират в съотношение десет към едно. Луи Бонапарт вероятно напълно съзнава това и все пак е принуден да замине. Той е инициаторът на цялата експедиция; той доведе армията на съюзниците до незавидното положение, в което тя се намира сега, и е длъжен пред цяла Европа да я изведе от това положение. Та това е първият му военен подвиг, от изхода на който ще зависи, поне за известно време, неговата репутация като пълководец. За успеха на експедицията той отговаря с короната си.

Освен това има и по-малко сериозни причини, които също ни карат да смятаме рискованото пътуване до Крим за нещо, което има държавна важност. Войниците на Изток вече неведнаж са давали да се разбере, че са горчиво разочаровани в своите надежди за военна слава на новата империя. Във Варна и Базарджик* паладините** на Лъже-Карл Велики бяха приветствувани от собст-

* — сега град Толбухин. *Бълг. ред.*

** — т. е. рицарите. *Бълг. ред.*

вените им войски с прозвището „маймуни“. „A bas les singes! Vive Lamoricière!“* — викаха зуавите, когато Сент-Арно и Еспинас ги изпращаха в българската пустиня да умират от холера и треска. Сега войските вече не само противопоставят славата и популярността на генералите в немилост на съмнителната репутация на командирите, които днес оглавяват френската армия. Странното поведение на Жером Наполеон-младши през време на пребиваването му на Изток[111] напомни на опитните алжирски войници за съвсем другото поведение на орлеанските принцове в Африка, които, каквото и да се говореше за тях, всякога се намираха начело на своите войски и изпълняваха воинския си дълг. Контрастът между младия Омал и младия Наполеон бе, разбира се, достатъчно очебиен, за да подтикне войниците да казват: ако на власт бяха останали Орлеаните, принцовете щяха да са с нас в окопите, щяха да делят с нас опасностите и трудностите, а при това те не носеха името на Наполеон! Ето какво *говорят* войниците, а как може да бъдат заставени те да замълчат? Човекът, на когото „е разрешено да носи мундира на дивизионен генерал“, успя да опорочи военните традиции, свързани с името на Наполеон; останалите членове на императорското семейство са или твърде цивилни хора, природоизследователи, свещеници, или отявлени авантюристи; старият Жером не бива да се взема под внимание поради възрастта му, а при това някогашните му бойни подвизи не са му донесли голяма слава. Така че на Луи-Наполеон не му остава нищо друго, освен да замине сам. Междувременно слухът за предстоящото пътуване за Крим достигна и до най-отдалечените селца във Франция и бе посрещнат от селяните с възторг; а нали именно селяните направиха Луи-Наполеон император. Селяните са убедени, че един император, когото те самите са поставили на трона и който при това носи името на Наполеон, трябва и на дело да бъде Napoleon redivivus**; според тях мястото на Луи-Наполеон е начело на войските, които под негово командуване няма да отстъпят на легионите на великата армия. Севастопол не е превзет само защото още не е пристигнал там императорът; стига той да се появи там, бастионите на руската крепост ще станат на пепел като стените на Ерихон. И така, Луи-Наполеон вече не може, дори ако би поискал, да се откаже от своето обещание да замине, тъй като мълвата за неговото пътуване получи широко разпространение.

Ето защо приготовленията са в пълен ход. В допълнение към десетте дивизии, които вече се намират в Крим, там ще бъдат из-

* — „Долу маймуните! Да живее Ламорисиер!“ *Ред.*

** — възкръснал Наполеон. *Ред.*

пратени още четири, две от които в началото на кампанията ще трябва да образуват резервна армия при Цариград. Една от тези четири дивизии ще бъде съставена от императорската гвардия, друга — от сборни роти елитни войски, т. е. от гренадирите и волтижьорите* на парижката армия; останалите две дивизии (11-а и 12-а) или вече се товарят на кораби, или се концентрират в Тулон и Алжир. С пристигането на тези нови подкрепления числеността на френските войски в Крим ще достигне приблизително 100 000—110 000 души; през това време към края на април ще пристигнат там 15 000 пиемонтци и значителни британски подкрепления. И все пак едва ли може да се очаква, че съюзниците ще са в състояние да започнат кампания през май с армия от 150 000 души. Хераклейски Херсонес е превърнат в едно огромно гробище, при това съвършено изоставено, и положението там е такова, че с настъпването на горещо или влажно време той неизбежно ще стане огнище на всевъзможни епидемии; колкото и войски да се намират там, болестите и смъртността сред тях ще са толкова големи, че съюзниците ще понесат още по-ужасни загуби, отколкото досега. До пристигането на всички подкрепления действуващата армия на съюзниците няма никакви шансове да се придвижи напред от сегашните позиции, а подкрепленията ще пристигнат към средата на май, когато вече ще е избухнала епидемия.

Дори при най-благоприятни обстоятелства съюзниците ще трябва да оставят 40 000 души при Южната страна на Севастопол и на тяхно разположение ще има 90 000—100 000 души за експедиция против руската полева армия. И ако съюзниците не извършат особено сполучлив маньовър, а русите не допуснат сериозни грешки, то преди тази армия да успее да се съедини с турците при Евпатория, тя ще трябва след излизането си от Херсонес да разбие русите и да ги изтласка от Симферопол. Да предположим, че съединяването ще се осъществи без трудности, и все пак подкреплението, което турците ще могат да дадат на тази разнородна армия от французи, англичани и пиемонтци, ще е най-много 20 000 души, при това не напълно годни за сражение в открито поле. Изобщо това ще е армия приблизително от 120 000 души. Трудно е да си представим как такава армия ще може да съществува в една местност, която е опустошена от самите руси, която е бедна откъм зърнени храни и главното богатство на която — добитъка — русите, разбира се, ще се постараят да откарат към Перекоп. И най-малкото придвижване напред ще

---

* Волтижьор — ловък ездач. *Бълг. ред.*

породи необходимост да се достави значително количество фураж и да се отделят голям брой отряди за осигуряване на фланговете и съобщителните линии откъм морето. Руската нередовна кавалерия, която досега стоеше в бездействие, ще почне да ги безпокои с нападенията си. А в това време ще дойдат подкрепления и на русите; широката разгласа, която получиха провежданите през последните шест седмици военни мероприятия във Франция, даде на русите възможност да вземат своевременно необходимите мерки. Можем да не се съмняваме, че понастоящем две или три дивизии руси, взети от армиите във Волиния и Бесарабия или от новосформираните резерви, вече са на път за Крим, за да запазят там съотношението на силите.

Но най-голям отряд от състава на своята армия съюзниците ще трябва да отделят за блокадата на Севастопол откъм Северната страна. За тази цел ще се наложи да бъдат отделени 20 000 души и останалите още на разположение на съюзниците войски, които изпитват толкова сериозни затруднения в снабдяването, обременени с цели върволици волски коли с бойни припаси и продоволствие, едва ли ще са достатъчни, за да изтласкат от Крим руската полева армия.

Съвършено очевидно е, че лаврите, с помощта на които Луи Бонапарт възнамерява да си спечели в Крим името на Наполеон, растат доста високо и не е тъй лесно да се откъснат. Но всичките трудности, за които говорихме досега, са само трудности от чисто местен характер. Главното възражение против подобен начин на водене на войната в Крим е в последна сметка това, че този начин отвлича към второстепенен военен театър, дето дори най-големият успех не решава нищо, една четвърт от всички въоръжени сили на Франция, които могат да бъдат използвани. И именно това безразсъдно упорство спрямо Севастопол, превърнало се в своего рода суеверие и придаващо фиктивно значение както на успехите, така и на неуспехите, представлява най-основната грешка на целия план за кампанията. А фиктивното значение, придавано на всички събития в Крим, с удвоена сила бие от рикошет по самия злополучен автор на този план. За Александър Севастопол съвсем не е Русия, но за Луи Бонапарт невъзможността да завземе Севастопол е равносилна на загубване на Франция.

Написано от Ф. Енгелс около 23 март 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4358, 7 април 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

СРАЖЕНИЕТО ПРИ СЕВАСТОПОЛ[112]

В днешния брой на нашия вестник се печатат официални френски, английски и руски съобщения за сражение между противниците при Севастопол. Това доста важно събитие заслужава да дадем в допълнение към официалните документи някои пояснения и коментарии за него.

Преди около месец вилазките на руските, обикновено успешни, ни дадоха възможност да направим извод, че траншеите са изнесени напред на такова разстояние, при което се е установило равновесие на силите на обсадените и на обсаждащите*; с други думи, траншеите са изнесени толкова близко, че русите в момент на вилазка могат да съсредоточат в който и да е участък на тези траншеи отряд най-малко равен на силите, които съюзниците могат да докарат за един-два часа. А понеже един-два часа са напълно достатъчни, за да се извадят от строя оръдията на една батарея, като се затъкнат, съюзниците, разбира се, не можели да придвижват своите апроши напред. От този момент нататък съюзниците прекратили активните действия, додето пристигнали три френски бригади (една от 8-а и две от 9-а дивизия), които дали възможност да се смени част от английската пехота и да се засилят траншейните караули. Същевременно пристигането на генералите от инженерните войски Ниел и Джонс активизирало обсадните работи и дало възможност да се поправят грешките, допуснати главно поради упорството на френския генерал Бизо и поради малочислеността на английската пехота. Прокарани били

* Виж настоящия том, стр. 58—59. *Ред.*

нови апроши, особено в участъка на разположението на английските войски, дето на около 300 ярда от руските укрепления на Малахов курган бил създаден нов паралел. Някои от новосъоръжените батареи се изнесли толкова далече в посока към Инкерман, че щом им се удадѐ възможност да открият огън, те ще могат да обстрелват част от руските батареи откъм тила или да водят по тях надлъжен огън. Срещу тези нови линии от съоръжения русите предприели действия, осъществени с изключително майсторство и смелост.

Както показват плановете, руските отбранителни линии обхващат града в полукръг от началото на Карантинния залив до вътрешното военно пристанище и оттам — до началото на Килен-залив. Последният представлява малък залив, образуван от дълбок овраг, който започва от голямото пристанище в Севастополския залив и достига далеч навътре в платото, където е разположен лагерът на съюзниците. По западната страна на този овраг има редица височини, които образуват линията на отбраната на русите; най-значителната от тях е Малахов курган; благодарение на своето господствуващо положение тази височина е ключова позиция на целия десен фланг на русите. На източната страна на оврага и на Килен-залив има друга височина; намирайки се напълно в обсега на огъня както на батареите, така и на военните кораби на русите, тя оставала недостъпна за съюзниците поради това, че те не успявали напълно да нарушат съобщителните линии между Севастопол и Инкерман, прикривани от огъня на фортовете и на батареите от северната страна на пристанището. Но тъй като съюзниците поставили своите батареи на позиции източно и югоизточно от Малахов курган, което им дава възможност да застрашават руските отбранителни линии от фланг и тил, тази неутрална височина придобила важно значение. Ето защо през нощта срещу 21 февруари русите изпратили там работна команда, която да направи редут,* проектът за който бил разработен предварително от техни инженери. На сутринта съюзниците видели дълга траншея и строящи се отвъд нея парапети, но очевидно, без ни най-малко да разбират значението на тези работи, ие пречели на извършването им. На следващата сутрин редутът бил завършен, наистина не напълно, тъй като — както показаха последвалите събития — профилът, т. е. дълбочината на рова и здравината на парапета, бил още крайно недостатъчен. Съюзниците вече почнали да разбират, че това укрепление заема превъзходна позиция, давайки на русите възможност да обстрел-

* — Селенгинския редут. *Ред.*

ват с анфиладен огън техните анфиладни батареи, и по този начин прави тези батареи почти безполезни. Инженерите заявили, че това укрепление трябва да бъде завзето на всяка цена. Затова Канробер при най-строга тайна сформирал щурмова колона, която се състояла от около 1 600 зуави и 3 000 войници от морската пехота. Тъй като заповедта за операцията била отдадена късно през нощта, и то неочаквано, съсредоточаването на войските на установеното място се позабавило и било вече 2 часа сутринта на 24 февруари, когато войските начело със зуавите тръгнали най-после в атака. В резултат на кратък скок напред те се озовали на двадесет ярда от рова. Както обикновено при такива атаки, не се разрешавало да се дава никакъв изстрел; на войниците било заповядано да снемат от пушките капсулите, за да се избегне ненужна и преждевременна стрелба. Изведнаж се чули думи на руска команда и силен отряд руси, който се намирал вътре в редута, се изправил на крака, изкарал пушки над парапета и дал залп по настъпващата колона. Поради тъмнината и поради дълбоко вкореннлото се сред войниците, които действуват в траншеи, правило — да се стреля всякога направо през парапета — този залп нанесъл само незначителни щети на тясната глава на колоната на настъпващите. Зуавите, чието придвижване почти не било забавено от полегатите скатове на незавършените още ров и вал, в един миг се озовали в редута и се хвърлили върху противника на щик. Започнала ожесточена ръкопашна схватка. След известно време зуавите овладели половината редут, а малко по-късно русите го изоставили напълно. В това време морската пехота, която вървяла на незначително разстояние след зуавите, неизвестно защо — дали защото се била заблудила, или пък поради някаква друга причина — спряла на склона на възвишението. Тук тя била атакувана откъм двата фланга от колона руси, която, въпреки ожесточената съпротива на морската пехота, я изтласкала от височината. Очевидно през време на този бой или скоро след него се било разсъмнало, тъй като русите бързо се оттеглили от височината, като оставили редута в ръцете на зуавите, върху които след това се стоварил огънят на цялата руска артилерия, която можела да се използва за тази цел. За известно време зуавите залегнали, а няколко придружаващи ги стрелци-доброволци се приближили пълзешком до укрепленията на Малахов курган и почнали да се опитват да стрелят по руските канонири през амбразурите. Но обстрелът бил твърде силен и скоро зуавите трябвало да се оттеглят на склона на височината, обърнат към Инкерман, дето те били защитени от огъня на повечето батареи. Те твърдят, че отнесли със себе си всички свои ранени.

В тази малка операция зуавите под командуването на генерал Моне действували с голяма смелост, а руските — с голямо изкуство и с присъщата им упоритост. Силите на руските възлизали на два полка — Селенгинския и Волинския, числеността на които след няколкото кампании се свела до не повече от 500 души на батальон, или всичко 4 000 души. Командувал ги генерал Хрушчов. Действията на руските били толкова успешни, че французите заявяват, че целият план за атаката бил уж предварително известен на руските. Атаката на руските срещу войниците от морската пехота завършила с пълен и почти мигновен успех, а отстъплението им от незавършения редут поставило клетите, лишени от подкрепа зуави под мощния огън на артилерията, която мълчала, докато борбата се водела вътре в редута.

Генерал Канробер забелязал, че това поражение подействувало твърде силно върху неговите войски. Нетърпението, което вече неведнаж се чувствувало, се проявило сега с пълна сила. Войниците искали да се щурмува градът. Думата „предателство“, това постоянно оправдание за всяко поражение, понесено от французите, се произнасяла високо и се споменавало дори името на предателя, който издал на противника тайните решения на френския военен съвет; смятало се — без особени основания за това, — че този предател бил генерал Форе. Канробер изпаднал в такава уплаха, че на часа написал заповед, в която цялата операция била представена като блестящ, макар и относителен успех, и същевременно изпратил бележка до лорд Раглан, предлагайки незабавно да се започне щурм — което, разбира се, било отхвърлено от лорда.

А руските удържали този нов редут и се заели с по-нататъшното му изграждане. Тази позиция е много важна. Тя осигурява съобщителните линии с Инкерман и подвоза на продоволствие откъм тази страна. Тя застрашава цялата дясна страна на обсадните съоръжения на съюзниците от фланг и налага да се прокарат нови апроши, за да бъде обезвредена. Нещо повече, всичко това свидетелствува за способността на руските не само да задържат своите позиции, но и да се придвижват напред отвъд тях. През втората половина на февруари руските създали при новия редут система от контраапроши в посока към укрепленията на съюзниците. Но в донесенията не се посочва точната посока на тези съоръжения. Във всеки случай наличието на споменатите по-горе два линейни полка в Севастопол показва, че гарнизонът, който се състоял само от морска пехота и моряци, е бил значително попълнен и разполага сега с достатъчни сили, в случай че противникът предприеме някакви действия.

Последните съобщения говорят, че около 10—11 март съюзниците ще могат да открият огън от своите батареи по отбранителните укрепления на русите. Но може ли да се очаква, че при ресурсите, с които разполагат русите, и при трудностите, които изпитват съюзниците, ще може да се изпълни първото необходимо условие за успех, а именно: огънят на обсаждащите да е по-силен от огъня на обсадените и при това толкова по-силен, че да могат да бъдат заставени руските батареи да замлъкнат, преди англичаните и французите да са изразходвали бойните си припаси? Но да предположим дори, че този резултат бъде постигнат; да допуснем, че в този решаващ момент полевата армия на русите няма да направи опити да овладее позициите при Инкерман и Балаклава; да предположим, че бъдат предприети редица атаки срещу първата линия на отбраната на русите и че тази линия бъде превзета. Какво ще стане тогава? Пред щурмуващите колони ще изникнат нови отбранителни укрепления, нови батареи и солидни сгради, превърнати в малки крепости, за унищожаването на които ще са необходими нови батареи; под град от картеч и куршуми съюзниците ще бъдат принудени да отстъпят, и най-многото, което те ще могат да направят, е да удържат в свои ръце първата линия на отбраната на русите.

Подир това ще последва обсада на втората, а после и на третата линия, да не говорим за многобройните малки заграждения, които руските инженери — а ние сега вече знаем какво представляват те — сигурно не са забравили да построят в пределите на поверения им участък. И същевременно дъждовете и зноят, зноят и дъждовете, сменящи се последователно на почва, пропита с миазми в резултат от разлагането на хиляди трупове на хора и коне, ще причинят нечувани и неизвестни досега болести. Наистина епидемията ще бушува не само извън пределите на града, но и вътре в него, но никой не знае коя от страните първа ще капитулира пред нея.

Настъпването на пролетта ще означава ужасни бедствия за този малък полуостров, широк пет и дълъг десет мили, дето трите най-могъщи държави в Европа водят упорита борба; и Луи Бонапарт ще има всички основания да се поздрави, ако неговата велика експедиция започне най-сетне да дава обилни плодове.

Написано от Ф. Енгелс около 23 март 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4358, 7 април 1855 г. като уводна статия и в „Neue Oder-Zeitung", бр. 143, 26 март 1855 г.

Печата се по текста на вестник „New-York Daily Tribune", сверен с текста на „Neue Oder-Zeitung"

Превод от английски

К. МАРКС

КЪМ ИСТОРИЯТА НА СЪЮЗА С ФРАНЦИЯ

Лондон, 24 март. Вестник „Press"[113], орган на Дизраели, предизвика през миналата седмица буря в чаша вода със своето твърдение, че „император Луи" бил единствената пречка по пътя към сключването на мира и че той е обвързал Австрия, като е сключил с нея тайно „споразумение", от което тя се стремяла да се освободи. Торите защищаваха англо-френския съюз като своя рожба. Нима лорд Малмсбъри не скрепи съюза с Бонапарт?[114] Нима Дизраели не обсипа със саркастични насмешки в парламента Греъм и Ууд, задето престъпно клеветели пред своите избиратели държавния преврат от 2 декември? Нима в продължение на две години торите не бяха най-върлите глашатаи на войната както от парламентарната трибуна, така и в пресата? И сега изведнаж без всякакъв преход и без всякакви церемонии — инсинуации против съюза с Франция, язвителности по адреса на „император Луи" и проповядване на мир! Остарелият и грохнал орган на маститите тори „Morning Herald", непосветен в тайните на водачите на партията, със съмнение поклащаше глава и мърмореше резки думи на протест против непонятните за него халюцинации на вестник „Press". Но последният днес отново се връща към съдбоносната тема. На най-видно място той печата с едър шрифт следното съобщение:

„Изясниха се важни обстоятелства. Когато неотдавна писахме, имахме основания да предполагаме, че congress re infecta* ще бъде прекъснат и

* — конгресът, без да е завършил работата си. *Ред.*

лорд Джон Ръсел веднага ще се върне в Англия. Тонът на Австрия по отношение на Русия, който се промени след смъртта на император Николай, и особено декларацията на австрийския император, изпратена до Александър II, несъмнено спомогнаха за такъв изход. Имаме основания да предполагаме, че френският император е премахнал пречките по пътя към всеобщото омиротворяване и че Франция ще се съгласи на пълно изтегляне от Крим, без да поставя никакви условия, що се отнася до разрушаването или намаляването на укрепленията в този район.“

За пояснявайне на това пророчество „Press“ се позовава на „достоверните подробности, съобщени в неговата уводна статия“. Но тъкмо тези подробности странно противоречат на основаното на тях и тъй прибързано направено заключение.

„Работите във Виена“ — се казва в уводната статия — „с всеки изминат час вземат все по-разумен и благоприятен обрат; важно е поради това просветеното миение от двете страни на Ламанш да употреби цялото си влияние, за да не допусне резултати, които биха могли да предизвикат раздразнение и съжаление. Ако през 1853 г. нашите министри бяха проявили искреност по отношение на англо-френския съюз, вероятно нямаше да има и повод за война; а ако не се успееше да се избегне войната, тя щеше да се води, по всяка вероятност, успешно и победоносно. Вместо да сключи приятелски съюз с Франция, английското правителство загуби цяла година, за да постигне онова, което то наричаше *Adhäsion* на големите германски държави*. Войната на западните държави против Русия не можеше да бъде оправдана с нищо друго, освен с твърдото решение да бъде чувствително окастрена нейната империя на юг. Това беше единственото разрешение на източния въпрос. В 1853 г. моментът беше благоприятен — но бе изпуснат. Губехме напразно време и пари, отказахме се от армия и от слава. Ако през 1853 г. бяхме искрени с Франция, германските държави щяха да бъдат принудени да ни последват. А какво се получи сега? Австрийският император увери император Александър, че „Австрия не се стреми към стесняване границите на Русия, нито се стреми да нанесе каквато и да било вреда на нейните владения“. Тези думи допускат само едно тълкуване. А що се отнася до тайното споразумение между Франция и Австрия, за което ние вече по-рано намеквахме, то от твърде авторитетен източник научихме, че макар това споразумение да има явно характер на постоянен съюз между двете империи, в него не се съдържа нищо, което неизбежно би трябвало да доведе до нападение на Австрия върху Русия. — Руският император е готов да приеме такива мирни условия, които наистина не означават разрешение на източния въпрос, но несъмнено са признание на провала на агресията и до известна степен изкупление за извършеното насилие. Ние смятаме, че моментът за по-грандиозна политика е изпуснат, че такова стечение на обстоятелства, което би могло да осигури независимост на Европа, няма да се повтори тъй скоро; все пак и сега може още да се постигне мир, изгоден изобщо за Европа, благоприятен за Турция и не безславен за западните държави. Но ние имаме основание да се опасяваме, че преговори за такъв мир няма да се водят. Кой пречи на това?... Френският император. Ако той е и сега на мнение, че въпреки неблагоприятните условия източният въпрос трябва да бъде разрешен, ние нямаше да говорим, че Англия трябва да се оттегли. Но ние знаем, че намеренията на императора са съвсем други...

* — привличане, присъединяване. *Ред.*

Френският император измисли едно mezzo termino* между стесняването на руските граници и преговорите за предполагаемия мир, което е опасно и може да стане съдбоносно. Императорът мечтае за кампания, пълна с блестящи подвизи, която ще възстанови неговия prestige (блясък); кампанията трябва да завърши с мир, който не ще промени териториалните границн на Европа и Азия нито на една йота повече, отколкото предвиждат австро-руските предложения, на които вече бе готов да се съгласи извънредният пълномощен представител на Англия във Виена. Без дори да говорим за онази част от плана, която означава готовност да бъде принесен в жертва животът на хиляди човешки същества просто за възстановяване на *престижа*... ние смятаме безразсъдността на този план за също тъй крещяща, както и неговата безнравственост. А какво ще стане, ако кампанията, замислена с цел за престиж, не успее?... Освен препятствията, които руските войски поставят в Крим, не по-малка заплаха от оръжието е чумата. Ако тази кампания, замислена с цел за *престиж,* не успее, какво ще стане с Англия и Франция? На чия страна ще се окажат тогава големите германски държави? Перспективата е една: упадък и гибел на Европа. Дори и ако шансовете не бяха против нас, имаме ли ние право да ускоряваме настъпването на такива опасности, и то не в името на определена политика, а за обикновена демонстрация? За повелителя на французите може и да е много мъчително да изпусне такъв удобен случай; не по-малко мъчително е това и за английския народ. Но държавните дейци трябва да се съобразяват с обстоятелствата. Нито Франция, нито Англия, нито Русия се намират през 1855 г. на същите позиции, на които се намираха през 1853 г. Горко на онези, които извършиха предателство към висшите интереси на Европа. Нека ги постигне участта, която те заслужават. Повелителят на французите и кралицата на Англия не са виновни, но те не трябва, подобно на загубили ума си комарджии, в безумния порив на разочарованието или в пароксизма на отчаянието да форсират надвисналото над тях нещастие."

В същия вестник се говори за памфлета на Жирарден „La Paix"[115], в който едновременното разоръжаване на Севастопол и Гибралтар се приветствува като истинско разрешение на въпроса за мира.

„Помислете си само" — възклицава „Press", — „че този памфлет или, по-точно, неговата продажба е разрешена от френското правителство, а неговият автор е близък и интимен приятел, съветник и другар на предполагаемия наследник на престола!"

Тук заслужава да отбележим, че дербитите, чийто орган е „Press", се стремят към коалиция с миролюбивата манчестерска школа и че правителството, от своя страна, се опитва да го привлече на своя страна посредством законопроекта за отменяване на гербовия данък върху вестниците (към него ще се върнем отново). Идеята за чисто демонстративна кампания, идеята за европейска война не за нанасяне удар на могъщия противник, а за спасяване на собствения *престиж,* идеята за показна война трябва, разбира се, да ядоса извънредно много всеки здравомислещ

* — нещо средно, среден път. *Ред.*

англичанин. Възниква въпросът: не е ли тази идея една от „idées napoléoniennes“[116], както я разбира и е принудена да я разбира реставрираната монархия?

Написано от К. Маркс на 24 март 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 145, 27 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

К. МАРКС

НАПОЛЕОН И БАРБЕС. — ГЕРБОВИЯТ ДАНЪК ВЪРХУ ВЕСТНИЦИТЕ

Лондон, 27 март. От достоверни източници научихме, че посещението на Бонапарт в Сентджеймския дворец[117], набелязано за 16 април, ще послужи като повод за голяма *протестна демонстрация.* Чартистите поканиха френския емигрант *Арман Барбѐс* да пристигне в Лондон също на 16 април, дето по случай пристигането му ще бъдат организирани улично шествие и голям митинг. Но засега не се знае дали здравословното състояние на Барбес ще му позволи да предприеме пътуване по море.

Вчера в камарата на общините мина на второ четене законопроектът за отменяване на гербовия данък върху вестниците. Основните положения на този законопроект се свеждат до следното: 1) Принудителният гербов данък върху вестниците се отменява. 2) Периодичните издания, печатани на хартия с герб, се ползват, както и по-рано, с привилегията на безплатно изпращане по пощата. Третата точка засяга обема на печатните материали, изпращани по пощата, и най-сетне още една точка гласи, че вестниците, които се печатат на гербова хартия, са длъжни да внасят данък в случай на възможни съдебни процеси за клевета. За да характеризираме старата система на данъчно облагане на вестниците, достатъчно е да приведем няколко примера. Издаването на ежедневен вестник в Лондон изисква капитал най-малко 50 000—60 000 фунта стерлинги. Целият английски печат, с рядко изключение, поде против новия законопроект най-безсрамна и непристойна кампания. Нима са нужни други доказателства, че старата система е покровителствена система по отношение на съществуващия печат и запретителна система по отношение на

продукцията на свободното духовно творчество? Свободата на печата беше досега в Англия изключителна привилегия на капитала. Незначителният брой седмичници, които представляват интересите на работническата класа — за издаване на ежедневни вестници, разбира се, не можеше да става и дума, — трудно поддържат своето съществуване благодарение на седмичните пожертвования на английските работници, които принасят съвършено други жертви в името на общите цели в сравнение с работниците от континента. С трагикомичен патос левиатанът на английския печат — „Times“ — гръмогласно зове към борба pro aris et focis*, т. е. за вестникарския монопол, ту скромно сравнявайки се с Делфийския оракул, ту уверявайки, че в Англия има само един-единствен достоен за запазване институт, а именно „Times“, ту претендирайки за господство в областта на световната журналистика и — без всякакъв Кючук-Кайнарджийски договор — за протекторат над всички журналисти в Европа.

Цялото това „cant“** на вестник „Times“ получи достоен отговор на вчерашното заседание на камарата на общините в речта на чудака *Дръмонд*, който каза:

„Печатът днес е търговско предприятие и нищо повече... Господа Уолтеровци“ (главните акционери на „Times“) „имат, разбира се, също такова право да учредят фабрика за политическо празнодумство, както г. Брайт — фабрика за памучни изделия... Вестник „Times“ умее да води работите подобре от своите съперници. Уолтеровци винаги са имали под ръка ловки хора — адвокати с дългогодишна практика и подобни на тях лица, — всякога готови да се изказват и за, и против по всеки въпрос. Такива са например господата Бърнс, Олсейджър, Стърлинг, Делейн, Морис, Лоу и Дейсънт. Всички тези джентълмени се придържат към различни гледища. А глупавите вестници, които не разбират от търговия, например „Morning Chronicle“, се присъединяват към някоя определена партия. Един вестник става орган на пилитите, друг — на дербитите и т. н. Докато процъфтява партията на пилитите, процъфтява и нейният вестник, но щом работите на пилитите вървят зле, не е лесно и на вестника им. Веднага виждаш, че не са делови хора. Истинското изкуство — и тук „Times“ показва своето майсторство — се състои в това, да наемаш цяла тайфа джентълмени, които се придържат към различни мнения, и да ги заставяш да пишат. Разбира се, нито един от тези господа не може да бъде обвинен в непоследователност; да допуснем, че всеки от тях винаги се придържа към едни и същи възгледи и по тоя начин всеки от тези журналисти поотделно е твърде последователен; но ако ги вземем всички заедно, ще трябва да признаем, че няма нищо по-непоследователно в света. Истинското съвършенство на журналистиката се състои очевидно в спазването на принципа: индивидуална порядъчност и колективно безчестие както в политиката, така и в литературата. Такъв принцип е много изгоден и „Times“ винаги му напомнял за един от неговите арендатори, на когото той възложил да пресуши заблатен участък земя. „За нищо на света! — казал арендаторът. —

* — за олтара и огнището, за своето кръвно дело. *Ред.*

** — „лицемерие“. *Ред.*

Само не го пресушавайте! В дъждовно време ще се намери на него нещо за кравата, а ако няма нищо за кравата — ще поникне нещо за свинята; а ако пък не се окаже нищо и за свинята — винаги ще се намери нещо за гъската." Що се отнася до продажността на вестниците — тук има преки доказателства по отношение на „Times", за който Наполеон на времето казал: „те ми изпратиха „Times", подлия „Times", вестника на Бурбоните". В една от книгите на О'Мар се твърди, че вестник „Times" получавал от него всеки месец по 6 000 франка. О'Мар имал в ръцете си официални разписки за получените пари с подпис на издателя на вестника. О'Мар също разказва, че Наполеон преди изгнанието си на Елба получавал предложения от различни вестници, по-специално от „Times", да пишат в негова защита. Наполеон отклонил тези предложения, но по-късно трябвало да съжалява за решението си."

Към изложеното по-горе ще добавим само, че вестник „Times" в 1815 г. настоявал Наполеон — когото той представял като главатар на европейската демагогия — да бъде предаден на военния съд и да бъде осъден на разстрел. А в 1816 г. същият вестник искал да бъдат отново подчинени на властта на английския деспотизъм Съединените северноамерикански щати — „този гибелен пример на победоносен бунт".

Написано от К. Маркс на 27 март 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 151, 30 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

*РАЗОБЛИЧЕНИЯТА НА СЛЕДСТВЕНАТА КОМИСИЯ

Лондон, 28 март. Следствената комисия на камарата на общините има вече повече от 12 заседания и резултатите от нейните разследвания в значителната си част са известни на публиката. Бяха разпитани свидетели от най-различни слоеве на обществото, като се почне от Кембриджкия херцог и се свърши с г. Макдоналд от „Times“, и всички техни показания се отличаваха с рядко единодушие. На проверка бяха подложени различните отрасли на управлението и всички те се оказаха не само в незадоволително, а чисто и просто в позорно, скандално състояние. Щабът на армията, медицинската служба, управлението по доставките, интендантството, транспортната служба, управлението на военните болници, санитарната полиция, пристанищната полиция в Балаклава и Цариград — всички бяха признати за негодни без никакво възражение. Но колкото и лошо да беше всяко ведомство поотделно, цялото великолепие на тази система се разкри едва в процеса на взаимния им допир и на взаимодействието им. Регламентите били така изумително съставени, че когато влезли в сила, никой не знаел къде започва и къде свършва неговата компетенция и към кого трябва да се обръща. Прочетете описанието на положението на работите във военните болници, описанието на позорно жестоките условия, в които — поради немарливост или лекомислие — се намирали болните и ранените както на борда на транспортните плавателни съдове, така и след пристигането на местоназначението. При отстъплението от Москва не е имало подобни ужаси. И всички тези неща ставали в Скутари, на две крачки от Цариград — голям град с неговите богати ресурси, — а не при

бързото отстъпление, когато казаците преследвали по петите отстъпващите, отрязвайки им пътя за снабдяване; всичко това ставало през време на още успешната кампания, в един пункт, защитен от нападения на противника, в големия централен склад, дето Великобритания бе съсредоточила запасите за своята армия. И виновници за всички тези ужаси са били не варвари, а джентълмени, които принадлежат към „горните 10 хиляди", по своему мекосърдечни хора. Fiat* регламентът, pereat** армията! „Обърнете се към друго ведомство, тази работа не влиза в нашата компетенция!" — „Но къде да се обърнем тогава?" — „В нашата компетенция не влиза да знаем кое ведомство е компетентно, а дори и да влизаше в нашата компетенция, ние не сме компетентни да ви го съобщаваме." — „Но болните се нуждаят от ризи, сапун, бельо за леглото, жилище, медикаменти, брашно, портвайн. Те умират със стотици." — „На нас наистина много ни е жал, че цветът на Англия тъй бързо гине, но не можем да помогнем с нищо. Ние нищо не можем да дадем, дори и да имаме, без съответни официални разпореждания, подписани от половин дузина лица, две трети от които отсъствуват, намират се в Крим или на други места." И войниците, подобно на Тантал, трябвало да умират, виждайки, дори осезавайки всички ония блага, които биха могли да им спасят живота. Не се намерил нито един мъж, който да е имал достатъчно енергия, за да разкъса тази мрежа на рутината и да действува на своя отговорност, ръководейки се от изискванията на момента и независимо от регламента. Само едно лице се осмелило да направи това, и това лице било *жена* — мис *Найтингейл*. Като се убедила, че необходимите неща се намират на склад, тя взела със себе си няколко смелчаци и извършила найистинска кражба чрез взлом от склада на нейно величество, като заявила при това на вцепенилите се от страх интенданти:

„Сега аз имам всичко, което ми беше необходимо. А сега идете и съобщете в Англия за това, което сте видели. Цялата отговорност поемам аз."

Старите баби, които се разпореждали в Цариград и Скутари, не само не били способни на подобна смела стъпка, но се оказали такива страхливци, че би било трудно да го повярваме, ако не разполагахме със собствените им откровени признания. Например един от тях, някой си д-р *Ендрю Смит*, който бил известно време началник на военните болници, бил запитан от следствената комисия: нима в Цариград не е имало средства за купуване на необ-

* — Да живее. *Ред.*
** — нека загине. *Ред.*

ходимите неща и не е имало пазар, откъдето да бъдат те доставени?

„О да!“ — отговорил той, — *„но, повярвайте, след четиридесет години рутина и бюрократично разтакане в родината на мене ми беше трудно в течение на няколко месеца да свикна с мисълта, че някакви средства действително се намират на мое пълно разположение“*.

И на подобни стари баби е била поверена британската армия! И най-живите описания, които се привеждаха в печата и парламента, бледнеят пред картината на действителността, която се разкри пред нас в показанията на свидетелите. А какво да се каже за господа хербертовци, гладстоновци, нюкясъловци и tutti quanti*, за елегантните и изтънчени чиновници на Пил, които неведнаж наричаха в парламента лъжа̀ сега вече доказаните факти и ги отхвърляха с такова яростно ожесточение, каквото трудно беше да се очаква от тези „високоуважаеми“ господа! Тези денди от Exeter Hall[118], пюзиитски контета, за които разликата между *„превъплъщението“* и *„истинското присъствие“* е жизнен въпрос, се заеха с оная характерна за тях „скромна“ самоувереност с ръководенето на войната и до такава степен преуспяха в „превъплъщението“ на британската армия, че тя загуби всякакво „истинско присъствие“. „Тя се намира някъде — отговаря Гладстон, — към 1 януари британската армия в Крим наброяваше 32 000 души.“ За негово нещастие, ние разполагаме със свидетелството на Кембриджкия херцог, че след сражението при Инкерман, на 6 ноември, британската армия не е наброявала и 13 000 щикове, а знаем, че от ноември—декември насам тя е загубила около 3 000 души.

А през това време известията за възмущението на камарата на общините против министрите, за комисията на Робък и за широкото недоволство в Англия стигнаха до Крим. Посрещнати радостно от войниците, тези известия вдъхнаха страх у генералите и началниците на различните ведомства. Една седмица след това се получи съобщение, че са заминали представители на комисията, които имат пълномощия да водят преговори и разследване. Това подейства като галваничен ток върху паралитици. Едновременно се заловиха за работа железопътните работници, несвързани нито с традициите, нито с правилата, нито с бюрократичните навици. Те осигуриха място за десант, пуснаха в ход железните лопати, построиха корабостроителници, скривалища, бентове, и преди още забавните стари джентълмени да се опомнят, ето че първите релси бяха вече поставени. За обсадата тази железопътна линия няма

* — тем подобни. *Ред.*

вероятно особено значение — всички предимства, които тя дава, е можело да се постигнат по-просто и по-евтино, — но тя донесе огромна полза вече със самия си пример, като на безпомощна Англия на рутината явно противопостави съвременна промишлена Англия. Енергичното „движение напред" на железопътните работници изтръгна британската армия от състоянието на магьосническо вцепенение — вцепенение, породено от илюзията за мними невъзможности, която доведе английските офицери и войници до тъпия фатализъм на турците и ги застави да гледат спокойно на сигурната гибел като на неумолима съдба. Благодарение на железопътните работници в армията отново започнаха да говорят: „Aide-toi et le ciel t'aidera"*. В течение на шест седмици всичко прие друг вид, Раглан и неговият щаб, дивизионните и бригадните генерали всеки ден се явяват в траншеите, оглеждат и дават заповеди. Интендантството можа да намери коне, каруци и хора да ги карат, а войските успяха да направят скривалища за своите болни и отчасти за самите себе си. Медицинският персонал премахна в болничните палатки и бараки най-крещящите безобразия. Почнаха да се появяват бойни припаси, екипировка, дори прясно месо и зеленчуци. До известна степен редът започна да надделява и въпреки че все още има много стари злини, които трябва да бъдат премахнати, все пак подобряването в положението на работите е неоспоримо и поразително.

Написано от К. Маркс на 28 март 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 153, 31 март 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

БРИТАНСКАТА АРМИЯ

Ние имахме възможност да се запознаем с отчетите на около дванадесет заседания на известната комисия, назначена от камарата на общините за разследване положението на британската армия в Крим. Разпитани били свидетели от всички слоеве на обществото, като се почне от херцог Кембриджки, и всички техни показания се отличавали с удивително единодушие. На проверка били подложени всички звена на управлението и те се оказали до едно не само в незадоволително, а чисто и просто в скандално състояние. Щабът на армията, медицинската служба, управлението по доставките, интендантството, транспортната служба, управлението на военните болници, санитарната и изправителната полиция, пристанищната полиция в Балаклава — всички били признати за негодни без никакво възражение.

Но колкото и лошо да било всяко ведомство поотделно, цялото великолепие на тази система се разкрило едва в процеса на взаимния им допир и взаимодействие. Регламентите на тези учреждения били съставени тъй великолепно, че когато след стоварването на войските в Турция те влезли в сила, никой не знаел къде започва и къде свършва неговата компетенция и към кого трябва да се обръща по един или друг въпрос; затова от спасителен страх пред отговорност всички започнали да прехвърлят задълженията от своя гръб на чужд. При тази система болните във военните болници били третирани с позорна бруталност. Лекомислието и немарливостта се отразявали тежко върху болните и ранените както на борда на транспортните плавателни съдове, така и след пристига-

нето на местоназначението. Разкритите факти изглеждат просто невероятни; дори при отстъплението от Москва не е имало подобни ужаси. А при това тези факти действително били налице в Скутари, на две крачки от Цариград, голям град, който разполага и с работна сила, и с материални ресурси. Всичко това ставало не при бързо отстъпление, когато казаците преследват по петите отстъпващите и им отрязват пътя за снабдяване, а през време на относително успешна кампания, в пункт, защитен от нападение на противника, в големия централен склад, дето Великобритания е съсредоточила запасите за своята армия. И виновниците за всички тези ужаси и мерзости били не някои коравосърдечни варвари. Виновниците били възпитани английски джентълмени от знатен произход, склонни към мекосърдечие, филантропия и благочестие. Като човек всеки от тях несъмнено би направил охотно всичко необходимо; като официални лица те били длъжни да стоят със скръстени ръце и да гледат хладнокръвно всичките гнусотии, утешавайки се с мисълта, че даденият случай не е предвиден нито от един от отнасящите се до тях параграфи на регламента на нейно величество. Нека по-добре загинат хиляда войници, отколкото да бъде нарушен регламентът на нейно величество! И войниците, подобно на Тантал, трябвало да умират, въпреки че съвсем близко до тях — едва ли не на хвърлей камък, се намирали всички блага, които биха могли да им спасят живота.

На това място нямало нито един мъж, който да притежава достатъчно енергия, за да разкъса тази мрежа на рутинерство и да действува на своя отговорност, ръководейки се от изискванията на момента и независимо от регламента. Само едно лице се осмелило да направи това, и то била една жена — мис Найтингейл. Като се убедила, че необходимите неща се намират на склад, тя, както съобщават, взела със себе си няколко смелчаци и извършила истинска кражба чрез взлом от склада на нейно величество! Бабите, които се разпореждали в Цариград и Скутари, не само не били способни на подобна смела стъпка, но се оказали толкова страхливи, че би било трудно да се повярва това, ако не бяха налице собствените им признания. Едного от тях, д-р Андрю Смит, който бил известно време началник на военните болници, запитали: нима в Цариград нямаше средства за купуване на много от необходимите неща и нямаше пазар, отдето можеше те да бъдат доставени?

„О да!“ — отговорил той, — *„но, повярвайте, след четиридесет години рутина и бюрократично разтакане в родината беше ми трудно за няколко месеца да свикна с мисълта, че някакви средства действително се намират на мое разположение!“*

И най-мрачните описания на това положение, които се привеждаха в печата и в парламентарните речи, бледнеят пред разкрилата се пред нас картина на действителността. Някои най-крещящи факти вече бяха получили гласност, но сега те изпъкват в още помрачна светлина. Макар картината далеч да не е пълна, все пак ние знаем достатъчно, за да съдим за положението изобщо. С изключение на придружаващите войските милосердни сестри, в тази картина няма нито една светла личност. Всички служители са еднакво лоши и глупави и ако членовете на комисията се осмелят да говорят в своя доклад в духа на свидетелските показания, ще им бъде трудно да намерят в английския език достатъчно силни думи, за да изразят своята присъда.

След всички тези разобличения човек не може да потисне в себе си чувството на най-силно негодуване и презрение не само към непосредствените виновници, а преди всичко към правителството, което организира тази експедиция и безсрамно обяви за измислица съвършено очевидни факти. Къде е сега тази велика коалиция на „всички таланти", тази плеяда от държавници, чието идване на власт трябваше да означава настъпване на златен век в Англия? Вигите и пилитите, привържениците на Ръсел и стоплонниците на Палмерстон, ирландците и англичаните, либералните консерватори и консервативните либерали — всички само се споразумяваха и сключваха помежду си сделки; и всички, които те назначаваха на държавни постове, се оказваха или баби, или просто глупци. Тези държавници бяха толкова уверени, че машината, която управляват вече тридесет години, ще работи превъзходно, че дори не пратиха в Крим човек, снабден с извънредни пълномощия за в случай на непредвидени обстоятелства; какви ли пък непредвидени обстоятелства може да възникнат при едно тъй добре организирано управление! Английските министри, свикнали по своята натура и по силата на навика само да се подчиняват, когато се оказаха внезапно на командни постове, доведоха Англия до най-голям позор. Да вземем например стареца Раглан; това е човек, прекарал целия си живот в щаба на Уелингтън, човек, на когото никога не разрешаваха да действува на своя отговорност и когото до 65-годишна възраст приучваха само да се подчинява сляпо на заповедите; и на този човек възлагат изведнаж да води против врага цяла армия, да решава бързо и самостоятелно всички въпроси! Той се показа в целия си блясък. Колебания, нерешителност, пълна липса на вяра в себе си, на твърдост и инициатива характеризират всяка негова стъпка. Сега ни е известно как малодушно се е държал той на военния съвет, когато се е вземало решението за кримската експедиция. Да се окаже в положението на

човек, воден за носа от такъв самохвалко и мерзавец като Сент-Арно, когото старецът Уелингтън само с една суха, иронична забележка би заставил да млъкне! А неговият нерешителен марш към Балаклава, неговата безпомощност през време на обсадата и през периода на зимните бедствия, когато той не измисли нищо по-хубаво от това — да се крие от хората! Сетне идва лорд Хардинг, по своя характер също така годен само за подчинени роли — командуващ армия тук, в Англия. Макар той да е стар участник във военни кампании, все пак, като се съди по неговата система на управление и по това, как я отстоява в камарата на лордовете, може да се помисли, че никога не е излизал извън пределите на своите казарми и своята канцелария. Да се каже, че той няма никаква представа за най-елементарните нужди на действуващата армия или че не му се иска да си спомни за тях, ще бъде най-меката характеристика, каквато може да се даде на неговата дейност. По-нататък следват чиновниците на Пил — Кардуел, Гладстон, Нюкясъл, Херберт и tutti quanti*. Всички те са благовъзпитани, приятни на вид млади джентълмени, чиито фини маниери и възвишени чувства не им позволяват да действуват грубо или да проявяват поне привидна решителност в работите на този свят. Техният девиз е: „внимателно разглеждане". Те всичко вземат под внимание; те на всичко отделят необходимото внимание; те към всичко се отнасят внимателно и разчитат, че всички, като вземат това под внимание, ще се отнасят с необходимото внимание и към самите тях. Те обичат всичко да е кръгло и гладко. Нищо не ги отвращава тъй, както ъгловатостта, която е признак на енергия и сила.

Тези мекосърдечни, правдиви и набожни джентълмени безсрамно опровергаваха всички идващи от армията съобщения, че я погубва бездарното ръководство; та кои други, ако не те, трябваше да излизат с подобни опровержения, щом като à priori** бяха убедени в безупречността на своето управление. И когато обвиненията продължиха да се сипят, а официалните съобщения от театъра на военните действия дори ги принудиха да признаят основателността на част от предявените им обвинения, в техните опровержения все още продължаваха да звучат раздразнение и язвителност. Противодействието, което те оказаха на предложението на Робък за провеждане на обследване, е невиждано скандален пример на упорито публично отричане на истината. Лондонският вестник „Times", Лейард, Стафорд и дори техният

* — тем подобни. *Ред.*
** — предварително. *Ред.*

собствен колега Ръсел обвиняваха тези джентълмени в лъжа, но те упорствуваха. Цялата камара на общините с мнозинство две трети от гласовете ги обвиняваше в лъжа, а те все упорствуваха. Днес те са изправени пред комисията на Робък и са изобличени, но, доколкото ни е известно, пак продължават да упорствуват. Обаче сега тяхното упорство е почти без значение. Истината се разкри пред света в цялата ѝ ужасна голота и това неизбежно ще доведе до изменения в организацията и в управлението на британската армия.

Написано от К. Маркс на 28 март 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4364, 14 април 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ХОДЪТ НА ВОЙНАТА

Докато дипломатите, събрали се във Виена, обсъждат съдбата на Севастопол, а съюзниците се опитват да сключат мир при най-изгодни за себе си условия, русите в Крим, използвайки грубите грешки на своите противници, както и своето централно положение на полуострова, отново навсякъде преминават в настъпление. Положението е курионно, като имаме предвид самохвалните уверения на съюзниците в началото на тяхното нахлуване, и прилича на язвителна сатира срещу човешката самонадеяност и глупост. Но въпреки комичната страна на работата, драмата в своята цялост е дълбоко трагична и ние още веднаж предлагаме на читателя да проучи внимателно фактите, както те се описват в нашите последни съобщения, получени тук в неделя сутринта с парахода „Америка".[119]

В Евпатория Омер-паша фактически е блокиран откъм сушата. Численото превъзходство в кавалерия дава на русите възможност да поставят своите пикети и кавалерийски постове почти до самия град, да патрулират околностите, като по тоя начин отрязват пътищата за снабдяване, а в случай на сериозна вилазка — да отстъпват към своята пехота. Така че те правят онова, което ние бяхме предвидили по-рано — сковават превъзхождащите по численост турски сили с помощта на четворно или тройно по-малко количество войски от това на турците[120]. Затова Омер-паша чака да пристигнат кавалерийски подкрепления, а в това време той посети англо-френския лагер и съобщи на съюзниците, че в този момент не може да предприеме нищо и смята за крайно желателно да бъдат изпратени подкрепления френски войски от около 10 000

души. Подкрепления несъмнено са желателни, но не по-малко нужни са те и на самия Канробер, който вече трябва да е открил, че има на свое разположение твърде много и същевременно твърде малко войски — твърде много за продължаване на обсадата по стария метод и за отбраната на река Чорная, но недостатъчно, за да форсира Чорная, да отхвърли русите навътре в полуострова и да обсади Северното укрепление. Изпращането на 10 000 души в Евпатория не би дало на турците възможност да започнат успешни военни действия; заедно с това тяхното отсъствие би поставило френската армия в тежко положение тъкмо в такова време, когато през пролетта с пристигането на подкрепленията се очаква започването на нова кампания.

Що се отнася до обсадата, работите са наистина много зле. Резултатите от нощната атака на зуавите на 24 февруари се оказаха още по-плачевни, отколкото ние съобщихме преди една седмица.* От донесението на Канробер се вижда, че той самият не е разбирал какво прави, когато е издавал заповедта за тази атака. Той казва:

> „Тъй като целта на атаката бе постигната, нашите войски отстъпиха, защото никой не би помислил да се закрепим в един пункт, който се намира под пълния обстрел на противника."

Но каква цел е била постигната при това положение? Защо е трябвало да се предприема атака, щом пунктът не може да се удържи? Съвсем излишна е била тя. Редутът не е бил разрушен, а и не е можел да бъде разрушен от огъня на противника, дори ако зуавите, както се твърдеше в първото донесение, за известно време напълно го бяха овладели. Но зуавите не са направили това; русите решително опровергават този факт в своите донесения, а Канробер дори не претендира за нещо подобно. За какво в такъв случай е била предприета тази атака? Работата е в следното: като виждал, че русите се укрепяват на позиция, която поставя обсаждащите в твърде трудно и в еднаква степен унизително положение, Канробер не си е дал труд да прецени добре възможния изход от операцията и хвърлил войските в атака. Това било истинска безсмислена касапница, която ще остане позорно петно върху военната репутация на Канробер. Като единствено оправдание би могло да служи предположението, че френските войски са жадували да започнат щурм, и генералът е решил да им даде възможност да получат известна представа за това, какъв ще бъде този щурм. Но подобно оправдание дискредитира Канробер не по-малко от самата атака.

---

* Виж настоящия том, стр. 166—167. *Ред.*

В резултат от боя при Малахов курган русите установили свое превъзходство в участъка непосредствено пред своите отбранителни съоръжения. Укреплението, разположено на гребена на височината и подложено на безрезултатната атака на зуавите, било наречено от русите Селенгински редут в чест на полка, който го отбранявал. Въодушевени от резултата от боя, те веднага взели мерки за затвърдяване на своя успех. Селенгинският редут сега е разширен и укрепен, там са разположени оръдия, въпреки че се наложило те да бъдат докарани под извънредно силния огън на обсаждащите, и от него са прокарани контраапроши, вероятно с цел да бъдат построени пред редута още едно-две малки укрепления. На друго място, пред бастиона на Корнилов, също са построени редица нови редути на 300 ярда пред старите руски укрепления. Ако вярваме на предишните английски донесения, подобни действия ще ни се сторят невероятни: та нали постоянно ни се казваше, че съюзниците отдавна са изнесли своите траншеи по-близо до руските линии. Но както успяхме да установим преди около месец въз основа на авторитетен военен източник, френските линии тогава са се намирали все още на разстояние 400 ярда от руските външни укрепления, а английските — дори двойно по-далече. Сега най-сетне кореспондентът на „Times" в съобщение от 16 март признава, че до най-последно време английските траншеи са се намирали още на разстояние 600—800 ярда от русите и че в действителност *батареите, готови да открият огън по неприятеля, били същите батареи, които открили огън на 17 октомври миналата година!* Ето колко големи са значи успехите в обсадата, ето колко далеч напред са изнесени траншеите — което коства живота на две трети от английската армия!

При тези обстоятелства имало достатъчно място за съоръжаването на нови укрепления от страна на русите в междината между двете линии на батареите и все пак съоръжаването им е безпримерна по своята смелост и изкуство стъпка, предприемана някога от обсаден гарнизон. Това означава по същина поставяне основите на нов паралел срещу съюзниците на разстояние 300—400 ярда от техните укрепления, на извънредно голям контраапрош против обсаждащите, които поради това веднага са били принудени да преминат към отбрана, а първото и основно условие на всяка обсада е обсаждащите да държат в положение на отбрана обсадените. Така че ролите са се сменили напълно и русите имат сериозни предимства.

Каквито и груби прешки да са допуснали руските инженери и каквито и фантастични експерименти да са правели те под командуването на Шилдер в Силистра, тук, в Севастопол, на

съюзниците очевидно се налага да имат работа с хора от друг тип. Умението да се ориентират бързо и правилно, оперативността, смелостта и точността в реализирането на замислите, проявени от руските инженери при строежа на отбранителните линии около Севастопол, постоянното внимание, насочено към защита на слабите места на отбраната, щом противникът ги забележел, великолепната организация на огневата система, която дава възможност да се съсредоточи във всеки участък на фронта по-силен огън от огъня на противника, работата по изграждането на втора, трета и четвърта линии от укрепления в тила на първата линия — накратко казано, цялата организация на тази отбрана е образцова. Изграждането напоследък в Малахов курган и пред бастиона на Корнилов на изнесените напред укрепления няма равно на себе си в историята на обсадите и характеризира техните организатори като първокласни специалисти. Справедливостта изисква да се добави, че началник на инженерната служба в Севастопол е полковник Тотлебен, сравнително малко известна личност в руската армия. Но не бива да разглеждаме отбраната на Севастопол като типичен образец на руското инженерно изкуство. По-близко до действителността е нещо средно между Силистра и Севастопол.

Както в Крим, така и в Англия и Франция сега започват да разбират, макар и много бавно, че няма никакви шансове Севастопол да бъде превзет с щурм. Поставеният в трудно положение лондонски вестник „Times" се обърна към „голям военен авторитет" и научи, че е необходимо да се премине в настъпление, като за тази цел трябва или да се форсира Чорная и да се осъществи съединяване с турската армия на Омер-паша — било преди или след сражение с руската обсервационна армия, — или да се предприеме диверсия против Кафа, което би принудило русите да разделят своите сили. Тъй като — както се предполага — армията на съюзниците възлиза сега на 110 000—120 000 души, такива операции трябва да ѝ са по силите. Но нали Канробер и Раглан по-добре от когото и да било знаят колко желателно би било да се форсира Чорная и да се осъществи съединяване с армията на Омер-паша; за съжаление обаче — както много пъти сме доказвали* — на височините пред Севастопол съюзниците нямат и никога не са имали 110 000—120 000 души. Към първи март те наброявали не повече от 90 000 годни за служба войници. А що се отнася до експедицията към Кафа, русите не биха желали нищо повече от това, да видят войските на съюзниците разпръсна-

* Виж например настоящия том, стр. 166—167. *Ред.*

ти в три различни пункта на разстояние 60—150 мили от централния пункт, и то в момент, когато в нито един от двата удържани от съюзниците сега пунктове те не разполагат с достатъчни сили за изпълнение на поставената пред тях задача! „Големият военен авторитет“ явно се е подиграл с „Times“, съветвайки сериозно вестника да се обяви в подкрепа на нова експедиция към Евпатория!

Написано от Ф. Енгелс около 30 март 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4366, 17 април 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ЗА ПОЛОЖЕНИЕТО В КРИМ

Лондон, 30 март. Характерът на съобщенията за хода на мирните преговори всеки ден се променя. Днес е несъмнен мирът, утре — войната. Във вестник „Post"* Палмерстон заплашва с оръдия и меч — доказателство, че във всеки момент той е готов да сключи мир. Наполеон заповядва на своята преса да възпява палмата на мира — най-сигурно доказателство, че той възнамерява да продължава войната. Ходът на събитията в Крим наймалко дава възможност да се говори за скорошно падане на Севастопол. В Евпатория Омер-паша фактически е блокиран откъм сушата. Численото превъзходство в кавалерия дава на русите възможност да разполагат своите пикети и кавалерийски постове почти до самия град, да патрулират околностите, отрязвайки по тоя начин пътищата за снабдяване, а в случай на сериозна вилазка да отстъпват към разположената зад тях пехота. Следователно — както и предвиждахме** — русите успяват да сковават превъзхождащи турски сили с помощта на четворно или тройно по-малко, отколкото при тях, количество войски. Вилазката, предприета от турската кавалерия под командуването на Искандер бей (поляка Илински, прославил се при Калафат), била отбита от три отряда руси, които атакували турците от три различни пунктове едновременно. Както и всяка зле обучена и нерешителна кавалерия, турците — вместо да се хвърлят с извадени саби срещу русите — се спрели на почтително разстояние и открили огън с карабини. Това очевидно свидетелство за нерешителността на турците подтикнало

* — „Morning Post". *Ред.*

** Виж настоящия том, стр. 134—136. *Ред.*

руситe да минат в настъпление. С един ескадрон Искандер бей се опитал да атакува противника, но — напуснат от всички, с изключение на башибозуците — бил принуден да отстъпва, пробивайки си път през редиците на русите. Омер паша очаква да пристигнат кавалерийски подкрепления, а междувременно посетил англо-френския лагер и съобщил на съюзниците, че в този момент не може да предприеме нищо и смятал за крайно желателно да бъдат изпратени подкрепления от френски войски на брой около 10 000 души. Подкрепления несъмнено са желателни, но те са не по-малко нужни и на самия Канробер, който вече е открил, че има на свое разположение твърде много и същевременно твърде малко войски. Твърде много за обсада на Севастопол по стария метод и за отбрана на река Чорная; твърде малко, за да форсира Чорная, да отхвърли русите навътре в полуострова и да блокира Северната страна. Изпращането на 10 000 души в Евпатория не би дало на турците възможност да започнат успешни военни действия, същевременно френската армия би била отслабена за операции в открито поле. *Обсадата* на Севастопол с всеки изминат ден поставя обсаждащите във все по-критично положение.

Ние видяхме, че на 24 февруари русите са удържали редута върху Сапун-планина (при Малахов курган)[121]. Този редут сега е разширен и укрепен, върху него са настанени оръдия и от него са прокарани контраапроши. На друго място — пред бастиона на Корнилов — също са построени редица нови редути на 300 ярда пред старите руски укрепления. На читателя на „Times“ това ще се стори невероятно, тъй като, според съобщенията на този вестник, съюзниците още отдавна са изнесли своите траншеи на поблизка от руските линии дистанция. Сега най-сетне кореспондентът на „Times“ признава, например в съобщението си от 16 март, че до най-последно време английските траншеи са се намирали още на разстояние 600—800 ярда и че *батареите, готови да открият огън по неприятеля, били в действителност същите батареи, които открили огън на 17 октомври миналата година.* Ето колко големи са значи успехите в обсадата, ето колко далече напред са изнесени траншеите, което струваше живота или здравето на две трети от английската армия! При тези обстоятелства се оказало налице напълно достатъчно място за изграждане на нови укрепления от русите в промеждутъка между двете линии на батареите. Тези съоръжения могат да се разглеждат като създаване на нов паралел срещу обсаждащите на разстояние 300—400 ярда от техните укрепления, като извънредно голям контраапрош срещу обсаждащата армия. Последната следователно е била принудена да премине към отбрана, докато първото и основно условие на всяка

обсада се състои в това — обсаждащите да поставят обсадените в положение на отбрана.

Както в лагера при Севастопол, така и в самата Англия започват сега да разбират, че няма никакви шансове Севастопол да бъде завзет с щурм. Поставеният в затруднено положение вестник „Times“ се обърнал към „голям военен авторитет“ и научил, че е необходимо да се премине в настъпление или като се форсира Чорная и се осъществи съединяване с турската армия на Омер-паша — безразлично дали това ще е преди или след сражение с руската обсервационна армия, — или като се предприеме диверсия срещу Кафа, което би принудило русите да разделят силите си. Тъй като армията на съюзниците наброява сега 110 000—120 000 души, такива операции трябва да са по силите ѝ. Така смята „Times“.

Раглан и Канробер по-добре от когото и да било знаят колко желателно би било сега да се осъществи съединяване с армията на Омер-паша, но, за съжаление, съюзниците не са имали досега на разположение на височините при Севастопол 110 000—120 000 души; те са имали там най-много 80 000—90 000 годни за служба войници. А що се отнася до експедицията към Кафа — русите не биха могли и да пожелаят нищо по-хубаво. Да разпръснат войските на съюзниците в три различни пункта на разстояние 60—150 мили от централния пункт, и то в такова време, когато в нито един от двата удържани от тях пунктове те не разполагат с достатъчни сили за изпълнение на поставената пред тях задача! Да не би вестник „Times“ да е взел своя съвет от „руски“ военни специалисти?

Тъй като най-малко една част от 11-а и 12-а френски дивизии е сега на път, а останалата част заедно с 13-а, 14-а и две пиемонтски дивизии е готова да я последва, то към края на май армията на съюзниците ще достигне такава численост, която ще ѝ даде възможност и ще я застави да се придвижи напред от своите отбранителни позиции на река Чорная. Войските се съсредоточават в Цариград и най-вероятно е да бъдат натоварени на кораби едновременно, за да се намират по възможност по-кратко време на злополучния Херсонес. Тази мярка ще позабави работата, но ще принесе голяма полза. Подкрепленията, които се изпращаха досега в Крим постепенно, на малки отряди, макар и да образуват в съвкупност цяла армия, никога не са засилвали експедиционната армия в такава степен, че да ѝ дадат възможност да премине в настъпление.

Написано от Ф. Енгелс около 30 март 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 155, 2 април 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

СКАНДАЛ ВЪВ ФРЕНСКОТО ЗАКОНОДАТЕЛНО ТЯЛО. — ВЛИЯНИЕТО НА ДРУЕН ДЬО ЛЮИС. — СЪСТОЯНИЕТО НА МИЛИЦИЯТА

Лондон, 3 април. От Париж ни пишат:

„В бонапартисткото Законодателно тяло стана една *сцена,* сведенията за която не проникнаха в английската преса. През време на разискванията във връзка със закона за заместителството[122] *Грание дьо Касаняк* скочи от мястото си — след речта на *Монталамбер* — и в обзелото го възмущение издаде някои неща. Само когато този закон влезе в сила — каза той, — армията ще стане това, което тя трябва да бъде: предана на реда и на императора, и ние няма вече да виждаме позорното зрелище — войници, които обръщат щиковете в обратна посока (soldats à baionnetes renversèes). Краят на тази реч, в която открито се възхваляваше системата на еничарите като идеал за френската армия, предизвика дори и в *това* събрание силен ропот и Грание трябваше да седне. Тогава взе думата друг депутат от Законодателното тяло и наруга Грание. Разрази се такъв скандал, че дори Морни бе принуден да поиска обяснения от Касаняк." (Гизо, както е известно, наричаше последния le roi des drôles* още по времето, когато той редактираше своето западнало вестниче „Globe".) „Грание с изключително малодушие направи *формални извинения* и сам предложи целият този инцидент да бъде премълчан в „Moniteur". Заседанието беше тъй бурно, както през най-хубавите дни на камарата на депутатите от времето на Луи-Филип."

Вестник „Morning Chronicle" в днешния си брой пише:

„Английската публика дойде до заключение, че г. Друен дьо Люис се е отправил за Виена, за да може чрез клевети и насъсквания да въздействува на лорд Джон Ръсел, чието поведение не задоволяваше досега нито собствените му сънародници, нито нашите съюзници. Благородният лорд се слави със своите приливи и отливи на патриотизъм и либерализъм, със своята изключителна активност в обществените работи, докато той се намира в опозиция или доколкото му е нужно да си спечели политически капитал, и със своето пълно бездействие, щом изчезне пряката заинтересованост. Нещо подобно става

* — крал на шутовете. *Ред.*

с него, изглежда, и този път, и народът вече започва да роптае... След престояването на г. Друен дьо Люис в Лондон във висшите кръгове започна да се забелязва по-решителен тон. Говореше се дори, че неговата мисия била толкова успешна, че мирните стремежи на лорд Джон Ръсел срещнали противодействие от страна на правителството и че *нашият човек на действието*" (Палмерстон) „против волята си трябваше да даде съгласието си за предявяване на ултиматум, който Русия, по всяка вероятност, с презрение ще отхвърли."

Английската армия вече изчезна, английската милиция също малко по малко изчезва. Милицията, създадена с парламентарния акт от 1852 г. — през периода на управлението на лорд Дерби, — според закона трябваше да се призовава в обикновено време за не повече от 28 дни годишно. Но в случай на нахлуване на неприятел или във връзка с някакви други извънредни обстоятелства милицията можеше да бъде призована и за постоянна служба. И обратно, по силата на парламентарния акт от 1854 г. всички завербувани след 12 май 1854 г. бяха длъжни да служат до края на войната. Възникна въпросът — какво да се прави със задълженията на онези, които бяха завербувани въз основа на акта от 1852 г. Юридическите съветници на короната заявиха, че те смятат и тази категория за задължена да бъде на постоянна военна служба през цялата война. Въпреки това заключение на юристите лорд Панмюр издаде преди няколко седмици заповед, според която всички завербувани до акта от 1854 г. могат да се уволнят, но ще получат възнаграждение в размер на 1 ф. ст., ако пожелаят отново да се запишат за пет години. Тъй като възнаграждението на новобранците, които постъпват на служба в редовната армия за 2 години, е понастоящем в пехотата 7, а в кавалерията 10 ф. ст., то възнаграждението само от 1 ф. ст. за петгодишна служба в милицията беше най-сигурното средство за нейното разпускане. Лорд Палмерстон, който почти една година бавеше свикването на милицията, иска очевидно при първа възможност отново да се избави от нея. В съответствие с това ние научаваме, че през последните две седмици полковете на милицията един след друг са загубили от $^2/_3$ до $^5/_8$ от своя личен състав. Така например в графството Съмърсет в първи полк на милицията са се уволнили 414 души от 500, в милицията на Северен Дърхам — 770 от 800, в милицията на Лестър — 340 души от 460, в артилерийския полк на графството Суфолк са се уволнили 90 души от 130 и т. н.

Написано от К. Маркс на 3 април 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 163, 7 април 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

НАЙ-БЛИЗКИТЕ ПЕРСПЕКТИВИ ВЪВ ФРАНЦИЯ И АНГЛИЯ

Лондон, вторник, 10 април 1855 г.

Разрешете ми след продължителното прекъсване да възобновя своите кореспонденции в „Tribune".

Вчерашният и днешният ден ще бъдат вероятно първите два решаващи дни на Виенската конференция, тъй като заседанието на 9 април трябваше да се открие в присъствието на г. Друен дьо Люис и освен това се очакваше, че руският посланик ще получи по това време инструкции относно третата и четвъртата точки. Мисията на г. Друен дьо Люис от самото начало се рекламираше на всички борси като сигурен симптом на мира. Твърдеше се, че един толкова бележит дипломат, разбира се, не би взел лично участие в тези преговори, ако не е уверен в техния успех. Що се отнася до „бележитите качества" на този дипломат, те са от твърде митично естество и съществуват главно в заплатените от него вестникарски статии, в които той е провъзгласен за втори Талейран, като че ли през дългогодишната му кариера при Луи-Филип за него не се е утвърдила отдавна славата на „бележита" посредственост. Действителната причина на неговото пътуване е следната: лорд Джон Ръсел, благодарение на своето известно на всички незнаене на френски език, успя в течение на няколко седмици да обвърже съюзниците с такива отстъпки, каквито той никога не е възнамерявал да прави, и сега ще са необходими изключителни усилия, за да бъдат оттеглени тези отстъпки. Френският език на лорд Джон е езикът на типичния Джон Бул, на който говори „милордът" във „Фра Дяволо"[123] и в други в миналото популярни във Франция пиеси; той започва с думите

„monsieur l'aubergiste"* и свършва с думите „très bien"**. Ако той разбира само половината от това, което му говорят, то за утешение му служи съзнанието, че други разбират още по-малко онова, което той произнася. Именно поради тези съображения лорд Палмерстон, неговият приятел и съперник, го изпрати във Виена, предполагайки, че няколко сериозни несполуки на това поприще ще са достатъчни, за да унищожат окончателно бедния мъничък Джон. Така се и случи. В повечето случаи Ръсел не можеше да разбере за какво се касаеше и на всяка остра и неочаквана интерпелация от страна на Горчаков или Буол този злополучен дипломат-дебютант неизменно отговаряше със смутено „très bien". Това даде възможност на Русия, а до известна степен и на Австрия, да твърди, че някои точки, доколкото те засягат Англия, са вечѐ съгласувани, макар че бедният лорд Джон никога не е и мислел да се съгласява на такива отстъпки. Палмерстон, разбира се, нямаше да възразява против това, щом цялата вина падаше върху главата на неговия нещастен колега. Но Луи Бонапарт не можеше да допусне да го заставят по такъв измамнически начин да се съгласи на мир. Желаейки да сложи край на подобен вид дипломация, френското правителство реши веднага да доведе работата до развръзка. То състави ултиматум, с който Друен дьо Люис замина за Лондон, дето си осигури съгласието на английското правителство, а след това се отправи с този документ за Виена. Така че на Друен дьо Люис можем да гледаме понастоящем като на общ представител на Франция и Англия, и той несъмнено ще съумее най-добре да използва това положение в интерес на своя господар. А тъй като единственият и изключителен интерес на Луи Бонапарт е да *не* сключва мир, докато не постигне нова слава и нови предимства за Франция и докато войната не оправдае в пълна степен своето предназначение като „moyen de gouvernement"***, то става ясно, че мисията на Друен дьо Люис съвсем не е мирна; напротив, целта ѝ е несъмнено тази — под колкото може по-благовиден предлог да осигури продължаване на войната.

В кръговете на френската и английската буржоазия тази война решително не се ползва с популярност. За френската буржоазия войната беше непопулярна от самото начало, тъй като, начиная от 2 декември, тази класа се намира в пълна опозиция към правителството на „спасителя на обществото". В Англия буржоазията се раздели. По-голямата част от нея пренесе своята национална вражда към французите върху русите. Макар самият Джон Бул

* — „господин кръчмар". *Ред.*
** — „много добре". *Ред.*
*** — „средство за управление". *Ред.*

да си позволява да извършва от време на време по някоя анексия в Индия, той съвсем не мисли да разрешава на други страни да правят същото на други места, в неприятна близост до самата Англия или нейните владения. Русия е страна, която в това отношение отдавна поражда у него тревога. Във връзка с разширяващата се в огромни размери британска търговия с Левант и през Трапезунд с вътрешните райони на Азия въпросът за свободното преминаване на корабите през Дарданелите придобива за Англия изключително важно значение. Англия не може да допусне Русия постепенно да погълне дунавските страни, чието значение като житници постоянно нараства. Тя не може да позволи Русия да закрие корабоплаването по Дунава. Руските зърнени храни и сега представляват твърде важно перо в потреблението на Англия, а присъединяването към Русия на тези нейни съседи-зърнопроизводители би поставило Великобритания в пълна зависимост от Русия и Съединените щати и би превърнало тези две страни в регулатори на световния пазар на зърнени храни. Освен това в Англия постоянно циркулират неопределени и тревожни слухове за придвижване на русите в Средна Азия; на тези слухове, усилено разпространявани от заинтересовани в индийските работи политици и изплашени фантасти, лесно вярва невежата по география английска публика. Затова когато Русия започна своята агресия против Турция, националната вражда веднага се разгоря; може би нито една война не е била тъй популярна, както тази. Партията на мира трябваше за известно време да замълчи; дори мнозинството от нейните членове биде увлечено от общия поток. Но който познава характера на англичаните, той не се съмнява, че този войнствен ентусиазъм не може да продължава дълго, поне що се отнася до буржоазията. Щом войната засегне кесията на буржоазията, нейната търгашеска природа надделява над националната ѝ гордост и страхът от незабавно загубване на личните изгоди се оказва по-силен от страха от неизбежното постепенно загубване на огромни предимства за цялата нация. Пилитите — противници на войната не толкова от действителна любов към мира, колкото благодарение на своята ограниченост и плахост, което всякога ги е карало да се страхуват от всяка голяма криза и решително действие — взеха всички мерки, за да приближат великия момент, когато всеки английски търговец и фабрикант ще може да пресметне с точност до един фартинг какво лично ще му струва войната per annum.* Г-н Гладстон, пренебрегвайки простонародната идея за отпускане на заем, веднага

* — годишно, ежегодно. *Ред.*

удвои подоходния данък и спря финансовата реформа. Резултатът не закъсня да проличи. Партията на мира отново надигна глава. Джон Брайт с присъщите му енергия и упорство се осмели да се обяви против господствуващите в страната настроения и успя в края на краищата да склони на своя страна промишлените окръзи. В Лондон настроението е все още в полза на войната, но засилването на влиянието на партията на мира се чувствува дори и тук. Между другото трябва да напомним, че Дружеството на мира никога по-рано не се е ползвало с що-годе сериозно влияние в столицата. При все това неговата агитация се засилва из цялата страна и достатъчно е да мине още една година с удвоен подоходен данък, пък и при това със заем — а отпускането на заем се смята сега за неизбежно, — за да изчезнат и последните следи от войнствен дух сред търговско-промишлената класа.

Съвсем друго е положението с народните маси в двете страни. Селячеството във Франция от 1789 г. насам е най-разпаленият привърженик на войната и военната слава. Този път селяните са убедени, че не ще им се наложи да почувствуват силно тежестите на войната, тъй като в страната, дето земята е до безкрайност раздробена между дребните собственици, наборът не само освобождава селскостопанските окръзи от излишната работна сила, но и предоставя всяка година на около 20 000 младежи удобен случай да си изкарат значителна сума пари, давайки им възможност да постъпят на военна служба като заместници. Само много продължителна война би могла да се отрази тежко върху селяните. Що се отнася до военните данъци, императорът няма да посмее да ги наложи на селячеството, без да рискува короната и живота си. Единственото средство да се запази сред селяните бонапартизмът е да бъдат освободени те от военни данъци и по този начин да бъде купено тяхното разположение; следователно през най-близките години те вероятно ще бъдат свободни от този вид потисничество.

В Англия положението е приблизително същото. В селскостопанските окръзи има обикновено излишък от работна сила, те доставят основната маса войници, в която чак в по-късен период на войната се вливат значителни попълнения от средата на размирните елементи от градовете. Тъй като в началото на войната търговията се намираше в горе-долу задоволително състояние и бяха проведени редица подобрения в земеделието, броят на селските новобранци беше този път по-малък, отколкото по-рано, и градският елемент явно преобладава в сегашната милиция. Но и незначителният брой завербувани за армията беше достатъчен, за да повлияе благоприятно върху работната заплата, а симпа-

тиите на селските жители винаги са били на страната на войниците, които излизаха от тяхната среда и ставаха след това в очите им герои. Преките данъци не засягат дребните арендатори и селскостопанските работници, и са нужни няколко години война, за да почувствуват те върху себе си увеличението на косвените данъци. Сред тези хора войнственият ентусиазъм е по-силен от когато и да било; няма нито едно село, дето да не е открита нова пивница с фирма „Героите от Алма" или нещо подобно, дето почти във всяка къща стените да не са украсени с чудни олеографии, които изобразяват Алма, Инкерман, атаката при Балаклава, с портретите на лорд Раглан и други. Но докато във Франция грамадният превес на дребните селяни (четири пети от населението) и тяхното своеобразно отношение към Луи-Наполеон придават голяма тежест на тяхното мнение, в Англия селското население, което представлява само една трета от населението на страната, няма почти никакво влияние, действувайки само в ролята на придатък и пригласник на земевладелската аристокрация.

Промишленият пролетариат заема по отношение на войната особена позиция, почти еднаква и в двете страни. Както английските, така и френските пролетарии са изпълнени с благородно национално чувство, макар да са повече или по-малко свободни от остарелите национални предразсъдъци, свойствени на селячеството на двете страни. Те са малко заинтересовани от войната непосредствено, ако не се смята това, че победите на съотечествениците ласкаят националната им гордост, а ръководството на войната, безразсъдно и самонадеяно от страна на французите, плахо и глупаво от страна на англичаните, им предоставя удобен случай за агитация против съществуващите правителства и управляващите класи. Но най-главното за тях се състои в следното: тази война в съчетание с търговската криза — засега са налице само първите нейни прояви, — ръководена от хора, неспособни да се справят със стоящата пред тях задача, и приемаща заедно с това европейски мащаби, неизбежно ще предизвика събития, които ще дадат на пролетариата възможност да заеме отново положението, което той загуби в резултат на юнската битка през 1848 г. във Франция[124]. И това се отнася не само за Франция, но и за цяла Централна Европа, включително и Англия.

Във Франция, и в това не може да има никакво съмнение, всяка нова революционна буря рано или късно ще доведе работническата класа на власт. В Англия нещата скоро ще вземат също такъв обрат. Аристокрацията желае войната да продължава, но не е способна да осигури това, а лошото водене на войната през изтеклата зима я компрометира напълно. Буржоазията не

желае войната да продължава, но на войната сега не може да се сложи край; съгласявайки се на всичко в името на мира, буржоазията доказва с това своята неспособност да управлява Англия. Ако събитията отстранят от властта първата с нейните различни фракции и не допуснат до властта втората, ще останат само две класи, в чиито ръце може да премине властта: дребната буржоазия, класата на бедните собственици, у която всеки път, когато я призоваваха да премине от думи към дела, се проявяваше недостиг на енергия и решителност, и работническата класа, която постоянно упрекваха, че проявявала твърде много енергия и решителност, когато започваше да действува като класа.

Коя ли от тези класи ще изведе Англия от сегашната схватка и от затрудненията, които скоро ще възникнат във връзка с нея?

Написано от К. Маркс на 10 април 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4375, 27 април 1855 г.
Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

КРИТИКА НА НАПОЛЕОНОВАТА СТАТИЯ В „MONITEUR“[126]

Лондон, 14 април. Публиката, даже във Франция, е проникнала, както изглежда, в тайните на обсадата на Севастопол. Затова Луи Бонапарт като редактор en chef* на вестник „Moniteur“ отново написа обширна уводна статия по тоя въпрос. С тази статия той се е надявал да постигне няколко цели: изобщо — да утеши публиката във връзка с неуспеха на проектираното начинание; по-специално — да снеме отговорността за неуспеха от гърба на приемника на Наполеон I и същевременно да отговори на Брюкселския мемоар. В статията, написана в полуфамилиарен, полуофициален стил, тъй характерен за човек, който пише едновременно за френските селяни и за европейските министерски кабинети, се дава нещо като история на кампанията с мнимо обосноване на всяка предприета стъпка. Този документ е във висша степен неумел, тъй като е извънредно слаб и неубедителен. Между това pressure from without** очевидно е много силен, щом Бонапарт е принуден да излиза публично и да се защищава по такъв начин.

След разтегнатия увод се съобщава част от инструкциите, получени от Сент-Арно в началото на кампанията, и се дава обяснение защо войските на съюзниците са дебаркирали отначало в *Галиполи.* Русите, се казва там, можеха да форсират Дунава при Русчук (Русе) и като заобиколят линията Шумен—Варна, да преминат Балкана и да потеглят за Цариград. От всички до-

* — главен. *Ред.*

** — натискът отвън. *Ред.*

води, които би могло да бъдат приведени за оправдаване на дебаркирането в Галиполи, този е най-неудачният. Първо, Русчук е *крепост,* а не открит град, както очевидно си представя знаменитият издател на „Moniteur". Това ни напомня историческата грешка, която между другото допусна неотдавна вестник „Moniteur" в своя некролог за император Николай, като смеси Адрианополския договор с Кючук-Кайнарджийския.[126] Що се отнася до опасността от такъв флангов марш на русите, трябва да напомним, че русите не можеха да оставят в тила си турска армия от 60 000 души, здраво настанила се между четири силни крепости, без да отделят крупни сили, които да сковават тази армия; че този флангов марш би поставил русите в клисурите на Балкана в също такова положение, в каквото са се оказали Дюпон при Байлен и Вандам при Кулм,[127] и че в най-добрия случай те биха успели да доведат до Адрианопол само 25 000 души. Онзи, който смята такава армия за опасна за Цариград, може да извлече нещо полезно за себе си от известната книга на майор Молтке за руско-турската война през 1828—1829 г.[128] Да проследим по-нататък статията. Ако Цариград не бъде застрашен — пише „Moniteur", — съюзниците ще трябва да придвижат няколко дивизии към Варна, за да осуетят всеки опит за обсада на Силистра. След това ще бъдат възможни две операции: или да се дебаркира при Одеса, или да се овладее Крим. Въпроса за тези две операции съюзните генерали трябва да обсъдят на самото място. Инструкциите завършват с няколко мъдри военни съвети към Сент-Арно във вид на наставления и кратки сентенции:

„Бъдете винаги в течение на онова, което върши противникът. Дръжте войските заедно, не ги раздробявайте; а ако сте принудени да ги раздробявате, правете това така, че в продължение на едно денонощие да можете отново да ги съберете в набелязания пункт", и т. н.

Всичко това са наистина твърде ценни правила за поведение, но те са толкова изтъркани, толкова общоизвестни, че веднага се налага изводът: очевидно Сент-Арно е бил в очите на своя повелител пълен невежа, щом се е нуждаел от подобни наставления. И ето че внезапно инструкциите се прекъсват със следните думи:

„Вие се ползвате с моето пълно доверие, маршале! Тръгвайте на път, аз съм уверен, че под Вашето опитно ръководство френският орел ще постигне нова слава."

Що се отнася до главния пункт — кримската експедиция, — то, според признанието на Бонапарт, това бил любимият му

план, и по-късно той изпратил на Сент-Арно по този повод нов пакет инструкции. Но той отрича, че сам е разработил плана за експедицията във всички подробности и го е изпратил в главната квартира; според неговите думи на генералите се предоставяла възможност да предпочетат дебаркиране при Одеса. За доказателство се привежда едно място от тези нови инструкции, дето Бонапарт предлага да се дебаркира при Феодосия (Кафа), като се вземе под внимание, че там има безопасна и обширна стоянка за флота, който трябва да остане постоянна операционна база на армията. Още в първите инструкции той се опитвал да разясни на знаменития маршал понятието операционна база най-подробно и в най-популярна форма. От този пункт — Кафа — армията трябвало да се насочи към Симферопол, да отхвърли русите към Севастопол, пред укрепленията на който вероятно би станало сражение, и най-сетне да обсади Севастопол. „За нещастие" съюзните генерали не изпълнили предложения им план. Този „нещастен" случай изглежда толкова по-щастлив, тъй като дава възможност на Бонапарт да снеме от себе си всичката отговорност за тази неприятна работа и да я стовари върху генералите. Планът за дебаркиране при Кафа на 60 000 войници, за да бъдат насочени оттам към Севастопол, е наистина оригинален. Ако се приеме за общо правило, че настъпателната сила на армията, която се намира на неприятелска територия, намалява най-малко поне пропорционално на разстоянието, на което тя се отдалечава от своята операционна база, пита се: колко души в такъв случай съюзниците биха довели до Севастопол, след като изминат разстояние повече от 120 мили? Колко души би трябвало да оставят те в Кафа? Колко души биха били необходими, за да се удържат и укрепят междинните пунктове? Колко души — за охрана на транспортите и прочистване на територията? И 20 000 не биха могли да бъдат събрани под стените на крепостта, само за блокадата на която са необходими тройно повече войски. Ако Луи Бонапарт някога намисли сам да се отправи на война и да я води според тези принципи, тогава една и съща фамилия Бонапартовци ще е несъмнено най-поразителният контраст във военната история.* Що се отнася до безопасността на стоянката при Кафа, то всеки матрос в Черно море знае и която и да е карта показва, че Кафа е открит рейд, защитен само

* В статията на Ф. Енгелс, написана за „New-York Daily Tribune", тази фраза се дава в следната редакция: „Ако Луи-Наполеон някога намисли сам да се отправи на война и да я води според тези принципи, той може веднага да си намери жилище в лондонската голяма градска къща Миварт, тъй като никога вече няма да види Париж." *Ред.*

срещу северните и западните ветрове, докато най-опасни силни бури в Черно море носят югозападните и югоизточните ветрове. Такава например беше силната буря на 14 ноември. Ако флотът беше стоял тогава на котва при Кафа, той несъмнено щеше да бъде изхвърлен на брега.

След това иде най-щекотливата част на статията. Луи Бонапарт, както самият той смята, се е отървал щастливо от отговорността, възлагана му от Брюкселския мемоар. Но неудобно е да бъдат принасяни в жертва Раглан и Канробер. Ето защо, за да докаже способността на тези генерали, той пише очерк за обсадното изкуство. Обаче този очерк по същина само показва, че Севастопол *не* може да бъде завзет, защото в очерка определено се подчертава, че всички обикновени правила са неприложими към Севастопол.

„Например" — се казва в статията — „при обикновена обсада, когато атаката се води от една посока, дължината на последния паралел би била приблизително 300 метра, а общото протежение на траншеите не би надминало 4 000 метра; тук обаче дължината на паралела е 3 000 метра, а общото протежение на траншеите достига 41 000 метра."

Правилно, но възниква въпросът, *защо* е била допусната такава грамадна разтегнатост на линията за атака, когато всички обстоятелства са налагали колкото може по-голямо съсредоточаване на огъня в един или два пункта? Отговорът гласи:

„Севастопол не прилича на другите крепости. Там има само един плитък ров; каменни ескарпи липсват и тези отбранителни укрепления са заменени със *засеки* и *палисади*. Така че нашият огън можеше да окаже само слабо въздействие върху земните брустверн."

Ако това не е било написано за маршал Сент-Арно, то очевидно е предназначено изключително за френските селяни, защото всеки унтерофицер от френската армия би се разсмял над такава галиматия. Палисадите — ако те изобщо не са устроени на дъното на рова или поне не са скрити от противника — много бързо се унищожават с картеч. *Засеките* могат да се подпалят. Те трябва да се намират до основата на гласиса, на разстояние приблизително 60—80 ярда от брустверите, иначе биха пречили на воденето на артилерийския огън. Засеките са големи дървета, здраво скрепени помежду им и сложени на земята така, че острите клонове да бъдат насочени към противника; откъде е можело да се намери дървен материал в тази местност без гори, Moniteur" не казва. Че палисадите са прогрес в сравнение с каменните ескарпи — това е наистина откритие; та нали тези дървени съоръжения много лесно могат да бъдат подпалени и следователно не могат

да попречат на щурмуването, след като огънят на артилерията на противника е подавен.

В заключение научаваме — разглежданата статия има за задача да докаже това, — че съюзните генерали са направили всичко възможно, повече, отколкото е можело да се очаква от тях при дадените условия, и дори се покрили със слава. Лоша слава — щом се налага да бъде *доказвана* тя, и то *по такъв* начин! Щом господа генералите не можаха да обкръжат Севастопол, щом те не успяха да прогонят руската обсервационна армия, щом досега още не са в Севастопол — то е само защото са недостатъчно силни! Така си е и в действителност. Но щом те са недостатъчно силни — *кой* е отговорен тогава за тази *най-голяма от всички грешки?* Никой друг освен Бонапарт. Ето неизбежния извод, към който води уводната статия на „Moniteur". Какво впечатление е направила тази статия в Париж — това се вижда от следната извадка от едно писмо на обикновено тъй раболепния парижки кореспондент на „Times":

„Някои лица разглеждат тази статия просто като пролог към пълна евакуация на Крим. В легитимистките кръгове може да се чуе: обещаваха ни *война á la Наполеон,* но като че ли получихме сега *мир à la Луи-Филип.* От друга страна, също такива настроения господствуват и сред работното население на предградието Сент-Антоан. Там смятат статията за открито признание на пълното безсилие."

Написано от Ф. Енгелс около 14 април 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 177, 17 април 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4377, 30 април 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune"

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

ВИЛАЗКАТА НА 23 МАРТ[109]

Лондон, 15 април. Обсадата на Севастопол върви както по-рано бавно, вяло, не стават никакви сериозни събития и нищо не се решава; известно оживление внасят само отделни безрезултатни схватки и разпокъсани атаки, всяка от които е копие на предишната и образец за следващата. Ако не говорим за превъзходството, проявено от отбраната в инженерното дело, несъмнено биха се намерили малко примери на военни кампании със също такава продължителност, които да дават картината на подобна посредственост на командния състав на двете страни.

Пред нас са френските и английските официални съобщения за вилазката на 23 март; подробно руско съобщение още не сме видели. Както обикновено, съобщенията на съюзните генерали преднамерено са съставени толкова мъгляво, че от тях не може да се научи нищо определено. И все пак с помощта на частни писма на англичани и вестникарски кореспонденции може, макар и в общи черти, да се възпроизведе картината на това събитие. *Десният фланг на атаката* на съюзниците, насочен срещу югоизточния участък на отбраната на Севастопол, е изнесен напред на разстояние 600 ярда от първата отбранителна линия на русите посредством три линии апроши или зигзагообразни траншеи, съединени в края с така наречения втори паралел. От този паралел, наистина бавно и без всякаква система, тези 3 апроша са били продължени по-нататък, за да бъдат съединени с трети паралел и за да се създаде в централния апрош укрепена позиция или закрито място, достатъчно голямо за настаняване на резерва. Средният от тези три апроша се намира в ръцете на англичани-

те, десният и левият се заемат от французите. Тези два флангови апроша са изнесени напред по-далеч от централния, така че тук френските траншеи са приблизително с 50 ярда по-близо до крепостта, отколкото позицията, която заемат англичаните.

На 23 март преди разсъмване значителни сили на русите, приблизително 12 батальона, се насочили от града към обсадните съоръжения. Знаейки добре, че траншеите са изготвени с пълно пренебрежение към установените и предписани от уставите предпазни мерки, че фланговете им не са отдръпнати назад както трябва и не са защитени с редути, че следователно смелият натиск в крайните флангове на паралела безусловно ще доведе атакуващите в траншеите, русите започнали своята атака с внезапен и стремителен маньовър, в резултат на който източният и западният флангове на паралела били заобиколени. Докато фронталната атака отвличала бойното охранение на траншеята и неговите резерви, обходните колони на русите, въпреки храбрата съпротива на французите, се спуснали в обсадните съоръжения и започнали бързо да се придвижват по траншеята, докато достигнали централната позиция, отбранявана от англичаните. Английските позиции, осигурени срещу сериозна фронтална заплаха, не били атакувани, докато водената отдясно и отляво пушечна стрелба въвлякла в боя част от английските резерви; и даже след това фронталната атака не се отличавала с голяма сила, тъй като основната маса на атакуващите била съсредоточена в обходните колони. Но и атакуващите, като изминали с бой голямо разстояние по завзетата от тях траншея, загубили първоначалния си боен жар и от момента, когато русите влезли в допир с англичаните, руските офицери вече изцяло били заети с мисълта как да осигурят оттеглянето, завършващо вилазката. Тъй че борбата много скоро достигнала такъв стадий, когато нито една от страните не отстъпва позициите си, а именно в този момент отрядът, който е предприел вилазката, трябва да се погрижи за безопасно оттегляне. Русите тъкмо така постъпили. Без да предприемат сериозен опит да изтласкат англичаните от заеманите от тях позиции, те продължавали да поддържат боя до момента, в който по-голямата част от техните войски достигнала достатъчно близко до Севастопол, след което отсъпил и техният ариергард, понасяйки големи загуби в сблъскването с френските и английските резерви.

Русите очевидно са разчитали да намерят във втория паралел много оръдия, значително количество бойни припаси и други военни материали. Тяхната вилазка е могла да преследва само

една цел — да бъде унищожено всичко това. Но там те не намерили почти нищо и по тоя иачин в резултат на тази вилазка не придобили нищо друго, освен увереността, че и на такова разстояние от своите укрепления те могат в първите часове на вилазката да запазват превъзходството, докато противникът съсредоточи своите резерви. Това, разбира се, е имало някакво значение, но едва ли е оправдавало понесените при тази вилазка загуби. Материалните щети, които русите нанесли на обсадните съоръжения, били ликвидирани само за един-два дни, а моралният ефект от тази вилазка може да се смята за равен на нула. Тъй като всяка вилазка неизбежно завършва с оттегляне, обсаждащите винаги смятат себе си за победители. Моралният ефект от вилазката обикновено е по-благоприятен за обсаждащите, отколкото за обсадените, с изключение на случаите, когато загубите на последните са неизмеримо по-малки от загубите на първите.

В дадения случай, когато Канробер и Раглан повече от всеки друг път се нуждаели от привиден успех, тази вилазка с нейните нищожни резултати и със заключителното бързо оттегляне на русите била за тях добре дошла. Френските войски особено се перчат с това, че те преследвали противника до самите севастополски укрепления. Но при дадените обстоятелства такова преследване не е било чак толкова трудно, тъй като крепостните оръдия не са можели да водят огън, за да не би да поразят собствените си войски. От своя страна англичаните, премълчавайки обстоятелството, че техните позиции са били прекомерно отдръпнати назад, поради което те по-скоро са играли ролята на резерв, отколкото на войски от първата фронтова линия, отново превъзнасят — но този път с по-малко основание от когато и да било — своята собствена непобедимост и непоколебимото мъжество на английския войник, което не му позволява да отстъпва нито крачка. Полковник Кели и други английски офицери, заловени от русите в плен в самото разположение на тази армия от непоколебими войници и преспокойно изпратени в Севастопол, знаят колко струва цялото това cant*.

А великите стратези на английската преса продължават с голям патос да твърдят, че преди да се мисли за щурмуване на Севастопол, трябва на всяка цена да се овладеят новите външни укрепления, издигнати от русите; и те се надяват, че това скоро ще бъде осъществено. Тяхното твърдение, разбира се, е също толкова правилно, колкото и банално; но въпросът е — *как* да се овладеят тези укрепления, щом съюзниците не са успели дори да

* — самохвалство. *Ред.*

попречат на тяхното изграждане пред дулата на собствените им батареи? Атаката срещу Селенгинския редут (срещу Сапун-планина) достатъчно ясно показа, че с цената на големи загуби такова укрепление може да се овладее за кратко време, но е трудно да се разбере за какво е нужно това, щом това укрепление не може да се удържи дори за срока, който е необходим за неговото разрушаване. Работата е там, че тези нови укрепления, които съставляват органическа част от цялата отбранителна система на русите и над които откъм фланговете и откъм тила господствува тяхната главна отбранителна линия, не могат да бъдат завзети без прилагане на същите онези средства, които са нужни за овладяването на самата главна линия. Преди да се мисли сериозно за атака и завземане на тези външни укрепления, е необходимо да се придвижат на достатъчно разстояние апрошите, да се устроят защитени паралели с плацдарми, да се осигурят и въоръжат батареи за обстрелване на главната линия на русите. Вестник „Times“, който тръбеше най-гръмко от всички и настояваше за незабавно завземане на тези външни укрепления, забрави само да каже в какво се състои новият метод, който дава възможност да се реши в продължение на няколко часа тази трудна задача. Но преди „Times“ да успее да изкаже оптимистичните си надежди, ето че се получи писмо от неговия кримски кореспондент, който не само обяви тези нови външни укрепления на русите за непристъпни, но и заяви, че те са само първият рубеж, от който русите възнамеряват планомерно да придвижват още напред своите контраапроши. Стрелковите окопи пред Мамелонския редут (русите го нарекли Камчатски) са съединени помежду си с правилна траншея и представляват следователно нова отбранителна линия. Между Мамелонския и Селенгинския редути (на Сапун-планина) е изкопана нова траншея, която представлява три страни на един квадрат и от която могат да се обстрелват с надлъжен огън част от френските апроши. Във всеки случай ясно е, че русите преследват целта да създадат завършена система от предни отбранителни съоръжения, за да прикрият Малахов курган откъм двата фланга и откъм фронта, а може би в края на краищата и за да овладеят траншеите на съюзниците. В случай че подобен опит успее, линиите на обсадата в този участък на атаката ще бъдат пробити. Докато съюзниците през последните шест месеца само удържаха своите позиции и повече укрепваха своите батареи, отколкото да ги придвижват напред, русите за един месец значително се придвижиха към позициите на противника и продължават още да се придвижват. Разбира се, има примери и на по-славна отбрана, отколкото отбраната на Севастопол, но затова пък в

аналите на войните от обсадата на Троя до днес няма да намерим нито една обсада, която да е била водена така безсистемно и глупаво, както обсадата на Севастопол.

Написано от Ф. Енгелс около 15 април 1856 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 179, 18 април 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4377, 30 април 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune",

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

ГЕРМАНИЯ И ПАНСЛАВИЗМЪТ[199]

I

От достоверни източници се съобщава, че *сегашният* император на Русия се обърнал към някои дворове с телеграма, в която между другото се казва:

„В момента, когато Австрия се свърже окончателно със Запада или предприеме някакъв открит враждебен акт против Русия, *Александър II лично ще застане начело на панславистките движение* и ще смени сегашната си титла *Всеруски император* с титлата *император на всички славяни.*" (?)

Тази декларация на Александър, ако тя е автентична, е първото откровено изказване от започването на войната. Това е първата стъпка с цел да се придаде на войната европейски характер, който досега само се долавяше зад всевъзможните претексти и предлози, протоколи и договори, параграфи от Вател и цитати от Пуфендорф. С това въпросът за независимостта, дори за съществуването на Турция се оставя на заден план. Сега въпросът е вече не за това, кой ще управлява в Цариград, а за това, кой ще господствува над цяла Европа. Славяните, отдавна раздирани от вътрешни разпри, изтласкани на изток от германците, покорени частично от германци, турци и унгарци, незабележимо отново обединявайки след 1815 г. отделните си клонове чрез постепенно разпространяване на панславизма, за пръв път изявяват сега своето единство и с това обявяват смъртна война на романокелтските и германските народи, господствували досега в Европа. Панславизмът не е само движение за национална независимост, той е движение, което се стреми да сведе до нула онова, което е било създадено от историята за хилядолетие; движение, което не

може да постигне своята цел, без да заличи от картата на Европа Турция, Унгария и половината от Германия, а като постигне този резултат, не ще може да осигури своето бъдеще по друг начин, освен чрез покоряване на Европа. От символ на вярата панславизмът се превърна сега в политическа програма и има 800 000 щика на свое разположение. Той поставя Европа пред алтернативата: или да бъде покорена тя от славяните, или да бъде разрушен завинаги центърът на тяхната настъпателна сила — Русия.

Следващият въпрос, на който трябва да дадем отговор, е въпросът — в каква степен Австрия е засегната от панславизма във формата, която му е придала Русия? От 70-те милиона славяни, които живеят на изток от Бохемската гора и Каринтийските алпи, почти 15 милиона се намират под австрийския скиптър, включително представителите на почти всички разновидности на славянския език. Бохемският или чешкият клон (6 милиона) напълно се намира под австрийско владичество, полският е представен от почти 3 милиона галицийски поляци, руският — от 3 милиона малоруси (русини, рутени) в Галиция и в Североизточна Унгария — единствената руска народност, която се намира извън пределите на Руската империя; южнославянският клон е представен от почти 3 милиона словенци (каринтийци и хървати) и сърби с малък брой разпръснати тук-там българи. Австрийските славяни се разпадат следователно на две групи: едната от тях се състои от отломки от националности, собствената история на които принадлежи на миналото, а сегашното им историческо развитие е свързано с нации от различни от тях раси и езици. Тяхното тежко положение като националности е доведено докрай поради обстоятелството, че тези печални остатъци от някогашно величие нямат никаква национална организация вътре в Австрия; напротив, те са разсеяни по различните провинции. Словенците, макар да са едва един и половина милиона души, са разпръснати из различни области на Крайна, Каринтия, Щирия, Хърватско и Югозападна Унгария. Чехите, най-многочислената народност сред австрийските славяни, живеят отчасти в Бохемия, отчасти в Моравия, а отчасти (словашката линия) в Северозападна Унгария. Затова посочените националности, макар и да живеят изключително на австрийска територия, съвсем не се признават за конституирани в различни нации. На тях се гледа като на млади допълнения или към немската, или към унгарската нация и фактически не представляват нищо друго. Втората група австрийски славяни се състои от отломки от различни народности, които са се отделили в хода на историята от основната маса на

своята нация и главният център на които се намира поради това вън от Австрия. Така например австрийските поляци тежнеят към руска Полша като към свой естествен център, русините — към други обединили се с Русия малоруски области, а сърбите — към турска Сърбия. Това, че всяка от тези откъснали се от своите националности отломки тежнее към своя естествен център, е ясно от само себе си и това явление става все по-очевидно, колкото повече сред тях се разпространява цивилизацията и по силата на това расте потребността от национално-историческа дейност. В единия и в другия случай австрийските славяни представляват само disjecta membra*, които се стремят да се съединят отново или една с друга, или всяка с основната маса на своята националност. Това е причината, поради която *панславизмът е не руско, а австрийско изобретение.* За да осигурят възраждането на всяка отделна славянска националност, различните славянски народности в Австрия започват да действуват в полза на обединяване на всички славянски народности в Европа. Русия, силна сама по себе си, Полша, проникната от съзнанието за непоколебима устойчивост на своето национално съществуване и при това открито враждебна на славянска Русия — двете тези нации не бяха, очевидно, призвани да измислят панславизма. Сърбите и българите, които се намираха под властта на Турция, бяха още твърде много варвари, за да издигнат такава идея; българите спокойно се подчиняваха на турците, а сърбите бяха погълнати от борбата за собствеата си независимост.

II

Първоначалната форма на панславизма беше чисто литературна. Негови родоначалници бяха *Добровски,* чех, основоположник на научната филология на славянските диалекти, и *Колар,* словашки поет от унгарско Прикарпатие. У Добровски преобладаваше ентусиазмът на учения и изследователя, у Колар бързо взеха надмощие политическите идеи. Отначало панславизмът се задоволяваше с елегии и главна тема на неговата поезия бяха величието на миналото, позорът, нещастието и чуждото потисничество в днешно време. „Нима, о боже, не ще се намери човек на земята, който да въздаде на славянина справедливост?“ Мечтите за панславистка империя, която да диктува на Европа закони, тогава още едва се набелязваха. Но елегичният период скоро

* — разпилени членове, разпокъсани части. *Ред.*

завърши, а заедно с него и призивите за обикновена „справедливост за славяните".

Историческите изследвания, които обхващат политическото, литературното и лингвистичното развитие на славяните, постигнаха в Австрия гигантски успехи. *Шафарик, Копитар* и *Маклошич* като лингвисти, *Палацки* като историк застанаха начело на движението, след тях вървяха множество други по-малко надарени или съвсем лишени от дарования учени като *Ханка, Гай* и други. Славните епохи на чешката и сръбската история се рисуваха с ярки краски в контраст с униженото и жалко положение на тези националности в днешно време; и както в останалата част на Германия под флага на „философията" се подлагаха на критика политиката и теологията, също така в Австрия, пред очите на Метерних, филологията беше използвана от панславистите за проповядване на учението за единство на славяните и за създаване на политическа партия, очевидната цел на която беше коренното изменение на положението на всички националности в Австрия и дори превръщането ѝ в голяма славянска империя.

Смешението на езиците, което цари на изток от Бохемия и Каринтия, чак до Черно море, е наистина поразително. Процесът на денационализация сред славяните, които живеят в съседство с Германия, бавното, но непрекъснато напредване на германците, нахлуването на унгарците, в резултат на което северните и южните славяни са се оказали разделени от компактната седеммилионна маса от финска националност, наличността на турци, татари и власи, врязали се като клин между славянските народности — всичко това е създало истински езиков Вавилон. Езикът се мени от село на село, едва ли не от ферма на ферма. Дори в Бохемия от 5 милиона население се наброяват 2 милиона германци и 3 милиона славяни, заобиколени освен това от три страни с германци. Такова е положението и със славянските народности в Австрия. Да се възвърнат на славяните всички отдавнашни славянски земи, да се превърне Австрия, с изключение на Тирол и Ломбардия, в славянска империя, което е цел на панславистите, би значило да се обяви за съвсем недействително историческото развитие през последното хилядолетие, да се отрежат една трета от Германия и цяла Унгария и да се превърнат Виена и Будапеща в славянски градове; на подобни действия не можеха да симпатизират германците и унгарците, които владеят тези области. А и при това различията между славянските диалекти са толкова големи, че, с рядко изключение, хората, които говорят на тях, не се разбират помежду си. Това бе доказано по комичен начин на Славянския конгрес в Прага в 1848 г. [131], където след различни безплодни опи-

ти да се намери общ, разбираем за всички език, участниците в него бяха принудени в края на краищата да говорят на най-омразния за всички тях език — на *немски*.

Виждаме следователно, че на австрийския панславизъм му липсваха най-важните фактори за постигането на успех: маса и единство. *Маса* липсваше, защото панславистката партия, която обхваща само част от образованите класи, не се ползваше с никакво влияние сред народа и поради това беше недостатъчно силна, за да окаже едновременно съпротива срещу австрийското правителство и срещу германската и унгарската националности, които тя предизвикваше. *Единство* липсваше, защото нейният принцип за единство беше чисто идеален и още при първия опит за претворяване в дело претърпя крах поради разликата в езиците. Докато панславизмът си оставаше чисто австрийско движение, той не представляваше голяма опасност, но много скоро за него се намери онзи център на единство и маса, от който той се нуждаеше.

Националното движение на турските сърби в началото на това столетие[132] скоро привлече вниманието на *руското правителство* върху факта, че Турция е населена с около 7 милиона славяни, езикът на които от всички славянски диалекти е най-много сходен с руския, а религията и *църковният* език — старославянският или църковнославянският — са съвсем същите, както при русите. Именно сред тези сърби и българи Русия за пръв път започна панславистка агитация, опирайки се на своето положение на глава и покровителка на източно-православната църква. Щом панславистското движение пусна някои и други корени в Австрия, Русия много скоро разпространи своята агентура върху области на своите съюзници. Там, където тя се натъкваше на славяни, които принадлежат към римо-католическата църква, религиозната страна на въпроса се изпускаше и Русия се явяваше само като притегателен център за всички славяни, като ядро, около което възродените славянски народности могат да кристализират в силен и единен народ, призван да създаде велика славянска империя от Елба до Китай и от Адриатическо море до Ледовити океан. И така, тук бяха намерени липсващите маси и единство! Панславизмът веднага попадна в капан. Той произнесе следователно собствената си присъда. За да утвърдят отново въобразяемите националности, панславистите се обявиха за готови да принесат в жертва на руско-монголското варварство осемстотингодишното фактическо участие в цивилизацията. Нима това не беше естествен резултат от движението, което бе започнало с решителна реакция против хода на развитието на европейската цивилизация и се стремеше да върне назад световната история?

През годините на своето най-голямо могъщество Метерних разпозна опасността и забеляза руските интриги. Той задушаваше това движение с всички средства, които имаше на свое разположение. Но всички прилагани от него средства могат да се означат с *една* дума — *репресии.* Единствено сигурното средство — свободно развитие на немския и унгарския дух, напълно достатъчно, за да разсее славянския призрак — противоречеше на системата на неговата жалка политика. В резултат на това след падането на Метерних, през 1848 г., славянското движение избухна с нова сила, като обхвана по-широки слоеве на населението от когато и да било по-рано. Но тук веднага се прояви неговият дълбоко реакционен характер. Докато движенията на германците и унгарците в Австрия бяха определено прогресивни — именно славяните спасиха старата система от разрушение и дадоха възможност на Радецки да се придвижи към Минчо, а на Виндишгрец — да завземе Виена. За да установи пълна зависимост на Австрия от славяните, великият *славянски резерв* — руската армия — трябваше в 1849 г. да се спусне към Унгария[133] и там да й продиктува мир.

Но ако присъединяването на панслависткото движение към Русия беше неговото самоосъждане, то Австрия не по-малко явно призна своята нежизнеспособност, когато реши да приеме, дори да повика тази славянска помощ против трите нации и нейните владения, които единствени притежават исторически жизнени сили и ги проявяват — против германците, италианците и унгарците. Като се почне от 1848 г., този дълг към панславизма не преставаше да тегне върху Австрия и съзнанието за този дълг беше главната пружина на австрийската политика.

Австрия започна с това, че се зае да действува против славяните на собствената си територия, а това беше невъзможно без провеждане поне отчасти на прогресивна политика. Привилегиите на всички провинции бяха отменени, вместо федерална бе въведена централизирана система на управление и вместо различните националности бе предложено да се признае една *изкуствена — австрийската.* Въпреки че тези нововъведения бяха насочени отчасти и против германските, италианските и унгарските елементи, те падаха с главната си тежест върху по-малко компактните славянски народности и германският елемент получи солиден превес. Следователно, докато вътрешната зависимост от славяните беше премахната, то зависимостта от Русия си остана, и необходимо беше, макар за известно време и до известна степен, да се ликвидира тази явна и унизителна зависимост. Такава беше истинската причина на наистина вариращата, но поне открито провъз-

гласена антируска политика на Австрия по източния въпрос. От друга страна, панславизмът не изчезна; той е дълбоко оскърбен, негодува, мълчи и от времето на интервенцията в Унгария гледа на руския император като на свой предопределен месия. Не е наша задача да изследваме въпроса — може ли Австрия, в случай на открито действие на Русия като глава на панславизма, да отговори с отстъпки на Унгария и Полша, без да излага на опасност своето съществуване. Ясно е едно: сега вече не само Русия, а целият панславистки заговор застрашава да основе свое царство върху развалините на Европа. Обединението на всички славяни поради несъмнената сила, която то притежава и която може още да придобие, скоро ще принуди противостоящата му сила да почне да действува в съвършено друга форма, отколкото досега. Тук ние не говорихме нито за поляците, които, за тяхна чест, в по-голямата си част са враждебни на панславизма, нито за мнимо демократичната и социалистическа форма на панславизма, която всъщност се отличава само със своята фразеология и своето лицемерие от обикновения, открит руски панславизъм. Също тъй малко говорихме и за представителите на немската спекулативна философия[134], които поради своето фантастично невежество изпаднаха до ролята на оръдие на руския заговор. Ние пак ще се върнем към това и подробно ще се спрем на тези и други свързани с панславизма въпроси.

Написано от Ф. Енгелс около 17 април 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 185 и 189, 21 и 24 април 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

КЪМ ИСТОРИЯТА НА АГИТАЦИОННИТЕ КАМПАНИИ

Лондон, 7 май. През време на големите агитационни кампании в Англия лондонското Сити нито веднаж не можа да застане в авангарда на движението. Досега неговото присъединяване към дадена агитация означаваше само, че целта на тази агитация е постигната, станала е fait accompli*. Така беше с *движението в полза на парламентарна реформа,* когато инициативата изхождаше от Бирмингам. Така беше с *движението против житните закони,* ръководено от Манчестер. Изключение представлява актът от 1797 г. за банковата рестрикция[135]. Митингите, организирани от банкерите и търговците от лондонското Сити, помогнаха тогава на Пит *да забрани* на Английската банка да плаща в злато, *след като* директорите на банките няколко седмици преди това съобщиха на Пит, че банката е пред банкрут и че може да бъде спасена само чрез coup d'état**, т. е. чрез принудителен курс на банкнотите. Обстоятелствата изискваха тогава не по-голямо самоотричане от страна на Английската банка, за да се подчини на *забраната* да плаща в злато, отколкото от страна на търговците от Сити, кредитът на които зависеше от кредита на банката, за да подкрепят забраната на Пит и да я препоръчат на страната***. Спасението на Англий-

* — свършен факт. *Ред.*

** — държавен преврат. *Ред.*

*** — Просто невероятно е, че дори в най-новите истории на политическата икономия тогавашното поведение на Сити се привежда като доказателство за английския патриотизъм. Още по-невероятно е, че в своята книга за Русия (том трети, 1852) г. фон Хакстхаузен е толкова лековерен, че твърди следното: чрез спирането на плащанията в злато от страна на банката Пит бил затвърдил парите в Англия[136]. С какви ли небивалици са натъпкали в Ру-

ската банка беше спасение на Сити. Оттук — тогавашните „патриотични“ митинги на Сити и неговата „агитаторска“ инициатива. Инициативата, която Сити пое в настоящия момент, като проведе миналата събота в Лондон-таверн и в Гилдхол своите митинги и като образува *„Асоциацията за административна реформа“*[137], има заслугата на новост, много рядката в Англия заслуга на събитие без прецедент. А и при това на тези митинги нямаше ядене и пиене, което е също ново в аналите на Сити, чийто „патриотизъм със супа от костенурка“ е увековечен още от Кобет. Най-сетне ново беше и това, че митингите на търговците от лондонското Сити в Лондон-таверн и в Гилдхол ставаха посред бял ден, в часовете, когато се работи. Сегашният застой в работите до известна степен обяснява това явление, пък и изобщо той представлява фермент, и то съществен фермент, в духовното брожение на търговците от Сити. При все това не бива да се отрича важността на това движение на Сити, колкото и да се стараят да го осмеят в Уест Енд. Вестниците на буржоазните реформатори — „Daily News“, „Morning Advertiser“, „Morning Chronicle“ (последният от известно време принадлежи към тази категория) — се стараят да продемонстрират пред своите противници „голямото бъдеще“ на Асоциацията на Сити. Но те не са забелязали непосредствените резултати. Те не са разбрали, че самият факт на свикването на тези митинги вече означава решение на много съществени, много важни въпроси: 1) разрив между класата, която господствува *вън* от парламента, и класата, която управлява *вътре* в парламента; 2) изтласкване на буржоазните елементи, които досега даваха тон в политиката; 3) развенчаване на Палмерстон.

Лейард, както е известно, обеща да внесе довечера в камарата на общините своите предложения за реформа. Известно е, че приблизително преди една седмица камарата не му даде да говори, освирка го, осмя го и го изпрати с викове. Принцовете на английския търговски свят от Сити отговориха на своите митинги с гръмогласно „ура“ в чест на Лейард. Той беше герой на деня в Лондон-таверн и Гилдхол. Cheers* на Сити бяха предизвикателен отговор на groans** на камарата на общините. Ако довечера се окаже, че камарата на общините се е оставила да бъде изплашена — авторитетът ѝ е загубен и дните ѝ са преброени, а ако тя възобнови своите groans — толкова по-силно ще се чуват

сня главата на човека, щом той може да вярва в подобни неща? И какво трябва да мислим за берлинската критика, която напълно се доверява на г. фон Хакстхаузен и — като доказателство за това — *преписва* от него?

* — Възгласите на одобрение. *Ред.*

** — освиркване. *Ред.*

cheers на противника. А от „Абдеритян“[138] е известно до какво довежда съперничеството между cheers и groans. Митингите на Сити бяха открито предизвикателство срещу камарата на общините, тъй както беше предизвикателство избирането на сър Френсис Бърдет за депутат от Вестминстер през първото десетилетие на сегашния век.

Досега, както е известно, начело на движението на английската буржоазия стоеше *манчестерската* школа с нейните брайтовци и кобденовци. Фабрикантите от Манчестер са изтласкани сега от търговците от Сити. Тяхната ортодоксална опозиция против войната убеди буржоазията, която в Англия не може да остане нито миг в бездействие, че — поне сега — те са загубили способността да я ръководят. Тузовете от Манчестер могат в настоящия момент да си запазят „хегемонията“ само ако надминат тузовете от Сити. Това съперничество между двете най-значителни фракции на буржоазията, фактически възвестено на митингите на Сити, от участие в които брайтовци и кобденовци бяха отстранени и се самоотстраниха, обещава изгоди на народното движение. За доказателство може да се приведе вече фактът, че секретарят на Комитета на Сити се обърна с писмо до чартистите в Лондон, като им предложи да назначат член в постоянния Комитет на Сити. Чартистите изпратиха там Ърнест Джонс. Между търговската буржоазия и работниците няма, естествено, такъв *открит* антагонизъм, както между работниците и фабрикантите, millocracy*; следователно те могат да предприемат — поне като начало — *съвместни* стъпки, които биха били невъзможни между чартистите и манчестерците.

Палмерстон — и това е последният голям резултат от митингите на Сити — беше за пръв път осмян и освиркан в най-важния избирателен окръг на страната. Очарованието на неговото име изчезна завинаги. Обезслави го в Сити не неговата руска политика, по-продължителна от Тридесетгодишната война[139] — обезславиха го издевателските насмешки, претенциозният цинизъм и преди всичко „плоските шеги“, които той пускаше в ход, давайки си вид, че помага на Англия да се измъкне от кризата, най-страшната от всички, които тя някога е преживявала. Всичко това възмути буржоазната съвест, макар и да имаше успех сред изродилата се камара на „подлите“**.

Административна реформа *при* такъв парламент като настоящия — всеки веднага ще разбере нелогичността на тези благи пожелания. Но ние видяхме в нашето столетие и папи-реформа-

---

* — промишлените магнати. *Ред.*

** — Игра на думи: „Haus der Gemeinen“ означава „камара на общините“, както и „камара на подлите“. *Ред.*

тори[140]. Ние преживяхме банкети в полза на реформи с Одилон Баро начело[141]. Затова няма нищо чудно, ако лавината, която ще отнесе стара Англия, отначало ще се появи във вид на снежна топка в ръцете на търговците-реформатори от Сити.

Написано от К. Маркс на 7 май 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 215, 10 май 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

ОТ СЕВАСТОПОЛ[142]

Пощата, получена тук в събота вечерта с парахода „Америка“, още веднаж ни дава възможност да представим на нашите читатели повече или по-малко пълен отчет за хода на войната в Крим, въпреки че и сега, както преди, противоречивият и неопределен характер на официалните съобщения и на вестникарските кореспонденции прави нашата задача трудна. Съвсем очевидно е, че неуспехът във Виена[143] е предизвикал оживление и по-голяма активност в лагера на съюзниците при Севастопол и макар да може да се каже, че бомбардировката е прекратена на 24 април, все пак последвалите две седмици не минаха в пълно бездействие. Засега е много трудно да се реши какви изгоди са постигнали съюзниците; наистина един от кореспондентите твърди, че предните отбранителни съоръжения на русите — Селенгинското, Волинското и Камчатското, — както и разположените по цялата линия пред тях стрелкови окопи са изоставени от отбраняващите се[144]. Тъй като това безусловно е максимумът на постигнатото от съюзниците, да допуснем за момента, че тези сведения са правилни. Някои кореспонденти съобщават, че французите щурмували Мачтовия бастион и го овладели, но тези сведения не заслужават доверие. Те са просто необосновано преувеличение на епизода от 21 април, когато французите с помощта на минен взрив прокарали предна траншея пред този бастион*.

* В „Neue Oder-Zeitung“ вместо първия абзац на настоящата статия е даден следният текст:

Да допуснем, че русите наистина са отхвърлени назад към първоначалната им отбранителна линия, макар да е много странно, че и досега не са получени съобщения дали съюзниците са завзели Сапун-планина и Мамелон. Но дори ако редутите по тези височини не са вече в ръцете на русите, никой не може да оспорва факта, че русите са ги използвали с голяма изгода за себе си. Сапун-планина русите са удържали от 23 февруари, а Камчатския редут на Мамелон — от 12 март до края на април; през цялото това време траншеите на съюзниците са се намирали или под анфиладния или под съсредоточения фронтален огън на руските батареи, същевременно ключът на цялата позиция — Малахов курган — е бил напълно прикрит от русите в продължение на цялата двуседмична канонада. След като русите са използвали тези височини тъй успешно, те са могли да си позволят да ги загубят.

Не е необходимо да описваме тук многобройните нощни атаки, в резултат на които съюзниците овладели руските стрелкови окопи и контраапроши, както и вилазките, предприети от русите с цел да си ги възвърнат. Такива операции представляват интерес от тактическа гледна точка само за онези, които добре познават местността, тъй като провеждането на подобни операции зависи в повечето случаи от находчивостта, натиска и упоритостта на младшите офицери и на войниците. С тези качества англо-французите превъзхождат русите и затова те са успели на някои места

„Установяването на телеграфно съобщение между Балаклава, Лондон и Париж засега не даде на публиката нищо, а внесе само още по-голяма обърка免 в получаваната от нея информация.

Английското правителство или не публикува нищо, или се ограничава с неопределени уверения за постигнати успехи. Френското правителство публикува депешите, подписани от Канробер, но в такъв окастрен и изопачен вид, че да се извлече нещо от тези съобщения е почти невъзможно. Например бастионът, срещу който е бил насочен главният удар на французите, се наричаше досега *Мачтов бастион* — *Bastion du Mât*. Сега ние научаваме за големи успехи, постигнати от французите в действия против Централния бастион, а след това бастион № 4. Но щателното сравняване на тези донесения с предишните, и особено с руските, показва, че се касае, както и по-рано, за нашия стар познат, за Мачтовия бастион, само че под други названия. Подобна мистификация е изцяло тенденциозна и следователно до известна степен „предопределена".

Но докато телеграфът не донесе на публиката полза, в лагера на съюзниците той безспорно предизвика известно оживление. Не може да има съмнение, че още първите телеграми, получени от Канробер, са съдържали строго предписание да се действува по-решително и да се постигнат с всякакви средства успехи. В едно неофициално съобщение се твърди, че *всички* предни отбранителни съоръжения — Селенгинското, Волинското и Камчатското, — както и разположените по цялата линия пред тях стрелкови окопи, са изоставени от русите." *Ред.*

да създадат свои опорни пунктове в непосредствена близост до руските укрепления. На отделни места разстоянието между противниците се съкратило до дистанция за хвърляне на ръчна граната, т. е. съюзниците се озовали на 20—30 ярда от покрития ход за съобщение на русите, или на 40—60 ярда от главния вал. Русите твърдят, че обсаждащите се намират на разстояние тридесет сажена, т. е. 60 ярда, от него. Такова е положението особено пред Мачтовия бастион, Централния бастион и Редан, където местността образува мъртво пространство, при което долчинките са разположени така, че не е възможно да се придаде на руските оръдия такъв ъгъл на възвишение, който да им дава възможност да обстрелват тези долчинки с навесен огън. Тъй като огънят на руската артилерия съвсем не е подавен, поддържането на връзка с тези долчинки и превръщането им в цяла система от траншеи е много трудно нещо и съюзниците ще чувстват твърде силно фланговия огън на русите. И наистина, докато батареите на съюзниците се намират на 400—500 ярда зад предните траншеи, трудно е да си представим как съюзниците ще могат да разчитат да отбраняват такива незащитени позиции срещу вилазките, предприемани внезапно и с достатъчни сили; а след несполучливата — както сега се признава — бомбардировка ще е необходимо известно време, преди да бъде възможно да се вкарат в действие нови и изнесени по-напред батареи.

Това внезапно придвижване на съюзниците до самото подножие на крепостния вал на русите, макар на пръв поглед да се отличава от предишната им мудност и нерешителност, се оказва в действителност явление от същото естество. При провеждането на тази обсада не са били спазвани нито система, нито строга последователност, а тъй като всяка обсада е по своята същност строго последователна операция, в която след всяка завоювана стъпка, за да не се окаже тя безполезна, трябва незабавно да се действува за постигане на някакво ново предимство, съвсем очевидно е, че съюзниците са водили тази обсада по найлошия от възможните планове. Въпреки разочарованието на съюзните генерали, когато за пръв път са видели района на бойните действия, въпреки грешките, допуснати миналата есен по време на така наречената първа обсада, съюзниците все пак биха могли да постигнат по-големи успехи. Тук съвсем няма да засягаме Северната страна на града, както са направили това самите съюзни генерали. Те твърдо са решили да атакуват отделно Южната страна, рискувайки да се окажат в град, над който господствува недостъпно за тях укрепление. Във връзка с това

възниква въпросът: или съюзните генерали са се смятали за достатъчно силни, за да завземат Южната страна, и в този случай те ще трябва сега да признаят, че са станали жертва на непростима грешка; или те са се чувствували твърде слаби — пита се тогава, защо не са си осигурили подкрепления? Сега вече не може да се отрича фактът, че в тази „достопаметна и безпримерна“ обсада грешките са следвали една след друга. Очевидно лишенията, изпитани през зимата, са породили дух на непреодолима вялост, апатия и умора както в армията, така и сред генералите. Когато през февруари русите излезли смело извън линията на своите укрепления и създали отпред нови отбранителни линии, то е трябвало да послужи като достатъчен тласък за съюзниците и да ги накара да мобилизират силите си; но Канробер успял да използва това сериозно предупреждение само за да охлади бойния жар на зуавите, като ги изпратил в атака, в безуспешния изход на която той предварително бил убеден. Копаенето на окопи било възобновено, но по-скоро с цел да се създадат прикрити пътища за щурмовите колони, отколкото за да се изнасят батареите поблизо до противника. Дори след като съюзниците стояха шест месеца близо до крепостта, всяко тяхно действие свидетелствува, че те не са имали определен план и не са набелязали пункт за генерална атака; напротив, старата натрапчива идея за завземане на Севастопол чрез coup de main* все още владее техните умове, като пречи да се осъществи всяко разумно предложение и осуетява всеки опит за системно придвижване напред. Малкото, което било извършено от съюзниците, ставало три пъти по-бавно от нормалното темпо на операциите при правилна обсада, а непоследователността на действията и липсата на общ план не давали дори онази увереност за успех, която е присъща на подобни операции.

При все това всички надежди се възлагали на проведения неотдавна артилерийски обстрел. Това било главното оправдание за всяко забавяне и бездействие. Макар че е трудно да се каже какво се е очаквало от това велико събитие — от батареите, които са се намирали на разстояние 600—1 000 ярда от своите цели, — все пак огън най-сетне бил открит. През първите два-три дни всяко оръдие давало 150 изстрела, след това 120, после 80, 50 и най-сетне 30 изстрела; сетне канонадата била прекратена. Резултатът се оказал едва забележим, ако не се смятат оръдията, станали негодни, и опразнените артилерийски складове на съюзниците. Пет дни максимално мощна канонада биха причинили на

* — смел удар. *Ред.*

руситe по-големи щети и биха дали на съюзниците повече шансове за успех, отколкото петнадесет дни артилерийски обстрел, започнат с огромна сила, но веднага отслабен. А нима при липсата на бойни припаси и с излезли от строя оръдия съюзниците биха могли да използват тези благоприятни възможности? Не повече от сега; същевременно русите с отслабването на огъня и след като престанали да се сипят върху тях като град по 50 000 снаряда на ден, както било през първите пет дни, се намират в този момент в значително по-добро положение, отколкото би могло да се очаква. Увеличаването на продължителността на канонадата, като се отслабва нейната интензивност, е такова голямо и необяснимо отстъпление от всички военни правила, че причина за това несъмнено са били съображения от политически характер. Когато първите два дни артилерийски обстрел измамили надеждите на съюзниците, необходимостта да поддържат привидна канонада през време на работата на Виенската конференция ги заставила да изразходват безцелно бойните си припаси.

Канонадата се прекратява, заседанията на Виенската конференция се прекъсват, установява се телефонна връзка. Картината изведнаж се променя. От Париж следват заповеди да се действува бързо и решително. От предишния метод на атакуване се отказват; безплодният грохот на артилерията отстъпва място на частични атаки, на завземане на позиции чрез минни взривове, на престрелки и щикови схватки. Нови предни пунктове са завзети и удържани въпреки първата вилазка на обсадените. Но това не е постижение, ако не бъде признато за възможно да се формират батареи близко до линията на русите и противникът да бъде лишен от възможността да остане на тези линии. Предните позиции не могат да се удържат, без да се понасят всекидневно големи загуби, без да се водят непрекъснато схватки, които носят съмнителен и променлив успех. Да допуснем дори, че такива батареи от втори и трети паралел бъдат съоръжени и че за тяхното съоръжаване от самото начало се е налагало да бъдат изтласкани русите от стрелковите окопи — колко ли време ще мине, докато тези нови батареи бъдат осигурени с достатъчен брой оръдия, за да се отговаря успешно на огъня на русите, който, както показват двете последни канонади, не отстъпва по своята сила на огъня на съюзниците? Колкото по-близко до укрепленията на противника са разположени батареите, толкова по-съкрушителен е кръстосаният огън, който може да бъде съсредоточен върху тях, и толкова по-ограничено остава пространството за разполагане на оръдията; с други думи, толкова повече се уравновесяват силата на огъня на настъплението и силата на огъня на отбраната, стига

последният преди това да не е бил подавен от огъня на по-отдалечени батареи, което в дадения случай не е било налице.

Но по какъв начин се е удавало на русите да противостоят тъй успешно на атаките на съюзниците? Първо, поради грешките и колебанията на самите съюзници; второ, поради храбростта на гарнизона и изкуството на началника на инженерната служба, полковник Тотлебен; трето, поради естествената здравина на самата позиция. Защото трябва да се признае, че позицията е наистина здрава. По лошите карти, които до най-последно време бяха единствено достъпни, Севастопол е разположен в долната част на един склон и над него откъм тила господствуват височини; но както показват новите и по-добри карти, градът е разположен върху няколко обособени хълмове със заоблена форма, отделени от платото с оврази; тези хълмове фактически в еднаква степен господствуват както над града, така и над платото. Този характер на местността може би напълно обяснява защо съюзниците не са се решили да щурмуват крепостта през септември миналата година; както изглежда, това е подействувало върху съюзните генерали толкова силно, че те дори не са се опитали да заставят врага да покаже с какви сили разполага за отбрана. Руският инженер е използвал с максимална изгода тези предимства на местността. Върху всички склонове на Севастопол, обърнати към платото, са формирани по два и дори по три реда батареи, разположени един над друг, което е удвоило и утроило силата на отбраната. Подобни батареи са били съоръжавани и при укрепяване на други градове (например върху склона Мон-Валериен в Париж), но изобщо инженерите не ги одобряват и са ги нарекли капани. Те наистина представляват голяма мишена за обсаждащите; когато някой снаряд не улучи целта, той попада в батарея, разположена по-долу или по-горе от онази, към която е бил насочен, и по тази причина отбраната винаги ще понася големи загуби. Но там, където крепостта дори не е обкръжена, както Севастопол, такива щети не са нищо в сравнение с огромната сила, която тези батареи придават на огъня на отбраната. Ние смятаме, че след обсадата на Севастопол ще има много малко упреци спрямо тези капани. При отбрана на първокласни крепости, в които има голямо количество военни материали и които трудно могат да бъдат обкръжени, капаните могат да се използват много изгодно, ако за това благоприятствува местността. Освен това русите са се отказали и в друго отношение от установената инженерна практика. При старата система бастионни укрепления би било недостатъчно да се разполага с петнадесет или дори седемнадесет бастиона около

крепостта: те зле биха осигурили нейната отбрана. Вместо това сега има само шест бастиона върху издадени напред височини и при това съединяващите ги куртини* образуват такава начупена линия, която дава възможност да се открие флангов огън независимо от огъня на самите бастиони, докато тежките оръдия, настанени на издатините на тази линия, прострелват цялата местност по фронта. На тези куртини, почти по цялото им протежение, са настанени оръдия, което е също така нещо ново, тъй като при обикновени бастионни укрепления куртините са въоръжени с едно-две оръдия само за специални цели, а цялата огнева отбрана се възлага на бастионите и люнетите. И без по-нататъшни технически подробности от казаното по-горе се вижда, че руските са използвали своите средства максимално и че ако дори съюзниците успеят да овладеят Мачтовия бастион или бастиона върху Малахов курган, те несъмнено ще се натъкнат на втора и трета отбранителна линии, за преодоляването на които ще трябва да употребят цялото си умение и съобразителност.

Написано от Ф. Енгелс около 8 май 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4401, 28 май 1855 г. като уводна статия и в „Neue Oder-Zeitung", бр. 217, 11 май 1855 г.

Печата се по текста на вестника „New-York Daily Tribune", сверен с текста на „Neue Oder-Zeitung"
Превод от английски

* — средна част на крепостен бастионен фронт, съединяващ фланговете на два съседни бастиона. *Бел. пр.*

К. МАРКС

ПИАНОРИ. — НЕДОВОЛСТВО ОТ АВСТРИЯ

Лондон, 9 май. „Morning Chronicle“, „Advertiser“, „Daily News“ и други вестници завършват всички свои филипики против коварния убиец Пианори с доста плахи упреци по адрес на един от броевете на вестник „Moniteur“. В този брой е публикуван обвинителният акт против Пианори заедно с постановлението да се изплатят на Кантийон, бивш френски подофицер, а сега брюкселска залежала стока, завещаните му от Наполеон 10 000 франка — награда заради покушение срещу живота на Уелингтън. Особено забавно се суети и се унижава обикновено тъй сериозният „Chronicle“. Наполеон III, смята той, очевидно не знае за този странен и тъй безтактен в дадения момент израз на почит към Наполеон I. Името „Кантийон“ е попаднало върху неопетнените страници на „Moniteur“ вероятно случайно, поради lapsus pennae*. А може би някой прекомерно усърден младши чиновник самоволно е дал на Кантийон 10 000 франка и пр. Достопочтеният „Chronicle“ изглежда си въобразява, че френската бюрокрация е устроена по маниера на английската, където — както се вижда от последния разпит, проведен от парламентарната следствена комисия — един младши чиновник от Board of Ordnance** наистина може самоволно, зад гърба на своя началник, да поръча определен вид ракети, и то на сума хиляди фунтове стерлинги, и където, както Палмерстон обяснява на камарата на общините, представянето на дипломатически документи на парламента може да се

* — грешка на перото. *Ред.*

** — артилерийското управление. *Ред.*

забавя със седмици поради това, че „лицето", на което в министерството на външните работи е възложено да преведе посочените документи, страда от хрема или ревматизъм.

Ето вече няколко дни, как лондонската преса постепенно се въздържа да хвали Австрия и подготвя своите читатели към рязка промяна на курса, към съвършено друг тон. Както обикновено, пътя трябва да го проправят „our own correspondent"*. Така например „Morning Chronicle" публикува следното съобщение от Берлин:

„Пруският кабинет не може да бъде уличен в каквато и да е определена нечестна постъпка или в нарушение на дадена от него дума. Ако правителствата на западните държави са били заблудени, това е станало само по собствена вина или по вина на онези, които е трябвало да им отворят очите. Но може ли да се каже същото за Австрия? Беше ли нейното поведение също тъй откровено, както поведението на Прусия? Последната с всички сили вредеше на западните държави, като вършеше това явно и открито. Прусия се противи и ни се надсмива без всякаква маскировка, без забикалки. А Австрия кокетничаше с Англия и Франция в продължение на 20 месеца, надсмиваше ни се скришом, възбуждаше напразни надежди, използвайки официални и частни пътища, въвличаше ни в една комисия след друга, даваше уверения с най-категоричен характер; а сега, както отдавна предсказваха онези, които не бяха заслепени от прекомерно доверие, Австрия възнамерява да ни напусне, ако ние не приемем мирните условия, може би по-изгодни за Русия и съвършено неприемливи за Франция и Англия! И наистина! Отначало Австрия служеше на Русия като щит на Прут и позволи на Горчаков да прехвърли почти всичките си войски от Бесарабия в Крим, а сега тя се обявява и настоява за мир, който трябва да остави положението без каквито и да било изменения. Ако това е всичко, което можем да очакваме от австрийската дружба, то колкото по-скоро бъде смъкната маската, толкова по-добре."

От друга страна, „Times" публикува следното съобщение от Виена:

„Барон Хес, командуващ 3-а и 4-а армия, неотдавна състави и предаде на императора записка, в която доказва, че за Австрия е неразумно при сегашните обстоятелства да обявява война на Русия. Може би против мен ще вдигнат шум, понеже така открито засягам един толкова деликатен въпрос, но по мое мнение аз ще услужа на Англия и Франция, ако кажа, че те трябва да разчитат само на собствените си сили, а на помощта на Австрия едва ли могат да се надяват. Ако Австрия би могла да склони Прусия и Германския съюз да изкарат една армия от 100 000 души за прикриване на левия ѝ фланг, то тя въпреки всевъзможните пречки, вероятно отдавна вече би поела задължението да започне настъпление против Русия. Какви аргументи е привеждал барон Хес в своята записка, не се знае достоверно, но придържащите се към руска ориентация австрийци, които винаги са най-добре информирани по подобни въпроси, уверяват, че тези аргументи се свеждат приблизително до следното: западните държави са доказали с пълна очевидност, че са принудени да хвърлят както всички свои, така и всички турски сили в Крим, за да се противопоставят ус-

* — „нашите собствени кореспонденти". *Ред.*

пешно на русите. Затова от страна на Австрия би било във висша степен глупаво да влиза във война с Русия, ако не може да си осигури подкрепа от страна на Германския съюз. Общопризнато е, че Русия има в Полша армия, наброяваща 250 000 души, в състава на която влизат гвардейски и гренадирски корпуси; и тъй като тази армия е разположена тук, в района на седем от най-силните крепости на Руската империя, трябва да се разполага поне с два пъти повече войски, за да се устоява успешно против посочената руска армия. Трябва също да се вземат под внимание разстроените финанси на Австрия, невъзможността за Франция да постави на разположение на Австрия 100-хилядна армия, явната безпомощност на английското правителство, ненадеждната позиция на Прусия и т. н. През последната седмица се появи още един нов аргумент — променливостта на нещата изобщо и превратността на човешката съдба по-специално, и дилемата, пред която би застанала Австрия, ако би се случило нещо с Луи-Наполеон в момента, когато тя вече би се намирала в състояние на война с Русия."

Написано от К. Маркс на 9 май 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 219, 12 май 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

КАМПАНИЯТА В КРИМ[145]

Лондон, 11 май. Нетърпението, обзело френската армия, застави Канробер да издаде оперативния план на съюзниците. Трябва да бъде прехвърлена в Крим резервна армия в състав 25 000 души; след нея ще пристигнат още 30 000—40 000 французи и пиемонтци. Веднага след пристигането на резервната армия французите ще тръгнат в поход, ще преминат през река Чорная, ще атакуват русите, дето и да ги срещнат, ще се опитат да се съединят с войските на Омер-паша някъде край Алма и Кача, а по-нататък ще действуват, съобразявайки се с обстановката. В това време парните кораби на флота ще трябва да извършат нападение срещу Кафа и Керч и ако може, да ги овладеят, да удържат тези градове като възможни pivôts, или опорни пунктове, за полевата действуваща армия. И наистина това е единственият план, който дава на съюзниците възможност да завършат успешно кримската кампания. Но за подобни действия в открито поле съюзниците трябва да имат значителен числен превес. Без това те не могат да разчитат на решаващ успех при сблъскване с обсервационната армия на русите. Какво е обаче съотношението на силите на страните в тоя момент?

Французите имат в Крим 9 дивизии пехота и една бригада кавалерия (chasseurs d'Afrique*). При численост на всяка дивизия 7 000 души това представлява общо 63 000 души пехота и 1 500 — кавалерия. Англичаните имат 5 дивизии пехота, не повече от 6 000 души във всяка, и една дивизия кавалерия от 2 000 души. В Крим се намира и една дивизия турска пехота от

* — африкански стрелци. *Ред.*

около 6 000 души. Към това трябва да се прибави френската резервна армия, от състава на която към датата, определена от Канробер за започване на кампанията, могат да бъдат прехвърлени в Крим не повече от 20 000 щикове, включително дебаркиралите на 3 май 4 000 пиемонтци. Изобщо силите на съюзниците при Севастопол се изразяват в следните цифри:

Френска	пехота	83 000,	кавалерия	1 500
Английска	„	30 000,	„	2 000
Турска	„	6 000,	„	—
Общо	пехота	119 000,	кавалерия	3 500

За състава на френската резервна армия, която се намира в Цариград, малко се знае. Затова ние не можем да кажем дали в тоя момент ще бъде прехвърлено в Крим още някакво количество кавалерия. Към момента, когато започне кампанията, съюзниците могат да увеличат числеността на кавалерията най-много с 2 000, така че общо тя ще нарасне на 5 500 души. За да се продължи обсадата, ще е необходимо да се разполага най-малко поне със също толкова войски, колкото са заети с изпълнението на тази задача в тоя момент, т. е. с 46 000 души (4 френски дивизии по 7 000 във всяка и 3 английски — по 6 000). Към тях трябва да отнесем също матросите и войските, които охраняват Балаклава и линията на укрепленията до Инкерман, съставляващи същевременно резерва на обсаждащата армия. Те възлизат най-малко поне на 12 000 души, между които и споменатите по-горе 6 000 турци. Ако се смята, че матросите и войниците от морската пехота са 4 000 души, то от общия брой 119 000 трябва да се извадят 54 000, така че за полеви действия остават 65 000 души пехота и 5 500 — кавалерия, или общо малко повече от 70 000 души. Освен това трябва да се вземе под внимание корпусът на Омер-паша при Евпатория, възлизащ на около 35 000 души пехота и 3 000—4 000 кавалерия. От този брой 15 000 души трябва да бъдат оставени за гарнизон на крепостта, така че Омер-паша би могъл вероятно да потегли в поход, разполагайки с 20 000 пехотинци и 4 000 кавалеристи, общо 24 000 души.

Следователно войските, които могат да бъдат използвани за *полеви действия* в две обособени армии на съюзниците, наброяват всичко:

	Пехота	Кавалерия	Общо количество
Севастополска армия	65 000	5 500	70 500
Евпаторийска армия	20 000	4 000	24 000
	85 000	9 500	94 500

Ако изхождаме от най-малките, привеждани от самите *руси* данни относно числеността на техните войски в Крим понастоящем, ще получим 120 000 души пехота и 20 000 — кавалерия. От тях трябва да се приспаднат 50 000 души, необходими за отбраната на Севастопол, а именно 26 000 за Южната страна и 24 000 за Северния форт и укрепения лагер. За полеви действия остават 70 000 пехотинци и 20 000 кавалеристи. Количеството на полската артилерия не може да бъде установено дори приблизително. Същевременно, като се взима под внимание на какви трудности се натъкват съюзниците при осигуряването на своята армия с коне, както и значителното количество оръдия, които винаги придружават руската армия, едва ли може да има съмнение в това, че русите ще превъзхождат противника в артилерия. Също тъй очевидно е превъзходството на русите в кавалерия. Що се отнася до пехотата, то *обединените* сили на съюзниците превъзхождат русите, но затова пък всяка от техните полеви армии поотделно отстъпва на русите по численост на пехотата. Но най-голямото предимство на русите е заеманата от тях позиция. Разположили се в триъгълника между река Алма, Севастопол и Симферопол, русите заемат на север срещу Омер-паша укрепената позиция покрай посочената река, която може да бъде защитена фронтално с 15 000 души пехота, докато успешен флангов маньовър на руската кавалерия би отрязал турците от Евпатория. Затова ако Омер-паша реши сам да се придвижи към река Алма, той в никой случай не ще може да я премине, преди англо-французите да са отхвърлили русите към Симферопол и да са ги принудили по тоя начин да напуснат позициите си при Алма. В този случай тези две армии биха могли да се съединят. Следователно напредването на англо-френската армия е основното условие за успех изобщо. Но това напредване съюзниците могат да осъществят, както изглежда, само по пътя за село Мекензи. Пътят към Алма и Симферопол е защитен от двойна линия укрепления, едната от които минава по планинския хребет, надвесен над река Чорная, а другата — по северната страна на дефилето, което се спуска от планинската верига близо до село Мекензи към края на Севастополския залив. Тази втора и главна линия на отбраната с дължина само около две английски мили, както се говори, е много силно укрепена и тук съюзниците ще трябва да дадат първото решаващо сражение — сражение, от изхода на което зависи дали те ще останат затворени в Хераклейски Херсонес, или ще успеят да си пробият път към вътрешността на полуострова. Предимство за русите е тесният фронт, на който съюзниците ще трябва да действуват. Ако русите претърпят тук поражение и позициите им бъдат завзети, не

ще им остане нищо друго, освен да отстъпят към Белбек и да удържат тази линия срещу съюзниците, създавайки същевременно заплаха за турците при Алма чрез специално отделен отряд. Дори русите да претърпят тук поражение, тяхното превъзходство в кавалерия и лошите транспортни средства, които не позволяват на съюзниците да се отдалечат на значително разстояние от крайбрежието, ще им дадат възможност да се измъкнат от района на действия на съюзниците. Линията, на която те биха могли да се оттеглят, би била продължение на тяхното ляво крило, представлявайки впрочем твърде неизгодна позиция. Напълно възможно е обаче от самото начало русите *да се опитат* да скоеат съюзниците при река Чорная, като същевременно хвърлят главните си сили против Омер-паша, за да го обкръжат и унищожат с помощта на кавалерия, а след това да насочат всичките си сили срещу англо-французите.

Написано от Ф. Енгелс около 11 май 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 221, 14 май 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4402, 29 май 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune"

Превод от немски

К. МАРКС

„MORNING POST" ПРОТИВ ПРУСИЯ. — ВИГИТЕ И ТОРИТЕ

Лондон, 14 май. Вестник „Morning Post", частен орган на Палмерстон, помести днес пълна със заплахи към Прусия статия, в която между другото се казва:

„През април 1854 г. с постановление на Тайния съвет бе дадено разрешение да се внасят в Съединеното кралство руски продукти с неутрални кораби. Прусия използва това разрешение с учудваща бързина. Следващите статистически данни (взети от официални таблици, представени на парламента) дават сравнителни данни за вноса в Англия на мазнини, коноп и лен от посочената страна за 1853 и 1854 г. Размерът на увеличението на вноса за последната година ясно показва количеството руски продукти, проникнали на британския пазар през Мемел и Данциг, въпреки нашата строга блокада на руските пристанища на Балтийско море. От Прусия са били внесени в Съединеното кралство:

	1853 г	1854 г.
	(в центнери	
Мазнини	54	253 955
Коноп	3 447	366 220
Лен	242 383	667 879
Ленено семе	57 848	116 267

Тези цифри показват в достатъчна степен значението на този нов отрасъл на търговията за Прусия. В резултат на това Русия, въпреки нашата блокада, може тъй свободно да продава своите продукти, както и в мирно време, докато ние трябва да надплащаме за тях 50 процента във вид на мита и печалба, получавана от пруските търговци. Ние признаваме, че нашата сегашна политика е коренно непоследователна. Но целебно средство трябва да се търси не в отменяването на блокадата на неприятелските пристанища, а в унищожаването, доколкото това е по силите ни, на сухопътната търговия, която се води през пруските владения."

Движението *против аристокрацията* в Англия може да има само един *непосредствен* резултат — *да постави на кормилото на*

управлението партията на торите, т. е. специфично аристократическата партия. А ако това не стане, движението неизбежно ще се сведе преди всичко до няколко вигски палиатива, до две-три мними административни реформи, незаслужаващи да се говори за тях. Изявлението на Лейард, че възнамерява да внесе резолюция върху „положението на нацията", и приемът, който то срещна в камарата на общините, предизвикаха митингите на Сити. Но веднага след митингите на Сити последва предложението на Еленбъро в камарата на лордовете, посредством което торите обсебват тази нова кампания в полза на реформа и я използуват като средство да се доберат до правителството. Самият Лейард в своето предложение е заменил думите *„аристократическо влияние"* със *„семейно влияние"*, като с това е направил отстъпка на торите. Всяко движение вън от парламента приема *вътре* в парламента формата на свада между двете фракции на управляващата класа. В ръцете на вигите Лигата против житните закони стана оръдие за събаряне на торите[146]. В ръцете на торите Асоциацията за административна реформа става средство за събаряне на вигите. Не бива само да се забравя, че по този начин двете фракции принасяха в жертва поредно една след друга основите на стария режим, но самият режим — трябва да се добави — си оставаше в сила. По-рано бяхме вече изказали мнението, че само торите са принудени да се съгласяват на големи отстъпки, тъй като само при тяхното управление натискът отвън придобива застрашаващ и дори революционен характер*. Вигите представляват същинската олигархия на Англия, властта на малък брой могъщи семейства като Съдърландови, Бедфордови, Карлайлови, Девонширови и др. Торите представляват squireocracy, партията на юнкерите, ако искате, въпреки че между английския скуайр и северногерманския юнкер има голяма разлика. Затова торите са пазители на всички староанглийски предразсъдъци по въпросите на църквата и държавата, на протекционизма и антикатолицизма. Вигите — *просветените* олигархи — без всякакви колебания отхвърляха предразсъдъците, които им пречеха да осъществяват своето наследствено право да откупуват държавните длъжности. Благоволението на вигите всякога сковаваше движението на буржоазията; благоволението на торите постоянно тласкаше народните маси в обятията на буржоазията, а тя ги отдаваше на разположение на вигите. В сегашния момент няма вече разлика между вигите и торите, тъй като последните представляват нещо като плебс, а първите — haut volée** на аристо-

* Виж настоящия том, стр. 102—103. *Ред.*

** — висшите слоеве. *Ред.*

крацията. Староаристократическата фраза много се употребява сред аристократическия плебс, а либералната фраза — сред аристократическата класа. Но в действителност, след като слязоха от сцената старите тори (лорд Болингброк и др.), начело на партията на торите неизменно стоят парвенюта — такива като Пит, Адигтън, Персивал, Канинг, Пил и Дизраели. Homines novi* бяха винаги в редовете на торите. Когато Дерби (самият той дезертьор от лагера на вигите) образува своето правителство, в състава му се оказаха освен самия Дерби не повече от две знатни имена. Всички останали бяха обикновени скуайри и един литератор. Обратно, вигите, които нито за момент не се колебаеха да менят своите сюртуци и възгледи съобразно с условията на времето, които сами постоянно външно се обновяваха и преобразяваха, не се нуждаеха от нови хора. Те можеха да увековечат имената си. Ако хвърлим общ поглед върху английската история от времето на „славната“ революция от 1688 г., ще стигнем до заключение, че всички закони, насочени против народните маси, като се почне от акта, който превърна парламента в седемгодишен[147], и се свърши с последния закон за работните домове[148] и с най-новото фабрично законодателство, изхождаха от вигите. Но реакцията на вигите всякога се осъществяваше в съгласие с буржоазията. Реакцията на торите беше насочена дори в по-голяма степен против буржоазията, отколкото против народните маси. Ето защо вигите се прочуха като либерали.

Написано от К. Маркс на 14 май 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 227, 18 май 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

* — Новите хора, парвенютата. *Ред.*

К. МАРКС

ЗАСЕДАНИЕТО НА КАМАРАТА НА ЛОРДОВЕТЕ

Лондон, 15 май. Галериите на камарата на лордовете вчера след обед бяха препълнени още преди откриването на заседанието. Очакваше се интересно зрелище — обсъждане на предложението на лорд Еленбъро и истинско сражение между Ins и Outs*. Освен това беше любопитно да види човек със собствените си очи как наследствените законодатели ще изпълняват ролята на кръстоносци *против* аристокрацията. Изпълнението беше лошо. Актьорите през всичкото време изневеряваха на ролята си. Представлението започна с драма, а завърши с фарс. През време на мнимото сражение не беше запазена дори илюзията, театралната илюзия. Още от пръв поглед се виждаше, че благородните бойци се стараеха да запазят непокътнати не само себе си, но дори и оръжието, с което се сражаваха.

Дебатите, доколкото те се въртяха около критиката срещу воденето на войната, бяха под равнището на дебатите в който и да е Debating Club** в Лондон, и да се спираме на тях макар и за момент би значело да си губим времето напразно. Ние все пак ще се опитаме да покажем с няколко щрихи как благородните лордове разиграваха ролята на защитници на административната реформа, на противници на монопола на аристокрацията върху управлението на държавата, как се озоваха те на митингите на Сити. „Подходящият човек — на подходящото място!" — се провикна лорд Еленбъро. И като доказателство, че всеки трябва да

* — правителството и опозицията. *Ред.*
** — дискусионен клуб. *Ред.*

получава своя венец според заслугите си и само според заслугите си, той приведе факта, че *самият той* (Еленбъро) и лорд Хардуик се намирали в камарата на лордовете именно защото *техните бащи* със собствените си заслуги си проправили пътя към камарата на перовете. Напротив, на нас ни се струва, че това е един пример как посредством *чужди* заслуги — в дадения случай заслугите на своите бащи — може да се спечели за цял живот не само някакъв пост, но дори и званието законодател на Англия. Какви са *заслугите,* посредством които Lord chief justice of the Queen's Bench*, старият Еленбъро, и г. Чарлз Йорк, баща на лорд Хардуик, са си проправили пътя към камарата на лордовете? Тази история е поучителна. Покойният Еленбъро, английски адвокат, след това съдия, бе успял в процесите във връзка с печата, във връзка със заговорите и с полицейските шпиони, които се разглеждаха при Пит и неговите приемници, да си спечели репутацията на *Джефрис* en miniature**. Под негово ръководство special jury*** в Англия спечелиха такава слава, с каквато никога не са се ползвали дори „jurés probes et libres"**** от времето на Луи-Филип. Такива бяха *заслугите* на стария Еленбъро — и те му проправиха пътя към камарата на лордовете. Що се отнася до г. *Чарлз Йорк,* далечен прадядо на Хардуик — той надмина по своите *заслуги* стария Еленбъро. Този Чарлз Йорк, в продължение на двадесет години член на парламента от Кембридж, бе един от онези избраници, на които Пит, Персивал и Ливерпул възлагаха „to do the dirty work for them"*****. Всяка от тогавашните „лоялни" терористични мерки намираше в негово лице своя Пиндар. Във всяка петиция против открито практикуваното тогава продаване на места в камарата на общините той виждаше „якобински интриги". Всяко предложение против безсрамната система на синекури по времето, когато в Англия вече се появи пауперизмът, Чарлз Йорк обявяваше за покушение срещу „благословения покой на нашата свята религия". А при какви обстоятелства е празнувал този Чарлз Йорк своето възнесение към камарата на лордовете? Валхеренската експедиция[149] предизвика през 1810 г. в Англия събития, аналогични на онези, които през 1855 г. бяха предизвикани от кримската експедиция. Лорд Порчестер внесе в камарата на общините предложение да се назначи следствена комисия. Чарлз Йорк рязко възразяваше, говореше за

* — лорд главен съдия на кралския върховен съд. *Ред.*

** — в миниатюр. *Ред.*

*** — извънредните съдилища със съдебни заседатели. *Ред.*

**** — „честните и свободни съдебни заседатели". *Ред.*

***** — „да вършат вместо тях мръсната работа". *Ред.*

загуби, за възбуждане на недоволство и тем подобни. Въпреки това предложението на Порчестер беше прието. Тогава Йорк реши да лиши публиката от възможността да се запознае с материалите по следствието, настоявайки, въз основа на старата нелепа парламентарна привилегия, галерията на парламента да бъде очистена от публиката и кореспондентите. Това бе направено. Тогава някой си г. Гейл Джонс, председател на един Debating Club в Лондон, публикува съобщение, в което се казваше, че на следващото заседание на клуба ще бъде обсъден въпросът за нарушението на свободата на печата и за грубото оскърбление на общественото мнение от Чарлз Йорк. В отговор на това Чарлз Йорк обвини Гейл Джонс пред лицето на камарата на общините в оскърбление на член на парламента и в нарушение на „привилегията на парламента", след което Джонс — противно на всички английски закони — направо от заседанието на камарата, без съд и следствие, бе изпратен в Нюгейтския затвор, „за да се държи там под стража, *докато* това бъде угодно на общините". Вършейки тези геройски подвизи, Чарлз Йорк се хвалеше със своята независимост. Той бил действувал само като порядъчен „селски дворянин", като „приятел на краля", като „лоялен антиякобинец". А не бяха минали и три седмици след закриването на галерията по настояване на Йорк — и стана известно, че той успял вече да предяви сметка на правителството на Персивал и си издействувал чрез пазарлък доживотна синекура Teller of the Exchequer* (нещо като „пазител на зеления восък"), с други думи, доживотен доход 2 700 ф. ст. годишно. За да получи тази синекура, Чарлз Йорк трябваше да се яви при своите избиратели в Кембридж за преизбиране. На изборното събрание бе приветствуван със свиркане и викане, с гнили ябълки и развалени яйца и той бе принуден да избяга. Като компенсация за неуспеха Персивал го въздигна в званието пер. По такъв начин Чарлз Йорк се превърна в лорд и по такъв начин — поучава лорд Еленбъро лорд Палмерстон — заслугите трябва да получават признание в един добре уреден държавен апарат. Като не се смятат тези наивни и характерни lapsus linguae**, Еленбъро, който има неоспоримо сходство с рицаря на печалния образ***, се придържаше в повечето случаи към фразеологията на митингите на Сити.

Неговият приятел Дерби се постара да ограничи дори и тази чисто риторическа отстъпка. Той опроверга слуха, че е в съюз с Лейард. Той, целият талант на когото се състои в предпазливостта, обвиняваше Лейард в непредпазливост. Във възгледите на господа-

* — касиер на държавното съкровище. *Ред.*

** — грешка на езика. *Ред.*

*** — Дон-Кихот. *Ред.*

та от Сити имало много верни неща, но те стигнали до твърде екстравагантни (!!) изводи. Един министър трябвало да търси своите колеги в парламента, и не само в парламента, но и в партията, към която той принадлежи, и не толкова в партията, колкото в кръга на онези членове на своята партия, които имат тежест в парламента. Вътре в този кръг решаващо значение трябвало да имат, разбира се, способностите, които досега често пъти не били взимани под внимание. Грешката, смята Дерби, била в парламентарната реформа от 1831 г. Тогава унищожили „гнилите градчета", „rotten boroughs", а тъкмо тези градчета доставяли здравомислещите държавни дейци на Англия. Тези градчета давали възможност на влиятелни хора да пробутват талантливи, но неразполагащи със средства млади хора в парламента, отдето те попадали на държавна служба. Следователно дори според Дерби никаква административна реформа не е възможна без парламентарна реформа — само че парламентарна реформа в обратен смисъл, в смисъл на реставриране на „гнилите градчета". Оплакванията на Дерби изглеждат не напълно обосновани, ако се вземе под внимание, че 85 места в камарата на общините и досега още принадлежат на около 60 малки „rotten boroughs" (само в Англия), нито едно от които няма повече от 500 жители, макар някои от тях да изпращат по двама депутати.

Лорд Панмюр, който се изказа от името на правителството, насочи дебатите в камарата на лордовете по линия на обсъждане същността на работата. Вашата декламация, заяви той, заеквайки, преследва целта да използвате шума, вдигнат вън от парламента, за да ни изгоните от правителството и самите да заемете нашето място. Защо Дерби не образува правителство преди три месеца, когато получи предложението от кралицата? Да, отговори Дерби, усмихвайки се самодоволно, преди три месеца! За три месеца обстоятелствата се промениха. Преди три месеца лорд Палмерстон беше homme à la mode*, велик, незаменим държавен деец. Сега песента му е изпята и редът е наш.

Дебатите в камарата на лордовете показаха, че тук нито една от страните няма материала, от който може да се скрои истински човек. Що се отнася до камарата на общините, Еленбъро с право отбеляза, че тя е загубила способността и авторитета си и че политическото влияние трябва да се търси не *вътре*, а *вън* от парламента. Дебатите в камарата на лордовете ясно показаха mala fides** на аристократическата опозиция, която се опитва по из-

* — човек на мода. *Ред.*

** — неискреността. *Ред.*

мамнически начин да затрие буржоазното движение и едновременно да го използва като стенолом против правителството. В следваща кореспонденция ще имаме случай да докажем също така mala fides на реформаторите от Сити спрямо работническата класа, с която те се готвят да си играят също тъй, както си играе с тях аристократическата опозиция. Това ще даде възможност да се убедим, че сегашното движение в Англия по своя характер е твърде сложно и, както вече посочвахме по-рано, включва в себе си две противоположни и враждебни едно на друго движения.

Написано от К. Маркс на 15 май 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 228, 19 май 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

*БУРЖОАЗНАТА ОПОЗИЦИЯ И ЧАРТИСТИТЕ[159]

Лондон, 16 май. Негодуването на буржоазната опозиция по повод гласуването в камарата на лордовете във връзка с предложението на Еленбъро е показател за нейната слабост. Тя би трябвало, напротив, да празнува като победа отклоняването на това предложение. Да бъде заставена камарата на лордовете, този висш съвет на аристокрацията, в хода на тържествени и публични дебати да заяви, че е доволна от досегашното водене на войната, да бъде заставена тя на всеуслишание да признае Палмерстон за свой водач и представител и да отхвърли окончателно дори благите пожелания за административна реформа и изобщо всяка реформа — какъв по-благоприятен резултат можеха да очакват *враговете на аристокрацията* от предложението на Еленбъро? Те би трябвало преди всичко да се постараят да дискредитират камарата на лордовете, тази последна опора на английската аристокрация. А те се оплакват, че камарата на лордовете пренебрегнала възможността да придобие мимолетна популярност не за сметка на своите привилегии, а за сметка на сегашния кабинет! Че се оплаква „Morning Herald", органът на торите, органът на всички предразсъдъци на „нашата ненадминатата конституция" — това е в реда на нещата. Вестник „Morning Herald" се утешаваше с надеждата, че след като вигската олигархия в продължение на век и половина е изпълнявала задължението на приятел на буржоазията и на „либералния прогрес", ролите ще се разменят, и в продължение на следващия век и половина ролята на „аристократически" представители на буржоазията и на „либералния прогрес" ще бъде възложена на *торите.* „Morning

Herald“ имаше пълно законно право да се оплаква. А буржоазната опозиция? Нима тя си е въобразила, че една умерена демонстрация на търговците от Сити ще е достатъчна, за да бъде тласната аристокрацията към самоубийство, към отричане от властта? Но истината е, че буржоазията желае компромис, че тя очаква отстъпчивост от страна на противника, за да получи възможност самата да бъде отстъпчива, че би искала по възможност да избегне действителна борба. Щом започне истинската борба, към арената си пробива път „милионът“, както те наричат „низшите“ класи, и се включва в нея не само като зрител или арбитражен съдия, но и като бореща се страна. А буржоазията би искала да избегне това на всяка цена. Аналогична причина заставяше вигите да останат вън от кабинета от 1808 до 1830 г. Те искаха да изхвърлят своите противници на всяка цена, но само не с цената на действителни отстъпки на буржоазията, без помощта на която не можеха да бъдат изгонени торите, само не с цената на една парламентарна реформа. Ние видяхме как двусмислено, свивайки рамене, с какви уговорки и в каква иронична, нищо неговореща форма Еленбъро и Дерби се обявиха за привърженици на буржоазната административна реформа, като едновременно пропъждаха от себе си с ръце и крака своите мними съюзници. От друга страна, ние сега ще видим с какво страхливо коварство търговците-реформатори от Сити от самото начало се стараеха да предотвратят всякакво противодействие от страна на чартистите и временно да осигурят тяхното мълчание, за да могат след това тихомълком да ги изтикат от доброволно отстъпените им позиции. У господата от Сити страхът и враждебността към мнимите съюзници надделяват в същата степен, както у торите неприязънта към мнимите противници. Накратко събитията се развиха по следния начин:

Асоциацията за административна реформа се страхуваше от опозиция от страна на чартистите, които на два големи митинга, както читателят ще си припомни — в Сент-Мартинс хол и в Саутуарк, — успешно биха Националната и конституционна асоциация и я принудиха да отстъпи от избраната от нея позиция. На 26 април в квартирата на Ърнест Джонс се явява г. Джеймс Акленд (в миналото агитатор против житните закони) и заявява, че бил „посланик“ на Асоциацията за административна реформа, която разчитала на подкрепата на чартистите, тъй като се стремяла към унищожаване на „класовото законодателство“ и към създаване на народно правителство. Той поканил Ърнест Джонс да се срещне на другия ден с *комитета* на споменатата Асоциация. Джонс заявил, че не бил упълномощен да дава отговор от името

на чартистката партия. Той бил принуден да се откаже от срещата, докато не се посъветва с Лондонския чартистки изпълнителен комитет[151], който се събира в най-близката неделя.

В неделя вечерта на 29 април Джонс съобщил за всичко това на Чартисткия комитет и бил упълномощен да продължава преговорите. На следващата сутрин Джонс имал среща с г. Ингрехъм Траверс, ръководител на движението на Сити, който лично му представил Джеймс Акленд като пълномощник и представител на своята партия. Г-н И. Траверс уверил Джонс, че те си поставят за цел да създадат народно правителство. Резолюциите — във вида им, в който са напечатани в „Times" — били само *предварителни;* средствата за постигането на тази цел щели да се определят пак от изпълнителния комитет, който щял да бъде избран на митинга в Лондон-таверн. Като доказателство, че симпатизират на административната реформа, на чартистите се предлага да определят оратор, който щял да ги представлява на митинга. По покана на председателя той трябвало да подкрепи една от резолюциите. Чартистите трябвало също да назначат представител, който по предложение на временния комитет на търговците от Сити щял да бъде избран на митинга за постоянен член на изпълнителния комитет на Асоциацията за реформа. На края се споразумели — тъй като входът за митинга щял да бъде само с карти — чартистите да получат съответна част от тези карти. Джонс не се съгласил да се ограничи само със словесни преговори и заявил на г. Ингрехъм, че всички споменати точки трябва да бъдат предадени на Чартисткия изпълнителен комитет в писмена форма.

Така и било направено. Писмото, пълно с тържествени уверения, било получено. Но когато дошло време да се изпратят входните карти — получени били само 12. В отговор на протеста на Чартисткия комитет, който изтъквал, че това е нарушение на дадената дума, се извинили с това, че картите не били стигнали, но ако Чартисткият комитет пожелаел да постави двама свои членове при вратите на Таверн, те щели да получат право да пропускат когото искат и без карти. За тази цел чартистите избрали господата Слоком и Уъркман, които и получили пълномощия от г. Траверс. За да се премахнат всякакви подозрения, Асоциацията за административна реформа изпратила в самия ден на митинга, няколко часа преди откриването му, специален куриер с писмо, адресирано до Джонс, за да му напомни, че председателят ще го покани да подкрепя четвъртата резолюция и че кандидатурата на Джонс, като представител на чартистите, ще се предложи на митинга да бъде избран той за член на изпълнителния комитет.

Приблизително един час преди откриването на митинга пред Таверн се събрала голяма тълпа чартисти. Щом вратите били отворени, на господата Слоком и Уъркман било забранено да пускат когото и да било без карти. Раздадени били твърде неохотно осем карти, за да *се получи отсрочка* в момента, когато натискът отвън ставал сериозен. Отсрочката била използвана, за да се вкара вътре предварително поставеният в съседната улица полицейски отряд. От този момент не пускали вече никого освен „известни търговци и банкери". Хора, облечени с *работни дрехи,* с познати на всички кадифени куртки, не се допускали, дори и ако са имали входни карти. За да бъдат измамени масите от работници, които чакали на улицата, вратите били внезапно затворени и било окачено обявление със следното съдържание: „Залата е препълнена. Влизането в нея е прекратено". В действителност по това време залата не била изпълнена и наполовина, и „джентълмените", които пристигали в каляските си, били пускани в нея през прозорците и от задната врата през кухнята. Без да подозират предателство, работническите маси спокойно се разотишли. Въпреки че Ърнест Джонс представил по време на митинга своята „карта за трибуната", той не бил допуснат на трибуната и, разбира се, не получил думата. Асоциацията постигнала две цели: предотвратила опозицията на чартистите и получила възможност да сочи събралите се на улицата маси като *свои привърженици.* Но масите трябвало да фигурират само на улицата като статисти.

Във възвание към работниците в Англия Ърнест Джонс разкри целия ход на тази комедия от интриги и от името на чартистите обяви борба на Асоциацията за административна реформа[162].

Написано от К. Маркс на 16 май 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 229, 19 май 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ПАРИЧНИЯТ ПАЗАР

Лондон, 19 май. Според оптимистите от английската преса търговско-промишлената криза в Англия се е прекратила и промишлеността и търговията се развиват отново по възходяща линия. Фактът, от който те вадят това утешително заключение, е *подобряването на положението на паричния пазар.* И наистина, от една страна, се увеличи *златният запас* в трезорите на Английската банка, а, от друга, банката понижи *сконтовия процент.* Докато към 20 януари 1855 г. златният запас възлизаше само на 12 162 000 ф. ст., той достигна към 12 май 1855 г. 16 045 000 ф. ст. — едно увеличение с 3 883 000 фунта стерлинги. Сконтовият процент, който на 20 януари 1855 г. се равняваше на 5%, бе понижен от банката на 31 март на $4^1/_2$%, а на 28 април — на 4%. Но тези господа не са взели под внимание, че натрупването на злато в трезорите на банката и понижаването на сконтовия процент могат да имат и друга причина освен икономическо процъфтяване, и то тъкмо *обратната:* застой в деловата дейност и свързаното с него *намаление на търсенето на капитал.* Таблиците, които всяка седмица се публикуват от Английската банка, показват, че този път действителна причина е именно последното. Само че не бива, подобно на споменатите по-горе оптимисти, да се насочва вниманието единствено към две графи в тези таблици — към златния запас и сконтовия процент. Необходимо е да се сравнят две други графи — на *резервните банкноти* и *сконтираните полици.*

Английската банка се състои, както е известно, от две различни отделения: Issuing department (емисионно отделение) и Banking department (банково отделение). Първия можем да на-

речем *монетен двор* на Английската банка. Цялата негова дейност се състои в пускане на банкноти в обръщение. С акта на Роберт Пил от 1844 г. пускането на банкноти в обръщение е ограничено със закон. А именно: свръх сумата от 14 000 000 ф. ст., представляващи капитала, който държавата дължи на Английската банка, тя, банката, има право да пуска банкноти в обръщение само на сума, непревишаваща златния запас, който се пази в нейните трезори. Следователно, ако банката например пуска в обръщение банкноти за 20 милиона ф. ст., то в трезорите й трябва да се намират 6 милиона ф. ст. в злато. Към това регулирано по такъв начин изготвяне и пускане в обръщение на банкноти се свежда цялата дейност на Issuing department на банката. Цялото количество изготвени от него банкноти той предава на Banking department, на банката в същинския смисъл на думата, на банката, която има работа с публиката, като всяка друга депозитна или сконтова банка, и пуска банкноти в обръщение чрез сконтиране на полици, отпускане на кредити срещу лихвоносни книжа, изплащане на дивиденти на държавните кредитори, изплащане на депозирани в нея влогове и т. н. Това изумително изобретение — разделянето на Английската банка на две независими едно от друго отделения и споменатото регулиране на количеството на пусканите в обръщение банкноти — бе направено от Роберт Пил, който си въобразяваше, че по този начин ще бъдат предотвратявани всякакви бъдещи парични кризи и книжното обръщение ще се съгласува с металното посредством автоматично действуващ механичен закон. Но прославеният държавен деец е пропуснал да види немаловажния факт, че неговото регулиране регулира само обръщението между Issuing и Banking department, между двете отделения на Английската банка, а съвсем не обръщението между банковото отделение и външния свят. Емисионното отделение на банката предава на банковото отделение такова количество банкноти, каквото то има право да изготви по закона, например 20 милиона, ако в неговите сейфове се намират 6 милиона злато. Но колко от тези 20 милиона действително ще попаднат в обръщението — зависи от състоянието на стопанството, от потребностите и търсенето от страна на търговския свят. Остатъкът, който банката не може да пусне в обръщение и който поради това остава да лежи в сейфовете на Banking department, фигурира в отчетите на банката под името *резервни банкноти.*

Докато, както видяхме, златният запас на банката се е увеличил от 20 януари 1855 г. до 12 май 1855 г. с 3 883 000 ф. ст., сумата на резервните банкноти се е повишила през това време от 5 463 000 на 9 417 000, т. е. с 3 954 000 фунта стерлинги. Колкото

по-голяма е сумата на резервните банкноти, т. е. на банкнотите, които лежат в сейфовете на Banking department, толкова по-малко е количеството на фактически намиращите се в обръщение банкноти. Но от приведените по-горе цифри следва, че едновременно с натрупването на злато в трезорите на банката е намаляло количеството на намиращите се в обръщение банкноти. Коя е причината за това намаление на обръщението? Просто в отслабването на деловата активност и в намаляването на броя на търговските сделки. Правилността на този възглед изцяло се потвърждава от същите онези отчети на банката, от които се вижда, че стойността на сконтираните от банката полици, достигнала към 20 януари 1855 г. 25 282 000 ф. ст., към 12 май 1855 г. е спаднала на 23 007 000 ф. ст., т. е. намаляла е с 2 275 000 фунта стерлинги. Но стойността на сконтираните от банката полици е най-сигурното мерило за размера на сключените от нея сделки с търговския свят. Резултатът е още по-поразителен, ако се вземе под внимание, че на 28 април банката е намалила сконтовия процент на 4% и следователно е предложила своята стока — капитал — с 20% по-евтино, отколкото през изтеклия януари. И все пак от 28 април, когато банката е намалила сконтовия процент, до 12 май сумата на банкнотите, пуснати от банката за сконтиране на полиците, е намаляла, вместо да се увеличи. Това доказва, че при сегашната конюнктура капиталът, дори при лихва 4%, се оказва твърде скъп, за да може да си намери поне само онова търсене, което той в началото на януари още е намирал при лихва 5%. Това доказва, че спадането на сконтовия процент трябва да се припише не на по-големия приток на капитали, а само на по-малкото търсене на капитал за търговска и промишлена дейност. Това доказва найсетне, че увеличението на металния запас в трезорите на банката е само увеличение на лежащия в бездействие и в настоящия момент ненамиращ за себе си приложение капитал.

Написано от К. Маркс на 19 май 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 233, 22 май 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

КРИМСКАТА ВОЙНА

В момента, когато пишем тези редове, полевите действия в Крим, за подготовката на които ние споменавахме преди няколко дни[153], вече, изглежда, са започнали. С това войната, доколкото тя се ограничава в рамките на полуострова, навлиза в нов и може би решаващ стадий на развитие. Бързото пристигане на пиемонтските и френските резерви и по-специално неочаквано извършените промени, в резултат на които Канробер напусна поста командуващ и премина на поста командир на корпус, а главното командуване бе възложено на Пелисие, безспорно свидетелствуват, че е настъпило време да се промени тактиката на воденето на бойните действия от съюзниците.

Общо описание на местността, върху която трябва да бъде пренесен театърът на военните действия, и ориентировъчни данни за силите, на които предстои да влязат в бой, читателят ще намери в предишната ни статия. Трябва да припомним, че основната позиция на руската обсервационна армия, която поддържа връзка със Северната страна на Севастопол, е разположена на платото между Инкерман и мястото, дето пътят Балаклава—Симферопол пресича планинската верига, разделяща долините на реките Чорная и Белбек. Тази позиция, която има големи естествени предимства, русите просто са осеяли с окопи. Тя се простира на почти четири мили от края на Севастополския залив до непроходимата планинска верига и русите ще могат да съсредоточат там най-малко 50 000—60 000 души пехота и артилерия — количество, напълно достатъчно за отбраната.

За да се атакува тази позиция фронтално, би било необходимо голямо числено превъзходство и загубите биха били огромни;

а съюзниците не могат нито да създадат първото, нито да си позволят второто. Дори те да успеят да овладеят руските окопи, техните загуби ще са толкова големи, че ще ги лишат от възможността да продължат активно кампанията. Затова съюзниците трябва да се опитат да изтласкат известен брой руси от тази позиция и да намерят начини за обхождането ѝ. За тази цел била предприета тайнствената експедиция към Керч. Около петнадесетхилядна войска на съюзниците била натоварена на кораби, минала пред очите на русите край Ялта, насочила се към Керч и се върнала обратно. Мъчат се да обяснят факта, че не се опитала да дебаркира, с някаква телеграфна заповед от Париж. Във всеки случай тази — казано с извинение — демонстрация трябва да се окачестви като пълен провал; нито един генерал със здрав разум не бива да раздробява войските си за провеждане на експедиция, която не би завършила поне с някакво слабо подобие на сражение. От настъпление срещу Кафа, дори ако то е било планирано от щаба, изглежда, в края на краищата също са се отказали. Не може да бъде да се поставя сега въпрос за прехвърляне на войски към Евпатория с цел да се предприеме вилазка от този пункт; ако това беше така, веднага щяха да бъдат хвърлени нататък пиемонтските и френските резерви. И тъй като по крайбрежието между Балаклава и Кафа, както и между Севастопол и Евпатория няма никакво друго пристанище или подходящ рейд, идеята за заобикаляне на русите откъм морето в края на краищата е била очевидно отхвърлена и сега не остава нищо друго, освен да бъдат заобиколени те откъм сушата, което, както вече отбелязахме, ще бъде извънредно трудна операция.

Освен пътя, зает от русите над Инкерман, има само още един голям път, който води от Балаклава за Симферопол. Той минава край южното крайбрежие до Алуща, завива там към вътрешността на полуострова, минава през планините източно от Чатир-Даг, или Шатра-планина, най-високата планина в Крим, на височина 2 800 фута над морското равнище, и се спуска към Симферопол през долината на река Салгир, която е най-голямата река в Крим. От Балаклава до Алуща са четири дневни прехода, от Алуща до Симферопол — три; общо около 95 английски мили. Но тъй като наблизо няма други пътища, които да дадат на войските възможност да се движат в няколко успоредни колони, цялата армия би трябвало да се движи по този единствен път в извънредно разтегната колона; това би изисквало най-малко четиридневен или петдневен марш в разтегната на голямо разстояние колона. Близо до Алуща и в прохода има няколко стари укрепления и ние можем да бъдем сигурни, че самият проход ще се окаже силно укрепен.

КРИМСКАТА ВОЙНА от 1853-1856 г. КРИМСКИЯТ ТЕАТЪР

п. о. „Картпроект" при УГК — София 1960 г.
Картно-геоприборна фабрика при УГК — София 1960 г.

Може би вместо седем дни армията би се нуждаела от дванадесет, преди да успее да премине през прохода на Чатир-Даг — време достатъчно, за да могат русите да нанесат удар върху армията, оставена за провеждане на обсадата, или да хвърлят голяма част от своите войски срещу неприятеля и да го посрещнат с превъзхождащи сили в момента, когато той излиза от теснината, докато леките маневрени колони, насочени по пътеките на Горна Кача и Алма, биха ударили неприятеля от фланг и тил. Но найголям недостатък на фланговото движение през Алуща би била липсата там на операционна база. Откритият рейд на Алуща изключва мисълта за превръщане на този град дори във временна база; така че дори преди да бъде премината Алуща, руската лека пехота, като се спусне по планинските пътеки, ще може твърде успешно да прережe комуникациите с Балаклава.

Поради това маршът през Алуща едва ли може да бъде предприет. Рискът, свързан с него, далеч надминава ползата, която той би могъл да принесе. Но има друг начин да бъдат заобиколени русите. Ако при движението през Алуща всички предимства, които дава на съюзниците големият път, в значителна степен стават безполезни поради обстоятелството, че русите могат да използват за нападение планинските пътеки, то не могат ли съюзниците също да използват тези пътеки за своите цели? Но това би означавало провеждане на съвършено друга операция. В такъв случай съюзниците биха разположили основната маса на своите полеви части, включително и войските, предназначени за обсадата на Северната страна на Севастопол, непосредствено срещу руския лагер над Инкерман, принуждавайки по тоя начин противника да държи значителна част от своите войски съсредоточена в окопите. В това време от зуави, френски стрелци, лека пехота, английски стрелци и даже конни Chasseurs d'Afrique*, както и от планинската артилерия, която би могла да бъде събрана, биха били образувани колони според броя на планинските пътеки, които водят от Байдарската долина и от Южния бряг близо до Алупка (на 30 мили от Балаклава) към долината на реките Белбек и Кача. В резултат на един нощен преход войските, предназначени за обхождане на крайния ляв фланг на русите, биха могли да преминат през Байдарската долина и да излязат на Южния бряг, дето вече противникът не би могъл да ги достигне. Още един преход би ги довел в Алупка. Над Алупка се издига стръмната верига на Яйла, която образува на северния си склон, на около 2000 фута над морското равнище, високо плато с пре-

---

* — африкански стрелци. *Ред.*

красни пасбища за овце; платото се спуска със скалисти урви в тесните долини на малките рекички Биюк Узен и Узен Баш, при съединяването на които се образува реката Белбек. Три пътеки водят към това плато недалеч от Алупка и след това завършват в тесните долини на двете рекички Узен. Цялата местност е напълно проходима за такива пехотни войски като зуавите или френските стрелци, които в Африка са привикнали към военни действия в планини при значително по-трудни условия. По-нататък. От долината в горното течение на река Чорная, повече известна под названието Байдарска долина, най-малко две пътеки водят към долината, разположена в горното течение на река Белбек, и найсетне една пътека се отделя от пътя Балаклава—Симферопол пред самия проход, пресича веригата невисоки планини на три мили югоизточно от казашкото село Мекензи и се доближава непосредствено до левия фланг на укрепените позиции на русите. Колкото и трудни да са тези пътеки за армията, те все пак трябва да бъдат проходими за френските леки войски от Африка. „Дето може да премине козел, там може да премине и човек; дето мине един човек, там ще мине и цял батальон; дето мине един батальон, с известни трудности ще могат да минат и един-два коня; и в края на краищата може би ще успеете да прокарате и полско оръдие." Всъщност няма нищо чудно, ако тези кози пътеки и пешеходни пътечки, означени на картите, се окажат дори междуселски пътища, твърде лоши, но все пак пригодни за флангово движение, при което в състава на колоната вероятно ще влиза и артилерия. В такъв случай обходният маньовър трябва да се провежда с колкото може по-големи сили и тогава русите скоро ще бъдат принудени да изоставят окопите си, даже без сериозна фронтална атака. А ако тези пътеки се окажат непроходими за полската артилерия (ракетната артилерия и планинските гаубици могат да се движат във всякаква местност), то извършващите обход части ще се превърнат в обикновени подвижни отряди, ще изтласкат, доколкото е възможно, руските войски от долините в горното течение на река Белбек, ще проникнат в долината на река Кача, ще създадат заплаха за тила на русите, ще прерязват техните комуникации, ще унищожават техните транспортни колони, ще събират достоверна информация, ще извършват разузнаване на местността, ще отвличат върху себе си по възможност по-голямо количество руски войски, докато пътят, който излезе най-малко труден, бъде докаран до такова състояние, че по него да може да мине артилерията. Сетне след тях ще могат да бъдат изпратени големи сили и тилът на русите може да се окаже тъй сериозно застрашен, че русите да бъдат принудени да изоставят

своите укрепления. Ние не мислим, че придвижване само на пехота и лека кавалерия през тези планини към левия фланг и в тила на русите може да има такъв резултат, тъй като тези войски не биха могли да създадат сериозна заплаха за руските комуникации, без да са се спуснали в такава местност, дето артилерията отново придобива пълната си мощ и затова осигурява предимство на онази страна, която я притежава. Но няма съмнение, че при известна находчивост артилерията ще може да придружава извършващите обход колони. При Йена[154] Наполеон показа какво може да се направи, като се използва обикновена пешеходна пътека, криволичеща към върха на стръмен хълм: за пет часа тя била превърната в път, достатъчно широк за движение на оръдия, прусаците били атакувани откъм фланга и на другия ден победата била осигурена. А там, дето може да мине кримска арба (двуколка), може да мине и полско оръдие; някои от пътеките, за които става дума, особено онези, които водят от река Чорная към река Белбек, са очевидно такива стари междуселски пътища за арби.

Но първото условие за осъществяване на такъв маньовър е да се разполага с достатъчни сили. Русите безусловно ще имат числено превъзходство; тяхно предимство ще бъде и по-доброто познаване на местността. Първото може да бъде сведено до нула чрез смело придвижване на войските на Омер-паша от Евпатория към Алма. Макар превъзходството на русите в кавалерия да не му даде възможност да се придвижва бързо и на голямо разстояние, все пак умело маневрирайки и добре осигурявайки комуникациите си, той може да принуди княз Горчаков да хвърли против него повече пехота. Но съюзниците не могат да се осланят на подобни второстепенни операции — това би значило да разчитат на случая. Следователно най-хубавото, което те биха могли да направят за осъществяване на настъплението от Балаклава, е да прехвърлят (което, както бе съобщено преди известно време, те вече са направили*) един-два дни преди започването на действителното настъпление около 20 000 турци към Херсонес, дето всеки войник би бил равен на двама войници в Евпатория. Това би им дало възможност да атакуват русите с около 110 000 души, включително около 6 000 кавалеристи, на които русите биха могли да противопоставят около 65 000 или 75 000 души пехота (от които 15 000—20 000 души от гарнизона на Северната страна) и 10 000 кавалеристи. Но щом групировката, извършваща обход,

* Фразата в скоби очевидно е вмъкната от редакцията на „New-York Daily Tribune“. *Ред.*

започне да застрашава левия фланг и тила на русите, силите, които биха могли да й бъдат противопоставени, ще са сравнително слаби, тъй като прехвърлянето на войски от Северната страна би ги поставило под заплахата да бъдат отрязани от своя укрепен лагер, разположен около цитаделата; и поради това съюзниците, като получат възможност да използват във всеки пункт цялата намираща се на тяхно разположение полева армия, биха имали значително превъзходство. В този случай съюзниците биха могли безусловно да разчитат на успех; но ако атакуват русите без странична помощ и ако съотношението в числеността на двете армии, което се привеждаше от най-много заслужаващи доверие авторитети, съответствува на действителността, те ще имат малко шансове за успех. Тяхната групировка, извършвайки обход, би била твърде слаба и русите биха могли, без да се занимават с нея, със смела вилазка от своите позиции да отхвърлят от височините отслабените съюзници в река Чорная.

Смята се за възможен и друг маньовър на съюзниците: незабавно щурмуване на Южната страна на Севастопол. Има дори сведения, че от Париж е била предадена по телеграфа безусловна заповед да се предприеме такова щурмуване и Канробер си подал оставката поради това, че не считал за възможно да се осъществи маньовър; такъв маньовър според него би довел до загубване на 40 000 души. Като се съди по това, какви познания показа Луи-Наполеон във военната област при намесването му в ръководството на Кримската кампания, може, разбира се, да се допусне, че такава заповед е била издадена. Но по-малко вероятно е дори такъв безразсъден sabreur* като Пелисие да се заеме с изпълнението на подобна заповед. Събитията през последния месец трябваше да дадат на френските войници достатъчно добра представа за това, каква съпротива ще срещнат в случай на щурмуване. А при това една операция, която не може да бъде осъществена без загубата на 40 000 души — повече от една трета от цялата армия, предназначена за щурмуването, — има безусловно твърде малко благоприятни шансове за успех. Пелисие може би страстно жадува да получи маршалския жезъл, който се изплъзна от ръцете на Канробер, но все пак ние много се съмняваме дали той е достатъчно добър бонапартист, за да рискува своята съдба и репутация в толкова неблагоприятни условия. Да предположим дори, че такова щурмуване се окаже успешно, че не само първата линия на отбраната, а също и втората са завзети, че даже барикадите, укрепените къщи и блиндажите, които преграждат пътя

* — смелчага, храбрец (опитен да се бие със сабя). *Ред.*

към бреговите фортове, както и самите брегови фортове са завзети, че цялата Южна страна е в ръцете на съюзниците, които са загубили, да речем, само 30 000 души, докато руските — 20 000. Какво ще стане тогава? Съюзниците, загубили 10 000 души повече от русите, ще трябва веднага да изоставят завзетата крепост, а провеждането на полевите операции ще се затрудни още повече.

Но има един факт, който изключва всяка мисъл за незабавно общо щурмуване. Основавайки се на някои полуофициални съобщения, ние допуснахме в една от предишните статии за обсадата* — с чисто полемична цел, — че русите са изтласкани от своите нови външни укрепления пред Севастопол. Същевременно отбелязахме, че имаме всички основания да се съмняваме в правилността на тези съобщения, тъй като за всеки подобен успех съюзниците биха заявили гръмко и определено. И действително сега разполагаме с достоверни сведения от руски източници, че Камчатският (Мамелон), Селенгинският и Волинският редути все още се намират в техни ръце, при което съобщенията, които се получават от лагера на съюзниците, не само потвърждават това, но и признават факта, че обсадените са построили бързо нови външни укрепления. Така че предимството, получено от съюзниците благодарение на това, че са изнесли апрошите по-близо до крепостта, е било сведено до нула от контраапрошите на русите и линията, на която двете страни могат да се срещнат с равни сили, е все още твърде отдалечена от главния ров. А при това е целесъобразно да се провежда щурмуване само в момент, когато линията, на която силите на настъпващите, предназначени за обсадни операции и равни на силите на отбраняващите се, минава по главния отбранителен ров. Съвсем ясно е, че в противен случай щурмуващите колони ще бъдат разбити и унищожени, преди да достигнат върха на бруствера. Ето защо съюзниците, докато не са в състояние да отхвърлят русите отвъд главния ров, не могат да щурмуват главния вал, разположен зад този главен ров. А за овладяване на втората линия, която се намира зад този ров, днес не може да става и дума.

Възможно е да се е създала благоприятна обстановка за частично щурмуване на лявата или Градската страна в участъка от Карантинния до Мачтовия бастион, дето французите провеждат своята главна атака. Но поради политиката на френското правителство ние нямаме никаква представа за дължината и мощността на намиращите се тук руски външни укрепления, а в неотдавнашните руски донесения, които се получават напоследък

* Виж настоящия том, стр. 222. *Ред.*

само по телеграфа, липсват каквито и да било определени и подробни описания. При Мачтовия бастион обаче, както признават самите руси, френските укрепления се намират близо до главния вал и под тях е била взривена мина, макар без каквито и да е съществени резултати. Затова едно щурмуване в този участък може да бъде успешно, но предвид на това, че този бастион се врязва напред, а местността зад него (руският Язоновски редут) е командна, твърде съмнително е да може да се постигне нещо чрез завземане на този бастион; бастионът, изглежда, е изолиран от останалите укрепления с един-два напречни валове, минаващи зад него, което ще попречи на щурмуващите колони да го завземат или поне да се придвижат малко напред.

Така че, независимо от това, дали ще бъде направен опит за щурмуване, или бъдат предприети действия в полеви условия, съюзниците ще трябва да преодолеят големи трудности. Във всеки случай на вялия метод на водене на военните действия, възприет от съюзниците от момента на пристигането им в района на Севастопол, настъпва краят и сега може да се очакват по-значителни събития и операции, представляващи действителен интерес от военно гледище.

Написано от Ф. Енгелс около 21 май 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4411, 8 юни 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ДВИЖЕНИЕТО В ПОЛЗА НА РЕФОРМАТА

Лондон, 21 май. Всички лондонски вестници публикуваха днес възвание на реформаторите на Сити или, по-точно, на техния изпълнителен комитет към „английския народ". Стилът на този документ е сух, делови, не тъй възвишен, както периодично издаваните търговски бюлетини, които изхождат от същия източник, и служейки си с повече или по-малко изкусно съставени витийски фрази, предлагат на целия свят за продажба кафе, чай, захар, подправки и други продукти на тропическите страни. Асоциацията обещава да достави материали, разкриващи истинската физиология на различните правителствени ведомства, и да разобличи всички тайни на Даунинг стрийт[155], на наследствено-мъдрия Даунинг стрийт. Това е, което тя обещава. От своя страна тя иска от избирателите в Англия да изпращат в парламента кандидати по собствен избор, спечелили си добро име със своите заслуги, а не кандидати, натрапени им от аристократическите клубове, както е ставало досега. Тя следователно смята за нормално съществуването на привилегирован кръг лица, ползващи се с избирателно право, на оня кръг избиратели, чиято зависимост от няколко клубове, чиято продажност и несамостоятелност са породили — според собственото ѝ признание — сегашната камара на общините, а следователно и сегашното правителство. Асоциацията няма желание да премахва този привилегирован кръг избиратели, не иска дори да го разшири; тя иска само да въздейства върху него морално. Но защо в такъв случай да не апелира непосредствено към съвестта на самата олигархия, вместо да я заплашва с премахване на нейните привилегии? Та по-лесно е все пак да

насочиш към истинския път олигархическите предводители, отколкото олигархическия кръг избиратели. Асоциацията на Сити явно би искала да предизвика антиаристократическо движение, но движение в *пределите на легална* (по израза на Гизо) официална Англия. Но по какъв начин мисли тя да раздвижи гнилото блато на този кръг избиратели? По какъв начин възнамерява тя да застави тези избиратели да се откажат от изгодите и навиците, които ги правят васали на два-три аристократически клуба и опора на управляващата олигархия? С помощта на физиологията на Даунинг стрийт? Не съвсем така. С помощта и на *натиск отвън*, посредством масови митинги, и тем подобни. Но по какъв начин разчита тя да раздвижи неофициалните, нямащи избирателни права народни маси, за да окаже натиск върху този привилегирован кръг избиратели? Тя ги призовава да се отрекат от Народната харта (в която всъщност не се съдържа нищо освен искането за *всеобщо избирателно право* и такива условия, единствено при които то може наистина да се осъществи в Англия) и да признаят привилегиите на тесния кръг избиратели, който, според признанието на самите реформатори от Сити, е обхванат от процес на разложение. Асоциацията на Сити има пред себе си примера на „привържениците на парламентарна и финансова реформа". Тя знае, че това движение, начело на което стояха Юм, Брайт, Кобден, Уолмсли и Томпсън, претърпя крах, защото вместо Народната харта те издигнаха така наречената „Малка харта", защото те се съгласяваха само на отделни отстъпки в полза на народната маса, искаха да сключат с нея само компромис. И тя се надява, че ще успее да постигне без отстъпки онова, което онези не можаха да постигнат *въпреки* отстъпките? Или може би тя прави от движението в полза на отменяване на житните закони извод, че английският народ може да бъде раздвижен за частични реформи? Но целта на това движение засягаше най-широки слоеве, беше много популярна, твърде осезаема. Както се знае, символ на Лигата против житните закони беше голям самун хляб в противоположност на малкото хлебче на протекционистите. Самун хляб — особено в гладната 1846 година — казва на народа, разбира се несравнено повече, отколкото „физиологията на Даунинг стрийт". Не е необходимо да напомняме за известното книжле — „Физиологията на Сити"[156]. В него неопровержимо е доказано, че колкото и добре господата от Сити да уреждат собствените си работи, в управлението на *обществените работи*, например на различните *застрахователни дружества*, те повече или по-малко точно следват примера на официалния Даунинг стрийт. Тяхното управление на *железниците*, с нашумелите мошеничества, измамите

и пълното пренебрежение към мерките за безопасност, е опорочено до такава степен, че неведнаж в печата, в парламента и вън от парламента се повдигаше въпросът — не трябва ли железниците да се отнемат от ръцете на частните капиталисти и не трябва ли да се поставят те под непосредствения контрол на държавата! Физиологията на Даунинг стрийт следователно няма да даде нищо, както казват англичаните — „this will not do sir!"*

Написано от К. Маркс на 21 май 1885 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung". бр. 237, 24 май 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

* — „това няма да стане, господине!". *Ред.*

К. МАРКС

КЪМ КРИТИКАТА НА ПОЛОЖЕНИЕТО НА РАБОТИТЕ В КРИМ. — ИЗ ПАРЛАМЕНТА

Лондон, 23 май. Страшното недоволство, предизвикано в армията и флотата на съюзниците при Севастопол с отзоваването на керченската експедиция, намери отражение, наистина слабо и вяло, в лондонската преса. Започват да се опасяват, че единодействието и нормалният развой на военната драма в Крим са застрашени не толкова от руснте, колкото от наглата и капризна намеса на Deus ex machina*, на военния гений на Наполеон III. Образците на този гений, които се съдържат в известния военно-научно-дидактичен „опит", напечатан в „Moniteur"[157], в действителност съвсем не са утешителни и не са успокоителни. Но досега отдалечеността на театъра на военните действия от Тюйлери даваше известна гаранция срещу практическата намеса на парижкия военен дилетантизъм. Между това подводният телеграф унищожи разстоянията, а заедно с това и гаранцията, и Джон Бул, който има навика да нарича сам себе си „the most thinking people of the world"**, започва да се замисля, да мърмори и да се оплаква от това, че английската армия и флота трябва да играят ролята на corpus vile***, върху който ще извършва своите експерименти унаследеният и изпратен от провидението „военен гений".

* — буквално: „бога от машина" (в античния театър актьорите, които изобразявали богове, се появяват на сцената с помощта на специални механизми); в преносен смисъл — неочаквано появяващо се лице, което спасява положението. *Ред.*

** — „най-мислещия народ в света". *Ред.*

*** — обект, който не представлява ценност. *Ред.*

„Morning Herald" в днешния си брой уверява най-решително, че експедицията била отзована поради това, че Бонапарт отново бил овладян от рискованата идея Севастопол да бъде щурмуван откъм юг. Ние не се съмняваме нито за момент, че военният гений от Тюйлери е овладян от тази идея фикс, но не можем да повярваме, че дори такъв прост „sabreur* като Пелисие е способен да се заеме с изпълнението на един толкова безсмислен гибелен план. Поради това ние смятаме, че е било взето решение да се преминава през Чорная en masse** и че е счетено за рисковано да се раздробяват силите посредством отделяне на отряд от 12 000 души. Действително, вместо да се отделят тези 12 000 души, би трябвало, напротив, преди самото потегляне на армията да се натоварят на кораби в Евпатория 15 000—20 000 турци и да се присъединят към главната армия, като се остави там само необходимият за удържане на този пункт гарнизон. Както вече бе изтъкнато в една от предишните кореспонденции***, успехът на кампанията изобщо зависи от числеността на армията, която ще премине Чорная. Както и да е, отзоваването на керченската експедиция е ново доказателство за неувереността и колебанията на действуващия пипнешком дилетантизъм, които сега се представят за idées napoléoniennes****.

Между това героите, набързо изфабрикувани за нуждите на coup d'éat*****, слизат от сцената с неочаквана бързина. Пръв в тяхната редица се оказа Еспинас, когото зуавите, след позорния му поход към Добруджа[158], заставиха да бяга презглава към Париж. Това е същият оня *Еспинас,* който — когато му бе поверено да охранява зданието на Националното събрание — предаде Събранието на неговите врагове[159]. Вторият по низходяща линия беше *Льороа,* alias****** *Сент-Арно,* военният министър на 2 декември. Последва го *Форе,* тъй храбър в преследването на нещастните селяни от Югоизточна Франция и тъй любезнохуманен спрямо московците. Възникналото в армията подозрение, че той е издал на русите тайните на френския военен съвет, наложи да бъде изпратен от Крим в Африка. Най-сетне *Канробер,* разжалван поради явна неспособност. По ирония на историята за негов приемник — следователно до известна степен и за главнокомандуващ на англо-френската армия — бе назначен *Пелисие,* същият Пе-

* — „смелчага", храбрец (опитен да се бие със сабя). *Ред.*
** — масово. *Ред.*
*** — Виж настоящия том, стр. 191. *Ред.*
**** — Наполеонови идеи. *Ред.*
***** — държавния преврат. *Ред.*
****** — другояче. *Ред.*

лисие, за когото през 1841 г. в самия парламент, в лондонските офицерски клубове, на провинциалните митинги, в „Times“ и „Punch“ без край се твърдеше, че никога един порядъчен английски офицер не ще може да служи заедно с това *„чудовище“* („that ferocious monster“). А сега английската армия служи не само *заедно* с него, но и *под* негово командуване — цялата английска армия! Когато вигите и техният министър на външните работи Палмерстон бяха съборени от торите, Палмерстон свика своите избиратели в Тивъртън и им доказа своето право да разтури англо-френския съюз и да се обедини с Русия въз основа на това, че френското правителство, че Луи-Филип държат на служба такъв *„изверг“* като Пелисие! Трябва да се признае, че ако френската армия плаща скъпо за своя декемврийски метеж, то и на Англия съюзът с реставрираната империя донесе не само „рози“.

Вчера в камарата на общините правителството претърпя поражение, което само свидетелствува, че парламентът от време на време отмъщава на министрите за презрението, с което се отнасят към него out of doors*. Някой-си г. *Уайз* внесе предложението — че

„според мнението на тази камара е необходимо да се извърши пълна ревизия на нашите дипломатически учреждения в оня вид, в който тя е препоръчана в доклада на избрания в 1850 г. комитет по въпросите за заплатите на чиновниците“.

Г-н Уайз е приятел на Палмерстон. Неговото предложение фигурира в дневния ред на камарата почти в продължение на две години, но досега не се е обсъждало. Случайно вчера то привлече върху себе си вниманието на недоволната камара. Уайз произнесе реч, разчитайки след няколко бележки на Палмерстон да поведе обикновената игра и да си оттегли предложението. Но въпреки това споразумение г. Бейли подкрепи предложението, което Уайз оттегли, и напук на Уайз и Палмерстон го прокара с мнозинство от 112 гласа срещу 57. Това поражение ни най-малко не обезпокои такъв стар опитен тактик като Палмерстон, тъй като той знае, че камарата, за да спаси привидната си самостоятелност, е принудена от време на време да осъжда правителствените предложения на смърт и да дава живот на антиправителствените. И обратно — като гръмотевичен удар подействува върху министерските скамейки предложението на Дизраели[160]. Самият Палмерстон, майстор на парламентарната комедия, поздравяваше „авторите и актьорите на тази несравнима сцена“.

* — вън от пределите на неговите стени. *Ред.*

Това не беше ирония. Това беше неволна дан на похвала, която художникът плаща на съперника, победил го в неговата собствена област. На заседанието в понеделник Палмерстон водеше тъй изкусно играта с Милнер Гибсон, Гладстон, Херберт, Брайт и лорд Вейн, че сякаш бе гарантирано отсрочването на всякакви дебати върху външната политика до свършването на ваканцията по случай петдесетница, бе осигурена определена линия на поведение на правителството и на камарата и бе установена диктатура на най-благородния виконт за много седмици. Единственият ден, когато още можеше да има дебати — четвъртък, — беше предварително отреден за обсъждане на предложението на Лейард за реформи. Така че никой не можеше да попречи на Палмерстон да сключи мир през време на ваканцията по случай петдесетница и — както той вече неведнъж е правил — да изненада и смае новосъбралата се камара с един от своите прословути договори. Камарата от своя страна може би не би възразявала против една толкова изкусна изненада. Мир, *сключен зад гърба ѝ,* даже мир á tout prix*, би бил признат от нея с няколко post festum** протеста за приличие. Но когато правителството и камарата се оказаха принудени да се изкажат *преди* ваканцията, правителството не можеше вече да изненада камарата, а камарата не можеше да се остави да бъде изненадана. С това се обяснява объркването, което възникна, когато се вдигна Дизраели и внесе своето предложение, а Лейард му отстъпи *своя* ден. Така че този „таен сговор между Лейард и Дизраели“ разстрои според определението на вестник „Post“ всички уловки, които се пускаха в ход от момента на „закриването“ на още „незавършилата Виенска конференция“.

Написано от К. Маркс на 23 май 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 241, 26 май 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

* — на всяка цена. *Ред.*

** — закъснели. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПРОЛОГЪТ КЪМ КОМЕДИЯТА, РАЗИГРАН У ЛОРД ПАЛМЕРСТОН. — ХОДЪТ НА ПОСЛЕДНИТЕ СЪБИТИЯ В КРИМ[161]

Лондон, 24 май. Щом предложението на Дизраели създаде перспектива за истинско сражение между Ins и Outs* в камарата на общините, Палмерстон реши да обяви тревога и покани — няколко часа преди откриването на заседанието — правителствената свита заедно с пилитите, манчестерската школа и така наречените „независими" в своята резиденция на Даунинг-стрийт. Явиха се 202-ма членове на парламента, включително г. *Лейард,* който чувствуваше, че не е в състояние да се противи на зова на правителствената сирена. Палмерстон пусна в ход дипломацията, каеше се, съжаляваше, успокояваше и уговаряше. Той с усмивка погълна школските наставления на Брайт, Лоу и Лейард. Той предостави на лорд Роберт Гровнор и сър Джеймс Греъм да се договарят с „развълнуваните" депутати. И от момента, в който Палмерстон видя недоволните в своята резиденция, събрали се около него заедно с неговите привърженици, той разбра, че за него те вече не са страшни. Те бяха в лошо настроение, но жадуваха за примирение. С това изходът от заседанието на камарата на общините бе предрешен; оставаше само да се разиграе парламентарната комедия пред публиката. Остротата на положението беше преминала. Кратко изложение на тази комедия ние ще дадем, щом бъде изиграно нейното заключително действие.

С настъпването на топло и влажно време отново се разпространили болестите, обичайни за пролетта и лятото в Крим. Холерата и маларията отново се появили в лагера на съюзници-

---

* — правителството и опозицията. *Ред.*

те; засега епидемията още не е много силна, но е достатъчна, за да служи като предупреждение за в бъдеще. Миазмите, разпространявани от многото разлагащи се трупове, които из целия Херсонес са погребани на дълбочина само няколко дюйма, вече се усещат. Същевременно и моралното състояние на обсаждащата армия далеч не е задоволително. След понесените от нея трудности и опасности в безпримерната зимна кампания все пак могли да се поддържат известен ред и боен дух сред войниците благодарение настъпването на пролетта и нееднократните обещания за бързо и победоносно завършване на обсадата. Но дните минавали, без да донасят никакви успехи, а русите се придвижвали отвъд своите линии и издигали редути на територията, за която водят борба и двете страни. Зуавите почнали да не се подчиняват и поради това били хвърлени в касапницата на Сапун-планина на 23 февруари. След това съюзните генерали започнали да проявяват известна подвижност — това не може да се нарече активност; но никаква определена цел не се поставяла, никакъв твърд план не се осъществявал последователно. Бунтовният дух сред френските войници както по-рано се сдържал вследствие на това, че русите със своите постоянни вилазки не им давали покой, а също и поради започването на втората бомбардировка, която този път, изглежда, трябвало да завърши с феерията на общия щурм. Но последвало жалко фиаско. След това започнали бавни, тежки, неносещи значителни успехи инженерни атаки, необходими за поддържане духа на войниците. На войниците скоро омръзнали тези нощни схватки в окопите, в които загивали стотици хора без каквито и да било видими резултати. Отново започнали да искат щурмуване и отново Канробер бил принуден да даде обещания, знаейки предварително, че не е възможно да ги изпълни. Пелисие го спасил от повтаряне сцените на бунта чрез своята нощна атака на 1 май. Както съобщават, той я предприел въпреки заповедта на Канробер, който пристигнал в момента, когато войските вече били хвърлени в бой. Тази сполучлива атака, казват, отново повдигнала настроението на войниците. По това време пристигнали пиемонтските резерви; Херсонес се изпълнил с войски. Войските смятали, че като получат подкрепления, могат да преминат към непосредствени действия. *Трябвало* да се предприеме нещо. Решено било да се изпрати експедицията към Керч — и тя отплувала. Но преди експедицията да достигне керченския рейд, била получена телеграма от *Париж,* която задължавала Канробер да я *отзове* обратно. Раглан, разбира се, се съгласил на това. Браун и Лайънс, командуващи британските сухопътни и морски сили в тази експедиция, молели колегите

си французи да атакуват крепостта *въпреки* контразаповедта. Но напразно. Експедицията била принудена да се върне обратно. Този път възмущението на войските вече не можело да бъде сдържàно. Даже англичаните изразявали недоволството си съвсем недвусмислено; французите се намирали в състояние, граничещо с бунт. Така че на Канробер не му оставало нищо друго, освен да се откаже от командуването на армията, над която той загубил всякаква власт и всякакво влияние. Пелисие бил единственият негов евентуален приемник, тъй като войниците, на които отдавна са омръзнали отгледаните в оранжерията на бонапартизма генерали, *нееднократно настоявали за военачалник от старата африканска школа.* Пелисие се ползва с доверие сред войниците, но поема върховното командуване при тежки условия. Той трябва да действува, и то незабавно. Тъй като щурмуването е невъзможно, не остава нищо друго, освен да се потегли в поход против русите, и то не по описания по-рано от нас начин, когато цялата армия трябваше да се движи по *един-единствен* — и при това силно укрепен от русите — път, а да се преведе на отделни отряди по многобройни планински пътеки и пътечки, по които обикновено минават само овце и овчари; това би дало възможност да се заобиколят флангово руските позиции. Но тук възниква една трудност. Французите разполагат с транспортни средства приблизително за 30 000 души и за прехвърляне на войски на твърде незначително разстояние от брега. Транспортните средства на англичаните ще се окажат изчерпани, ако се прехвърли с тях една дивизия не по-далече от Чоргун на река Чорная. Трудно е да си представи човек, че при такъв недостиг на транспортни средства би могло да се започне поход, в случай на успех да се блокира Северната страна, да се преследва врагът до Бахчисарай и да се осъществи връзка с *Омер-паша.* Още повече че според навика си русите ще се погрижат да оставят след себе си само развалини; да се осигури армията с каруци, коне, камили и пр. ще е възможно само ако съюзниците нанесат на русите решително поражение. Ще видим как Пелисие ще се отърве от тези трудности.

Още преди ние посочвахме някои странни обстоятелства, свързани с назначаването на Пелисие.* Тук обаче е необходимо да отбележим още един момент. Когато започна войната, главното командуване бе възложено на Сент-Арно, бонапартистки генерал par excellence**. Той оказа на своя император услуга с

* — Виж настоящия том, стр. 263—264. *Ред.*

** — предимно, в истинския смисъл на думата. *Ред.*

това, че наскоро умря. За негов приемник не бе назначен нито един бонапартист от първи ранг: нито Манян, нито Кастелан, нито Роге, нито Бараге д'Илие. Прибягнаха до Канробер, човек с по-слаба и не толкова стара бонапартистка закваска, но с голям африкански опит. Сега, когато командуването отново се сменя, бонапартистите du lendemain* също се изключват, както бонапартистите de la veille**, и този пост се предава на обикновен африкански генерал, лишен от каквато и да е определена политическа окраска, но преминал дълги години военна служба и известен в армията. Няма ли тази низходяща линия да доведе неизбежно до *Шангарние, Ламорисиер или Кавеняк*, т. е. отвъд редиците на бонапартизма?

„Невъзможност да сключим мир, както и да водим война — такова е нашето положение!" — отбеляза преди няколко дни един френски държавен деец, цялата съдба на когото е свързана с режима на империята. Че той е прав, показва всяка стъпка на реставрираната империя, включително и назначаването на *Пелисие*.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 24 май 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 243, 29 май 1855 г.

и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4414, 12 юни 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune", бр. 243

Превод от немски

---

* — от утрешния ден. *Ред.*

** — от вчерашния ден. *Ред.*

К. МАРКС

ПАРЛАМЕНТАРНАТА РЕФОРМА. — ПРЕКЪСВАНЕ И ВЪЗОБНОВЯВАНЕ НА ВИЕНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ. — ТАКА НАРЕЧЕНАТА УНИЩОЖИТЕЛНА ВОЙНА

Лондон, 26 май. Относно свикания от Палмерстон завчера преди заседанието на камарата на общините Comité du Salut Ministériel* станаха известни някои подробности, характеризиращи парламентарния механизъм и позицията на различните фракции, които дадоха на правителството мнозинство от 100 гласа. Още от самото начало Палмерстон заплашваше с *оставка,* ако предложението на Дизраели бъде прието. Той заплашваше с перспективата за създаване *правителство на торите.* Така наречените радикални членове на парламента, poor fellows**, от 1830 г. насам се ползват с привилегията да виждат как над тях надвисва тази последна страшна заплаха всеки път, когато започват да се бунтуват. И всеки път тази заплаха ги довежда до подчинение. А защо? Защото те се страхуват от масовото движение, което е неизбежно при едно правителство на торите. Доколко вярно е това твърдение, се доказва от признанието на един радикал, който в тоя момент самият е министър, макар и само министър на кралските гори, сър Уилям Молсуорт. Този пост напълно подхожда за човека, който от рождение притежава таланта от дърветата да не вижда гората. Като депутат от Саутуарк, един от районите на Лондон, той получи покана от своите избиратели да присъствува на уличния митинг, организиран миналата сряда в Саутуарк. (NB: на този митинг, както и на повечето митинги, които се провеждаха досега в различни части на страната, бе

* — комитет за спасяване на правителството. *Ред.*

** — бедняците. *Ред.*

приета резолюцията, която гласеше, че искането за административна реформа без предварителна парламентарна реформа е *фикция* и *измама.)* Молсуорт не се яви на митинга, но изпрати писмо и в това писмо той, радикалът и член на министерския кабинет, пише: „Ако предложението на г. Дизраели мине, необходимостта от административна реформа ще стане още по-очевидна." Това „очевидно" означаваше: ако торите образуват правителство, движението в полза на реформа ще приеме сериозен обрат. Но заплахата за оставка не е главният коз на Палмерстон. Палмерстон намекна за *разпускане на парламента* и за участта, която ще сполети мнозина нещастни депутати, купили си само преди три години с цената на огромни жертви места в „достопочтената камара". Този довод се оказа решаващ. Касаеше се вече не за *неговата* оставка. Поставяше се въпрос за *тяхната* оставка.

Въпреки че Палмерстон си осигури мнозинство от 100 гласа против предложението на Дизраели, заплашвайки едни със *своята* оставка, а други — с *тяхното* изгонване от камарата на общините, откривайки пред едни перспективи за мир, а пред други — перспективи за война, реставрираната коалиция веднага се разпадна отново, и то тъкмо в момента, когато пред публиката се изпълнява предварително подготвената комедия. Декларациите, които министрите бяха принудени да направят в хода на дебатите, неутрализираха декларациите, направени от тях en petit comité*. Циментът, който скрепяваше една с друга несговорчивите фракции, се натроши не от някакъв ураган, а от парламентарен ветрец. Работата е там, че на вчерашното заседание Робък отправи към министър-председателя запитване във връзка със слуховете за възобновяване на Виенската конференция. Той искаше да знае дали на английския посланик във Виена е възложено да участвува в тази конференция. Между това Палмерстон, както е известно, от момента, когато се завърна от Виена злополучният Ръсел, отклоняваше всякакви дебати върху войната и дипломацията под предлог, че не бива да се пречи на „макар и прекъснатата, но съвсем незавършила Виенска конференция". Миналия понеделник Милнер Гибсън оттегли — по-точно отложи предложението си, тъй като, според декларацията на благородния лорд, „въпросът за конференцията още не е решен". При това Палмерстон специално подчерта, че английското правителство е предоставило на *Австрия*, „до известна степен наша съюзница", да издирва нови изходни точки за мирни преговори. Че Виенската конферен-

* — в тесен кръг. *Ред.*

ция ще бъде продължена, каза той — в това не може да има съмнение. Въпреки че Ръсел напусна Виена, Уестморленд продължава да остава там и освен това във Виена се съвещават посланиците на всички велики държави; следователно налице са всички елементи на една перманентна конференция.

Но от понеделник, когато Палмерстон удостои парламента с тези откровения, станаха големи промени. Между Палмерстон от понеделник и Палмерстон от петък застанаха предложението на Дизраели и денят на дебатите във връзка с това предложение; Дизраели мотивира своето предложение с опасенията, че през време на прекъсването на заседанията на камарата правителството може „да вълвлече страната в позорен мир“, както през периода, когато на власт беше Абърдин, тя бе „въвлечена“ в позорна война. Следователно съдбата на гласуването зависеше от отговора на Палмерстон на запитването на Робък. Палмерстон не можеше да призовава в този момент призрака на Виенската конференция и да заявява пред камарата, че във Виена решават, докато в залите на св. Стефан[162] обсъждат, че тук предполагат, а там разполагат. Той не можеше да направи това поради обстоятелството, че Ръсел едва снощи се отрече от Австрия, от проектите за мир и от Виенската конференция. Затова Палмерстон отговори на Робък: Виенската конференция *не* се е възобновила и английският посланик *не* е получавал разрешение да присъствува на каквато и да е нова конференция без специално нареждане на Даунинг-стрийт. След това, горейки от негодувание, стана Милнер Гибсън. Преди няколко дни благородният лорд бил заявил, че конференцията била само *отложена* и че Уестморленд имал *неограничени пълномощия* за водене на преговори. Нима тези пълномощия му са отнети, и кога? — Пълномощия! — отговори Палмерстон, — пълномощията му са също така неограничени, както и преди, но той няма право да се ползва от тях. Да има човек пълномощия и да има право да се ползва от тях — това не е едно и също. Отговорът на Палмерстон на запитването на Робък разкъса връзките, които свързваха правителството със засилената благодарение на пилитите партия на мира à tout prix*. А това беше не единственото и не най-важното „недоразумение“. Завчера Дизраели в продължение на няколко часа мъчеше и изтезаваше Ръсел, бодеше го с нажежени карфици. С едната ръка Дизраели показваше риторическата лъвска кожа, в която този виг-ацтек има навик да се облича, с другата — гутаперчовото дребничко човече, което се криеше под тази кожа. Макар че бла-

* — на всяка цена. *Ред.*

годарение на дългогодишния парламентарен опит и на авантюрите Ръсел е защитен срещу резки изрази също тъй, както и неуязвимият Зигфрид — срещу рани, все пак той не можа да запази спокойствие при това безпощадно разобличаване на неговото истинско „аз“. През време на речта на Дизраели той правеше гримаси. Той неспокойно се въртеше върху стола си, когато след Дизраели произнасяше своята проповед Гладстон. Когато Гладстон направи риторическа пауза, Ръсел стана и само смехът на камарата му напомни, че редът му още не е дошел. Най-сетне Гладстон завърши речта си и Ръсел можа да излее душата си. Той разказа на камарата всичко, което благоразумно бе скрил от княз Горчаков и г. Титов. Русия, *„честта* и *достойнството“* на която той отстояваше на Виенската конференция, му изглеждаше сега като държава, която се стреми неудържимо към световно господство, която сключва договори, за да създава предлози за завоевателни войни, и води войни, за да трови атмосферата с договори. Застрашена е според него не само Англия, но и Европа и няма друг изход освен една унищожителна война. Той намекна и за Полша. Накратко, виенският дипломат се превърна внезапно в „уличен демагог“ (един от любимите му изрази). Дизраели изкусно го тласна към изказване в такъв високопарен стил.

Веднага *след гласуването* взе думата сър Джеймс Греъм, пилитът. Да не би криво да е чул? Ръсел обявил „нова война“ на Русия, кръстоносен поход, война на живот и смърт, война на националностите. Работата била твърде сериозна, за да се прекратяват дебатите. Сега намеренията на министрите били по-неясни от когато и да е по-рано. Ръсел сметна, че *след* гласуването той може, както обикновено, да смъкне лъвската кожа. Затова той реши да не се церемони. Греъм го бил *„разбрал погрешно“*. Той желаел само „безопасност за Турция“. Ето вижте, възкликна Дизраели, вие, които с отхвърлянето на моето предложение снехте от правителството обвинението в „двуличност“, полюбувайте се сега на неговата искреност! Този Ръсел *след* гласуването се отрича от цялата си реч, произнесена *преди* гласуването! Поздравявам ви с вашето гласуване!

Камарата не можа да устои пред такова „demonstratio ad oculos“*. Дебатите бяха отложени до свършването на ваканцията във връзка с петдесятница; победата, спечелена от правителството, бе отново загубена в един миг. Предполагаше се, че комедията ще се състои само от две действия и ще завърши с гласуване. Сега се прибави и епилог, който застрашава да стане по-сериозен

* — „нагледно доказателство“. *Ред.*

от основната част на представлението. Парламентарната ваканция ще ни даде възможност междувременно да анализираме по-подробно двете първи действия. Нечуван в летописите на парламента факт е дебатите да придобиват сериозен характер едва *след* гласуването. Парламентарните битки досега обикновено са завършвали с гласуване, както любовните романи — с женитба.

Написано от К. Маркс на 26 май 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 245, 30 май 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ПРЕДЛОЖЕНИЕТО НА ДИЗРАЕЛИ

Лондон, 28 май. На камарата на общините бе предложено „разнообразно меню", според израза на елегантния Гладстон — избор между предложението на Дизраели и поправката на Беринг към предложението на Дизраели, между sous-amendement* на сър У. Хиткот към поправката на Беринг и contre-sous-amendement** на г. Лоу, насочена против Дизраели, Беринг и сър У. Хиткот. Предложението на Дизраели съдържа порицание на министрите и адрес във връзка с войната до короната: първото в определена, вторият в неясна форма, двете съединени помежду си с достъпна само за парламентарния процес на мислене връзка. Плахата форма, в която е облечен адресът във връзка с войната, намери бързо своето обяснение. Дизраели се страхуваше от възмущение в собствения лагер. Един тори, маркиз Гранби, се изказа *против,* друг, лорд Стенли, се изказа *за* него, но и двамата — като привърженици на мира. Поправката на Беринг беше *правителствена.* Тя отхвърля вота на порицание на кабинета и приема военната част на предложението в собствената терминология на Дизраели, като казва във вид на увод само думите, че камарата „със съжаление се убеди, че Виенската конференция не доведе до прекратяване на военните действия". От думите на Беринг лъхат едновременно и топлина, и студ. „Съжалението" — за партията на мира, „продължението на войната" — за партията на войната и липса на определени задължения на кабинета

* — допълнителната поправка. *Ред.*

** — контрапоправката към допълнителната поправка. *Ред.*

към която и да е от двете партии, — това е shell traap* за гласове, както бели, така и черни, партитура за флейта и партитура за тромбон. Хиткотовата sous-amendement завършва двусмислената поправка на Беринг с чисто идиличен обрат, добавяйки думите, „че камарата все още лелее надежда“ (sherishing — съвсем безобиден израз), „че продължаващите съвещания ще се увенчаят с успех“. И обратно, поправката на Лоу обявява преговорите за мир за завършени, поради това че Русия отхвърля третата точка, и с това обосновава адреса относно войната до короната. Виждаме, че в еклектичната поправка на правителството двете части, които тя се опитваше да замъгли и неутрализира, мирно противостоят една на друга. Продължаване на Виенската конференция! — се провиква Хиткот. Никаква Виенска конференция! — отговаря Лоу. Виенска конференция и продължаване на войната! — шепне Беринг. Развитието на темата на този терцет ще чуем след една седмица, а сега да се върнем към дебатите по предложението на Дизраели, във връзка с което първата вечер се изказаха само три главни държавни персони — *Дизраели, Гладстон* и *Ръсел:* първият остро и сполучливо, вторият — гладко и казуистично, третият — плоско и шумно.

Ние не сме съгласни с упрека, че Дизраели, обявявайки се лично против Ръсел, е изпуснал изпредвид „същността на работата“. Тайните на руско-английската война трябва да се търсят не в театъра на военните действия, а в Даунинг-стрийт. Ръсел — министър на външните работи през периода на получаването на тайните съобщения от петербургския кабинет, Ръсел — извънреден пълномощник през време на последната Виенска конференция, Ръсел — едновременно лидер на камарата на общините; той е живото въплъщение на Даунинг-стрийт, той е неговата *разобличена* тайна. Не защото той е душата на правителството, а защото е неговата уста.

В края на 1854 г. — разказва Дизраели — Ръсел, дрънкайки оръжие, заяви при шумните ръкопляскания на препълнената камара:

„Англия не може да сложи оръжието, докато не бъдат получени *материални гаранции,* които да ограничат могъществото на Русия до безопасни за Европа *предели* и да осигурят по такъв начин пълно спокойствие за бъдещето.“

Същият този човек беше член на кабинета, който одобри виенския протокол от 5 декември 1853 г., в който английските и френските представители направиха уговорката, че войната не

* — капан. *Ред.*

трябва да доведе до отслабване или изменение на „материалните условия“ на Руската империя. На въпроса на Линдхърст във връзка с този протокол Кларендон заяви от името на правителството:

„Да се допусне отслабване на могъществото на Русия в Европа е може би желание на Прусия и Австрия, но не желание на Франция и Англия.“

Ръсел, казва Дизраели, характеризира в камарата на общините поведението на император Николай като „фалшиво и коварно“. През юли 1854 г. той самохвално възвести за предстоящо нахлуване в Крим и заяви, че разрушаването на Севастопол е необходимост за Европа. Най-сетне той свали Абърдин, тъй като последният според него водел войната твърде вяло. Така изглежда лъвската кожа; а сега за самия лъв. Ръсел беше министър на външните работи в продължение на два-три месеца през 1853 г., по времето, когато Англия получи *„секретната и поверителна кореспонденция“* от Петербург, в която Николай открито настоява за разделяне на Турция преди всичко под предлог на свой протекторат над християнските поданици в Турция, протекторат, какъвто — както признава Неселроде в последната си депеша — никога не е имало. Но какво направи Ръсел? Той изпрати до английския посланик в Петербург депеша, в която се казва буквално следното:

„Колкото повече турското правителство ще се придържа към тактиката на безпристрастно законодателство и на справедливо управление, толкова по-малко руският император ще смята за необходимо да се ползва от своето право за изключително *покровителство,* което той смята за толкова тежко и ограничаващо, въпреки че това покровителство, без съмнение, му се предписва от задълженията му и е осветено от договор.“

Следователно Ръсел предварително отстъпва по тази спорна точка. Той обявява протектората не само за законен, но и за задължителен. Той го извежда от Кайнарджийския договор. А за какво говори „четвъртата точка“ на Виенската конференция? За това, „че неправилното тълкуване на Кючук-Кайнарджийския договор е главната причина на сегашната война“. Така че докато преди обявяването на войната ние виждаме Ръсел в ролята на защитник на *правото* на Русия, от което сега се отказа даже Неселроде, в края на първия период на войната — на Виенската конференция — ние го срещаме в ролята на защитник на *честта* на Русия. Щом на 26 март се пристъпи към същността на работата, към обсъждане на третата точка — русофобът Ръсел стана и тържествено заяви:

„В очите на Англия и на нейните съюзници най-добрите и *единствено достойни* условия за мир са онези, които най-добре хармонират с честта и достойнството на Русия, осигурявайки същевременно безопасността на Европа и пр.“

Затова на 17 април руските представители отказаха да вземат в ръцете си инициативата за предложения по третата точка; след декларацията на Ръсел те се убедиха, че условията, предложени от представителите на съюзниците, ще бъдат съставени в по-руски дух, отколкото онези, които можеше да постави самата Русия. Но нима ограничаването на руските военноморски сили „най-добре хармонира с честта на Русия“? Затова в последния си циркуляр Неселроде се придържа здраво към признанието на Ръсел от 26 март. Той цитира Ръсел. Той го пита дали предложенията от 19 април са „най-добрите и единствено допустими“? Ръсел излиза в ролята на застъпник на Русия в навечерието на войната. Той излиза като неин застъпник в края на първия период на войната, на зелената маса в двореца на граф Буол.

Такова беше изказването на Дизраели против Ръсел. След това той обясни както неуспехите на театъра на войната, така и недоволството в самата страна от противоречивите действия на правителството, което в Крим действува в полза на войната, а във Виена — в полза на мира, съчетавайки войнствената дипломация с дипломатизираната война.

„Аз отричам“ — се провикна той, — „че за воденето на войната е достатъчно да се събират данъци и да се подготвят експедиции. Необходимо е да се поддържа духът на народа. Но вие не можете да направите това, тъй като постоянно убеждавате страната, че се стремите към мир, че точката, около която се води целият спор, е в края на краищата от сравнително дребно естество. На големи жертви хората са готови тогава, когато вярват, че предстои да се сблъскат с могъщ враг. На големи жертви хората са готови, когато знаят, че са въвлечени в борба, в която се касае за славата на страната, за нейното съществуване и нейното могъщество. А ако вие удвоявате или утроявате подоходния данък, ако откъсвате хората от техните семейни огнища и ги влачите на военна служба, ако помрачавате английските сърца със съобщения за кървави сражения, ако вие вършите всичко това, тогава народът не трябва да слуша, че целият въпрос е — дали Русия ще има в Черно море четири или осем фрегати... За да водим успешно войната, необходимо е да поддържаме духа не само на своята страна, но и духа на другите държави. Бъдете уверени, че докато апелирате към друга страна, молейки я да действува като посредник, тази страна никога няма да действува като ваша съюзница... Лорд Палмерстон уверява, че той няма да сключи позорен мир. Благородният лорд гарантира за самия себе си, но кой ще гарантира за благородния лорд?... Вие не можете да се избавите от затрудненията посредством Виенската конференция. Чрез дипломацията вие само ще умножите опасностите и трудностите. Вашата позиция е фалшива във всяко отношение и вие никога не ще можете да водите успешно настъпателна война, ако не сте подкрепени от въодушевен народ и от съюзници, които да са убедени във вашата решителност.

Аз искам тази вечер камарата да сложи с гласуването си край на тази погрешна двойствена система — система едновременно и на война, и на дипломация, — да заяви открито и недвусмислено, че времето за преговори е минало. Аз смятам, че никой от тези, които са прочели циркуляра на Неселроде, не може да се съмнява в това."

Написано от К. Маркс на 28 май 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 247, 31 май 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

*ИЗ ПАРЛАМЕНТА: ДЕБАТИТЕ ПО ПРЕДЛОЖЕНИЕТО НА ДИЗРАЕЛИ

Лондон, 29 май. Красноречието на *Гладстон* никога още не е намирало по-съвършен, изчерпателен израз, отколкото в неговата speech*, произнесена в четвъртък вечерта. Изисканост и гладкост, празна дълбочина, елейност не без язвителен примес, кадифена лапа не без нокти, схоластични нюанси и нюансчета, questiones и questioniculae**, целият арсенал на пробабилизма с неговата казуистична съвест и неговите безсъвестни уговорки, с неговите пораждащи съмнения мотиви и мотивирано съмнение, смирена претенция за превъзходство, добродетелна интрига, пълна с изкусни измислици простота, Византия и Ливерпул. Речта на Гладстон се въртеше не толкова около въпроса за войната и мира между Англия и Русия, колкото около въпроса, защо Гладстон, до неотдавна член на водещото война правителство, е станал сега Гладстон — привърженик на партията на мира на всяка цена? Той анализираше, той изследваше във всички насоки границите на собствената си съвест и с характерната за него скромност искаше Британската империя да се движи в рамките на Гладстоновата съвест. Поради това речта му имаше дипломатически-психологическа окраска, която макар да внасяше елемент на съвест в дипломацията, в още по-голяма степен внасяше елемент на дипломация в съвестта.

Войната против Русия в началото била справедлива, но сега сме стигнали до момент, когато продължаването ѝ би било

* — реч. *Ред.*
** — въпроси и въпросчета. *Ред.*

грешно. От самото начало на източните усложнения ние непрекъснато повишавахме нашите искания. С нашите условия ние се движехме по възходяща линия, докато Русия се спускаше от висотата на своята неотстъпчивост. Отначало Русия претендираше не само за духовен, но и за светски протекторат над православните християни в Турция и не искаше да се откаже от нито един от старите договори, или поне да евакуира дунавските княжества. Тя отказа да участвува в каквато и да е конференция на държавите във Виена и предложи на турския посланик да се яви в С.-Петербург или в руската главна квартира. Такъв беше езикът на Русия още на 2 февруари 1854 г. Каква разлика между тогавашните искания на западните държави и четирите пункта! Още на 26 август 1854 г. Русия заяви, че никога няма да се съгласи да приеме четирите пункта и ще предпочете продължителна, отчаяна, пагубна борба. И каква разлика също така между този език на Русия през август 1854 г. и нейния език през декември 1854 г., когато тя обеща да приеме „безусловно" четирите пункта! Тези четири пункта представляват онзи предел, до който могат да се издигат нашите искания и могат да достигнат отстъпките на Русия. Всичко, което излиза извън рамките на тези четири пункта, излиза извън рамките на християнския морал. Е добре! Русия прие първия пункт, тя прие втория пункт; тя не отхвърли четвъртия пункт, тъй като той не се обсъждаше. По такъв начин остава само третият пункт, следователно само четвъртата част, и дори не целият трети пункт, а само половината от него, т. е. само една осминка от разногласията. Работата е там, че третият пункт се състои от две части: част първа — гаранцията на целостта на турската територия; част втора — отслабването на военната мощ на Русия в Черно море. Относно първата част Русия се изказа повече или по-малко благосклонно. Остава следователно само втората част на третия пункт. И дори по този въпрос Русия се изказва не против ограничаването на нейното господство по море — тя възразява само против *нашия метод* на провеждане на това ограничаване в живота. Западните държави предложиха само един метод. Русия предлага не един, а два други метода; значи и тук тя изпреварва западните държави. Що се отнася до метода, предложен от последните — той оскърбява честта на Руската империя. Но не може да се оскърбява честта на една държава, без да се намалят нейните сили. От друга страна, не бива да се намаляват нейните сили, тъй като с това ще бъде нанесено оскърбление на нейната чест. Има различни възгледи за „метода", с помощта на който може, като се взимат под внимание всички „методи",

да се превърнат 1/8 от разногласията в 1/32 — заслужава ли поради това да се жертвува животът на още половин милион човешки същества? Напротив, трябва да се заяви, че ние сме постигнали целите на войната. Нима ние трябва да я продължаваме само заради *престиж,* заради военна слава? Нашите войници се покриха със слава. Ако при все това Англия е дискредитирана в очите на континента, то,

„за бога" — се провикна достопочтеният джентълмен, — „не отмъщавайте заради това дискредитиране с проливане на човешка кръв, а възстановете доверието към Англия чрез изпращане в чужбина на по-вярна информация".

И наистина, защо да не бъдат „поправени" чуждестранните вестници? До какво ще доведат по-нататъшни успехи на съюзното оръжие? Те ще наложат на Русия още по-упорита съпротива. А поражения на съюзниците? Те ще предизвикат възмущение у жителите на Лондон и Париж и ще наложат на съюзниците по-решително настъпление. И така, до какво ще доведе войната заради войната? Първоначално Прусия, Австрия, Франция и Англия бяха *единодушни* в своите искания към Русия. Прусия вече се отстрани. Ако се настоява и по-нататък — ще се отстрани и Австрия. С Англия ще остане само Франция.

Ако Англия продължава войната, ръководейки се от съображения, които, с изключение на Франция, не се споделят от нито една държава, то „моралният авторитет на нейната позиция ще бъде твърде много отслабен и подкопан". И обратно, чрез един мир с Русия Англия — дори ако този мир урони нейния *престиж,* който, разбира се, е от мира сего — ще засили своя „морален авторитет", а него нито ръждата, нито молецът може да го разяде. Освен това към какво всъщност се стремят онези, които не се съгласяват с руския метод на изпълнение на втората част на третия пункт? Може би към разчленяване на Руската империя? Това не може да се направи, без да се предизвика „война на националностите". Но *ще поиска* ли Австрия, *ще може* ли Франция да подкрепи една война на националностите? Ако Англия пожелае да разпали „война на националностите", ще ѝ се наложи да я води *сама* — а това значи, че „тя съвсем няма да се реши на такава". И така, не остава нищо друго, освен да се поставят само онези искания, за които Русия е съгласна.

Такава бе речта на Гладстон — ако не по буква, то поне по дух. Русия започна да говори с друг *език;* това доказва, че тя е отстъпила *на дело.* За почтения пюзеит единственото дело е езикът. Той също започна да говори с друг език. Сега той произнася еремиади относно войната; скръбта на цялото човечество терзае

душата му. Той излизаше с апологии, когато осъждаше следствената комисия, и смяташе, че е в реда на нещата да обрича английската армия на всички страдания на гладната смърт и чумата. Но по онова време армията се принасяше в жертва в името на *мира!* А грехът започва от момента, когато тя се принася в жертва в името на *войната.* Гладстон обаче успя да докаже, че английското правителство никога сериозно не е и мислело за война с Русия; той успя да докаже, че нито сегашното английско, нито сегашното френско правителства не могат и не искат да водят сериозна война против Русия; той успя да докаже, че *предлозите* за война не заслужават и един изстрел. Гладстон забравя само, че тези „предлози" бяха измислени от него и неговите предишни колеги, а към самата „война" ги принуди английският народ. Ръководството на войната беше за тях само предлог, за да я парализират и да си задържат своите постове. А от историята на възникването и метаморфозите на фалшивите предлози, под които те водеха войната, Гладстон успешно прави извод, че те могат да сключат и мир под също такива фалшиви предлози. Само в едно нещо той влиза в разрез със своите стари колеги. Той представлява Out*, те — In**. Но фалшивият предлог, годен за екс-министъра, не е фалшив предлог, годен за министъра, макар соусът за гъската да е същият, какъвто е соусът за гъсока.

Това невероятно смесване на понятията, допуснато от Гладстон, беше за *Ръсел* дългоочакваният сигнал. Той стана и започна да черни Русия, напук на Гладстон, който се опитваше да я оправдае. Но Гладстон беше „Out", а Ръсел „In". След като Ръсел повтори с креслив тон всички общоизвестни и — въпреки тяхната тривиалност — правилни общи положения за световните завоевателни планове на Русия, той премина към въпроса, именно към въпроса за Ръсел. Никога, заяви той, един толкова голям национален въпрос не е бил принизяван до такова ниско равнище, както в речта на Дизраели. И действително, може ли още повече да се принизи един голям национален, даже световноисторически въпрос, отколкото да се отъждестви той с мъничкия *Джони,* с *Джони Ръсел?* Не е виновен Дизраели, че *Европа* contra*** *Русия* фигурираше и в началото на първия период на войната, и в края му, както *Ръсел* contra *Неселроде.* Забавно се извърташе този малък човек, когато стигна до четирите пункта. От една страна, нему му беше необходимо да покаже, че неговите условия за мир

* — опозицията. *Ред.*
** — правителството. *Ред.*
*** — против. *Ред.*

съответствуваха на току-що обрисуваните от него руски ужаси, от друга — че той, верен на своето обещание, дадено от него доброволно, без принуда, на Титов и Горчаков, предложил условия, които „най-добре хармонират с честта на Русия“. Затова, от една страна, той доказваше, че Русия като морска държава съществува само *номинално,* следователно много лесно може да се съгласи за ограничаване на тези само въображаеми сили и, от друга, твърдеше, че флотът, потопен от самата Русия, представлявал страшна опасност за Турция и следователно за европейското равновесие, поради което „втората половина на третия пункт“ имала голямо самостоятелно значение. Някои вкарват в безизходно положение противника си, като го поставят пред дилема. Ръсел сам се постави в безизходно положение. Той даде нови доказателства за своя *дипломатически талант.* Един активен съюз с Австрия не ще даде нищо, *тъй като* е достатъчно едно загубено сражение, за да бъдат доведени русите във Виена — *така* окуражаваше той един от съюзниците.

„Ние чувствуваме“ — продължаваше той, — „че Русия възнамерява да завземе Цариград и там да господствува, *тъй като Турция е явно на път към разложение;* и аз не се съмнявам, че Русия се придържа към същото мнение относно намеренията на Франция и Англия, в случай, че тази страна претърпи крах.“

Липсваше само това — той да добави: „впрочем тя греши; не Англия и Франция, а само Англия трябва да владее Цариград“. Така великият дипломат подтикваше Австрия да застане на страната на Англия, така издаде той на Турция към какво мнение се придържат — и то „явно“ — нейните приятели, нейните *спасители.* В едно нещо Ръсел все пак преуспя като парламентарен тактик. През юли 1854 г., когато той се хвалеше, че Крим ще бъде отнет, Дизраели го доведе до такова смущение, че го застави да се откаже от войнствените си думи още *преди* гласуването в камарата. *Тоя път* той отложи този акт на самоунищожение — отричането от възвестената от него борба на целия свят против Русия — до момента, когато гласуването *се състоя.* Голяма крачка напред!

Речта на Ръсел съдържа още две исторически илюстрации — във висша степен забавно описание на преговорите с император Николай във връзка с Кайнарджийския договор и кратък преглед на положението в *Германия.* И едното, и другото заслужава бегло споменаване. *Ръсел,* както ще си спомни читателят, основавайки се на Кайнарджийския договор, открито призна протектората на Русия. Английският посланик в Петербург, сър Хамилтон Сеймур, се оказа по-малко отстъпчив и по-скептично настроен човек. Той

правеше справки, отнасяйки се до руското правителство, а Ръсел беше толкова наивен, че разказа за тази история следното:

„Сър Хамилтон Сеймур най-покорно помоли покойния руски император да му покаже онази част от договора, на която се основават неговите претенции. Негово императорско величество каза: „Аз няма да Ви показвам специалния член на договора, на който се основава моята претенция" (за протекторат). „Отидете при граф Неселроде, той ще направи това." Хамилтон Сеймур се отправи със своята молба към Неселроде. Граф Неселроде отговори, че не е запознат с членовете на договора, и му препоръча да отиде при барон Брунов или да насочи към него своето правителство; барон Брунов ще му каже на коя част от договора се основава претенцията на императора. Смятам, че барон Брунов никога няма да се реши да посочи този член в договора."

За Германия благородният лорд разказа:

„Русия е свързана в Германия чрез бракове с множество дребни монарси. Много от тези монарси, което със съжаление трябва да се признае, управляват, изпитвайки голям страх от революционното настроение, което те предполагат у своите поданици, и затова разчитат на защитата на своите армии. Но какви са тези въоръжени сили? Техните офицери са развратени и покварени от руския двор. Руският двор им раздава ордени, отличия и възнаграждения, а в някои случаи Русия редовно дава пари за заплащане на техните дългове, така че Германия, която като че ли трябва да бъде опора на независимостта и да възглавява защитата на Европа срещу руско господство, вече от много години постепенно отслабва и се лишава от своята независимост поради руските интриги и руските пари."

И ето, за да подтикне Германия да върви напред като огнен стълб, за да я призове към „категоричния императив", към *това, което трябва да бъде,* Ръсел се обяви на Виенската конференция за защитник на „честта и достойнството на Русия" и застави Германия да изслуша гордия език на свободния и независим англичанин.

Написано от К. Маркс на 28 май 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 249, 1 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

КЪМ КРИТИКАТА НА ПОСЛЕДНАТА РЕЧ НА ПАЛМЕРСТОН

Лондон, 1 юни. Докато Гладстон вкарва в заблуждение с привидна дълбочина — Палмерстон прави това с привидна повърхностност. Той умее изкусно да скрие истинското си намерение под кухи ефектни фрази и нищо неговорещи отстъпки пред изискването на момента. Неговата правителствена реч е известна на публиката още от една седмица. Ежедневната и седмичната преса я обсъди, разгледа и разкритикува. Неговите врагове казват, че след като в продължение на много месеци е говорил с езика на стария Абърдин, той сметнал сега отново за уместно една вечер да поговори с езика на стария Палмерстон. Те казват: благородният лорд гарантира за самия себе си, но кой пък ще гарантира за благородния лорд? Те наричат неговата реч ловка хитрина, тъй като той успя да избегне каквато и да е определена декларация относно своята политика и да облече речта си в толкова еластична, въздушна форма, че няма никаква възможност да го уличи човек в нещо. И обратно, неговите приятели не пропуснаха да обявят за музика вятъра, който той вдигна с риторичното си свирене на орган. Той веднага оцени правилно положението, в което му се налагаше да се постави пред камарата и страната. Кого значи имам пред себе си? От една страна, онези, които смятат, че ние сме водили войната недостатъчно енергично, и, от друга страна, онези, които се опитват да тласнат страната към позорни условия за мир; от една страна, онези, които ни упрекват, че сме се увлекли в безполезни и парализиращи войната преговори с Австрия, и от друга — онези, които смятат, че в тези преговори сме отишли недостатъчно далече и сме ги провалили с прекомерни искания.

И така, той самият зае позицията на златната среда. Той отблъсна нападките на привържениците на войната с това, че ги отправи по адрес на привържениците на мира, а нападките на привържениците на мира — по адрес на привържениците на войната. Публичното изказване против безусловните привърженици на мира му даде удобен повод за добре пресметнати патриотични излияния, за тържествени уверения в неизменна енергия, за всички ония героически фрази, с които той тъй често измамваше niais*. Той поласка националното самолюбие, като изброи грамадните ресурси, с които разполага Англия — това беше единственият му отговор срещу обвинението, че той е неспособен да управлява големи ресурси.

„Благородният лорд" — каза Дизраели — „му напомня парвеню, който искал да се похвали пред своята любовница с богатството си: аз имам вила, къща в града, картинна галерия, прекрасна винарска изба."

Така и Англия: има флот в Балтийско море, флот в Черно море и годишни държавни приходи 80 милиона фунта стерлинги и т. н. Все пак под булото на всички тези риторически дреболии, до които се сведе речта на Палмерстон, той успя да направи *определена декларация,* към която по-късно, при удобен случай, ще може да се върне и да я провъзгласи като санкциониран от камарата принцип на своята политика. Нито един английски вестник *не отбеляза* тази декларация, но ораторското изкуство на Палмерстон се състои именно в умението му да скрива истинския смисъл на своите речи и да го измива от паметта на слушателите с поток празни и гладки фрази. Тъй като Палмерстон се стреми не само към моментен успех, както един Ръсел, тъй като включва в сметката и бъдещето, той не се задоволява с ораторски похвати, необходими за дадения момент, а грижливо полага основата за своите по-нататъшни маневри. Споменатата по-горе декларация буквално гласи:

„Ние сме въвлечени в големи операции в Черно море, смятаме и се надяваме, че *успехът ще бъде на наша страна, и сме убедени, че успехът ще ни доведе до това, че ние ще постигнем онези условия, които Англия, Франция и Австрия при сегашното състояние на конфликта се смятаха в правото си да искат."*

Следователно колкото и да се разширяват операциите в Черно море, дипломатическата основа на войната си остава същата. Какъвто и да бъде военният успех — окончателният резултат е предварително определен и ограничен от така наречените „че-

* — простаците. *Ред.*

тири пункта". И Палмерстон заявява това няколко часа след като Лейард смъкна от четирите пункта маската, която прикриваше тяхното русофилство. Но Палмерстон отклони вниманието от критиката на Лейард. Той отбягна разглеждането на истински важния въпрос — за задачите и целите на войната, — като взе под защита срещу Гладстон втората половина на третия пункт и представи тази *половина* на пункта като *цяло*.

Заслужава да бъде споменат един инцидент, който прекъсна речта на Палмерстон. Един английски фарисей — лорд Роберт Гровнор — обвини Палмерстон, че като говорел за военните успехи и преценявал шансовете на войната, той не взел под внимание милостта и покровителството на всевишния, дори „не спомена името божие". С това той предизвиквал небесно наказание върху собствената си нация. Палмерстон веднага започна да се разкайва и да се удря в гърдите, като с това доказа, че при нужда той също може да произнася проповеди и да обръща очите си не позле от лорд Гровнор. Но този парламентарен инцидент бе продължен от народа. Гражданите на Мерилебон (район на Лондон) свикаха голям митинг в помещението на училището на Каупърстрийт, за да протестират против „законопроекта за забрана на неделната търговия". Тъй като тук се касаеше за избиратели, на митинга се появиха лорд Ебрингтон и лорд Роберт Гровнор като защитници на законопроекта, който те самите бяха внесли в парламента. Но вместо да се предоставят на покровителството и милостта на всевишния, те предвидливо настаниха на различни места в залата една дузина платени клакьори и нарушители на реда. Тайната скоро се разкри — и наемните агенти на фарисейството бяха незабавно заловени от гражданите и изхвърлени на улицата. „Благородните лордове", безсилни да се противят на избухналия шум, свиркане и провикване, смутено заеха отново местата си. Щом те напуснаха събранието, след файтона им тръгна „неплатена" тълпа, явно показвайки признаци на греховно издевателство и душевна безчувственост.

Написано от К. Маркс на 1 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 253, 4 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

*АСОЦИАЦИЯТА ЗА АДМИНИСТРАТИВНА РЕФОРМА. — НАРОДНАТА ХАРТА

Лондон, 5 юни. Асоциацията за административна реформа спечели победа в Бат. Нейният кандидат г. Тайт, който се състезаваше с кандидата на торите, бе избран със значително мнозинство за член на парламента. Тази победа, удържана в рамките на „легална“ Англия, се празнува днес от либералните вестници като голямо събитие. Бюлетините за „poll“* се печатат с не по-малко самохвалство, отколкото бюлетините за безкръвните успехи в Азовско море. Бат и Керч! — ето лозунга на деня. Но това, което пресата премълчава — както вестниците на привържениците, така и вестниците на противниците на реформата, както правителствените, така и опозиционните, вестниците на торите, вигите и радикалите, — това са пораженията и разочарованията, които Асоциацията за административна реформа преживя през последните дни в Лондон, Бирмингам и Уустер. Разбира се, този път борбата се водеше не в ограничените рамки на привилегирования кръг избиратели. И резултатите от нея не бяха такива, че да предизвикат тържество в лагера на противниците на реформаторите от Сити.

Първият действително *открит* митинг (с други думи, митинг *без* входни билети), организиран от Асоциацията за реформа в *Лондон,* се състоя миналата сряда в Мерилебон. В противовес на резолюцията, предложена от реформаторите от Сити, един от чартистите внесе поправка, която гласеше,

„че представляваната от господата от Сити парична аристокрация е също тъй лоша, както и земевладелската аристокрация; че под предлог за рефор-

* — „изборите“. *Ред.*

ми тя се стреми само да се промъкне върху гърба на народа в Даунинг-стрийт, за да дели там с олигархите постове, заплати и почести, и че единствената програма на народното движение е Хартата с нейните 5 точки".

Председателят на митинга, един от тузовете на Сити, изказа редица съмнения: първо, дали да поставя той изобщо на гласуване тази поправка, второ, кое по-напред да постави на гласуване — резолюцията или поправката — и най-сетне *по какъв начин* да проведе гласуването. Уморена от неговата нерешителност, от тактическите му съображения и неблаговидните му маневри, аудиторията го обяви за неспособен по-нататък да ръководи събранието, избра вместо него за председател Ърнест Джонс, а след това с огромно мнозинство гласува против резолюцията и за поправката.

В *Бирмингам* Асоциацията на Сити устроила открит митинг в градската зала под председателството на мера (кмета). В противовес на резолюцията на Асоциацията била внесена също поправка, както и в Лондон, но мерът категорично отказал да постави поправката на гласуване, ако думата „Харта" не бъде заменена с друга, по-малко предосъдителна дума. В противен случай той щял да напусне председателското място. Затова думата *„Харта"* била заменена с израза: *„всеобщо избирателно право* и тайно гласуване". В тази изменена редакция поправката минала с мнозинство от 10 гласа. В *Уустер,* дето реформаторите от Сити също устроили открит митинг, победата на чартистите и поражението на привържениците на административната реформа били още по-определени. Тук *Хартата* била провъзгласена без каквито и да е протакания.

Твърде неблагоприятният за Асоциацията изход от големите събрания в Лондон, Бирмингам и Уустер я подтикна — вместо да апелира открито към vox populi* — да пусне в обръщение във всички най-големи градове петиции за събиране на подписи сред своите привърженици. Широките връзки на главатарите на Сити с търговските тузове на Съединеното кралство и влиянието на тези тузове върху техните служители, върху служещите от търговските фирми и върху „по-дребните" търговски агенти несъмнено ще им дадат възможност незабелязано, зад гърба на всички, да запълнят тези петиции с подписи и след това да ги изпратят в „достопочтената камара" под етикета: *глас на английския народ.* Но тези господа се заблуждават, ако мислят да сплашат правителството с тези подписи, събрани чрез просия, интриги и машинации. Правителството наблюдаваше с иронично самодоволство

* — гласа на народа. *Ред.*

как хората прогонваха от theatrum mundi* привържениците на Асоциацията, освирквайки ги. Правителствените органи засега мълчат отчасти защото иначе би им се наложило да отбелязват успехите на чартизма, отчасти защото управляващата класа вече живее с мисълта да възглави движението на Асоциацията за административна реформа, ако народното движение стане прекалено упорито. Те си запазват „недоразумение" в случай на такава опасност: недоразумението някога в бъдеще привържениците на Асоциацията да бъдат считани като изразители на волята на народа. Такива недоразумения представляват самата същност на „историческото" развитие на Англия и никой не умее да ги използва така, както ги използват свободомислещите виги.

Хартата представлява твърде лаконичен документ и съдържа освен искането за *всеобщо избирателно право* само следните 5 точки, в които се изброяват пет условия на неговото осъществяване: 1) тайно гласуване (гласоподаване чрез топки); 2) *отменяване* на имуществения ценз за членовете на парламента; 3) заплащане на членовете на парламента; 4) ежегодно избиран парламент; 5) еднакви избирателни окръзи. След експериментите, които разрушиха вярата във *всеобщото избирателно право от 1848 г.* във Франция[163], жителите на континента са склонни да подценяват важността и значението на *Хартата* за Англия. Те изпускат изпредвид, че френското общество се състои в двете трети от селяни и в едната трета от граждани, докато в Англия повече от две трети от населението живее в града и по-малко от една трета — в селото. В Англия резултатите от всеобщото избирателно право трябва да се намират в също такова *обратно* съотношение към резултатите от него във Франция, в каквото се намират градът и селото в двете страни. С това се и обяснява диаметрално противоположният характер, който придоби искането за всеобщо избирателно право във Франция и в Англия. Там това беше искане на политическите идеолози, което в една или друга степен, в зависимост от неговите убеждения, всеки „образован" можеше да поддържа. Тук това искане образува водораздела между аристокрацията и буржоазията, от една страна, и народните маси — от друга. Там то придоби значение на политически, тук — на социален въпрос. В Англия агитацията за всеобщо избирателно право премина голямо историческо развитие, преди да стане лозунг на народните маси. Във Франция всеобщото избирателно право *отначало* бе въведено, а *след това* вече започна своя исторически път. Във Франция претърпя крах практиката на всеобщото избирателно

---

* — световната сцена. *Ред.*

право, в Англия — неговата идеология. През първите десетилетия на това столетие при сър Френсис Бърдет, майор Картрайт, Кобет всеобщото избирателно право имаше все още оня неопределен идеалистически характер, който го правеше благопожелание за всички слоеве на населението, които не принадлежаха непосредствено към управляващите класи. За буржоазията то беше в действителност само ексцентричен обобщаващ израз на онова, което тя бе постигнала чрез парламентарната реформа през 1831 г. И след 1838 г. искането за всеобщо избирателно право не придоби в Англия своя действителен, специфичен характер. Доказателство: и Юм, и О'Конел също подписаха Хартата. В 1842 г. изчезнаха и последните илюзии. В това време Ловет направи последен, напразен опит да формулира искането за всеобщо избирателно право като *общо* искане на така наречените радикали и на народните маси[164]. От този момент няма вече никакво съмнение относно същността на всеобщото избирателно право. Няма съмнение и в неговото название. Това е *Харта* на народните маси и тя означава завладяване от тях на политическата власт за осъществяване на социалните им искания. Всеобщото избирателно право, схванато в 1848 г. във Франция като лозунг за всеобщо братство, в Англия се възприема като лозунг за война. Там непосредствено съдържание на революцията беше всеобщото избирателно право, тук непосредствено съдържание на всеобщото избирателно право е революцията. Ако се проследи историята на всеобщото избирателно право в Англия, може да се види, че то се освобождава от своя идеалистически характер толкова повече, колкото повече тук се развива съвременното общество с неговите безкрайни противоречия — противоречия, пораждани от развитието на промишлеността.

Наред с официалните и полуофициалните партии, както и наред с чартистите, ние виждаме в Англия още и кликата на „мъдреците", които са еднакво недоволни както от правителството и господствуващите класи, така и от чартистите. Какво искат чартистите? — се провикват те. Да се засили и разшири всевластието на парламента, като се превърне той в народна власт. Те не унищожават парламентаризма — те го издигат на по-високо стъпало. А истинската цел се състои в това — да бъде разрушена представителната система! Начело на тази клика стои един от източните мъдреци — *Давид Уркарт*. Той иска да се върнат хората към Common law (обичайното право) на Англия. Той иска да се стеснят границите на Statute law (статутното право). Той желае да се провежда локализация, вместо да се провежда централизация. Той иска отново да се разровят „древните и истински правни

източници на англо-саксонската епоха". Тогава те ще потекат от само себе си, ще напоят и оплодотворят околната земя. Но Давид е поне последователен. Той възнамерява да върне и съвременното разделение на труда, и концентрацията на капитала също към старото англо-саксонско, а още по-добре към източното равнище. По рождение шотландски планинец, натурализирал се черкез и турчин по свободен избор, той е способен да осъжда цивилизацията с всички нейни язви, а от време на време дори да съди за нея. Но той не е тъй глупав, както онези фантазьори, които отделят съвременните форми на държавата от съвременното общество, които мечтаят за местна самостоятелност наред с концентрация на капитала, за индивидуална обособеност наред с антииндивидуалистическо разделение на труда. Давид е пророк с поглед, обърнат към миналото, с възхищението на антиквар пред стара Англия. Затова той трябва да смята, че е в реда на нещата, когато нова Англия го отминава, предоставяйки му да стои на едно място, колкото и убедено и настойчиво той да крещи: „Давид Уркарт е единственият човек, който може да ни спаси!" Така зовеше той само преди няколко дни на митинга в Стафорд.

Написано от К. Маркс на 5 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 261, 8 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

*ПАРЛАМЕНТАРНИТЕ ДЕБАТИ ЗА ВОЙНАТА

Лондон, 6 юни. Палмерстон отново прояви своето старо умение да държи в ръцете си дипломацията с помощта на парламента, а парламента — с помощта на дипломацията. Политиката на правителството трябваше да се обсъжда въз основа на поправките на Беринг, Хиткот и Лоу. Всички тези поправки се основаваха на Виенската конференция. През време на неделната ваканция във връзка с петдесятница Палмерстон ескамотира Виенската конференция и се оправдава пред Австрия, позовавайки се на приключилите парламентарни дебати, а пред новосъбралия се парламент ескамотира дебатите, позовавайки се на *приключилата* конференция, която съществувала сега само в преданието. Заедно с Виенската конференция отпадат поправките, които предполагат продължаване на нейните заседания, заедно с поправките отпада дискусията във връзка с политиката на правителството, а заедно с дискусията отпада и необходимостта за правителството да дава обяснения относно *тенденцията, задачата и целта на „новата“ война.* Тази цел, както твърди *Давид Уркарт,* сиреч *Давид-бей,* се състои само в това — да бъдат запознати съюзните бойци с летните кримски болести, след като те са изпитали върху гърба си зимните кримски болести. Ако Уркарт не всичко разбира, то поне своя Палмерстон той разбира прекрасно. Той греши само що се отнася до всесилието на тайните замисли — до тяхното влияние върху официалната история. И така, Палмерстон заявява пред новосъбралия се парламент, че няма вече предмет за обсъждане и че най-хубавото нещо, което камарата може да направи, е да изпрати до короната адрес във връзка с войната, с други

думи — да изрази *доверие* на правителството. Отначало той търпи неуспех поради твърдоглавието на *онези* членове на парламента, които са заучили дълги речи във връзка с поправките и искат да пробутат своята стока. Но като разпусна конференцията, той лиши тези речи от тяхната острота, а horror vacui*, скуката ще заставят в края на краищата парламента да приеме неговия адрес. За да се спаси от тези речи, парламентът ще се хване за адреса.

С изменението на ситуацията поправката на Лоу промени своя смисъл. Първоначално тя означаваше прекратяване на Виенската конференция. Сега тази поправка означава санкциониране на Виенската конференция и на правителствената дипломация, доколкото тя обявява за истинска *задача*, за *крайна цел* на войната формулираното от Ръсел искане за намаляване на военноморските сили на Русия в Черно море. Представлявайки спънка за партията на мира, тъй като иска твърде много, и за партията на войната, тъй като желае твърде малко, тази поправка е спънка и за правителството, доколкото тя изобщо поставя въпроса за целта, за официалното признаване на целта на войната. Оттук — чудното явление, че привържениците на мира и торите сега гласуваха *за*, а правителството *против* продължаването на *дебатите* във връзка с поправката на Лоу; оттук — опитът на Палмерстон да я отхвърли. Опитът не успя. Затова той отложи дебатите за вечерното заседание в четвъртък. Един ден е спечелен. През това време бе напечатан заключителният протокол на Виенската конференция. Протоколът се представя на камарата. Възниква неочаквано нов въпрос и Палмерстон със своите dissolving views** може да се надява, че истинският предмет на дебатите ще бъде снет от обсъждане.

Двудневната парламентарна дискусия беше прекомерно скучна, разтегната и несвързана — друго не можеше и да се очаква от речите, които предварително бяха загубили своята острота. Все пак тя представляваше характерно зрелище как привържениците на мира преди гласуването на резолюцията на Дизраели кокетираха с правителството, а сега кокетират с опозицията — като имаме предвид официалната опозиция. Дискусията показа понататък entente cordiale*** между пилитите и манчестерската школа. Пилитите явно се ласкаят от надеждата *след* сключването на мира да управляват Англия, като застанат начело на промишлената буржоазия. В такъв случай след дългите лутания пилитите биха придобили най-сетне истинска партия, а индустриалците —

* — страхът от празното пространство. *Ред.*
** — мъгляви картини. *Ред.*
*** — сърдечното споразумение. *Ред.*

свои професионални дейци. Но ако привържениците на мира спечелиха по тоя начин Гладстон, Греъм и К°, те загубиха „радикалния“ сър *Уилям Молсуорт,* който беше техен приятел повече от двадесет години. Молсуорт вероятно е прочел у Хобс, когото той издаде[165], „че разумът идва през ушите“. Той апелираше не към разума, а към ушите. Той направи това, което Хамлет забранява на актьора да прави[166]. В тиранията той надмина тиранина, той беше повече Ръсел, отколкото самият Ръсел Освен това той е прочел у Хобс, че всички хора са равни, тъй като всеки може да лиши от живот другиго. Тъй като за него беше важно това — да продължи своя правителствен живот, той и говореше в духа на онези, които могат да му го отнемат. Забавно беше да се види как тази сметачна машина пееше дитирамби. Даже *Бабедж* не бе предвидил това в своята „Философия на машините“[167]. *Милнер Гибсон,* баронет от околностите на Манчестер, говореше монотонно, приспивно, сухо и изсушаващо. От близката до него метрополия на английската промишленост той очевидно се беше научил да произвежда по възможност повече с най-малки производствени разходи. Това е човек, целият вид на когото говори, че му е скучно. Защо му трябва да се старае да развлича своите събратя? Както ти на мене — така и аз на тебе! Освен това той очевидно причислява остроумието, шегата, живостта към faux frais de production*, а първият закон на икономическата школа, към която той принадлежи, се състои в това — да се избягват „непроизводителните разходи“. *Булвер* витаеше между героичното настроение на своя „Създател на крале“ и съзерцателното настроение на своя „Евгений Арам“[168]. Постъпвайки в духа на първия, той отправяше предизвикателство към Русия, постъпвайки в духа на втория — сплиташе миртов венец около главата на Метерних.

Милнер Гибсон, Молсуорт и Булвер бяха корифеите на първата вечер. *Кобден, Греъм* и *Ръсел* — корифеите на втората. Само речта на Кобден заслужава анализ, за който в тоя момент няма нито време, нито място. Ще отбележим само, че според неговото твърдение Бонапарт е бил готов да приеме последните предложения на Австрия. Dirty Boy** на покойния сър Роберт Пил, посветил се напоследък на „sentiments***, на „разбитите сърца“ и на „любовта към истината“, произнесе апология на своя ближен, а именно на самия сър Джеймс Греъм. Той забраняваше на Нейпир да действува в Балтийско море, докато не е настъпил та-

* — непроизводителните производствени разходи. *Ред.*

** — Момче за мръсна работа. *Ред.*

*** — „чувствата“. *Ред.*

къв сезон, когато всяка операция би била гибелна за английския флот. Той забрани на Дандас да бомбардира Одеса. Така той парализира действията на английския флот както в Балтийско, така и в Черно море. Той оправдава своето поведение с големината на флота, който той е екипирал. Самото съществуване на подобен флот беше вече доказателство за английска мощ. Затова действията на флота бяха излишни. Няколко дни преди това Нейпир беше изпратил до един от приятелите на Уркарт лаконично писмо, което Уркарт прочете на митинга в Стафорд. В това писмо буквално е казано: „Сър! Аз смятам сър Джеймс Греъм за способен на всякаква низост. *Ч. Нейпир.*"

Най-сетне *Ръсел* надмина себе си. В началото на своята реч той заяви, че основният въпрос, който стои пред камарата, се състои в следното:

„Ако възнамеряваме да сключим мир — какви условия за мир можем да получим? Ако възнамеряваме да продължаваме войната — с каква цел ще я продължаваме?"

Що се отнасяло до първия въпрос — на него можело да се намери отговорът във виенските протоколи, а що се отнасяло до втория, т. е. до целта на войната — на него той можел да даде само *много общ* отговор, с други думи, съвсем никакъв. Ако се съгласели да приемат за отговор фразата „безопасност за Турция" — той нямал нищо против. Във Виенската нота е дадено едно тълкуване на тази „безопасност", в *четирите пункта* — друго; да намери трето — не било работа на Ръсел, а работа на *войната*. Принципът на Наполеон се състои в това, че войната сама трябва да покрива своите разходи, принципът на Ръсел се състои в това, че войната сама трябва да определя своята *цел*.

Написано от К. Маркс на 6 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 263, 9 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

НОВИНИ ОТ КРИМ[169]

Пристигането на пощата с парахода „Азия" късно вечерта в четвъртък ни даде възможност да публикуваме вчера донесението на генерал Пелисие относно сражението, станало пред Севастопол вечерта на 22 май, както и достоверното съобщение за настъплението на съюзниците към Чоргун, което те предприели на 25 май. Около 25 000 души под командуването на Канробер форсирали Черная и заели линията, която минава по тази река, като изтласкали руските предни постове от техните позиции на височините, които се издигат непосредствено над десния бряг на реката. Тъй като тази отбранителна линия не била мястото, дето русите възнамерявали да дадат сражение, те, както и трябвало да се очаква, се оттеглили, за да съсредоточат всичките си войски в укрепения участък между Инкерман и стръмната планинска верига, източно от него. Благодарение на това напредване съюзниците разширили почти двойно заеманата от тях територия, като по тоя начин си осигурили пространство, от каквото се нуждаели твърде много поради увеличаването на числеността на войските, и си открили път към Байдарската долина, което може да се окаже твърде полезно. Първата крачка към възобновяване на полевите операции била предприета успешно, но след нея би трябвало да следват по-съществени действия.

На 22 май се завързал бой в участъка между Карантинния залив и Централния бастион — бастион № 5 според номерацията на русите. Боят бил много упорит и кръвопролитен. Както сега стана известно от донесението на Пелисие, русите удържали цялата територия от края на Карантинния залив до гробищата и от

гробищата до Централния бастион с помощта на отделни укрепления и стрелкови окопи, въпреки че — според официалния план за обсадните съоръжения, съставен от английското адмиралтейство — този важен участък целият е осеян с траншеи. Сега става ясно, че щом Мачтовият и Централният бастион се оказали под сериозна заплаха, а защищаващите ги външни укрепления били завзети от французите, русите превърнали този участък в едно голямо укрепление. За няколко нощи били прокарани дълги линии от съединяващи се едни с други бруствери, които обхванали целия участък и образували по тоя начин голям *place d'armes*, или защитен район, дето войските биха могли спокойно да се съсредоточават за удар върху фланговете на френските войски, в случай на атака от страна на французите, или дори за големи флангови вилазки против изнесените напред френски укрепления. Пелисие знаел от собствен опит колко бързо русите изграждат подобни съоръжения и с каква упоритост ги защищават след завършването им. Затова той решил да нападне противника незабавно. Вечерта на 22 май била предприета атака в две колони. Лявата колона завзела руските траншеи край Карантинния залив и се закрепила на тези позиции. Дясната колона също овладяла изнесените напред траншеи, но поради силния огън на противника не могла да се закрепи на тях и била принудена към развиделяване да отстъпи. На другия ден вечерта съюзниците повторно предприели атака с по-значителни сили и тя се увенчала с пълен успех. Укрепеният участък бил напълно завзет и насочен против русите чрез пренасяне на туровете от едната страна на траншеите на противоположната страна. В този бой французите, както казват, се сражавали с най-голяма храброст, с онази стара furia francese*, която толкова много ги е прославила в миналото, макар да трябва да се признае, че при описването на трудностите, които войските му трябвало да преодолеят, Пелисие не е минал без самохвалство.

Относно третата бомбардировка на града, която според съобщението, получено от нас от Халифакс, започнала на 6 юни и след която последвало щурмуване и завземане на Мамелон и Белите укрепления** на 7 юни, в пощата, пристигнала с парахода „Азия", не се съдържат нови сведения и ние не можем да добавим нищо към онова, което писахме в сряда. Стана ни все пак известно, че 25 000 души от армията на Омер паша в Евпатория са прехвърлени на Херсонес; очевидно съюзниците смятат да водят полеви

* — френска ярост. *Ред.*

** — Селенгинския и Волинския редут. *Ред.*

операции, тъй като ако е било набелязано да се осъществят още една бомбардировка и още едно щурмуване, тези турски войски би трябвало да бъдат оставени на предишните им позиции. Но може да се предполага също, че армията на съюзниците е зле осигурена с транспортни средства и продоволствие, необходими за поход навътре в полуострова. Може би Пелисие — в очакване да бъдат премахнати тези препятствия — е решил да запълни времето на войските, като възобнови активните обсадни операции съвсем не за да предприеме щурмуване на Севастопол сега, а за да запази *бойния дух* на войниците.

Поведението на Пелисие от момента, в който пое командуването, показва, че той е решил, струва ми се, да действува само по свое усмотрение и да не взема под внимание плановете и проектите, които може да измъти главата на Луи Бонапарт. Съставянето на планове за кримската кампания, изглежда, е станало сега мода в Париж. Дори престарелият маршал Вайян изпрати един-два плана, но Пелисие веднага телеграфира, че ако Вайян смята плановете си за толкова прекрасни, нека дойде в Крим и ги осъществи сам. Много скоро ние ще видим как ще действува този енергичен, но вироглав и жесток командуващ. Във всеки случай, ако е вярно, че той смята за възможно да изпраща „заповеди" до началник-щабовете на английските, турските и сардинските войски, без да се потруди дори да уведоми за тяхното съдържание съответните командуващи, в лагера на съюзниците твърде скоро ще започнат силни раздори. Та нали досега за върховен орган на техните армии се считаше не някой генерал, а военен съвет, в състава на който влизат всички командуващи. Представете си стария фелдмаршал лорд Раглан подчинен на някакъв френски генерал-лейтенант!

А русите не си губят времето напразно. „Изчаквателната" позиция, която Австрия отново зае, и пристигането на резерви и новобранци от тила даде на русите възможност да изпратят в Крим нови войски. Там освен няколкото кавалерийски дивизии вече се намират 3-и, 4-и, 5-и и 6-и пехотни корпуси. 2-и пехотен корпус, за чието пристигане в Крим се съобщаваше още преди месец и половина, сега наистина се е отправил от Волиния към театъра на военните действия, последван от 7-а лека кавалерийска дивизия, придадена към гренадирския корпус. Това е съвсем сигурен признак, че наближава моментът, когато ще бъдат изпратени в Крим и пехотните, и артилерийските поделения на гренадирския корпус. Сега те са вече на път за Волиния и Подолия, за да заменят там 2-и корпус. В състава на този корпус, командуван от генерал Панютин, който командуваше в Унгария руската дивизия, придадена

към армията на Хайнау, ще пристигнат в Крим 49 пехотни батальони освен артилерия и лека кавалерия, всички около 50 000—60 000 души, тъй като няма съмнение, че корпусите, още неучаствували в бойните действия, са напълно комплектувани според военновременните щатове. Войските на 2-и корпус ще пристигнат на части в театъра на военните действия между 15 юни и 15 юли, по времето, когато е твърде вероятно започването на решаващи операции, и следователно те ще могат да изиграят много важна роля в предстоящите военни действия в Крим.

Юни очевидно ще бъде решаващ месец в хода на кримската кампания. Към края на юни, или най-късно в края на юли, ще се наложи едно от двете: или руската полева армия ще трябва да изостави Крим, или съюзниците ще бъдат принудени да се готвят за изтегляне на своите войски.

Написано от Ф. Енгелс около 5 юни 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4424, 23 юни 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

КЪМ КРИТИКАТА НА СЪБИТИЯТА В КРИМ

Лондон, 8 юни. С пристигането на три резервни френски дивизии като допълнение към двете сардински съюзниците вече не можеха да останат по-дълго в тясното пространство на Хераклейски Херсонес. Затова на 25 май, скоро след като генерал Пелисие пое командуването, те изпратиха към река Чорная 20 000—25 000 души, завзеха линията, минаваща по тази река, и изтласкаха руските предни постове от позициите по височините, които се издигат над десния бряг на реката. Както може би помнят нашите читатели, преди повече от един месец ние вече изтъквахме*, че тази най-много изнесена напред отбранителна линия на русите не е мястото, дето те действително възнамеряват да дадат сражение, и поради това вместо да удържат този участък и да приемат бой на тази линия, русите вероятно при първата сериозна атака ще го изоставят, за да съсредоточат всичките си войски върху силната линия между Инкерман и веригата планини източно от него. Така и стана. Благодарение на напредването си съюзниците увеличиха почти двойно дължината на заеманото от тях пространство и си отвориха път към богатата Байдарска долина, което в бъдеще може да се окаже твърде полезно. Между това постигнатите предимства се използват засега недостатъчно бързо и енергично. Още след първото придвижване отново настъпи задръжка. Може би това се е налагало поради липса на превозни средства. Като причина се привеждат и разногласия между командуващите армиите на съюзниците. Новозапочнатата на 6 юни бомбардировка

* Виж настоящия том, стр. 234—235. *Ред.*

на Севастопол — бомбардировка № 3 — поражда подозрение, че съюзниците възнамеряват след епизодична активност да се върнат към предишната тактика на протакания. Но не е изключена възможността бомбардировката да се придружава с полски операции. Във всеки случай едно необходимо мероприятие (виж „Neue Oder-Zeitung“ бр. 241*), а именно — прехвърлянето от Евпатория към Херсонес на около 20 000 турци под личното командуване на Омер паша — най-сетне е осъществено. Така че армията на съюзниците достигна сега кръгло 200 000 души. С такива сили може уверено да се започнат активните операции, щом организацията на подвоза на продоволствие и наличността на транспортни средства позволят да се започнат полски действия. Наистина тук ще трябва да се преодолеят още не малко трудности.

Второто събитие, за което трябва да споменем, описвайки историята на главната армия, е боят в участъка между Карантинния залив и Централния бастион (№ 5 според номерацията на русите). Боят бил упорит и кръвопролитен. Както сега стана известно от донесението на генерал Пелисие, русите задържали цялата територия от края на Карантинния залив до гробищата и от гробищата до Централния бастион с помощта на отделни укрепления и стрелкови окопи, въпреки че — според официалния план за обсадните съоръжения, съставен от английското адмиралтейство — в целия този важен участък фигурират несъществуващи френски укрепления. Щом Мачтовият и Централният бастиони се оказали под сериозна заплаха, а защищаващите ги външни укрепления били завзети от французите, русите превърнали целия този обширен участък в едно голямо укрепление. За няколко нощи били прокарани дълги линии на съединяващи се едни с други бруствери, които обхванали целия участък и образували по тоя начин голям place d'armes, или защитен район, дето войските биха могли спокойно да се съсредоточават за удар по фланговете на френските войски, в случай на атака от страна на последните, или за големи флангови вилазки против изнесените напред френски укрепления. За да не даде на русите време да осъществят своя план, Пелисие решил да ги нападне незабавно, докато те още не били завършили землените работи. Вечерта на 22 май била предприета атака в две колони. Лявата колона превзела руските траншеи край Карантинния залив и се закрепила на тези позиции; дясната колона също овладяла изнесените напред траншеи, но поради силния огън на противника била принудена към развиделяване да отстъпи отново. На другия ден вечерта съюзниците

* Виж настоящия том, стр. 263. *Ред*

повторно предприели атака с по-значителни сили и тя се увенчала с пълен успех. Укрепеният участък бил напълно завзет и насочен против русите чрез пренасяне на зимните кошове от едната страна на траншеите — на противоположната. В този брой французите, както казват, отново се сражавали с furia francese*, която толкова много ги е прославила в миналото, макар да трябва да се признае, че при описването на трудностите, които войските му е трябвало да преодолеят, Пелисие не е минал без самохвалство.

Експедицията към Азовско море, както е известно, се увенча с пълен успех. Флотилия, състояща се главно от леките военни кораби на двата флота, които имаха на борда си 15 000 британски, френски и турски войници, без да срещне съпротива, овладяла Керч, Еникале и пролива, който води към Азовско море. Движейки се напред по това вътрешно море, корабите се приближили до Бердянск, Геническ и Арабат и унищожили, или принудили русите да унищожат, големи запаси зърнени храни и бойни припаси, няколко парахода и около 200 транспортни съда. Съюзниците успели да заловят при Керч писма на Горчаков до командуващия войските от този район. Руският главнокомандуващ се оплаква от липса на продоволствие в Севастопол и настоява да се изпратят бързо нови продоволствени транспорти. Оказва се, че Азовско море през цялата тази кампания е било главният канал, чрез който русите попълвали запасите в Крим, използвайки за превоз на товари 500 платноходи. Тъй като досега съюзниците са открили и унищожили само 200 *платноходи,* то останалите 300 се намират вероятно някъде по̀ на север, при Таганрог или Азов. За това бе изпратен отряд от параходи да търсят тези платноходи. Успехът на съюзниците е толкова по-важен, защото той заставя русите да прехвърлят всички запаси през Перекоп или през Гнило море, използвайки при това бавния и ненадежден коларски транспорт, и да устройват главните си складове при Херсон или Берислав на Днепър, т. е. в места много по-опасни от северната част на Азовско море. Успехът на тази експедиция, която не е срещнала почти никаква съпротива, е най-сериозният упрек за военното командуване на съюзниците. Ако сега такива резултати са получени за 4 дни, то защо не са изпратили експедицията през септември или октомври миналата година, когато едно такова прекъсване на руските комуникации би могло да доведе до отстъпление на тяхната армия от Крим и до падането на Севастопол?

Сухопътните войски, които придружават тази експедиция, имат предназначение в случай на нужда да защищават корабите,

---

* — френската ярост. *Ред.*

да отделят от своя състав гарнизони за завзетите населени пунктове и да действуват против комуникациите на русите. Главните сили на тези войски ще бъдат използвани очевидно само за полски действия като летящ отряд; те трябва при всеки удобен случай да нанасят стремителни удари, отстъпвайки след това на укрепените си позиции под защитата на морските оръдия, а в най-лошия случай, ако бъдат застрашени от значително превъзхождащи сили на противника, дори отново да се товарят на кораби. Ако предназначението на сухопътните войски е именно такова, те могат да предприемат важни операции и 15 000 души не са прекалено много за изпълнение на подобни задачи. А ако те са предназначени да действуват като самостоятелна единица със собствена операционна база, да предприемат срещу русите сериозна флангова маневра и да се опитат да създадат сериозна заплаха за вътрешната част на Крим, то петнадесет хиляди души, отслабени при това поради необходимостта да излъчват от своя състав отделни отряди, са твърде малко за такива операции; създава се голяма опасност да се окажат отрязани, обкръжени от превъзхождащи сили на противника и да бъдат унищожени. Засега ни е известно само, че тези войски са стоварени на брега в Керч и понастоящем са заети с укрепяване на града откъм сушата. След като русите доброволно изоставиха Суджук-Кале, единствена крепост по черкезкото крайбрежие, която се намира в техни ръце, е Анапа. Благодарение на природните условия тя е много силна крепост и е при това сега добре укрепена. Ние се съмняваме, че съюзниците ще предприемат нападение срещу Анапа в сегашния момент. Ако те биха направили това, без да са уверени в бърз успех, биха извършили голяма грешка. Те биха раздробили войските, когато е необходима тяхната максимална концентрация, и биха прахосали сили в атаки срещу нови обекти, без да са се укрепили в по-рано завзетите пунктове.

Написано от Ф. Енгелс около 8 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 265, 11 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника.

Превод от немски

К. МАРКС

*ДЕБАТИТЕ В АНГЛИЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ

Лондон, 9 юни. Големите парламентарни дебати завършиха, или, по-вярно, пресекнаха поради пресъхване на слюнката. Предложението на Беринг мина без възражения *„под общия смях на камарата"*. Предложението, по същина глупаво, завършва с адрес до краля във връзка с войната. Та нима камарата не обяви войната като „une guerre pour rire"*? Или може би камарата обяви сама себе си като „un parlement pour rire"**? Във всеки случай истинският резултат от двуседмичните дебати се състои не в приемането на предложението на Беринг — празна формалност, — а във всеобщия смях, в непроизволните, недопустими от устава конвулсивни движения, в нескромните провиквания, в които „достопочтената камара" погреба предложения и контрапредложения, поправки и контрапоправки, правителство и опозиция, речи, възражения, проповеди, умозаключения, язвителен сарказъм и патетични клетви, молитви за мир и воинствени викове, тактичност и нетактичност, себе си и своето гласуване. Камарата излезе от смешното положение, като осмя сама себе си. Така тя призна, че в нейната парламентарна среда световноисторическата сериозност се превръща отначало в условна сериозност, а след това тази изкуствена сериозност завършва внезапно с обикновена забава.

Всеки опит да бъде заставен Палмерстон да изложи политиката на правителството, да обяви задачите, тенденциите, целите на войната завърши с пълен неуспех. Той открито заяви: *„Не бива* да се разпитва един министър и дори просто познат човек

* — „война за смях". *Ред.*
** — „парламент за смях". *Ред.*

за целта на войната." Преди всичко му помогнаха привържениците на мира. Вие искате да знаете защо воюваме? Ето тук седи Ричард Кобден, който иска мир на всяка цена. Нима вие не предпочитате война без всякаква цена пред мира на всяка цена? Бийте тогава Ричард Кобден! Така Палмерстон всеки път поставяше между себе си и своите противници Кобден или Брайт, Грейм или Гладстон.

Памучните герои му служеха не само като подплата, с която той подплатяваше военния си мундир. Нещо повече. Той правеше барут от памук. Заедно с това през време на дебатите се разкри, че в лицето на Ръсел, както по-рано в лицето на Абърдин, Палмерстон има гръмоотвод, който принадлежи на кабинета, гръмоотвод специално за неговата свещена особа. Той изпрати Ръсел във Виена именно с цел да го превърне в свой гръмоотвод. И както по-рано Лейард и К° обявяваха за отговорен Абърдин, така сега Робък обявява за отговорен Ръсел за „shortcomings"* на героичния Палмерстон. Както по-рано пилитите, така сега ръселитите пречат на „размаха на крилете" на неговата „свободна душа"**. На него висят тези пири като на шварцвалдски часовник, но не за да може той да върви като часовник, а за да отмерва неправилно времето.

Всички клики на камарата на общините се оказаха посърнали и омачкани след условното и мнимо сражение. *Пилитите* найсетне признаха, че досега са били офицери без армия. Те се отказаха от претенциите да създадат собствена фракция и открито се присъединиха към манчестерската школа. Тези хора, на които в първата година на войната бе възложено ръководството на армията и флота, като признаха, че изповядват вечен мир, сами се изобличиха най-глупаво като *изменници* вътре в коалицията за радостно учудване на Палмерстон—Ръсел. Те се самоочерниха.

Манчестерската школа наистина иска мир, за да има възможност да води промишлена война вътре в страната и извън нейните предели. Тя се домогва да господствува над английската буржоазия както на световния пазар, дето войната трябва да се води само с нейно оръжие — с памучни бали, — така и в самата Англия, дето аристократът, като излишен за съвременното производство, трябва да бъде отстранен, дето пролетариятът, като просто оръдие на това производство, трябва да бъде заробен, а тя самата, като ръководителка на производството, трябва да ръководи и държавата, и да заема държавните постове. Но сега Кобден хули свещеника д-р Грифитс, който заяви на едно публично

* — „недостатъците". *Ред.*

** Г. Хервег. „От планините". *Ред.*

събрание, че камарата на лордовете е ненужна, а Брайт оплаква съдбата на *кралските* деца, които ще бъдат заставени от предизвиканото от войната разорение сами да перат бельото си. И двамата хулят народното движение. Такива са героите на Лигата против житните закони, които по времето, когато ги издигна вълната на народното движение, обявиха „варварския блясък на короната", лордовете, поземлената аристокрация и т. н. за „непроизводителни производствени разходи". Целият смисъл на тяхното движение, без да се изключва и проповедта за мир, се състои в борбата против аристокрацията. А сега те хулят масите пред аристокрацията! Et propter vitam, vivendi perdere causas*. В тези дебати манчестерската школа се отрече от основата на своето съществуване.

Торите от своя страна откриха, че в собствения им лагер има партия на мира, и доказаха, че са запазили също тъй малко традицията да бъдат представители на английския национализъм, както и своята ненавист към „Бонапартите".

Най-сетне привържениците на правителството! Тях нищо не ги характеризира така, както конвулсивният опит да се хванат здраво за предложението, което самият Палмерстон преди една седмица бе принуден да отхвърли, от което авторът на предложението искаше да се откаже и което Уолпол прие от името на торите, Гладстон — от името на привържениците на мира, а камарата — в името на „всеобщия смях".

Вестник „Morning Herald" получи следното съобщение от Финския залив:

„На 28 май на шестнадесет мили от Кронщад „Орион" извърши рекогносцировка. Той съобщи, че руската ескадра при Кронщад се състои от 6 линейни кораби, годни за плаване, също такъв брой почти лишени от платна, бъжета и мачти линейни кораби, 13 линейни кораби, които — ако се съди по външния им вид — са превърнати в плаващи батареи, 8 големи параходи и голям брой канонерки, които не можаха да бъдат преброени. При посещението на Бомарсунд ние намерихме там всичко в същото състояние, в каквото го бяхме оставили; русите не бяха направили нищо за възстановяване на укрепленията. Нито един жител не се показа. Наказанията, наложени на онези, които миналата година търгуваха със съюзните ескадри, са направили населението извънредно предпазливо."

Написано от К. Маркс на 9 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 267, 12 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

---

* — И да загубиш в името на живота целия жизнен корен (Ювенал, „Сатири"). *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

СЕВАСТОПОЛ[179]

Пощата, докарана от „Балтика", предостави на наше разположение официалните документи, които засягат последните събития при Севастопол. Депешите на генерал Пелисие и лорд Раглан ние публикувахме вчера, а сега се готвим да продължим излагането на фактите въз основа на тези и други материали.

На 6 юни батареите на съюзниците на десния фланг на атаката отново открили огън срещу града. Но този път това не било обща бомбардировка; съсредоточен огън се водел по определени пунктове с цел те да бъдат завзети незабавно. Външните укрепления, издигнати от русите в тоя участък на отбраната на 23 февруари и 12 март — Селенгинският, Волинският и Камчатският редути, — засега задържали обсаждащите и техните батареи на известно разстояние. В западния участък, на левия фланг на атаката на съюзниците, нямало такива външни укрепления и французите, които по това време се намирали почти до самия ров или покрития вход (ако там има такъв) на отбранителните съоръжения, напреднали значително повече от войските на десния фланг на атаката, дето напредването било по-бавно. Тъй като според плана за обсадата, приет от съюзниците, двата големи участъци на фронта — Градската страна, западно от вътрешното пристанище*, и Корабната страна на източния му край — се разглеждат като две отделни крепости, щурмуването на които се предполага да стане едновременно, необходимо било да се форсира настъплението в десния фланг на атаката и да се завземат вън-

* — Южния залив. *Ред.*

шните укрепления, за да могат съюзниците, действуващи в това направление, да излязат на една линия с изнесените напред паралели на левия фланг на атаката. За целта било нужно да се завземат споменатите по-горе редути, както и няколко второстепенни укрепления, разположени в каменоломната, вдясно от Мамелон (Камчатския редут). Ето защо вечерта на 7 юни след 36-часов обстрел французите предприели щурм срещу Селенгинския и Волинския редути през Килен-дере и срещу Мамелон, а англичаните атакували каменоломната. В резултат на ожесточен едночасов бой съюзниците овладели укрепленията. Те завладели няколко оръдия и пленили 400 души, от които 13 офицери. И двете страни понесли тежки загуби.

Следователно положението на този участък е станало почти същото, каквото е било до 22 февруари. От редутите, завзети от съюзниците, най-важен е бил Мамелон (руските го наричат Камчатски редут*). Той е бил строен на 12 март и през следващите дни. Още тогава ние изтъквахме голямото значение на това укрепление и важната роля, която то ще изиграе във войната[171]. Събитията напълно потвърдиха правилността на нашето гледище. Това набързо изградено полско укрепление задържало напредването на обсаждащите по протежение на половината от цялата линия за атака 88 дни, т. е. време, което при обикновена обсада се смята за повече от достатъчно, за да може два пъти да се завземе голяма крепост. Сега ще обясним това чудно явление — нещо подобно се среща в историята на обсадите само два пъти: в 1807 г. при отбраната на Колберг от пруските войски и в 1813—1814 г. при отбраната на Данциг от французите.

С увеличаването на числеността на полевите армии старите и обикновено малки укрепления от времето на Вобан загубили своето значение. Основната маса на войските на победителя спокойно заобикаляла тези укрепления, а неговите летящи отряди почти не им обръщали внимание; овладяването им било задача на приближаващите резерви на неговата армия. Но когато на пътя на тези големи армии се изпречвали големи крепости, напредването на армиите неизменно било задържано. Така станало с Наполеон при Мантуа в 1797 г. и при Данциг в 1807 г. Причината за това е ясна. Когато армия от 150 000 души влизала във враждебна страна, малките крепости не създавали никаква заплаха в тила: всички техни гарнизони, взети заедно, били недостатъчно силни, за да попречат на придвижването на подкрепленията и резервите, изпращани от запасните части за попълване

* Има се предвид Камчатският люнет. *Ред.*

на действуващата армия. Освен това такива малки гарнизони не можели да отделят по-значителни отряди за прочистване на местността и за парализиране на противниковите комуникационни линии. Друг е обаче случаят, когато на пътя си армиите са срещали значителни крепости с гарнизони 15 000—25 000 души; такава крепост представлявала център на отбраната на цялата област; тя можела да изпрати във всяко направление, и то на значително разстояние, голям отряд, способен да води полеви операции, а в случай на атака на превъзхождащи сили на противника всеки момент да се укрие в крепостта. За блокирането на такава крепост отивали почти също толкова усилия, колкото и за завземането ѝ; поради това било за предпочитане тя да бъде завзета колкото може по-скоро.

В старите крепости от тип Вобан и Кормонтен всички средства на отбраната се съсредоточавали около главния вал и в главния ров. Всички тенали, люнети, контрагарди и редути-кули се разполагали по такъв начин, че да се създаде само една отбранителна линия, и ако противникът успявал да се вклини в тази линия, в продължение на няколко дни той я прекъсвал напълно, а щом като линията на отбранителните укрепления се прекъснела, противникът завземал и крепостта. Ясно е, че такава система на укрепления била съвсем неподходяща за големи крепости, които единствено можели да спрат настъплението на големи нашественически армии; да се запазва тази система би означавало да се жертвува гарнизонът, тъй като в случай на пробив крепостта ставала беззащитна. Затова трябвало да се приложи друга система — системата на изнесени напред укрепления. Първият, който въпреки предразсъдъците на своите колеги се обявил смело за изграждане на отделни фортове, бил френският генерал Монталамбер, учителят на Карно. Но методът на изграждане на големи крепости с отделни фортове, образуващи завършена отбранителна система, бил разработен и усъвършенствуван в Германия, най-вече от пруския генерал Астер. Великолепните отбранителни укрепления на Кьолн, Кобленц, Познан, Кьонигсберг и отчасти на Майнц са създадени от него и бележат нова ера в историята на фортификациите. Французите в края на краищата признали необходимостта да се премине към тази система и създали прекрасно проектираните и построени отбранителни съоръжения на Париж с отделни фортове.

Системата на отделни фортове незабавно наложила нов начин на отбрана. Числеността на гарнизоните на големите крепости трябвало да се увеличи толкова много, че изчезнала необходимостта от ограничаване само с пасивна отбрана, като се изчаква моментът, в който противникът, придвижвайки се към гласиса, се

приближи на разстояние, което допуска вилазка. Гарнизон от 20 000—30 000 души ставал достатъчно силен, за да атакува противника на собствените му позиции. Като се намирали под защитата на отделните фортове, крепостта и територията около нея придобивали характер на укрепен лагер или на база за полеви операции на гарнизона, който всъщност се превръщал в малка армия. Отбраната, която дотогава била пасивна, станала активна; тя придобила настъпателен характер. Необходимостта от такава отбранителна система станала толкова очевидна, че когато в 1807 г. французите обсадили Данциг, пруският гарнизон с численост около 20 000 души построил именно такива отделни фортове, каквито там нямало, но нуждата от които започнала незабавно да се чувствува, когато се наложило да се използват силите на този голям гарнизон за истинска отбрана на града. Когато французите отбранявали през 1813—1814 г. Данциг против съюзниците, те приложили тоя принцип с още по-голям успех.

Обсадата, която от времето на Вобан била кратковременна операция и целта на която, ако нямало някаква намеса отвън, почти сигурно можела да бъде постигната в продължение на предварително установен срок, станала сега операция, изходът на която зависел от множество фактори, както при военните действия в открита местност. Артилерията, установена във валовете, веднага загубила своето първостепенно значение; по-важна роля дори за отбраната на крепостта започнала да играе полската артилерия. Изкуството на инженерите започнало да се прилага вече не само за поправяне на повредите, причинени през време на обсадата; както в полевата армия, инженерите трябва сега да избират и укрепяват позиции, разположени пред самите фортове, да изнасят траншеи към траншеи на противника, да създават флангова заплаха за укрепленията на противника чрез изграждане на противообсадни укрепления, неочаквано да променят фронта на обраната и по тоя начин да принуждават противника да променя фронта на своята атака. В обсадната война, както и в полевите операции, пехотата се превърнала в главна сила, а кавалерията станала съвършено необходима съставна част на почти всеки гарнизон. Сега вече не може да се определи предварително продължителността на обсадата, а правилата на Вобан относно завземането на крепост, оставайки в основата си правилни, що се касае до подробностите на артилерийската атака, стават съвсем неприложими към обсадата *като цяло.*

В Севастопол русите не са имали време да построят отделни фортове. Те са били принудени да се придържат към стария начин на укрепяване на крепостите. Те издигнали главен вал като

първа линия на отбраната и наистина в онзи момент той бил крайно необходим. Зад вала русите създали втора и трета отбранителни линии, продължавайки същевременно да укрепяват първата. След това, като осъзнали постепенно, че имат превъзходство дори на известно разстояние от главния вал, русите се придвижили напред и построили Селенгинския и Волинския редути и най-сетне укреплението върху Мамелон и дългата линия на стрелковите ложементи, а на западния фланг, дето били разположени основните сили на французите, те успели да построят само няколко люнети близо до главния ров и да изкопаят редица стрелкови окопи малко пред тези люнети. Така че от момента, когато русите укрепили Мамелон, източният фланг станал сравнително безопасен; а на западния фланг, дето нямало такива защитни външни укрепления, обсаждащите се придвижили постепенно до самия ръб на главния ров. Ето защо, за да се доближат до бастиона върху Малахов курган, господствуващ и най-важен рубеж на десния фланг на атаката, за обсаждащите е било необходимо първо да завземат Мамелон. Но прикривайки Малахов курган, Мамелон на свой ред бил защитен от съоръжения, разположени в собствения му тил. А колко ефикасна е била тази защита, се вижда от това, че при втората бомбардировка Канробер не се решил истински да щурмува Мамелон. Пък и сега не може да има никакви съмнения, че загубите на французите при завземането на това укрепление са били извънредно големи.

Възобновяването на обстрела от страна на съюзниците и енергичните действия на генерал Пелисие, който, без да щади живота на своите войници, се стреми да използва всяка благоприятна възможност, за да проникне дълбоко в отбраната на противника, се съчетават с пълно прекратяване на операциите в района на река Чорная. Подобни действия веднага ни дават представа за характера на Пелисие и потвърждават правилността на установилата се за него репутация на настойчив, упорит, крайно смел в действията си човек. Пред него имало два пътя: или да започне полеви операции, да обкръжи Севастопол и откъм Северната страна, а след това с удвоена сила да възобнови обсадата, имайки четири пъти по-големи шансове за бърза победа, или да продължава погрешната тактика от последните осем месеца — упорито да щурмува Южната страна, да я разруши до основи и да изтласка русите от крепостта, която, дори ако противникът я изостави, не ще може да бъде завзета от войските на съюзниците поради огъня на батареите на Северната страна.

В двете полукълба не може да се намери нито един здравомислещ военен, който, като научи за назначаването на Пелисие

за командуващ и за големите подкрепления, получени от съюзниците, да не очаква, че Пелисие веднага ще избере първия път. Особено след като 25 000 турци под командуването на Омер-паша пристигнали в Балаклава, нямало никакви съмнения, че съюзниците разполагат с достатъчно сили, за да продължават обсадата, да изпратят 15 000 души в Керч и заедно с това да се придвижват напред, водейки полеви операции с по-голямо число войски, отколкото русите могат да им противопоставят за оказване на съпротива. Защо съюзниците не направиха това? Нима все още не им достигат транспортни средства? А може би те не вярват, че ще успеят да проведат успешна кампания в Крим? Ние не знаем защо. Но едно е ясно: ако Пелисие не е имал *много сериозни* причини да се въздържа от полеви операции, то само от чиста упоритост и своеволие той продължава един извънредно погрешен курс; при загуби, равни на тези, които е принудена да търпи сега неговата армия през време на щурмуванията, той би могъл да постигне в полевите операции значително по-големи резултати и по-решаващ успех. Да завземеш Южната страна, без поне да обкръжиш Северната, която напълно господствува над Южната страна, значи напълно да пренебрегваш всички правила за водене на войната и ако Пелисие се готви да постъпи така, той може да погуби голямата армия, която командува.

Но нека все пак се опитаме да намерим оправдание за всяка необяснима постъпка на новия командуващ. Може би операциите на левия фланг на атаката са били неизбежни и са се налагали поради обстоятелството, че русите са изграждали контраапроши. А може би е било необходимо русите да бъдат върнати на линиите на първоначалните им позиции, да им се покаже чрез няколко силни, съкрушителни удари превъзходството на обсаждащите, преди да се поеме рискът да се раздели армията на обсадни и полеви войски. Но дори допускайки всичко това, ние сега трябва да кажем, че по-нататък не може да продължава така и че всеки нов сериозен опит за щурмуване на града ще бъде явна грешка, ако силите на руската полева армия предварително не бъдат изтощени в бой с помощта на всички войски, които съюзниците могат да хвърлят за осъществяване на тази задача.

Написано от Ф. Енгелс около 12 юни 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4429, 29 юни 1855 г. като уводна статия и в „Neue Oder-Zeitung", бр. 273, 15 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестник „New-York Daily Tribune", сверен с текста на „Neue Oder-Zeitung"

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ВОЕННИТЀ ПЛАНОВЕ НА НАПОЛЕОН

Френското правителство сметна за необходимо да съобщи отново на целия свят чрез парижкия вестник „Constitutionnel“[172] как ще се води войната в най-близките месеци. Подобни exposés-та* стават сега не само модни, но и периодични, и макар често да си противоречат взаимно, все пак дават достатъчно добра представа за това, с какви шансове за успех разполага в тоя момент френското правителство. Взети заедно, те представляват колекция от всички възможни планове на военните кампании на Луи Бонапарт против Русия и като такива заслужават известно внимание, тъй като засягат съдбата на Втората империя и възможността за национално възраждане на Франция.

И така, изглежда няма да има никаква „grande guerre“** — 500 000 австрийци и 100 000 французи просто няма да пристигнат на Висла и Днепър. Няма да избухне също така и всеобщо въстание на онези „потиснати националности“, чиито погледи постоянно се обръщат към Запад. Унгарска, италианска и полска армии няма да се появят, извикани с вълшебната пръчка на човека, който унищожи Римската република[173]. Всичко това сега принадлежи на миналото. Австрия изпълни своя дълг по отношение на Запада. И Прусия изпълни своя дълг. Целият свят изпълни своя дълг. Всички са доволни едни от други. Сегашната война съвсем не е голяма война. Тя не преследва целта да възроди славата на предишните войни на французите против русите, макар Пелисие в

* — изложения. *Ред.*

** — „голяма война“. *Ред.*

едно от своите донесения да твърди обратното. Френските войски се изпращат в Крим не за да жънат славата на победите; те просто носят там полицейска служба. Въпросът, който трябва да бъде решен, има чисто местно значение — господството в Черно море — и той ще се решава там, на самото място. Да се разширяват рамките на войната, би било безумие. Съюзниците „почтително, но твърдо" ще осуетят всеки опит на русите да окажат съпротива в Черно море и по крайбрежието му; и когато това бъде сторено, тогава, разбира се, те или русите — или и двете страни — ще сключат мир.

Така се разсея още една бонапартистка илюзия. Мечтите за границата на Франция по Рейн, за присъединяването на Белгия и Савоя се изпариха и мястото им се зае от необикновено трезва скромност. Ние воюваме съвсем не за да върнем на Франция подобаващото ѝ положение в Европа. Съвсем не. Не воюваме и за цивилизация, както до съвсем неотдавна неведнъж твърдяхме. Ние сме прекалено скромни, за да претендираме за толкова важна мисия. Войната се води — ни повече ни по-малко — поради тълкуването на третата точка от виенския протокол. Ето с какъв език говори сега негово императорско величество Наполеон III, станал поради милостта на армията и търпимостта на Европа император на французите.

Но какво означава всичко това? Казва ни се, че войната се води с цел да се реши въпрос от чисто локално значение и може успешно да бъде доведена докрай с помощта на чисто локални средства. Лишете русите от фактическото господство в Черно море — и целта на войната ще бъде постигната. Като станете господари на Черно море и неговото крайбрежие, задържайте това, което сте завзели — и Русия много скоро ще отстъпи. Такъв е най-последният от многобройните планове за кампанията, съставени от главната квартира в Париж. Да го разгледаме по-подробно.

Нека опишем положението в сегашния момент. Целият морски бряг от Цариград до Дунава, от една страна, и черкезкото крайбрежие, Анапа, Керч, Балаклава до Евпатория, от друга, са отнети от русите. Държат се засега само Кафа и Севастопол, при което Кафа се намира в трудно положение, а Севастопол е разположен така, че при възникване на сериозна заплаха ще се наложи да бъде изоставен. Нещо повече, флотът на съюзниците кръстосва водите на вътрешното Азовско море; техните леки кораби достигали до Таганрог и извършвали нападения върху всички важни крайбрежни пунктове. Може да се смята, че в ръцете на русите не е останал нито един участък от брега, с изключение

на ивицата от Перекоп до Дунава, т. е. около една петнадесета част от онова, което им принадлежеше по това крайбрежие. Сега да предположим, че Кафа и Севастопол също са паднали и Крим е преминал в ръцете на съюзниците. Какво би станало в такъв случай? Намирайки се в такова положение, Русия няма да сключи мир — тя вече високо заяви това. От нейна страна това би било безумие. Това би означавало да се откаже от сражението в момента, когато пристигат главните сили, поради обстоятелството, че е отхвърлен авангардът. А какво ще могат да направят съюзниците, постигнали такива успехи с цената на огромни жертви?

Казват ни, че те могат да разрушат Одеса, Херсон, Николаев и дори да стоварят голяма армия в Одеса, да се укрепят там така, че да удържат натиска на всякакво количество руси, а след това вече да действуват в зависимост от обстоятелствата. Освен това те могат да изпратят войски в Кавказ и едва ли не да унищожат руската армия под командуването на генерал Муравьов, която заема сега Грузия и други части от Закавказието. Какво пък, да предположим, че всичко това е осъществено, но тук отново възниква въпросът: какво ще стане, ако и след това Русия откаже да сключи мир, а тя сигурно ще постъпи така. Не бива да се забравя, че Русия се намира в по-друго положение, отколкото Франция и Англия. Англия може да си позволи да сключи неизгоден мир. Защото, щом Джон Бул почувствува, че са му достатъчни вълненията и военните данъци, той ще положи всички усилия, за да се измъкне от бедата и да предостави на своите уважаеми съюзници сами да сърбат попарата. Залогът за действителното могъщество на Англия и източниците на нейната сила трябва да се търсят не в тази насока. За Луи Бонапарт също може да настъпи момент, когато той ще предпочете безславен мир пред война на живот и смърт, тъй като не бива да се забравя, че когато такъв авантюрист изпадне в отчаяно положение, възможността да продължи своето господство с още половин година ще вземе у него връх над всички други съображения. В решаващия момент Турция и Сардиния с техните жалки ресурси ще бъдат оставени сами. В това не може да има съмнение. А Русия, подобно на Древния Рим, *не може* да сключи мир, докато врагът се намира на нейна територия. През последните сто и петдесет години Русия нито веднаж не е сключвала мир, по силата на който да ѝ се е налагало да прави териториални отстъпки. Даже Тилзитският мир[174] доведе до разширяване на нейната територия, а той бе сключен по време, когато още нито един французин не беше стъпил на руска земя. Сключване на мир в момент, когато на руска територия се намира

в настъпление голяма армия, на мир, който предвижда загубване на територия или поне ограничаване властта на царя в пределите на собствените му владения, би означавало рязък разрив с традициите от последните сто и петдесет години. Един цар, току-що възкачил се на престола и нов за народа, действията на когото се следят с безпокойство от силна национална партия, не може да предприеме подобна стъпка. Такъв мир не може да бъде сключен, докато не бъдат пуснати в ход и не се окажат изчерпани всички настъпателни и преди всичко всички *отбранителни* ресурси на Русия. А такова време безусловно ще настъпи и Русия ще бъде принудена да се откаже да се меси в чужди работи, но то ще бъде направено от съвсем друг противник, а не от Луи Бонапарт и от Палмерстон, и ще дойде в резултат на борба много по-решителна от „локалната“ наказателна мярка, приложена към нея в черноморските ѝ владения. Да предположим обаче, че Крим е завладян и на територията му са настанени 50 000 съюзници, Кавказ и всички владения на юг са очистени от руските войски, армията на съюзниците задържа русите на Кубан и Терек, Одеса е завзета и превърната в укрепен лагер, в който се намират, да речем, 100 000 англо-френски войници, а Николаев, Херсон и Измаил са разрушени или завзети от съюзниците. Да предположим дори, че освен тези „локални“ операции са постигнати важни резултати в Балтийско море, въпреки че въз основа на данните, които имаме на разположение, е трудно да се предскаже какви постижения може да има там. Какво ще последва сетне?

Ще се ограничат ли съюзниците с това, да удържат позициите си и да изтощават силите на русите? Болестите ще отнимат живота на войниците на съюзниците в Крим и Кавказ по-бързо, отколкото ще пристигат попълнения. Ще се наложи главните им сили, например в Одеса, да бъдат снабдявани чрез флота, тъй като земите на стотици мили около Одеса са непроизводителни. Руската армия, имайки на свое разположение казашки части, особено полезни при действия в степите, ще напада съюзниците при всеки техен опит да излязат извън пределите на своите укрепления, а може би ще успее и да заеме постоянни позиции близо до града. При такива условия не ще може да бъдат заставени русите да дадат сражение; те винаги ще имат голямото предимство да примамват противника навътре в страната. На всяко настъпление на съюзниците те ще отговарят с бавно оттегляне. А при това не бива дълго време да се държи в бездействие голяма армия в укрепен лагер. Постепенното засилване на недисциплинираността и на деморализацията ще принуди съюзниците да предприемат някакви решителни действия. Болестите също ще усложняват по-

ложението. С една дума, ако съюзниците завземат главните пунктове по крайбрежието и изчакват там момента, когато Русия ще сметне за необходимо да отстъпи, това няма да доведе до нищо. Има три пъти по-голяма вероятност съюзниците първи да се уморят и гробовете на техните войници по бреговете на Черно море скоро да станат стотици хиляди.

Подобен начин на действие би бил погрешен и от военна гледна точка. За да господствуваш по крайбрежието, не е достатъчно да овладееш главните му пунктове. Само притежаването на вътрешната територия гарантира притежаването на крайбрежието. Както видяхме, самите обстоятелства, произтичащи от факта, че съюзниците са завзели крайбрежието в Южна Русия, ще ги заставят да изпратят своите войски навътре в страната. Но тук именно започват трудностите. До границите на Подолска, Киевска, Полтавска и Харковска губернии земята представлява зле напоявана, почти необработвана степ, в която не расте нищо друго освен трева, а лятно време и тя изсъхва от слънчевия зной. Да предположим, че Одеса, Николаев и Херсон бъдат превърнати в операционни бази, но къде е обектът на операциите, срещу който съюзниците биха могли да насочат своите усилия? Градовете там са малко, разположени са далече един от друг и сред тях няма нито един толкова значителен, че завземането му да придаде на операциите решаващ характер. До Москва няма такива значителни пунктове, а Москва се намира на разстояние 700 мили. За поход срещу Москва са необходими 500 000 души, а отде ще се вземат те? Положението безусловно е такова, че ако събитията се развият в тази насока, „локалната“ война в никой случай няма да даде решаващи резултати. И Луи Бонапарт с цялото богатство на своето стратегическо въображение напразно ще се опитва да намери друг път!

За да се осъществят обаче всички тези планове, е нужен не само строгият неутралитет на Австрия, но и моралната ѝ подкрепа. А на чия страна е тази държава в сегашния момент? В 1854 г. Австрия и Прусия заявиха, че ще гледат на евентуално придвижване на руски войски към Балканите като на casus belli* против Русия[175]. Къде е гаранцията, че в 1856 г. те няма да сметнат едно настъпление на французите срещу Москва или дори срещу Харков като повод за война против западните държави? Не бива да се забравя, че всяка армия, която напредва от Черно море към вътрешността на Русия, ще има неприкрит фланг откъм Австрия в не по-малка степен, отколкото руска армия, която се движи към

* — повод за война. *Ред.*

Турция от Дунава; затова на определено разстояние нейните комуникации с операционната ѝ база, т. е. самото ѝ съществуване, ще се окажат в зависимост от милостта на Австрия. За да бъде задържана Австрия настрана от войната, макар само за известно време, тя ще трябва да бъде подкупена, като Бесарабия бъде предоставена на австрийските войски. Излязла на Днестър, австрийската армия ще се окаже пълен господар на Одеса, все едно че този град е завзет от австрийците. Може ли армията на съюзниците при такива условия да се реши да преследва русите във вътрешността на страната? Това би било безумие! Но това безумие, ще напомним, е логическо следствие от последния план на Луи Бонапарт за „водене на локална война".

Първият план за кампанията беше „grande guerre" в съюз с Австрия. Този план отреждаше на френската армия в числено отношение също такава подчинена роля в сравнение с австрийската, каквато сега играе английската армия в сравнение с френската. Този план предоставяше революционната инициатива на Русия. Луи Бонапарт не можеше да приеме нито първото, нито второто. Австрия се отказа да участвува във войната; планът отпадна. Вторият план беше „войната на националностите". — Този план би предизвикал буря сред германците, италианците и унгарците, от една страна, и въстание на славяните, от друга, което незабавно би се отразило върху Франция и би помело Луи Бонапартовата империя от времето на упадъка (Lower Empire)[176] за по-кратко време от онова, което бе необходимо за нейното създаване. Мнимият „железен човек", който се представя за Наполеон, отстъпи. Третият и най-скромен от всички планове е планът за „локална война в името на локални цели". Абсурдността на този план веднага бие на очи. И отново ние сме принудени да зададем въпроса: какво ще стане по-нататък? В края на краищата много по-лесно е да станеш император на французите, когато всички обстоятелства благоприятствуват за това, отколкото да бъдеш истински император, дори когато продължителни упражнения пред огледалото са направили негово величество прекрасен познавач на всички външни атрибути на императорската власт.

Написано от Ф. Енгелс около 15 юни 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4431, 2 юли 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ПИСМАТА НА НЕЙПИР. — КОМИСИЯТА НА РОБЪК

Лондон, 15 юни. Сър *Чарлз Нейпир* започна публикуване на серия писма за балтийския флот с писмо № 1 със следното съдържание[177]:

„Питат, защо нашата ескадра в Балтийско море не е извършила нищо значително през изтеклата година и вероятно няма да извърши нищо през тази година? На този въпрос може да се отговори лесно: *защото* сър Джеймс Греъм остави без внимание плановете, които аз му изпратих през юни миналата година, и дори си даде вид, че не знае нищо за тях; по-нататък, защото адмиралтейството не обърна внимание на плановете, които аз му изпратих през септември миналата година. Ако адмирал Дъндъс беше осигурен с всички онези приспособления, които аз посочвах, то бомбардировката на Свеаборг би била вече извършена и крепостта може би — разрушена. Вместо да направят това, изразходваха около един милион за броненосни плаващи батареи, които само едва-едва могат да плават и ако бъдат изпратени в Балтийско море, едва ли някога ще се върнат обратно. И това — след като в Портсмут бе доказано, че те могат да бъдат разрушени с 68-фунтови оръдия от разстояние 400 ярда, докато всеки знае, че на разстояние 800 ярда те не могат да причинят вреда на гранитни стени. Ако същите пари бяха изразходвани за мортирни лодки, то все още бихме могли да се надяваме на нещо; или ако само половината от тези пари бяха изразходвани за изпълнение на плановете на лорд Дандоналд, които той сподели с мен, то без съмнение ние щяхме да имаме успех както в Балтийско, така и в Черно море. Ще дойде време — и то е вече близко, — когато аз ще бъда в състояние да разоблича цялото поведение на сър Джеймс Греъм спрямо мене. Г-н Дънкъмб вече го изобличи" (в случая с братя Бандиера) „в това, че той отварял писма на частни лица. Греъм се опитваше да стовари вината за смъртта на бедния капитан Кристи върху г. Лейард и аз го обвиних в изопачаване на писмата ми. Не ми позволяват да представя доказателства под претекст, че публикуването им би дало на неприятеля информация. Този претекст скоро ще отпадне и тогава страната ще научи какви средства е прилагал достопочтеният баронет, за да склони адмирал Бъркли и адмирал Ричардс да подпишат ин-

струкции, изпълнението на които би довело до гибел на кралския флот. Нека страната знае, може ли първият лорд на адмиралтейството да разгласява лични писма на офицер, а след това да му пречи да прави същото с писмата на първия лорд.

Сър *Ч. Нейпир.*

Комисията на Робък вчера се събра отново, за четиридесет и девети път, за да дойде до някакво заключение относно доклада, който трябва да бъде представен на камарата на общините. След четиричасови дебати членовете на комисията, както и на предишните заседания, не стигнаха до споразумение. Те отново отложиха заседанието до понеделник с „надеждата", че ще могат най-сетне да доложат, че са завършили своята работа.

Асоциацията за административна реформа организира вчера голям митинг в театър Друри-Лейн, но не *открит*, а ticket meeting — митинг, на който имаха достъп само лица, удостоени с входни билети. Така че господата от Асоциацията се чувствуваха съвсем непринудено, „au sein de leur famille"*. Те заявиха, че са се събрали, за да дадат свободен простор на „общественото мнение". Но за да бъде защитено това обществено мнение срещу въздушното течение отвън, пред входа за театъра Друри-Лейн бяха поставени половин рота констебли. Какво деликатно организирано обществено мнение, което само под охрана на констебли и входни билети се осмелява да бъде обществено! Този митинг преди всичко беше демонстрация в подкрепа на Лейард, който довечера внася най-сетне в камарата своя проект за реформа.

На открит митинг, състоял се завчера в Нюкясъл на Тайн, Давид Уркарт изобличи „предателското правителство и слабоумния парламент".

Относно митингите, които се подготвят сега от чартистите в провинцията — следващия път[178].

В момент, когато съществуващото положение на нещата се подлага на критика от различни страни и от различни гледища, *принц Алберт* се възползва от един обед с покани в *Тринити-хаус*[179], за да характеризира отношението на *двора* към всеобщото брожение. Оказва се, че той също има панацея за кризата. Тя гласи: *„Патриотично беззаветно доверие в кабинета!"* Само деспотизмът на кабинета, смята принц Алберт, може да направи конституционна Англия способна да воюва срещу северния деспотизъм, побеждавайки Русия със собственото ѝ оръжие. Сравненията, които той прокарваше между Англия и Русия, не бяха

* — „в своя семеен кръг". *Ред.*

нито убедителни, нито сполучливи. Например: кралицата нямала право да набира войници, тя нямала на свое разположение други войски освен онези, които й предлагат услугите си доброволно! Принц Алберт забравя, че кралицата има на свое разположение около 30 милиона ф. ст., за да *наема* войници. Откога пък *принудителният труд* е станал по-продуктивен от *наемния* труд? Какво биха казали хората за някой манчестерски фабрикант, който би се оплаквал срещу конкуренцията на московските фабриканти, основавайки се на това, че той разполага само с такива работници, „които доброволно предлагат услугите си"? Вместо да подчертае, че императорът на Русия е заповядал ясно и определено да се обяви на народа от амвоните за целите на неговата „свещена" война, докато Англия в продължение на две години води война, относно която министър-председателят заявява в парламента, че „никой не може да определи нейната *цел*" — вместо това принц Алберт се оплаква, че

„кралското правителство не може да проведе *нито едно мероприятие* в интерес на продължаването на войната, без да съобщи предварително за това на парламента".

Като че ли комисията на Робък не бе учредена чак *след* като бяха принесени в жертва две трети от английската армия! Като че ли дебатите във връзка с Виенската конференция не бяха започнали чак *след* като конференцията се закри! Всъщност от страна на правителството не бе направено в парламента нито едно съобщение за някакво мероприятие в интерес на войната, ако не се смята самохвалната декларация на Ръсел за севастополската експедиция, която декларация той направи по собствена инициатива и която явно преследваше само целта да предупреди своевременно петербургския кабинет. И ако във връзка с блокадата се водеха дебати — това не беше, защото правителството е предприело това мероприятие, а защото то провъзгласи блокада, но не прибягна до нея. Вместо да се оплаква срещу парламентарните интриги, които принудиха короната да търпи през време на войната с Русия диктатурата на открито русофилския и явно стремящ се към мир кабинет, принц Алберт, напротив, се оплакваше, че неблагоприятният изход от гласуването в парламента „принуждава кралицата да отстранява доверените си слуги". Вместо да се оплаква с право, че грешките, безпомощността и подлостта, за които в Русия всеки генерал, министър или дипломат би бил застрашен със заточение в Сибир, в Англия предизвикват в найтежкия случай равнодушно бръщолевене в пресата и парламента — принц Алберт се оплаква, че

„няма такава грешка, колкото и незначителна да е тя, няма такива недостатъци и слабости, които веднага хората да не биха осъдили, а понякога дори и да не биха преувеличили с някакво болезнено удовлетворение“.

Тези болезнено раздразнени излияния принц Алберт направи съдържание на тоста в чест на своя отдавнашен враг лорд Палмерстон. Но великодушието е чуждо на Палмерстон. Той веднага използва фалшивото положение, в което се постави принцът, и в отговор, удряйки се в гърдите, си позволи да се провикне силно: „Аз трябва да заявя, че английският народ ни оказа най-великодушната подкрепа.“ Палмерстон отиде по-нататък. Той каза открито, че се ползва с „доверието“ на английския народ. Палмерстон отхвърли натрапливите увещания на принца, обърнати към народа. Той започна да раболепничи пред народа, след като принцът бе раболепничил пред Палмерстон. Той дори не се потруди да отговори с комплимент по адрес на короната. Принц Алберт искаше да се обяви за покровител на правителството и затова провъзгласи „независимостта“ на кабинета от парламента и народа; Палмерстон отговори с това, че констатира *„зависимостта“* на короната от кабинета.

Написано от К. Маркс на 15 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 277, 18 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

*ИНЦИДЕНТ В КАМАРАТА НА ОБЩИНИТЕ. — ВОЙНАТА В КРИМ

Лондон, 16 юни. Дебатите във връзка с предложението на Лейард не бяха завършени вчера — те са отложени за вечерното заседание в понеделник. Ние засега също ще отложим характеризирането им.

Един инцидент, станал по време на заседанието на камарата на общините, заслужава да бъде споменат. През време на дебатите във връзка с Виенската конференция Палмерстон бегло отбеляза, че пилитите поставили като условие за влизането си в неговия кабинет приемането на определени условия за мир. Именно тези условия Ръсел защищаваше във Виена. *Отуей* настоя вчера Палмерстон да излезе с декларация — дали се придържа към условията за мир, изхождащи от пилитите, следователно от партията, която, според собственото му признание, действува в интерес на Русия? Гладстон веднага стана и поиска да бъде призован към ред ораторът, който обвинявал него и приятелите му в *измяна.* Това бе направено. Въпреки това Отуей повтори характеристиката за пилитите и запитването си към Палмерстон. Палмерстон, както и подобава, отказа да отговори. Условията за мир, естествено, зависели от военните събития. Що се отнасяло до пилитите, те само се били споразумели с него, щото „някое си" условие, за което той трябвало да мълчи, да не стане conditio sine qua non* за мир. Гладстон заяви в отговора си, който даде на Палмерстон, че никога не влизал с Палмерстон в преговори относно условията за мир. Може би неговият приятел Греъм да е дейст-

* — непременно условие. *Ред.*

вувал другояче. Впрочем той протестира против системата на Палмерстон: от една страна, подчертана официална сдържаност, от друга — скрити указания, двусмислени намеци и недомлъвки. Нека правителството говори открито или съвсем да мълчи. Гладстон прочете на Палмерстон тази заслужена нотация със смирена горчивина.

Френското правителство излезе върху страниците на „Constitutionnel" с ново exposé* за това — как ще се води войната в най-близките месеци. Подобни exposés-та станаха сега не само модни, но и периодични. Макар и коренно да си противоречат помежду си, те все пак са ценни с това, че разкриват „всички възможни" планове на военни кампании на Луи Бонапарт против Русия. Те са ценни, тъй като свидетелствуват за изчезването на бонапартистките илюзии една след друга. Първият план беше планът за *„голямата война"* в съюз с Австрия, с 500 000 австрийци и 100 000 французи на Висла и Днепър. Този план отреждаше за френската армия в числено отношение също такова подчинено място в сравнение с австрийската, каквото сега заема в Крим английската армия в сравнение с френската. Този план предоставяше на Русия революционната инициатива. Австрия се отказа да участвува във войната. Планът отпадна. Вторият план беше *„войната на националностите"* — всеобщото въстание на „потиснатите, чиито погледи постоянно се обръщат към Запад". Този план би предизвикал буря сред германците, италианците и унгарците, от една страна, и въстание на славяните — от друга. С обратното си влияние върху Франция този план застрашаваше „Втората империя" с падане. Фалшивият „железен човек" отстъпи с ужас. Планът отпадна. Всичко това сега отиде в миналото. Австрия изпълни своя дълг, Турция изпълни своя дълг, целият свят изпълни своя дълг и Бонапарт стигна до третия и най-скромен план: — *„локална война в името на локални цели"*. Френските войски се сражават в Крим не за слава — те просто носят там полицейска служба. Въпросът, който изисква да бъде решен, има чисто местно значение — *господството в Черно море* — и той трябва да се решава там, на самото място. Да се придава на войната по-широк размах би било безумие. Съюзниците „почтително, но твърдо" ще отблъснат всеки опит на русите да окажат съпротива в Черно море, а след това те или русите — или и двете страни — ще сключат мир. От гръмките думи не остана и следа, не остана дори фразата за цивилизацията — нищо, с изключение на борбата за третата точка на виенския протокол. *Война в името само на локална цел,* отбелязва бонапар-

* — изложение. *Ред.*

тистският оракул, *може да се води само с локални средства.* Лишете само русите от господството в Черно море! В следващата кореспонденция ние ще покажем, че след като Бонапарт премина от „голямата война“ към „войната на националностите“, а от „войната на националностите“ към „локалната война в името на локална цел, която се води с локални средства“ — тази последна война става *„абсурд“*.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 16 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 279, 19 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ТОСТЪТ НА ПРИНЦ АЛБЕРТ. — ГЕРБОВИЯТ НАЛОГ ВЪРХУ ВЕСТНИЦИТЕ

Лондон, 18 юни. Публикуването на речта на принц Алберт и на Палмерстоновата реч-възражение стана при малко странни обстоятелства. Речите бяха произнесени в Тринити-хаус в събота на 9 юни. В понеделник всекидневните вестници само мимоходом споменаха за ежегодния обед с покани на корпорацията Тринити, без да се спират на тоста на принц Алберт. Чак в сряда, 13 юни, „Daily News", а в четвъртък, 14 юни, „Times" публикуваха текста на тоста и на благодарността за тоста. Сега става ясно, че публикуването им е било машинация на лорд Палмерстон, който разчита да си спечели популярност за сметка на своя августейши доброжелател. Принц Алберт трябва да заплаща за „беззаветното доверие" към благородния виконт — доверие, към което принцът тъй настойчиво призоваваше цялата страна. Как е възприет тостът на принц Алберт от повечето всекидневни вестници, може да се съди по една извадка от вестник „Reynolds'"[180]. Тиражът на „Reynolds'" — забележете добре — е 2 496 256 екземпляра. След обстойна критика вестникът между другото пише:

„Августейшият цензор твърди, че всяка слабост, всеки недостатък се осъжда, а понякога дори се преувеличава с някакво *болезнено удовлетворение.* Търпението на английския народ е пословично. Английският народ, подобно на Исахар, може да бъде сравнен с магаре, смазано от два товара: лихварство и монопол върху земята. Но този упрек на принца-консорт е най-дръзкото, най-чудовищното оскърбление, каквото англичаните са понасяли някога. *Болезнено удовлетворение!* Това означава, че английският народ е изпитвал болезнено удовлетворение, наблюдавайки ужасните страдания, на които бяха подложени нашите героични войници поради измяна и аристократическо слабоумие; болезнено удовлетворение във връзка с това, че сме мамени от Авст-

рия; болезнено удовлетворение във връзка с това, че са изхарчени безразсъдно 40 000 000 ф. ст. и са загнили 40 000 най-храбри войници; болезнено удовлетворение във връзка с това, че сме предизвикали недоверието на съюзника, на когото уж помагаме, и презрението на неприятеля, когото се готвим да накажем. Но обвинението на принца е не само дръзко и отвратително — то е същевременно във висша степен лъжливо и клеветническо. Каквито и да са грешките на английския народ — а бог вижда, че те са много, — англичаните съвсем не изпитват *удовлетворение* от страданията на своите войници и матроси и от позора, с който е покрита репутацията на нацията. Изключение представляват впрочем августейши особи от германски произход, аристократическите предатели и техни достойни за презрение и отвращение паразити... Ние, разбира се, охотно вярваме, че за празен и сит сибарит, за войник мамино синче е много трудно да разбере страданията и изпитанията на истинските войници и матроси... Обаче в една точка ние сме съгласни с августейшия воин: *конституционализмът* е огромна sham*, е извънредно тромава, лоша, несправедлива, негодна форма на управление. Но принцът се заблуждава, като предполага, че освен деспотизма друга алтернатива не съществува. Ние му препоръчваме да си спомни, че съществува такава форма като републиканизма — алтернатива, която нашата нация може би ще избере; струва ни се, че именно към това все повече клони сега общественото мнение, че расте стремежът към републиканизма, а не към неограничения деспотизъм, желан от войнствения принц."

Така пише „Reynolds'".

Новият акт за *отменяване на гербовия налог върху вестниците* получи миналата неделя кралската санкция и от 30 юни влезе в сила. Според този акт гербовият налог върху вестниците се събира само от онези екземпляри от вестниците, които се изпращат по пощата *безплатно*. Измежду лондонските всекидневни вестници само „Morning Herald" обяви, че намалява цената на отделния брой от пет пенса на четири. Обратно, измежду седмичните вестници вече голям брой — например „Lloyd's", „Reynolds'", „People's Paper" и други — обявиха, че намаляват цената на отделния брой от три пенса на два. Съобщава се за излизане на нов лондонски всекидневен вестник — „Courier and Telegraph" — със същия формат като на „Times", с цена на отделния брой два пенса. От *нови* седмични вестници с цена два пенса засега в Лондон са се издавали: „The Pilot" (католически вестник); „Illustrated Times" и „Town and Country Paper" на мистер *Чарлз Найт*. Найсетне господа Уилот и Леджер обявиха, че започват да издават в Лондон седмичен penny paper (еднопенсов вестник)**. Но по-значителни промени във връзка с отменяването на гербовия налог върху вестниците станаха в провинциалната преса. Само в Глазгоу ще излизат 4 нови всекидневни вестници с цена един пенс. В Ливерпул и Манчестер вестниците, които досега излизаха само вед-

* — измама. *Ред.*

** „Penny Times". *Ред.*

наж или два пъти седмично, се превръщат във всекидневни — с цена три, два и един пенс за отделен брой. Именно еманципирането на провинциалната преса от Лондон и децентрализирането на журнализма бяха фактически главната цел на манчестерската школа в нейната упорита и продължителна кампания против гербовия налог върху вестниците.

Написано от К. Маркс на 18 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 283, 21 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

СТРАННА ПОЛИТИКА

В своята книга „Виенският конгрес“ абат дьо Прад с право обвинява този танцуващ конгрес, както го нарече княз дьо Лин, че положил основите на господството на Русия в Европа и при това го санкционирал.

„Следователно“ — се провиква дьо Прад, — „оказа се, че войната, която Европа води за своята независимост против Франция, завърши с подчиняване на Европа на Русия. Заслужаваше ли си да се полагат толкова много усилия за такъв резултат!“[181]

Войната против Франция, представлявайки същевременно война против революцията, антиякобинска война, доведе, както и трябваше да се очаква, до изместването на центъра на политическото влияние от Запад на Изток, от Франция в Русия. Виенският конгрес беше естественият продукт на антиякобинската война, виенският договор — законният продукт на Виенския конгрес, а господството на Русия — незаконороденото дете на Виенския договор. Затова не бива да се допуска английските, френските и немските писатели да хвърлят цялата вина върху Прусия, задето Фридрих-Вилхелм III със сляпата си преданост към император Александър и с категоричните указания до своите пълномощници да държат страната на Русия по всички важни въпроси, попречи на безчестния триумвират — Кясълри, Метерних и Талейран — да осъществи скритите си замисли: създаване на надеждни териториални бариери против нахлуване на Русия, за да се предотвратят по такъв начин неприятните, но неизбежни резултати от системата, която те самите с такова усърдие натра-

пиха на Европа. Дори такъв безскрупулен конклав не успя да фалшифицира логиката на събитията.

Преобладаващото влияние на Русия в Европа е неделимо от Виенския конгрес; затова всяка война против тази държава — стига само от самото ѝ начало да не бъде провъзгласено отменяването на договора — неизбежно ще се превърне в серия измамничества, мошеничества и тайни споразумения. А всъщност сегашната война е предприета не с цел да бъде анулиран Виенският договор, а по-скоро с цел той да бъде заздравен чрез допълнително включване на Турция в протоколите от 1815 г. Надяват се, че от този момент ще започне хилядогодишното царство на консерватизма и че обединените усилия на правителствата ще могат да бъдат насочени изключително към „успокояване" на умовете в Европа. Следващият по-долу превод на знаменателни извадки от брошурата на пруския маршал Кнезебек „Паметна бележка относно европейското равновесие, съставена по време на свикването на Виенския конгрес"[182], показва, че още през периода на конгреса главните участници в него прекрасно са разбирали, че запазването на Турция е също такава неделима част от тяхната „система", както и разделянето на Полша.

„Турците в Европа! Какво са ви направили турците? Те са силен и честен народ; ако вие не ги закачате, те ще живеят мирно столетия и можем да им се доверим напълно. Нима някога те са ви мамили? Нима не са искрени и не са откровени в своята политика? Те наистина са войнствени и храбри, но по много причини това е хубаво и полезно. Турците са най-добрата преграда против нахлуване на излишното население от Азия и именно защото имат територия в Европа, те са пречка срещу каквото и да е нахлуване. Ако биха ги изгонили от Европа, самите те биха започнали да нахлуват. Представете си за момент, че те са изгонени. Какво би станало? Или тези земи биха били завладени от Русия или Австрия, или там би се образувала самостоятелна гръцка държава. Но нима искате да направите Русия още по-могъща; нима искате този колос да ви натежи и от другата страна на шията? Та не ви ли стига това, че Русия вече напредна от Волга до Неман, от Неман до Висла и сега вероятно ще разпространи своето влияние още по-далече, до Варта? А ако това не е така, то не възнамерявате ли вие да насочите силите на Австрия към Азия и по този начин да я отслабите или да я направите безразлична към това, да отстоява своето положение на централна държава срещу посегателствата на Запада? Спомнете си в какво положение се оказаха на времето Ян Собески, Евгени Савойски и Монтекукули. По какъв начин Франция постигна отначало господство над Германия — нали защото Австрия постоянно бе принудена да насочва силите си за борба против Азия? Нима искате да възстановите предишното положение и да го влошите още повече, като приближите Австрия до Азия?

И така, трябва да бъде създадена самостоятелна гръцка или византийска държава! Ще подобри ли това положението на Европа? При състоянието на безсилие, в което изпадна този народ" (гърците), „няма ли да се наложи на Европа, напротив, да бъде винаги въоръжена, за да се защити от турците, в случай че те се върнат? Няма ли Гърция да се превърне просто в колония на

Русия поради влиянието, което Русия ще оказва върху нея чрез религията, търговията и парите? По-добре оставете турците на мира там, където са, и не будете неспокойните сили, когато те спят.

„Но как тъй — ще се провикне благонамереният филантроп, — там се отнасят зле с хората! Най-прекрасната част на земното кълбо, включваща Древна Атина и Спарта, е населена с варвари!"

Всичко това може би е вярно, приятелю мой: там задушават хората или са ги задушавали доскоро; но и в други страни ги бият с пръчки, тояги и бичове и ги продават. Преди да променяте нещо, помислете дали от това ще се получи нещо по-хубаво; дали ще е по-лесно да се понасят ударите с пръчки и тояги наред с вероломството на гърците, отколкото копринeното шнурче и ферманите на турците? Трябва първо да сложим край на всичко това и на търговията с роби в Европа и да престанем да изпадаме в печал във връзка с варварството на турците; в тяхното варварство е заложена сила, тяхната вяра им придава мъжество, а ние се нуждаем от сила и мъжество, за да имаме възможност да наблюдаваме спокойно как московците напредват към Варта.

Турците следователно трябва да се запазят, а поляците като нация трябва да изчезнат! Само така стои въпросът.

Всичко, което има сила, за да устои — съществува; всичко, което е прогнило, трябва да загине. Такъв е животът. Нека всеки се запита какво би се получило, ако поляците с всички присъщи на тях черти останеха независима нация. Пиянство, лакомия, раболепие, пренебрежително отношение към всичко по-хубаво и към всеки друг народ, презрително осмиване на всякакъв ред и правила, разточителство, разпуснатост, продажност, коварство, вероломство, безнравственост, като се почне от двореца и се свърши с колибата — ето стихията, в която живее полякът. В името на това той пее своите песни, свири на цигулка и на китара, целува любовницата си и пие от нейната обувка, вади меч, сучи мустаците си, препуска на своя кон, хвърля се в бой против Дюмурие и Бонапарт или някого другиго, употребява прекомерно ракия и пунш, бие се с приятел и неприятел, лошо се отнася към жена си и към своите крепостни, продава имуществото си, отправя се за чужбина, разминява половината свят и се кълне на Костюшко и Понятовски, че Полша няма да загине — както е вярно това, че той е поляк.

Ето какво поддържате вие, когато искате Полша да бъде възстановена. Достойна ли е такава нация за самостоятелно съществуване? Узрял ли е такъв народ за конституция? Всяка конституция съдържа идеята за ред, тъй като тя само регулира и сочи на всеки член на обществото принадлежащото му място; за тази цел тя установява от какви съсловия трябва да се състои държавата и определя за всяко съсловие неговото място, обществено положение, устройство, неговите права и задължения, както и насоката на дейността на държавната машина и основните линии на държавното управление. Но как да управляваш един народ, когато никой не иска ред? Един от полските крале (Стефан Батори) веднаж се провикнал: „Поляци! Не на реда — вие не го признавате, — не на правителството — вие не го уважавате, — а само на щастливата случайност дължите своето съществуване!"

И така продължава до ден днешен. Безредие, безнравственост — това е стихията на поляка. Не, нека по-добре този народ изтърпи налагане с пръчка. Такава е волята на провидението. Само бог знае кое е полезно за хората!

За днешния ден, следователно, долу поляците!"

Сегашната война — война, предприета с цел да бъде разширен и затвърден Виенският договор от 1815 г. — трябва очевидно да осъществи намеренията на стария маршал Кнезебек. През це-

лия период на Реставрацията и Юлската монархия във Франция бе разпространена илюзията, че наполеонизмът означава отменяване на Виенския договор, който официално постави Европа под опеката на Русия, а Франция — под „surveillance publique“* на Европа. Сега днешният имитатор на своя чичо, преследван от мисълта за неумолимата ирония на своето гибелно положение, доказва на света, че наполеонизмът означава война *не за да бъде освободена* Франция от Виенския договор, а *за да бъде подчинена* на този договор Турция. Войната се води в интерес на запазването на Виенския договор, но под предлог да бъде отслабено могъществото на Русия!

Ето каква е истинската „idèe napolépnienne“** в интерпретацията на нейния възкресител от Париж. Англичаните, като горди съюзници на втория Наполеон, смятат, разбира се, че им е позволено да боравят със сентенциите на първия Наполеон също тъй, както неговият племенник борави с идеите му. Ето защо не бива да се учудваме, че според един съвременен английски автор (Дънлоп)[183] Наполеон предсказал, че следващата борба с Русия ще постави великия въпрос — да бъде ли Европа „конституционна или казашка“. Преди образуването на империята от времето на упадъка бе прието да се смята, че Наполеон е заявил: „републиканска или казашка“. Но човек, додето е жив, все се учи.

И за това, че „Tribune“ недостатъчно прославяла Виенския договор и основаната на него европейска „система“, я обвиниха в измяна към делото на свободата и човешките права!

Написано от К. Маркс на 19 юни 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4437, 10 юли 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

* — обществения надзор“. *Ред.*

** — Наполеонова идея. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ЛОКАЛНАТА ВОЙНА. — ДЕБАТИТЕ ПО АДМИНИСТРАТИВНАТА РЕФОРМА. — ОТЧЕТЪТ НА КОМИСИЯТА НА РОБЪК

Лондон, 20 юни. *Локалната война,* провъзгласена от Бонапарт в „Constitutionnel", е война в Черно море и целта й е да бъде унищожено съществуващото уж suprématie* на Русия в Черно море, suprématie, което впрочем по море никога не е било доказано, дори и по отношение на турците. Как стои работата в този момент? Целият морски бряг от Цариград до Дунава, от една страна, и черкезкото крайбрежие до Балаклава и Евпатория, от друга, са отнети от русите. Държат се засега само Кафа и Севастопол; Кафа е в трудно положение, а Севастопол е разположен така, че при възникване на сериозна заплаха ще трябва да бъде изоставен. Нещо повече, флотът на съюзниците бразди водите на вътрешното Азовско море, леките им кораби достигат до Таганрог и бомбардират всички важни крайбрежни пунктове. Нито един участък от брега не е останал в ръцете на русите, с изключение на ивицата от Перекоп до Дунава, която представлява около 1/15 от онова, което им е принадлежало по това крайбрежие. Да предположим, че Кафа и Севастопол също са паднали и Крим се е оказал в ръцете на съюзниците — какво би станало тогава? Русия, както тя вече заяви, няма да сключи мир. Това би било безумие. Това би означавало да се откаже от сражението поради това, че е отхвърлен авангардът, в същия момент, когато пристигат главните сили. Какво им остава на съюзниците да правят? Казват ни, че те могат да разрушат Одеса, Херсон, Николаев. Те могат да се придвижат по-нататък, да стоварят голяма армия при

* — превъзходство, върховенство. *Ред.*

Одеса, да я укрепят така, че да отблъснат натиска на всякакво количество руси, а след това вече да действуват в зависимост от обстоятелствата. Освен това те могат да изпратят войски към Кавказ, да унищожат руската армия, която държи Грузия и другите задкавказки владения (под командуването на генерал Муравьов), и да отрежат руската империя от южноазиатските ѝ владения. А ако Русия все пак не сключи мир? Тя не може да сключи мир, докато врагът се намира на нейна територия. В продължение на 150 години Русия нито веднъж не е сключвала мир, по силата на който тя да е губела нещо. Даже Тилзит доведе до разширяване на нейната територия, а този мир бе сключен, когато още нямаше нито един французин на руска земя. Александър II, който току-що се възкачи на престола, няма да рискува да направи това, което би било опасно дори за Николай. Той не може изведнъж да скъса с традицията на империята. Да предположим, че Крим е завоюван и на негова територия е настанена армия от 50 000 души, Кавказ и всички владения на юг са очистени от русите, армията на съюзниците задържа русите на Кубан и на Терек, Одеса е завзета и превърната в укрепен лагер с армия от 100 000 души, Николаев, Херсон и Измаил са разрушени или завзети от съюзниците. Дали тогава съюзниците ще се ограничат с това — да удържат своите позиции и да разчитат в сметките си на умората на русите? Болестите ще намаляват броя на войниците на съюзниците в Крим и в Кавказ по-бързо, отколкото ще пристигат попълненията, техните главни сили, съсредоточени в Одеса, ще трябва да бъдат снабдявани посредством флота, тъй като земите на стотици мили около Одеса не са обработени. При всеки опит на съюзниците да излязат извън пределите на лагера те ще бъдат нападани от русите, преди всичко от казаците. Да се заставят последните да дадат сражение ще бъде невъзможно. Те винаги ще имат предимството, че ще могат да примамват врага навътре в страната. На всяко настъпление на съюзниците те ще отговорят с бавно оттегляне. А не може дълго време да се държи голяма армия в укрепен лагер в бездействие. Болестите и постепенното засилване на недисциплинираността и на деморализацията ще принудят съюзниците да предприемат решителни действия. Касае се следователно не да бъдат завзети главните пунктове по крайбрежието, а след това да се изчаква, докато русите сметнат за необходимо да отстъпят. Това и от военна гледна точка би било погрешно. За да господствуваш по крайбрежието, не е достатъчно да овладееш главните му пунктове. Само притежаването на вътрешната територия гарантира притежаване на крайбрежието. След като съюзниците се затвърдят по крайбрежието на Южна

Русия, обстоятелствата ще ги заставят да придвижат войските си навътре в страната. Но тук именно започват трудностите. До границите на Подолска, Киевска, Полтавска и Харковска губернии земята представлява зле напоявана, почти необработена степ, на която не расте нищо, освен трева, пък и тревата изсъхва от слънчевия зной. Да предположим, че Одеса, Николаев и Херсон ще бъдат превърнати в операционни бази, но къде е *обектът* на операциите, срещу който съюзниците биха могли да насочат своите усилия? Такъв обект може да бъде само Москва, която се намира на разстояние 700 мили и за поход срещу която ще е необходима армия от 500 000 души. Подобен поход обаче предполага не само строг неутралитет, но и морална подкрепа от страна на Австрия. А на чия страна е тази държава в тоя момент? В 1854 г. Прусия и Австрия заявиха, че те ще сметнат придвижването на русите към Балканите като casus belli*. Защо да не може да се предположи, че в 1856 г. те ще сметнат като повод за война едно настъпление на французите срещу Москва или дори срещу Харков? Не бива да се забравя нито за момент, че всяка армия, която се придвижва от Черно море навътре в Русия, ще има неприкрит фланг откъм Австрия в не по-малка степен, отколкото една руска армия, която се движи към Турция откъм Дунава. Затова на определено разстояние нейните комуникации и нейната операционна база, т. е. самото ѝ съществуване, ще се окажат поставени в зависимост от милостта на Австрия. И при такива условия съюзните армии трябва да се впуснат в налудничаво преследване на русите навътре в страната? Това е безумие, чисто безумие, но това е неизбежно следствие от последния план на Бонапарт — плана за „водене на локална война“. Неумолимата диалектика довежда до това, че „локалната война“ излиза във всички пунктове далече извън поставените ѝ местни граници и се превръща в „голяма“ война, но без предпоставките, условията и средствата за голямата война. И все пак последният „план“ на Бонапарт е знаменателен. Той е признанието, че на сцената трябва да излязат други сили, за да водят войната против Русия, и че реставрираната империя съзнава своето безсилие, което я обрича да води война против Русия в локален мащаб, война, която може да се води само в европейски мащаб. Всички чудновати метаморфози, на които бяха подложени idées napoléoniennes** в реставрираната империя, ще бъдат надминати от метаморфозата на Наполеоновата война против Русия в „локална“ война.

---

* — повод за война. *Ред.*

** — Наполеоновите идеи. *Ред.*

В *дебатите във връзка с административната реформа,* които се възобновиха тази вечер, поправката, внесена от Булвер от името на торите, даде на правителството възможност да бие привържениците на административната реформа с мнозинство 7 гласа срещу 1. Общо взето дебатите се отличаваха с *дребночиновнически характер* — по-високо от това те не се издигаха нито за момент. Подробности относно фаворитизма и роднинството, разсъждения на тема за „най-добрия изпит", гръмове и мълнии по повод на принизяването на заслугите — всичко беше дребнаво и нищожно. Можеше да помисли човек, че слуша писмена жалба на младши лесничей, изпратена до почтената правителствена колегия. Даже Абърдин in petto* беше за реформиране на бюрокрацията — уверяваше Гладстон. Също и Дерби — твърдеше Дизраели. В не по-малка степен и моето правителство — се кълнеше Палмерстон. Следователно за господата от Сити не е необходимо да се готвят за поход, за да реформират, да възпитават, да реорганизират нашите канцеларии. Моля не се безпокойте!

В своите предишни агитационни движения английската буржоазия сварваше управляващата каста неподготвена и увличаше след себе си масите като хор, тъй като в своята програма тя отиваше по-далече от действителната си цел. Този път в програмата си тя не се осмелява да се издигне дори до височината на действителната цел. Вие един след друг ни уверявате, че не се стремите да съкрушите аристокрацията, а искате само в сътрудничество с нас да поправим правителствената машина! Very well!** Дружба за дружба! Ние самите ще реформираме за вас администрацията, без да нарушаваме, разбира се, нейните традиционни граници. Вие твърдите, че „административната реформа" не е въпрос на спор между класи, че се касае само за „практическо дело", за „благонамерени реформи". Ние искаме като първо доказателство за вашите добри намерения да ни предоставите сами да разработим нейните подробности, тъй като се касае само за подробности. Ние по-добре виждаме колко далече можем да отидем, без да причиняваме вреда на нашата класа, без да превръщаме поради нехайство административната реформа във въпрос на спор между класите и без да я лишаваме от човеколюбивия ѝ характер. Обявяващата се за реформа буржоазия е принудена да си дава вид, че вярва на този ироничен език на аристократическата bonhomie*** — та нали тя самата говори с масите с фалшив език. Аристокрация, правителство и опозиция, тори и виги

* — в душата си. *Ред.*
** — Много добре! *Ред.*
*** — доброжелателност. *Ред.*

нито за момент не се заблуждаваха относно взаимоотношенията между привържениците на административна реформа и масите. Те знаеха, че агитацията завърши с крах, преди да бе пренесена в парламента. Пък и можеха ли да се заблуждават? Въпреки че Асоциацията за административна реформа допусна на своя митинг в Друри-Лейн само избрани, въпреки че нейната аудитория бе пресята два пъти и три пъти, страхът ѝ пред възможността за някакво демократично предложение или за някаква непредвидена от регламента реч беше толкова голям, че преди откриването на митинга председателят обяви: публиката присъствува тук само за да „изслуша речите на ораторите, обявени в програмата“, никакви „предложения“ няма да се поставят на гласуване и „затова не могат да бъдат внесени никакви поправки“ и не могат да бъдат внесени „никакви допълнения в списъка на записалите се оратори“. *„Подобна* агитация, разбира се, не може да въздействува върху опърничавата английска олигархия и да я накара да направи отстъпки.

В *доклада на комисията на Робък,* прочетен онзи ден вечерта в камарата на общините, острите въпроси потънаха в многообещаващите и празни фрази. Той съдържа плахо формулирано порицание на различни ведомства, като например артилерийското управление, интендантството, медицинското ведомство и т. н. Той осъжда Палмерстон заради неговото управление на милицията и цялото коалиционно правителство заради безразсъдното лекомислие, с което то предприе севастополската експедиция. Тъй като през време на разпита на свидетелите комисията всякак избягваше да търси истинските причини за чудовищните несполуки, тя бе принудена, разбира се, и в доклада постоянно да се колебае между порицаването в съвършено обща форма на политическите лидери и губещото се в подробности осъждане на хора, които играеха ролята на изпълнители. Общо взето комисията изпълни своята задача да бъде предпазна клапа, отслабяща натиска на обществените страсти.

Всекидневната преса се изпълни с викове на негодуване във връзка с „вероломното убийство“, извършено от русите при Хангьо. Между това „Morning Chronicle“ признава, че кораби под бял флаг са били използвани от англичаните за измерване на морските дълбочини и за шпионаж при руските позиции — например при Севастопол и Одеса.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 20 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 287, 23 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

СЪОБЩЕНИЕ ЗА ЗАВЗЕМАНЕТО НА СЕВАСТОПОЛ. — ПАРИЖКАТА БОРСА. — ДЕБАТИ В КАМАРАТА НА ЛОРДОВЕТЕ ВЪРХУ ЗЛОДЕЯНИЕТО ПРИ ХАНГЬО[184]

Лондон, 22 юни. Едва свърши второто действие на „Сомнамбулката"[185] и завесата на театър Друри-Лейн се спусна, когато внезапно силен удар на тимпаните призова публиката, която тъкмо се бе устремила към бюфета, да се върне обратно в залата. Завесата отново се вдигна, директорът на театъра излезе на сцената и произнесе с мелодраматично-екзалтиран тон следната реч:

„Леди и джентълмени! Аз съм твърде щастлив, че мога да ви съобщя за едно важно събитие. *Съюзниците са завзели Севастопол."*

Всеобщ ентусиазъм и ликуване, викове „ура!", „виват!", дъжд от цветя. Засвири оркестърът и публиката запя: „God save the Queen", „Rule Britannia" и „Partant pour la Syrie"[186]. От горния балкон някой извика: „La Marseillaise!"*, но не намери отзвук. Импровизацията на директора на театъра се основаваше на телеграфно съобщение, в което се говореше съвсем не за завземане на Севастопол, а за това, че щурмуването на Малахов от французите и щурмуването на Редан от англичаните, предприети на 18 юни, *са отбити с големи загуби.* Този актьор копира снощи на сцената на Друри-Лейн ръководителя на друг спектакъл, който преди около една година, в хода на голямо военно представление[187], импровизира неочакваните и незабравими думи: „Messieurs, Sevastopol est pris!"**

Непонятното упорство, с което Пелисие продължава да унищожава силите на съюзниците в едностранни атаки срещу Южната

* — „Марсилезата!" *Ред.*

** — „Господа, Севастопол е завзет!" *Ред.*

страна, се обяснява очевидно с мотиви не от *военен,* а от *финансов* характер. Бонапарт, както е известно, издаде вече за милиарди полици срещу завземането на Севастопол и застави френската нация да ги сконтира. Той възнамерява да издаде още за 800 милиона или приблизително толкова. Така че вноските за погасяване на намиращите се вече в обръщение полици изглеждаха неизбежни и докато преминаването през Чорная обещаваше *реални резултати,* то атаката срещу Южната страна на Севастопол предвещаваше *привиден блестящ успех.* „Падането на Севастопол" би се отразило благоприятно върху перспективата за получаване на нов заем, и ако се отпускат заеми за войната, защо пък да не се води война за заема! Пред подобен аргумент трябва да замлъкне всяка военно-научна критика. Изобщо между войната в Крим и парижката борса съществува тайнствена връзка. Както всички пътища водят към Рим, така и всички електрически проводници, както е известно, се събират в Тюйлери, където те всички завършват като „секрет на кабинета". Забелязано бе, че най-важните телеграфни съобщения се публикуват в Париж с няколко часа по-късно, отколкото в Лондон. През тези часове някой си корсиканец, на име *Орси,* развива, както казват, бурна дейност на парижката борса. Този Орси — и в Лондон всички знаят за това — бил в миналото „провиденциален" агент на тогавашния изгнаник* на лондонската борса.

Ако вече публикуваните от английския кабинет депеши на адмирал Дъндъс доказаха факта, че никакви злоупотреби с парламентьорския флаг от страна на офицерите или екипажа на командированата от „Казак" лодка, които биха могли да дадат повод за руското *злодеяние при Хангьо,* не са били допуснати, то разказът на „Руски инвалид"[188] не оставя във връзка с това никакво съмнение. Руските очевидно не са подозирали, че един матрос, на име Джон Браун, ще се върне оттам жив и ще може да даде против тях свидетелско показание. „Инвалид" следователно е счел за излишно да обвини английската лодка в шпионаж, измерване на морските дълбочини и т. н., а изфабрикувал своята история набързо, убеден заедно с абат Сиейес, че „мъртвите не говорят". Тази афера се обсъждаше вчера в камарата на лордовете. Ние обаче не можем да се съгласим с твърдението на „Times", че „този по навик и по принцип винаги такъв студено-коректен сенат тоя път не можел да се удържи от искрени прояви на страстно негодувание. Ние наблюдавахме афектирано възмущение на думи, а на дело — нежна грижа за „руската чест" и мъчителен

---

* — Луи Бонапарт. *Ред.*

страх от отмъщение на нацията. Торийският министър на външните работи, граф *Малмсбъри,* стана, изложи накратко същността на работата и след това се провикна:

„Аз преровнх в паметта си цялата английска история и не можах да намеря пример на подобна жестокост. Какви мерки правителството възнамерява да вземе при тези обстоятелства? За всеки офицер и всяка армия в Европа е изключително важно този случай да бъде разследван основно, а изпълнителите на това престъпление да понесат заслужено наказание."

Кларендон, министърът на външните работи на вигите, заяви, че споделя „възмущението" на своите колеги. Този тъй ужасен и несравним с нищо акт на насилие толкова много противоречи на методите и обичаите на цивилизованите нации, че трябва да се предположи, че изпълнителите му не са могли да действуват по заповед или с разрешение на своите началници. Възможно е командирът на 500-те руси да не е бил commissioned officier* (всички английски офицери до чин лейтенант включително имат commission**, но сержантите и унтерофицерите не получават такъв). Напълно вероятно е поради това руското правителство да не одобрява този акт. Предвид на това той възложил на английския посланик в Копенхаген да направи чрез датския посланик в Петербург изложение до руското правителство в смисъл, че английското правителство с голямо нетърпение очаква да чуе какви стъпки е предприело или възнамерява да предприеме руското правителство, за да изрази своето отношение към акта, който не би предизвикал може би никакво учудване, ако това беше се случило на някой див остров в Тихия океан, но който не можеше да се очаква в цивилизована Европа; този акт, ако виновниците за него не бъдат наказани от руското правителство строго и по съответен начин, щял да наложи най-сурови репресии. Английският кабинет — завърши Кларендон — очаква декларация от страна на Русия, за да предприеме съобразно с това по-нататъшни стъпки.

Лорд *Колчестер* смята, че

„във всеки подобен случай дълг на командуването е било да се свърже непосредствено с онези висши руски инстанции, до които той би могъл да се добере чрез парламентьор с бял флаг, да изложи обстоятелствата по делото и да изиска осъждане на това злодеяние."

Лорд *Малмсбъри* повторно взема думата и заявява, че общо взето е съгласен с действията на правителството, но трепнал, когато чул от Кларендон думата „репресии". Англия не можела да действува по метода на русите. Необходимо било руският цар да

* — офицер, който е имал патент за офицерски чин. *Ред.*
** — патент. *Ред.*

бъде наказан *морално*, да бъдат подтикнати всички европейски дворове да изпратят протести до петербургския двор и по тоя начин да произнесат срещу Русия международна присъда. Всичко, което би имало характер на „мъст“, само щяло да засили общественото „отвращение“. Номиналният председател на английския кабинет граф *Гранвил* жадно подхваща думите на този тори и по християнски умолява: „Никакво възмездие!“

За какво говорят тези, както се изразява „Times“, прояви на страстно негодувание в камарата на лордовете? Тори, изпълнен с нравствено възмущение, прави запитване. Вигът, възмутен още по-силно, сам същевременно подсказва на руското правителство оправдателни причини и му сочи изхода: да дезавуира и принесе в жертва някой младши офицер. Той прикрива своето отстъпление, мърморейки за „възможни“ репресии. Лорд Колчестер иска да накаже русите за тяхното злодейско нападение върху парламентьорите с бял флаг с това, че изпраща при тях друг парламентьор с бял флаг. Тогава отново става тори и от репресиите апелира към морала. Вигът, зарадван от възможността за отказ от репресиите, макар дори само възможни, му приглася: „Non retaliation!“* Същинска комедия! Камарата на лордовете застава между възмущението на народа и Русия, за да прикрие Русия. Единственият пер, излязъл от ролята си, беше *Брум*. „Ако някога страната е зовяла за кръв — каза той, — то е именно сега.“ Що се отнася до английската чувствителност във връзка с „репресиите“, с „jus talionis“**, то лорд Малмсбъри, ровейки се в английската история, очевидно е пропуснал да види нейните ирландски, индийски и северноамерикански страници! Кога английската олигархия е била тъй сантиментална, както по отношение на Русия?

От доклада на комисията на Робък, прочетен в камарата, изчезна по странен начин заключителният параграф — параграф, който бе предложен от Робък и който в резултат от гласуването бе приет от комисията. В този параграф се казва:

„Всичко, което бе замислено и предприето без необходимото познаване на обстановката, се осъществяваше без достатъчна предвидливост и предпазливост. Този начин на действие на правителството беше първата и главна причина на всички бедствия, които постигнаха нашата армия в Крим.“

Написано от К. Маркс на 22 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 289 и 290, 25 и 26 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

---

* — „никакво възмездие!“ *Ред.*

** — „правото на възмездие“. *Ред.*

К. МАРКС

НЕСПОЛУКАТА НА 18 ЮНИ. — ПОДКРЕПЛЕНИЯ

Лондон, 23 юни. Годишнината от сражението при Ватерло[189] — 18 юни — бе отпразнувана този път, разбира се, не в Лондон. Смяташе се тази дата да се отбележи в Крим с победа, удържана не *над* французите, а *съвместно* с французите. Това събитие изглеждаше толкова по-пикантно, тъй като Раглан, famulus* на Уелингтън, командуваше, подчинявайки се повече или по-малко на заповедите на един от генералите на Наполеон III. Заглавието на съобщението беше вече приготвено — изневери само събитието, което това съобщение трябваше да увековечи. В историята на реставрираната империя не може да не се признае фаталното пристрастие, с което се стараят да съживят отново великите дати на Empire**, потвърждавайки успехите и отричайки неуспехите посредством второ, поправено издание. Това славно възкресяване на Наполеоновите дати, което досега се удаваше в боевете против републиката, търпи крах в боевете с външния враг. А empire без победите на Empire напомня такава обработка на Шекспировия Хамлет, в която липсва не само меланхолията на датския принц, но и самият датски принц[190]. За 2 декември 1854 г. бе поръчан от Париж голям военен подвиг в Крим. Подвиг не бе извършен поради изобилие на дъждове и липса на бойни припаси. Предполагаше се да се разиграе на 18 юни 1855 г. при Севастопол сражението при Ватерло в поправено издание и с друг изход. Вместо това пред очите ни се разгръща *първото сериозно поражение* на френско-английската армия.

* — прислужник. *Ред.*
** — Империята. *Ред.*

Лондон е мрачен, ценните книжа спаднаха и Палмерстон за един ден отново загуби онова, което в продължение на месеци осигуряваше чрез твърде ловка тактика. Поражението бе нанесено на 18 юни; телеграмите за него станаха известни чак на 22 юни. Миналия четвъртък официалният вестник „Globe"[191] заяви по указание на Палмерстон следното: „не е станало нищо сериозно". Същия ден на вечерното заседание на камарата на общините Палмерстон потвърди тържествено това уверение. А сега е установено, че той е получил телеграмата още в сряда, на 20 юни, в 4 часа след обед. „Leader" твърди, че забавянето се обяснява с настойчиво искане от Париж, дето несполуката на полесражението била превърната в сполука на борсата. Както и да е, но cockney* сериозно се сърдят на Палмерстон. Да бъдеш бит — това само̀ по себе си е вече достатъчно лошо. Но да се окажеш поради хитростта на министрите участник в смешните овации в чест на завземането на Севастопол в театрите Друри-Лейн и Ковънт-Гардън — this is too bad, sir!**

Ние вече достатъчно подготвихме нашите читатели за това, че упоритостта, с която Пелисие настоява за щурмуване на Южната страна, предвещава несполука на съюзните армии. Във връзка с поемането на командуването от него ние отбелязвахме също и смекчаващото обстоятелство, че липсата на транспортни средства силно затруднява Пелисие, що се отнася до операциите в открито поле[192]. И едното, и другото намира сега потвърждение в английския печат. В днешния брой на „Morning Herald" например се казва:

„Армията *не може* да потегли на поход — както тя съобразно с всички правила на стратегията би трябвало да стори, за да разбие спомагателната армия при Симферопол. А не може, защото *главните гробари* — безгрижието и мудността, присъщи на властите — и тук вършат своята разрушителна работа, и вместо 28 000 глави впрегатен добитък, от които ние се нуждаехме, на наше разположение се оказаха 4 000—5 000; и всичко това в такова време, когато болести отново се промъкват в лагера, в който се ширят причинители на треска, холера и чума. Тази неспособност за придвижване напред — както на времето при Варна и в Долината на смъртта — е причината на това, че нашите генерали са принудени ден след ден да погубват живота на нашите войници в отчаяни атаки срещу почти непристъпни земни укрепления, докато доблестната армия, която би трябвало да потегли на поход, стои в бездействие при река Черная без кавалерия и транспортни средства."

С какво изключително безгрижие се отнесе кабинетът в началото на войната към използването на предоставените му на разположение средства, се доказва отново с току-що публикувания фи-

* — кокните (лондонските еснафи). *Ред.*

** — това е вече прекалено, сър! *Ред.*

нансов отчет. Според този официален отчет от средствата, отпуснати за армията, към 1 януари 1854 г. в касата е имало 1 835 882 ф. ст., а изразходваната за армията сума към 1 април 1854 г. е възлизала само на 2 270 000 фунта стерлинги; следователно за вербуване на войски са били изразходвани по-малко от 3/4 от гласуваната от парламента сума. От що е загинала армията, според доклада на комисията на Робък? — От преумора. А къде е причината на преумората? — В числената слабост. А числената слабост на армията, както показва финансовият отчет, е била резултат от интрига на кабинета. И принц Алберт още се оплаква, че кралицата нямала на свое разположение войски! Че кабинетът бил с вързани ръце! Как същият този кабинет, оплаквайки се, че липсват транспортни средства, същевременно е изпращал транспортни кораби в Портсмут през Нюкясъл на Тайн, за да се товарят там каменни въглища, или от Клайд в Ливерпул и от Дептфорд във Вулидж, за да минат през прегледа на Surveyor* — това се разкри в дебатите във връзка с предложението на Лейард.

Несполуката на 18 юни породи нужда от бързо изпращане на *подкрепления*. Съобразно с това вчера бе издадена заповед незабавно да се натовари на кораби 15-и пехотен полк, неотдавна завърнал се от Цейлон; 51-и кралски лек пехотен полк, 80-и и 94-и пехотни полкове, всички предназначени за Индия подразделения от различни запасни роти и 1 200 души кавалерия трябва да се изпратят незабавно към театъра на военните действия. По телеграфа бяха дадени заповеди до Марсилия да се изпратят екстрено параходи на разположение на губернаторите на Малта, Гибралтар и Lord High Commissioner** на Йонийските острови, за да се натоварят на тези кораби още *преди* пристигането на изпратените им за смяна полкове и милиция целият годен за служба личен състав не само на гарнизоните, но и на резерва на гвардейската бригада и всички запасни батальони, без които може да се мине. Незабавно ще бъдат изпратени: 13-и лек пехотен полк от Гибралтар, 31-и пехотен полк от Йонийските острови, 48-и от Корфу, 54-и, 66-и полкове и 92-и горношотландски полк от Гибралтар. Британските сили в Крим ще се увеличат по този начин с повече от 13 000 души. Към това трябва да се добавят още 4 полски батареи, един отряд конна артилерия и подкрепления за обсадния парк — всички те се намират в пълна готовност и очакват само транспортни кораби. Англия впрочем се намира в същото положение, както в 1854 г. Тя няма резервна армия. Нещо

* — инспектора на морския флот. *Ред.*

** — лорда върховен комисар. *Ред.*

по-лошо. През 1854 г., както се твърди в доклада на комисията на Робък, Палмерстон спъвал създаването на милиция и забавял това мероприятие, а през 1955 г. той успял почти да разпусне вече създадената милиция. Подкрепленията, както се вижда от приведените по-горе данни, поглъщат не само основната маса на армията; те поглъщат запасните батальони и кадровия състав. В резултат на това Англия напомня оня дивак у Монтескьо, който сече дървото, за да използва плодовете му. Пресметливата par excellence* страна изразходва вместо лихвите своя военен капитал. Такъв е резултатът от маневрите на кабинета, към който принц Алберт изисква безусловно доверие! Няма нищо по-фалшиво от разпространеното на континента мнение, че Англия е твърде бедна откъм хора, за да изкарва армии. В 1815 г., след 22-годишна война, Англия имаше под знамената повече от 350 000 души! Но кабинетът умишлено пренебрегва две средства: повишаване на възнаграждението за постоянната армия и теглене на жребие за милицията! Та какво още може да се очаква от премиера, чиито дългове в 1827 г. изплати княгиня Ливен и която тя в 1830 г. направи министър на външните работи, който чрез Ункяр-Искелесийския договор осигури на Русия осемгодишно господство над Турция и една седмица преди изтичането на срока на Ункяр-Искелесийския договор го възобнови в договора за Дарданелите[193]?

Робък заяви вчера в камарата на общините, че на 3 юли (във вторник, след една седмица) той ще внесе следното предложение:

„Камарата, дълбоко опечалена от страданията на армията в Крим през зимната кампания, се съгласява с доклада на своята комисия, че начинът, по който действува правителството, е първата и главна причина за бедствията, сполетели тази армия, и обявява с това своето строго порицание срещу *всеки член на този кабинет*, чиито съвети доведоха до такива печални резултати."

Предложението на Робък следователно преднамерено включва Палмерстон, Ръсел, Кларендон, Гранвил и Лensдаун — едновременно членове на сегашния и на предишния кабинети. Малкият, язвителен, приличен на Терсит, но опитен и до съвършенство владеещ парламентарната тактика, истински адвокат се оказа принуден да внесе такова предложение, тъй като избирателите на Робък в Шефилд го заплашиха — него, човека, който във вторник обвиняваше Палмерстон, а в четвъртък гласуваше за доверие на същия Палмерстон, — че ще гласуват вот на недоверие на публичен митинг. Злополучната намеса на принц Алберт в отношения-

* — предимно, в истинското значение на думата. *Ред.*

та между кабинета и парламента и предизвикателството му срещу парламентарния суверенитет бяха вторият мотив за това предложение, което отново застрашава да лиши кралицата от нейните „доверени слуги“.

За последните деяния и хитрини на *привържениците на административна реформа,* както и за машинациите на църковниците ще поговорим следващия път.

Написано от К. Маркс на 23 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 291, 26 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

* АНТИЦЪРКОВНО ДВИЖЕНИЕ. — ДЕМОНСТРАЦИЯ В ХАЙД ПАРК

Лондон, 25 юни. Стара, доказана от историята истина гласи, че отживели времето си обществени сили — сили, които номинално още притежават всички атрибути на властта, макар основите на тяхното съществуване вече отдавна да са прогнили, и продължават да вегетират, докато още преди обявяването за смъртта и откриването на завещанието наследниците вече са се скарали помежду си за наследството — още веднъж преди агонията правят последно усилие, преминават от отбрана към настъпление, вместо да се оттеглят от борбата, сами предизвикват към борба, като се опитват да направят най-крайни изводи от предпоставки, които не само са поставени под въпрос, но вече отдавна са осъдени от историята. Така постъпва сега английската олигархия. Така постъпва и нейната сестра-близнак — *църквата.* Предприемат се безброй опити за реорганизация вътре в англиканската държавна църква, както във „високата", така и в „ниската", опити да се уредят споровете с дисидентите[194], за да може по тоя начин да се противопостави една компактна сила на нечестивата маса на нацията. Бързо се провеждат едно след друго религиозни наказания. Благочестивият граф Шефтсбъри, известен по-рано като лорд Ашли, констатира с огорчение в камарата на лордовете, че само в Англия пет милиона души са се отдръпнали напълно не само от църквата, но и от християнството. „Compelle intrare"* — отговаря държавната църква. Тя предоставя на лорд Ашли и нему подобните дисидентствуващи, сектантствуващи и обхванати от

* — „убеди ги да дойдат" (евангелски израз). *Ред.*

истерия набожници лицемери да вадят за нея кестените от огъня.

Първа религиозна принудителна мярка беше Beer Bill*, който забрани да се отварят неделно време каквито и да било обществени увеселителни заведения, освен от 6 до 10 часа вечерта. Този закон бе прокаран контрабанда в края на заседанието при почти празна камара, след като благочестивите господа си купиха подкрепата на притежателите на големи лондонски бирарии с обещанието да продължат действието на патентната система, т. е. с обещанието да запазят монопола на едрия капитал. Сетне последва Sunday Trading Bill**, който сега мина на трето четене през камарата на общините и отделните точки на който току-що бяха обсъдени в камарата, която заседаваше като комитет[195]. За тази нова принудителна мярка бе също осигурена подкрепата на едрия капитал, тъй като в неделни дни търгуват само дребни бакалници, а големите магазини винаги са готови по парламентарен път да премахнат неделната конкуренция на бакалничките. И в двата случая имаме пред себе си заговор на църквата с монопола на капитала, и в двата случая религиозните наказателни закони са насочени против низшите класи за успокояване на съвестта на висшите класи. *Beer Bill* също тъй слабо засегна аристократическите клубове, както Sunday Trading Bill — неделните занятия на привилегированите класи. Работническата класа получава заплатата си в събота вечерта. Неделната търговия следователно съществува само за нея, само тя единствената е принудена да прави своите дребни покупки в неделя. И затова новият законопроект е насочен само против нея. В XVIII век френската аристокрация казваше: за нас Волтер, за народа литургията и десятъкът. В XIX век английската аристокрация казва: за нас благочестивите фрази, за народа християнските дела. Класическите светии на християнството бичуваха *своето* тяло в името на духовното спасение на масата, съвременните просветени светии бичуват *тялото на масата* в името на собственото си духовно спасение.

Този съюз на една развратна, разлагаща се, жадуваща за наслади аристокрация с църквата, съюз, който се опира в нечистите сметки за печалба на бирените магнати и на едрите търговци-монополисти, предизвика вчера такава *масова демонстрация* в Хайд парк, каквато Лондон не бе виждал от деня на смъртта на Георг IV, този „пръв джентълмен на Европа“. Ние

* — биреният закон. *Ред.*
** — законът за забрана на неделната търговия. *Ред.*

наблюдавахме тази демонстрация от начало до край и смятаме, че няма да преувеличим, ако кажем, *че вчера в Хайд парк започна английската революция.* Последните новини от Крим изиграха ролята на фермент, който повлия съществено върху тази *„непарламентарна“, „извънпарламентарна“* и *„антипарламентарна“* демонстрация.

Лорд *Роберт Гровнор,* автор на закона за забрана на неделната търговия, отговори със следните думи на упрека, че неговият закон е насочен само против бедните, а не против богатите:

„Аристокрацията в значителна степен се въздържа да обременява неделно време с работа слугите и конете си.“

В края на миналата седмица по всички стени на Лондон можеше да се види следният напечатан с едър шрифт плакат, издаден от *чартистите:*

„Новият неделен закон забранява четене на вестници, бръснене, пушене, ядене, пиене и всички видове консумация и почивка — физическа и духовна, — от които засега се ползват *бедняците.* В неделя след обед в Хайд парк ще се състои *на открито митинг* на занаятчии, работници и други представители на *„низшите слоеве“* в столицата, за да се убедим колко благочестиво аристокрацията спазва заповедта за почивния ден и колко се грижи тя да не обременява в този ден с работа слугите и конете си — виж речта на лорд Гровнор. Митингът се свиква в три часа на десния бряг на Серпентина“ (рекичка в Хайд парк), „по пътя за Кенсингтонските градини. Елате и доведете жените и децата си, за да могат те да извлекат полза от примера, който им дават *„по-добрите класи!“*

Трябва да се има предвид, че както за парижаните *Лоншан,* така за представителите на английската haute volée* пътят в Хайд парк край Серпентина е мястото, дето тя в следобедно време, особено в неделни дни, устройва преглед на разкошните си карети и премени и се кипри, яздейки на коне, придружена от множество лакеи. От приведения по-горе плакат може да се види, че борбата против попщината приема същия характер, както и всяка сериозна борба в Англия — характер на *класова борба* на бедните против богатите, на народа против аристокрацията, на „низшите“ класи против „по-добрите“.

Към три часа след обед на посоченото място — на десния бряг на Серпентина, на необгледните ливади на Хайд парк — се събраха около 50 000 души. Постепенно броят на събралите се, благодарение на притока на хора от левия бряг, се увеличи наймалко на 200 000. Можеше да се види как на малки групи ги изтикваха от едно място на друго. Множеството поставени констеб-

---

* — аристокрация. *Ред.*

ли явно се опитваха да лишат организаторите на митинга от онова, което бе искал Архимед, за да преобърне света — от опорна точка. Най-сетне една по-многобройна тълпа се закрепи на едно място и чартистът *Блай* се качи като председател върху малко възвишение в центъра на тази тълпа. Но щом той започна речта си, ето че полицейският инспектор Банкс, който се появи начело на 40 констебли, размахващи палки, им заяви, че паркът е *кралска* частна собственост и че тук не може да се провеждат митинги. Завързаха се непродължителни pourparlers*, през време на които Блай се опитваше да докаже, че паркът е обществена собственост, в отговор на което Банкс заяви, че той има съответна заповед да арестува Блай, ако той настоява на своето намерение. След това Блай се провикна под страшния ропот на тълпата:

„полицията на нейно величество заявява, че Хайд парк е частна собствеиост на кралицата и че нейно величество не желае да предостави земите си на народа за неговите митинги. Затова ние ще преминем на Оксфордския пазар.“

С иронични възгласи: „God save the Queen!“** тълпата започна да се разпръсва, за да премине по различни пътища на Оксфордския пазар. Но в това време *Финлен,* член на чартисткия Изпълнителен комитет[196], се спусна към едно отдалечено дърво. Последвалите го маси народ за миг го заобиколиха в такъв тесен и плътен обръч, че полицията се отказа да прави опит да проникне до него.

„Шест дни в седмицата ни потискат“ — каза той, — „а парламентът иска да ни отнеме трошицата свобода и в седмия ден. Олигархите и капиталистите заедно с лицемерните попове искат не за своя, а за наша сметка да получат *изкупление* за безсъвестното избиване на синовете на народа, принесени от тях в жертва в Крим.“

Ние напуснахме тази група, за да се приближим до друга, дето един оратор, проснал се на земята, държеше реч пред своята аудитория в това хоризонтално положение. Изведнаж от всички страни се чуха викове: „Към алеята, към каретите!“. Междувременно вече започнаха да се чуват оскърбителни насмешки по адрес на каляските и ездачите. Констеблите, които постоянно получаваха подкрепления от града, изтласкаха от пътя тълпата разхождащи се хора. По тоя начин с тяхно съдействие в разстояние на повече от четвърт час път, по двете страни на пътя, като се почне от Апсли-хауз по Ротен-роу край Серпентина до Кен-

* — преговори. *Ред.*

** — „Боже, пази кралицата!“ *Ред.*

сингтонските градини, се наредиха гъсти шпалири от хора. Приблизително две трети от публиката се състоеше от работници и една трета — от представители на буржоазията, всички с жени и деца. На актьорите по неволя — елегантни леди и джентълмени, членове на камарата на общините и на камарата на лордовете във високи парадни карети с ливрейна прислуга отпред и отзад, възбудени от портвайна, застаряващи господа на коне — този път не им беше до парад. Те преминаваха като подгонени през строя. Цял поток от насмешливи, закачливо-предизвикателни, оскърбителни думички, с които нито един език не е тъй богат, както английският, се изсипа скоро върху тях от двете страни. Тъй като концертът беше импровизиран, музикални инструменти липсваха. Затова хорът трябваше да използва собствените си възможности и се ограничи с вокална музика. И се получи един дяволски концерт от викане, осмиване, освиркване, дрезгави възгледи, тропот, ръмжене, рев, писък, стон, рязко провикване, крясъци и скърцащи звуци. Това беше музика, която можеше да доведе хората до безумие и да събуди чувства дори в камъка. Чудна смесица от взривове на истински староанглийски хумор и дълго сдържана кипяща ярост: Go to the church!" („Идете в църква!") — беше единственият членоразделен възглас, който можеше да се различи. Някаква леди, за да внесе успокоение, подаде от каляската един набожно подвързан prayer book (молитвеник). „Give it to read to your horses!" („Дайте на вашите коне да почетат това!") — загърмя в отговор хилядогласно ехо. Всеки път, когато конете, изплашени, се изправяха на задните си крака, ритаха, откъсваха се и излагаха на опасност живота на своя елегантен товар, насмешливите възгласи звучаха още по-гръмко, още по-застрашително и неумолимо. Благородни лордове и леди, между които графиня Гранвил, съпруга на министъра и председателя на Тайния съвет, бяха принудени да слязат от каляските и да се възползват от собствените си крака. Когато между шпалирите минаваха яхнали на коне почтени джентълмени, чието облекло, особено широкополите шапки, свидетелствуваше за особени претенции на благочестие, всички викове на ярост като по команда се превръщаха в неудържим силен смях. Търпението на един от тези джентълмени се изчерпа. Той направи като Мефистофел неприличен жест — изплези се срещу противника. „He is a word-catcher, a parliamentary man! He fights with his own weapons („Той е дърдорко, член на парламента, той се сражава със собственото си оръжие!") — се чу от едната страна на пътя. „He is a Saint! He is psalm singing!" („Той е светия, той пее псалми!") — се отзова другата страна. Междувременно бе съоб-

щено по градския телеграф на всички полицейски постове, че в Хайд парк назрява бунт, и им бе заповядано да се отправят към театъра на военните действия. През кратки интервали полицейски отряди дефилираха един след друг между двете стени от хора от Апсли хауз до Кенсингтонските градини, всеки път посрещани с народната песничка:

„Where are gone the geese?
Ask the police!"
(„Къде се дянаха гъските?
Запитайте полицията!"),

намекваща за известната кражба на гъски, извършена неотдавна от един констебъл в Клеркенуел. Този спектакъл продължи три часа. Само английски бели дробове са способни на такъв подвиг. През време на действието сред различните групи се чуваше: „Това е само началото!", „Това е само първата крачка!", „Ние ги ненавиждаме!" и т. н. Докато върху лицата на работниците можеше да се прочете израз на гняв, върху лицата на буржоата играеше такава блажена самодоволна усмивка, каквато още нито веднъж не сме виждали. На края възбуждението на демонстрантите се засили. Присъствуващите започнаха да размахват тояги, заплашвайки каретите, и нескончаемият шум от много гласове се сля в единен възглас: „You rascals!" („Вие, негодяи!"). Енергични чартисти и чартистки в течение на тези три часа обхождаха масите, раздавайки позиви, на които с едри букви бе напечатано:

„Реорганизация на чартизма! Голямо публично събрание ще се състои следващия вторник, на 26 юни, в помещението на литературния и научен институт на Фрайар-стрийт, Докторс-комоне. Събранието се свиква за избиране на депутати за конференцията по реорганизацията на чартизма в столицата. Вход свободен."

В по-голямата си част лондонската преса привежда днес само кратки съобщения за събитията в Хайд парк. Нито един вестник не е посветил на това уводна статия, с изключение на Палмерстоновия „Morning Post."

„Във висша степен позорни и опасни сцени" — пише този орган — „станаха в Хайд парк: открито оскърбление на закона и приличието, незаконна намеса чрез физическо насилие в областта на свободната дейност на законодателната власт. Опасността от повтаряне на тези сцени през следващата неделя трябва да бъде предотвратена."

Същевременно вестникът все пак обявява за единствен „отговорен" виновник за безредиците „фанатичния" лорд Гровнор, обвинявайки го, че предизвикал „справедливото негодуване на на-

рода". Като че ли парламентът не прие законопроекта на лорд Гровнор в три четения! Или може би благородният лорд също е въздействувал „чрез физическо насилие върху свободната дейност на законодателната власт"?

Написано от К. Маркс на 25 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 295, 28 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

РАЗЛИЧНИ СЪОБЩЕНИЯ

Лондон, 26 юни. Вчера на заседанието на камарата на общините г. *Отуей* стана от мястото си и запита:

„Възнамерява ли лорд Палмерстон да вземе някакви мерки, за да накара лорд Гровнор да оттегли своя Sunday Trading Bill?*" *(Възгласи на всеобщо одобрение.)*

Лорд *Палмерстон* отговори:

„Ако моят благороден приятел" (Гровнор) „е чул тези възгласи на всеобщо одобрение, мисля, че той ще бъде склонен да ги вземе под внимание" *(възгласи на одобрение).*

Както се вижда, масовата демонстрация в Хайд парк изплаши камарата на общините. Тя се отказва от законопроекта и прави bonne mine à mauvais jeu**. „Times" нарича неделните сцени в Хайд парк „велик акт на справедливо възмездие", законопроекта — продукт на „класовото законодателство," „мярка на организираното лицемерие" и се надсмива над „парламентарната теология".

Относно *злодеянието* при *Хангьо* първият лорд на адмиралтейството сър Чарлз *Уд,* съобщава, че той е получил нови донесения от адмирал Дъндъс. От тях следва, че от огъня на руситe са убити петима матроси и финландският капитан, ранени са и са пленени четирима матроси и двама финландци, пленени са, без да са ранени, трима офицери, четирима матроси и двама финландци. Адмирал Дъндъс изпратил писмо на губернатора в Хелзингфорс, в което изложил фактите и изявил най-решителен про-

* — законопроект за забраняване на неделната търговия. *Ред.*
** — весела физиономия при лоша игра. *Ред.*

тест против злодейския акт на обстрелване на лодка, която е пътувала под бял флаг. Дъндъс получил отговор, в който губернаторът извинява и до известна степен *оправдава* станалото. Той обяснява, че офицер и войници, според собствените им думи, *не са видели* белия флаг. Те били силно раздразнени, тъй като в редица *други случаи* кораби издигали руския флаг; освен това във вестници се съобщава за това, как английски кораби някъде *на друго място* използвали белия флаг, за да извършат измервания на морските дълбочини. Цялото оправдание следователно се свеждало до позоваване на непрозорливостта на руските войници и офицери. Във всеки случай вече признак на цивилизация е, че руски войници четат вестници и че вестникарски съобщения предизвикват у тях „силно раздразнение".

Асоциацията за административна реформа известява, че утре в Друри-Лейн се свиква нов митинг. Както и по-рано — вход за митинга с покани, а оратори назначени предварително. Пилат Понтийски питал: що е истина? Палмерстон пита: що е *заслуга?* Привържениците на административна реформа отговарят: заслуга на човека е годишният му доход*. Съобразно с това нашите реформатори извършиха промени вътре в своята организация. По-рано членовете на главния комитет — фактически самоизбрали се — трябваше привидно да се избират чрез гласуване на всички членове на Асоциацията. А сега член на главния комитет автоматически става всеки, който всяка година жертвува за Асоциацията 50 и повече фунта стерлинги. По-рано уговорката за десет гвинеи и за една гвинея се смяташе за достатъчна, за да бъде предпазено „движението" от опасността да проникнат в него плебейски елементи. Сега десетгвинеевите господа са смятани вече за достатъчно „почтени", а едногвинеевите напълно се преценяват като „mob"**. На плакатите, които съобщават за митинга, е написано буквално следното:

„Вход само с билети, издавани на членове на Асоциацията. Онези, които са внесли 50 фунта и повече, са членове на главния комитет, онези, които са внесли 10 гвинеи и 1 гвинея — членове на Асоциацията."

Така че правата на членовете вътре в Асоциацията се изчисляват по възходяща таблица на гвинеите. Безцеремонно се провъзгласява голото, с нищо неприкрито господство на гвинеите. Реформаторите от Сити издадоха тайната си. Това са агитатори! А и при това напоследък съдбата не твърде много им благоприят-

---

* Игра на думи: „Verdienst" означава „заслуга", а също и „доход", „печалба". *Ред.*

** — „простолюдие". *Ред.*

ствува. В парламента Дръмонд публично отправи срещу тях упрек в „системна аморалност“ и „корупция“. А какви илюстрации на чистоплътността на тяхната класа последваха като по команда една подир друга! Отначало „Lancet“ (медицинско списание) приведе доказателства, че за фалшифицирането и развалянето на всички видове стоки и хранителни продукти са виновни съвсем не само дребните търговци, а че с това обикновено се занимават и търговските фирми на едро. След това стана известно, че „почтени“ фирми на Сити са пуснали в обръщение фалшиви dock warrants*. И най-сетне големият fraudulente** банкрут на частната банка на Страън, сър Джон Пол и Бейтс, който се придружаваше с открита кражба на вложени ценни книжа. Последният случай научи и аристокрацията да цени „административния“ талант на господата от Сити, тъй като банката „администрираше“ преди всичко аристократическите гвинеи. Пострада Палмерстон, пострада маркиз Кланрикард, а адмирал Нейпир загуби почти цялото си състояние. *Църквата* също се лиши от немалка част от своите земни блага, тъй като господа Страън, Пол и Бейтс особено се славеха със своята светост, председателствуваха понякога събрания в Ексетер-хол, посветени на „покръстване на езичниците“, фигурираха между главните пожертвователи за дружеството „за разпространение на библията“ и влизаха в ръководството на „Съюза за поправяне на престъпниците“. Тяхната вяра им създаде кредит. Тяхната банка стана любима банка на духовните господа и на частните дружества. Но „административният“ талант на банкерите не пощади нищо: нито парите на вдовиците и сираците, нито дребните спестявания на матросите. Защо пък да не им се позволи да се разпореждат с „казионните пари“, към които те сега протягат ръка?

„Сред нас се забелязват сега такива симптоми — меланхолично се провиква „Daily News“, орган par excellense*** на реформаторите от Сити, — които показват, че няма да е нужно да се губи много време, за да се приведат случаи на твърде аморално поведение сред промишлените класи.“

Банкрутът на господа Страън и К° предизвика, разбира се, „run“**** на публиката към касите на частните банки от Сити, които до тоя момент бяха смятани за несравнено по-почтени от акционерните банки. Едрите частни банкери вече се виждат принудени „открито да поощряват“ взаимната периодична провер-

* — докови варанти (издадени от дока складови свидетелства). *Ред.*
** — злонамерен. *Ред.*
*** — предимно. *Ред.*
**** — паника. *Ред.*

ка на наличността на вложените при тях ценни книжа, както и да поканват чрез „Times“ своите клиенти да проверяват лично ценностите, които са поверили на банката. Друго едно обстоятелство, което беше твърде не на място и ненавременно за господа реформаторите от Сити: както е известно, един от кралете на Сити, *Ротшилд,* се намира като техен избраник в преддверието на камарата на общините; но в самото светилище той още не е допуснат, тъй като не желае да положи „клетвата на истински християнин“[197], а неговият колега лорд *Джон Ръсел* не иска да „реализира“ закона за евреите. И ето че вчера се изказа *Дънкъмб.* Научил, че според парламентарния акт от 1782 г. всеки депутат, който е сключил с правителството *след* своето избиране някакъв контракт за доставки, се лишава от мястото си в камарата на общините, както и че Ротшилд неотдавна е предоставил на хазната заем от 16 милиона ф. ст., Дънкъмб заяви, че на следващия ден вечерта той ще внесе предложение за назначаване на нови избори в Сити. Нещо повече. След Дънкъмб се изказва *Малинс* и внася аналогично предложение по отношение на *Линдси,* когото сър Чарлз Ууд през време на дебатите за реформа открито обвини, че сключвал с правителството контракти за доставки на кораби, а при това бил и си остава член на парламента. Целият този инцидент заслужава внимание не само защото са компрометирани такива лица — магнат от Сити и магнат измежду реформаторите от Сити. Той заслужава внимание още и с това, че напомня на публиката, че Пит, Персивал и Ливерпул, които пренебрегваха акта от 1782 г., си намираха опора вътре и вън от парламента именно в лицето на най-видни гешефтари от Сити, контрагенти на заеми и правителствени доставки. Тази финансова аристокрация — в онези времена по-продажна, отколкото при Луи-Филип — беше душата на антиякобинската война. Късайки златните ябълки на Хесперидите, финансовите магнати същевременно убеждаваха на прословутите митинги на Сити нацията, че тя

> „трябва да жертвува пари и кръв, за да спаси благословения покой на нашата свята религия от оскверняващите олтара французи, а себе си — от мрачното отчаяние на атеизма“.

По тоя начин в най-неподходящия момент се напомня на нацията, че Сити, който сега въстава против олигархията, е бил тъкмо разсадникът, в който тази олигархия е израснала и разцъфтяла като пищно цвете.

Написано от К. Маркс на 26 юни 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 297, 29 юни 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

ОТ СЕВАСТОПОЛ[198]

Противно на очакванията на публиката, пощата, която пристигна вчера сутринта с парахода „Пасифик", не съдържа подробен отчет за поражението, нанесено на войските на съюзниците при Севастопол на 18 юни. Ние наистина имаме някои сухи съобщения за броя на убитите и ранените през време на тази операция, които накратко засягаме по-долу. Вместо очакваните съобщения пристигна най-сетне подробното донесение на генерал Пелисие за завземането на Мамелон и каменоломната. Но и това донесение не дава ясна представа за плана на военните действия, към който се придържа човекът, фактически командуващ двестахилядната войска на съюзниците в Крим. Ако ние искаме да стигнем до някакъв извод по този въпрос, ще трябва по-скоро да се осланяме на отрицателните, отколкото на положителните данни. За да отгатнем как възнамерява да постъпи Пелисие, трябва да анализираме не толкова това, което той прави, колкото това, което не прави. Но да се върнем отново към завземането на Мамелон; някои особености на тази операция я правят достойна за разбор.

На 6 и 7 юни батареите на съюзниците водили обстрел по целия фронт. Докато на левия фланг на атаката (от Мачтовия бастион до Карантинния бастион) този обстрел имал само характер на демонстрация, на десния фланг на атаката (от Редан до Сапун-планина) той се провеждал сериозно. Тук външните укрепления на русите били подложени на особено силен обстрел. Вечерта на 7 юни, когато изглеждало, че огънят на руските батареи в значителна степен е подавен, а техните защитници доста-

тъчно отслабени, била дадена заповед за щурмуване. Французите трябвало да завземат с пристъп две различни позиции, образуващи две плата и отделени една от друга с овраг; англичаните трябвало да завземат едно плато, от двете страни на което имало оврази. Похватите, използувани от двете армии при подготовката за щурмуването, отразявали техните особености и традиции. Французите отделили четири дивизии — по две за щурмуване на всяка позиция. Така две дивизии били съсредоточени за щурмуване на Мамелон (Камчатския редут) и две за щурмуване на Сапун-планина. При това във всяко направление в първи ешелон се намирали две бригади, построени в колони за атака, и две бригади се намирали в резерв. Следователно за щурмуването се предназначавали осемнадесет батальона и също такова количество се намирало в резерв, което общо съставлявало най-малко 28 000—30 000 души. Такъв боен ред напълно съответствувал на уставите и традициите на френската армия, която при големи атаки винаги настъпва в колони, понякога може би твърде големи. На англичаните при също такъв боен ред биха били необходими за изпълнение на поставената пред тях задача две дивизии: две бригади за щурмуване и две в резерв. Но следвайки собствените си практически принципи, те отделили за щурмуването към 1 000 души, което представлява около два батальона, т. е. сили, едва ли равни и на половината от френската бригада. Несъмнено те са имали силен резерв. Но все пак там, където французите биха използвали трима души, англичаните са се ограничили с един човек. Това е отчасти следствие от английската система на настъпление в линеен строй, не в колона, а отчасти това се обяснява и с голямата упоритост на английския войник на отбранителни позиции. Трябва да се отбележи, че дори тези 1 000 английски войници са били хвърлени в бой не всички отведнаж; отначало атакували 200 души и завзели руските укрепления, след това в тяхна помощ били изпратени още 200 души, останалите настъпвали в същия ред. След това всички тези 1 000 английски войници, закрепили се на руските позиции, ги удържали, като отбили шест последователни атаки под непрекъснат фронтален и анфиладен огън на руските укрепления. На разсъмване повече от половината англичани били убити или ранени; но позицията била все още в техни ръце и отделни групи от тях дори неколкократно прониквали в Редан, преследвайки русите. Хиляда французи никога не биха могли да постигнат такъв успех. А хладнокръвната твърдост на английския войник под огън почти не знае граници; когато пък, както е било в онази нощ, ръкопашният бой почва да напомня на английския войник любимото му

развлечение — уличния бой с юмруци, — тогава той се чувствува в стихията си и с упоение се бие сам против шестима, без да мисли за опасността.

Като говори за атаката на френските войски, генерал Пелисие подробно ни разказва за участвувалите в нея бригади и полкове, намира за всяка част похвална дума; но характеристиката, която той дава на изходните позиции и на линията за атака на всяка колона, е много неясна, описанието на хода на операцията е твърде мъгляво и в донесението му напълно липсват данни за загубите. Сравнявайки това официално донесение с други съобщения, ние стигаме до извода, че французите са завзели Мамелон още при първата атака, преследвали са отстъпващите руси чак до Малахов курган и тук-таме са проникнали в този бастион, но са били изтласкани от русите; след това отново са загубили Мамелон, залегнали са около него в полукръг н най-после след повторна атака са го овладели. Волинският редут на другата страна на Килен-дере е бил завзет с малки загуби; борбата за Селенгинския редут, разположен зад него, макар и по-ожесточена, не може ни най-малко да се сравнява с боевете за Мамелон. Поради голямото число войски, хвърлени от Пелисие срещу атакуваните пунктове, и големите тежкоподвижни колони, в които те очевидно са се построили, французите, изглежда, са понесли много големи загуби. Фактът, че за загубите няма официални сведения, е достатъчно доказателство за това. Според нас няма да бъде преувеличение, ако ги определим на 1 500—2 000 души.

Що се отнася до русите, те са се оказали в трудно положение. Те не са могли да отделят за външните укрепления голям брой войници, защото това обричало тези войници на сигурно унищожение от огъня на противниковата артилерия още преди започването на щурма. Следователно те са могли да държат в тези редути само минимален брой защитници и е трябвало да разчитат на огъня на своята артилерия на Малахов курган и Редан, която е господствувала над местността, както и на действията на разположечите в крепостта резерви. На Мамелон те са имали два батальона — около 800 души. Но след като редутите са били завзети от противника, русите не са могли да си ги възвърнат и да се закрепят в тях както трябва. Те са разбрали, че обсадена армия може много бързо да загуби една от своите позиции, но не е тъй просто да си я възвърне. Освен това устройството на редута на Мамелон е било толкова сложно — неговите траверси и блиндажи образували нещо като импровизирани каземати, — че гарнизонът на редута, макар прекрасно прикрит за артилерийския огън, се оказвал почти безпомощен при щурмуване, тъй

като във всяка междина едва се помествали оръдие и оръдейна прислуга (оръдеен разчет). Затова щом оръдията се снемали от лафета, на пехотата, която трябвало да отбранява укреплението при щурмуване, не достигало място, за да създаде позиция, от която би могла да стовари върху щурмуващите колони едновременен масиран огън. Разчленена на малки отряди, тя не издържала натиска на щурмуващите и още веднаж доказала, че в случаите, когато руската пехота няма възможност да се сражава в големи маси, тя отстъпва на французите по бързина на действията и ориентировка в положението и не притежава отчаяната булдожка свирепост на англичаните.

След боевете на 7 юни настъпил десетдневен отдих, през време на който било завършено изграждането на траншеите и на съобщителните ходове, били набелязани позиции за батареите и докарани оръдия и бойни припаси. Едновременно с това съюзниците изпратили два разузнавателни отряда навътре в територията. Първият отряд, насочен към Байдар, който се намира на дванадесет мили от Балаклава, на пътя, водещ към Южния бряг, извършил само предварително разузнаване. А вторият отряд, насочен към Айтодор — на шест мили оттатък Чоргун на река Черная, — бил изпратен в необходимото направление. Айтодор е разположен на възвишението, което води към долината в горното течение на Белбек, а единствено по този начин, както вече отдавна посочихме*, може действително да се заобиколят руските позиции при Инкерман. Но да се изпрати натам разузнавателна колона и да не се завземе след това тази местност със значителни сили, да не се започнат незабавно операции, е означавало само да се накара противникът да бъде нащрек, като се покаже от коя страна го застрашава опасност. Възможно е, разбира се, местността около Айтодор да се е оказала труднопроходима, но ние се съмняваме в това; обаче дори в тоя случай предприетият маньовър твърде ясно е сочел намерение да се осъществи флангов обход на противника. Ако този флангов марш е можел да бъде използван като лъжлива операция, тогава всичко би било в ред, но ние сме убедени, че той трябва да представлява главна операция, и затова не е трябвало да се издава съществуването на такъв план, преди съюзниците действително да са пристъпили към неговото осъществяване.

Генерал Пелисие обаче, вместо да развие тези малки маньоври, се опитал да направи нещо съвсем друго. На 18 юни, годишнината на Ватерло, английските и френските войски съвместно

* Виж настоящия том, стр. 251—255. *Ред.*

щурмували руските позиции на десния фланг на атаката. Англичаните атакували Редан, французите — Малахов курган. Смятало се по тоя начин да се отмъсти за Ватерло, но за съжаление настъплението не сполучило. Съюзниците били отхвърлени с огромни загуби. Според официалните списъци тези загуби възлизат на приблизително 5 000 души, но като знаем добре, че френските сведения страдат от липса на правдивост, ние сме принудени да прибавим 50 процента. Тъй като още няма подробни сведения, засега не можем да засягаме тактическите особености на това сражение.

Сега трябва да разгледаме само неговото стратегическо и политическо значение.

Цялата европейска преса представя Пелисие като човек, който не може да бъде командуван по телеграфа от Париж и който без колебания постъпва така, както смята за нужно. Но ние имаме основания да се съмняваме дали в него се крие такова своеобразно вироглавство и нашите съмнения напълно се потвърждават от неговия опит „достойно“ да отмъсти за Ватерло с една съвместна победа на французите и англичаните. Подобна идея можеше да изхожда само от негово величество императора на Франция — човека, който тъй много вярва в дати, човека, който се старае непременно да отбележи всеки 2 декември с някакъв необикновен трик, човека, който заяви в камарата на перовете, че разплатата за Ватерло е негово специално призвание. Не може да има никакви съмнения, че Пелисие е получил най-строга заповед да отбележи пищно годишнината от сражението при Ватерло. И той носи отговорност само за начина, по който я е отбелязал.

Щурмуването на линията на укрепленията на Корабната страна, ние сме уверени в това повече от когато и да било — трябва да се признае за грешка. Но докато не опознаем Пелисие докрай, ще продължим опитите да намерим оправдание за онези негови постъпки, които при такова разстояние от мястото на военните действия могат да предизвикат съмнения. Възможно е санитарното състояние на Хераклейски Херсонес — към това обстоятелство ние още преди насочвахме вниманието на нашите читатели — да прави бързото завършване иа операциите върху това парче земя твърде желателно. Зловонните изпарения, които отделят 25 000-те разлагащи се трупове на хора и 10 000-те мъртви коне, излагат здравето на войниците през лятото на сериозна опасност. За другите страшни явления, на които можем да се натъкнем там, ние няма да говорим. Пелисие очевидно смята, че може за кратко време да изтласка руските от Южната страна, напълно да разруши крепостта, да остави само няколко души, които

да я пазят, а след това със силна армия да започне полеви действия. Ние изказваме това предположение, тъй като искаме да намерим поне някакъв разумен мотив в действията на този стар войник. Но ако това е така, значи той недооценява отбранителната способност на Севастопол. На времето ние изтъкнахме, че всеки опит да се развие успехът, постигнат на 7 юни, и да се започне щурмуване на самия град е обречен на провал*; нашето мнение се потвърждава от събитията. Ние писахме, че ключът за Севастопол се намира на север от Инкерман; сражението на 18 юни според нас доказва това.

И тъй, ние сме готови да признаем, че генерал Пелисие се е ръководел от напълно логични съображения, предпочитайки щурмуване на Корабната страна пред настъпателни операции в полето; същевременно трябва да признаем и това, че хората, които се намират на мястото на бойните действия, често са склонни да слагат в основата на своите изводи второстепенни факти и че Пелисие, както показва поражението на 18 юни, очевидно се е поддал на тази слабост; упоритият стремеж да се доведе замисленото дело докрай наистина показва сила на волята, но той същевременно говори и за слабост на интелекта, ако делото продължава да се върши криво-ляво, само защото вече е започнато. Пелисие може и да е прав в опита си да завземе Севастопол на всяка цена, но той безусловно греши, ако не вижда, че най-близкият път за Севастопол минава през Инкерман и позициите на отбраняващата Инкерман руска армия.

Ако армиите на съюзниците не се погрижат да се възползват незабавно от своето превъзходство, те доста скоро ще се окажат в твърде трудно положение. Русия отдавна признава необходимостта да увеличи числеността на своите войски в Крим. Сега такава възможност се представя благодарение на това, че е завършено комплектуването на резервните батальони на редовната армия, че е набрано опълчение и са организирани от него 200 батальона, и особено поради факта, че числеността на австрийската обсервационна армия е намалена на 180 000 души — останалата ѝ част или е пусната в отпуск, или е настанена във вътрешността на империята. В резултат на това в Одеса е била сформирана резервна армия, част от която, възлизаща на около 25 000 души, както казват, е разположена при Николаев, на разстояние дванадесет—петнадесетдневен марш от Севастопол. Говори се също, че две дивизии гренадири идат от Волиния. Ето защо към средата на юли, а може би и по-рано, руските ще могат отново да възста-

* Виж настоящия том, стр. 313—314. *Ред.*

новят своя числен превес, ако през това време на техните войски, противостоящи на съюзниците, не бъде нанесено решаващо поражение. Наистина съобщава се, че още 50 000 французи са на път към Тулон и Марсилия, за да бъдат натоварени на кораби, но те безусловно ще пристигнат твърде късно и едва ли ще могат да направят нещо, освен да попълнят загубите, понесени в резултат от боевете и болестите, които сега отново са се появили в лагера на съюзниците.

Операциите в Азовско море са нарушили един от пътищата за снабдяване на русите, но тъй като Днепър в значително поголяма степен от Дон служи като естествена водна артерия за доставяне на храни от житните райони на Русия, няма съмнение, че в Херсон има много жито — повече, отколкото е необходимо, за да бъдат изхранени русите в Крим. Оттам то може да се достави в Симферопол без особени усилия. И онзи, който очаква, че азовската експедиция незабавно и сериозно ще се отрази върху снабдяването на Севастопол с продоволствие, дълбоко греши.

Везните, макар наклонили се в недалечното минало в полза на съюзниците, могат отново да се върнат в положението на равновесие или дори да се наклонят в полза на техния противник. Изходът на кримската кампания съвсем не може още да се смята за решен, ако русите действуват бързо.

Написано от Ф. Енгелс около 29 юни 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4439, 12 юли 1855 г. като уводна статия и в „Neue Oder-Zeitung", бр. 301, 2 юли 1855 г.

Печата се по текста на вестник „New-York Daily Tribune", сверен с текста на „Neue Oder-Zeitung"
Превод от английски

К. МАРКС

РАЗЛИЧНИ СЪОБЩЕНИЯ

Лондон, 30 юни. Тъй като лорд Гровнор отказва да оттегли доброволно своя *Sunday Trading Bill*,* днес на най-оживените улици на Лондон се появиха плакати, които призовават за участие в нова грандиозна демонстрация в Хайд парк, определена за утре след обед. Поведението на камарата беше доста детинско, когато на въпроса на Гровнор — не е ли предизвикана внезапната промяна на мнението на мнозинството от депутатите от действията на mob** в Хайд парк — тя отговори с дружно No! No!***

В отговор на запитването на един торийски пер Панмюр мимоходом отбеляза, че министрите са издали *от името на кралицата* обръщение към армията, в което обявяват, че за определени корпуси и полкове — за онези, които се намират на театъра на военните действия в Крим — се определя значителна надбавка към заплатата не само за периода на сегашната им служба, но и за няколкото изтекли месеци, и се увеличават пенсиите. Засега е обявено за това само от името на кралицата; макар камарата на общините в това време да заседаваше, министрите не са ѝ съобщили нищо. Следователно министрите си присвояват правото, което според конституцията принадлежи изключително на камарата на общините — правото *да установяват размера на заплатата на войските.* Впрочем след няколко седмици или дни министрите все пак трябва да се явят пред камарата, за да получат санкция на обещаните надбавки, но обръщението изпревари вота на парламента.

* — законопроект за забрана на неделната търговия. *Ред.*
** — тълпата, простолюдието. *Ред.*
*** — не! не! *Ред.*

Ако камарата отхвърли искането за надбавки, тя ще влезе в конфликт с армията. Това е отговорът на заключението на комисията на Робък, че правителството носи отговорността за страданията на армията. Това е една от стъпките, предприети в насоката, дадена от принц Алберт.

Законопроектът на *Бувери,* който мина вчера на второ четене в камарата на общините, има важно значение за английското търговско законодателство. Досега в Англия всеки, който получаваше определен дял от печалбите на търговската фирма, се разглеждаше като съдружник и затова отговаряше *с цялото си имущество* за търговските задължения на фирмата. Съгласно законопроекта на Бувери, внесен от името на правителството, това действие на закона трябва да бъде отменено. Още по-важен е законопроектът на Бувери за *акционерните дружества.* Досега всеки член на такова дружество отговаряше не *само за сумата на стойността на своите акции,* но и *с цялото си имущество* за *всички задължения на дружеството.* Съгласно един от внесените законопроекти отговорността се ограничава със сумата на стойността на акциите на отделните акционери, но само в онези дружества, целият капитал на които възлиза най-малко на 20 000 ф. ст., учредителният договор за които е подписан от притежатели на акциите на сума не по-малка от 15 000 ф. ст., и ако при това внесената част от акционерния капитал е не по-малка от 20% от общата сума на капитала. Самата необходимост от подобни закони показва вече до каква степен законодателството се е намирало досега в ръцете на финансовата олигархия и как тази олигархия е успявала в първата търговска страна в света да подлага търговските споразумения на най-абсурдни и произволни юридически ограничения. Новият законопроект претендира, че претворява в дело принципа „да се поставят трудът и дребният капитал на равна нога (в търговското законодателство) с едрия капитал“. Но как се осъществява това? То се осъществява така, че акционерните дружества, чиито капитали представляват сума *по-малка* от 20 000 ф. ст., се изключват от сферата на привилегиите, предоставяни от закона, и продължават да се подлагат на предишните ограничения. Фактът, че едрият капитал не възнамерява да се задоволява с превъзходството в икономическите средства, с помощта на които той се бори успешно с конкуренцията на дребните капиталисти, и че в Англия той прибягва и до различни юридически привилегии и изключителни закони, най-убедително се доказва от английското законодателство за акционерните дружества и търговските дружества изобщо. Например още преди няколко години на никоя банка не се разрешаваше да има повече от 6 съдружници. Мина много време,

преди акционерните дружества да получат право да възбуждат искове и да отговарят в съда от името на своя управителен съвет. Но за да се ползват с тази привилегия, те трябва да бъдат зарегистрирани, т. е. инкорпорирани, а съгласно закона от 1837 г. инкорпорирането се осъществява само от кралската власт по искане на Board of Trade*; така че фактически само от милостта на Board of Trade зависи дали дадено дружество ще бъде инкорпорирано или не. Банки, благотворителни дружества, взаимоспомагателни дружества и други съвсем не попадат под действието на новия закон.

Един всекидневен вестник привежда днес следната *парламентарна статистика:* броят на избирателните окръзи възлиза на 327. От тези 327 окръга в зависимост от магнатите се намират: от 1 магнат — 9 окръга, от 4 магнати — по 8 окръга на всеки, от 1 магнат — 7 окръга, от 3 магнати — по 6 окръга, от 8 магнати — по 5 окръга, от 26 магнати — по 4 окръга, от 29 магнати — по 3 окръга; следователно 297 избирателни окръзи се намират в ръцете на 72 магнати. Броят на така наречените „независими" избирателни окръзи е само 30. Камарата на общините наброява 654 члена, от които 594 избрани от 297 зависими избирателни окръзи. Измежду тези 594 депутати 274 или имат преки роднински връзки с перовете, или принадлежат към аристокрацията.

Написано от К. Маркс на 30 юни 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 303, 3 юли 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

* — министерството на търговията. *Ред.*

К. МАРКС

ВЪЛНЕНИЯТА ВЪВ ВРЪЗКА СЪС ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ПО-СТРОГО СПАЗВАНЕ НА НЕДЕЛНИЯ ДЕН

Лондон, 2 юли. Демонстрацията против законопроекта за забраняване на неделната търговия бе повторена вчера в Хайд парк, но вече в по-голям мащаб, в по-застрашителна обстановка и с по-сериозни последици. Доказателство за това е мрачното възбуждение, което цари днес в Лондон.

Плакатите, които призоваваха да се повтори митингът, едновременно приканваха желаещите да се съберат в неделя в 10 часа сутринта пред къщата на благочестивия лорд Гровнор и да го придружат до църквата. Но благочестивият джентълмен още в събота вечерта напусна Лондон в закрита каляска, за да запази инкогнито. За това, че той е по-склонен да превръща другите в мъченици, отколкото самият да става такъв, свидетелствува вече обръщението му, напечатано във всички лондонски вестници, в което той, от една страна, настоява на своя законопроект, а от друга — се старае да докаже, че този законопроект няма нито смисъл, нито цел, нито значение. Неговата къща бе заета през целия неделен ден — само че не от псалмопевци, а от констебли на брой двеста души. Полицията завзе също и къщата на неговия брат, известния богаташ маркиз Уестминстер.

В събота сър Ричард Мейн, началникът на лондонската полиция, покри стените на Лондон с обявления, в които *„се забраняваше“* не само да се устройват митинги в Хайд парк, но и да се събират „големи маси“ от хора и да се изразява одобрение или неодобрение по какъвто и да е начин. Резултат от тази заповед бе това, че, даже според признанието на полицейския отчет, още в два и половина часа в парка се разхождаха 150 000 души от

различни съсловия и възрасти, и че масата на присъствуващите все повече и повече се увеличаваше, достигайки огромни размери, невиждани даже за Лондон. Лондончани не само пристигнаха в огромно количество, но и образуваха отново шпалири от хора по двете страни на пътя край Серпентина, този път по-гъсти и по-широки, отколкото миналата неделя. Не се яви само haute volée*. Общо се показаха може би 20 екипажа, главно малки кабриолети и файтони, които преминаваха безпрепятствено, докато техните по-пищни и по-внушителни събратя, с високи капри и сърмени ширити, бяха посрещани с предишните приветствия и с гръмоподобен хаос от звукове, чиито екове този път разтърсваха въздуха на една миля наоколо. Полицейските заповеди бяха отменени поради масовото струпване на хора и поради упражнението на дробовете на хилядогласния хор. Haute volée не се яви на бойното поле и с отсъствието си призна суверенитета на vox populi**.

Беше вече 4 часа и поради липса на обекти демонстрацията като че ли се превръщаше в безобидно неделно развлечение. Но не такава беше сметката на полицията. Нима тя трябваше да се отдалечи под общия смях, хвърляйки със съжаление прощални погледи към собствените си обявления, напечатани с големи букви и налепени пред входа за парка? А и при това тук присъствуваха нейните началници: сър Ричард Мейн и полицейските надзиратели Гибс и Уолкър на коне, инспекторите Банкс, Даркин и Бренан, движещи се пеша. Осемстотин констебли бяха стратегически съсредоточени, повечето скрити в здания и места за засади. Силни отряди бяха разположени наблизо като резерв. Къщата на главния надзирател на парка и постройките на барутния склад и на спасителната станция, разположени там, дето коларският път край Серпентина преминава в алея, водеща към Кенсингтонските градини, бяха превърнати в импровизирани блокхаузи със силни полицейски гарнизони, приспособени за приемане на арестувани и ранени. При полицейския участък на Вайн стрийт, Пикадили, стояха коли, готови да потеглят за бойното поле и да докарат оттам победените под сигурна охрана. Накъсо казано, полицията бе съставила план за военни операции, който предвиждаше по-„енергични действия“, както пише „Times“, отколкото „всеки от плановете, за които някога сме слушали за Крим“. Полицията се нуждаеше от окървавени глави и от арести, за да не изпадне изведнъж направо от героично положение в смешно. И затова, щом шпалирите от хора малко пооредяха и масите се разпръснаха на

* — аристокрацията. *Ред.*
** — гласа на народа. *Ред.*

отделни урупи по необгледното пространство на парка по-далечко от пътя, полицейските началници излязоха, яхнали на конете си, на средата на пътя, между двата шпалира, и започнаха да дават надясно и наляво предизвикателни нареждания уж за да защитят екипажите и ездачите. Но тъй като не се появяваха нито екипажи, нито ездачи и нямаше кой да бъде защищаван, полицията започна под „фалшиви предлози" да хваща отделни лица от тълпата и да ги арестува, и то за това, че те били pickpockets (джебчии). Когато броят на тези експерименти се увеличи, този предлог престана да внушава доверие и тълпата избухна в силни викове. Но веднага от засадата изскочиха отрядите констебли, извадиха от джобовете си палки и започнаха да бият хората до кръв, да хващат от тълпата отделни лица и да ги влачат към импровизираните блокхаузи (по тоя начин бяха арестувани 104 души). Лявата страна на коларския път се отделя от Серпентина само с тясна ивица земя. Чрез ловка маневра един полицейски офицер изтласка зрителите към самия бряг, заплашвайки ги да ги окъпе в студената вода. Някакъв човек, за да избегне полицейската палка, заплува през Серпентина към другия бряг, но един полицай го последва с лодка, залови го и триумфално го върна обратно.

Колко много се бе променил характерът на сцената от миналата неделя! Вместо парадните каляски — кални каруци, които непрекъснато препускаха от полицейския участък на Вайн стрийт до импровизирания затвор в Хайд парк и обратно до полицейския участък. Вместо лакея на каприте — констебъл до пияния каруцар. Вместо елегантните мъже и дами вътре в каретите — арестувани хора с разбити и изцапани с кръв глави, с разчорлени коси, с разкъсани дрехи, с оголено тяло, под охраната на подозрителни типове из средата на ирландските лумпенпролетарии, облечени в мундира на лондонските полицаи. Вместо поклащането на ветрила — свистене на обшитата с кожа палка (така наречен „truncheon" на констебъла). Господствуващите класи показаха миналата неделя своето великосветско лице, а този път — своето държавно лице. Зад гърба на любезно усмихващите се стари джентълмени, на модните контета, на знатните престарели вдовици, на красавиците, натруфени с кашмирови шалове и щраусови пера, благоухаещи в гирлянди от цветя и брилянти, стоеше констебълът с мушама за дъжд, с блестяща мушамена шапка и с truncheon. Това беше обратната страна на медала. Миналата неделя масите се сблъскаха с господствуващите класи в лицето на техни индивидуални представители. Днес тези класи се явиха във форма на държавна власт, закон, truncheon. Съпротива срещу тях този път би означавала въстание, а англичанинът трябва дълго и

бавно да бъде загряван, преди да въстане. Ето защо противодействието на демонстрантите общо взето се ограничи с прояви на неодобрение и недоволство, с освиркване на полицейските каруци, с отделни слаби опити за освобождаване на арестуваните; с предимно пасивна съпротива и с флегматична защита на полесражението.

Характерна е ролята, която поеха в тези сцени присъствуващите там войници, принадлежащи отчасти към гвардията, отчасти към 66-и полк. Те бяха представени в голям брой. От тях дванадесет гвардейци, някои с кримски медали на гърдите, се оказаха сред тълпа мъже, жени и деца, по която играеха полицейските палки. Един старец, неиздържал удара, падна на земята. „Лондонските stiffstaffs (ругателно прозвище за полицаите) са по-страшни, отколкото бяха русите при Инкерман!" — извика един от кримските герои. Полицията се опита да го задържи, но той веднага бе освободен под гръмките викове на тълпата: „Да живее армията!" Полицаите счетоха за благоразумно да се оттеглят. Междувременно се приближиха известен брой гренадири, войниците се построиха в редици и окръжени от масите, с предизвикателен вид започнаха да се разхождат из целия парк под виковете: „Да живее армията! Долу полицията! Долу неделният законопроект!" Полицаите стояха нерешителни, когато се появи един сержант от гвардията, който високо изказа своето възмущение от грубото им поведение, успокои войниците, а някои от тях придума да се върнат с него в казармата, за да избягнат по-сериозни сблъсквания. Но повечето войници останаха и тук, сред народа, без да се въздържат в изразите, дадоха воля на негодуванието си против полицията. Между армията и полицията в Англия отдавна има антагонизъм; и в този момент, когато армията е „pet child" (галеното дете) на народните маси, най-малко може да се очаква отслабване на този антагонизъм.

Говори се, че един старец, на име Ръсел, е умрял днес от получените от него рани. Шестима души се намират в болницата Сент-Джордж. През време на демонстрацията отново бяха направени опити да се проведат на различни места отделни митинги. На един от тях, при Албертгейт, отвъд пределите на първоначално заетата от полицията част на парка, някакъв неизвестен човек произнесе пред публиката приблизително следната реч:

„Хора от стара Англия! Събудете се, свестете се от вашия сън — иначе сте пропаднали завинаги. Оказвайте всяка неделя съпротива срещу правителството! Излизайте на демонстрации против църковния законопроект, както направихте това днес. Не се страхувайте да искате принадлежащите ви права, отхвърлете от себе си веригите на олигархическото потисничество и насилие.

Ако не направите това — сигурно ще бъдете смазани. Не е ли позор, че жителите на тази голяма столица, най-голямата в цивилизования свят, предоверяват защитата на своите свободи на някакъв си лорд Гровнор или на такъв човек като лорд Ебрингтон! Негова светлост изпитва потребност да ни закара в църквата и да ни направи религиозни чрез парламентарни актове. Напразно начинание! Кои сме ние и кои са те? Погледнете сегашната война! Не се ли води тя за сметка на производителните класи, за сметка на тяхната кръв? А какво правят непроизводителните класи? Те провалят всичко."

Както ораторът, така и самият митинг бяха, разбира се, прекъснати от полицията.

В Гринвич, близо до обсерваторията, лондончани също организираха митинг, на който присъствуваха 10—15 хиляди души. И този митинг също бе разгонен от полицията.

Написано от К. Маркс на 2 юли 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 307, 5 юли 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

СБЛЪСКВАНИЯ НА НАРОДА С ПОЛИЦИЯТА. — ЗА СЪБИТИЯТА В КРИМ[199]

Лондон, 6 юли. От понеделник насам до снощи Лондон беше свидетел на цяла редица сблъсквания между полицията и „mob"*, при което първата нападаше, действувайки с палките си, а втората отговаряше с камъни. На Малбъро-стрийт и съседните на нея улици ние наблюдавахме сцени, които живо ни напомниха Париж. Снощи в камарата на общините Дънкъмб внесе предложение за разследване на „подлото и жестоко" поведение на полицията миналата неделя. Масите възнамеряват да се отправят вдругиден към клубовете на Пел-мел[200]. Чартистите смятат да организират *въоръжено* (не със саби и пушки, а с работни инструменти и с тояги) шествие от Блякфрайърс бридж към Хайд парк със знамена и лозунги: „No Mayne law" („Долу законът на Мейн". В това съзнателно се влага двояк смисъл. Maine law, както е известно, е названието на американския пуритански закон, който забранява употребата на спиртни напитки, а Mayne — името на началника на лондонската полиция). От предишните съобщения** се вижда как стихийно възникнаха масовите демонстрации в Хайд парк. Вълнението след това се разрасна и засили поради предизвикателната грубост на полицията, началникът на която — сър Ричард Мейн — се показа достоен за ордена, който получи от Париж. В този момент обаче могат вече да се различат отделни партии, които се стремят да възбуждат движението на масите, да го ръководят и използват за по-нататъшните си цели. Тези партии са следните.

* — „тълпата", „простолюдието". *Ред.*

** Виж настоящия том, стр. 349—355, 370—374. *Ред.*

Първо, самото правителство. По време на пребиваването на Бонапарт в Лондон от стените като по магия изчезваха всички насочени срещу него надписи и изображения. А сега полицията оставя да висят по стените най-остри плакати. Всичко говори за таен замисъл: *предписаната отгоре* грубост на констеблите (полицаите), предизвикателните речи на адвокатите, които се обявяваха в защита на правителството пред съда на Малбъро стрийт, *противозаконното* използване на арестуваните на Treadmill[201], оскърбителният тон на официалните вестници, колебливите изказвания на членовете на кабинета в парламента. Може би на Палмерстон е бил нужен coup d'état* в миниатюр, за да запази своето правителство. Или са му потрябвали сериозни вътрешни безредици, за да отклони вниманието от Крим? Познавайки този самоуверен държавен деец, който под привидно лекомислие умее да скрива дълбока и студена сметка, ние го считаме — както Волтер счита Авакум — за „capable de tout"**.

Второ, привържениците на Асоциацията за административна реформа. Те се стремят да използват движението на масите отчасти за сплашване на аристокрацията, отчасти като средство да си спечелят популярност. Затова от *тяхно* име и в *техен* интерес *Балантайн* се изказа пред Police-Court*** на Малбъро стрийт като защитник на арестуваните миналата неделя. Затова привържениците на административна реформа откупиха вчера всички осъдени, като заплатиха вместо тях глобата. Затова *техните* вестници защищават „mob" (както правителственият вестник „Globe" нарича народа) и нападат полицията и правителството.

Трето, чартистите, чиито цели са известни на всички.

Появиха се най-сетне официалните и неофициалните съобщения за несполучливото настъпление на 18 юни. Публикуването на официалните телеграми бе отлагано няколко дни и, разбира се, не без причина. Събитията на 18 юни несъмнено представляват най-съвършен образец на глупостите и грешките, които тъй често се допускаха по източните въпроси.

Предните траншеи на французите се намирали на 400—500, а тези на англичаните — на 500—700 ярда от руските батареи. Това е тъкмо разстоянието, което атакуващите колони е трябвало през време на щурмуването да пробягат незащитени срещу огъня на русите и без огнева поддръжка на своята собствена артилерия; при бързо бягане всякакво подобие на боен ред неизбежно би било нарушено и войските биха се оказали безпомощни, намирайки

* — държавен преврат. *Ред.*
** — „способен на всичко". *Ред.*
*** — полицейския съд. *Ред.*

се под пушечния огън на противника в продължение на 3—5 минути — време съвсем достатъчно, за да бъдат напълно дезорганизирани. Само този факт е достатъчен да характеризира целия план на настъплението. Трябвало е да се започне с това, *напълно* да бъде подавен огънят на противника и с непрекъснат навесен огън *действително* да му се попречи да съсредоточи голямо количество войски в своите укрепления — без това не би могло да има и най-малък шанс за успех.

Русите като че ли правилно са разбрали плановете на съюзниците, стига само, както предполага Пелисие, да не са били осведомени за тях предварително. На 17 юни те само слабо отговаряли на огъня на съюзниците, държали през деня оръдията си укрити зад брустверите и изобщо взели такива предпазни мерки, които почти не им се оказали необходими при отблъсването на атаката на другия ден. През нощта оръдията били изнесени на позициите им, колоните и резервите, отделени за отбраната, заели своите места.

Първоначалният план, съгласуван между Пелисие и Раглан, се състоял в това, да бъде възобновен артилерийският обстрел призори на 18 юни и да бъде воден той с максимална сила в продължение на няколко часа, а после внезапно и едновременно да се започне щурмуване в седем колони. Една (френска) трябвало да бъде хвърлена срещу бастиона, разположен при Килен-дере, две (френски) — срещу укреплението Малахов, три (английски) — срещу Редан и една (английска) — срещу групата къщи и гробището, между Редан и края на вътрешното пристанище. Щом като изобщо се е предполагало да се извърши щурмуване, този план е бил доста разумен. В случай, че той се осъществеше, огънят на русите би бил подавен, а войските им, съсредоточени за отбрана, биха били разпръснати още преди да започне самото настъпление. От друга страна, и войските на съюзниците би трябвало да понесат загуби от огъня на русите през време на съсредоточаването им в траншеите, а защитниците вероятно скоро биха забелязали присъствието на колоните, предназначени за щикова атака срещу техните позиции. Но това би било най-малкото зло. При всички свои недостатъци първоначалният план е бил все пак най-доброто при дадените условия. Как този план е бил провален, как са рухнали сметките на Пелисие за лавров венец, как армиите на съюзниците са преживели под егидата на орела на реставрираната империя тази *„Балаклава на пехотата"* — за всичко това ще разкажем утре.

Сегашното лято като че ли носи на „светите хора" тежки изпитания. Първият банкер в Лондон, известният шеф на квакерите,

също толкова богат, колкото и благочестивият Гърни (син на Бунзен и женен за една от неговите дъщери), очевидно е силно компрометиран от злонамерения банкрут на Стренд. Този банкер шконтирал полица на Страън и С-ие на сума 37 000 ф. ст., знаейки, че споменатата фирма е банкрутирала, и с това ѝ дал възможност да мами публиката още няколко месеца, а самият той успял да се измъкне от трудното положение, без да загуби нищо. Мирската преса злорадствува по повод на това, че дори богоизбраните не са безгрешни.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс около 6 юли 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 313, 9 юли 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр 4447, 21 юли 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune"

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

ЗА ЩУРМУВАНЕТО НА 18 ЮНИ

Лондон, 7 юли. Вчера ние разгледахме първоначалния план на щурмуването, предприето от съюзниците на 18 юни. Късно вечерта на 17 юни Пелисие научил, че руситe възнамеряват да извършат на другия ден ново голямо настъпление срещу Мамелон. Би могло да се помисли, че Пелисие е трябвало да оцени това като истинска сполука, тъй като отбраната на Мамелон несъмнено е трябвало да издържи натиска на всякакви сили, каквито руситe са можели да хвърлят срещу него. В противен случай как би могъл Мамелон (наричан сега редут на *Брансон)* да служи като операционна база за щурмуване на Малахов курган? По тоя начин руситe, претърпявайки поражение при евентуално настъпление срещу Мамелон, биха се оказали пред съдбоносната необходимост да дадат второ сражение за Малахов курган; при такива обстоятелства успехът на настъплението срещу тази позиция е можел да се смята за осигурен. Но Пелисие е разсъдил другояче. Късно през нощта той отменил заповедта за бомбардировка и наредил щурмуването да започне в 3 часа сутринта. За сигнал трябвало да послужат три ракети. Англичаните били също уведомени за изменението на заповедта.

Цялото начинание завършило с това, с което трябвало да завърши — в съответствие със сентенцията на Наполеон, на истинския Наполеон, за съдбата на нерешителните и бездарни генерали: — „Ordre, Contreordre, Désordre“*. Половин час *преди* определеното време най-крайната на десния фланг колона на францу-

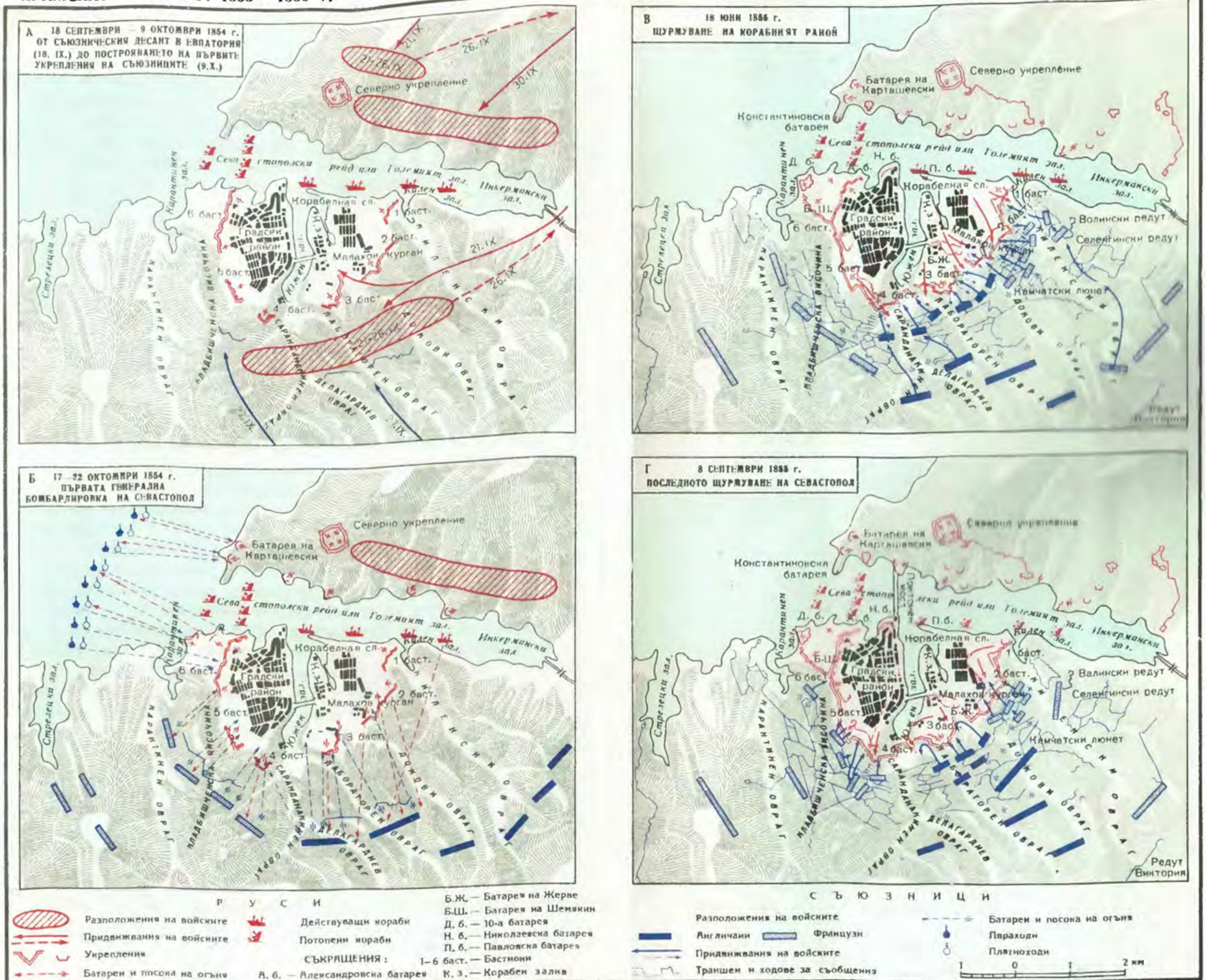
* — „заповед, контразаповед, безредие.“ *Ред.*

зите вече влязла в бой с противника. Дали са я въвлекли в бой руситe с привидна вилазка или, както твърди Пелисие, генералът е взел някоя френска бомба за сигнални ракети — засега не е съвсем ясно. Във всеки случай Пелисие е бил принуден да даде сигнал за настъпление преждевременно и колоните, все още търсещи определените им участъци в траншеите, трябвало да започнат настъплениe наполовина в безредие и отчасти не от изходните пунктове, които им били посочени. Средната колона на французите, която трябвало да заобиколи Малахов курган откъм фланга, изпълнила задачата си и проникнала в руските укрепления; но другите две колони не успели да си пробият път под изсипалия се върху тях град от картеч и куршуми. Всяка колона се състояла от бригада от четири батальона; втората бригада на всяка дивизия се намирала във втора линия, докато гвардията съставлявала общия резерв. Така че на разположение на командуващия имало около 4 дивизии, или 20 000 души. Войските от втората линия били хвърлени в подкрепа на първата атака, но безрезултатно. Най-сетне били вкарани в боя гвардейците, но и те били спрени, а след това — отблъснати. На разположение на командуващия останали само два батальона. Било вече осем и половина часът. Бригадата, която образувала средната колона, проникнала в руските укрепления, но била изтласкана от тях. Във всички пунктове французите били отхвърлени с големи загуби, а пресни сили нямало под ръка. Така безуспешно настъпвали и англичаните. Пелисие издал заповед за отстъпление, което според думите му било проведено „с достойнство“.

В участъка за атака на *англичаните* предните колони наброявали само 1 800 души всяка — с 1 000 по-малко, отколкото френските. От тези 1 800 души 1 000 се предназначавали за бой, а 800 души — за изпълнение на необходимите работи. Във втора линия зад всяка колона се намирал остатъкът от войските на бригадата, от която тя била отделена, в състав 1 200—1 400 души. В трета линия зад своите първи бригади били разположени вторите бригади на всяка дивизия. Най-сетне гвардейците и шотландските планински войски (първа дивизия) съставлявали общия резерв. Следователно от общото количество английска пехота, съсредоточена в района на операцията, се предполагало да бъдат хвърлени в първа атака само 7 200 души и от тях можели действително да вземат участие в боя само 4 000. Толкова малочисленият състав на първите колони се обяснява отчасти с традицията на британската армия, отчасти — с навика на англичаните да настъпват в разгърнат строй. Всички донесения дават възможност да се направи изводът, че англичаните и в този

КРИМСКАТА ВОЙНА от 1853 — 1856 г.

ОБСАДАТА НА СЕВАСТОПОЛ

п. э. „Картпроект" при УГК — София 1960 г.

Картно-геоприборна фабрика при УГК — София 1960 г.

случай са настъпвали в разгърнат строй, като без каквато и да е полза са се превърнали в добра мишена за картеча на противника. Трудностите, които са се обуславяли от построяването на войските в четири линии, разположени една зад друга в тесни и неподчинени на общите правила траншеи, от самото начало са създали голямо безредие, нанесли са щети и са щели да доведат до пълен хаос, ако борбата би придобила що-годе сериозен характер. Първата и третата колони (отдясно наляво) трябвало да заобиколят Редан откъм фланговете, а втората — да атакува неговия изпъкващ ъгъл, щом първата и третата колони постигнат целта си. Четвъртата — или най-лявата — колона трябвало да атакува по посока на края на вътрешното пристанище.

Когато бил даден сигналът, английските колони, както и френските, още се придвижвали към посочените им позиции. Първата колона все пак преминала отвъд бруствера на траншеите и веднага попаднала под убийствен картечен огън. Войските, чиито редове се смесили при изкачването по бруствера, не могли да се построят в боен ред. Командирът на тази колона полковник Ией извикал вече тръбача, за да му заповяда да даде сигнал за отстъпление, но тръбачът не бил намерен и войските продължавали да се движат напред в пълно безредие. Някои войници проникнали в завалите*, които ограждат Редан, но това не дало никакви резултати. По-голямата част от колоната веднага отстъпила, търсейки укритие в траншеите. Третата колона настъпила една-две минути по-късно. Тя се отклонила от набелязания път и атакувала Редан фронтално, вместо да го заобиколи откъм фланг. Тя се придвижвала бавно напред под убийствения град от снаряди, но строят ѝ бил нарушен и след няколко минути колоната отстъпила в пълно безредие. Така завършила атаката срещу Редан преди някоя част от сложните резерви на лорд Раглан да е успяла да се притече на помощ. Втората колона била тъй зашеметена от внезапното поражение на войските, които трябвало да я подкрепят откъм фланговете, че дори не излязла от траншеите. Единствено четвъртата колона успяла да се закрепи в гробището и в съседните къщи. Тук около 1 800 души се държали през целия ден; те не можели да се оттеглят, тъй като местността в тила им била открита и се намирала под кръстосания огън на русите. Тези англичани се сражавали, както могли, до 9 часа вечерта, а след това се оттеглили под закрилата на тъмнината. Загубите им възлизат на повече от една трета от целия състав. Така завър-

* — завал — вид противопехотно или противотанково заграждение. *Бълг. ред.*

шило голямото настъпление на Пелисие срещу Корабната страна. Решението за тази операция било взето набързо и още по-набързо — в най-последния момент — то било коренно изменено, а самата операция — проведена изключително бездарно. Прав е бил онзи руски офицер, който се обърнал към един свой английски колега по време на примирието на 19 юни с думите: „Вчера вашите генерали сигурно бяха пияни, когато заповядаха щурмуването.“

Написано от Ф. Енгелс около 6 юли 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 317, 11 юли 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4447, 21 юли 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung“, сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune“

Превод от немски

К. МАРКС

*ИЗ ПАРЛАМЕНТА: ПРЕДЛОЖЕНИЯТА НА РОБЪК И БУЛВЕР

Лондон, 11 юли. Предложението на Робък — да се изкаже порицание срещу всички членове на предишния коалиционен кабинет — ще бъде обсъдено, както е известно, следващия вторник. Докато в Бирмингам, Шефилд, Нюкясъл и на други места се организират многобройни митинги за подкрепа на предложението му и едновременно във всички кътчета на Лондон открито се събират подписи под петиции по този въпрос, членовете на парламента бягат към Париж, към Неапол, към именията си, за да избягнат гласуването. В стремежа си да спре това бягство, всякак поддържано от Палмерстон, Робък поиска вчера пълномощия за провеждане следващия вторник в камарата на общините един „Call". „Call" е стара парламентарна процедура, забравена от времето на дебатите за еманципацията на католиците. Тя се състои в това, че при откриване на заседанието се изброяват имената на всички членове на парламента. Неявилите се подлежат на арестуване от парламентарния пристав, трябва публично да се извинят пред събралия се парламент и им се налага определена парична глоба. Но камарата на общините с мнозинство от 133 гласа против 108 отказа на Робък да бъде приложена принудителната мярка „Call". Изобщо няма нищо по-характерно за английския парламент и за неговите печатни органи от отношението към предложението на Робък. Предложението изхожда не от член на „официалната" опозиция — и това е първият му порок. То е насочено не само против членовете на сегашния кабинет, но и против членовете на предишния кабинет. Затова то не е чисто партийна маневра. Това предложение обявява, че греховете на

предишното правителство още не се изкупват със създаването на ново правителство. То е предпоставката за предложение за привличане към отговорност — и в това се състои вторият голям порок на предложението. Официалната опозиция желае да води парламентарната борба, разбира се, само *„в рамките на смяната на министрите"*. Тя е далече от мисълта да води борба по въпроса за отговорността на министрите. Кликата на Outs* не по-малко ревниво се грижи за запазването на правителственото всемогъщество, отколкото кликата на Ins**. Изкуството на парламентарната борба се състои именно в това — в ръкопашната схватка да се удари не по длъжността, а само по човека, който в дадения момент я заема, и то да се удари така, че той да е в състояние да се изправи като *кандидат за министър* веднага след падането си като *министър*. Олигархията се увековечава не чрез постоянно запазване на властта в *едни и същи* ръце, а с това, че тя поред изпуска властта от едната ръка, за да я подеме веднага с другата. Затова торите са също тъй недоволни от предложението на Робък, както и вигите.

Що се отнася до *печата,* решаващото тук е позицията на „Times". Кой вестник най-гръмко ратуваше за учредяване комисията на Робък, докато тази комисия можеше да бъде използвана, от една страна, за да се предизвика смяна на министрите, и от друга — да се даде отдушник на обществените страсти? Но от момента, в който Робък отиде по-далече и опирайки се на резултатите от работата на своята комисия, започна да заплашва с порицание от страна на парламента на *всички* членове на коалиционния кабинет, кой вестник пази по-упорито мълчание от „Times"? Предложението на Робък за него не съществува, вчерашното произшествие в парламента във връзка с „Call" не го засяга, за митингите в Бирмингам, Шефилд и т. н. няма нито дума в неговите колони. Самият Робък, разбира се, не е Брут; от една страна, той виждаше колко скъпернически вигите плащаха за дългогодишната му служба, от друга — зад него стоят неговите избиратели. Той е представител на окръг със значителен брой избиратели, на които трябва да плаща с популярност, тъй като не може да плаща в брой. Най-сетне ролята на съвременен Уоруик, на парламентарен „създател на крале" не можеше да не се харесва на честолюбивия, но сега едва ли преуспяващ адвокат. Торите като опозиция не могат, разбира се, да водят борба против предложението на Робък по същия начин, както и вигите.

* — опозицията. *Ред.*

** — правителството. *Ред.*

Затова те се стараят да го изпреварят. В това е тайната на предложението на *Булвер* за произнасяне *вот на недоверие* към правителството въз основа на странните разобличения на лорд Джон Ръсел за Виенската конференция. Предложението на Булвер се върти изцяло „в рамките на смяната на министрите". Той изтръгва съдбата на правителството от ръцете на Робък. Ако неговото предложение мине, това ще означава, че торите са съборили вигите, а щом торите овладеят правителството, тяхното обикновено *„великодушие"* няма да им позволи да се възползват от своята победа и да поддържат по-нататък Робък. Но хитростта на торите дава едновременно възможност и на Палмерстон да прибегне до старите парламентарни похвати. Оставката на *Ръсел* — доброволна или принудена — парира предложението на Булвер, както Булвер парираше предложението на Робък. Оставката на Ръсел неизбежно би довела до падане на кабинета на Палмерстон, ако тя не би дошла чак в края на сесията. А сега, напротив, тя може да продължи съществуването на неговия кабинет. Ако това бъде така, значи нито един английски министър до Палмерстон не е използвал тъй ловко и тъй сполучливо ропота на народа, за да се натрапи на парламентарните партии, и дребните парламентарни интереси, фракции и формалности — за да се натрапи на народа. Той прилича на оня омагьосан старец, когото Синдбад-морякът съвсем не можел да свали от себе си, след като веднаж му е позволил да му се качи на раменете.

Написано от К. Маркс на 11 юли 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 323, 14 юли 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

*ИЗ ПАРЛАМЕНТА: ПРЕДЛОЖЕНИЕТО НА БУЛВЕР, ИРЛАНДСКИЯТ ВЪПРОС

Лондон, 13 юли. За хора, непосветени в тайните на юриспруденцията, е трудно да разберат по какъв начин в най-простите съдебни процеси неочаквано изпъкват правни въпроси, които възникват не от същината на даденото съдебно дело, а от предписанията и формулите на съдопроизводството. Умението на човека да оперира с тези правни формули го прави адвокат, както умението му да извършва църковни обреди го прави брамин. Както в процеса на развитието на религията, така и в процеса на развитието на правото формата се превръща в съдържание. Но ролята, която в съдилищата се играе от съдопроизводството, в законодателните органи се играе от дневния ред и регламента. Историята на аграрното законодателство показва, че старите римски олигархии, творците на извъртането в съдебния процес, първи са приложили извъртането в законодателната процедура. Но и в едното, и в другото отношение Англия ги е надминала. Техническите трудности при поставянето на едно или друго предложение в дневния ред, различните метаморфози, които даден законопроект трябва да претърпява, за да стане закон; правилата, които позволяват на противника на предложението да не го допуска да влиза в парламента, а на противника на законопроекта да не го пуска да излиза от парламента — всичко това образува неизчерпаем арсенал от парламентарни извъртания, интриги и тактически похвати. Все пак преди Палмерстон нито един английски министър не е успял да придаде на камарата на общините в такава пълна степен вид, тон и характер на Court of Chancery[202]. Където е безсилна дипломацията, той прибягва до извъртането.

В неговите ръце дебати във връзка с неприятно за него предложение се превръщат всеки път в предварителни дебати относно това, за кой ден трябва да бъдат насрочени истинските дебати, кога да се обсъди това предложение. Така беше с предложението на Милнер Гибсон, така беше с предложението на Лейард, същото става сега с предложението на Булвер. При претрупания дневен ред в края на сесията Булвер можа да избере за внасяне на своето предложение само такъв ден, когато камарата заседава като Committee of Supply[203], т. е. когато правителството предявява към камарата на общините искания за парични кредити. Обикновено за тази цел се определя петък. Впрочем зависи, естествено, от правителството *кога* да поиска пари от камарата на общините и следователно то решава кога камарата трябва да заседава като Committee of Supply. Палмерстон веднага заявн на Булвер, че той няма да ангажира петъка за Supply — такъв е техническият израз, — а ще го посвети на обсъждането на законопроекта за търговските дружества с ограничена отговорност. Нека Булвер сам търси „своя ден". Поради това миналия вторник Дизраели заяви официално, че в най-близкия четвъртък (вчера) той ще се обърне към камарата с искане да се пресече тази маневра. Палмерстон го изпревари. През време на вчерашното заседание той стана и при общ смях на камарата заяви, че, разбира се, не си е поставял за цел да отложи дебатите във връзка с предложението на Булвер за вот на недоверие и чрез технически спънки да попречи на достопочтената камара да произнесе своята присъда. Но допълнителните документи относно Виенската конференция, въпреки всички усилия, не могат да бъдат представени за разглеждане от членовете на камарата по-рано от утрешния ден, а как могат членовете на камарата да произнесат присъда, без да са се запознали с отнасящите се към делото документи? Той бил готов да резервира понеделника за обсъждане на предложението на Булвер. Дизраели подчерта, че „допълнителните документи" съвсем не са свързани с предложението на Булвер. Законопроектът за търговските дружества с ограничена отговорност е от известно гледище много важен законопроект. Но нацията желае преди всичко да знае следното:

„Носи ли кабинетът като цяло отговорност за своите действия, или и тук действува принципът на ограничената отговорност? Тя желае преди всичко да знае условията, при които съдружниците на фирмата от Даунгин-стрийт са вършили своята дейност."

Булвер заяви, че е съгласен дебатите да се отложат за понеделник. Ръсел на свой ред напразно се опитваше да използва този инцидент, за да отслаби и изопачи смисъла на направеното

от него миналия петък изявление. Но, както убедително доказва днешният брой на „Times“, това второ поправено издание дойде твърде късно. Вече в продължение на много дни вестникът влага цялото си изкуство в опитите си да спаси кабинета на Палмерстон за сметка на Ръсел и в това го подкрепя твърдо непретенциозният „Morning Advertiser“, чието доверие към Палмерстон се възстановява напълно всеки път, когато парламентът заплашва да го лиши от своето доверие. Междувременно Палмерстон спечели няколко дни за нова маневра. Как ловко използва той всеки такъв ден, показва ирландският row*, разиграл се вчера в камарата на общините.

Както е известно, вече в продължение на две години се протака в парламента разглеждането на три законопроекта, които трябва да уредят отношенията между ирландските поземлени собственици и арендаторите. Един от тези законопроекти установява размера на компенсацията, която арендаторът може да иска за извършените от него подобрения върху земята, в случай че поземленият собственик откаже да възобнови договора с него. Досега подобренията, които ирландските арендатори са извършвали (арендаторите почти всички са временни — за срок една година), са довеждали само до това, че са давали на поземлените собственици възможност след изтичането на срока на арендуването да повишават арендата. Следователно арендаторът или е губел фермата, ако се е отказвал да възобновява контракта при неизгодни условия, а заедно с нея и своя капитал, изразходван за подобренията, или е бил принуден да плаща на лендлорда лихви, свръх първоначалната рента, за подобренията, извършени от самия него с помощта на своя *собствен* капитал. Подкрепата на споменатите по-горе законопроекти беше едно от условията, които осигуриха на коалиционното правителство гласовете на ирландската бригада. Затова в 1854 г. тези законопроекти минаха през камарата на общините, но в камарата на лордовете при негласното съдействие на министрите те бяха отначало отложени за следващата сесия (1855 г.), а след това толкова изменени, че загубиха всякакъв смисъл, и в такъв изопачен вид са върнати в камарата на общините. Тук миналия четвъртък бе принесена в жертва пред олтара на поземлената собственост главната точка на законопроекта за компенсацията и ирландците, за свое учудване, забелязаха, че превес дадоха на техните противници отчасти гласовете на правителството, отчасти гласовете на лицата, непосредствено свързани с правителството. Яростната нападка на

* — скандал. *Ред.*

serjeant* Ши против Палмерстон застрашаваше да се излее в riot** от страна на „ирландския квартал“ на парламента, последиците от който тъкмо в този момент бяха опасни. Затова Палмерстон прибягна до посредничеството на Садлер, бивш член на коалиционния кабинет и маклер на ирландската бригада, и направи така, че завчера го посети депутация от 18 ирландски парламентарни дейци и се обърна към него със запитване — няма ли да използва той своето влияние, за да бъде отменено решението на парламента и при повторно гласуване да се прокара през камарата главната точка. Палмерстон, разбира се, се обяви готов на всичко, само и само да получи ирландските гласове в случай на вот на недоверие. Преждевременното разобличаване на тази интрига в камарата на общините даде повод за една от онези скандални сцени, които характеризират упадъка на олигархичния парламент. Ирландците имат над 105 гласа. Междувременно стана ясно, че тяхното мноизнство не е давало на делегацията на осемнадесетте никакви пълномощия. Изобщо Палмерстон вече не може да използва ирландците в период на правителствени кризи в такава степен, както по времето на О'Конел. С разпадането на всички стари парламентарни фракции „ирландският квартал“ на парламента също се разцепи, разпадна се на части. Във всеки случай този инцидент показва как Палмерстон използва спечеленото от него време за обработване на различните клики. Едновременно с това той очаква поне някакво благоприятно известие от театъра на военните действия, някакво малко събитие, което би могъл да използва, ако не от военно, то поне от парламентарно гледище. Подводният телеграф изтръгна от ръцете на генералите ръководството на войната и го подчини на дилетантските астрологически приумици на Бонапарт, както и на парламентарно-дипломатическите интриги. Оттук необяснимият и невиждан досега характер на втората кримска кампания.

Написано от К. Маркс на 13 юли 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 325, 16 юли 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

---

* — serjeant at law — кралски юрист. *Ред.*

** — бунт. *Ред.*

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ОСТАВКАТА НА РЪСЕЛ. — СЪБИТИЯТА В КРИМ[204]

Лондон, 14 юли. В нашата предпоследна кореспонденция* ние говорихме за *оставката на лорд Джон Ръсел,* принудителна или доброволна, като за fait accompli**. Тя дойде вчера след обед и трябва да се каже, че това е *синтетична* оставка: едновременно доброволна и принудителна. Работата е там, че Палмерстон доведе най-алчната за постове част от вигите под предводителството на Булвер до бунт на колене. Те заявиха, че ще бъдат принудени да гласуват за предложението на Булвер, ако Ръсел не подаде оставка. Безполезно бе той да се противи на това. Като не се задоволяваше с такъв подвиг, вероломното вигско простолюдие започна да събира в кулоарите на камарата на общините подписи за петиция до Палмерстон, молейки го да убеди кралицата да приеме вече подаденото от Ръсел прошение за оставка. Тези долни похвати могат да доставят на Ръсел във всеки случай едно удовлетворение: той е създал партия по свое подобие.

Оставката на човека, който, според думите на Уркарт, „обикновено държи ръцете си зад гърба, за да си осигури морална опора", едва ли би оказала някакво влияние върху съществуването на кабинета, ако мнозинството в камарата на общините не се хващаше жадно за всеки предлог, който дава на тази камара възможност да отсрочи деня на разпускането. А разпускане на камарата е неизбежно в случай, че предложението на Булвер бъде прието. Ако Палмерстон остане, въпреки вота на недоверие, той ще трябва да разпусне камарата; ако негов приемник бъде

* Виж настоящия том, стр. 385. *Ред.*
** — свършен факт. *Ред.*

Дерби, той ще трябва да направи същото. Но камарата едва ли е склонна да се принася в жертва пред олтара на отечеството.

Сър Джордж Грей учреди комисия за разследване на полицейските жестокости. Тя се състои от съдии от Лондон, Ливерпул и Манчестер и заседанията ѝ ще започнат идния вторник.

Ако в търговията времето е пари, във войната времето е победа. Да изпуснеш благоприятния момент, да не използваш случая да хвърлиш срещу врага превъзхождащи сили — значи да извършиш най-голямата грешка, възможна във войната. Тази грешка става двойно по-опасна, ако се прави не при отбрана, когато последиците от небрежността могат да бъдат отново поправени, а при настъпление, при нахлуване в територията на противника, когато подобна грешка поради невнимание може да предизвика гибелта на цялата армия. Всичко това са общоизвестни неща, които всеки прапоршчик смята за банална истина. При все това спрямо никое правило на стратегията или тактиката не се греши тъй често; и като че ли генерал Пелисие, този човек на стремителните действия, този „Маршал напред" на кримската армия, е призван да служи за нагледен пример на обикновено пренебрежение към тези общоизвестни положения.

Пътят за Севастопол минава през Инкерман към Северната страна на крепостта. Пелисие и неговият щаб знаят това по-добре от който и да е друг. Но за да завземе Северната страна, армията на съюзниците трябва да развие полеви действия, като използва главните си сили, да разбие русите, да обкръжи Северната страна и да отдели отряд, който да държи на разстояние руската полева армия. Подходящият момент за това е бил този, в който са пристигнали сардинският корпус и турците под командуването на Омер-паша. Съюзниците били по това време значително по-силни от русите. Но такова нещо те не направили. Били предприети експедициите към Керч и към Азовско море и редица опити за щурмуване на Севастопол. Полевите операции се свеждали само до рекогносцировки и разширяване на територията на лагера чак до входа към Байдарската долина. Сега най-сетне става ясно коя е била причината за това бездействие: *липсват транспортни средства* и затова съюзниците след петнадесетмесечна кампания както преди са приковани към морето, Камиш и Балаклава! Това е наистина чудно. Крим не е пуст остров някъде край Южния полюс. Той е област, в която източниците за продоволствие може и да са изчерпани, но която е способна и занапред да доставя голямо количество фураж, работен добитък и коли, стига само да са налице умение и смелост да се вземат те. Нерешителни и бавни придвижвания назад-напред на не пове-

че от няколко английски мили около Чорная не са, разбира се, средството, за да бъдат те доставени. Но ако дори съвсем не взимаме под внимание камилите, конете и арбите (колите), каквито има в Крим, то на европейския и азиатския бряг на Черно море има премного транспортни средства, които могат да се доставят с параходи в продължение на два дни. Защо прочее те не се реквизират за нуждите на съюзниците? Та нали русите на практика им дадоха добър урок как трябва да се действува. 3-и, 4-и и 5-и армейски корпуси на русите заедно с различни резервни дивизии пристигнали в Крим в такова време, когато съюзниците са се били отчаяли, че не могат да доставят провизии от Балаклава в траншеите. Войските отчасти били превозени през степите с коли и липсата на продоволствие при тях очевидно се чувствувала много силно. Защото местността при Перекоп в радиус 200 версти е много слабо населена. Но са били привлечени чрез реквизиция ресурси от по-отдалечени губернии, а нали за русите е много по-трудно да доставят коли в Крим от Екатеринослав, Полтава, Харков и др., отколкото за съюзниците да получават транспортни средства от Румелия и Анадол? Във всеки случай възможността за завладяване на Крим, в това число и Симферопол, била изпусната под предлог, че липсват транспортни средства. Сега положението се е променило. Русите са сформирали за Крим резервна армия в района между Одеса и Херсон. Ние можем да определим силата на тази армия само по войските, които са взети от Западната армия; те се състоят от 2-и армейски корпус в пълен състав и две дивизии гренадири. Общата численост на тази армия съставлява 5 дивизии пехота (82 батальона), 1 дивизия кавалерия (32 ескадрона) и 80 оръдия. Към това трябва да се прибавят пехотни и кавалерийски резерви. Така че ако се изключат загубите, понесени през време на прехода, числеността на армията, съсредоточена между Одеса и Перекоп и предназначена за Крим, може да се определи приблизително на 70 000—80 000 души. Челните ѝ колони понастоящем може би вече са преминали Перекоп и към края на юли съюзниците ще почувствуват присъствието им.

А какво ще могат да противопоставят на тези подкрепления съюзниците? Редиците им отново ще оредеят от холера и треска не по-малко, отколкото от различните опити за щурмуване. Британските подкрепления пристигат бавно — фактически отплуват много малко полкове. Тринадесетте хиляди души, за чието изпращане ние съобщихме неотдавна*, се оказаха правителствен блъф.

---

* Виж настоящия том, стр. 346. *Ред.*

А френското правителство заявява, че не възнамерява да изпраща нови дивизии, а ще изпрати само поделения от запасни части за попълване на загубите, понесени на бойното поле. Ако тези попълнения пристигнат своевременно, те едва ще са достатъчни, за да се доведе числеността на армията на съюзниците до онази, която тя имаше през юни, т. е. до 200 000 души, включително турците и сардинците. По-скоро числеността на армията няма да надмине 180 000 души, а русите в началото на август ще изкарат срещу съюзниците армия най-малко от 200 000 души, която заема при това добри позиции, разполага с местността в своя тил и владее Южната страна на Севастопол като плацдарм. Ако съюзната армия при тези условия бъде отново изтласкана върху тясното плато отвъд река Чорная, то, запълнено от такова огромно количество хора, това плато неизбежно ще се превърне в гробище.

Все пак времето за започване на кампания не е загубено. Най-подходящият момент наистина е изпуснат, но въпреки това едно смело придвижване напред дори сега би могло да осигури на армията на съюзниците по-обширно пространство за действия. Но съюзниците очевидно не възнамеряват да използват тази възможност.

За оправдание на Пелисие може би трябва да се добави, че общественото мнение — както в Лондон, така и в Париж — търси и намира причината за цялата misère* на втората кримска кампания в намесата на Луи Бонапарт, този генерал от разстояние.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 14 юли 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 327, 17 юли 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4452, 27 юли 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune"

Превод от немски

---

* — несполука. *Ред.*

К. МАРКС

ОСТАВКАТА НА РЪСЕЛ

Лондон, 17 юли. Оставката на Ръсел, независимо от това, дали тя е доброволна или принудена, парира предложението на Булвер, както по-рано Булвер парира предложението на Робък. Това мнение, изказано от нас в кореспонденцията от 11 юли*, напълно се потвърди на вчерашното заседание на камарата на общините. Има един стар вигски афоризъм — че „партиите приличат на охлюви, при които главата се привежда в движение от опашката". Сегашният вигски кабинет напомня по-скоро полип; той като че ли се развива благодарение на ампутация, лесно преживява загубата на членовете си, на главата си, на каквото искате, само не и на опашката. Ръсел наистина не беше глава на кабинета, но беше глава на партията, която образува кабинета и която се представлява от този кабинет. Бувери, вице-президентът на Board of Trade**, представлява опашката на вигския полип. Той направи откритието, че трябва да се обезглави вигското тяло, за да се запази животът на вигското туловище, и съобщи за това откритие на Палмерстон от името и по поръчение на вигската опашка. Ръсел даде вчера израз на своето „презрение" към тази опашка. Дизраели дълго измъчваше Бувери със своята „физиология на приятелството" и с описание на природата на различните видове, при които се обособява родовата същност, известна под названието *„приятел"*. Най-сетне опитът на Бувери да се оправдае — той и опашката отблъснали Ръсел в името на спасението на самия Ръсел — завършва жанровата картина на тази партия от кариеристи.

* Виж настоящия том, стр. 385. *Ред.*

** Министерството на търговията. *Ред.*

Докато естествената глава на партията на вигите се оказа следователно отрязана, нейната узурпирана глава — лорд Палмерстон — още по-здраво прирасна към туловището. След падането на Абърдин и Нюкясъл Палмерстон използва Гладстон, Греъм и Херберт, за да влезе във владение на наследството на коалиционния кабинет. След оставката на Гладстон, Греъм и Херберт Палмерстон използва лорд Джон Ръсел, за да образува чисто вигски кабинет. Най-сетне той използва вигската опашка, за да се отърве ловко от лорд Ръсел и да стане по тоя начин диктатор в кабинета. Всяка от тези метаморфози беше етап по пътя към образуването на чисто Палмерстонов кабинет. От изявленията на самия Ръсел научаваме, че той много пъти е подавал до Палмерстон писмена молба за оставка, но Палмерстон всеки път го убеждавал да оттегли молбата си. По същия начин Палмерстон убеждавал кабинета на Абърдин с всички средства да противодействува на следствената комисия на Робък. И в двата случая той имаше еднакъв успех и преследваше една и съща цел.

Предложението на Булвер беше тъй тясно свързано с личността на Ръсел, че то само по себе си отпадна, щом corpus delicti* — Ръсел — изчезна от кабинета. Това принуди Булвер да заяви, че оттегля предложението си. Но той не можа да устои срещу изкушението да произнесе реч, с която да обоснове предложението си, като забрави, че самото предложение, което той обосноваваше в речта си, вече не съществуваше. Палмерстон използва създалото се неловко положение. Щом бе обявено, че борбата няма да се състои, той незабавно зае поза на гладиатор и започна да се държи неприлично, кресливо и самонадеяно; но Дизраели така го нахока заради това, че дори този съвършен комедиант — за което говореше изразът на лицето му — не можа да запази обикновеното си, пълно с цинизъм спокойствие. Но най-важното в отговора на Дизраели беше следното изявление:

„Аз зная, че възгледите, с които лорд Ръсел пристигна от Виена, бяха посрещнати благосклонно не само от мнозинството, но дори и *от всички негови колеги,* и че само *непредвидени от тях обстоятелства* попречиха планът на благородния лорд да бъде приет с радост и единодушно. Говоря тъй, защото имам достатъчни основания за това. Говоря за това със същата увереност, с която говорих преди един месец и половина за двусмислените изявления и нерешителното поведение на правителството; последвалите събития потвърдиха правотата на моите твърдения. Казвам с увереност, че преди още да свърши настоящата сесия на парламента, камарата ще има в ръцете си доказателствата за тези твърдения."

* — съставът на престъплението, съвкупността от доказателствата за престъплението. *Ред.*

„Обстоятелствата, за които намекваше Дизраели, бяха, както стана ясно от речта му, „пречките, създавани от френска страна". Дизраели посочва, че предназначената за ползване в парламента кореспонденция на Кларендон е в противоречие с тайните инструкции на правителството. Дизраели завърши речта си със следните думи:

„В страната съществува мнение, че основната вина е в лошото ръководство на нашите работи. Появява се чуждестранен документ" (циркулярът на Буол); „възбуждението сред народа расте, народът мисли, обсъжда, представители на народа внасят в камарата запитвания. И какво става? Най-видният от вашите държавни дейци не се осмелява дори да влезе в полемика с онези, които поставят такива въпроси. Той тайнствено изчезва. Но кой се осмелява да стори това? Първият министър на нейно величество. Министърът говореше тази вечер в камарата с такъв тон и допускаше такива изрази, които са съвсем недостойни за неговото положение и при това не се предизвикваха от нищо и които ме убедиха, че ако честта и интересите на страната и занапред останат поверени нему, това ще доведе само до печалното положение, че честта ще бъде унижена, а интересите — *предадени.*"

Робък надмина Дизраели по рязкост на изразите: *„Аз искам да зная — кой сега е предател в кабинета?"* Отначало такива бяха Абърдин и Нюкясъл. След това Греъм, Гладстон и Херберт. След това Ръсел. Кой е sequens*?

Междувременно положението на човека, който по-рано тайно ръководеше коалицията, а сега официално възглавява правителството, значително се заздрави. Ако до завършването на сесията бъде изразен по някакъв повод вот на недоверие, което е малко вероятно, той ще разпусне парламента. При всички обстоятелства той има на разположение още шест месеца, през които може да ръководи пълновластно външната политика на Англия; и няма да го безпокоят при това нито шумът, нито мнимите схватки в камарата на общините.

Написано от К. Маркс на 17 юли 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 333, 20 юли 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

* — следващият. *Ред.*

К. МАРКС

В ПАРЛАМЕНТА

Лондон, 18 юли. Неизбежно следствие от бурното, шумно, оживено вечерно заседание на камарата на общините на 16 юли беше една обща вялост, отпуснатост и апатия. Правителството, посветено в тайните на парламентарната патология, разчиташе да използва това настроение, за да попречи да се гласува по предложението на Робък, и не само да попречи да се гласува, но и да попречи да се развият дебати. Макар че към полунощ, вече преди самото закриване на заседанието, в камарата за миг настъпи тишина, която като че ли подканяше министрите да се обяснят, и въпреки че от всички страни неведнъж се чуваха гласове, които искаха обяснения, просто нито един член на правителството не взе думата. Кабинетът упорствуваше в стоическо мълчание, давайки възможност на представителите на маркиз Ексетер, на представителя на лорд Уорд и подобни на тях заместник-перове между членовете на камарата на общините да потапят достопочтената камара в нескончаема мътилка, пребиваването в която Данте изобразява в своя *„Ад"* като вечна участ на равнодушните[205]. Към предложението на Робък бяха внесени две поправки — на генерал Пил и на полковник Едер; и двете бяха направени от името на военни, и двете се свеждаха до обходни маневри. Поправката на Пил иска камарата да постави на гласуване „предварителния въпрос"[206], т. е. не се изказа нито за, нито против основното предложение, като по този начин отбягна да даде какъвто и да е отговор на въпроса на Робък. Полковник Едер иска да бъде одобрена „политиката, съобразно с която бе предприета експедицията към Севастопол", и призовава „да се придържаме

твърдо към тази политика". Той парира следователно предложението на Робък за осъждане на лошото ръководство на кримската експедиция с похвала за доброто начало на тази експедиция.

Кабинетът се въздържа от каквото и да е изявление във връзка с това, коя от поправките ще бъде възведена в ранг на правителствена поправка. Той очевидно искаше да си състави представа за настроението на камарата, преди да се скрие или заедно с генерал Пил зад въпрос без отговор, или заедно с полковник Едер зад отговор без въпрос. Най-сетне стана очевидно, че камарата е изпаднала в полусънното състояние, което тъкмо се очакваше от Палмерстон. Той веднага изпрати на трибуната най-незабележимия член на кабинета, сър Чарлз Ууд, който именно обяви поправката на Пил за правителствена. След това Палмерстон, подкрепен от викове: „гласуване! гласуване!" от пейките, на които седяха приближените нему депутати, взе думата и изрази „надежда, че камарата веднага ще вземе решение". Той смяташе, че е успял „да задуши" Робък и дори да го лиши от почетната роля на инициатор на „големи дебати", на парламентарен двубой. Но на гласуването се противопостави не само Дизраели. Със своята обикновено подчертана сериозност стана от мястото си *Брайт:*

„Правителството искаше очевидно чрез измама да се отърве от обсъждания въпрос и затова до полунощ се въздържаше от каквото и да било изявление. А при това от всички въпроси, които бяха предлагани по-рано на вниманието на камарата на общините, този въпрос е най-важният. Дори и ако дебатите продължаваха цяла седмица, страната само би спечелила от това."

Принуден по тоя начин да се съгласи да бъдат *отложени* дебатите, Палмерстон трябваше да се откаже от своя първоначален план за кампанията. Той претърпя поражение.

Голямо достойнство на речта на Робък беше нейната краткост. Просто и ясно, не като адвокат, а като съдия, обосноваваше той своята присъда; така и трябваше да говори той, тъй като беше председател на следствената комисия. Той очевидно трябваше да се сблъска със същите препятствия, които попречиха на флота на съюзниците да влезе в Севастополското пристанище — *с потопените кораби:* с абърдиновци, хербертовци, гладстоновци, греъмовци и други. Само като ги преодолееше, той можеше да се добере до Палмерстон и до другите, *надживели ги,* членове на коалиционния кабинет. Те му преграждаха пътя към сегашния кабинет. Робък се опита да ги отстрани чрез комплименти, като заяви, че Нюкясъл и Херберт трябва да бъдат похвалени за усърдната им служба, както и Греъм. Освен това заради греховете

си, извършени поради недостатъчно познаване на работата, те вече са наказани с изгонването им от Даунинг стрийт. Въпросът е сега да се добере до ненаказаните още грешници. Та до това всъщност се и свежда неговото предложение. Особено нападна той Палмерстон — не само като един от обвиняемите, но преди всичко като човек, на когото бе подчинена милицията. За да вкара своето предложение в традиционните парламентарни рамки, Робък явно го лиши от острота. Приведените от защитниците на правителството аргументи бяха толкова безсъдържателни, че приспивната форма, в която те бяха изказани, оказа наистина благотворно въздействие. Показанията на свидетелите не са достатъчно пълни — крещяха те. Вие ни заплашвате с остракизъм — крещяха другите. Стари работи — заяви лорд Сесил. Защо пък да не бъде осъден със задна дата също и сър Р. Пил? Всеки член на кабинета отговаря за всички действия на кабинета изобщо, но нито един не отговаря за нещо поотделно — каза „либералният" Филимор. Вие излагате на опасност съюза с Франция, вие искате да учредите съд над френския император! — заяви Лоу (от „Times"), а зад него и Джеймс Греъм. Греъм, като човек с чиста съвест, обяви дори, че е недоволен от „чистото отрицание" на генерал Пил. Той настоява за вердикт на камарата: „виновен" или „невиновен" — него не го задоволява формулата „Not proven" (не е доказано), въз основа на която шотландски съдии отказват да водят процес по съмнителни криминални дела. Искате ли да внедрите в практиката остарялата и непарламентарна формула — „възбуждане на обвинение" (impeachment[207])? За всичко е виновна пресата, виновно е общественото мнение. Именно то подтикна министрите да предприемат експедиция в неблагоприятно време и с недостатъчни средства. Ако осъждате правителството — вие трябва да осъдите и камарата на общините, която го подкрепяше! И най-сетне — апологията на сър Чарлз Уд: ако Робък оправдава даже Нюкясъл, Херберт и Греъм — как може тогава да обвинява *нас*? Ние бяхме *нищо* и не отговаряме *за нищо*. Така говореше Уд, „с тягостно съзнание за собственото си *нищожество*".

Написано от К. Маркс на 18 юли 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 335, 21 юли 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ВОЙНАТА

Ако съдим по последните съобщения, във военните действия в Крим е настъпило затишие. Нямало е вече опити за щурмуване, оръдията почти през всичкото време са мълчали. Ако между двете линии на укрепленията не се е водела постоянна пушечна престрелка, ако съюзниците не са се придвижвали чрез прокарване на траншеи и минни галерии все по-близо до Малахов курган, ако русите не са предприемали от време на време вилазки, би могло да се помисли, че военните действия са прекратени напълно. Но това не е нищо друго освен затишие пред буря и сега бурята вероятно вече се е разразила. Има всички основания да се предполага, че при Севастопол е станала схватка, по-жестока от тази при Инкерман и на Мамелон или от щурмуването на 18 юни.

И наистина август трябва до известна степен да реши изхода на кампанията. По това време повечето — ако не всички — руски подкрепления вече ще пристигнат на фронта, а редовете на съюзниците неизбежно ще оредеят поради болестите. Най-многото, което те ще могат да направят, е да удържат позициите си на Херсонеското плато. От мисълта да бъде завзета Южната страна на Севастопол през тази година се отказа сега и английската преса. На съюзниците им остава само да разчитат на пълно разрушаване на Севастопол на части и ако те действуват тъй бавно, както досега, обсадата по своята продължителност ще може да се сравнява с обсадата на Троя. А между това няма основания да се надяваме, че те ще изпълнят стоящата пред тях задача с ускорено темпо, тъй като почти официално се заяви, че порочната

система, към която са се придържали досега, ще се запазва упорито и занапред. Кримският кореспондент на парижкия вестник „Constitutionnel“, човек, който заема висок пост във френската армия — както се смята, това е генерал Реньо дьо Сен-Жан д'Анжели, командуващ гвардията, — заяви, че публиката напразно прави всевъзможни предположения относно полевите действия и евентуалното обкръжаване на Северната страна на Севастопол. При сегашните условия, казва той, това не може да се направи без снемане на обсадата и без отстъпване цялото плато на руситe; и затова е било решено колкото може по-силно да се бомбардират атакуваните по-рано позиции и да се постигне пълното им разрушаване. Трябва да се каже, че на съобщенията, които се съдържат в тази кореспонденция, може напълно да се вярва, тъй като има всички основания да се смята, че френският император не само санкционира, но дори поправя всички съобщения, които изхождат от този източник, преди те да се публикуват. При това към Реньо той показва особено разположение.

Не е трудно да се предвиди до какво ще доведе всичко това. Руската армия в Севастопол и около него се състои сега от 3-и и 4-и корпуси, две дивизии от 5-и и една дивизия от 6-и корпус, както и морска пехота, матроси, местни войски, казаци и кавалерия, което представлява армия от 180 батальона, или 90 000 души пехота и 30 000 — артилерия и кавалерия, като не се смятат около 40 000 болни и ранени. Дори френският вестник „Moniteur“ изчислява бойните сили на русите на 110 000 души. Освен това целият 2-и корпус (50 батальона, 32 ескадрона, 96 оръдия) и две дивизии гренадири с една кавалерийска дивизия (24 батальона, 32 ескадрона, 72 оръдия) са на път за Севастопол или вече го наближават. Те представляват допълнителна бойна сила от 55 000 души пехота, 10 000 — кавалерия и казаци, и 5 000 — артилерия. Така че в най-близко бъдеще русите ще съсредоточат армия от най-малко 175 000 души, т. е. значително повече от онова, което е останало на съюзниците след загубите, които те неотдавна понесоха в боевете и от болестите. С такива сили русите в най-лошия случай ще могат да удържат позициите си, още повече че те имат възможност постоянно да сменяват преуморените войски на гарнизона, като на тяхно място изпращат свежи сили. Това безспорно е най-малкото, което може да се очаква от тях.

Съюзниците, напротив, не могат да разчитат на получаване на подкрепления в такова количество. Понастоящем те имат 21 дивизии пехота (12 френски, 4 английски, 3 турски, 2 пиемонтски), или около 190 батальона; три дивизии кавалерия (по една френска, английска и турска), или около 60 ескадрона, и съответен

брой оръдия. Но тъй като батальоните на съюзниците и особено техните ескадрони са понесли през време на кампанията големи загуби, общата численост на съюзническите войски няма да надмине 110 000 пехота, 7 500 — кавалерия и 20 000—25 000* души артилерия, обозни войски и годни за служба нестроеваци. Но ако силите на воюващите страни до пристигането на руските подкрепления напълно са се уравновесявали взаимно, то с пристигането им превесът очевидно ще бъде не на страната на съюзниците. Всички изпратени по-преди, както и изпращаните сега подкрепления на съюзниците представляват отделни поделения от запасните части и служат за попълване на действуващите в Крим батальони и ескадрони и — ако се вярва на съобщенията в пресата — те не са особено значителни. Междувременно, както съобщават, три дивизии са на път за Марсилия и Тулон, където се събират параходи, а в Англия предназначените за изпращане в Крим полкове са получили заповед да бъдат готови незабавно да се товарят на кораби. По всяка вероятност те ще образуват около една дивизия пехота и една дивизия кавалерия. Така че през август и септември, изглежда, ще пристигнат в Крим на части около 33 000 души пехота и може би 2 500 души кавалерия и артилерия, но това зависи в значителна степен от бързината на тяхното изпращане. Във всеки случай съюзниците както преди ще отстъпват по численост на русите и отново могат да се окажат притиснати на платото, дето те тъй безотрадно прекараха миналата зима. Дали този път русите ще успеят да изтласкат съюзниците от тази твърдина — трудно е да се каже. Единственото нещо, на което очевидно съюзниците могат да разчитат, ако изобщо не получат огромно количество подкрепления, е да се задържат на заеманите позиции. Така войната може да се сведе до редица безплодни и кръвопролитни сблъсквания, при които и двете страни всеки ден ще изпращат нови войски за ръкопашни схватки с противника ту на градските крепостни валове или парапетите на траншеите, ту на скалистите височини около Инкерман и Балаклава. Трудно е да си представим друго положение на воюващите армии, при което би била пролята повече кръв за постигането на тъй незначителни резултати, отколкото в подобни боеве.

Впрочем решаващо събитие все пак може да има. Ако русите успеят да изпратят в Крим 50 000 души освен изпратените вече и по тоя начин да осигурят на своята армия неоспоримо превъз-

---

* В статията на К. Маркс и Ф. Енгелс „Из парламента. — От театъра на военните действия" (виж настоящия том, стр. 407) се привеждат други цифри: 30 000—35 000. *Ред.*

ходство, те ще могат да нанесат на съюзниците сериозно поражение и да ги заставят да отплуват обратно. За да се съди доколко това е възможно, трябва да се изясни какво количество войски Русия държи на военна нога по цялото протежение на границите си. Ние изчисляваме армията в Крим, включително споменатите по-горе подкрепления, приблизително на 175 000 души. В Кавказ, където освен местните войски и казаците действуват 16-а и 17-а дивизии, те имат може би около 60 000 души. В Бесарабия, както се говори, русите имат 60 000 души под командуването на Лидерс; може да се предположи, че тези войски се състоят главно от смесени батальони и резерви, тъй като там се намира само една пехотна дивизия от 5-и корпус, и ние не разполагаме с данни, от които да се вижда, че са изпратени за там поделения от 1-и или 2-и корпуси. В Полша и Волиния сега, изглежда, са останали две гвардейски и една гренадирска дивизия, три дивизии от 1-и армейски корпус и различни резервни части — всичко около 160 000 души. По-голямата част от резервите и част от гвардията са съсредоточени в прибалтийските райони и са разположени по следния начин: 50 000 души под командуването на Сиверс — в германските прибалтийски губернии; 30 000 под командуването на Берг — във Финландия, и резервна армия в състав 50 000 под командуването на Ридигер — в Петербург и около него. Общо това прави около 585 000 души. Останалите руски войски, около 65 000 души, се намират във вътрешността на страната. Така че всички въоръжени сили на русите възлизат на 650 000 души. Ако се вземат под внимание провежданите в Русия огромни новобрански набори, тази цифра съвсем няма да изглежда преувеличена.

Съвсем ясно е, че сега, в разгара на лятото, русите няма защо да се опасяват много от десант на неприятелски войски по брега на Балтийско море; и би било напълно възможно да се осъществи общо прехвърляне оттам към юг на различни войскови отряди и по този начин да се освободят, да речем, 30 000 души, като се заменят с части от опълчението или с други войски от вътрешността. Тези 30 000 души биха могли да бъдат прехвърлени в Полша, а оттам да бъде освободено също такова количество войски; а когато Австрия намали своята погранична армия до безопасно количество от 70 000—80 000 души, което трябва да стане в най-близко бъдеще, от руската армия в Полша ще може да се освободят още 30 000—40 000 души. В резултат на това ще може да се намерят войски за такова попълнение, което ще лиши съюзниците от всякаква възможност някога да овладеят Крим без странична помощ, и това попълнение би могло да пристигне

в театъра на военните действия към средата на октомври. Но тук възниква въпросът, ще може ли правителството да изхрани толкова голяма армия през цялата зима, особено сега, когато Азовско море е очистено от руски кораби. На този въпрос ние — поради липса на достатъчни данни — се въздържаме да отговорим; но ако това е възможно и ако русите действително вземат такива мерки, съюзниците ще трябва да напуснат скалите, ограждащи пристанището на Балаклава, и да се оттеглят от крепостните валове на Севастопол — валове, защищавани, пряко или косвено, от 250 000 души.

Досега тристахилядна армия австрийци застрашаваше Русия на фланга на нейната комуникационна линия с Крим. Дайте само възможност на Русия да се освободи от тази пречка и съюзниците бързо ще се убедят с каква сила ще трябва да имат работа. Те изпуснаха времето, когато при косвената помощ на Австрия можеха да завземат Севастопол. А сега, когато заплахата откъм Австрия отпада и единствени противници на Русия остават съюзниците, вече е твърде късно.

Написано от Ф. Енгелс около 20 юли 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4459, 4 август 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ИЗ ПАРЛАМЕНТА. — ОТ ТЕАТЪРА НА ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ

Лондон, 20 юли. Дебатите по предложението на Робък взеха съвсем не онзи обрат, на който разчиташе правителството. Още вчера сутринта в своите полуофициални органи то предсказваше, че предложението на Робък ще бъде отхвърлено с пет гласа срещу един. Нощес правителството се сметна за щастливо, когато успя с 289 гласа срещу 182 да прокара решението за Previous Question*, т. е. да издействува камарата изобщо да се откаже да вземе каквото и да е решение по предложението на Робък. Същата камара, която принуди Абърдин да излезе в оставка, защото той се отказа да назначи собствена комисия, спасява Палмерстон, като се отказа в края на краищата да взема решение във връзка с изводите на своята собствена комисия. Отсрочването на заседанието на парламента дава отсрочка и на кабинета на Палмерстон до новата сесия. А дотогава мандатът му ще изтече. Към самото заседание ние пак ще се върнем.

В настоящия момент във военните действия в Крим е настъпило затишие. Не е имало вече опити за щурмуване, оръдията почти през всичкото време са мълчали. Ако между двете линии на укрепленията не се е водела постоянна пушечна престрелка, ако съюзниците не са придвижвали позициите си чрез подкопи и минни галерии все по-близо до възвишението Малахов, ако русите не са предприемали от време на време вилазки, би могло да се смята, че военните действия съвсем са се прекратили.

Това е затишие пред буря. След 2—3 седмици ще започне борба — схватка, по-жестока от тази при Инкерман, на Мамелон или

* — предварителния въпрос. *Ред.*

от атаката на 18 юни. Август трябва да бъде до известна степен решаващ; намиращите се сега на път войски на русите ще пристигнат дотогава, а редовете на съюзниците ще оредеят поради болестите. Тогава ще започне борба на живот или смърт и съюзниците ще трябва да положат не малко усилия, за да удържат заеманите от тях позиции на платото.

От мисълта да бъде завзета Южната страна на Севастопол през тази година се отказа сега дори английската преса. На съюзниците им остава само да разчитат на пълното разрушаване на Севастопол на части и ако те действуват тъй бавно, както досега, обсадата по своята продължителност застрашава да се сравни с обсадата на Троя. Няма никакви основания да се надяваме, че те ще изпълнят стоящата пред тях задача с ускорен темп, тъй като сега ни е почти официално заявено, че порочната система, към която се придържаха досега, ще се запазва упорито и занапред. Кримският кореспондент на вестник „Constitutionnel", човек, който заема висок пост във френската армия (смята се, че това е генерал Реньо дьо Сен-Жан д'Анжели, командуващ гвардията), заяви, че публиката напразно прави всевъзможни предположения относно полските действия и евентуалното обкръжаване на Северната страна на Савастопол. При сегашните условия, казва той, това не може да се направи без снемане на обсадата и без отстъпване цялото плато на русите. Затова бе решено да се бомбардират колкото може по-силно вече атакуваните по-рано позиции и да се разрушат напълно. Съобщенията, които се съдържат в тази кореспонденция, могат да се разглеждат като полуофициални, тъй като има всички основания да се смята, че Бонапарт не само санкционира, но дори поправя всички съобщения, които изхождат от този източник преди публикуването им. Към Реньо той показва особено разположение; това е същият военен министър, който по време на Законодателното национално събрание скрепи с подписа си оставката на Шангарние.

Не е трудно да се предвиди до какво ще доведе всичко това. Руската армия в Севастопол и около него се състоеше от 3-и и 4-и корпуси, две дивизии от 5-и корпус и една дивизия от 6-и корпус, както и морска пехота, матроси, местни войски, казаци и кавалерия, което представлява армия от 180 батальона, или 90 000 души пехота и 30 000 души артилерия, кавалерия и т. н., без да се смятат около 40 000 болни и ранени. Дори френският вестник „Moniteur" изчислява бойните сили на русите на 110 000 души. По-нататък, целият 2-и корпус (50 батальона, 32 ескадрона, 96 оръдия) и две дивизии гренадири с една кавалерийска дивизия (24 батальона, 32 ескадрона, 72 оръдия) са на път за Севастопол или вече

се приближават към него. Те представляват допълнителна бойна сила от 55 000 души пехота, 10 000 — кавалерия и казаци и 5 000 — артилерия. Така че в най-близко бъдеще русите ще съсредоточат една армия от най-малко 175 000 души, т. е. значително повече от онова, което е останало на съюзниците след загубите, които те неотдавна понесоха през време на вилазките и поради болестите. Във всеки случай русите ще могат да задържат своите сегашни позиции, и това е толкова по-вероятно, тъй като те имат възможност постоянно да сменят преуморените бойци на гарнизона, изпращайки на тяхно място свежи сили.

Съюзниците, напротив, не могат да разчитат, че ще получат подкрепления в такова количество. Понастоящем те имат 21 дивизии пехота (12 френски, 4 английски, 3 турски, 2 пиемонтски), или около 190 батальона, 3 дивизии кавалерия (френска, английска и турска), или около 60 ескадрона, и съответно количество оръдия. Но тъй като батальоните на съюзниците, а особено ескадроните, са понесли през време на кампанията големи загуби, общата численост на техните войски няма да надмине 110 000 души пехота, 7 500 — кавалерия и 30 000—35 000 души артилерия, обозни войски и нестроеви. Затова ако силите на воюващите страни преди пристигането на руските подкрепления напълно се уравновесяваха едни други, то с тяхното пристигане превесът очевидно не ще бъде на страната на съюзниците. Всички по-рано изпратени подкрепления представляваха отделни подразделения от запасните части и служеха за попълване на действуващите батальони и ескадрони; и те са твърде незначителни, ако се вярва на съобщенията на пресата. Между това се съобщава, че три дивизии са на път за Марсилия и Тулон, където се събират и параходи, а в Англия предназначените за изпращане в Крим полкове са получили заповед да бъдат готови за незабавно товарене на кораби. Те ще съставят приблизително една дивизия пехота и една дивизия кавалерия. Така че през август и септември в Крим могат постепенно да пристигнат около 33 000 души пехота и може би 2 500 души кавалерия и артилерия, но това изцяло зависи от бързината на тяхното превозване. Във всеки случай съюзниците и сега отстъпват по численост на русите и отново могат да се окажат притиснати на платото, дето те тъй безотрадно прекараха миналата зима.

Ще успеят ли русите този път да изтласкат съюзниците от тази твърдина, трудно е да се каже. Очевидно единственото нещо, на което съюзниците могат да разчитат, е да се задържат на заеманите от тях позиции, стига само да получат огромно количество подкрепления. По тоя начин войната може да се сведе до

редица колкото безплодни, толкова и кървопролитни сблъсквания и ръкопашни схватки, при които и двете страни с всеки изминат ден ще изпращат свежи войски за ръкопашни схватки с противника ту на градските крепостни валове или на брустверите на траншеите, ту на скалистите височини около Инкерман и Балаклава. Най-вероятно е работата да вземе именно такъв обрат. Трудно е да си представи човек такова положение на воюващи армии, при което да е пролята повече кръв за постигане на тъй незначителни резултати, отколкото в подобни боеве. И всичко това става поради посредствеността на главнокомандуващите на двете страни, безсилния дилетантизъм в Париж и преднамерената измяна в Лондон.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 20 юли 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 337, 23 юли 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ПАЛМЕРСТОН. — ФИЗИОЛОГИЯ НА ГОСПОДСТВУВАЩИТЕ КЛАСИ ВЪВ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ

Лондон, 23 юли. Ако гаранцията на турския заем[208] срещне довечера същата съпротива, както и миналия петък, Палмерстон веднага *ще разпусне* камарата на общините. Всички обстоятелства благоприятствуват на този ловък човек. Разпускане на камарата по предложение на Булвер или разпускане на камарата по предложение на Робък — и едното, и другото беше в еднаква степен рисковано. Дипломатическата дейност, развивана на Виенската конференция, или дейността на правителствените органи през време на зимната кампания не даваха достатъчно основание да се апелира от парламента към избирателите. Но *„гаранцията на турския заем"!* Декорацията, обстановката, мотивите се променят като по знак с вълшебна пръчка. Сега вече не парламентът осъжда кабинета за измяна и бездарност. Сега кабинетът обвинява парламента, че създава пречки за воденето на войната, застрашава съюза с Франция и изоставя на произвола на съдбата Турция. Кабинетът не апелира вече към страната да го избави от обвинителната присъда на парламента. Той апелира към страната да осъди парламента. Фактически условията на заема са формулирани така, че Турция не получава пряко пари, а само се поставя при най-недостойни за една страна условия под опека, според която дадената ѝ уж на заем сума трябва да се разпределя и разходва от английски комисари. И наистина, как да не се поддадеш на изкушението и да не разпростреш благодеянията си върху чужди държави, щом английската система на управление се прояви тъй блестящо в Източната война. Западните държави сложиха ръка в Цариград на министерството на външните работи-

ги, и не само на външните, но и на министерството на вътрешните работи. Откакто Омер паша бе прехвърлен от България в Крим, Турция престана да се разпорежда със собствената си армия. А сега западните държави протягат ръка към турските финанси. Отоманската империя за пръв път поема държавен дълг, и то без да получава кредит. Тя изпада в положението на помешчик, който, ипотекирайки земята си, не само получава заем, но и се задължава да предостави на притежателя на ипотеката право да се разпорежда с отпуснатите му във вид на заем пари. Единствената крачка, която още му остава да направи, е да отстъпи на притежателя на ипотеката и самото имение. С подобна система на заеми Палмерстон деморализира Гърция и парализира Испания. Но *привидността* говори в негова полза. Участието на партията на мира в опозицията против заема засилва тази привидност. Чрез един трик той отново се явява като представител на привържениците на войната против обединената опозиция, която представлява привържениците на мира. *Каква* война възнамерява той да води — това ни е известно. В Балтийско море чрез безполезни и безрезултатни пожарища по-здраво да свърже Финландия с Русия, в Крим до безкрайност да продължава кръвопролитието, до прекратяване на което може да доведе само поражението, а не победата. По стар навик той хвърля на парламентарните везни външнополитически съюзи. Бонапарт вече заповяда на своя така наречен „законодателен корпус" да санкционира турския заем. На английския парламент не му остава нищо, освен да стане ехо на „законодателния корпус", т. е. да стане ехо на ехото, иначе съюзът е изложен на опасност. Използувайки френския съюз като щит, за да отклони от себе си всички удари, Палмерстон същевременно изпитва удовлетворение от това, че този съюз получава удари. За доказателство, че „той поставя подходящите хора на подходящото място", Палмерстон назначи сър Молсуорт за министър на колониите, а сър Б. Хол, вместо Молсуорт, за министър на кралските гори и имения. Молсуорт принадлежи към *уейкфилдската* школа за колонизация[209]. Нейният принцип е — изкуствено да се оскъпява земята и изкуствено да се поевтинява трудът в колониите, за да се постигне „необходимото съчетаване на производителните сили". Опитът да бъде приложена тази теория в Канада прогони оттам преселниците в Съединените щати и в Австралия.

Сега в Лондон заседават три следствени комисии: едната учредена от кабинета, другите две — от парламента. Първата комисия, съставена от съдии от Лондон, Манчестер и Ливерпул, за разследване на *инцидентите в Хайд-парк,* е отрупвана всеки ден с доказателства не само за това, че констеблите са допускали не-

вероятни грубости, но и за това, че те са били груби умишлено, *по заповед отгоре.* Ако следствието се водеше безпристрастно, то би трябвало да започне със сър Джордж Грей и кабинета като главни виновници. Втората комисия, под председателството на *Бъркли,* заета с проучване на влиянието на актовете за забрана на „продажбата на спиртни напитки в неделен ден", разкрива цялата фарисейска пошлост на опитите за поправяне на обществото чрез уреждане на неделната почивка. Вместо да се намали, броят на ексцесите поради пиянство се е увеличил. Само че те частично са преминали от неделя в понеделник. Третата комисия, възглавявана от *Сколфилд,* е заета с въпроса за фалшифицирането на продуктите, напитките и всички имащи отношение към храненето стоки[210]. Фалшификацията е *правило,* доброкачествеността — *изключение.* Веществата, които се смесват с цел да се придадат на негодните продукти цвят, миризма, вкус, най-често са отровни и всички действуват разрушително върху здравето. Търговията се представя един вид като грамадна лаборатория за измама, ценоразписът — като дяволски каталог на несъществуващи предмети, свободната конкуренция — като свобода да отравяш и да се подлагаш на отравяне.

„Отчетът на фабричните инспектори"[211] за полугодието, което свършва на 30 април, е представен на двете камари на парламента. Този отчет е неоценим принос към характеристиката на *манчестерските* привърженици на мира и на класата, която оспорва на аристокрацията монопола да управлява страната. „Нещастните случаи, причинени от машините", се класифицират в отчета по следните рубрики:

1) „Смъртни случаи", 2) „загуба на дясната ръка или на дясната китка; загуба на част от дясната ръка; загуба на лявата ръка или на лявата китка; загуба на част от лявата ръка; счупвания на ръцете и краката; повреди на главата и лицето" и 3) „разкъсвания на тъканта, контузии и други, неизброени по-горе повреди".

В отчета четем за млада жена, „която е загубила дясната си ръка", за дете, „чиято кост на носа е била притисната и което е загубило зрението си поради повреда на двете очи от машината", за мъж, „на когото е откъснат левият крак, на когото дясната ръка е счупена на три или четири места, а главата е ужасно обезобразена", за младеж, „чиято ръка е изтръгната от раменната става и който е претърпял и други повреди", и за друг младеж, „двете ръце на когото са били изтръгнати от раменната става и долната част на тялото му е разкъсана, така че вътрешностите са излезли навън, а главата и двете бедра са смазани" и т. н. Този промишлен бюлетин на фабричните инспектори е по-страшен, по-ужасен от

всеки бюлетин за сраженията в Крим. Жени и деца системно доставят значителен контингент за списъка на ранените и убитите. Смъртта и раните са не по-малко привични от белезите, които камшикът на плантатора оставя върху тялото на негъра. Почти всички нещастни случаи са резултат от това, че се пренебрегва *ограждането* на машините, което се предписва от закона. Да си припомним, че фабрикантите от Манчестер — тази метрополия на партията на мира на всяка цена — обсаждаха правителството с депутации, протестирайки против актовете, предписващи определени предпазни мерки при използване на машините. Тъй като фабрикантите не можаха засега да издействуват отменяване на закона, те се опитваха да отстранят, да премахнат чрез интриги фабричния инспектор Л. Хорнер и да го заменят с по-сговорчив блюстител на закона, но засега безуспешно. Фабрикантите твърдяха, че инсталирането на предпазни приспособления ще погълне тяхната печалба. Но Хорнер доказва, че в неговия окръг има само малък брой фабрики, които не биха могли да бъдат обезопасени, ако се изразходват за тази цел 10 фунта стерлинги. Общият брой на нещастните случаи, причинени от машини, през шестте месеца, за които се говори в отчета, е 1 788, от които 18 *смъртни*. Общата сума на наложените на фабрикантите парични глоби, на изплатените от тях компенсации и т. н. достига за същия този период 298 фунта стерлинги. За да се закръгли тази сума, в нея са включени паричните глоби за „работа в забранено от закона време“, за „труд на деца на възраст до 8 години“ и т. н.; така че паричните глоби, наложени за 18 смъртни случаи и 1 770 осакатявания, далече още не достигат 298 фунта стерлинги. 298 фунта стерлинги! Това е по-малко, отколкото струва един треторазреден кон за надбягване!

Комисията на Робък и английската олигархия! Комисията на Сколфилд и английската търговска класа! Отчетът на английските инспектори и английските фабриканти! Под тези три рубрики може нагледно да бъде представена физиологията на класите, които господствуват сега във Великобритания.

Написано от К. Маркс на 23 юли 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 343, 26 юли 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ЛОРД ДЖОН РЪСЕЛ[212]

Написано от К. Маркс на 25 юли—12 август 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 347, 359, 363, 365, 369 и 377; 28 юли, 4, 7, 8, 10 и 15 август 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4479, 28 август 1855 г.

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune"

Превод от немски

I

Лондон, 25 юли. Лорд *Джон Ръсел* обичаше да цитира един стар вигски афоризъм — че „партиите приличат на охлюви, при които главата се привежда в движение от опашката". Той едва ли е предполагал, че заради собственото си спасение опашката ще отсече главата. А лорд Ръсел, макар и да не беше главата на *„последния от вигските кабинети"*, бе безспорно главата на *партията на вигите.* Бърк веднаж каза:

„Броят на именията, земите, замъците, горите и т. н., които *ръселовци* са отнели от английския народ, е просто *невероятен* (quite incredible)."[213]

Още по-невероятна би била славата, с която се ползва лорд Джон Ръсел, както и видната роля, която той имаше смелостта да играе в продължение на повече от четвърт столетие, ако ключът за тази загадка не беше „броят на именията", заграбени от ръселовци.

Лорд Джон сякаш през целия си живот е вършил само едно — ламтял е за *постове,* а след като ги е постигал, тъй отчаяно се е хващал за тях, че е загубвал всякакви претенции за *власт.* Така беше през 1836—1841 г., когато той получи поста лидер на камарата на общините. Така беше през 1846—1852 г., когато той се наричаше министър-председател. Мнимата сила, която Ръсел притежаваше като лидер на опозицията, щурмуваща държавното съкровище, всеки път изчезваше внезапно в деня, когато той идваше на власт. Щом Ръсел от човек, който се намира Out*, се превър-

* — в опозиция. *Ред.*

неше в човек, който се намира In*, той напълно *се обезличаваше*. Никой друг английски държавник не е притежавал в такава степен способността да превръща силата в безсилие. Но и никой друг не е могъл тъй ловко да представя своето безсилие за сила.

Освен влиянието на семейството на херцог Бедфорд, чийто по-малък син беше лорд Джон, мнимата власт, която периодично се оказваше в неговите ръце, се опираше на липсата на всички онези качества, които изобщо правят човека способен да властвува над други хора. Дребнавият му възглед за нещата като зараза се предаваше на другите и в много по-голяма степен, отколкото и най-изтънченото изопачаване на истината, пораждаше смесване на понятията у неговите слушатели. Истинският талант на Ръсел се състоеше в способността да свежда всичко, което докоснеше, до собствените си дребни размери, да свежда целия външен свят до безгранично малък мащаб и да го превръща във вулгарен микрокосмос на своето собствено изобретение. Неговата вродена способност да умалява великото може да бъде надмината само от рядкото му умение да представя нищожното за велико.

Целият живот на лорд Джон Ръсел бе построен върху използването на фалшиви предлози. Фалшив предлог беше за него парламентарната реформа, фалшив предлог — свободата на съвестта, фалшив предлог — свободата на търговията. Неговата вяра в силата на фалшивите предлози беше толкова искрена, че той счете за възможно под фалшив предлог да стане не само английски държавник, но и поет, мислител и историк. Само с това може да се обясни появяването на такава глупост като неговата трагедия „Дон Карлос, или Преследването“, или неговият „Опит за история на английското правителство и конституция от царуването на Хенрих VII до днешно време“, или неговите „Записки за европейските работи от времето на Утрехтския мир“[214]. Поради егоистичната ограниченост на своя ум Ръсел вижда във всеки предмет само tabula rasa**, върху която му се дава възможност да напише своето собствено име. Неговите мнения никога не зависеха от реалните факти, а, напротив, самите факти зависеха в неговите очи от реда, в който той ги излагаше в своите речи. Като оратор той не остави след себе си нито една достойна за споменаване оригинална идея, нито една дълбока максима, нито едно сериозно наблюдение, нито едно ярко описание, нито една красива мисъл, нито един жив намек, нито една хумористична сценка, нито едно искрено чувство. *„Най-жалката посредственост“* — както

---

* — в правителството. *Ред.*
** — чиста дъска. *Ред.*

признава Робък в своята история на правителството на реформата[215], — ето какво порази неговите слушатели дори в момента, когато той извършваше най-великия акт на своя обществен живот — когато внасяше в камарата на общините своя така наречен законопроект за реформа. Той притежаваше своеобразен маниер да съчетава сухата, вяла, монотонна реч, която прилича на речта на оценител при публична продан, с ученически илюстрации от историята и с някакво тържествено дърдорене на тема „красотите на конституцията" , „всеобщите свободи на страната", „цивилизацията" и „прогреса". Истински жар се появява у него само тогава, когато самият той лично е засегнат или когато е принуден от противниците си да се откаже от лицемерно приета от него надменна и самодоволна поза и проявява всички признаци на загубване на душевното равновесие. В Англия е прието да се обясняват безбройните му несполуки с особена вродена разпаленост. В действителност тази разпаленост е също така само фалшив предлог. Тя се обяснява с неизбежното стълкновение на уловките и принудителните мерки, пресметнати само за дадения момент, с неблагоприятно сложилата се обстановка в следващия момент. Ръсел се ръководи не от чувството, а винаги от сметката, но неговата сметка е също тъй дребнава, какъвто е и самият той, винаги — само уловка за часа. Оттук постоянните колебания и извъртания, внезапните залитания много напред, позорните отстъпления, предизвикателните думи, благоразумно отново преглътнати, поетите горди задължения, оттеглени скъпернически, и когато всичко това не помага — сълзите и хълцанията, чиято цел е да трогнат целия свят. Ето защо целият му живот може да се разглежда или като системна sham*, или като непрекъсната несполука.

Може да ни се стори чудно как един обществен деец е могъл да понесе толкова мъртвородени мероприятия, претърпели крах проекти и недоносени схеми. Но както полипът, който нараства, след като бъде отрязан, така и лорд Джон Ръсел само процъфтява от тези недоносчета. Повечето от неговите планове бяха предложени с единствената цел да бъде смекчено недоволството на неговите съюзници — така наречените радикали, докато едно споразумение с неговите противници — консерваторите — му гарантираше *„удушване"* на тези планове. От времето на парламентарната реформа насам не бихме могли да назовем нито една от неговите „широки и либерални мерки", нито едно „разплащане за сметка на великата реформа", със съдбата на която той

* — измама. *Ред.*

би свързал съдбата на своя кабинет. Напротив. За укрепването и продължителността на неговото правителство най-много спомогнаха мероприятия, които бяха предложени в угода на либералите и оттеглени в угода на консерваторите. Имаше такива периоди в живота на Ръсел, когато Пил съзнателно го оставяше на кормилото на управлението, за да не бъде принуден *да прави* това, за което Ръсел, както той знаеше, само ще *дрънка*. В такива периоди на тайно споразумение с официалния противник Ръсел се държеше предизвикателно спрямо своите официални съюзници. Той ставаше храбър — под фалшив предлог.

Да хвърлим поглед върху миналата му дейност — от 1830 г. досега. Този *гений на посредствеността* напълно заслужава това.

II

Лондон, 1 август.

„Ако бях художник" — каза Кобет, — „щях да изобразя английската конституция във вид на стар дъб с изгнили корени и мъртъв връх, с хралупато стъбло, разклатено в основата и полюляващо се при всяко подухване на вятъра, и щях да поставя на него лорд Джон Ръсел във вид на малка птичка, която се мъчи да сложи всичко в ред, като кълве гнездо от насекоми върху полуизгнилата кора на един от най-ниските клонове. Някои изразяват дори подозрението, че той кълве пъпките под предлог да очисти кората от вредните насекоми".

Такъв е нищожният характер на реформаторските опити на Ръсел в предисторическия период на неговата кариера, от 1813 до 1830 г., но при всичката си нищожност те дори не бяха искрени. Той, без да се колебае нито за момент, се отричаше от тях дори само при намек за министерски пост.

От 1807 г. вигите напразно мечтаеха да се приобщят към държавната трапеза, докато в 1827 г. образуването на кабинета на Канинг, с който те уж бяха на еднакво мнение по въпросите на търговията и външната политика, като че ли им даде дългоочаквания случай. В това време Ръсел вече заяви, че има намерение да внесе за обсъждане един от своите „птичи" законопроекти за парламентарна реформа, когато изведнаж Канинг изказа твърдото си решение да се противопоставя до края на живота си срещу каквато и да било парламентарна реформа. Тогава лорд Джон поиска думата, за да оттегли предложението си.

„Парламентарната реформа" — каза той — „представлява въпрос, по който има големи разногласия между нейните защитници, и лидерите на вигите

са били против това, да се разглежда тя като партиен въпрос. И сега той повдига този въпрос за *последен път*".

Ръсел завърши речта си с безсрамното изявление: „Народът вече не желае парламентарна реформа." Той, който винаги се перчеше със своята шумна опозиция против прословутите шест изключителни закона на Кясълри от 1819 г.[216], сега се въздържа̀ от гласуване по предложението на Юм за отменяване на един от тези закони, който наказваше с доживотно заточение автора на всяко печатно произведение, в което можеше да се съзре дори само *тенденцията* да бъде нанесено оскърбление на една от камарите на парламента.

Така към края на първия период на неговия парламентарен живот ние виждаме лорд Джон Ръсел като човек, който се отрича от своите повече от десетгодишни декларации в полза на парламентарна реформа напълно в духа на признанието, направено от Хорацио Уолпол, този прототип на съвременните виги, пред Конуей:

„Демократически законопроекти никога не се внасят сериозно, те са само средство за партиите, а не залог за осъществяване на такива екстравагантни идеи".

И така, съвсем не Ръсел е виновен за това, че вместо през май 1827 г. за *последен път* да внесе предложението за парламентарна реформа, му се наложи да го повтори четири години след това, на 1 март 1831 г., във вид на знаменития законопроект за реформа. Този законопроект, с който той досега претендира да е възхитил целия свят изобщо и Англия по-специално, съвсем не е негово творение. В главните си черти — унищожаването на по-голямата част от гнилите места, увеличаването на броя на представителите на графствата, даването на избирателно право на копихолдери и лизхолдери[217], както и на двадесет и четири от най-значителните английски търговски и фабрични градове — този законопроект е копие на законопроекта, внесен в камарата на общините в 1797 г. от граф Грей (шеф на правителството на реформата, образувано в 1830 г.), който беше тогава в опозиция и който благоразумно забрави за него, когато в 1806 г. влезе в състава на кабинета. Това е същият законопроект, само че леко видоизменен. Изгонването на Уелингтън от кабинета, задето се изказа против парламентарната реформа, юлската революция във Франция, която застрашава активността на големите политически организации, създадени от буржоазията и от пролетариата в Бирмингам, Манчестер, Лондон и т. н., селската война в земеделските графства, пожарът, който разпространяваше своя

пламък из най-плодородните райони на Англия[216] — всички тези обстоятелства принудиха вигите да внесат поне някакъв законопроект за парламентарна реформа. Вигите отстъпиха неохотно, не изведнаж, след нееднократни, но напразни опити да задържат за себе си постовете чрез компромисно споразумение с торите. Те срещнаха пречка както в застрашителното поведение на народните маси, така и в упоритата непримиримост на торите. Но веднага щом законопроектът за парламентарна реформа се превърна в закон и започна да се претворява в дело, народът, според израза на Брайт (6 юни 1849 г.), „почувствува, че са го измамили“.

Може би никога досега такова могъщо и по всяка вероятност успешно народно движение не се е свеждало до такива нищожни и фалшиви резултати. Не само работническата класа бе лишена както досега от каквото и да било политическо влияние, но и самата буржоазия скоро разбра, че изявлението на лорд Олторп, душата на кабинета на реформата, отправено към неговите противници от лагера на торите, не е било само красива фраза:

„Законопроектът за парламентарна реформа е най-аристократичното от мероприятията, предложени някога на нацията.“

Новото представителство от селата далече превъзхождаше прираста от гласове, който бе предоставен на градовете. Правото на глас, дадено на арендаторите*, в още по-голяма степен превърна графствата в оръдие на аристокрацията. Заменяването на категорията данъкоплатци и платци на мита с категорията притежатели на къщи и помещения, които носят годишно 10 ф. ст. доход, лиши от право на глас значителна част от градското население. Даването на избирателни права и лишаването от такива права бе предназначено общо взето не за увеличаване влиянието на буржоазията, а за подкопаване влиянието на торите и засилване влиянието на вигите. Посредством редица най-невероятни уловки, хитрости и измама бе запазено неравенството на избирателните окръзи и възстановено огромното несъответствие между броя на представителите, от една страна, и количеството на населението и значението на отделните избирателни окръзи — от друга. Макар да бяха унищожени някакви си 56 гнили места, във всяко от които имаше шепа жители, цели графства и гъстонаселени градове бяха превърнати в гнили места. Самият Джон Ръсел в писмо до своите избиратели от Страуд „Относно принципите на законопроекта за реформа“ (1839 г.) признава, че „десетфунтовото право на глас е ограничено с всевъзможни правила и ежегод-

* В статията на К. Маркс в „New-York Daily Tribune“ по-нататък следва: „които плащат годишна аренда 50 фунта стерлинги“. *Ред.*

ната регистрация на ползващите се с избирателни права е станала източник на дребнавост и ненужни разходи". Там, където не можеше по-нататък да се действува със заплашване и да се използва традиционното влияние, се пускаше в ход система на подкуп, която след приемането на законопроекта за парламентарна реформа стана крайъгълен камък на английската конституция. Такъв беше законопроектът за парламентарна реформа, глашатай на който беше Ръсел, без да е негов автор. Единствените членове, които явно могат да бъдат приписани на неговата изобретателност, са: членът, който изисква от всички *фрихолдери*[219], с изключение на лицата с духовен сан, да притежават своя земя в продължение на една година, и другият член, според който „гнилото място" на семейство Ръселови — Тависток — запази привилегиите си в неприкосновен вид.

Ръсел беше само второстепенна фигура в правителството на реформата (от 1830 до ноември 1834 г.) — главен ковчежник на армията — и нямаше глас в кабинета. Той беше може би най-незначителният сред своите колеги, но затова пък беше по-малкият син на влиятелния херцог Бедфорд. Ето защо по общо съгласие му бе предоставена честта да внесе в камарата на общините законопроекта за реформа. Едно препятствие стоеше на пътя към осъществяването на това семейно споразумение. През време на движението за реформа до 1830 г. Ръсел неизменно фигурираше като Henry Brougham's Little man (помощник на Хенри Брум). На Ръсел не биваше да се възложи внасянето на законопроекта за парламентарна реформа, докато Брум заседаваше до него в камарата на общините. Скоро тази пречка бе отстранена и тщеславният плебей бе прехвърлен в камарата на лордовете на чувала с вълна[220]. Тъй като най-значителните членове на първоначалния кабинет на реформата скоро или се преместиха в камарата на лордовете (като Олторп в 1834 г.), или измряха, или преминаха в партията на торите, Ръсел не само стана единственият наследник на това правителство, но и се прочу като баща на детето, когато той беше само негов кръстник. Той се прослави под фалшив предлог като мним автор на реформа, която сама по себе си беше една подправка и ловка маневра. Иначе през периода 1830—1834 г. той привлече към себе си вниманието само чрез жлъчността, с която се обявяваше против всякакво преразглеждане на пенсионния списък.

III

Лондон, 3 август. Да се върнем към *характеристиката на Ръсел.* Ние ще се спрем на него малко повече, тъй като, първо, той самият е *класически представител на съвременния вигизъм* и, второ, неговата история — поне в известно отношение — представлява *история на парламента след реформата* до наши дни включително.

В своята защита на законопроекта за реформа Ръсел, засягайки *Ballot* (тайното гласуване) и *краткосрочните парламенти* — известно е, че в 1694 г. вигите превърнали английския едногодишен парламент в тригодишен, а в 1717 г. в седемгодишен, — направи следното изявление:

„Не подлежи на никакво съмнение, че Ballot има много предимства. Аргументите, привеждани в негова полза, са не по-малко остроумни и убедителни от каквито и да било доводи, чувани някога от мен при обсъждане на един или друг спорен въпрос. Все пак камарата трябва да се предпазва от прекалено прибързано решение... Въпросът за *краткосрочните парламенти* е във висша степен важен. Аз предоставям на друг член на камарата възможността в бъдеще да постави този въпрос, тъй като не мога да претоварвам с подробности своята голяма тема."

На 7 юни 1833 г. Ръсел заяви, че

„се е въздържал от тези две *предложения,* за да се избегне стълкновение с камарата на лордовете, въпреки *убежденията* (!), които се коренят дълбоко в душата му. Той е убеден, че тези мерки имат съществено значение за щастието, благосъстоянието и благополучието на страната". (Ето ви и един образец на неговата риторика.)

Вследствие на това „дълбоко коренящо се убеждение" той през цялата си правителствена кариера се показа като неизменен

и непримирим противник на тайното гласуване и краткосрочните парламенти. През периода, когато тези изявления бяха направени, те бяха уловка, която преследваше двояка цел. Те успокояваха недоверчивите демократи от камарата на общините и внушаваха страх на упоритите аристократи от камарата на лордовете. Но щом Ръсел си осигури подкрепата на новия двор на кралица Виктория (виж отговора на *Брум* на посланието на Ръсел до избирателите от Страуд, 1839 г.) и си въобрази, че е вечен притежател на някакъв пост, той направи през ноември 1837 г. изявление, в което оправдаваше „изключителната бавност, с която се прокарваше законопроектът за реформа“, с това, че тази реформа изключва всякаква възможност за по-нататъшно движение напред.

„Целта на реформата“ — каза той — „е *да се увеличи надмощието на земевладелците* и тя се представяше като *окончателно разрешение* на великия конституционен въпрос“.

Накратко казано, именно това изявление за достигнатия предел му донесе прозвището „Finality John“*. Но към Finality“, към решението да се спре на едно място, той се отнесе не по-сериозно, отколкото към предишната си решителност да върви напред. В 1848 г. той се обяви против предложението на Юм за парламентарна реформа. Опирайки се на обединените сили на вигите, торите и пилитите, той отново — с мнозинство 268 срещу 82 гласа — разби Юм, когато в 1849 г. последният пак внесе също такова предложение. Като се окуражи благодарение на подкрепата на консерваторите, той предизвикателно заяви:

„Когато съставихме и предложихме законопроекта за реформа, ние се стремяхме *да приведем в съответствие* представителството на тази камара с другите органи на държавната власт, оставяйки всичко това в пълна хармония с конституцията. Г-н Брайт и неговите съмишленици са *до такава степен ограничени,* тяхната способност за преценяване и разбиране е скована от толкова тесен кръгозор, че е съвсем невъзможно да им се разтълкуват онези велики принципи, които бяха положени от нашите прадеди в основата на конституцията на страната и които извикват у нас, техните потомци, смирено възхищение и стремеж към подражание. През 17-те години, изтекли от времето на реформата, камарата на общините оправда всички надежди, които основателно й се възлагаха. Съществуващата система, макар и да се отклонява донякъде от правилата, действува добре, и то тъкмо по силата на тези отклонения от правилата.“

Но в 1851 г., когато Ръсел претърпя поражение във връзка с предложението на Лок Кинг да се разпростре избирателното право в графствата върху притежателите на участъците, които

---

* — „Джон Пределната точка“. *Ред.*

носят годишен доход 10 ф. ст., и се видя принуден да си подаде оставката за няколко дни, неговият „широк кръгозор" внезапно разкри пред него необходимостта от *нов законопроект за реформа*. Той се задължи пред камарата на общините да внесе такъв законопроект. Премълча в какво ще се състои същността на новата „мярка", но издаде полица, която *се задължаваше да заплати в най-близката сесия на парламента*.

„Претенциите на сегашното правителство за заеманото от него място" — заяви тогава вестник „Westminster Review", орган на така наречените радикали, които бяха в съюз с Ръсел — „станаха предмет на всеобщи насмешки и упреци и най-сетне, когато неговото падане и унищожаването на неговата партия вече изглеждаха неизбежни, лорд Джон излезе с обещание да внесе нов законопроект за реформа в 1852 г. Задръжте се до този момент, крещи той, и аз ще утоля вашите страстни желания за широка и либерална реформа."

В 1852 г. той действително внесе нов законопроект за реформа, този път вече собствено изобретение, но с такива поразително дребни размери, че консерваторите дори не счетоха за нужно да го атакуват, а либералите — да го защищават. Във всеки случай тази недоносена реформа даде на малкия човек, принуден найсетне да се раздели с правителството, повод за това, отстъпвайки бързо, да пусне партанска стрела в своя победоносен приемник, граф Дерби. Той се отдалечи с гръмогласна закана, че *„ще настоява за разширяване на избирателното право"*. Разширяването на избирателното право стана от тоя момент насетне „близко до сърцето му дело". Веднага щом го изгониха от правителството, този герой на принудителните мерки, наречен този път от собствените си привърженици „Foul weather Jack" („Джек Лошото време"), свика в своята частна резиденция на Чешъм плейс различни фракции, от съюза на които произлезе хилавото чудовище на коалицията. Той не забрави да покани „дотолкова ограничените" Брайт и Кобден, да се извини пред тях на тържественото събрание за своя широк кръгозор и да им издаде нова полица за друга, „позначителна" реформа. Като член на коалиционното правителство в 1854 г. Ръсел развесели камарата на общините с нов проект за избирателна реформа, предварително предназначен да стане нова Ифигения, принесена от него, новия Агамемнон, в жертва за успеха на един нов троянски поход. Той изпълни обреда на жертвоприношението в мелодраматичния стил на Метастазио, с очи, пълни със сълзи, които обаче незабавно изсъхнаха, щом постът „без съдържание", който той заемаше в кабинета, се превърна — в резултат на жалка интрига против г. Страт, член на неговата собствена партия — в пост на председател на Тайния съвет със заплата 2 000 фунта стерлинги.

Вторият проект за реформа имаше за цел да укрепи неговото падащо правителство, третият — да застави кабинета на торите да падне. Вторият проект беше уловка, третият — интрига. Втория проект той поднесе в такъв вид, че никой нямаше желание да се захване с него, третия — в такъв момент, когато никой нямаше възможност да направи това. И в двата случая той доказа, че макар съдбата да го е направила министър, природата го е отреждала за ролята на скитащ калайджия, подобно на Кристофър Слай. Дори в първия и единствено осъществен проект за реформа той улови само хитрия трик на олигархията, а не историческия смисъл на цялата маневра.

IV

Лондон, 4 август. От започването на антиякобинската война влиянието на вигите в *Англия* започна все повече и повече да спада. Затова те обърнаха погледите си към *Ирландия,* като решиха да я хвърлят върху везните, и написаха на своето партийно знаме: *еманципация на Ирландия.* Когато през 1806 г. дойдоха за непродължително време на власт, те действително внесоха в камарата на общините законопроект за миниатюрна реформа за Ирландия, прокараха го на второ четене, а след това доброволно го оттеглиха в угода на фарисейското слабоумие на Георг III. През 1812 г. вигите направиха опит, наистина безуспешен, да се натрапят на принц-регента (по-късно Георг IV) под предлог, че са единственото средство за примиряване с Ирландия. Както преди, така и през време на движението за реформа те всякак се докарваха на О'Конел и „надеждите на Ирландия" им служеха като могъщо оръжие. Въпреки това първият акт на правителството на реформата през време на първата сесия на реформирания парламент беше обявяването на война на Ирландия, „варварското и кърваво" мероприятие, наречено „изключителен закон", който въвеждаше в Ирландия военно положение*. Вигите изпълниха някогашните си обещания „с огън, затвор, заточение и дори смъртно наказание". Против О'Конел бе възбудено съдебно преследване и той бе осъден за организиране на бунт. В това време

* В „New-York Daily Tribune" краят на тази фраза е даден в следната редакция: „... изключителен закон за Ирландия — „законопроект за трибуналите на червените мундири", според който в Ирландия вместо обикновените съдии и съдилища със съдебни заседатели се въвеждаха военни съдилища". *Ред.*

вигите успяха да внесат в парламента и да прокарат там изключителния закон за Ирландия само с цената на твърдото задължение да предложат друг законопроект — за *англиканската държавна църква в Ирландия.* Този законопроект — такива бяха поетите от вигите задължения — трябваше да съдържа член, според който на разположение на парламента се предаваше определен *излишък* от доходите, получавани в Ирландия от държавната църква. От своя страна парламентът трябваше да се разпореди с тези суми в интерес на Ирландия. Значението на този член се състоеше в признаването на принципа, според който парламентът имал право да експроприира държавната църква — принцип, правилността на който трябваше да изглежда на лорд Джон Ръсел толкова по-очевидна, тъй като всички огромни владения на неговото семейство представляват бивши църковни земи. Вигите обещаха за защитят този църковен законопроект или да си подадат оставката. Но щом изключителният закон бе приет, вигите, като се позоваха на необходимостта да се избегне конфликт с камарата на лордовете, оттеглиха споменатия по-горе член, който единствен придаваше смисъл на техния църковен законопроект. Те гласуваха против собственото си предложение и го провалиха. Това стана в 1834 г. Но към края на същата тази година сякаш електрически ток съживи отново симпатиите на вигите към Ирландия. Работата е там, че през есента на 1834 г. те трябваше да освободят министерските кресла за кабинета на Роберт Пил. Те бяха отново отхвърлени на пейките на опозицията. И веднага ние наблюдаваме усърдната дейност на нашия Джон Ръсел по умиротворяването на Ирландия. През януари 1835 г. той беше главен агент в преговорите за сключване на *Личфилдхауското споразумение*[221]. Според това споразумение вигите предоставиха на О'Конел patronage (право да разпределя длъжностите и т. н.) в Ирландия. О'Конел от своя страна им гарантира ирландските гласове вътре в парламента и вън от него. Но необходим беше *предлог* за изгонване на торите от Даунинг-стрийт. Ръсел, с присъщата му „педантичност", избра за бойно поле *църковните доходи* на Ирландия, а за бойна парола — същия *член,* който си спечели лоша слава под названието *„член за присвояването"*, от който той и колегите му от правителството на реформата кратко време преди това *сами* се отрекоха, като го оттеглиха. Правителството на Пил действително бе съборено под флага на „члена за присвояването". Бе образуван кабинетът на Мелбърн и лорд Джон Ръсел получи поста министър на вътрешните работи и лидер на камарата на общините. Тогава той започна да превъзнася самия себе си, от една страна, за твърдостта на своя дух, тъй като, дошъл вече на власт, продължаваше

да се придържа твърдо към *убежденията* си във връзка с „члена за присвояването“; от друга страна — за своята морална въздържаност, тъй като се въздържаше *да действува* въз основа на тези убеждения. Неговите убеждения завинаги си останаха думи, той просто никога не ги претвори в дело. Като стана министър-председател в 1846 г., той постигна такава пълна победа на своята морална въздържаност над твърдостта на своя дух, че се отрече и от „убежденията“. Ръсел заяви, че не познава по-пагубни мерки от ония, които посягат върху материалните основи на държавната църква — върху нейните доходи.

През февруари 1833 г. Джон Ръсел от името на правителството на реформата се изказа рязко против ирландското *движение за Repeal**.

„Истинската цел на това движение“ — се провикваше той в камарата на общините — „е стремежът без по-нататъшни заобикалки да бъде съборен обединеният парламент и на мястото на краля, камарата на лордовете и камарата на общините на Обединеното кралство да се постави такъв парламент, лидер и глава на който да бъде О'Конел.“

През февруари 1834 г. в тронното слово отново се съдържаха нападки против движението за Repeal; и правителството на реформата предложи следното: в адрес-отговор

„да се заяви в тържествена форма, че запазването на унията на законодателните органи на трите кралства в неприкосновен и непокътнат вид е нерушима воля на парламента“.

Но веднага щом Джон Ръсел се озова отново върху пясъчния нанос на опозицията, той заяви:

„Що се отнася до *Repeal на унията*, този въпрос може да бъде предмет на поправки и запитвания в същата степен, както всеки друг акт на законодателния орган“,

следователно ни повече, ни по-малко от всеки законопроект за бирата.

През март 1846 г. Джон Ръсел събори правителството на Пил, като влезе в коалиция с торите, които горяха от желание да накажат отстъпничеството на своя лидер по въпроса за житните закони. Като предлог послужи внесеният от Пил *„законопроект за оръжието“* за Ирландия, против който Ръсел, изпълнен с нравствено негодуване, решително протестира. Той стана министър-председател. Първата стъпка на Ръсел беше внасянето в парламента на също такъв „законопроект за оръжието“. Но с това той само се опозори без всякаква полза. О'Конел успя вече да организира

* — отменяване (отменяване на унията). *Ред.*

опромни митинги против този законопроект и събра 50 000 подписа под петиция; той се намираше в Дъблин, откъдето ръководеше цялото движение. King Dan (крал Дан — така народът нарече Даниел О'Конел) би загубил своето кралство и доходите си, ако в този момент го сметнеха за съучастник на Ръсел. Затова той предупреди малкия човек в заплашителна форма да оттегли незабавно своя законопроект за оръжието. Ръсел го оттегли. О'Конел успя, въпреки своята тайна игра с вигите, майсторски както винаги да прибави към тяхното поражение още и унижението. За да не остават никакви съмнения *по чия заповед* се дава сигнал за отстъпление, той съобщи на участниците в движението за отменяване на унията, събрали се в Консилиейшън хол в Дъблин, че законопроектът за оръжието се оттегля на 17 август — *в същия ден,* когато Джон Ръсел обяви за това в камарата на общините. През 1844 г. Ръсел обвиняваше сър Роберт Пил, че „той наводни Ирландия с войски и не управлява страната, а само я държи в окупация“. През 1848 г. Ръсел окупира Ирландия, приложи към нея законите за държавната измяна, преустанови действието на Habeas Corpus Act[222] и се хвалеше с „енергичните мероприятия“ на Кларендон. Но и тази енергия беше само фалшив предлог. В Ирландия противостояха едни на други, от една страна, привържениците на О'Конел и поповете, в тайно споразумение с вигите, от друга — Смит О'Брайън със своите привърженици. Последните бяха просто dupes*, които приеха сериозно играта с отменяването на унията, и затова свършиха с фарс. „Енергичните мерки“, взети от правителството на Ръсел, и пуснатите в ход зверства съвсем не бяха предизвикани от обстоятелствата. Тяхна цел беше не да се заздрави английското господство в Ирландия, а да се продължи управлението на вигите в Англия.

* — жертви на измамата, глупци. *Ред.*

VI

Лондон, 6 август. *Житните закони* бяха въведени в Англия в 1815 г., защото торите и вигите съвместно решиха да повишат поземлената си рента чрез облагане на нацията с данък. Това се постигаше не само поради обстоятелството, че житните закони — законите, насочени против вноса на зърно от чужбина — през някои години изкуствено повишаваха цените на житото. Като разглеждаме периода от 1815 до 1846 г., виждаме, че може би още по-голямо значение има илюзията на фермерите-арендатори, че житните закони ще могат при всякакви условия да задържат цените на житото на á priori* определено равнище. Тази илюзия оказваше своето въздействие върху арендните контракти. За да поддържа постоянно тази илюзия, парламентът, както виждаме, постоянно е зает с преразглеждане и усъвършенствуване на житния закон от 1815 г. Когато, въпреки предписанията на житните закони, цените на житото упорито спадаха, се създаваха парламентарни комисии, които трябваше да установят причините на agricultural distress (бедственото положение на селското стопанство). Agricultural distress, доколкото то беше предмет на парламентарно обследване, се свеждаше фактически до несъответствието между цените, които арендаторът плащаше на земевладелеца за земята, и цените, по които той продаваше на потребителя селскостопанските продукти, с други думи — до *несъответствието между поземлената рента и цените на житото.* Това несъответствие следователно можеше лесно да се премахне, като се намали поземлената рента — източникът на доходите на земевладелската аристокрация. Вместо това последната естествено предпочиташе „да намалява" цените на житото по законодателен път; един житен закон се сменяше с друг,

* — предварително. *Ред.*

леко видоизменен; всеки път обясняваха тяхната безплодност с несъществени подробности, които — както се смяташе — можеха да бъдат поправени с нов парламентарен акт. Следователно докато цените на житото се поддържаха на неестествено високо равнище само при известни обстоятелства, *поземлената рента* се поддържаше на неестествено високо равнище при всички обстоятелства. Тъй като се касаеше за „най-свещените интереси“ на земевладелската аристокрация, за нейните чисти доходи, то и двете нейни фракции — торите и вигите — еднакво охотно признаваха житните закони за неподвижни звезди, които стоят високо *над* полето на тяхната партийна борба. Вигите устояха дори пред изкушението да провъзгласят „либерални възгледи“ по този въпрос, още повече че перспективата да покрият възможен дефицит в поземлената рента, като си възвърнат наследствената рента, получавана от правителствените постове, им изглеждаше тогава много далечна. Двете фракции, желаейки да си осигурят подкрепата на финансовата аристокрация, гласуваха за банковия закон от 1819 г., според който лихвите по държавните дългове, направени в обезценени пари, трябваше да се изплащат в пълноценни. Нацията, като вземе на заем, да речем, 50 ф. ст., трябваше да плати 100. Така бе купено съгласието на финансовата аристокрация за житните закони. Мошеническо повишаване на държавната рента в замяна на мошеническо повишаване на поземлената рента — такъв е смисълът на сделката, сключена между финансовата и земевладелската аристокрация. След всичко това няма да ни се види странно, че по време на парламентарните избори в 1835 и 1837 г. лорд *Джон Ръсел* обяви всякаква *реформа на житните закони* за вредна, глупава, непрактична и ненужна. Още от самото начало на своята правителствена кариера той отхвърляше всяко подобно предложение, на първо време с учтиво спокойствие, по-късно с раздразнение. В своята защита на високите житни мита той далеч надмина сър Роберт Пил. Перспективата за глад в 1838 и 1839 г. не можа да разколебае нито него, нито другите членове на кабинета на Мелбърн. Но това, което не можа да направи бедственото положение на нацията, бе направено от бедственото положение на кабинета. Дефицитът на държавното съкровище от 7 500 000 ф. ст. и външната политика на Палмерстон, която застрашаваше да доведе до война с Франция, подтикнаха камарата на общините да изкаже, по предложение на Пил, вот на недоверие към кабинета на Мелбърн. Това се случи на 4 юни 1841 г. Вигите, които винаги тъй жадно ламтят за постове, тъй зле се справят с тях и тъй неохотно се отказват от тях, се опитваха, наистина напразно, да избягнат своята участ чрез

разпускане на парламента. Тогава в душата на Джон Ръсел се зароди мисълта да използва и сведе до нула движението против житните закони, тъй както с негова помощ бе използвано и сведено до нула движението за реформа. Ето защо той внезапно се изказа в полза на „умерено твърдо мито“ вместо подвижна стълбица на митата — та нали винаги беше приятел на „умереното“ политическо целомъдрие и на „умерените“ реформи. Той не се посвени да премине по улиците на Лондон с процесия на правителствените кандидати в изборите, придружен от знаменосци, набоди на своите прътове два хляба, представляващи поразителен контраст: единият хляб — двупенсов, с надпис *„хлябът на Пил“*, другият — едношилингов, с надпис *„хлябът на Ръсел“*. Но този път народът не се остави да бъде измамен. Той знаеше от опит, че вигите обещават хляб, а се разплащат с камъни. Въпреки палячеокото карнавално шествие на Ръсел новите избори дадоха на правителството на вигите малцинство от 76 депутати. То бе принудено в края на краищата да освободи министерските кресла. За отмъщение заради лошата услуга, която му оказа през 1841 г. умереното твърдо мито, през 1842 г. Ръсел спокойно даде възможност на „подвижната стълбица“ на Пил да приеме форма на закон. Сега той презираше „умереното твърдо мито“; той му обърна гръб; той допусна то да се провали, без да промълви при това нито дума.

Между 1841 и 1845 г. *Лигата против житните закони* се разрасна до огромни размери. Старият договор между финансовата и земевладелската аристокрация не беше вече гаранция за запазване на житните закони, тъй като ръководна част на буржоазията все повече и повече ставаше промишлената буржоазия, която изтласкваше финансовата аристокрация. А за промишлената буржоазия отменяването на житните закони беше жизнено важен въпрос. Намаляване на производствените разходи, разширяване на външната търговия, увеличаване на печалбата, намаляване на главния източник на доходите на поземлената аристокрация, а следователно и отслабване на нейната власт, засилване на собствената политическа власт — ето какво означаваше за промишлената буржоазия отменяването на житните закони. През есента на 1845 г. промишлената буржоазия придоби страшни съюзници като болестта по картофите в Ирландия, увеличението на цените на житото в Англия и слабата реколта в по-голямата част на Европа. Сър Роберт Пил, изплашен от застрашаващата конюнктура, проведе в края на октомври и началото на ноември 1845 г. редица заседания на кабинета, на които внесе предложение за временно отменяване на житните закони и дори намекна за необходимостта те да бъдат окончателно отменени. Постановлението на кабинета се забави по-

ради упоритото противодействие на един от неговите членове Стенли (сега лорд Дерби).

Джон Ръсел, който в това време използваше парламентарната ваканция за увеселително пътуване до Единбург, подуши събитията в кабинета на Пил. Той реши да използва предизвиканата от Стенли задръжка, за да изпревари Пил, като пръв заеме позиция, която трябваше да му донесе популярност, да се представи за вдъхновител на Пил и по тоя начин да лиши предполагаемото решение на Пил от всякаква морална тежест. Съобразно с това, под предлог, че министрите твърде много протакат решението във връзка с бедственото положение на Ирландия, той се обърна на 22 ноември 1845 г. от Единбург към своите избиратели в Сити с писмо, пълно с язвителни и злобни намеци по адрес на Пил. Периодичният глад в Ирландия през 1831, 1835, 1837 и 1839 г. нито веднаж не можа да разколебае вярата на Ръсел и на неговите колеги в житните закони. А сега той внезапно се разпали. Даже такова ужасно бедствие като глада на два народа бе възприето от този малък човек само като повод, за да постави капан на своя „заемащ пост“ съперник. В своето писмо той се опитваше да скрие истинския мотив на своето внезапно превръщане в привърженик на свободата на търговията, прикривайки се със следното признание на каещ се грешник:

„Признавам, че убежденията ми по този въпрос в продължение на двадесет години претърпяха големи промени. Аз съм свикнал да смятам, че житото представлява изключение от общите правила на политическата икономия, но наблюденията и опитът ме убедиха, че ние трябва да се въздържаме от *всякаква намеса* по въпросите на внасянето на хранителни продукти.“

В *същото това* писмо той отправя на Пил упрек, че досега още *не* се е намесил по вноса на хранителни продукти в Ирландия. Пил хвана този малък човек в собствения му капан. Той си подаде оставката, като обаче написа до кралицата писмо, в което обещаваше на Ръсел своята подкрепа, ако се заеме да осъществи отменяването на житните закони. Кралицата повика Ръсел и му възложи да образува нов кабинет. Той дойде, видя ... и обяви, че *не е способен* на това, дори при подкрепата на своя съперник. Той не мислеше, че работата ще вземе такъв обрат. За него всичко това беше само *фалшив предлог,* а го заплашваха, че ще го изобличат! Тогава отново дойде на власт Пил и отмени житните закони. С тази негова постъпка партията на торите бе разбита и дезорганизирана. Ръсел се блокира с нея, за да свали Пил. Ето всичкото, с което той може да оправдае претенциите си за званието „министър на свободата на търговията“, с което до съвсем неотдавна се перчеше в парламента.

VI

Лондон, 12 август. Ние още веднаж се връщаме към *лорд Джон Ръсел,* за да завършим неговата характеристика. В началото на своята кариера той до известна степен се прослави с мнима търпимост, а в края ѝ — с мнима набожност; първия път — със своето предложение за отменяване на „Test-and Corporation-Acts“[223], втория път — със своя „Ecclesiastical Titles Bill“ (законопроект за духовните титли)[224]. Актовете за клетвата и за корпорациите лишаваха дисидентите от възможността да заемат държавни длъжности. Тези актове отдавна бяха се превърнали в мъртва буква, когато Ръсел внесе в 1828 г. своето прословуто предложение за тяхното отменяване. Той обосноваваше своето предложение с това, че според убеждението му „отменяването на тези актове ще укрепи държавната църква“. Един съвременник пише: „Най-много учуден от успеха на това предложение бе самият му автор.“ Не е трудно да разгадаем тази загадка, ако си спомним, че една година след това (1829) *правителството на торите* самò внесе законопроекта за еманципация на католиците и, разбира се, трябваше да желае предварително да се избави от актовете за клетвата и за корпорациите. Впрочем дисидентите не получиха от лорд Джон нищо освен обещания, които той им даваше, когато се окажеше в опозиция. А когато биваше на власт, се противопоставяше дори на отменяването на църковните данъци (church rates).

Но още по-ярко характеризира пустотата на този човек и нищожността на мотивите, които са го ръководили, неговият *поход против папата**. Ние видяхме, че в 1848 и 1849 г., като обедини

* — Пий IX. *Ред.*

вигите с торите и пилитите, той провали предложенията за реформа, внесени от собствените му съюзници. Намирайки се в такава зависимост от консервативната опозиция, неговото правителство стана крайно слабо и неустойчиво през 1850 г., когато папската була за въвеждане на йерархия за римо-католическото духовенство в Англия и за назначаване на кардинал Уайзмен за Уестминстерски архиепископ предизвика известно вълнение сред най-лицемерната и ограничена част от английския народ. За Ръсел във всеки случай действията на папата не бяха нещо неочаквано. Неговият тъст, лорд Минто, се намираше в Рим, когато „Римски вестник"* в 1848 г. съобщи за назначаването на Уайзмен. От „Писмото до английския народ" на кардинал Уайзмен ние научаваме, че папата още в 1848 г. запознал лорд Минто с булата за въвеждане на църковна йерархия в Англия. Ръсел сам направи няколко предварителни стъпки, като застави Кларендон и Грей да признаят официално католическите духовни титли в Ирландия и колониите. Но сега, вземайки под внимание нестабилността на своя кабинет, обезпокоен от историческия спомен, че в 1807 г. походът против папата събори правителството на вигите, страхувайки се да не би Стенли, подражавайки на Персивал и на самия него, да го изпревари през време на парламентарната ваканция, както той самият се опитваше да изпревари сър Роберт Пил с отменяването на житните закони, преследван от всички тези предчувствия и призраци, малкият човек извърши salto mortale**, като пламна внезапно от неудържимо протестантско усърдие. На 4 ноември 1850 г. той публикува прословутото „Писмо до Дурхамския епископ", в което уверяваше епископа:

„Аз съм напълно съгласен с Вас, че последното покушение на папата срещу нашия протестантизъм не може да не се смята за нагло и коварно, и затова съм възмутен от това обстоятелство не по-малко от самия Вас."

Той говореше за „упоритите опити, които се предприемат в той момент с цел да бъде ограничен духът и да бъде заробена душата". Той наричаше католическите обреди „маскаради на суеверието, на които значителното мнозинство на нацията гледа с презрение", и в заключение обещаваше на епископа да предложи нови закони против папската узурпация, ако старите се окажат недостатъчни. Същият лорд Джон в 1845 г. — тогава наистина той не беше на служба — заяви:

* — „Gassetta di Roma". *Ред.*

** — смъртен скок, рискована стъпка. *Ред.*

„Аз мисля, че ние можем да отменим членовете, които пречат на римо-католическия епископ да си присвоява титла, която носят епископите на държавната църква. Не може да има нищо по-глупаво и наивно от запазването на такива различия."

В 1851 г. той внесе в парламента своя законопроект за духовните титли, който целеше заякчаването на тези „глупави и наивни различия". Но тъй като през същата година Ръсел бе разбит от коалицията на ирландската бригада, пилитите, манчестерците и т. н. при обсъждането на предложението на Лок Кинг за разширяване на избирателните права, протестантското му усърдие се изпари и той даде обещание да измени този законопроект, който фактически се появи на бял свят мъртвороден.

Фалшив предлог беше не само походът на Ръсел против папата, но и неговата ревностна защита на еманципацията на евреите. Всички знаят, че неговият Jewish Disabilities Bill* е ежегоден фарс, примамка за онези избиратели, с чиито гласове разполага в Сити австрийският барон Ротшилд. Фалшив предлог бяха и декларациите на Ръсел против робството.

„Вашето противодействие срещу всички предложения в полза на негрите" — му писа лорд Брум, — „съпротивата, която вие оказвахте дори срещу опита да се възпрепятствува възродилата се търговия с роби, увеличиха пропастта между вас и страната. Онзи, който би повярвал, че вие, противниците на всички закони против робството в 1838 г., враговете на всякаква намеса в дейността на колониалните събрания на робовладелците, внезапно ще пламнете от такава любов към негрите, че ще внесете в 1839 г. законопроект в тяхна защита, рискувайки с това да загубите постовете си — би проявил удивителна склонност към самоизмама."

Фалшив предлог беше за Ръсел и *съдебната* реформа. Когато парламентът в 1841 г. изказа вот на недоверие на кабинета на вигите и предстоящото разпускане на камарата не обещаваше успех, Ръсел се опита спешно да прокара през камарата на общините Chancery Bill**, за да

„излекува една от най-мъчителните злини на нашата система — разтакането в courts of equity*** — чрез учредяване на длъжността на двама нови „judges of equity (съдии, които трябва да се ръководят не от нормите на правото, а от справедливостта).

Ръсел нарече този свой законопроект „голямо плащане за сметка на съдебната реформа". Истинската му цел бе да настани тихомълком на създаваните нови длъжности двама приятели виги

---

* — законопроект за отменяване ограниченията на правата на евреите. *Ред.*

** — законопроекта за канцлерския съд. *Ред.*

*** — съдилищата на справедливостта. *Ред.*

още *преди* предстоящото, както изглежда, образуване на кабинет на торите. Сър Едуард Сагден (сега барон Сент-Леонардс), който познаваше и зъбите на Ръсел, внесе поправка, според която законът би трябвало да влезе в сила чак на 10 октомври (т. е. *след* свикването на новоизбрания парламент). Въпреки че в същността на този законопроект, от който според думите му имало такава „остра" нужда, не бе внесено ни най-малко изменение, Ръсел незабавно го оттегли, когато бе приета тази поправка. Законопроектът стана „безсолен", загуби солта си.

Колониални реформи, проекти в областта на народното образование, „свободи на поданиците", свобода на печата и на публичните събрания, военен ентусиазъм и жажда за мир — всичко това за лорд Джон Ръсел са само фалшиви предлози. Целият той е фалшив предлог, целият му живот е пълна лъжа, цялата му дейност е непрекъсната поредица от нищожни интриги за постигане на нечисти цели, за разхищаване на обществени средства и узурпиране само на привидната власт. Трудно е да се намери по-добро потвърждение на библейския афоризъм, че човек не може да прибави и един дюйм към своя ръст. Поставен чрез раждане, връзки и случайности на обществената конюнктура върху огромен пиедестал, той винаги си оставаше все същият хомункул, джудже, танцуващо на върха на пирамида. Едва ли ще се намери в историята друг човек тъй велик в своето нищожество.

К. МАРКС

БИРМИНГАМСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ: ВЪПРОСЪТ ЗА ПРЕСТОЛОНАСЛЕДИЕТО В ДАНИЯ И ЗА ЧЕТИРИТЕ ГАРАНЦИИ[225]

I

Лондон, 27 юли. В противовес на „Асоциацията за административна реформа" в Лондон бе образувана *„Асоциация за държавна реформа"*[226]. Тя привлече в своя комитет Ърнест Джонс и някои други лидери на чартистите. Главна цел на Асоциацията, провъзгласена завчера на публичния митинг, е провеждането на парламентарна реформа въз основа на всеобщото избирателно право.

Бирмингамската конференция завърши своята работа на 23 юли. На конференцията присъствуваха делегати от Хадерсфилд, Нюкясъл на Тайн, Лондон, Халифакс, Шефилд, Лийдс, Дерби, Брадфорд, Нотингам и Бирмингам, събрали се в Бирмингам, за да произнесат своята *присъда над външната политика* на управляващите класи и техните представители в кабинета и парламента. *Чартистите*, както отбелязва „Birmingham Daily Press",

„вече няколко години се въздържат да участвуват в каквито и да било замисляни от някого движения; но в тоя случай те постъпиха другояче. С голямо въодушевление те приеха да участвуват в това движение, защото почувствуваха, че то не преследва никакви враждебни или чужди на тях и изобщо никакви класови интереси".

Пребиваването на Уркарт във фабричните райони несъмнено послужи като тласък за свикването на тази заслужаваща внимание конференция, на всички заседания на която той присъствува. Тъй като недостигът на време не ни позволи да приемем поканата да участвуваме в Бирмингамската конференция, ние чак сега получихме възможност да дадем извадки от някои интересни документи, съдържащи се в изпратения ни печатен от-

чет за нейната работа[227]. Продажната лондонска преса или премълчава тази конференция, или изопачава фактите. Между граф *Малмсбъри* и секретаря на избрания от конференцията комитет се водила следната кореспонденция:*

„Сър! Имах честта да получа от Вас покана да участвувам в Бирмингамската конференция. Не мога да приема тази покана. При все това бързам да съобщя интересуващите Ви сведения за *датския договор* от 8 май 1852 г. Вие грешите, що се отнася до целите, които си поставяше този договор. Не е вярно, че „договорът осигурява на Русия наследяването на престола в Дания и Шлезвиг-Холщайн". Русия не е получила никакви права нито за днешно време, нито за в бъдеще, които да не е имала преди сключването на договора. В днешно време живеят четирима наследници от мъжки пол, които имат право да претендират за датската корона. Договорът предвижда, че ако починат всички наследници, високите договарящи се страни — а именно Австрия, Прусия, Русия, Англия, Франция и Швеция — се задължават да вземат под внимание всяко предложение, което кралят на Дания ще направи, за да се осигури престолонаследието на базата на целостта на Датската монархия. И така, ако споменатото събитие стане, договарящите се страни ще се съберат, за да уредят въпроса за датското престолонаследие, и аз предоставям на Вас самия да съдите дали в този случай ще са склонни петте държави, подписали с Русия договора от 8 май, да предадат на нея, като глава на дома Холщайн-Готорп, правото да присъедини към своите владения цялата Датска монархия."

Такова е съдържанието на писмото на лорд Малмсбъри. Секретарят на конференцията дава следния отговор на това писмо:

„Милорд! Бирмингамската конференция ми възложи да Ви изкажа благодарност за съобщението относно датския договор. От Вашето съобщение ние

* В статията на К. Маркс в „New-York Daily Tribune" вместо приведените по-горе пасажи фигурира следният текст:

„Би било голяма грешка да съдим за движението в Англия по отчетите на лондонската преса. Да вземем например последната конференция в Бирмингам. По-голямата част от лондонските вестници дори не я отразиха, а останалите само отбелязаха скромно, че тя се е състояла. Но какво представляваше тази конференция? Това беше открит конгрес на делегати от Бирмингам, Лондон, Хадерсфилд, Нюкясъл, Халифакс, Шефилд, Лийдс, Дерби, Брадфорд, Нотингам и други места, събрали се, за да изтръгнат разглеждането на най-важния в тоя момент въпрос — външната политика на Англия — от ръцете на един неспособен и западащ парламент.

Несъмнено на това движение помагаха митингите, които се свикваха от г. Уркарт във всички фабрични райони, и отличителна черта на провежданата в Бирмингам конференция беше обстоятелството, че в нея участвуваха съвместно представители на буржоазията и на работническата класа. Конференцията се раздели на редица комитети, които трябваше да представят доклади по най-важните въпроси на външната политика на Англия. Аз успях да получа подробен отчет за заседанията на конференцията и свързаните с това документи. Ще запозная читателите на „Tribune" с най-характерните от тях, преди всичко с кореспонденцията между секретаря на конференцията и лорд Малмсбъри, министъра на външните работи в правителството на лорд Дерби, относно договора от 8 май 1852 г. за датското престолонаследие. Лорд Малмсбъри пише:". *Ред.*

правим извода, че ако починат четиримата законни наследници, Англия и Русия ще са длъжни да се намесят в отношенията между краля на Дания, от една страна, и отделните държави — Дания, Шлезвиг и Холщайн, — от друга. Непонятно ни е кое ни дава право за подобна намеса и ние сме убедени, че фактът на войната с Русия трябваше да се използва, за да се откажем от едно толкова аморално и незаконно действие. Вие ни давате да разберем, че според Вас вече сам по себе си съставът на шестте държави е гаранция против допускането на Русия до наследяването. За нас би било извънредно интересно да научим от Вас, милорд, *на кого* другиго, ако *не* на Русия, трябва да бъде предадена цялата монархия. Щом Англия не е имала предвид, че Русия ще се яви като наследник на всички земи, защо тогава не е поставила като условие за подписването на договора отказа на Русия от правата на Холщайн-Готорп? Тъй като договорът, за който става дума, е подписан от Вас, трябва да се предполага, че на тези въпроси или изобщо не може да се даде отговор, или именно Вие най-добре можете да отговорите на тях. Затова ми е възложено да Ви помоля, милорд, да отговорите на тези въпроси и да ни лишите по тоя начин от причините за сериозно безпокойство."

С това кореспонденцията, разбира се, се прекъсва, макар че милордът би могъл да заяви, че е участвувал в тази работа само формално. Палмерстон вече предварително подписа с барон Брунов *протокола,* в който точно се определяха параграфите и принципът на бъдещия договор*.

Конференцията образува редица комитети за проучване и изготвяне на доклади по различни въпроси. Най-голям интерес представлява безспорно *докладът на комитета относно четирите точки,* от който ние привеждаме най-важните пасажи:

„Стремейки се да разкрие смисъла на четирите точки като основа за сключване на мир, комитетът проследи какво развитие са получили тези точки на Виенската конференция; каква подкрепа или възражение е предизвикало всяко предложение в полза на развиването на тези точки от страна на съответните държави, кога и в каква форма тези точки са били за пръв път формулирани от кабинетите на Франция и Англия; какъв е бил техният първоизточник и доколко отговарят те на признатата цел на войната — независимост и цялост на Отоманската империя. Ние намираме първоизточника на четирите точки в следното предложение, изложено в *депешата на граф Неселроде* от 29 юни 1854 г. и озаглавено *„Осигуряване на правата на християните в Турция":* „Изхождайки от разбирането, че гражданските права, които трябва да бъдат гарантирани от всички християнски поданици на Портата, са неотделими от техните религиозни права, ние вече заявяваме, че ако това се признаеше, то исканията, предявени от императора към Портата, биха били изпълнени, спорният въпрос — уреден и негово величество би изразил готовност да окаже

* В „New-York Daily Tribune" вместо този пасаж е даден следният текст: „С това кореспонденцията се прекъсва — лорд Малмсбъри не беше склонен да я продължава. Фактът, че негова светлост не можа да отговори на поставените въпроси, има известно оправдание: всички точки, които засягат престолонаследието в Дания, бяха толкова точно определени от лорд Палмерстон в протокола от 8 юли 1850 г., че на благородния лорд действително не му остава нищо друго, освен да сложи подписа си под договора." *Ред.*

своето съдействие *за осигуряването на европейската гаранция на тези привилегии.*"

Това предложение — т. е. предложението за постоянна намеса във вътрешните работи на Турция не от една, а от пет държави — бе прието от Англия и Франция като четвърта точка и формулирано по следния начин от Друен дьо Люис в неговата депеша от 22 юли 1854 г., която беше отговор до граф Неселроде: „нито една от държавите не трябва да претендира за правото да оказва каквото и да било официално покровителство на поданиците на Портата, към каквато и религия те да принадлежат; напротив, Франция, Австрия, Великобритания, Прусия и Русия ще обединят усилията си, за да издействуват от правителството на Отоманската империя провъзгласяване и спазване на религиозните привилегии на различните християнски общини и да насочат великодушните намерения на негово величество султана към благото на християните от различните вероизповедания, без да накърняват при това достойнството и независимостта на неговата върховна власт".

Приемането на тази четвърта точка неизбежно би довело до загубване на независимостта на Отоманската империя, докато признатата цел на войната е да бъде защитена нейната независимост; незаконността на тази точка се състои в това, че Англия и Франция приеха предложената по тоя начин *капитулация* без съгласието на Турция и че въпреки възраженията на Турция Англия и Франция настояха тази точка да бъде обсъдена на Виенската конференция. Казано с думите на *Сидни Херберт: „Работата се усложнява с това, че ние стигнахме до споразумение с нашия противник, а не с нашия съюзник."*

Но нали ако във войната с Русия бяхме претърпели поражение и бяхме принудени да молим за мир, ние нямаше да имаме правото да излизаме с подобно предложение *от името* на трета държава? За да премахнат тази незаконност, Англия и Франция би трябвало отначало да преминат открито на страната на Русия и да обявят война на Турция. Докато четвъртата точка означава отказване от независимостта на Турция, първата точка означава отказване от нейната цялост; в нея, както и в четвъртата точка, се прие капитулация без съгласие на заинтересованата страна, тъй като пълномощният представител на Турция ясно даде да се разбере, че няма да даде съгласието си да се обсъжда първата точка.

Ние смятаме, че зад уверенията за необходимостта Молдавия, Влахия и Сърбия да бъдат оставени както досега под властта на Турция, се крие откъсването им от Турция. Фразата: „Занапред не трябва да се допуска никакво изключително покровителство по отношение на тези провинции", се разяснява в пет параграфа, които поставят петте държави в еднакво положение с Портата — в положението на съвместно осъществяващи своята власт върховни управители. Тази фраза намира своя завършък в англо-френското предложение, внесено на шестото заседание на Виенската конференция, за обединяване на Молдавия и Влахия в единна държава под властта на наследствен владетел, избран измежду членовете на една от управляващите династии в Европа. *Позорният* характер на действията на Англия, която се отказа от провъзгласените от нея намерения и от признаването на правата на нашия съюзник, Турция, се усилва и поради обстоятелството, че всичко това ставаше в момента, когато руските войски бяха принудени да евакуират принадлежащите на Турция области; при което френските и английските войски не оказаха никаква помощ на Турция. Тъй като *отказването от целостта и независимостта на Отоманската империя* беше налице *още преди експедицията към Севастопол,* неизбежно възниква в съзнанието изводът, че тази експедиция е била предприета, за да *се постигне със сила* съгласие за това отказване, да се натрапи то както на Турция, като бъде използвано изчерпването на нейните ресурси, така и на Англия, *като бъде утешавана тя с привидна победа над Русия.*"

II

Лондон, 28 юли. Относно втората точка в *Бирмингамския документ* се казва:

„Втората точка предвиждаше свободно корабоплаване по Дунава. Прекратяването на свободното корабоплаване по Дунава се отнася към времето на Адрианополския договор от 1829 г., когато Турция бе принудена да отстъпи на Русия устието на Дунава. Отстъпването на устието на Дунава на Русия противоречеше на Лондонския договор от 6 юли 1827 г., който забраняваше на Русия да придобива каквато и да е турска територия. Фактът, че Англия отначало мълчаливо се съгласи на тази незаконна придобивка, а след това я подкрепи и призна, свидетелствува за нееднократно нарушаване на международното право от нейна страна. Всичко това се правеше под предлог за запазването на мира; този предлог сега, разбира се, отпада поради войната. Връщането на устието на Дунава на Турция беше едно от съществените искания във всяка действителна война между Англия и Русия. Но в английските предложения до Русия не се споменава нищо за устието на Дунава. Така Англия превърна този въпрос в средство за нанасяне оскърбление на Австрия, чиято заинтересованост от свободното корабоплаване по Дунава отстъпва може би само на заинтересоваността на самата Турция. На четвъртото заседание на Виенската конференция на 21 март 1855 г. барон Прокеш, пълномощен представител на Австрия, внесе предложение Русия да се съгласи устието на Дунава да бъде неутрализирано. Пълномощният представител на Русия отговори, че „няма да даде съгласието си за едно условие, което има вид на косвена експроприация“. Лорд Джон Ръсел *не* подкрепи твърде умереното предложение на Австрия и на 23 март въпросът бе решен така — устието на Дунава да остане във владение на Русия. Като отстъпи напълно на Русия по тази точка, Ръсел писа на 12 април до лорд Кларендон: „Граф Буол ми каза, че не е настоявал на искането да се неутрализират островите в устието на Дунава, тъй като бил уверен, че в тоя случай Русия би провалила конференцията.“ На 16 април лорд Джон Ръсел телеграфира на лорд Кларендон, че „Австрия не възнамерява да подкрепя каквито и да било искания за отстъпване на територия“. След като от самото начало изпусна случая да подкрепи Австрия, като даде съгласието си за предложената от нея полумярка за неутрализиране на устието на Дунава, и се убеди след това, че Австрия няма напълно да подкрепя цялата мярка, т. е. да се отстъпи на Турция устието — тази мярка отпадна сама по себе си поради покорността, проявена от лорд Джон на 23 март по отношение на Русия, — Ръсел сега предлага на лорд Кларендон „да се поиска да бъдат върнати на Турция островите в устието на Дунава, които тя бе отстъпила по Адрианополския договор“.

Третата точка гласи, че договорът от юли 1841 г. трябва да бъде ревизиран от договарящите се страни в интерес на европейското равновесие и в дух на ограничаване могъществото на Русия в Черно море! Ако зад тази точка се криеха искрени намерения, в нея трябваше да се включат: първо — ограничаване могъществото на Русия, второ — възстановяване на правата на Турция върху Дарданелите и Босфора. За да се възстанови правото на султана на изключителен контрол върху проливите, не се искаше специално споразумение. Това право се връща на султана заедно с анулирането поради войната на ония договори, по силата на които то бе временно отменено. Тези прости съображения дори не бяха загатнати на Виенската конференция.

Що се отнася до ограничаването на господството на Русия, в писмото си от 20 май 1855 г. граф Буол с право отбелязва: „Според нас съюзниците би

трябвало да насочат своите съвместни усилия към такова ограничаване на политическото господство на Русия, което би направило за нея, ако не невъзможна, то поне във висша степен трудиа злоупотребата със собствените материални ресурси. Намаляването и дори пълното унищожаване на руския флот в Черно море би било само по себе си още недостатъчно за лишаването на Русия от предимствата, които произтичат от нейното географско положение спрямо Турция."

От всички похвати, с които английското правителство се опитваше да заблуди парламента, не сполучи само един — предложението за ограничаване на морското могъщество на Русия в Черно море. Ако войната действително се водеше с целта, която бе провъзгласена, тогава териториалната цялост на Отоманската империя би била гарантирана от самото начало и мирните условия биха се състояли в следното: 1) устието на Дунава да се върне на Турция, владение на която то беше de jure* досега, 2) Русия да покрие военните разходи.

След няколко други бележки документът завършва със следните думи:

„Комитетът смята, че не всички членове на кабинета в еднаква степен съзнателно са извършвали своите простъпки. Комитетът не може да не отбележи особената роля на четиримата министри на външните работи — Кларендон, Ръсел, Абърдин и преди всичко Палмерстон. Палмерстон осигури признаването на Адрианополския мир, изплащаше на Русия, дори през време на войната, отдавна загубилия своята сила дълг, състави или санкционира Ункяр-Искелесийския, Дарданелския и Балта-Лиманския договори и датския протокол от 1850 г.; вероломството на Палмерстон спрямо Полша, Сицилия, Ломбардия и в не по-малка степен предателството му спрямо Франция, Персия, Испания и Дания — всичко това го изобличава като непримирим враг не само на Турция, но и на европейските страни. Всички членове на английския кабинет са подчинени на Палмерстон; той успя да ги направи съучастници в своите престъпления, проникването в които не се оказа по техните сили. И това даде възможност на Палмерстон напълно да ги подчини на своята воля. Само наказанието, предвидено от английския закон за държавна измяна, може да избави народа от заговорниците, които го предадоха в интерес на една чужда държава."

Написано от К. Маркс на 27 и 28 юли 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 349 и 351 от 30 и 31 юли 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4464, 10 август 1855 г.

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune"

Превод от немски

* — юридически. *Ред.*

Ф. ЕНГЕЛС

ЕВРОПЕЙСКИТЕ АРМИИ[226]

Написано от Ф. Енгелс в края на юли — септември 1855 г.

Напечатано в списание „Putnam's Monthly", кн. 32, 33 и 36; август, септември и декември 1855 г.

Печата се по текста на списанието

Превод от английски

СТАТИЯ ПЪРВА

Войната, която бушува през последните две години по бреговете на Черно море, направи обект на особено внимание двата милиона войници, които Европа издържа дори в мирно време и броят на които може би много скоро ще се увеличи двойно. А ако войната продължи, което е почти несъмнено, вероятно ще бъдем свидетели на това, как тези четири милиона войници ще бъдат въвлечени в активни военни действия на боен театър, който ще се простре от море до море през целия европейски континент.

Затова нашите читатели непременно ще се заинтересуват от една характеристика не само на армиите, вече въвлечени в източния конфликт, но и на другите по-значителни европейски армии, още повече, че за съжаление отвъд Атлантическия океан никога не е имало такива армии, които по своята численост биха могли до известна степен да се сравнят дори с второстепенни европейски армии; във връзка с това за организацията на подобни армии неспециалистите в Америка имат само смътна представа.

По-рано съперничеството довеждаше до това, че във всички страни армиите бяха обкръжени с най-строга тайна; сега вече не е така. Колкото и странно да е, но дори и в страните, дето най-малко се поощрява гласността, дето всички граждански ведомства и до ден днешен се обкръжават с тайната, свойствена на абсолютизма, организацията на армиите е прекрасно известна на широките кръгове. Публикуват се официални сведения за армиите, в които се посочва не само делението на въоръже-

ните сили на корпуси, дивизии, бригади, полкове, батальони и ескадрони, но и тяхното местонахождение, както и броят и имената на офицерите, които ги командуват. Когато се устройват големи военни прегледи към присъствието на чуждестранни офицери на тези прегледи не само се проявява търпимост, но това дори се приветствува; молят ги да направят критични бележки и да споделят своите наблюдения, водят с тях сериозни дискусии за особеностите в строежа на всяка армия и нововъведенията, които се правят в нея; така че тук има пълна гласност в противоположност на много други области на управлението. Военни министерства в Европа могат сега да запазят в тайна може би само няколко рецепти на химически състави — някакви ракети или снарядни запалки, но и тези секрети много скоро биват разкрити или остаряват поради това, че се правят нови изобретения; така например английската ракета на Конгрив бе изместена от военната ракета на г. Хейл, която се използваше в северноамериканската армия, а сега е възприета и от английската.

Тази гласност води до това, че в мирно време различните военни министерства на цивилизования свят образуват, така да се каже, един голям военен комитет, целта на който е да обсъжда достойнствата на едно или друго предлагано нововъведение и да даде възможност на всеки от своите членове да използва опита на всички останали. Това доведе до положението, че устройството, организацията и общото управление на почти всички европейски армии са приблизително еднакви, и в тоя смисъл може да се каже, че една армия прилича на друга. Но националният характер, историческите традиции и най-вече различното равнище на цивилизацията създават много различия и пораждат характерните за всяка армия нейни силни и слаби страни. Французите и унгарците, англичаните и италианците, русите и германците — всички те при определени условия могат да бъдат в еднаква степен добри и изкусни войници; но въпреки еднообразната система на обучение, която като че ли изравнява различията, оказва се, че всеки от тези войници си има свои достойнства поради това, че по своите данни той се различава от своите съперници.

Това ни довежда до един въпрос, който твърде често е бил обсъждан от военните патриоти на различните нации: кои войници са най-добрите? Разбира се, всеки народ се отнася ревниво към своята собствена слава и според широката публика, възпитана въз основа на разкази, на които може да липсва критично осветление и точност, но които в замяна на това са силно украсени с патриотично чувство — един полк на дадена страна е в състояние да „помете“ два-три полка на всяка друга страна. Во-

енната история като наука, в която правилната оценка на фактите е единственият ръководен принцип, е още много млада и не може засега да се похвали с голям обем литература. Все пак това е вече оформила се област на знания и с всеки изминат ден тя все повече и повече отхвърля като ненужна примес безсрамното и глупаво самохвалство, с което дълго време се отличаваха произведенията, които се наричаха исторически само въз основа на преднамереното изопачаване на всеки факт, за който се разказваше. Мина времето, когато, описвайки историята на войната, авторите можеха да продължават тази война, така да се каже, със свои средства, обстрелвайки на воля бившия противник с кал, след като сключването на мир не им позволяваше вече да го обстрелват с желязо. И макар много второстепенни въпроси във военната история да остават още неразрешени, все пак несъмнено е, че всяка цивилизована нация има право да се гордее, че в един или друг период е дала най-добрите за това време войници. Германските *ландскнехти* от късното Средновековие, швейцарските войници от XVI столетие бяха през известен период също тъй непобедими, както и прекрасните испански воини, които ги смениха като „най-добрата пехота в света"; французите на Людовик XIV и австрийците на принц Евгени известно време си оспорваха това почетно звание, докато прусаците на Фридрих Велики разрешиха спора, като разбиха и едните, и другите; те на свой ред също загубиха своята слава в резултат на удара, нанесен им при Йена, и французите отново получиха всеобщо признание като най-добрите войници на Европа. Но това не попречи на англичаните — в Испания — да докажат своето превъзходство над тях в определени условия и в определени моменти на боя. Несъмнено легионите, които в 1805 г. Наполеон доведе от лагера в Булон при Аустерлиц[229], бяха най-добрите войски за онова време; несъмнено Уелингтън знаеше какво говори, когато след свършването на войната на Пиренейския полуостров[230] нарече своите войници „армия, с която той може да отиде, където пожелае, и да направи всичко, каквото пожелае", и все пак цветът на тази британска армия, воювала в Пиренеите, бе разбит при Нови Орлеан[231] от опълченци и доброволци, които нямаха нито школовка, нито организация.

Опитът от всички минали кампании следователно ни довежда до един и същ извод и всеки здравомислещ опитен войник, у когото липсват предразсъдъци, ще потвърди факта, че с военни качества — храброст и́ боеспособност — различните нации в света са надарени общо взето доста равномерно; че войниците от различните нации се отличават едни от други не толкова по

степента на своите достойнства, колкото по своята специфика; и най-сетне, че при съществуващата сега гласност във военното дело само напрегнатата работа на мисълта, непрекъснати усъвършенствувания и изобретателност във военната област и в използването на държавните ресурси, както и резервите на военните качества, с които се отличава дадена нация — само всичко това може да издигне за известно време една или друга армия на първо място сред нейните съпернички. Виждаме следователно какво предимство във военно отношение получава една страна с по-високо равнище на цивилизацията над своите по-малко развити съседи. Като пример можем да посочим това, че руската армия въпреки отличните бойни качества на нейните войници никога не е могла да надмине която и да е от армиите на цивилизована Европа. Ако шансовете са бивали равни, то руситe, колкото и отчаяно да са се сражавали, винаги (поне до сегашната война включително) са бивали побеждавани от противниците им — французи, прусаци, поляци или англичани.

Преди да преминем към разглеждане на отделните армии, необходимо е да направим няколко общи бележки, които засягат всички тях.

Една армия, особено ако е голяма, в състав 300—500 и повече хиляди души, с нейното необходимо подразделяне, с нейните различни родове войски, с нейните потребности от хора и материали и с нейната организация, представлява толкова сложен организъм, че максималното ѝ опростяване става необходимост. В армията има толкова много деления, без които не може да се мине, че е изглеждало малко вероятно броят им да се увеличи още повече чрез по-нататъшно изкуствено и безсмислено раздробяване. Но традицията и духът на пищност и парадност, с който са отровени всички стари армии, са усложнили до крайност организацията на почти всички европейски армии.

Различията сред хората по ръст, сила и темперамент, които се наблюдават във всяка страна, както и различното качество на конете правят необходимо отделянето на леката пехота и кавалерия от тежката пехота и кавалерия. Опитът да се премахне напълно това деление би означавал да бъдат събрани в една и съща част хора с противоположни бойни качества и следователно тези качества да бъдат взаимно неутрализирани, а това би отслабило боеспособността на цялата войскова част. Така че всеки род войска естествено се дели на две групи: едната от тях се състои от по-тежки, непохватни хора (и съответно коне) и е предназначена главно за големи решителни атаки и за бой в сгъстен строй, а втората — от по-леки и по-подвижни хора, спе-

циално приспособени за действия в разпръснат строй, за носене на служба в охраната и в авангарда, за бързо маневриране и пр. Това деление е напълно основателно. Но освен такова естествено деление почти във всяка армия родовете войски се подразделят на разни видове, които се различават само по чудноватото разнообразие на униформите си и създаването на които се обосновава с теоретични съображения, постоянно опровергавани от практиката и опита.

Така например във всяка европейска армия има един вид войски, наричан гвардия, която претендира да е élite* на армията, докато в действителност тя се състои просто от най-високите и широкоплещести хора, каквито изобщо е възможно да се наберат. Руската и английската гвардии особено се отличават в това отношение, макар с нищо да не е доказано, че те превъзхождат по храброст и боеспособност другите полкове от съответния род войски. Старата Наполеонова гвардия беше едно съвсем другояче организирано тяло. Тя беше действително élite на армията и физическите данни не играеха никаква роля при нейното формиране. Но дори и тази гвардия отслабяше останалата част на армията, поглъщайки нейните най-добри елементи. Пазейки тези свои най-добри войски, Наполеон понякога правеше грешки; така например при Бородино[232] в решаващия момент той не изпрати напред гвардията и по тоя начин изпусна случая да попречи на руските войски да отстъпят в пълен ред. Французите, с изключение на императорската гвардия, имат нещо като élite във всеки батальон; тази елитна част се състои от две роти — гренадири и волтижьори — и без нужда усложнява тактическите действия на батальона. Други нации също имат подобен вид войски. Всички тези отбрани части се отличават не само с особен начин на формиране и с особена форма на облеклото, но и получават по-голяма заплата. Казват, че подобна система засяга честолюбието на обикновения войник, особено при лесно възбудимите народи — французи и италианци; но същата цел би могла да се постигне, и може би с по-голям успех, ако войниците, които са заслужили такова отличие, оставаха в състава на своите роти, а не се използваха като предлог за нарушаване на тактическото единство и стройността на действията на батальона.

Още по-поразителна нелепост може да се наблюдава в кавалерията. Тук разликата между лекия и тежкия кон служи като основание за разделяне на кавалерията на всевъзможни видове —

* — отбраната, елитната част. *Ред.*

кирасири, драгуни, карабинери, улани, егери, хусари и т. н. Всички тези поделения са не само безполезни, те са просто безсмислени, тъй като създават излишно усложняване. Хусарите и уланите са заимствувани от унгарците и поляците. Но в Унгария и в Полша тези видове кавалерия имат определено значение — това бяха национални войски и формата на облеклото на тези войски беше националното облекло на страната. Да се пренасят подобни особености в други страни, дето няма онзи национален дух, който да им придава смисъл, е най-малкото глупаво. Не без основание в 1814 г. един унгарски хусар отговорил на руски хусар, който го нарекъл „другар“: „Не ме наричай другар — аз съм хусар, а ти си палячо!“ („Nix Kamarad, ich Husar, du Hanswurst!“) Друг също тъй глупав вид кавалерия представляват почти във всички армии кирасирите. Тези кавалеристи са фактически небоеспособни и правят небоеспособни своите коне поради голямото тегло на кираса (френската кираса тежи 22 фунта); при това кирасите не могат да защитят кавалериста даже от пушечен куршум, изстрелян от разстояние 150 ярда! От кирасата се бяха избавили почти във всички европейски армии, но страстта на Наполеон към парадност и към монархическите традиции отново я въведе в употреба във Франция, а примерът на Франция скоро бе последван от всички европейски държави.

Ако не се смята малката американска армия, сардинската армия е единствената сред въоръжените сили на цивилизованите страни, дето кавалерията се дели само на лека и тежка, без понататъшно нейно подразделяне, и дето окончателно са се простили с кирасата.

В полската артилерия на всички армии голяма сложност се създаде от разнообразието на калибрите. Теоретически при англичаните това разнообразие е най-голямо — 8 калибри и 12 различни образци оръдия, — но на практика огромните запаси материална част им дават възможност да опростят значително своята артилерия. В Крим например те използват почти изключително 9-фунтови и 24-фунтови гаубици. През последните няколко години французите опростиха извънредно много своята артилерия, като замениха четири различни калибри с един — с леката 12-фунтова гаубица, за което ще говорим на съответното място. В повечето от останалите армии и досега съществуват три-четири калибри, да не говорим за различията в лафетите, раклите, колелата и пр.

Техническите части на различните армии, инженерните войски и т. н., към които можем да добавим и щаба, са организирани във всички армии почти еднакво, с изключение на британ-

ската армия, където — а това много ѝ вреди — щабът изобщо не представлява самостоятелна организация. За други — по-малко значителни — различия ще говорим на съответните места.

Ще започнем с онази армия, която, получила своята организация през време на революцията и при Наполеон, служѝ като своего рода образец за всички европейски армии от началото на това столетие.

I. ФРЕНСКАТА АРМИЯ

Когато избухна сегашната война, Франция имаше сто линейни пехотни полка (полковете от 76-и до 100-тни се наричаха до неотдавна „лека пехота", но както по школовка, така и по организация те ни най-малко не се отличаваха от останалите линейни полкове). Всеки полк се състои от три батальона — два действуващи и третия запасен. Но през време на война третият батальон може да бъде приспособен много бързо за служба в действуващата армия и тогава запасен става четвъртият батальон, който се образува от допълнителните запасни роти на всеки от трите батальона. До това прибягваха през време на Наполеоновите войни, когато се формираше дори пети, а понякога и шести батальон. Но в днешно време полковете имат само по три батальона. Всеки батальон се състои от осем строеви роти (една рота гренадири, една рота волтижьори и шест основни роти); ротата във военно време се състои от трима офицери и сто и петнадесет подофицери и войници. Така че един френски линеен батальон наброява във военно време около 960 души, една осма от които (ротата волтижьори) е отделена специално за носене на лекопехотна служба.

Специалните войски, предназначени за лекопехотна служба, се състоят от chasseurs-a-pied* и африкански части. До войната имаше всичко десет батальона стрелци, но през 1853 г. броят им бе увеличен на 20, така че почти всяка пехотна дивизия (четири полка) при формирането си може да получи един батальон стрелци. Във всеки от тези батальони има по десет роти, или около 1 300 души. Войските, предназначени специално за служба в Африка, се състоят от три полка, или девет батальона зуави, два полка, или шест батальона от чуждестранния легион, и шест батальона лека пехота (от тях три батальона туземни стрелци) — общо двадесет и един батальона, или около 22 000 души.

* — пеши стрелци. *Ред.*

Кавалерията се дели на четири различни части:

1. **Тежка, или резервна кавалерия — 12 полка: 2 полка карабинери (стрелци, защитени с кираса) и 10 кирасирски полка = 72 ескадрона.**
2. **Линейна кавалерия — 20 полка: 12 драгунски и 8 улански = 120 ескадрона.**
3. **Лека кавалерия — 21 полка: 12 полка конни стрелци и 9 хусарски = 126 ескадрона.**
4. **Африканска лека кавалерия — 7 полка: 4 полка chasseurs d'Afrique * и 3 полка спахии = 42 ескадрона.**

Всеки ескадрон по военновременните щатове наброява в резервната и линейната кавалерия по 190 души, в леката кавалерия — по 200 души. В мирно време едва ще се наберат четири ескадрона, в които би имало 120 души с пълно снаряжение, така че всеки път при мобилизация на армията трябва да се повикват от отпуск голям брой хора и да се намират за тях коне; в такава бедна откъм коне страна като Франция това може да се постигне само чрез голям внос от чужбина.

Артилерията след неотдавнашната реорганизация се състои от седемнадесет полка: пет полка пеша артилерия, предназначена за гарнизонна и обсадна служба, седем линейни полка (за служба при пехотните дивизии), четири полка конна артилерия и един полк понтонери. Пешата артилерия очевидно само в изключителни случаи се използва за полеви действия. В линейната артилерия оръдейните лафети и предници са направени по такъв начин, че при бързо придвижване артилеристите да могат да седят на тях. Конната артилерия е организирана също тъй, както и другите видове артилерия. Линейната и конната артилерия наброяват сто тридесет и седем батареи с по шест оръдия във всяка; към това число може да се добавят като резерв шестдесет батареи пеша артилерия. Общо това ще представлява 1 182 оръдия. Освен това артилерията включва тринадесет работни роти.

Към специалните служби на армията спадат: генералният щаб с 560 офицери, щабове на крепостите и артилерийските и инженерните войски — всичко около 1 200 офицери. Три полка сапьори и миноподривници, пет товарни ескадрона, пет обозни ескадрона, 1 187 офицери от медицинската служба и т. н. Общата численост на армията е следната:

* — африкански стрелци. *Ред.*

Пехота

Линейна, 300 батальона и 300 запасни роти	335 000 души
Стрелци, 20 батальона	26 000 „
Африкански войски, 21 батальона	22 000 „
Всичко	383 000 души

Кавалерия

Резервна,	72	ескадрона	и	12	запасни	16 300 души
Линейна,	120	„	„	20	„	28 400 „
Лека,	126	„	„	21		31 300 „
Африканска,	42	„				10 000 „
					Всичко	86 000 души

Артилерия и специални войски

1 200 оръдия	70 000 души
Общо	1 200 оръдия и 539 000 души

Тук трябва да се прибави новосформираната гвардия, която се състои от една пехотна дивизия (два полка гренадири и два полка волтижьори), една кавалерийска бригада (един полк кирасири и един полк гидове [водачи]), един батальон стрелци и четири или пет артилерийски батареи, както и жандармерия, наброяваща 25 000 души, от които 14 000 конна жандармерия. Освен това неотдавна бяха сформирани още два пехотни полка — 101-и к 102-и — и се формира нова бригада чуждестранен легион (швейцарци). Така че френската армия при сегашната ѝ организация има в своя състав приблизително 600 000 души и тази цифра отразява доста точно наличните ѝ сили.

Армията се набира чрез хвърляне на жребие, което се провежда за младежите, навършили двадесет години. Изхожда се от това, че ежегодният набор за армията трябва да възлезе на около 140 000 души, а фактически в мирно време се вземат за военна служба само 60 000—80 000 души. Останалите могат да бъдат повикани всеки момент в продължение на осем години след хвърляне на жребието. Освен това в мирно време голям брой войници са в дългосрочен отпуск, така че фактическата продължителност на военната служба дори за онези, които са повикани, не надминава четири-пет години. Тази система, осигурявайки високо ниво на подготовка на войските, които минават действителна военна служба, същевременно не осигурява подготовка на шо-

годе обучен резерв в случай на извънредни обстоятелства. При голяма континентална война, когато на Франция би се наложило да вкара в действие две-три големи армии, тя би била принудена още във втората кампания да попълва действуващата армия с голям брой слабо обучени новобранци и в третата кампания твърде чувствително би проличало влошаването на армията. Безспорно французите много лесно овладяват военното дело, но защо в такъв случай да се запазва дългият срок на службата, който лишава по-голямата част от младежта от възможността да получи военна подготовка?

Навсякъде, където военната служба има задължителен характер и продължава дълго време, европейското общество е счело за необходимо да установи за имотните класи привилегията да се откупват под една или друга форма с пари от задължението да служат лично. Така във Франция системата на заместничеството е призната със закон и около осемдесет хиляди заместници постоянно служат във френската армия. Обикновено те се вербуват от редовете на така наречените „опасни слоеве на обществото“; доста трудно е да се занимаваш с такива хора, но щом успееш да ги обуздаеш, те стават превъзходни войници. Нужна е много строга дисциплина, за да бъдат заставени те да слушат, а техните представи за ред и подчинение имат понякога доста своеобразен характер. Когато голяма част от някой полк се състои от такива заместници, те непременно създават трудности, ако носят гарнизонна служба. Затова се смята, че най-подходящото място за тях е да бъдат пред лицето на противника. Главно измежду тях се набират леките африкански войски; например зуавите почти всички са влезли в армията като remplaçants*. Кримската кампания ясно показа, че зуавите никога не изменят на африканските си навици — любов към грабежи и своеволие в трудни моменти. Вероятно това именно е имал предвид близкият им по дух покоен маршал Сент-Арно, когато писа в своето съобщение за сражението при Алма: „Зуавите действително са най-добрите войници в света!“

Въоръжението и снаряжението на френската армия изобщо е първокласно. Оръжието е с добра конструкция, особено кавалерийската сабя: тя е отличен образец, макар може би малко дълга. Пехотата е екипирана съобразно с новата система, едновременно въведена във Франция и в Прусия. Кръстосващите се ремъци за патронни сумки и сабя или щик не се използват; едното и другото се носят на поясния ремък, поддържан с два ра-

* — заместници. *Ред.*

менни ремъци, докато раницата виси свободно зад рамената на два презраменни ремъка без старомодния съединителен ремък през гърдите. По тоя начин гърдите остават съвсем свободни и сегашният войник вече ни най-малко не прилича на онзи нещастен войник, който бе стегнат с ремъци и затворен по старата система в нещо като кожена кираса. Формата на облеклото е проста, но с добра кройка; трябва да се признае, че както в гражданските моди, така и във военните французите действително проявяват повече вкус от всеки друг народ. Син мундир, своего рода сюртук до колените с ниска яка, отворена отпред, червени не твърде широки панталони, леко кепе — шапка, най-подходяща за войника от всички, измислени когато и да било, — обувки с гети и лек сив шинел — такава е екипировката на френския пехотинец, най-простата и удобната, каквато европейските армии някога са познавали. В Африка главата на войника е защитена от слънчевите лъчи с бял фланелен капишон, войските получават също фланелено долно бельо. В Крим миналата зима са носили плащове с капишони от тежко сукно, покриващи главата, врата и раменете. Chasseurs-à-pied са облечени целите в сиво със зелена гарнитура; зуавите носят чудноват костюм по турски маниер, който очевидно добре съответствува на климата и на службата, която те носят. Стрелците и някои африкански батальони са въоръжени с пушка „Минийе", останалата част от пехотата — с обикновени капсулни оръжия. Но има основание да се предполага, че броят на войските, въоръжени с нарезно* оръжие, ще бъде увеличен.

Кавалерията се състои от стройни ездачи, по-леки на тегло, отколкото в много други армии, без да отстъпват по качество на другите войници. В мирно време тя общо взето е напълно задоволително осигурена с коне или внасяни от чужбина, или доставяни от държавните конезаводи и от районите, в които са успели да подобрят местната порода, която до последно време се смяташе за много лоша. Но през време на война, когато трябва броят на конете изведнъж да се удвои, ресурсите на Франция се оказват съвсем недостатъчни и се налага да се купуват хиляди коне от чужбина, доста от които са почти съвсем негодни за кавалерийска служба. Следователно в случай на продължителна война френската кавалерия ще загуби скоро бойните си качества, ако правителството не успее да вземе в свои ръце ресурсите на страните, богати с коне, както то направи в 1805, 1806 и 1807 г.

* — с набразден канал. *Бълг. ред.*

Цялата артилерия сега е въоръжена с новото леко дванадесетфунтово оръдие, така нареченото изобретение на Луи-Наполеон. Но тъй като лекото дванадесетфунтово оръдие, приспособено за заряд, равен на една четвърт от теглото на снаряда, вече съществуваше в английската и холандската армии, понеже белгийците престанаха да правят камера в своите гаубици, а прусаците и австрийците имат навик в някои случаи да водят огън с гранати от своите обикновени дванадесетфунтови и двадесет и четири фунтови оръдия, то така нареченото изобретение се свежда до приспособяване на това леко дванадесетфунтово оръдие към обикновения при французите лафет на осемфунтовото оръдие. При все това френската артилерия явно е спечелила откъм простота и ефективност благодарение на това нововъведение, но трябва още да се изясни дали не се е намалила от това нейната подвижност и дали дванадесетфунтовото оръдие няма да се окаже слабо пригодно за кухи снаряди. Във всеки случай ние имаме сведения, че вече е признато за необходимо да се изпращат за армията на Изток гаубици с по-голям калибър.

Тактическият устав на френската армия представлява чудна смесица от военен здрав разум и остарели традиции. Може би нито един език не е по-подходящ за изразяване на лаконична, точна и повелителна военна команда от френския, но командата обикновено се подава крайно многословно; там, където са достатъчни две-три думи, офицерът трябва да произнася цяла фраза, понякога и две. Маневрирането се отличава със сложност, а в строевата подготовка има много остарели нелепости, абсолютно несъвместими със съвременното равнище на тактиката. Да действуват умело в разсипан строй, което, както изглежда, е вродено у французите, войниците биват обучавани с педантизъм, който едва ли е надминат дори в Русия. Същото се отнася до някои страни на обучението как да се маневрира, прилагано в кавалерията и артилерията. Но щом на французите им се наложи да воюват, изискването на обстановката много скоро ги заставя да отхвърлят всички тези остарели и педантични похвати; и никой тъй бързо не усвоява и не въвежда нови тактически методи съобразно с новите условия, както французите.

Изобщо може да се каже, че леките войски са forte* на френската армия. Те в буквалния смисъл са най-леките войски в Европа. Средно ръстът на войниците не е тъй малък, както във Франция. В 1836 г. от приблизително 80 000 френски войници само 743 са били с ръст пет фута и осем дюйма и нещо и само

* — силната страна. *Ред.*

седем души са били високи шест фута, докато 38 000 души са били с ръст от четири фута и десет и половина дюйма до пет фута и два дюйма! И все пак тези дребни на ръст войници не само отлично се бият, но и издържат най-силно напрежение, а по подвижност превъзхождат войниците от почти всички други армии. Генерал Нейпир твърди, че британският войник е бойно животно, обременено с товар най-много от всички войници в света. Но той никога не е виждал френски войници, участници в африкански походи, които освен своето оръжие и личния си багаж носят на гръб палатки, дърва, хранителни продукти — товар, който се издига високо над техните кивери*; и така те изминават тридесет—четиридесет мили на ден под лъчите на тропическото слънце. А сега сравнете високия, тромав британски войник, чийто ръст в мирновременната армия е най-малко пет фута и шест дюйма, с ниския, късокрак, лек французин с ръст четири фута и десет дюйма! И този малък французин, въпреки своя голям товар, си остава както досега превъзходен лек пехотинец: той се сражава в разсипан строй, тича, прави стремителни скокове, ляга, става, като едновременно с това зарежда оръжието, стреля, настъпва и отстъпва, разпръсва се и отново се събира и престройва; той проявява не само двойно по-голяма подвижност, но и двойно по-голяма съобразителност, отколкото неговият кокалест съперник от острова на „ростбива". В двадесетте батальона на chasseurs-à-pied службата на лекия пехотинец е доведена до съвършенство. Тези ненадминати войски — ненадминати в сферата на своята специална служба — са обучени да извършват всяко свое придвижване пред очите на противника със своеобразна крачка „на бегом", така наречената pas gymnastique**, правейки при това 160—180 крачки в минута. Те не само могат да бягат с малки прекъсвания половин час и повече, а умеят и добре да пълзят, да скачат, да се катерят, да плуват и т. н., с една дума, да се придвижват по всякакъв начин, който може да им се наложи; същевременно те са отлични в стрелбата и малцина при равни условия биха устояли в престрелка против такива безпогрешни стрелци, които си намират прикритие и зад най-малка неравност на местността.

Що се отнася до действията на френската пехота в сгъстен строй, присъщата на французите страстност ѝ дава не само големи предимства, но и много ѝ вреди. Обикновено нейната първа атака се отличава с отмереност, бързина, решителност, дори

* — *кивер* — стара военна висока кожена или платнена шапка. *Бълг. ред.*
** — гимнастическа крачка. *Ред.*

ярост. В случай на успех никой не може да устои срещу нея. В случай на поражение тя бързо възстановява редиците си и отново може да бъде хвърлена в бой; но в кампания, която се развива несполучливо или дори с променлив успех, френската пехота скоро загубва устойчивостта си. От успех се нуждаят всички армии, но особено необходим е той на армиите на романо-келтските народи. Тевтонците явно ги превъзхождат в това отношение. Французите, когато Наполеон им проправи пътя, можаха в продължение на петнадесет години да събарят всички препятствия пред себе си, докато на края неуспехите ги сломиха; но френските войски никога нямаше да спечелят такава война като Седемгодишната[233], в която Фридрих Велики неведнъж се намираше пред гибел, често пъти търпеше поражения, но в края на краищата победи. Войната в Испания през 1809—1814 г. може да бъде прекрасен пример в това отношение.

При Наполеон френската кавалерия, за разлика от пехотата, много повече се славеше с действията си в сгъстен строй, отколкото със службата като лека войска. Тя минаваше за непобедима и дори Нейпир призна нейното превъзходство над английската кавалерия от онова време. Уелингтън до известна степен беше съгласен с него. И чудно е, че тази непобедима кавалерия се състоеше от такива неумели ездачи — всички свои атаки тя провеждаше в тръс и само в краен случай в лек галоп! Но тя се движеше в сгъстен строй и започваше атака само след като ѝ беше подготвен път чрез силен огън на артилерията, а и тогава тя настъпваше само в големи маси. Храбростта и волята за победа извършваха останалото. Сегашните френски кавалеристи, особено в алжирските полкове, са много добри воини, обикновено прекрасни ездачи и още по-добри фехтовчици, въпреки че в яздитното изкуство те все още отстъпват на британските, пруските, и особено на австрийските кавалеристи. Но тъй като през време на война армията е принудена да удвои състава на своята кавалерия, качеството ѝ безспорно ще се влоши. Известно е обаче, че французите във висока степен притежават същественото за кавалериста качество, което ние наричаме *стремителност* [dash] и което компенсира много недостатъци. От друга страна, нито един войник не проявява по-голяма небрежност към коня си от френския войник.

Френската артилерия винаги е стояла на много високо равнище. Почти всички усъвършенствувания в артилерийското дело през последните три-четири столетия са изхождали от французите. През време на Наполеоновите войни френската артилерия беше особено страшна с изкуството си да избира позициите за

оръдията — изкуство, което другите тогавашни армии владееха твърде незадоволително. Всички доказателства говорят за това, че никой не е можел да се мери с французите в умението да постави на позиция своите оръдия така, че лежащата отпред местност да ги прикрива от огъня на противника и същевременно да усилва ефективността на собствения им огън. Теорията на артилерийското дело също постоянно е била за французите любима област от знания, за което е спомагал математическият им ум; точност на езика, научен метод, здрави възгледи — такива са характерните качества на тяхната литература по артилерия, които показват до каква степен тази област от знания отговаря на техния национален дух.

За специалните войски — инженерните части, щабовете, санитарната и транспортната служби — може да се каже само, че много добре знаят работата си. Военните училища са образцови. От френския офицер не се иска да има общо образование, което се смята за необходимо в Прусия; но училището, което той завършва, му дава превъзходна професионална школовка, включително добро владеене на спомагателните науки и поне на един от съвременните езици. Във френската армия има още една категория офицери — онези, които се подбират от състава на старите подофицери. Те рядко се издигат по-горе от чин капитан; затова при французите са често явление младите генерали и старите капитани и тази система е напълно оправдана.

Изобщо френската армия с всичките си отличителни черти показва, че принадлежи на войнствена и енергична нация, която се гордее със своите защитници. Фактът, че благодарение на дисциплината и боеспособността тази армия преодоля съблазните, с които се стремеше да я прелъсти Луи Бонапарт, и обстоятелството, че преторианците от декември 1851 г. можаха да се превърнат тъй бързо в кримски герои, несъмнено говорят в нейна полза. Никога и към никоя армия дадено правителство не се е отнасяло с такова ласкателство и не й се е толкова умилквало, нито една армия не е била призовавана тъй открито към всевъзможни ексцеси, както френската през есента на 1851 г., никога на армия не са правени толкова отстъпки, както на френската през време на декемврийската гражданска война; и все пак тя отново стана дисциплинирана и много добре изпълнява своя дълг. Наистина в Крим преторианският елемент се прояви на няколко пъти, но Канробер все успяваше да се справи с него.

II. АНГЛИЙСКАТА АРМИЯ

Английската армия представлява пълна противоположност на френската. Между тях не могат да се намерят и две сходни черти. В това, в което французите са силни, англичаните са слаби, и vice versa*. Както самата стара Англия представлява маса от големи злоупотреби, така и организацията на нейната армия е напълно прогнила. Сякаш всичко в нея е устроено така, че да не ѝ даде възможност да изпълни своята задача. По силата на някакъв сляп случай най-смелите усъвършенствувания — наистина малобройни — си намират място сред масата безсмислени отживелици; и все пак, когато тази тромава и скърцаща машина е пусната в ход, тя така или иначе изпълнява своята задача.

За да се опише организацията на британската армия, не трябват много думи. Пехотата се състои от три гвардейски полка, осемдесет и пет линейни, тринадесет полка лека пехота и два стрелкови. В днешната война в гвардейските, стрелковите и някои други полкове има по три батальона, а в останалите — по два със запасна рота във всеки от тях. Но вербуването на войници трудно попълва загубите, причинени от войната, така че за съществуване на втори батальони едва ли може да се говори. В настоящия момент наличният състав на пехотата сигурно не надминава 120 000 души.

Освен редовните войски в състава на пехотата влиза и милицията, която образува един вид резерв, или разсадник за попълване на армията. Числеността ѝ според един парламентарен акт може да достига 80 000 души, но в действителност тя наброява сега не повече от 60 000, въпреки че само в Ланкашир са набрани 6 батальона. Според действуващия сега закон милицията може доброволно да служи в колониите, но не може да бъде изпращана на война извън пределите на империята. Затова тя може да бъде използвана сега само за да се освободят линейните войски, които носят гарнизонна служба на остров Корфу, Малта и в Гибралтар, а по-нататък може би и в по-отдалечени пунктове.

Кавалерията се състои от три гвардейски полка (кирасири), шест полка гвардейски драгуни (тежки), четири тежки и четири леки драгунски полка, пет хусарски и четири улански полка. Всеки полк според военновременните щатове трябва да се формира в състав около 1 000 саби (четири ескадрона по двеста и петдесет души, освен запаса). Някои полкове в такъв именно състав бяха изпратени в Крим, но в резултат на бедствията, постигнали ги

* — обратно. *Ред.*

през зимата, на безсмислената атака при Балаклава и недостатъчното попълнение, числеността им е намаляла изобщо до мирновременните щатове. Ние не смятаме, че в тоя момент численият състав на всичките двадесет и шест полка достига 10 000 саби, или средно по 400 саби във всеки полк.

Артилерията се състои от един полк пеша артилерия (дванадесет батальона с деветдесет и шест батареи) и една бригада конна артилерия (седем батареи и една ракетна батарея). Във всяка батарея има пет оръдия и една гаубица; по калибър оръдията са три-, шест-, девет-, дванадесет- и осемнадесетфунтови; калибрите на гаубиците са четири и две пети, четири и половина, пет и половина и осем дюйма. Във всяка батарея при това има два типа оръдия — тежки и леки — от почти всички калибри А всъщност калибри на полската артилерия са лекото деветфунтово и лекото дванадесетфунтово оръдие, както и гаубиците с калибри четири и половина и пет и половина дюйма; изобщо може да се каже, че сега в британската артилерия са общоприети деветфунтовото оръдие и гаубицата (двадесет и четири фунтовата) с калибър четири и половина дюйма като спомагателно оръдие. Освен изброените оръдия употребяват се още шест- и дванадесетфунтови ракетни оръдия.

Тъй като английската армия по мирновременните щатове създава само кадри за военно време и тъй като се комплектува изключително въз основа на доброволно зачисляване на военна служба, не е възможно във всеки даден момент да се установи точно действителният ѝ състав. Но ние мислим, че няма да сгрешим, ако определим сегашния ѝ състав приблизително със следните цифри: 120 000 души пехота, 10 000 — кавалерия, 12 000 — артилерия приблизително 600 оръдия (от които с конна тяга не повече от една пета). От тези 142 000 души около 32 000 се намират в Крим, около 50 000 — в Индия и колониите, а останалите 60 000 (едната половина от тях са необучени новобранци, а другата — обучаващи тези новобранци) — в Англия. Към тях трябва да се прибавят още около 60 000 души милиция. Пенсионерите, териториалната конница и другите категории, неподходящи за служба извън страната, ние изобщо не вземаме под внимание.

Системата на комплектуване чрез доброволно зачисляване на военна служба не дава възможност да се поддържа на достатъчно равнище бойната сила на армията във военно време и сега англичаните пак се натъкват на това затруднение. Ние виждаме отново, както и през времето на Уелингтън, че англичаните могат да съсредоточат и да запазят на определен театър на военните действия армия най-много от 30 000—40 000 души; а тъй ка-

то съюзници на англичаните понастоящем са не испанците, а французите, то „малкият героичен отряд" британци почти се е изгубил в общата маса съюзни войски.

В британската армия има един институт, който е напълно достатъчен, за да се охарактеризират онези слоеве на обществото, от които се вербуват британските войници. Това е наказанието бой с камшик. Телесни наказания не познават нито френската, нито пруската армия; няма такива наказания и в редица други, по-малочислени армии. Даже в Австрия, дето по-голямата част от новобранците се състои от полуварвари, има явно желание да се отменят телесните наказания; например такова наказание като шибането с бичове на наказания човек, когото прекарват през строя, неотдавна бе премахнато от устава на австрийската армия. Напротив, в Англия деветжилният камшик — инструмент за изтезаване, аналогичен на руския бич от времето, когато той е бил най-много използван — продължава да се прилага както преди. Предизвиква учудване фактът, че когато се поставяше в парламента въпросът за реформирането на устава на армията, старите педанти в областта на военната дисциплина упорито защищаваха камшика и особено ревностно правеше това самият старец Уелингтън. За тях небитият с камшик войник бил някакво невероятно глупаво същество. Такива качества като храброст, дисциплинираност и непобедимост били присъщи, според тяхната представа, само на войници, чиито гърбове са ошарени с белези от най-малко 50 удара с камшик.

Не трябва да се забравя, че деветжилният камшик е не само средство за причиняване на болка; той оставя неизличими белези, прави човека белязан за цял живот, клейми го. Сега дори в британската армия такова телесно наказание, такова клеймо фактически е равносилно на вечен позор. Набитият с камшик войник бива по този начин опозорен пред другарите си по оръжие. А според устава на британската армия всички наказания на войниците, които се намират на фронта, се свеждат почти изключително до бой с камшик; това довежда до следното: самото наказание, което според неговите защитници е най-доброто средство за поддържане на дисциплината в решителните моменти, фактически води до подкопаване на дисциплината, деморализирайки войника и засягайки неговата point d'honneur*.

С това се обясняват два твърде интересни факта: първо, големият брой английски дезертьори при Севастопол. През зимата, когато британските войници трябваше да правят свръх-

* — чест. *Ред.*

човешки усилия, за да носят караулната служба в окопите, онези от тях, които не бяха в състояние да бодърствуват в продължение на две—две и половина денонощия подред, биваха подлагани на бой с камшик! Помислете си само! Да се бият с камшик герои, каквито бяха британските войници в окопите при Севастопол, войници, които спечелиха победа при Инкерман въпреки своите генерали! Но членовете на дисциплинарния устав не предлагаха избор. Най-добрите хора в армията търпяха бой с камшик, когато ги надвиеше умора, и опозорени, те дезертираха при руските. Едва ли друго нещо би могло да заклейми по-силно системата на боя с камшик от това дезертьорство. В предишните войни не е имало случай войниците от дадена нация да дезертират в голям брой при русите; те са знаели, че там ще се отнасят към тях по-зле, отколкото в собствената армия. На британската армия се падна честта да достави първия значителен контингент такива дезертьори и според свидетелството на самите англичани именно боят с камшик е карал войниците да дезертират. Вторият факт е пълният провал на опита да се създаде чуждестранен легион, подчинен на устава на британската армия. Чужденците са доста взискателни, когато се касае за собствения им гръб. Перспективата да бъдат бити с камшик е надвила съблазънта да получат високи награди и добри заплати. До края на юни за чуждестранния легион са били завербувани не повече от 1 000 души вместо необходимите 15 000; и несъмнено, ако властите се опитат да приложат боя с камшик спрямо тези 1 000 негодници, това ще предизвика буря от възмущение, която ще застави властите или да отстъпят, или незабавно да разпуснат чуждестранния легион.

Униформеното облекло и снаряжението на британските войници са образец за това, какви не трябва да бъдат те. До днес общоприета е униформата, която се носеше още в армиите от 1815 г. Не са направени никакви подобрения. Старомодният с разрез отзад мундир, обезобразен с грозни маншети, все още отличава британския войник от всички други. Панталоните са тесни и неудобни. Старата система на кръстосващи се ремъци за прикрепване на щиковата ножница, патронната сумка и раницата напълно господствува почти във всички полкове. В кавалерията формата е по-удобна, отколкото в пехотата, и от много по-добро качество; но все пак тя е твърде тясна и ограничава движенията. Освен това англичаните са единствената нация, която е запазила в своята армия червения мундир, „гордия червен мундир“, както го нарича Нейпир. Предполага се, че този мундир, в който английските войници имат вид на натруфени маймуни, с великоле-

пието си може да внуши страх на неприятеля. Но, уви! Всеки, който е виждал британски пехотинци, облечени в мундир с керемиденочервен цвят, трябва да признае, че след четириседмично носене мундирите им съвсем не внушават страх, а придобиват жалък вид; за внушаване страх у неприятеля е трябвало да се избере какъвто и да е друг цвят, който да носи повече прах, кал и влага. Датчаните и хановерците по-рано също имаха червени мундири, но много скоро се отказаха от тях. А първата кампания в Шлезвиг показа на датчаните каква прекрасна мишена представляват за противника червеният мундир и белите кръстосани ремъци.

Съгласно новия правилник за формата на облеклото за английските червени мундири е установена пруска кройка. Пехотата носи австрийски кивер или кепе; кавалерията — пруски шлем. Кръстосаните ремъци, червеният цвят и тесните панталони в една или друга степен се запазват. Така че измененията се свеждат до дреболии и британският войник както преди ще изглежда странно сред другите европейски армии, облеклото и снаряжението на които хармонират малко повече на здравия разум.

Все пак британската армия има едно постижение, което значително превъзхожда всичко, което е направено в другите страни. Това е въоръжението на цялата пехота с винтовката „Миние", усъвършенствувана от Причет. По какъв начин старците, стоящи начело на армията, които обикновено тъй упорито се придържат към своите предразсъдъци, са могли да стигнат до такова смело решение, е трудно да си представим; но те сториха това и по тоя начин увеличиха двойно огневата мощ на своята пехота. Несъмнено винтовката „Миние" със своята изключителна точност на изстрела и с голямата си огнева сила реши сражението при Инкерман в полза на англичаните. Всеки път, когато английската пехотна верига открива огън, тя надделява над всеки противник, въоръжен с обикновени пушки, тъй като английският тип винтовка „Миние" се зарежда също тъй бързо, както гладкоцевното оръжие.

В кавалерията има прекрасни войници, добри ездачи, въоръжени със саби отличен образец; на какво са способни те — стана ясно при Балаклава. Но изобщо кавалеристите са прекалено тежки за своите коне и затова няколкомесечни активни действия неизбежно свеждат до нула британската кавалерия. В това отношение Крим ни даде нови доказателства. Ако средният ръст на войника в тежката кавалерия беше намален до пет фута и шест дюйма, а в леката до пет фута и четири или дори два дюйма, както е направено, доколкото знаем, в пехотата, щяха да

бъдат създадени войски, много по-пригодни за полевата служба, която те сега носят. А при дадените условия конете са твърде претоварени и излизат от строя, преди да бъдат използвани успешно против неприятеля.

В артилерията също служат хора с по-висок ръст от необходимия. Нормално артилеристът трябва да има такъв ръст, че да може да снеме дванадесетфунтово оръдие от предника, а за тази цел е напълно достатъчен ръст от пет фута и два дюйма до пет фута и шест дюйма — ние знаем това въз основа на голям личен опит и наблюдения. Действително хората с ръст около пет фута и пет или шест дюйма, ако имат здраво телосложение, са обикновено най-добрата оръдейна прислуга. Но англичаните се увличат по показната страна и затова техните войници, високи и стройни, нямат физическата сила, която е тъй необходима за един действително добър артилерист. Материалната част на тяхната артилерия е първокласна. Оръдията са най-добрите в Европа, барутът е признат за най-добър в света, ядрата и снарядите се отличават с изключителна гладкост на повърхността. Въпреки това никои други оръдия в света не дават такова голямо отклонение на снаряда от целта и това показва какви хора ги командуват. Едва ли има друга европейска армия, в която офицерският състав на артилерията да е с толкова лоша професионална подготовка, както английската. Теоретическите познания на английския артилерийски офицер много рядко излизат извън рамките на елементарните сведения за артилерията, а на практика той умее да манипулира само с полските оръдия, и то недостатъчно добре. Две качества обаче отличават британските артилеристи, както офицерите, така и войниците: особено добър окомер и изключително хладнокръвие в боя.

Изобщо бойните качества на британската армия значително се снижават поради невежеството на офицерския състав както в теорията, така и в практиката. Изпитът, на който сега подлагат офицерите, има смехотворен характер: от капитана се иска да знае първите три книги на Евклид[234]! Но нали предназначението на британската армия се състои главно в това, да настанява на почетни длъжности по-малките синове на аристокрацията и дворянството и затова равнището на подготовката на нейните офицери трябва да се съгласува не с изискванията на службата, а с оскъдния запас от знания, който английският „джентълмен“ обикновено притежава. Що се отнася до практическите военни знания на офицера, те са също недостатъчни. Британският офицер смята, че трябва да изпълнява само едно задължение: през време на боя да води войниците си право срещу противника и да им дава при-

мер на храброст. Умение да управлява войските, да използва благоприятната обстановка и други подобни неща не се искат от него; а що се отнася до грижа за своите войници, за техните нужди — такава мисъл едва ли някога му идва на ум. Половината от неуспехите на британската армия в Крим се обясняват с негодността на целия неин офицерски състав. Едно качество наистина помага на английските офицери да изпълняват своите задължения: в мнозинството си страстни ловци, те умеят бързо и инстинктивно да преценяват изгодите на местността — качество, което несъмнено ловът развива у тях.

Некомпетентността на офицерите никъде не носи толкова вреда, както в щабната служба. Тъй като не съществува системна подготовка на щабните офицери, всеки генерал организира свой собствен щаб от полкови офицери, съвсем невежи в тая работа. Подобен щаб е нещо по-лошо, отколкото ако съвсем го нямаше. Особено небрежно се води разузнаването и това е неизбежно, тъй като то се възлага на хора, които зле си представят какво се иска от тях.

Останалите специални войски са подготвени малко по-добре, но все пак равнището на тяхната подготовка е далеч по-ниско, отколкото в армиите на други страни; изобщо английският офицер би минал за невежа сред офицери от всяка друга страна. За това свидетелствува и военната литература на англичаните. Почти всяко произведение е пълно с груби грешки, които в други страни не биха били простени на един кандидат за чин лейтенант; фактите се излагат небрежно, с неточен и невоенен език, същината се оставя без внимание; веднага се вижда, че авторът не познава работата си. Следствието от това е, че и най-нелепите твърдения, които се съдържат в чуждестранните книги, лесно се приемат на вяра*. Впрочем трябва да кажем, че има няколко щастливи изключения и особено място сред тях заемат „Войната на Пиренейския полуостров" от У. Нейпир и „Морската артилерия" от Хауард Дъглас[236].

Административната, санитарната, интендантската, транспортната и други спомагателни служби са в жалко състояние и напълно банкрутираха, когато бяха подложени на изпитание в Крим. Правят се опити те да се подобрят, както и да се централизира управлението, но едва ли тези опити могат да доведат до нещо, докато гражданското управление, а фактически и цялата държавна власт остават неизменни.

* Като пример за това може да служи книгата на полковник Чесни за огнестрелното оръжие[235]; авторът минава за един от най-добрите артилерийски офицери във Великобритания.

При всичките си огромни недостатъци британската армия успява все пак да довежда всяка кампания докрай, без да постига особени успехи, но и без да се покрива с позор. Загубите на британската армия в жива сила, лошото ѝ управление и множеството груби грешки ни поразяват, когато сравняваме всичко това с положението в други армии при същите обстоятелства; и все пак тя не губи войнската си чест, рядко отстъпва, почти никога не търпи пълно поражение. Това е резултат от голямата лична храброст и твърдост на войниците, от тяхната дисциплинираност и безпрекословното им подчинение. Макар британският войник да е тромав, несъобразителен и безпомощен, когато е предоставен на самия себе си или когато му се налага да служи в леките войски, никой не може да го надмине в решително сражение, където той действува в сгъстен строй. Неговото forte са действията в разгърнат строй. Благодарение на линейния боен ред английската пехота е способна да направи това, което друга пехота рядко успява да извърши — да срещне атакуваща кавалерия *в разгърнат строй,* да не стреля до последния момент и да даде залп, когато неприятелят се доближи на разстояние тридесет ярда — и почти винаги с пълен успех. Британската пехота дори в най-критични моменти стреля с такова хладнокръвие, че по ефективност на огъня тя превъзхожда всякакви други войски. Така шотландците, действувайки *в разгърнат строй,* отблъснаха атаката на руската кавалерия при Балаклава. Твърдостта и упоритостта на английската пехота никъде не са се проявили тъй ярко, както в сражението при Инкерман; французите, ако се окажеха в подобно положение, сигурно щяха да бъдат разбити; французите обаче никога не биха допуснали да ги изненадат на такава позиция. Твърдостта и упоритостта в настъплението и в отбраната са важни качества на британската армия и само те неведнъж са я спасявали от поражения, напълно заслужени и като че ли нарочно подготвени от неспособността на нейните офицери, абсурдността на нейното управление и тромавостта на нейните действия.

III. АВСТРИЙСКАТА АРМИЯ

Австрия използува първия период на краткия отдих след нейните сурови изпитания от 1848 и 1849 г., за да реорганизира армията си върху съвременна основа. Почти цялата армия бе коренно преустроена и сега е далеч по-боеспособна, отколкото по-рано.

Преди всичко — пехотата. Тя се състои от шестдесет и два линейни полка, един полк и двадесет и пет батальона стрелци, четиринадесет полка и един батальон погранична пехота. Последните заедно със стрелците образуват леката пехота.

В един линеен пехотен полк влизат пет полски батальона и един запасен батальон — всичко тридесет и две роти, при което полските роти наброяват по 220 души, а запасните — по 130. Така че полският батальон наброява около 1 300 души, а целият полк — приблизително 6 000 души, т. е. равен по численост на британска дивизия. Цялата линейна пехота по военновременните щатове наброява следователно около 370 000 души.

В граничната пехота всеки полк има два полски батальона и един запасен — всичко шестнадесет роти, или 3 850 души; числеността на цялата погранична пехота е равна на 55 000 души.

Егерите, или стрелците, съставляват всичко тридесет и два батальона приблизително по 1 000 души във всеки; общата численост на тези войски е 32 000 души.

В армията има тежка кавалерия: осем кирасирски и осем драгунски полка; лека кавалерия: дванадесет хусарски и дванадесет улански (от които седем полка по-рано са били леки драгунски, или cheveau-légers, но после са били превърнати в улански).

Тежките полкове се състоят от шест ескадрона, като не се смята един запасен; леките — от осем ескадрона и един запасен ескадрон. В тежкия полк има 1 200 души, в лекия — 1 600 души. Числеността на цялата кавалерия по военновременните щатове възлиза на около 67 000 души.

Артилерията се състои от дванадесет полка полска артилерия, във всеки по военновременните щатове има четири шестфунтови и три дванадесетфунтови пеши батареи, шест конни и една гаубична батарея — общо 1 344 оръдия; освен това — от един полк брегова артилерия и един полк ракетна артилерия; двадесет батареи със сто и шестдесет цеви. Всичко 1 500 оръдия и ракетни цеви и 53 000 души.

Общата численост на действуващата във военно време армия е равна на 522 000 строеви войници. Към тях трябва да се прибавят около 16 000 сапьори, минноподривници и понтонери, 20 000 души жандармерия, личният състав на транспортната служба и т. н., което общо ще възлезе на около 590 000 души.

Посредством призоваване на резервите армията може да бъде увеличена със 100 000—120 000 души; използувайки до краен предел ресурсите на пограничните войски, австрийците могат да имат

още 100 000—120 000 души. Но поради това, че тези сили не могат да бъдат събрани заедно към определено време и ще пристигат постепенно, те ще служат главно за компенсиране на понесените загуби. Повече от 650 000 души Австрия едва ли ще може да призове изведнъж под знамената.

Армията се дели на две рязко отличаващи се една от друга части — на редовна армия и погранични войски. Срокът на службата в редовната армия е осем години, след което войниците остават още две години в резерв. Обаче, както и във Франция, на тях се дават продължителни отпуски и времето, през което те всъщност се намират под знамената, се равнява на около пет години.

Пограничните войски са организирани на съвсем друг принцип. В тях служат потомци на южнославянски (хърватски или сръбски), влашки и отчасти германски заселници, които владеят своите земи при условие, че ще носят кралска военна служба, и са били използувани в миналото за защита срещу набезите на турците по границата от Далмация до Трансилвания. Сега тази служба е сведена до проста формалност, но австрийското правителство съвсем не възнамерява да жертвува такъв мощен източник за получаване на войници. Именно тази организация на пограничните войски спаси през 1848 г. армията на Радецки в Италия, а през 1849 г. направи възможно първото нахлуване в Унгария под командуването на Виндишгрец. Франц-Йосиф дължи трона си не само на Русия, но и на южнославянските погранични полкове. В заеманата от тях погранична местност всеки арендатор на земя, принадлежаща на короната (а такъв е почти всеки жител), на възраст от двадесет до петдесет години е длъжен да отбива военна служба, когато бъде призован. Основната сила на тези полкове е, разбира се, младежта; що се отнася до възрастните, те главно служат поред в пограничните караули, докато в случай на война ги повикат в армията. С това се обяснява защо население от около 1 500 000—2 000 000 може при нужда да изкара контингент от 150 000—170 000 души, или 10—12% от цялата своя численост.

Австрийската армия има много сходни черти с британската. И в едната, и в другата има смесване на много националности, макар всеки полк обикновено да е еднороден по национален състав. Шотландският келт, уелсецът, ирландецът и англичанинът едва ли се различават един от друг повече, отколкото германецът, италианецът, хърватинът и маджаринът. Както в едната, така и в другата армия служат офицери от различни националности; сред тях има и голям брой чужденци. И там, и тук тео-

ретическата подготовка на офицерите е крайно недостатъчна. И в едната, и в другата армия в тактическите построения са се запазили много неща от старите линейни бойни порядки и само в много ограничена степен се прилагат колоните и разсипаният строй. И в едната, и в другата имаме необикновен цвят на облеклото: при англичаните — червен, при австрийците — бял. Но по качеството на своята организация, по практическия опит и подготовката на офицерския състав и по своята маневреност австрийската армия много превъзхожда британската.

Формата на облеклото на войниците, ако не се смята нелепият бял цвят на мундира на пехотинеца, по кройката си напълно съответствува на съвременната система. Късият мундир, като пруския, светлосините панталони, сивият шинел, лекото кепе, което прилича на френското, образуват много хубава — приспособена към условията на военната служба — форма на облеклото; само че тесните панталони на унгарските и хърватските полкове, които съставляват част от националното им облекло, са много неудобни. Личното снаряжение на войника не е такова, каквото трябва да бъде; запазени са кръстосващите се ремъци. Пограничните войски и артилеристите носят кафяви мундири, кавалеристите — бели, кафяви или сини. Пушките са доста големи и тежки, а винтовките, с които са въоръжени егерите и значителна част от войниците на всяка рота, са от доста стар образец и с доста по-ниско качество от винтовката на Миние. Обикновената пушка представлява стара кремъклийка, преправена твърде несъвършено в капсулна пушка; тази пушка много често прави засечки.

Пехотата — и в това отношение тя е сходна с английската — се отличава повече със своите действия в сгъстен строй, отколкото с подвижност при носенето на службата като лека пехота. Ние трябва обаче да направим изключение за пограничните войски и за егерите. Първите — ако не всички, то повечето от тях — са много изкусни в престрелката, особено сърбите, любим военен похват на които са засадите. Егерите — почти всички тиролци — са отлични стрелци. Германската и унгарската пехота обикновено се отличават със самообладание и през време на Наполеоновите войни те неведнъж доказаха, че в това отношение не отстъпват на английската. Те неведнъж срещнаха в разгърнат строй и кавалерията, без да смятат за необходимо да се престройват в каре; а в случаите, когато се престройваха в каре, неприятелската кавалерия рядко успяваше да ги надвие — доказателство за това е Асперн.

Кавалерията е превъзходна. Тежката, или „германската“, кавалерия, състояща се от германци и чехи, има хубави коне, въоръжена е прекрасно и действува винаги успешно. Леката кавалерия може би е загубила от това, че в нея са събрани заедно германските chevaux-légers и полските улани; обаче унгарските хусари ще останат завинаги образец на лека кавалерия.

Артилерията, войниците на която се набират главно от германските провинции, всякога е стояла на високо равнище и не толкова защото тя навреме и предвидливо е въвеждала усъвършенствувания, колкото благодарение на практическата подготовка на своя личен състав. Особено сериозна школа преминават подофицерите, които стоят по-високо от подофицерите във всяка друга армия. Що се отнася до офицерите, тяхното теоретическо обучение твърде често се провежда по тяхната добра воля и все пак Австрия даде редица превъзходни автори в тази област. В Австрия обикновено се учат всички, поне младшите офицери, докато в Англия смятат, че офицер, който изучава професията си, позори своя полк. Специалните части, щабовете и инженерните войски са превъзходни — за което свидетелствуват прекрасните карти, направени въз основа на топографски снимки, особено картата на Ломбардия. Картата, създадена от британското артилерийско управление, макар и добра, не може да се сравнява с нея.

Многонационалният състав на армията представлява сериозно зло. В британската армия всички поне говорят английски, докато при австрийците дори подофицерите от негерманските полкове едва могат да се обясняват на немски език. Това, разбира се, създава голяма бърканица, много трудности и необходимост от преводач дори при разговор между офицер и войник. Злото донякъде се отслабя с това, че честото сменяване на районите за разквартируване заставя офицерите да научават по нещичко от всички езици, на които се говори в Австрия. Но все пак това неудобство не е премахнато.

Строгостта на дисциплината, поддържана сред войниците чрез често биене с лескови пръчки по задните части, и дългият срок на службата пречат за възникването на сериозни конфликти между различните националности, поне в мирно време. Обаче 1848 г. показа колко слаба е вътрешната устойчивост на тази армия. Във Виена германските войски отказваха да се борят против революцията. В Италия и Унгария националните войски, без да окажат почти никаква съпротива срещу въстаниците, преминаха на тяхна страна. Ето къде се крие слабата страна на австрийската армия. Никой не може да каже до каква степен или докога тя ще запази своето единство, нито колко полкове в определен

момент ще я напуснат, за да започнат борба против своите бивши другари по оръжие. В тази армия са представени шест различни националности и две-три религии; що се отнася до взаимното разбирателство, което я сплотява, неизбежно ще трябва да го сменят стълкновения във време като нашето, когато всички народи страстно желаят да използват свободно силите си. Може ли да се очаква, че в случай на война с Русия православният сърбин, който се намира под влиянието на панславистката агитация, ще воюва против русите, своите братя по кръв и религия? И възможно ли е в случай на революционна война италианците и унгарците да се отрекат от интересите на своята родина, за да воюват за император, чужд на тях по език и националност? Едва ли може да се разчита на това. Ето защо колкото и силна да е австрийската армия, нужни са съвсем особени условия, за да може тя да приведе всичките си сили в действие.

СТАТИЯ ВТОРА

I. ПРУСКАТА АРМИЯ

Пруската армия заслужава особено внимание поради своеобразната ѝ организация. Докато във всяка друга армия основа на цялата военна организация е щатният мирновременен състав и там не се провежда никаква подготовка на кадри за нови войскови части, които веднага ще дотрябват в случай на голяма война, в Прусия, както ни уверяват, всичко — до последната дреболия — е подготвено за преминаване към военновременен щат. Така че щатният състав на мирновременната армия образува нещо като училище, в което населението се обучава да владее оръжието и маневрирането. Смята се, че тази система предвижда да бъде включено в състава на армията в случай на война цялото годно за военна служба мъжко население, и затова всеки би помислил, че страната, в която е приета тази система, си гарантира безопасност при всякакво нападение; но това далеч не е така. При такава система се постига само това, че страната може да разполага със сили почти с 50% по-големи по численост, отколкото при френската или австрийската система на новобрански набори; благодарение на това една селскостопанска страна с някакви си седемнадесет милиона жители, която заема малка територия, която няма свой флот и не води непосредствено морска търговия, страна с относително слабо развита промишленост, има възможност да запазва до известна степен положението на велика европейска държава.

Пруската армия се дели на две големи части: линейни войски, състоящи се от войници, които още се обучават, и ландвер, съ-

стоящ се от обучени войници, за които може да се каже, че са в безсрочен отпуск.

Службата в линейните войски е петгодишна; длъжен е да служи всеки мъж на възраст от двадесет до двадесет и пет години, но тригодишен срок действителна служба се смята за достатъчен; след това войникът се уволнява, отива си у дома и за останалите две години се зачислява в така наречения войскови резерв. През това време той продължава да се числи в списъците на запаса на своя батальон или ескадрон и по всяко време може да бъде повикан в своята част.

След двегодишно пребиваване във войсковия резерв войникът преминава в ландвера първи призив (erstes Aufgebot des Landwehrs), в който той остава до тридесет и две годишна възраст. През този период го повикват всеки две години на учения на ландвера, които имат обикновено доста големи мащаби и се провеждат съвместно с ученията на линейните войски. Маневрите обикновено продължават един месец и за тази цел се съсредоточават често пъти от 50 000 до 60 000 души. Ландверът първи призив се предназначава за полеви действия съвместно с линейните войски. Той образува също такива отделни полкове, батальони и ескадрони, както и линейните войски, и със същата полкова номерация. Но артилерията си остава придадена към съответните полкове от линейните части.

На възраст от 32 до 39 години включително войникът се намира в ландвера втори призив (zweites Aufgebot); през този период вече не го повикват на действителна служба освен в случай на война; при война ландверът втори призив трябва да изпълнява гарнизонна служба в крепостите, като с това дава възможност да се използуват всички линейни войски и ландверът първи призив за действия в полеви условия.

На четиридесет години войникът се освобождава от повикване, с изключение на случаите, когато се повиква под знамената тайнствената организация, наречена *ландщурм,* или призив en masse*. В ландщурма се включват всички мъже на възраст от шестнадесет до шестдесет години, които не се намират на действителна служба и не са влезли в състава на двата призива на ландвера, както и всички освободени от военна служба поради нисък ръст, недобро здраве или по някаква друга причина. Но за този ландщурм не може дори да се каже, че съществува на книга, защото нито е обмислена организацията му, нито пък са предвидени за него въоръжение и снаряжение; дори ако някога ус-

* — всеобщ. *Ред.*

пеят да съберат такъв, то освен изпълняване на полицейска служба вътре в страната и консумиране на спиртни напитки в грамадни количества той няма да бъде годен за друго.

Тъй като в Прусия всеки гражданин на възраст от двадесет до четиридесет години според закона е войник, би могло да се помисли, че население от седемнадесет милиона души може да изкара армия с численост поне един и половина милиона души. А в действителност не може да бъде събрано и половината от това количество. И наистина при обучаване на такава маса хора в течение на тригодишната служба в полковете би могло да се разчита, че щатният мирновременен състав ще достигне най-малко 300 000 души, докато фактически Прусия има около 130 000 души. Прилагат се различни способи за освобождаване на известен брой лица, които подлежат да бъдат повикани на военна служба: хора, напълно годни за военна служба, биват обявявани за твърде слаби, лекарската комисия или отбира само най-добрите от повиканите, или допуска да бъде подкупвана с рушвети при отбирането на лицата, за които се смята, че са годни за служба, и т. н. По-рано намаляването на мирновременния щат до 100 000 или 110 000 души се постигаше чрез намаляване срока на действителната служба за пехотата до две години; но след революцията, когато правителството се убеди колко много значи една допълнителна година служба, за да бъдат направени войниците покорни на своите офицери и надеждни в случай на въстание, тригодишната служба бе въведена отново.

Постоянната или линейната армия се състои от девет армейски корпуса — един гвардейски и осем линейни. Да преминем към разглеждане на особеностите на тяхната организация. В техния състав влизат тридесет и шест полка пехота (гвардия и линейни войски), във всеки по три батальона; осем резервни полка, по два батальона във всеки; осем сборни запасни батальона и десет батальона егери (Jäger); всичко 142 батальона пехота, или 150 000 души.

Кавалерията се състои от десет кирасирски, пет драгунски, десет улански и тринадесет хусарски полка, по четири ескадрона, или по 800 души във всеки — всичко 30 000 души.

Артилерията се състои от девет полка; всеки полк по военновременния щат има четири шестфунтови, три дванадесетфунтови и една гаубична батареи пеша артилерия и три батареи конна артилерия с една запасна рота, която може да бъде превърната в дванадесета батарея; освен това има четири роти крепостна артилерия и една работна рота. Но тъй като за обслужването на тези оръдия и за комплектуването на ротите са необходими це-

лият войскови резерв и ландверът първи призив (артилеристите), може да се смята, че линейната артилерия се състои от девет полка, всеки с по около 2 500 души и около тридесет оръдия и всички напълно са осигурени с коне и снаряжение.

Така че общата численост на пруските линейни войски достига приблизително 200 000 души; но от това количество с пълно основание може да се приспаднат 60 000—70 000 души войскови резерв, уволнен след тригодишна служба.

Ландверът първи призив се създава, като се смята един полк ландвер на всеки полк гвардия или линейни войски, с изключение на осем резервни полка; освен това той има още осем запасни батальона — всичко 116 батальона, или около 100 000 души. Кавалерията се състои от два гвардейски и тридесет и два линейни полка и осем запасни ескадрона; всичко 136 ескадрона, или около 20 000 души. Артилерията, както изтъкнахме по-горе, е придадена към линейните полкове.

Ландверът втори призив също наброява 116 батальона, 167 ескадрона (включително различни запасни и учебни ескадрони, чието предназначение е същото, както и това на ландвера втори призив) и известно количество крепостна артилерия; всичко около 150 000 души.

Заедно с деветте батальона сапьори, различните спомагателни войски, около 30 000 пенсионери и армейския обоз, който по военновременните щатове възлиза на не по-малко от 45 000, целият състав на пруската армия достига приблизително 580 000 души. От това число 300 000 са предназначени за полева служба, 54 000 — за обучение в запасните части, 170 000 — за гарнизоните и като резерв и около 60 000 души за нестроева служба. Броят на полските оръдия, с които разполага цялата армия, е около 800—850; те са разделени на батареи по осем оръдия във всяка (шест обикновени оръдия и две гаубици).

Всички тези войски са осигурени не само с подготвени кадри, а и с въоръжение и снаряжение; така че в случай на *мобилизация* на армията остава да се намерят само коне; но тъй като Прусия е богата с коне, а животните, както и хората, подлежат на незабавна реквизиция, то и това няма да представлява голяма трудност. Такова е положението, ако се съди по предписанията, а как е в действителност, показа го мобилизацията на армията, проведена в 1850 г. Ландверът първи призив получи въоръжение и снаряжение, макар и с цената на големи трудности, но за ландвера втори призив не бе доставено нищо — нито облекло, нито обувки, нито оръжие — и той представляваше невероятно смешна картина. Специалисти, служили в пруската

армия, дълго преди да се случи това, предсказваха, че положението ще е именно такова — фактически при нужда Прусия може да разчита само на линейните войски и на част от ландвера първи призив. Последвалите събития напълно потвърдиха тези предположения. Несъмнено въоръжение и снаряжение за ландвера втори призив оттогава вече са доставени; ако този ландвер бъде повикан сега, то след месец или месец и половина той би представлявал напълно сносни войски за гарнизонна и дори полева служба. Но нали през време на война обучение от три месеца се смята за напълно достатъчно, за да се подготвят новобранци за полева служба, и по тоя начин тежката система, приета от Прусия, съвсем не осигурява огромните предимства, които ѝ се приписват. Освен това имуществото, предназначено за ландвера втори призив, след някоя и друга година ще изчезне, както и това, което на времето бе доставено, но което не се оказа налице, когато в 1850 г. възникна необходимост от него.

Установявайки принципа, че всеки гражданин трябва да бъде войник, Прусия обаче се спря насред пътя, тя изопачи тоя принцип — следователно и цялата своя военна организация. Тъй като системата на новобрански набори е премахната и е заменена с всеобща задължителна военна повинност, постоянната армия би трябвало също да бъде премахната и да бъдат запазени само офицерските и подофицерските кадри; те биха обучавали младежта, при което срокът на това обучение не би трябвало да превишава онова, което се изисква за тази цел. Ако беше така, срокът на службата в мирно време щеше да бъде съкратен до една година, поне за цялата пехота. Но това не беше приемливо нито за правителството, нито за военните педанти от старата школа. Правителството искаше да има послушна и надеждна армия, която при нужда да може да бъде използувана за потушаване на вълненията в страната; военните педанти искаха да имат армия, която по своята мущровка, по външен вид и по здравина би могла да съперничи на останалите европейски армии, които се състоят от сравнително по-възрастни войници. Младите войски, които се намират на служба не повече от една година, не отговаряха на нито едно от тези изисквания. Затова бе установен средно тригодишен срок на службата и оттук произтичат всички недостатъци и слаби страни на пруската армия.

Както вече казахме, най-малко половината от годните хора не се допускат до служба в армията. Те веднага се записват в списъците на ландвера втори призив, който номинално се увеличава до огромни размери, а фактически губи всякаква способност поради това, че е наводнен от маса хора, които никога не са дър-

жали в ръцете си пушка и са чисто и просто необучени новобранци. Това намаление на действителната военна сила на страната най-малко с 50% е първата отрицателна последица от удължаването на срока на военната служба.

Но и самите линейни войски, и ландверът първи призив също страдат от тази система. Във всеки полк една трета от войниците служат по-малко от три години, една трета по-малко от две години, а останалите по-малко от една година. Не може да се очаква една комплектувана по такъв начин армия да има такива военни качества като строга дисциплина, устойчивост на бойните редове, esprit de coprs*, които са характерни за старите войници от английската, австрийската, руската и дори френската армия. Англичаните, които са компетентни по тоя въпрос, тъй като техните войници преминават дългосрочна служба, считат, че са необходими цели три години, за да бъде напълно мущрован новобранецът**. Тъй като в мирно време пруската армия се състои от войници, между които няма нито един прослужил напълно три години, съвсем естествено е, че тези бойни качества на старите войници, или поне известно подобие на тях, се втълпяват у младия пруски новобранец с помощта на непоносима мущровка. Пруските младши офицери и сержанти поради неизпълнимостта на възложената им задача допускат в отношението към подчинените си грубост и жестокост, двойно по-отвратителни поради педантизма, с който се придружава това; този педантизъм изглежда още по-безсмислен поради обстоятелството, че е в пълно противоречие с предписаната в Прусия проста и разумна система на обучение и постоянно апелира към традициите на Фридрих Велики, на когото се налагаше да обучава войници със съвършено друг облик, в условия на прилагане на съвършено друга тактика. Така че истинската боеспособност на войските се принася в жертва на плацпарадността и изобщо пруските линейни войски стоят по-ниско от онези стари батальони и ескадрони, които могат да бъдат изкарани против тях в началото на войната от всяка от европейските велики държави.

Така стои работата с пруската армия, въпреки редицата нейни предимства, каквито други армии не притежават. Прусаците, както и изобщо германците, доставят прекрасен войнишки материал. Една страна с обширни равнини в съчетание с големи планински масиви доставя в изобилие човешки материал за всякакъв род войски. Повечето германци при това притежават та-

---

* — дух на другарство, спойка. *Ред.*

** Виж сър У. Нейпир. Войната на Пиренейския полуостров.

кива физически данни за носене на службата, както в леката, така и в линейната пехота, с които едва ли могат да се сравнят данните на която и да е друга нация. Страната е богата с конѐ и може да достави голям брой кавалеристи, които още от детските си години са свикнали да седят на седло. Уравновесеността и издръжливостта на германците ги правят особено годни за служба в артилерията. А при това, като един от най-войнствените народи в света, германците намират удоволствие в самата война и доста често, когато родината им не воюва, отиват да търсят войната в чужбина. Като се почне от *ландскнехтите* от средните векове и се свърши със сегашните чуждестранни легиони на Франция и Англия, германците винаги са доставяли голямата маса от онези наемници, които са се сражавали заради самото сражаване. Ако французите превъзхождат германците с бързината и активността в атаките, ако англичаните стоят по-високо от тях по своята упоритост в съпротивата, германците несъмнено превъзхождат всички други европейски народи със своята годност за военна служба изобщо, което ги прави добри войници при всякакви обстоятелства.

Пруските офицери са́ най-образованите в света представители на своето съсловие. На изпитите по общообразователните дисциплини, на които те биват подлагани, към тях се предявяват много по-високи изисквания, отколкото в която и да е друга армия. В бригадите и дивизиите има школи за повишаване на теоретическото образование на офицерите; по-дълбоки и специални военни знания офицерите получават в многобройните военно-учебни заведения. Пруската военна литература стои на много високо равнище; произведенията, написани през последните двадесет и пет години, в достатъчна степен свидетелствуват, че техните автори не само отлично познават работата си, но и могат да съперничат на офицерите от която и да е армия по отношение на широтата на своя нау́чен кръгозор. Наистина в отделни произведения има не малко повърхностна метафизика, но тук няма нищо чудно, тъй като в Берлин, Бреслау или Кьонигсберг вие можете да видите офицери, които слушат заедно със студентите университетските лекции. Клаузевиц е признат в целия свят авторитет в своята област, както и Жомини, а произведенията на инженер Астер бележат нова ера във фортификацията. И все пак името „пруски лейтенант" е станало нарицателно в цяла Германия; доведеният до карикатурна форма esprit de corps, педантизмът и наглият тон, усвоени поради общата атмосфера, която цари в армията, напълно обясняват тоя факт. Същевременно никъде няма такъв голям брой стари, упорити педанти сред стар-

шите офицери и генералите, както в Прусия; впрочем повечето от тях са реликви от 1813—1815 г. След всичко казано трябва да се признае, че абсурдният опит да бъдат превърнати пруските линейни войски в това, което те никога не ще могат да бъдат — в армия на стари войници, — понижава качеството на офицерите в не по-малка степен, отколкото качеството на войниците, а дори и в по-голяма.

Строевият устав на пруската армия несъмнено е най-добрият в света. Прост, последователен, основан на малък брой принципи на здравия разум, той почти не оставя да се желае нещо по-добро. Този устав е плод на дарованието на Шарнхорст, който от времето на Мориц Насауски беше може би най-изтъкнатият военен организатор. Правилата за водене на крупни войскови съединения са също добри. Обаче научните ръководства по артилерийска служба, официално препоръчвани на офицерите, са остарели и съвсем не отговарят на изискванията на днешното време; но този упрек се отнася само до произведенията, които имат повече или по-малко официален характер, и не засяга пруската литература по артилерия в нейната цялост.

Инженерните войски се ползват, и то напълно заслужено, с твърде добра репутация. От тяхната среда е произлязъл Астер, най-добрият военен инженер от времето на Монталамбер. Пруски военни инженери са построили редица крепости от Кьонигсберг и Познан до Кьолн и Кобленц, които будят възхищение в цяла Европа.

Снаряжението на пруската армия след измененията, извършени през 1843 и 1844 г., не е много красиво, но е напълно удобно за войниците. Каската добре защищава от слънцето и дъжда, формата на облеклото е свободна и удобна; цялото снаряжение е пригодено дори по-добре, отколкото при французите. Гвардията и леките батальони (един във всеки полк) са въоръжени с набраздени пушки иглянки; останалите линейни войски имат обикновени пушки, превърнати чрез твърде проста операция в хубави винтовки Миние; що се отнася до ландвера, след две-три години той също ще получи винтовка Миние, а засега е въоръжен с капсулни пушки. Кавалерийските саби са прекалено широки и извити и ударите им са слабо ефективни. Материалната част на артилерията — оръдия, коли и амуниция — в много отношения е доста незадоволителна.

Изобщо пруската армия, т. е. линейните войски и ландверът първи призив, представлява внушителна сила, но съвсем не е такава, каквато самохвално я представят пруските патриотично настроени автори. Линейните войски, като попаднат на бойното поле, много скоро ще се отърсят от веригите на плацпарадността

и след няколко схватки ще могат да се сравняват с противниците. Ландверът първи призив, щом в него се пробуди духът на стария войник и ако войната бъде популярна, няма да отстъпва на най-добрите стари войски в Европа. Това, от което Прусия трябва да се страхува, е един активен противник през първия период на войната, когато против нея ще бъдат хвърлени по-организирани и по-изпитани войски; но ако войната продължи много време, Прусия ще има в своята армия по-голям брой стари войници в сравнение с която и да е друга европейска държава. В началото на кампанията линейните войски ще съставят основното ядро на армията, но ландверът първи призив скоро ще ги изтласка на второ място, тъй като неговите войници притежават по-голяма физическа сила и по-добри бойни качества. Това са истинските стари войници на Прусия, а не голобрадите юноши от линейните войски. За ландвера втори призив ние не говорим — той тепърва трябва да покаже на какво е способен.

II. РУСКАТА АРМИЯ

В Русия също се взимаха известни мерки за създаване на кадри за военно време чрез система на резерви, сходна в някои отношения със системата на пруския ландвер. Но изобщо руските резерви включват в себе си такъв ограничен брой хора и толкова трудно е те да бъдат събрани от различните пунктове на грамадната империя, че само половин година след като англичаните и французите обявиха война и още преди да бе проехтял първият изстрел в Крим, стана необходимо да се ликвидира тази система и да се пристъпи към формиране на нови съединения, след които последваха и други нови формации. Така че в Русия трябва да правим разлика между състава на армията в момента на започването на войната и армията в сегашния ѝ състав.

Руската мирновременна армия се подразделя по следния начин: 1) действуващата армия — шест линейни корпуса (№ 1—6); 2) резервната армия — един гвардейски корпус, един гренадирски, два кавалерийски резервни корпуса; 3) специалните корпуси — Кавказкият, Финландският, Оренбургският и Сибирският; 4) войските на вътрешната служба — ветерани, вътрешна стража, инвалиди и т. н.; 5) нередовните войски. Пак тук могат да бъдат отнесени войските от запаса, които се състоят от войници, намиращи се в безсрочен отпуск.

В състава на всеки от шестте линейни корпуса влизат три пехотни дивизии, всяка от които има една линейна бригада и една бригада улани и една бригада хусари, всяка от два полка, всеки полк четири линейни батальона; всичко шест бригади, или дванадесет полка, съставляващи четиридесет и осем батальона, с един батальон стрелци и един — сапьори; общо петдесет батальона. Пак тук влиза една дивизия лека кавалерия в състав една бригада улани и една бригада хусари, всяка от два полка, или шестнадесет ескадрона; всичко тридесет и два ескадрона. Артилерията се състои от една дивизия, в която влизат три пеши бригади и една конна; всичко четиринадесет батареи, или 112 оръдия; общ сбор за всеки корпус — петдесет батальона, тридесет и два ескадрона, 112 оръдия; общ сбор за всички корпуси: 300 батальона, 192 ескадрона, 672 оръдия.

Гвардията се състои от три дивизии, или шест бригади, съставляващи дванадесет полка (девет гренадирски и три полка карабинери, или лека пехота); всичко тридесет и шест батальона, тъй като гвардейските и гренадирските полкове имат само по три линейни батальона. Тук трябва да се прибавят още един батальон стрелци и един — сапьори и миноподривници, три кавалерийски дивизии (по една кирасири, улани и хусари), които образуват шест бригади, или дванадесет полка, всичко седемдесет и два ескадрона кавалерия. Има една артилерийска дивизия в състав пет бригади и петнадесет батареи (девет пеши, пет конни и една ракетна); всичко 135 оръдия. Гренадирският корпус се състои от три дивизии или шест бригади, съставляващи дванадесет полка, или тридесет и шест батальона, пехота, един батальон стрелци и един — сапьори и миноподривници. Този корпус има и една кавалерийска дивизия, в която влизат две бригади (една — улани и една — хусари) в състав четири полка или тридесет и два ескадрона. Артилерията се състои от три пеши и една конна бригада с четиринадесет батареи; всичко 112 оръдия.

Резервната кавалерия е организирана по следния начин: 1-ви корпус: три дивизии (две — кирасири и една — улани) в състав шест бригади или дванадесет полка. Всичко осемдесет ескадрона (четиридесет и осем ескадрона кирасири, тридесет и два — улани). Има и една дивизия конна артилерия, състояща се от три бригади с шест батареи; всичко 48 оръдия. 2-и корпус: три дивизии (една — улани, две — драгуни), или шест бригади, което дава дванадесет полка, или 112 ескадрона (тридесет и два ескадрона улани, осемдесет — драгуни). Има също два конно-сапьорски и понтонерски ескадрона и шест батареи конна артилерия с четиридесет и осем оръдия.

Кавказкият корпус включва в себе си една резервна гренадирска бригада в състав два полка, или шест батальона, три дивизии пехота в състав дванадесет полка или четиридесет и осем батальона, един батальон стрелци, един батальон сапьори, четиридесет и седем батальона от Кавказката линия (опълчение), всичко 103 батальона. Кавалерията се състои от един драгунски полк в състав 10 ескадрона. Артилерията има една дивизия с десет обикновени и шест планински батареи; всичко 180 оръдия.

Финландският корпус включва една дивизия в състав две бригади, или дванадесет батальона пехота. Оренбургският корпус — една дивизия, също в състав две бригади, но само десет батальона; Сибирският корпус — една дивизия в състав три бригади, които образуват петнадесет батальона.

Общите сборни данни за всички редовни войски, намиращи се под знамената в мирно време, дава следната таблица:

	Батальони	Ескадрони	Оръдия
Шест линейни корпуса	300	192	672
Гвардия	38	72	135
Гренадири	38	32	112
Резервна кавалерия	—	194	96
Кавказки корпус	103	10	180
Финландски корпус	12	—	—
Оренбурски корпус	10	—	—
Сибирски корпус	15	—	—
Всичко:	516	500	1 195

Войските на вътрешната служба се състоят от петдесет и два батальона вътрешна стража, осемстотин роти ветерани и инвалиди, единадесет и половина ескадрона жандарми и деветдесет и осем роти артилерия. Едва ли някой би причислил тези войски към действителните бойни сили на страната.

Нередовните войски, предимно кавалерия, се делят по следния начин:

1. Донски казаци — петдесет и шест полка, всеки от по шест сотни*, всичко 336 сотни, тринадесет батареи.

2. Черноморски казаци — седемдесет и две сотни, девет батальона, три батареи.

3. Казаци от Кавказката линия (на Кубан и Терек) — 120 сотни и три батареи.

4. Астрахански казаци — осемнадесет сотни, една батарея.

---

* Думата „сотня" е написана от Енгелс с латински букви. *Ред.*

5. Оренбургски казаци — шестдесет сотни, три батареи.

6. Уралски казаци — шестдесет сотни.

7. Башкирски войски — осемдесет и пет сотни (почти всички башкири и калмици).

8. Сибирски казаци — двадесет и четири батальона, осемдесет и четири сотни, три батареи, в състава на които влизат отчасти тунгуси, буряти и други народности.

9. Азовски казаци, които изпълняват военно-морска служба.

10. Дунавски казаци в Бесарабия — дванадесет сотни.

11. Забайкалски казаци, неотдавна сформирани; организацията и броят им не са известни.

Всичко се наброяват около 847 сотни (сотнята — от думата „сто"* — се равнява на ескадрон от 100 души), тридесет и три батальона, двадесет и шест батареи. Това съставлява около 90 000 души кавалерия и 30 000 души пехота. Но за сегашните военни действия могат да бъдат използвани на западната граница вероятно 40 000 или 50 000 души кавалерия, няколко батареи и нито един пехотинец.

Следователно руската армия в мирно време (като се изключат войските на вътрешната служба) се състои от 360 000 души пехота, 70 000 кавалерия и 90 000 артилерия; всичко 500 000 души, освен казаците, броят на които се променя в зависимост от обстоятелствата. Но от тези 500 000 души местните корпуси — Кавказкият, Оренбургският и Сибирският — не могат да бъдат използвани в каквато и да е война на западната граница на империята; следователно срещу Западна Европа Русия може да изпрати не повече от 260 000 души пехота, 70 000 — кавалерия и 50 000 — артилерия, с приблизително 1 000 оръдия, и освен това около 30 000 казаци.

Такъв е съставът на армията по мирновременните щатове. За в случай на война били взети следните мерки: пълният срок на службата бил двадесет, двадесет и две или двадесет и пет години, в зависимост от обстоятелствата, но след десет или петнадесет години, също в зависимост от обстоятелствата, войниците били уволнявани в безсрочен отпуск и зачислявани в запаса. Организацията на този запас често се меняла, но както сега стана известно, уволнените в отпуск войници влизали през първите пет години в резервния батальон (четвъртия батальон в гвардейските и гренадирските полкове, петия — в линейните), резервния ескадрон или резервната батарея съобразно с рода войски, в който са служили. След изтичането на пет години те премина-

* Думата „сто" е написана от Енгелс с латински букви. *Ред.*

вали в запасния — петия или съответно шестия батальон на своя полк, или пък в запасния ескадрон или запасната батарея. Следователно с повикването на запаса действителните сили на пехотата и артилерията биха се увеличили почти с 50%, а на кавалерията — с около 20%. Трябвало да командуват целия тоя запас офицери в оставка и кадрите им, ако не напълно, то до известна степен били подготвени.

Но когато се разразила войната, всичко се променило. Наложило се да се изпратят от действуващата армия две дивизии към Кавказ, макар те да били предназначени за бойни действия на западната граница. Преди англо-френските войски да бъдат натоварени на кораби и да потеглят към Изток, три корпуса от действуващата армия (3-и, 4-и и 5-и) били въвлечени в кампанията против турците. В това време наистина се извършвало съсредоточаване на резервите, но за да бъдат те събрани от всички части на империята в съответните пунктове, било необходимо твърде много време. Наличието на съюзни войски и флот в Балтийско и Черно море, както и колебливата политика на Австрия наложили да се вземат по-решителни мерки; наборите били удвоени и утроени и пъстрата маса на събраните по тоя начин новобранци заедно със запасните образувала четвърти, пети, шести, седми и осми батальони във всички пехотни полкове; също такова увеличение било извършено и в кавалерията. Следователно в осемте гвардейски, гренадирски и линейни корпуса вместо 376 батальона сега има около 800, а на всеки два ескадрона и две батареи по мирновременните щатове са добавени не по-малко от един запасен ескадрон и една батарея. Но всички тези цифри изглеждат по-страшни на книга, отколкото в действителност; поради продажността на руските чиновници, лошото управление на армията и огромните преходи, които новобранците трябва да извършват от техните домове до сборните пунктове, а от сборните пунктове до местата за сформиране на корпусите и по-нататък до мястото на военните действия, голяма част от войниците или загинали, или излезли от строя още преди срещата с противника. Освен това опустошенията, причинени от болестите, и загубите в боевете през време на двете последни кампании били твърде значителни, затова ние не смятаме, че 1 000 батальона, 800 ескадрона и 200 батареи на руската армия имат днес повече от 600 000 души.

Но правителството не се задоволило с това. С бързина, която свидетелствува, че то напълно е осъзнало колко трудно е да се събират заедно грамадни маси хора от различни части на обширната империя, правителството обявило набор на опъл-

чението, щом като било завършено формирането на седми и осми батальони. Тази милиция, или *опълчение**, трябвало да бъде организирана в *дружини*** (батальони) — по 1 000 души във всяка — пропорционално на количеството на населението на дадена губерния; на служба трябвало да отиват двадесет и трима души на хиляда мъже, или почти 0,25% от цялото население. Засега опълчението било повикано само в западните губернии. Този набор, който се извършвал сред едно население от 18 000 000 души, сред които около половината са мъже, трябвало да даде около 120 000 души — и тази цифра съвпада с руските официални отчети. Опълчението безспорно във всяко отношение ще отстъпва дори и на онези резервни части, които били сформирани неотдавна, но във всеки случай то значително увеличава военните сили на Русия и — като се използва за гарнизонна служба в Полша — ще може да освободи за бойни действия доста линейни полкове.

От друга страна, на западната граница вече пристигнали не само много казаци, но и значителен брой части, които се състоят от башкирци, калмици, киргизи, тунгуси и други монголски народи. Този факт показва колко отдавна е била издадена заповед за изпращане на посочените войски на запад, тъй като за много от тях се наложило да загубят повече от една година, за да изминат в походен строй пътя до С.-Петербург или до Висла.

Така Русия мобилизира почти пределно военните си ресурси и все пак след две години война, през които тя не изгуби нито едно решаващо сражение, не е в състояние да изкара повече от 600 000 или най-много 650 000 души редовни войски, 100 000 опълченци и може би 50 000 души нередовна кавалерия. С това не искаме да кажем, че нейните сили са вече изчерпани, но за нас е съвършено ясно, че след две години война Русия не ще може да направи това, което направи Франция след двадесетгодишна война, и то след пълната гибел на своята най-добра армия в 1812 г., а именно — да влее в своята армия ново попълнение от 300 000 души и да удържи, макар само за известно време, натиска на противника. Толкова голяма е разликата във военната мощ между страните, от които едната има гъсто население, а другата — рядко. Ако Франция граничеше с Русия, то 66 000 000 жители на Русия биха били по-слаби от 38 000 000 французи. Няма никакво съмнение, че и 44 000 000 германци представляват по-голяма сила, отколкото 66 000 000 поданици на православния цар.

* Думата „опълчение" е написана от Енгелс с латински букви. *Ред.*
** Думата „дружини" е написана от Енгелс с латински букви. *Ред.*

Руската армия се набира по различни начини. Тя се комплектува главно чрез редовните набори, които се провеждат всяка година — една година в западните губернии на Европейска Русия, една година — в източните. Обикновеният процент на набора е четири-пет новобранци от всяка хиляда (мъжки) „души“, доколкото в Русия в списъците на данъкоплатците се вписва само мъжкото население, понеже жените — според кастовите представи на православната религия — не са „души“. Войниците от западната част на империята служат двадесет години, от източната — двадесет и пет. Гвардейците служат двадесет и две години; младежите от военните селища — двадесет. Освен тези набори обилен източник за новобранци са децата на войниците. Всеки син на войник, който се е родил през време на военната служба на баща си, е задължен да служи; това правило отива толкова далече, че държавата претендира за децата, родени от войнишките жени, дори в случай, че мъжете им са се намирали на другия край на империята в продължение на пет или десет години. Тези войнишки деца се наричат *кантонисти* и повечето от тях се възпитават за сметка на държавата; от техните редове излиза по-голямата част от подофицерите. Найсетне да служат в армията се осъждат по съдебен ред престъпниците, скитниците и други негодници. Всеки дворянин има право да изпрати в армията свой крепостен, ако последният не страда от физически недостатъци; същото може да направи всеки баща по отношение на своя син, ако е недоволен от неговото поведение: „S'bogom idi pod krasnuyu shapku!“ „С богом иди под красную шапку!“ [„Отивай си с бога и слагай червената шапка!“], т. е. отивай в армията — такива са обикновено думите на руския селянин към непослушния му син.

Подофицерите, както вече казахме, в мнозинството си се набират измежду войнишките синове, възпитани в държавни заведения. От ранно детство проникнати от духа на военната дисциплина, тези младежи нямат нищо общо с ония войници, които по-късно трябва да обучават и които трябва да ръководят. Те образуват обособена група, откъсната от народа. Принадлежат на държавата и не могат да съществуват без нея; предоставени сами на себе си, не са способни за нищо. Да продължават да живеят под опеката на правителството — ето всичкото, което те искат. Тези подофицери представляват в армията същото, каквото са в руската гражданска служба низшите чиновници, които се набират измежду децата на същите тия чиновници. Това са хитри, ограничени и егоистични хора, повърхностната образованост на които ги прави още по-отвратителни; тщеславни и алчни

за печалба, продали се духом и тялом на държавата, те самите същевременно всекидневно и всекичасно се опитват да я продадат на дребно, ако това може да им даде някаква изгода. Прекрасен екземпляр от тези хора е фелдегерът, или куриерът, който придружаваше г. де Кюстин в неговото пътешествие из Русия и е удивително добре изобразен от него в отчета му за това пътуване.[237] Главно по вина на тази именно категория хора процъфтява много голямата корупция както в гражданската, така и във военната област, която пронизва всички звена на държавния апарат в Русия. Но няма съмнение, че ако Русия се откажеше от тази система на пълно присвояване на децата от държавата, тя не би била в състояние да намери необходимия ѝ брой низши чиновници за гражданска служба и подофицери — за армията.

С офицерите работата е може би още по-зле. Обучението на бъдещи ефрейтори или фелдфебели струва сравнително евтино; но да се подготвят офицери за милионна армия (именно за такова количество, според официалните данни, трябва да бъдат подготвени кадри в Русия) — това е нещо много скъпо. Частните заведения не правят в това отношение нищо или правят много малко — всичко трябва да прави държавата. Но съвсем очевидно е, че тя не е в състояние да даде образование на такава маса младежи, необходима за тази цел. Затова чрез морална принуда задължаваха синовете на дворяните да служат, поне в продължение на пет или десет години, в армията или на гражданска служба; семейство, членовете на което в продължение на три поколения едно след друго „не са служили", губи дворянските си привилегии, и по-специално правото да притежава крепостни — право, без което обширната поземлена собственост в Русия не представлява абсолютно никаква ценност. Поради това в армията попадат голям брой младежи с чин прапоршчик или поручик, цялото образование на които в най-добрия случай се състои в това, сравнително леко да разговарят на френски език на най-обикновени теми и да се ориентират донякъде в елементарната математика, географията и историята — всичко това им се втълпява просто за показ. Службата за тях е тежка необходимост, която те изпълняват с нескривано отвращение, като своего рода продължителен лечебен курс; щом предписаният срок на службата изтече или получат чин майор, те излизат в оставка и биват зачислявани в списъците на личния състав на запасните батальони. Що се отнася до възпитаниците на военните училища, тях също ги тъпчат със знания главно за да могат да издържат изпитите, и дори в областта на специалните знания те далече изостават от младежите, които се обучават в австрийските, пруските

и френските военни училища. От друга страна, талантливи и прилежни младежи, които се увличат в специалността си, толкова рядко се срещат в Русия, че веднага се хващат за тях, щом се проявят, независимо дали са чужденци, или руси. Държавата твърде щедро ги снабдява със средства, за да могат да завършат образованието си, и бързо ги повишава по служба. Такива хора обикновено биват показвани пред Европа като достижение на руската цивилизация. Ако те имат литературни наклонности, по всякакъв начин ги поощряват, докато не престъпят границите, установени от руското правителство; именно тази група хора даде малкото ценни неща, които са налице в руската военна литература. Но до днес включително русите, към която и класа да принадлежат, са още премного варвари, за да намират удоволствие в научните занятия или в умствената работа (като се изключат интригите), затова почти всички видни хора, които служат в руската армия, са чужденци, или — което значи почти същото — „остзейски"* германци от прибалтийските губернии. Най-нов и виден представител на тази група беше генерал Тотлебен, главен инженер в Севастопол, който почина през м. юли т. г., след като бе ранен[238]. Той безусловно беше най-знаещият човек в своята област измежду всички участници във войната, безразлично дали ще вземем руския лагер, или лагера на съюзниците, но той беше прибалтийски германец, прусак по произход.

Така че сред офицерите от руската армия има много добри и много лоши, но първите от тях са безкрайно малка величина в сравнение с последните. На какво мнение е руското правителство за своите офицери, това ясно и безпогрешно може да се установи по неговите тактически устави. С тези устави се определят не само общите правила за построяване бойния ред на бригадата, дивизията или армейския корпус, така наречената „нормална диспозиция", която командирът може да променя съобразно с условията на местността и други обстоятелства, но се предвиждат и различни нормални диспозиции за всички възможни случаи, като не се оставя на генерала никакъв избор и се обвързва той по такъв начин, че да се снеме от него по възможност всякаква отговорност. Например армейският корпус по устава може да бъде построен за сражение по пет различни начина; при Алма русите действително се построиха съгласно един от тях — именно по третата диспозиция — и, разбира се, бяха разбити. Тази мания да се предписват предварително правила за всички възможни случаи оставя толкова малко свобода на дейст-

* Думата „остзейски" е написана от Енгелс с латински букви. *Ред.*

вие за командира и до такава степен му пречи да използва предимствата на местността, че един пруски генерал, критикувайки тази система, каза следното:

„Такава система на предписания може да се търпи само в армията, повечето генерали на която са толкова глупави, че правителството не може спокойно да им довери неограничено командуване или да им разреши да действуват по свое усмотрение."

Руският войник е един от най-храбрите в Европа. Неговата упоритост почти не отстъпва на упоритостта на английските и някои австрийски батальони. Нему е свойствено това, което Джон Бул самохвално приписва на себе си — той не чувствува, че е бит. Каретата на руската пехота са се съпротивявали и са водили ръкопашен бой дълго време след като кавалерията си е пробивала път през тях; и всякога се е смятало, че е по-лесно да избиеш русите, отколкото да ги накараш да отстъпят. Сър Джордж Каткарт, който ги е наблюдавал в 1813 и 1814 г.[239] като съюзници, а в 1854 г. в Крим — като противници, с уважение свидетелствува, че те „никога не се поддават на паника". Освен това руският войник е с добро телосложение, с добро здраве, прекрасен пешеходец, непридирчив, може да яде и пие почти всичко и е по-послушен на своите офицери от който и да било друг войник в света. И все пак руската армия няма за какво особено да се хвали. Откак Русия съществува, русите още не са спечелили нито едно сражение против германците, французите, поляците или англичаните, освен когато са ги превъзхождали значително по своята численост. При равни условия те винаги са били бити от други армии, с изключение на прусаците и турците, но при Четате и Силистра[240] турците удържаха победа над русите, макар числено да бяха по-слаби.

Основният недостатък на руските войници е, че те са най-непохватните в света. Те не са годни за служба нито в леката пехота, нито в леката кавалерия. Казаците, които в някои отношения са прекрасна лека кавалерия, общо взето са толкова ненадеждни, че при контакт с противника винаги се разполага в тила на казашките аванпостове втора линия аванпостове. Освен това казаците съвсем не са годни за атака. Що се отнася до редовните войски — пехотата и кавалерията, — те са неспособни за действия в разсипан строй. Русите, като подражатели във всичко, ще изпълнят всичко, което им заповядат, или всичко, което ги заставят да направят, но няма да направят нищо, ако им се наложи да действуват на своя отговорност. И действително това е трудно да се очаква от онези, които никога не са знаели що е отговорност и които със също такава пасивна покорност ще

отидат на смърт, както ако биха им заповядали да вадят вода с помпа или да бият с пръчка или камшик своя другар. Би било напразно да се очаква от руския войник да може, действувайки на аванпостове или в разсипан строй, да прояви бързата съобразителност на французина или простия здрав разум на германеца. Това, от което той се нуждае, е команда — ясна, отчетлива команда — и ако не получи такава, той може и да не отстъпи, но и няма да отиде напред и няма да съобрази как да действува.

Кавалерията, въпреки че за нея се изразходват големи средства и й се отделя голямо внимание, никога не е била превъзходна. Тя не можа да се отличи нито във войните против французите, нито в походите против поляците. Пасивното, търпеливо, покорно подчинение на русите не са качествата, които се изискват в кавалерията. Основното достойнство на кавалериста, което тъкмо най-много не достига на русите, е *„стремителността"*. Така например, когато 600 английски драгуни с най-голяма смелост и храброст на истински кавалеристи се устремиха при Балаклава срещу числено многократно превъзхождащите ги руси, те пометоха руската артилерия, казаците, хусарите и уланите, докато достигнаха гъстите колони на пехотата, след което им се наложи да се върнат обратно; но още остава съмнително кой в тази кавалерийска атака заслужава званието победител. Ако такава безразсъдна атака се предприемеше против някаква друга армия, не би се върнал нито един човек, тъй като противникът би обхванал атакуващите флангово и откъм тил и просто би ги отрязал. А руските кавалеристи стояха неподвижно в очакване на противника и бяха пометени, преди да се досетят да пришпорят конете си! Наистина, ако някой факт може да свидетелствува против руската редовна кавалерия — това е именно този.

Артилерията се снабдява с материална част с нееднакво качество, но там, дето има добри оръдия, тя изпълнява задълженията си добре. Артилеристите проявяват голяма храброст в боя, но винаги им липсва съобразителност. Руска батарея, която е загубила своите офицери, става негодна за нищо; но и докато са живи офицерите, тя е принудена да заема само предписвани от устава позиции, макар това често да е абсурдно. Намирайки се в обсадена крепост, в условия, при които се изискват търпение, издръжливост и постоянна готовност за излагане на опасност, руската артилерия показва високи качества, като обаче се отличава не толкова с точност на стрелбата, колкото със самоотвержено изпълнение на дълга и съпротивителна способност под неприятелския огън. Това се доказва от цялата обсада на Севастопол.

Обаче в артилерията и инженерните войски се срещат тъкмо онези високообразовани офицери, с които Русия се хвали пред Европа и широкото приложение на талантите на които действително се поощрява. Докато в Прусия например най-способните хора, ако те нямат висок чин, се натъкват обикновено на препятствия от страна на своите началници, а всички предлагани от тях усъвършенствувания се осъждат като самонадеяни опити за новаторства, така че на мнозина от тях се налага да си търсят служба в Турция, дето редовната артилерия е една от най-добрите в Европа, в Русия всички такива хора се поощряват, а отличилите се с нещо правят бърза и блестяща кариера. Дибич и Паскевич станаха генерали — единият на възраст двадесет и девет години, другият — на тридесет, а Тотлебен, в Севастопол, за по-малко от осем месеца се издигна от чин капитан до чин генерал-майор.

Русите се гордеят най-много с пехотата си. Тя се отличава с изключителна съпротивителна способност и — ако е в линеен строй или в колони, или ако се намира зад бруствери — е опасен противник. Но с това се изчерпват нейните положителни качества. Тя почти никак не е годна за лекопехотна служба (така наречените егери само се смятат за лека пехота, а всъщност службата на леката пехота се изпълнява само от осем батальона стрелци, придадени към леките корпуси); руските пехотинци обикновено не са точни стрелци, те вървят добре, но бавно, техните колони обикновено са построени толкова лошо, че всякога могат да бъдат разбити от артилерийския огън, преди да тръгнат в атака. За това доста допринасят „нормалните диспозиции“, от които генералите не се осмеляват да се отклонят. При Алма например британската артилерия извърши страшно опустошение сред руските колони дълго преди британската линия — също тъй неповратлива — да се построи, да премине през реката и да се престрои за атака. Но дори и за извънредно голямата съпротивителна способност на пехотата, с което толкова много се гордеят русите, може да се говори само с известна уговорка, след като при Инкерман 8 000 британски пехотинци, изненадани на позиция, още не напълно заета от тях и небрежно охранявана, оказаха съпротива в ръкопашен бой срещу настъпващите против тях 15 000 руси, отбранявайки се в продължение на повече от четири часа и успешно отбивайки техните повторни атаки. Сражението при Инкерман трябваше да покаже на русите, че и в тази най-любима за тях област те намериха свои достойни съперници. Неуспехът на всички опити на русите се обяснява с храбростта на британските войници, както и със съобразителността и присъствието на духа, проявени еднакво от подофицери и войници; след

това сражение ние можем да смятаме за оправдана претенцията на англичаните за званието най-добра в света *линейна* пехота.

Форменото облекло на руската армия представлява почти пълно подражание на пруското; снаряжението е много лошо пригодено; гърдите се кръстосват не само от ремъци за щика и патронната сумка, но и от презраменни ремъци, на които се крепи раницата. Неотдавна наистина се направиха някои промени, но дали те засягат снаряжението — не ни е известно. Пушките са много големи и тежки — едва напоследък започнаха да се въвеждат капсулните пушки; руската пушка е най-тежката и най-неудобната от всички. Кавалерийските саби са от несъвършен образец и са лошо закалени. За новите оръдия, използувани в Крим, пишат, че са много добри и действуват превъзходно; но снабдена ли е цялата артилерия с такива оръдия — това е твърде съмнително.

Най-сетне руската армия все още носи върху себе си печата на института, който надмина общото равнище на цивилизацията в страната, и затова има всичките неизгоди и недостатъци, с които се отличават подобни парникови формации. В малка война казаците са единствената бойна сила, от която трябва да се страхува противникът поради тяхната активност и неуморност, но проявяваната слабост към пиянство и грабежи ги прави твърде ненадеждни в очите на техните командири. В голяма война поради бавността на придвижването стратегическото маневриране на руските не е много опасно, освен когато имат работа с такъв безгрижен и лекомислен противник като англичаните миналата есен. В решително сражение руските ще бъдат упорити противници за войниците, но не особено опасни за генералите, които водят настъпление срещу тях. Диспозициите на руските в повечето случаи са много прости — основани са на предписаните им обикновени правила и лесно могат да бъдат отгатнати; същевременно липсата на съобразителност у генералите и строевите офицери, както и неповратливостта на войските правят извънредно рисковани за руската армия каквито и да било сложни маневри на бойното поле.

III. ПО-МАЛКО ЗНАЧИТЕЛНИТЕ АРМИИ НА ГЕРМАНСКИТЕ ДЪРЖАВИ

Бавария има два армейски корпуса, всеки от по две дивизии. Дивизията се състои от две пехотни бригади (четири пехотни полка и един батальон стрелци), една кавалерийска бри-

гада в състав два полка и три пеши и една конна батареи. Освен това всеки армейски корпус има общ резерв артилерия — шест пеши батареи и един отряд сапьори и миноподривници. Така че цялата армия наброява: шестнадесет полка пехота по три батальона във всеки, което заедно с шестте батальона стрелци прави всичко петдесет и четири батальона; два полка кирасири и шест полка леки драгуни — всичко четиридесет и осем ескадрона; два полка пеша артилерия (по шест шестфунтови и шест дванадесетфунтови батареи във всеки) и един полк конна артилерия (четири шестфунтови батареи) — всичко двадесет и осем батареи по осем оръдия във всяка, което съставлява 224 оръдия, без да се смятат шест роти крепостна артилерия и дванадесет роти обозни войски; има също един инженерен полк от осем роти и две санитарни роти. Цялата армия по военновременните щатове възлиза на 72 000 души, освен резерв и ландвер, за който засега още няма кадри.

За армията на Германския съюз[241] Австрия дава 1-и, 2-и и 3-и корпуси, Прусия — 4-и, 5-и и 6-и, Бавария — 7-и; 8-и корпус се дава общо от Вюртемберг, Баден и Хесен-Дармщадт.

Вюртемберг има осем полка (шестнадесет батальона) пехота, четири полка кавалерия (шестнадесет ескадрона), един полк артилерия (четири пеши и три конни батареи с четиридесет и осем оръдия); целият военновременен контингент съставлява около 19 000 души.

Баден има четири полка (осем батальона), два батальона фюзильори, един стрелкови батальон; всичко десет батальона пехота, с три полка, или дванадесет ескадрона кавалерия, четири пеши и пет конни батареи, които заедно имат четиридесет оръдия. Целият военновременен контингент съставлява 15 000 души.

Хесен-Дармщадт има четири полка, или осем батальона пехота, един полк, или шест ескадрона лека кавалерия, и три батареи артилерия (една конна) с осемнадесет оръдия. Всичко 10 000 души.

Единственото своеобразие на 7-и и 8-и армейски корпуси е това, че те са възприели за артилерията френските коли. 9-и корпус на армията на Германския съюз е сформиран от Саксония, която дава едната дивизия, и курфюрство Хесен и Насау, което дава другата дивизия.

Делът на Саксония е: четири бригади пехота по четири батальона във всяка и една стрелкова бригада в състав четири батальона; освен това четири линейни батальона и един батальон стрелци като резерв, още неорганизиран; четири полка лека кавалерия с по пет ескадрона и един артилерийски полк в съ-

став шест пеши и две конни батареи. Всичко — двадесет батальона пехота, двадесет ескадрона кавалерия и петдесет оръдия, или 24 500 души по военновременните щатове. В курфюрство Хесен има четири полка, или осем батальона, един батальон фюзильори и един батальон стрелци, два ескадрона кирасири и седем ескадрона хусари, три батареи, от които една конна. Всичко десет батальона, девет ескадрона, деветнадесет оръдия; целият военновременен контингент — 12 000 души. Насау има седем батальона, две батареи, или 7 000 души военновременен контингент и дванадесет оръдия.

10-и армейски корпус се образува от войските на Хановер и Брауншвайг, които съставляват първата дивизия, и на Мекленбург, Холщайн, Олденбург и ханзейските градове, които дават втората дивизия. Хановер дава осем полка, или шестнадесет батальона, и четири батальона лека пехота; шест полка, или двадесет и четири ескадрона кавалерия; четири пеши и две конни батареи. Всичко — 22 000 души и тридесет и шест оръдия. Артилерията е организирана по английски образец. Брауншвайг дава пет батальона, четири ескадрона и дванадесет оръдия, всичко — 5 300 души. За малките държави, които дават втората дивизия, не си струва да споменаваме.

Най-сетне най-незначителните от малките германски държави образуват една резервна дивизия; заедно с нея целият контингент на армията на Германския съюз по военновременните щатове може да бъде изразен чрез следната таблица:

	I. Контингенти				II. Резерви			
	Пехота	Кавалерия	Брой на оръдията	Всичко	Пехота	Кавалерия	Брой на оръдията	Всичко
Австрия	73 501	13 546	192	94 822	36 750	6 773	96	47 411
Прусия	61 629	11 355	160	79 484	30 834	5 660	80	39 742
Бавария	27 566	5 086	72	35 600	13 793	2 543	36	17 800
8-и корпус	23 369	4 308	60	30 150	11 685	2 154	32	15 075
9-и корпус	19 294	2 887	50	24 254	9 702	1 446	25	12 136
10-и корпус	22 246	3 572	58	28 067	11 107	1 788	29	14 019
Резервна дивизия	11 116	—	—	11 116	5 584	—	—	5 584
Всичко	238 721	40 754	592	303 493	119 455	20 364	298	151 767

Това, разбира се, не дава пълна представа за действителните въоръжени сили на Германския съюз, тъй като при нужда Прусия, Австрия и Бавария ще могат да дадат много повече от горепосочените контингенти. Войските от 10-и корпус и резервната дивизия, а може би и войските от 9-и корпус биха могли да образуват гарнизони, за да не спъват с разнообразието на организацията и със своите особености бързината на полевите действия. По бойни качества войниците от тези армии се намират повече или по-малко на равнището на австрийските и пруските войници, но, разбира се, тези малки армии не създават благоприятни условия за развиване на военни таланти и в порядките, които съществуват в тези армии, има много остарели неща.

В третата, заключителна статия ние ще разгледаме испанската, сардинската, турската и други европейски армии.

СТАТИЯ ТРЕТА

I. ТУРСКАТА АРМИЯ

В началото на сегашната война турската армия беше по-боеспособна от когато и да било по-рано. Различните опити за реорганизирането и преобразуването ѝ след възкачването на Махмуд на престола, след еничарското клане[242] и особено след Адрианополския мир бяха обединени и приведени в система. Първата и най-голяма пречка — независимото положение на пашите, които оглавяват отдалечени провинции — беше в значителна степен премахната; общо взето те започнаха да се подчиняват на дисциплината в същата степен, в която приблизително се подчиняват и командуващите европейските окръзи. Но невежеството, наглостта и жаждата на пашите да трупат богатства са се запазили в пълна сила, останали са същите, както и в периода на най-голямото могъщество на азиатските сатрапи; и ако през последните двадесет години рядко сме чували за въстания на пашите, то достатъчно сме чували за въстания на провинции против техните алчни управители. Тези управители — в миналото най-нищожни домашни роби и „хора, готови на всичко" — използваха новото си положение, за да трупат богатства чрез изнудване, рушвети и безсъвестно разхищение на държавни средства. От само себе си се разбира, че при такова положение организацията на армията в значителна степен съществува само на книга.

Турската армия се състои от редовна действуваща армия (низам), резерв (редиф), нередовни войски и спомагателни войски на васалните държави.

Низамът се състои от шест корпуса (орда), всеки от тях се набира в окръга, който той заема, подобно на армейските кор-

пуси в Прусия, дето всеки корпус е дислоциран в провинцията, от която той се рекрутира. Изобщо, както ще видим, организацията на турския низам и редиф е прекопирана от пруския образец. Щабовете на шестте корпуса се намират в Цариград, Шумен, Толи-Манастир, Ерзерум, Багдад и Алеп. Всеки корпус трябва да има начело мушир (маршал) и да се състои от две дивизии, или шест бригади, които включват в себе си шест пехотни полка, четири кавалерийски полка и един артилерийски полк.

Пехотата и кавалерията са организирани по френската система, артилерията — по пруската.

Пехотният полк се състои от четири батальона по осем роти във всеки и трябва да има при пълната му комплектуваност 3 250 души, включително офицерите и щаба, или 800 души в батальон; но преди войната в батальона рядко имаше повече от 700 души, а в Азия почти винаги значително по-малко.

Кавалерийският полк включва четири ескадрона улани и два ескадрона егери; всеки ескадрон трябва да има 151 души, а обикновено ескадроните са по-непълно комплектувани и от пехотните роти.

Всеки артилерийски полк се състои от шест конни и девет пеши батареи, с четири оръдия във всеки, така че общият брой на оръдията в полка е равен на шестдесет.

Следователно всеки корпус трябва да има 19 500 души пехота, 3 700 души кавалерия и шестдесет оръдия. А в действителност общата численост на корпуса никога не надминава 20 000—21 000 души.

Освен шестте корпуса има четири артилерийски полка (един резервен и три полка крепостна артилерия), два полка сапьори и миноподривници и три специални отряда пехота, изпращани в Кандия, Тунис и Триполи, с обща численост 16 000 души.

И така, преди войната общата численост на низама, или на редовната постоянна армия, е била очевидно следната:

36 полка пехота средно по 2 500 души	90 000 души
24 полка кавалерия средно по 660 — 670 души	16 000 „
7 полка полска артилерия	9 000 „
3 полка крепостна артилерия	3 400 „
2 полка сапьори и миноподривници	1 600 „
Отделни отряди	16 000 „
Всичко	136 000 души

Войниците, отслужили пет години в низама, се уволняват и през следващите седем години образуват част от редифа, или резерва. Този резерв се дели на същия брой корпуси, дивизии, бригади, полкове и т. н., както и постоянната армия; по отношение на низама той е по същество същото, каквото е в Прусия ландверът първи призив по отношение на линейните войски, но с тази разлика, че в Прусия в по-големите от бригада съединения линейните войски и ландверът винаги са смесени, докато в турската армия те са отделени едни от други. Офицерите и подофицерите от редифа винаги се намират при запасните части; един път в годината редифът се свиква на учения и през това време получава същото парично възнаграждение и същия порцион, както и линейните войски. Но такава организация, която предполага добре уредено гражданско управление и такова равнище на цивилизацията, от което Турция е още много далече, съществува в значителна степен само на книга; затова, ако приемем, че редифът количествено е равен на низама, то очевидно ще споменем максимално възможното му количество.

Контингентът на спомагателните войски се набира в следните места:

1. Дунавските княжества	6 000	души
2. Сърбия	20 000	"
3. Босна и Херцеговина	30 000	"
4. Горна Албания	10 000	"
5. Египет	40 000	"
6. Тунис и Триполи	10 000	"
Всичко	116 000	души

Към тези войски трябва да прибавим доброволците-башибозуци; Мала Азия, Кюрдистан и Сирия могат да доставят такива в голямо количество. Това са последните остатъци от онези пълчища нередовни войски, които през миналите векове са наводнявали Унгария и два пъти са достигали Виена[243] и които представляват предимно кавалерийски части; до каква степен отстъпват те дори и на най-слабо снаряжената европейска кавалерия, доказват постоянните поражения, които са понасяли през последните два века. Те са загубили предишната си самоувереност и сега ролята им се свежда до това, събирайки се около армията, да изпояждат и унищожават ресурсите, необходими за изхранването на редовните войски. Страстта към грабежи и ненадеждността на башибозуците ги правят неспособни дори за онази служба на стражево охранение, която русите възлагат на своите

казаци; в момент, когато башибозуците са най-необходими, те най-трудно могат да бъдат набрани. Затова в сегашната война се призна за целесъобразно да бъде намалено количеството на тези войски и ние смятаме, че са събрани от тях не повече от 50 000 души.

Така че можем да определим количествения състав на турската армия в началото на сегашната война посредством следните цифри:

Низам	136 000	души
Редиф	136 000	»
Спомагателни редовни войски от Египет и Тунис	50 000	»
Спомагателни нередовни войски от Босна и Албания	40 000	»
Башибозуци	50 000	»
Всичко	412 000	души

Но от това общо число трябва да се приспадне известно количество. Изглежда достатъчно достоверно, че корпусите, разположени в Европа, са се намирали в сравнително добро състояние и са били комплектувани в степента, в която това е възможно в Турция; но в Азия, в отдалечените провинции, дето преобладава мюсюлманското население, хората може и да са били готови, обаче що се отнася до оръжието, форменото облекло, бойните припаси, положението е било много лошо. Дунавската армия е била организирана главно от три европейски корпуса. Това е ядрото, около което е бил събран европейският редиф, сирийският корпус, или поне по-голямата му част, отрядите арнаути[244], босненци и башибозуци. А при това изключителната предпазливост на Омер-паша — неговото упорито нежелание досега да вкарва в действие своите войски — е най-доброто доказателство за това, колко малко е вярвал той в боеспособността на тази единствена добра редовна армия, с която някога е разполагала Турция. Но в Азия, където все още процъфтява предишната турска система на разхищения и бездействие, двата корпуса на низама, целият редиф и цялата маса нередовни войски не можеха да противостоят на значително по-слабата в числено отношение руска армия; всяко сражение завършваше с поражение на турците, и към края на кампанията от 1854 г. азиатската армия на Турция почти престана да съществува. Оттук е ясно, че не само липсва организация на армията във всичките ѝ детайли, но и голяма част от самите войски фактически не съ-

ществува. От чуждестранните офицери и кореспонденти на вестници в Карс и Ерзерум постоянно се чуваха оплаквания, че липсват оръжие, униформено облекло, бойни припаси и продоволствие, и всички те твърдяха, че причината за това са бездейността, неспособността и алчността на пашите. Изпращани им били редовно пари, но те всеки път си ги присвоявали.

Униформеното облекло на войника от турската редовна армия общо взето е прекопирано от западните армии; съществена отлика е червеният фес, най-лошата за тамошния климат шапка, която в летния пек става причина за чести слънчеви удари. Качеството на материала е много лошо, а при това униформеното облекло не се сменя в определения срок, тъй като офицерите обикновено си присвояват парите, предназначени за заменянето му. Оръжието е от несъвършен образец както в пехотата, така и в кавалерията; само артилерията е осигурена с прекрасни полски оръдия, отлети в Цариград под ръководството на европейски офицери и цивилни инженери.

Турчинът сам по себе си не е лош войник. По природа той е храбър, изключително издръжлив и търпелив и при известни условия послушен. Европейски офицери, спечелили доверието на турския войник, могат да разчитат на него; за това свидетелствуват Грах и Бътлър в Силистра и Искандер-бей (Илински) във Влахия. Но това са изключения. Общо взето вродената омраза на турците към „гяурите" е толкова силна, техните обичаи и представи са толкова различни от европейските, че докато турците останат управляваща нация в страната, няма да се подчинят на хора, които те в душата си презират, смятайки ги за много по-долни от тях. Това чувство на презрение се е разпростряло дори върху организацията на армията, след като тя прие европейски вид. Обикновеният турчин ненавижда учрежденията на гяурите не по-малко, отколкото самите тях. А и при това строгата дисциплина, непрекъснатата активност и постоянното внимание, които се изискват в съвременната армия, са крайно омразни на ленивия, съзерцателен фаталист, какъвто е турчинът. Дори офицерите по-скоро биха допуснали да бъде разбита армията, отколкото да проявят активност и здрав разум. Това е една от най-слабите страни на турската армия и само тя е достатъчна, за да стане армията негодна за каквато и да е настъпателна кампания.

Редниците и подофицерите се набират посредством доброволно записване и хвърляне на жребие; между младшите офицери се срещат понякога хора, издигнали се от средата на редниците, но обикновено това са нестроеваци и войници-слуги при

офицери, така наречените чибукчии и кафеджии на старшите офицери. Военните училища в Цариград, които стоят на не много добро равнище, не могат да подготвят достатъчен брой младежи за попълване на вакантните места. Що се отнася до по-високите чинове, тук процъфтява системата на такъв фаворитизъм, за който в западните страни нямат никаква представа. Повечето от генералите са бивши черкезки роби, mignons* на едни или други знатни лица през времето на тяхната младост. Крайно невежество, ограниченост и самоувереност господствуват навсякъде, а дворцовите интриги са главното средство за напредване в службата. Даже малцината европейски генерали (ренегати), които са на турска служба, е нямало да бъдат приети, ако те не са били абсолютно необходими, за да не се разпадне цялата военна машина. Но при дадените условия са били приемани безразборно както действително достойни хора, така и обикновени авантюристи.

Понастоящем след три кампании турска армия, може да се каже, не съществува, с изключение на 80 000 души първоначална армия на Омер-паша, част от които се намират на Дунава, а друга част — в Крим. Азиатската армия се състои от всевъзможна сбирщина, възлизаща на около 25 000 души, тя не е годна за полеви действия и е деморализирана поради пораженията: Къде са изчезнали останалите от наличните по-рано 400 000 души, на никого не е известно: възможно е част от тях да са паднали на бойното поле, да са умрели от болести, да са станали инвалиди и да са уволнени, а друга част да са се превърнали в разбойници. Твърде е вероятно това да е последната турска армия, тъй като трудно бихме предположили, че Турция е могла да се оправи от удара, получен поради съюза с Англия и Франция.

Мина времето, когато боевете при Олтеница[245] и Четате извикваха преувеличени възторзи за турската храброст. Упоритото бездействие на Омер-паша се оказа достатъчно, за да породи съмнение относно останалите военни качества на турските войски; не можа напълно да разсее това съмнение дори блестящата отбрана на Силистра. Пораженията в Азия, бягството от Балаклава, строго отбранителната позиция на турците в Евпатория и тяхното абсолютно бездействие в лагера при Севастопол — всичко това даде възможност да се оценят по-правилно военните качества на турците. Организацията на турската армия беше такава, че да се направи някаква обща преценка за нейните до-

* — фаворити. *Ред.*

стоинства беше досега съвсем невъзможно. Несъмнено някои от нейните полкове се отличаваха с голяма храброст, имаха добри командири и бяха способни за всякаква служба, но такива имаше много малко. На огромната маса пехотинци липсваше сплотеност, затова пехотата не беше годна за полева служба, макар да проявяваше добри качества в окопната война. Редовната кавалерия безусловно отстъпваше на кавалерията на всяка европейска държава. На много по-високо равнище стоеше артилерията — нейните полкове бяха превъзходни; войниците изглеждаха родени за такъв род служба, но от офицерите оставаше да се желае много повече. Редифът, изглежда, страдаше от лоша организация, въпреки че войниците му несъмнено бяха готови да направят всичко възможно. Сред нередовните войски арнаутите и босненците се проявиха само като отлични партизани и найчесто се използваха за отбрана на укрепленията. Затова пък башибозуците се оказаха почти безполезни и дори повече от безполезни. Египетският контингент се намираше очевидно приблизително на едно равнище с турския низам, а туниските войски бяха почти съвсем негодни за каквото и да било. Затова не е чудно, че цялата тази пъстра армия с такъв лош офицерски състав и такова негодно управление почти напълно рухна след трите кампании.

II. САРДИНСКАТА АРМИЯ

Сардинската армия се състои от десет бригади пехота, десет батальона стрелци, четири бригади кавалерия, три полка артилерия, един полк сапьори и миноподривници, един отряд карабинери (полицейски войски) и лека кавалерия от остров Сардиния.

В състава на десетте пехотни бригади влизат една гвардейска бригада, четири батальона гренадири, два батальона егери и девет линейни бригади, равни на осемнадесет полка по три батальона във всеки. Към тях трябва да се добавят десет стрелкови батальона (bersaglieri*) по един във всяка бригада, така че количеството на сега обучената лека пехота в сардинската армия е много по-голямо, отколкото във всяка друга армия.

Освен това при всеки полк има един запасен батальон. След 1849 г. численият състав на батальоните бе твърде намален по причини от финансов характер. Във военно време един батальон

* — берсалиери (италиански стрелци). *Ред.*

би трябвало да има приблизително 1 000 души, а в мирно време в него има не повече от 400; останалите са уволнени за неопределено време.

Кавалерията има в своя състав четири полка тежка и пет полка лека кавалерия. Във всеки полк има четири полски ескадрона и един запасен. Във военно време четирите полски ескадрона на един полк трябва да имат приблизително 800 души, а в мирно време този брой едва достига 600.

Трите полка артилерия се състоят от един полк работнически и технически състав, един полк крепостна артилерия (дванадесет роти) и един — полска артилерия (шест пеши, две конни, две тежки батареи по осем оръдия във всяка). Леките батареи имат осемфунтови оръдия и 24-фунтови гаубици; тежките батареи — шестнадесетфунтови оръдия; всичко осемдесет оръдия.

Полкът на сапьорите и миноподривниците има десет роти, или около 1 100 души. Броят на карабинерите (конни и пеши) е много голям за такова малко кралство — те възлизат на около 3 200 души. Леката кавалерия, която изпълнява полицейска служба на остров Сардиния, има в своя състав приблизително 1 100 души.

През 1848 г., в периода на първата кампания против Австрия, численият състав на сардинската армия несъмнено достигаше 70 000 души. През 1849 г. той се увеличи почти на 130 000. След това армията бе намалена приблизително на 45 000 души. Какви са нейните сили в настоящия момент, е трудно да се определи, но няма съмнение, че след сключването на договора с Англия и Франция[246] армията е била отново увеличена.

Тази голяма еластичност на пиемонтската армия, която ѝ дава възможност във всяко време да увеличава и намалява количеството войски, намиращи се под знамената, се обяснява със системата на комплектуване, твърде близка до пруската система; и наистина Сардиния в много отношения може да се нарече италианска Прусия. В държавите на Сардиния всеки гражданин също е длъжен да служи в армията, въпреки че за разлика от Прусия се допускат заместници; срокът, през който гражданинът се смята за подлежащ на военна служба, се дели, както и в Прусия, на период на действителна служба и период, когато войникът, уволнен от редовете на армията, остава в редовете на запаса и в случай на война може да бъде отново повикан. Тази система представлява нещо средно между пруския метод и метода, прилаган в Белгия и в по-незначителните германски държави. Следователно чрез повикване на запаса численият състав на пехотата може да бъде увеличен от около 30 000

на 80 0000 души и дори повече. Численият състав на кавалерията и на полската артилерия може да се увеличи само незначително, тъй като войниците от тези родове войски обикновено са длъжни да останат в полковете през целия срок на своята служба.

Пиемонтската армия, както по външния вид на своите войници, така и по бойните им качества, не отстъпва на нито една европейска армия. Подобно на французите, пиемонтците са ниски на ръст, особено пехотинците; средният ръст на гвардееца не достига дори пет фута и четири дюйма. Но благодарение на добрата кройка на дрехите, на военната стойка, на снажната и ловка фигура и на красивите италиански черти на лицето те правят по-добро впечатление в сравнение с много войници с висок ръст. Формата на дрехите и снаряжението в линейната пехота и гвардията са сходни в общи линии с френските образци, някои детайли са заимствувани от австрийците. Берсалиерите носят особена униформа: шапчица матроски тип с голям плюмаж от петльови пера и кафяв мундир. Кавалеристите носят къси кафяви куртки, едва стигащи до бедрата. Пехотата е въоръжена в по-голямата си част с капсулни пушки берсалиерите — с къси тиролски карабини, които представляват добро и напълно годно оръжие, но все пак във всяко отношение отстъпват на винтовката „Миние". Кавалеристите от първата редица са въоръжени главно с пики; дали това правило се запазва в леката кавалерия — не може да се каже. Осемфунтовият калибър в конните и леките пеши батареи им дава такова предимство пред другите европейски армии, каквото имаха французите, докато използваха този калибър. Но тежките батареи с шестнадесетфунтови оръдия правят тяхната артилерия най-тежката полска артилерия на континента. Че тези оръдия, когато са на позиция, могат превъзходно да действуват — това пролича в сражението при река Чорная, дето тяхната точна стрелба в значителна степен помогна за успеха на съюзниците и предизвика всеобщо възхищение.

От всички италиански държави разположението на Пиемонт е най-благоприятно за създаване на добра армия. Равнините на река По и на нейните притоци доставят превъзходни коне и красиви едри войници, най-високи от всички италианци, отлично приспособени за служба в кавалерията и тежката артилерия. В планините, които заобикалят тези равнини от три страни — от север, запад и юг, — живеят смели хора, дребни на ръст, но силни и енергични, трудолюбиви и съобразителни като всички планинци. Именно те са ядрото на пехотата, особено на берсалиерските части, които по своята подготовка почти не отстъпват на

chasseurs de Vincennes* и безусловно ги превъзхождат по физическа сила и издръжливост.

Военните училища на Пиемонт общо взето стоят на високо равнище и затова офицерският състав е добре подготвен. До 1846 г. голямо влияние при назначенията на офицерските длъжности имаха аристокрацията и духовенството. До тоя момент Карл-Алберт признаваше само две сили, с помощта на които той управляваше: духовенството и армията; и действително в Италия човек навред можеше да чуе, че в Пиемонт от три лица, които срещаш на улицата, единият непременно е войник, другият — монах и само третият — цивилен човек. В днешно време, разбира се, това е ликвидирано; духовенството няма абсолютно никакво влияние, и макар че дворянството запази за себе си много офицерски длъжности, все пак войните от 1848 и 1849 г. сложиха своя отпечатък върху армията, като ѝ придадоха до известна степен демократически характер, а този демократизъм не тъй лесно може да бъде унищожен. Някои намиращи се в Крим кореспонденти на английски вестници твърдят, че почти всички пиемонтски офицери са „дворяни по произход“, но това съвсем не е така; лично познаваме някои пиемонтски офицери, които са излезли от редническа среда, и можем с увереност да кажем, че повечето сегашни капитани и лейтенанти са хора, които или са заслужили еполетите със своята храброст в борбата против австрийците, или поне не са свързани с аристокрацията.

Ние смятаме, че най-хубавият комплимент, който може да бъде направен на пиемонтската армия, се съдържа в мнението, изказано от един от нейните бивши противници, генерал Шьонхалс, главен квартирмайстор на австрийската армия през 1848 и 1849 г. В своите „Спомени за италианската кампания“ този генерал, един от най-добрите офицери на австрийската армия и човек, който с всички средства пречеше за установяване независимостта на Италия, навсякъде говори с най-голямо уважение за пиемонтската армия:

„Нейната артилерия“ — казва той — „се състои от отбрани хора, командуват я добри и компетентни офицери; материалната част е в добро състояние, а калибрите са по-добри от нашите.“ „Кавалерията не бива да се пренебрегва, кавалеристите от първата редица са въоръжени с пики, но тъй като това оръжие могат да владеят само най-изкусни ездачи, ние не бихме се решили да наречем такова нововъведение значително усъвършенствуване. Обаче тяхната школа на яздене кон стои на високо равнище.“ „При Санта-Лучия двете страни се сражаваха с изумителна храброст. Пиемонтците атакуваха много енергично и стремително; както пиемонтците, така и ав-

* — венсенските стрелци. *Ред.*

стрийците извършиха много подвизи и проявиха лична храброст." „Пиемонтската армия няма да се черви, когато става дума за сражението при Новара", и т. н.[247]

Пруският генерал Вилизен, който е участвувал в част от кампанията от 1848 г. и който съвсем не е привърженик на италианската независимост, също се отзовава с похвала за пиемонтската армия.

От 1848 г. насам някои кръгове в Италия гледат на краля на Сардиния като на бъдещ държавен глава на целия полуостров. Без да споделяме това мнение, ние все пак смятаме, че когато италианците успеят да извоюват своята свобода, пиемонтските войски ще бъдат главната военна сила в постигането на тази цел и пак те ще образуват ядрото на бъдещата италианска армия. Преди да се осъществи това, пиемонтската армия ще преживее може би редица вътрешни революционни изменения, но нейните превъзходни военни елементи ще издържат всички изпитания и тя дори ще спечели от включването ѝ в една действително национална армия.

III. ПО-НЕЗНАЧИТЕЛНИТЕ ИТАЛИАНСКИ АРМИИ

Папската армия съществува очевидно само на книга. Батальоните и ескадроните никога не са напълно комплектувани и образуват само една слаба дивизия. Освен това има един полк швейцарска гвардия — единствената войскова част, на която правителството може още що-годе да се опре. Армиите на Тоскана, Парма и Модена са твърде незначителни, за да се спираме на тях; достатъчно е да кажем, че в основни линии те са организирани по австрийски образец. Освен това съществува неаполитанска армия, но и тя не заслужава много да се говори за нея. Тази армия никога не е блестяла с храброст пред лицето на противника; безразлично дали е воювала за краля, както в 1799 г., или за конституцията, както в 1821 г., тя винаги се е отличавала с това, че е побягвала[248]. Дори през 1848 и 1849 г. местните войски от неаполитанската армия навсякъде търпяха поражение от въстаниците и ако не бяха швейцарските войски, кралят-бомба нямаше да седи сега на своя трон. През време на обсадата на Рим Гарибалди с един малък отряд войници излезе против неаполитанската дивизия и два пъти я разби[249]. Численият състав на неаполитанската армия по мирновременните щатове се определя на 26 000—27 000 души, но в 1848 г. той, както се твърди, е наброявал 49 000 души, а пълният ѝ състав достигал 64 000 души. От всички тези войски само швейцарците заслу-

жават внимание. Те образуват четири полка по два батальона във всеки; при пълен състав батальонът трябва да се състои от 600 души, а общо четирите полка — от 4 800 души. Но сега техният кадър е по-голям от нормалния и във всеки батальон има около 1 000 души (само 4-и — бернският — полк наброява 2 150 души); общата численост на швейцарските войски е равна приблизително на 9 000 души. Това са действително първокласни войски, командувани от офицери — техни сънародници, и независими във вътрешната организация и в своето управление от неаполитанското правителство. За пръв път те бяха наети на служба в 1824 или 1825 г., когато кралят, като не се доверяваше вече на своята армия, която малко преди това се бе разбунтувала, сметна за необходимо да се окръжи със силна лейб-гвардия. С различните кантони бяха сключени договори или, както те се наричаха, „капитулации" за тридесет години; швейцарските войски запазваха собствения си дисциплинарен устав и военната си организация и им се плащаше тройно по-високо, отколкото на местните неаполитански войници; войските се вербуваха от доброволци от всички кантони, в които бяха създадени наборни бюра. На офицерите в оставка, на ветераните и ранените се осигуряваха пенсии. Ако след изтичането на тридесет години капитулацията не се възобновеше, полковете подлежаха на разпускане. Сегашната швейцарска конституция забранява вербуване за служба в чужда страна и затова след 1848 г. капитулациите бяха анулирани; вербуването в Швейцария бе — поне официално — прекратено, но в Кясо и други места на Ломбардия бяха създадени сборни пунктове и много агенти по вербуването тайно продължаваха своето дело на швейцарска територия. Неаполитанското правителство толкова много се нуждаеше от новобранци, че не се отказваше да приема дори отцепници измежду политическите емигранти, които се намираха тогава в Швейцария. При такива обстоятелства неаполитанският крал потвърди привилегиите, установени от капитулациите за швейцарските войници, а през август миналата година, когато изтекоха обусловените от договора тридесет години, със специален декрет той отново продължи привилегиите за цялото време, през което швейцарците ще останат на служба при него.

IV. ШВЕЙЦАРСКАТА АРМИЯ

В Швейцария няма постоянна национална армия. Всеки швейцарец е длъжен да служи в милицията, ако е годен за военна

служба. Според възрастта на личния състав милицията се дели на три категории (Auszuq, erstes и zweites Aufgebot*). През първите години на службата младежите биват повиквани специално за обучение и от време на време биват събирани в лагери. Но всички, които са имали случаи да наблюдават недодяланата походка и неугледния вид на швейцарските войници или да слушат шегите, които младите войници си разменят с обучаващия ги сержант, трябва да признаят, че военните качества на швейцарците са развити много слабо. За това, какво представлява в бойно отношение тази милиция, ние можем да съдим само по примера на войната със Зондербунда в 1847 г.[250], която се отличаваше с изключително малко количество загуби в сравнение с участвувалите в нея сили. Организацията на милицията е почти изцяло в ръцете на правителствата на отделните кантони и макар нейното общо устройство да е определено от федералния закон и начело да стои федерален щаб, подобна система не може да не довежда до нарушение на реда и еднообразието. Същевременно тази система неизбежно пречи на необходимото натрупване на запаси, на въвеждането на усъвършенствуванията и на системното укрепяване на важните пунктове, особено там, където Швейцария е уязвима — на нейната граница с Германия.

Швейцарците, както всички планинци, са прекрасни войници, ако са обучени; навсякъде, където са служили като редовни войски под чужди знамена, те са се сражавали много добре. Но швейцарците не се отличават с бърза съобразителност и за да се породят у тях увереност в собствените сили и чувство на спокойка, те се нуждаят от по-продължително обучение, отколкото например французите или германците от Северна Германия. Възможно е в случай на нападение върху Швейцария от страна на чужда държава патриотичният подем да компенсира тези недостатъци, но това е твърде съмнително. Една редовна армия от 80 000 души и дори по-малко сигурно ще победи онези 160 000 души и повече, които швейцарците, според техните думи, могат да изкарат. В 1798 г. французите спечелиха победа над тях[251], като вкараха в действие само няколко полка.

Швейцарците много се гордеят със своите отлични стрелци. Несъмнено в Швейцария има сравнително повече добри стрелци, отколкото във всяка друга европейска страна, с изключение на алпийските владения на Австрия. Но когато видиш, че почти всички тези точни стрелци са въоръжени в армията с обикновена неудобна капсулна пушка, уважението към отличните швейцарски

* — първа възраст, първи и втори призив. *Ред.*

стрелци значително спада. Малкият брой стрелкови батальони се състоят може би от отлични стрелци, но техните къси и тежки пушки (Stutzen) са остарели и не струват нищо в сравнение с винтовките „Миние“, а неудобният бавен начин, по който се зареждат тези пушки, като се сипва барут от барутен рог, не осигурява на швейцарците успех против войски, въоръжени с посъвършено оръжие.

Въоръжението, снаряжението, организацията и системата на обучение в швейцарската армия са остарели и очевидно такива ще си останат, докато правителствата на отделните кантони имат участие в тях.

V. СКАНДИНАВСКИТЕ АРМИИ

Шведската и норвежката армии, макар обединени под знамената на една държава, са самостоятелни в същата степен, както и страните, на които те принадлежат. За разлика от Швейцария тези планински държави имат постоянни армии. Но по своите сурови природни условия, а следователно и по малочислеността на населението си Скандинавският полуостров толкова прилича на Швейцария, че дори във военната организация на двете страни преобладава една и съща система — милиционната система.

Швеция има три категории войски — полкове, сформирани посредством доброволно вербуване (värfvade trupprar), провинциални полкове (indelta truppar) и резервни войски. Värfvade се състои от три полка пехота, наброяващи шест батальона, два полка кавалерия и три полка артилерия с тринадесет пеши и четири конни батареи, които имат общо 96 шестфунтови, 24 дванадесетфунтови и 16 двадесет и четирифунтови оръдия. Общо това съставлява 7 700 души и 136 оръдия. Тези войски включват цялата артилерия на шведската армия.

Indelta образуват двадесет провинциални полкове по два батальона във всеки, пет отделни батальона пехота и шест полка кавалерия с брой на ескадроните, колебаещ се между един и осем. Числеността на тези войски е равна на 33 000 души.

Резервните войски образуват главната маса на армията и в случай на повикване се очаква да дадат 95 000 души.

Освен това на остров Готланд има специална, намираща се винаги под знамената милиция, която образува двадесет и една роти в състав 7 850 души и шестнадесет оръдия. И така, общо шведската армия наброява около 140 000 души и 150 полски оръдия.

Срокът на службата на доброволците в полковете от първа категория е равен обикновено на четиринадесет години, но законът разрешава да се вербуват кадри и за три години. Indelta представлява особен вид милиция, чиито войници след преминаването на обучението живеят със семействата си в предоставените им ферми и биват повиквани на учения само един път в годината за един месец. За заплата им служи доходът от фермите, но по време на сбора те получават извънредно възнаграждение. Офицерите също получават във временно владение участъци земя, принадлежаща на короната, в съответни райони на страната. В резерва влизат всички годни за военна служба шведи на възраст от двадесет до двадесет и пет години; те преминават кратковременна военна подготовка, а след това всяка година за две седмици биват повиквани на учения. Следователно с изключение на немногочислената категория värfvade и готландските войски цялата маса на шведската армия — indelta и резервът — по същество представлява милиция.

Във военната история шведите заемат място, съвсем несъответствуващо на онова оскъдно население, от което са били комплектувани знаменитите шведски армии. През време на Тридесетгодишната война[252] Густав-Адолф открил със своите реформи нова ера в тактиката. Карл XII, чийто огромен военен талант бил погубен от страст към авантюри, заставял шведите да извършват действително чудеса — например да превзимат укрепления с кавалерийска атака. В последните войни против Русия шведите се показали откъм най-добрата си страна; през 1813 г. Бернадот по възможност не подлагал на риск шведските войски и шведите почти не се излагали под огън, може би само по погрешка, с изключение на Лайпцигската битка, дето те представлявали само нищожна част от съюзните сили. Värfvade и дори indelta несъмнено винаги ще подкрепят славата на шведското оръжие; но резервът, ако той не бъде свикван и не бъде обучаван дълго време преди военните действия, може да фигурира само като армия от новобранци.

Норвегия има пет бригади пехота, които се състоят от двадесет и два батальона, или 12 000 души, една бригада кавалерия в състав три дивизии стрелци, или 1 070 души, и един полк артилерия от около 1 300 души; освен това тя има резерв във вид на милиция, която наброява 9 000 души; общата численост на норвежката армия се равнява приблизително на 24 000 души. По своето устройство тази армия се отличава незначително от шведската. Единствената й отличителна черта е малкият брой стрелкови роти, снабдени със специални обувки-ски, с които войниците,

ползвайки дълги пръти, бързо се придвижват по снега, както правят това лапландците.

Датската армия се състои от двадесет и три батальона пехота (един гвардейски, дванадесет линейни, пет леки и пет стрелкови), обединени в четири бригади, при което във всеки батальон по мирновременните щатове има около 700 души; три бригади кавалерия (три гвардейски ескадрона, шест драгунски полка — по четири ескадрона във всеки; ескадронът наброява 140 души в мирно време); една артилерийска бригада (два полка с дванадесет батареи, които имат 80 шестфунтови и 16 дванадесетфунтови оръдия) и три сапьорни роти. Обща численост — 16 630 души пехота, 2 900 — кавалерия, 2 900 — артилерия и сапьорни части с деветдесет и шест оръдия.

По военновременните щатове съставът на всяка рота достига до 200 души, на батальона — до 800 и на ескадрона — до 180 души, така че числеността на всички датски войски достига 25 500 души. Освен това могат да бъдат повикани от резерва тридесет и два батальона, двадесет и четири ескадрона и шест батареи — общо 31 500 души, което дава възможност да се доведе армията приблизително до 56 000—57 000 души. Но и този брой в случай на необходимост може да бъде увеличен; например в последната война само Дания, без Холщайн и Шлезвиг, можа да изкара от 50 000 до 60 000 души, а в споменатите херцогства тя сега отново получи правото да провежда набор.

Армията се комплектува посредством хвърляне на жребие измежду младежите, като се почне от двадесет и две годишна възраст. Срокът на службата е осем години, но фактически артилеристите остават в полковете шест години, а войниците от линейните войски само четири години — останалото време те се намират в резерва. На възраст от тридесет до тридесет и осем години датчаните принадлежат към милицията първи призив, а на възраст до четиридесет и пет години — към милицията втори призив. Всичко това е организирано много добре, но в случай на война с Германия почти половината от датските войски — войските, набрани в херцогствата — ще се разбягат и ще обърнат оръжието си против своите сегашни бойни другари. Именно тази силна примес от шлезвиг-холщайнци е слабата страна на датската армия: тя прави армията фактически почти съвършено безсилна в случай на сблъсквания с нейния по-могъщ съсед.

От времето на реорганизацията в 1848—1849 г. датската армия е добре снаряжена и въоръжена и има във всяко отношение достатъчно здрава основа. Същинският датчанин е добър войник, който се прояви отлично почти във всички боеве през тригодиш-

ната война, но шлезвиг-холщайнецът безспорно показа превъзходство над него. Офицерският състав общо взето е добър, но сред офицерите има твърде много аристократи по произход и те имат много слаба теоретическа подготовка. Офицерските донесения обикновено се съставят също тъй небрежно, както и донесенията на британските офицери; сходство на датските войски с британските има още и в това, че те също се отличават с малка подвижност; но датчаните още не са успели да покажат несъкрушимото самообладание, проявено от победителите при Инкерман. Шлезвиг-холщайнците безспорно могат да бъдат отнесени към най-добрите войници в Европа. Те са отлични артилеристи, които запазват също такова хладнокръвие в боя, както и техните сродници — англичаните. Макар да са жители на равнините, те обаче са добре приспособени за служба в леката пехота; техният първи стрелкови батальон в 1850 г. можа да съперничи на всяка част от същия род войска.

VI. ХОЛАНДСКАТА АРМИЯ

Холандската армия наброява тридесет и шест батальона пехота, събрани в девет полка, или 44 000 души; четири полка драгуни в състав двадесет ескадрона, два ескадрона конни стрелци и два ескадрона жандарми; всичките двадесет и четири ескадрона кавалерия наброяват 4 400 души; два полка полска артилерия (пет шестфунтови и шест дванадесетфунтови пеши батареи, две шестфунтови и две дванадесетфунтови конни батареи, всичко 120 оръдия) и един сапьорен батальон; общата численост е равна на 58 000 души, без да се смятат различните полкове в колониите. Но в мирно време тази армия не винаги е налице. Под знамената се намира едно ядро, което се състои от офицери, подофицери и малък брой войници-доброволци. Основната маса войници, макар и да е длъжна да служи пет години, фактически се обучава в продължение на два-три месеца, след което се разпуска по домовете, за да отбива после всяка година по няколко седмици лагерен сбор. Освен това има своего рода резерв, който се дели на три призива; в него влизат всички годни за военна служба граждани на възраст от двадесет до тридесет и пет години. Първият призив образува около петдесет и три, а вторият — двадесет и девет батальона пехота и артилерия. Но тези части съвсем не са организирани и едва ли можем да ги вземем под внимание дори като милиция.

VII. БЕЛГИЙСКАТА АРМИЯ

Белгийската армия се състои от шестнадесет полка пехота, наброяващи четиридесет и девет батальона, освен запасния батальон при всеки полк; общата численост на пехотата е 46 000 души. Кавалерията се състои от два стрелкови и два улански полка, един полк гидове, два полка кирасири — общо тридесет и осем ескадрона, освен седемте запасни. Всичко в кавалерията има 5 800 души. Артилерията се състои от четири полка (четири конни, петнадесет пеши, четири запасни батареи и двадесет и четири роти крепостна артилерия) със 152 шест- и дванадесетфунтови оръдия; освен това има един полк сапьори и миноподривници, който възлиза на 1 700 души. Без резерва общата численост на армията се равнява на 62 000 души; заедно с резерва, както показа последният призив, тя може да нарасне до 100 000. Армията се комплектува посредством хвърляне на жребие. Срокът на службата е осем години, но през около половината от това време войниците се намират в отпуск. Следователно по мирновременните щатове действителните сили на Белгия едва ли достигат 30 000 души.

VIII. ПОРТУГАЛСКАТА АРМИЯ

Португалската армия в 1850 г. имаше в своя състав следните войски:

	Мирновременни щатове	Военновременни щатове
Пехота	18 738	40 401
Кавалерия	3 508	4 676
Артилерия	2 707	4 098
Инженерни войски и щаб	728	495
	25 681	49 670

Артилерията се състои от един полски полк с една конна и седем пеши батареи, три полка позиционна и крепостна артилерия и три отделни батальона на островите. Калибърът на оръдията е шест и дванадесет фунта.

IX. ИСПАНСКАТА АРМИЯ

От всички европейски армии испанската армия поради особени обстоятелства представлява най-голям интерес за Съединените щати. Затова, завършвайки прегледа на военните сили в Европа, ние ще ѝ отделим повече внимание, отколкото тя на пръв поглед заслужава по своето значение, ако я сравним с армиите на съседите ѝ отвъд Атлантическия океан.

Испанските военни сили се състоят от армия във вътрешността на страната и армии в колониите.

В първата влизат един полк гренадири, четиридесет и пет линейни полка от по три батальона всеки, два полка с по два батальона, разположени в Сеута, и осемнадесет батальона cazadores — стрелци. Всички тези сто и шестдесет батальона съставляваха в 1852 г. действуващата армия от 72 670 души, които струваха на държавата всяка година по 82 692 651 реала, или по 10 336 581 долара. Кавалерията се състоеше в 1851 г. от шестнадесет полка карабинери, драгуни и улани, по четири ескадрона във всеки, с единадесет ескадрона cazadores, или лека кавалерия — всичко 12 000 души, които струваха на държавата 17 549 562 реала, или 2 193 695 долара.

Артилерията наброява пет полка пеша артилерия по три бригади във всеки, по един полк за всяка част на кралството, пет бригади тежка артилерия, три конна и три планинска — общо двадесет и шест бригади, или, както сега ги наричат, батальони. В един конно-артилерийски батальон има две батареи, в планинския и пешия — четири. Деветдесет и двете пеши и шестте конни батареи имат общо 588 полски оръдия.

Сапьорите и миноподривниците образуват един полк от 1 240 души.

Резервът се състои от един батальон (№ 4) за всеки пехотен полк и запасен ескадрон за всеки кавалерийски полк.

Общата численост на военните сили — на книга — в 1851 г. беше 103 000 души; в 1843 г. след падането на Еспартеро тя се равняваше само на 50 000 души, но по едно време Нарваес увеличи армията на повече от 100 000 души. Средно може да се смята, че под знамената се намират най-много 90 000 души.

Съставът на армията в колониите е следният:

1. Армията в Куба се състои от шестнадесет пехотни полка ветерани, четири роти доброволци, два полка кавалерия, два батальона пеша артилерия по четири батареи във всеки и един батальон планинска артилерия с четири батареи, един батальон конна артилерия с две батареи и един батальон сапьори и ми-

ноподривници. Освен тези линейни войски има още milicia disciplinada* от четири батальона и четири ескадрона и milicia urbana** от осем ескадрона — общо тридесет и седем батальона, двадесет ескадрона и осемдесет и четири оръдия. През последните години постоянната армия в Куба бе попълнена с голямо количество войски от Испания и ако приемем първоначалната й численост за 16 000—18 000 души, сега в Куба има може би 25 000—28 000 души. Но това изчисление е само приблизително.

2. Армията в Пуерторико се състои от три пехотни батальона ветерани, седем батальона дисциплинарна милиция, два батальона местни доброволци, един ескадрон местни доброволци и четири батареи леша артилерия. Занемареното състояние на по-голямата част от испанските колонии не дава възможност да се определи що-годе точно числеността на тази армия.

3. Армията във Филипинските острови се състои от пет полка пехота по осем роти във всеки, един полк лусонски стрелци, девет пеши, една конна и една планинска батареи. Девет отряда по пет батальона местна пехота всеки и други съществували по-рано отряди, набрани измежду местното население, бяха разформирувани в 1851 г.

Армията се комплектува посредством хвърляне на жребие, допускат се заместници. Всяка година наборът дава контингент от 25 000; но в 1858 г. бяха повикани три контингента, или 75 000 души.

Своята сегашна организация испанската армия дължи главно на Нарваес, въпреки че в основата на нейното устройство все още лежи уставът, въведен от Карл III в 1768 г. Нарваес отнел от полковете старите им провинциални знамена — всеки полк си имал знаме — и ги заменил с общо испанско знаме. Той унищожил също така провинциалната организация, централизирал армията и възстановил в нея еднообразието. Прекрасно знаейки от опит, че парите са основният двигател за такава армия, която почти никога не е била платена й рядко е бивала облечена и нахранена, той се опитал също да тури в ред заплащането на войниците и финансовото управление на армията. Успял ли е Нарваес напълно да осъществи своите начинания, не е известно, но всички въведени от него в тази област подобрения бързо изчезнали през време на управлението на Сарториус и неговите приемници. Привичното положение — „никакво заплащане, никакво хранене, никакво облекло“ — било напълно възстановено;

* — дисциплинарна милиция (състояща се от наказателни части). *Ред.*
** — градска милиция. *Ред.*

докато генералите и старшите офицери се перчат с мундири, които блестят от злато и сребро и дори носят ушита по собствен вкус форма, непредвидена от никакъв устав, войниците ходят със скъсани мундири и без обуща. Един английски офицер описва състоянието на испанската армия преди 10—12 години така[253]:

„Видът на испанските войници е във висша степен невоенен. Часовият се движи напред-назад на своя пост, при което киверът му едва се крепи на тила, а пушката се люлее на рамото, и с най-безгрижен вид високо си тананика някаква весела seguidilla*. Често пъти някоя част от форменните дрехи съвсем липсва, или пък мундирът и панталоните са износени до такава степен, че дори в летен зной той е принуден да носи отгоре им сивия шинел; обущата в един случай от три са съвсем скъсани и се показват големите пръсти — толкова прекрасен е в Испания vida militar!“**

Заповедта, издадена от Серано на 9 септември 1843 г., гласи:

„Всички офицери и висши чинове от армията са длъжни занапред да се появяват на обществени места във формата на своя полк и със сабя от установения образец, ако не са с цивилни дрехи; всички офицери са длъжни също да носят само точно установените отличителни знаци и никакви други; всякакви произволни и глупави украшения, с които много от офицерите смятат за нужно да парадират, се забраняват.“

Това се отнася до офицерите, а ето какво може да се процитира за войниците:

„Бригадният генерал Кордова откри в Кадис подписка — неговото име фигурира на първо място — с цел да се съберат средства за снабдяване на всеки храбър войник от астурийския полк с по един чифт сукнени панталони.“

С тази финансова неуредица се обяснява фактът, че от 1808 г. испанската армия се намира в състояние на почти непрекъснат бунт. Но истинските причини за това лежат по-дълбоко. Продължителната война с Наполеон, в която различните армии и техните командуващи получаваха политическо влияние, за пръв път придаде на испанската армия преториански характер. Много енергични хора бяха останали в армията още от революционно време; включването на партизаните в състава на редовните войски засили този момент. Следователно, ако висшите офицери са запазили преторианските си претенции, войниците и низшите офицерски чинове и сега още са въодушевени от революционните

---

* — сегидиля (песничка) *Ред.*

** — животът на войника. *Ред.*

традиции. Всичко това постепенно подготвяше въстанието от 1819—1823 г., а по-късно, през 1833—1843 г.[254], гражданската война отново изтъкна на преден план армията и нейните шефове. Не е чудно, че испанската армия, използвана от всички партии като оръдие, завзе за известно време правителствената власт в свои ръце.

„Испанците са войнствени, но не са добри войници“ — каза абат дьо Прад[255]. От всички европейски народи испанците несъмнено хранят най-голяма антипатия към военната дисциплина. И въпреки това не е изключена възможността народът, който повече от сто години се е славил със своята пехота, да създаде отново армия, с която ще може да се гордее. Но за да се постигне това, необходимо е да се измени не само военната система, а в още по-голяма степен и целият строй на гражданския живот.

К. МАРКС

ОСТАВКАТА НА ГЕНЕРАЛ СИМПСОН. — ИЗ ПАРЛАМЕНТА

Лондон, 3 август. Преди два дни вестник „Morning Post“ с изрази, явно издаващи смущението му, съобщи на английската публика, че под претекст на влошено здравословно състояние генерал Симпсон скоро ще си даде оставката като главнокомандуващ на английските войски и *няма* да му се назначи приемник. С други думи: *английската армия ще бъде подчинена на френското главно командуване.* По тоя начин правителството възнамерява да снеме от себе си всякаква отговорност за воденето на войната и да я прехвърли върху раменете на „нашия славен и велик съюзник“. С това парламентът се лишава и от последната привидност на контрол. Същевременно е намерено сигурното средство да се превърне съюзът между Англия и Франция в ожесточена вражда между тези две нации. Във всичко това ние виждаме ръката на същия майстор, под чийто груб натиск в 1839 г. бе разрушена entente cordiale[256].

Парламентът достойно завършва своята сесия — със скандали. *Първи скандал:* отказването от законопроекта за ограничена отговорност в *частните* (не акционерни) търговски компании по искане на *едрите* капиталисти, чиито навъсени вежди будят трепет в душата на самия олимпиец — Палмерстон. *Втори скандал:* отлагане за неопределено време обсъждането на законопроекта за уреждане на арендните отношения в Ирландия, законопроект, който ето вече 4 години странствува из двете камари на парламента; отлагането е страхлив компромис, който дава възможност на камарата на общините да се откаже от собственото си творение, на кабинета — да наруши своята дума,

а на „ирландския квартал“ — да остави въпроса открит, за да го използва спекулативно през време на hustings*. *Заключителен скандал:* предложението на майор Рид, което задължава кабинета да свика парламента, в случай че мирът бъде сключен през време на парламентарната ваканция. Рид е нехранимайко, който, както се знае, е на заплата при Палмерстон. Той внесе своето „предложение за недоверие“, за да издействува с хитрост от камарата *вот на доверие* към правителството. Но камарата осмя предложението на Рид, осмя Палмерстон, осмя самата себе си. Тя стигна до състоянието, при което на отхвърления не му остава нищо друго, освен да прибегне до „смеха“, за да отхвърли самия себе си.

Написано от К. Маркс на 3 август 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 361, 6 август 1855 г

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

* — изборните събрания. *Ред.*

К. МАРКС

КОМЕНТАРИИ КЪМ ПАРЛАМЕНТАРНИТЕ ДЕБАТИ

Лондон, 8 август. Дебатите за *Индия* на вчерашното заседание на камарата на общините бяха предизвикани от финансовия отчет на Вернон Смит (сега Велик Могол и Ману в едно лице) върху състоянието на работите на Британската империя в Азия, както и от предложението на Брайт — в бъдеще този важен въпрос да се поставя на обсъждане от камарата на общините в „подходящо за дебати" време; засега ние няма да осветляваме тези дебати, тъй като възнамеряваме да дадем през време на парламентарната ваканция подробен преглед на положението на работите в Ост Индия.

Лорд *Джон Ръсел* не можеше да не се опита да използва предстоящото закриване на сесията на парламента, за да си спечели политически капитал въз основа на своето щекотливо положение. Щекотливостта на неговото положение се състои в това, че той *вече не е* в правителството, но *още* не е в опозицията. В торийската опозиция мястото на лидер е заето и тук Ръсел няма какво да прави. В либералната опозиция силно се стреми към ръководството Гладстон. В своята последна — от негово гледище образцова — реч по случай турския заем Гладстон изкусно защищаваше мира с Русия, доказвайки, че войната се води за сметка на Турция и борещите се националности, особено на италианците. Ръсел предчувствува ужасни несполуки през време на парламентарната ваканция и викове за мир при възобновяването на заседанията на парламента. Той предчувствува, че ще трябва да се иска мир, прикривайки се с либерални предлози, още повече че торите се оказаха в положение на военна

партия par exellence*. Италия — ето предлог за сключване на мир с Русия! Ръсел завижда на Гладстон, че него пръв го е осенила такава мисъл, и тъй като той вече не може да го *изпревари,* като заеме пръв една толкова изгодна позиция, той реши *да погълне* неговата мисъл, като смени високия стил на речта на Гладстон с вулгарен. Ръсел, за разлика от Палмерстон, вече не е в правителството и, за разлика от Гладстон, още не е в опозицията — това обстоятелство обещава да направи плагиата доходно дело. Затова снощи Ръсел стана от мястото си и започна своята реч с уверението, че той „не възнамерява нито да намалява, нито да преувеличава отговорността на правителството". Но тази отговорност според него била голяма. Само през текущата година били отпуснати за войната 45 000 000 ф. ст. и наближавало времето, когато ще трябва да се дава отчет за тази колосална сума. В Балтийско море флотът не постигнал нищо и очевидно нямало да постигне нищо. В Черно море перспективите не били по-добри. Променилата се политика на Австрия давала възможност на Русия да прехвърли свои войски от Полша и други места към Крим. На азиатското крайбрежие турската армия била пред катастрофа. Надеждата да се изпрати там като подкрепление чуждестранен легион от 20 000—30 000 души била изчезнала. Той съжалявал, че виенските му депеши не били представени в парламента. Турският посланик напълно се съгласявал с него относно приемливостта на един мир въз основа на последните австрийски предложения. Ако се продължавала войната против волята на Турция, в бъдеще нямало вече да се касае за гаранции на заеми, а за субсидии. Пиемонт се присъединил към западните държави, но с пълно основание искал срещу това да се измени положението в Италия. Рим бил окупиран от французите, Папската област — от австрийците; тази окупация поддържала деспотията както там, така и в Кралството на двете Сицилии и пречела на италианския народ да последва примера на Испания. Окупирането на Дунавските княжества от Русия послужило като претекст за сегашната война. Как да се свърже с това френско-австрийската окупация на Италия? Независимото положение на папата, а заедно с това и европейското равновесие били застрашени. Не би ли могло да се постигне споразумение с Австрия и Франция за изменения във формата на управлението на Папската област, което би дало възможност войските да се изтеглят оттам? И най-сетне нищо неговорещият съвет: Министрите трябвало да се съгласят да бъде сключен са-

* — предимно. *Ред.*

мо почетен мир, но същевременно те не трябвало да изпускат случая за мирни преговори.

Палмерстон отговори, че той не бил от онези хора, които са поели голямата отговорност за обявяване на война, а след това се страхуват от отговорността за воденето на тази война. Той не бил такъв. (Палмерстон наистина знае какво влече след себе си „отговорността".) Мирните условия, заяви Палмерстон, зависеха от резултатите на войната, а резултатите на войната — от различни обстоятелства, т. е. от случая (Следователно случаят носи отговорност за резултатите на войната, а резултатите на войната са отговорни за мирните условия). Доколкото той (Палмерстон) знаел, Турция напълно споделяла възгледите на Франция и Англия. А дори това и да не било така, трябвало да се помни, че Турция била *само средство,* а не цел в борбата против Русия. „Просветените" западни държави трябвало по-добре да знаят, отколкото отслабващата източна държава, кое е изгодно. (Какъв превъзходен коментар към обявяването на война против Русия, когато войната бе наричана обикновена „отбранителна война" в защита на Турция, коментар към прословутата Виенска нота, която „просветените" западни държави искаха да натрапят на Турция, и т. н.) Що се отнасяло до Италия — това било деликатен въпрос. В Неапол положението било ужасно, но защо? Защото Неапол бил съюзник на Русия, съюзник на една *деспотична* държава. А що се отнасяло до положението в Италия, окупирана от Австрия и Франция (недеспотични държави?), то, „въпреки че въведената там форма на управление не е съзвучна с чувствата на народа", все пак окупацията била необходима за поддържане на „реда". Впрочем Франция била намалила количеството на своите войски в Рим, а Австрия напълно изтеглила войските си от Тоскана. Палмерстон завърши речта си с възглас в чест на съюза с Франция, който според думите му станал сега толкова тесен, че и от едната, и от другата страна на Ламанш управлявал всъщност само *„един кабинет"*. Току-що Палмерстон осъждаше Неапол заради съюза му с една деспотична държава! А сега той поздравява Англия със също такъв съюз! Цялото остроумие на речта на Палмерстон се състоеше в това, че той успя да завърши с войнствени тиради същата онази сесия, която той тъй лесно бе съумял да въздържи от каквито и да било войнствени дела.

Ръсел, разбира се, не се посвени да използва сега Италия като фалшив претекст за сключване на мир, тъй както след завръщането си от Виена той използва Полша и Унгария като фалшив претекст за продължаване на войната. Ръсел не се по-

свени да забрави, че като министър-председател през 1847—1852 г. бе позволил на Палмерстон отначало да раздвижи Италия с лъжливи обещания, а след това да я остави във властта на Бонапарт и крал Фердинанд, на папата и императора. Това не безпокоеше Ръсел. Той се безпокоеше за това — как да изтръгне от Гладстон „италианския претекст" и да си го присвои.

Написано от К. Маркс на 8 август 1855 г.
Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 371, 11 август 1855 г.

Печата се по текста на вестника
Превод от немски

К. МАРКС

ВОЕННИТЕ СИЛИ ПРОТИВ РУСИЯ

Лондон, 11 август. Военните сили, които съюзниците събират в този момент против Русия, се свеждат, освен собствените им войски, до следните:

1) Един малък пиемонтски спомагателен корпус от 15 000 души — корпус, изтръгнат от Пиемонт чрез съвместните заплахи на Англия, Франция и Австрия. Това кръвопускане на Пиемонт бе едно от условията, при които Австрия продаде присъединяването си към „договора от 2 декември“[257].

2) *Чуждестранният легион,* състоящ се само от няколко хиляди души — един olla podrida* от западни наемници, примамвани от родината им по единично, тайно и при нарушение на полицейските правила.

3) Един намиращ се в процес на организиране *италиански легион* от 4 000—5 000 души.

4) Един съществуващ само в проект *полски легион.*

5) Най-сетне смята се да се създаде занапред *испански* спомагателен корпус, който ще трябва да представи „бледната финансова немощ“.

Този списък от пъстри доброволчески отряди и малки армии отразява картата на онази Европа, която водят след себе си днес Англия и Франция. Може ли да се даде по-съвършена карикатура на армията на народите, която Наполеон I отправи срещу Русия?

Написано от К. Маркс на 11 август 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр. 375, 14 август 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

* — мишмаш. *Ред.*

К. МАРКС

ПОЛСКИЯТ МИТИНГ

Лондон, 13 август. Нееднократните сърдити нападки на правителствените вестници против военния митинг, посветен на Полша, който се състоя миналата сряда в Сент-Мартинс хол[258], ни карат да засегнем накратко тоя въпрос. Инициативата за митинга несъмнено изхождаше от самото правителство. Като параван бе издигнато „Литературното дружество на приятелите на Полша“[259], дружество, в състава на което влизат, от една страна, привърженици на Чарториски, а, от друга, благосклонно настроените към Полша английски аристократи. От момента на своето възникване това дружество беше сляпо оръдие в ръцете на Палмерстон, който насочваше и контролираше неговата дейност посредством неотдавна починалия лорд Дъдли Стюарт. Полските адреси и депутации, които това дружество всяка година изпращаше на Палмерстон, бяха за него едно от главните средства, за да поддържа своята „антируска“ репутация. Привържениците на Чарториски на свой ред извличаха значителни изгоди от тази връзка: тя им даваше възможност да фигурират в ролята на единствено достойни, така да се каже, „официални“ представители на полската емиграция, да изтласкват демократическата партия на полските емигранти и най-сетне да използват значителните парични суми на това дружество, отпускани за подпомагане на емигрантите, като средство за вербуване на членове за собствената си партия. Между Литературното дружество и „Централизацията“[260], полското Демократическо дружество, се води упорита и продължителна борба. В 1839 г. Централизацията организира в Лондон голям публичен митинг, на който разобли-

чи интригите на „литературното“ дружество, разкри историческото минало на Чарториски (това бе направено от Островски, автор на история на Полша на английски език[261]) и високо прокламира своето непримиримо отношение към дипломатически-аристократическите „възстановители“ на Полша. От тоя момент узурпираните от „литературното“ дружество позиции бяха разклатени. Мимоходом трябва да отбележим, че събитията от 1846, 1848—1849 г.[262] създадоха трети елемент в полската емиграция, социалистическата фракция, която обаче действува против привържениците на Чарториски съвместно с Демократическото дружество.

Целта на митинга, организиран по инициатива на правителството, беше трояка: първо, създаване на полски легион, за да го изпратят в Крим и по тоя начин да се избавят от част от „полската чужбина“; второ, възстановяване популярността на Палмерстон; и най-сетне предаване на всяко възможно полско движение в неговите ръце и в ръцете на Бонапарт. Правителствените вестници твърдят, че един дълбоко законспириран заговор на руските агенти попречил да се постигне целта на митинга. Няма нищо по-смешно от това твърдение. Мнозинството от присъствувалите в Сент-Мартинс хол се състоеше от лондонски чартисти. Насочената против правителството поправка* бе внесена от един уркартист и подкрепена от друг уркартист, а именно от Колет и Харт. Печатните листове, които се разпространяваха в залата, имаха следното съдържание:

„Митингът е свикан от английски аристократи, които се стремят само към поддържане на старата британска правителствена система“ и т. н., Полша осъжда всякакъв съюз със сегашните властелини на Европа, не желае да бъде възстановена от нито едно от съществуващите правителства и да се принизи до ролята на оръдие на дипломатическите интриги“ и пр.

Тези листове бяха подписани от председателя и секретаря на „Полския демократически комитет“. Ако се вземе под внимание, че лондонските чартисти, уркартисти и същинската „демократическа“ полска емиграция далеч не са в приятелски отношения помежду си, веднага отпада всяко подозрение за „заговор“. Бур-

---

* Дословният текст на приетата от митинга поправка на Колет е следният. „Настоящият митинг искрено желае да бъде възстановявана полската нация, но не може да забрави, че разрушението на тази нация е преди всичко последица от коварното поведение на Палмерстон през периода от 1830 до 1846 г., и затова, докато Палмерстон остава на служба при короната, всяко предложение за възстановяване на Полша може да бъде само капан и измама. Истинността на това твърдение се доказва и с това, че Палмерстон води войната така, че колкото е възможно по-малко да се навреди на Русия, а предложените от него мирни условия са такива, че те окончателно биха унищожили целостта и независимостта на Турция.“

ните сцени през време на митинга бяха предизвикани изключително от поведението на председателствуващия, лорд Харингтон, който по най-непарламентарен начин отказа да даде гласност на поправката на Колет и да я постави на гласуване. Бурята от негодувание се засили поради това, че на полковник *Шулшевски*, секретар на „Литературното дружество на приятелите на Полша“, му хрумна мисълта да повика един констебъл, който да арестува Колет. Шумът, разбира се, се увеличи до крайна степен, когато лорд Харингтон, сър Роберт Пил и техните приятели избягаха от трибуната и напуснаха помещението. След като Джордж Томпсън бе избран за председател вместо Харингтон, редът незабавно се възстанови.

Представителите на управляващата класа в Англия, които блестяха на този полски митинг, съвсем не бяха способни да породят особено уважение към патрициата. Граф *Харингтон* може би и да е много добър човек, но е безспорно много лош оратор. По-мъчително зрелище човек не може да си представи. Негова светлост едва с най-голямо усилие успя да процеди две свързани думи, а до този момент оставяше всички фрази на своята реч незавършени — вместо него ги завършваха стенографите. Негова светлост е военен и несъмнено храбър човек, но ако се съди по това, как той ръководеше полския митинг, вижда се, че е създаден за каквото искате друго, само не и за ролята на ръководител. Лорд *Ебрингтон*, акушер на законопроекта за неделния ден, говореше не много по-добре от граф Харингтон. Физиономията му изразява вироглавство, формата на главата напомня таран. Той има едно неоспоримо достойнство: човек не може да го обори с доводи. Наполеон веднаж казал, че англичаните никога не чувствуват, че са бити. В това отношение Ебрингтон е образец на англичанин.

След лордовете се изказваха баронетите. Лорд Ебрингтон обяви правителственото предложение за възстановяване на Полша. След него се изказа сър Роберт Пил в подкрепа на това предложение. В много отношения е трудно да си представим по-голям контраст от контраста между „члена от Тамуърт“ (Пил) и „члена от Мерилебон“ (Ебрингтон). Първият е роден безцеремонен самохвалко, вторият — маниерен пуритански страхливец. Първият забавлява, вторият буди отвращение. Сър Роберт Пил прави впечатление на търгуващ с вино търговски агент, възведен в дворянско звание, лорд Ебрингтон — на инквизитор, покръстил се в протестантизъм. Ако съединим в едно Тони Ламкин и Красавеца Брамъл, ще получим представа колко нелепи са лицето, облеклото и маниерите на Пил. Той представлява чудна смесица

на клоун и денди. Палмерстон чувствува влечение към това чудо от Тамуърт, считайки го за полезно. Когато той иска да знае в каква посока духа вятърът на народните настроения, той издига като ветропоказател сър Роберт Пил. Когато пожела да се убеди дали общественото мнение в Англия ще санкционира изгонването на Виктор Юго и др., той възложи на Роберт Пил да излезе с резки нападки срещу емигрантите и с апология на Бонапарт.[263]. Също и сега по отношение на Полша. Палмерстон го използва като „пипало". За тази не твърде почтена роля Пил е необикновено подходящ. Той представлява това, което англичаните наричат „a chartered libertine", патентован развейпрах, привилегирован чудак, за чиито измислици и нападки, маниери, думи и постъпки няма да отговарят нито едно министерство, нито една партия. На полския митинг сър Роберт пристигна наконтен и, както се казва, гримиран по артистичен маниер. Сякаш стегнат с корсет, сложил ярко червена роза в петлицата, напарфюмиран като модистка, той въртеше в дясната си ръка грамаден чадър, удряйки с него в такта на своята реч. Поради забавна случайност веднага след лордовете и баронетите излезе да говори г. *Тайт,* бивш вицепрезидент на Асоциацията за административна реформа. Откакто Тайт благодарение на влиянието на тази асоциация бе провъзгласен за Солон от Бат, той, както е известно, започна своята парламентарна кариера с това, че гласува *против* предложението на Скъли за частична административна реформа и даде гласа си *за* турския заем на Палмерстон; същевременно той с голяма предпазливост *се въздържà* при гласуването във връзка с предложението на Робък. Лордовете и баронетите, подсмивайки се, сякаш го сочеха: „Вижте, ето кой трябва да ни замени!". Не е необходимо по-подробно да характеризираме г. Тайт. Това е направил Шекспир, когато е създал безсмъртния Шелоу; Фалстаф го сравнява с една от онези фигурки, които се изрязват след десерта от коричките на сиренето*.

В противоположност на всички тези господа *Харт,* един млад, на никого неизвестен плебей, още от първите думи направи впечатление на човек, призван да увлича масите и да ги води след себе си. Сега е понятно недоволството на правителството от полския митинг. Митингът се превърна в поражение не само за Палмерстон, но още повече за класата, чийто представител е той.

Написано от К. Маркс на 13 август 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 379, 16 август 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

* Виж Шекспир. „Карл Хенрих IV", част II, действие III, сцена втора. *Ред.*

К. МАРКС

КЪМ КРИТИКАТА НА ПОЗИЦИЯТА НА АВСТРИЯ В КРИМСКАТА ВОЙНА

Лондон, 15 август. Тези дни Братиану изпрати писмо до „Daily News“, в което рисува страданията на жителите на Дунавските княжества под гнета на австрийската окупационна армия, намеква за двуличното поведение на френските и английските консули, а след това поставя въпроса:

„действува ли Австрия в ролята на съюзник или поне на *неутрална държава,* щом държи в княжествата една армия от 80 000 души, с помощта на която, както свидетелствуват официалните депеши, тя пречи за влизането на турски войски в Бесарабия и за създаването на румънска армия, въпреки че последната би могла да вземе активно участие във войната, и щом същевременно тя оттегля от Галиция 200 000 души, като с това дава възможност на Русия да изпрати също такова количество войски в Крим?“

Австрия зае двойствена позиция от момента, когато тя започна да действува в ролята на *посредник,* т. е. нито на съюзник, нито на неутрална държава. Фактът, че по този път я тласна отчасти *Англия,* се доказва, както ни се струва, от следната извадка от една депеша на лорд Кларендон, която той изпрати до виенския кабинет на 14 юни 1853 г.:

„Ако руската армия би преминала през княжествата и би нахлула в други провинции на Турция, то вероятно би започнало всеобщо въстание на християнското население не в интерес на Русия и не за да се окаже подкрепа на султана, а за собствената му независимост; излишно е да добавим, че едно такова въстание бързо би се разпространило и върху *австрийските* провинции, разположени край Дунава. Но това е вече работа на правителството на Австрия да съди какво въздействие биха могли да окажат тези събития върху Унгария и Италия и как биха въодушевили те европейските бунтовници, от които Австрия има основание да се страхува и които смятат, че тъкмо сега

наближава благоприятният момент за осъществяване на техните планове. Именно тези съображения подтикват правителството на нейно величество да се стреми съвместно с Австрия към една обща цел, тъй важна за интересите на обществото, и да открие заедно с нея средства за примиряване на справедливите претенции на Русия със суверенните права на султана."

Още един въпрос, който се отнася до политиката на Австрия, не стана към края на сесията на парламента по-ясен, отколкото бе в началото ѝ. Каква позиция зае Австрия по отношение на *кримската експедиция?* На 23 юли тази година Дизраели запита лорд Джон Ръсел на какво е основано неговото изказване, че *„една от главните причини на кримската експедиция беше отказът на Австрия да премине река Прут"*.

Лорд Джон Ръсел не можа да си спомни или по-точно каза, че „за основание му служат смътни спомени, спомени от общ характер". Тогава Дизраели зададе същия въпрос на Палмерстон, който

„не пожела да отговаря на *подобни* въпроси, които се отнасят до отделни моменти, взети оттук-оттам от продължителните преговори между правителството на нейно величество и правителството на един от монарсите, който до *известна степен* е съюзник на нейно величество."

С този явно уклончив отговор Палмерстон, както виждаме, потвърди изявлението на Ръсел, но само косвено, прикривайки се с деликатни фрази по адрес на „съюзника до известна степен". Сега да преминем от камарата на общините в камарата на лордовете. На 26 юни тази година лорд Линдхърст произнесе своята филипика против Австрия:

„В началото на юни" (1854) „Австрия взе решение да поиска от Русия да евакуира Дунавските княжества. Искането бе формулирано в твърде резки изрази — в него се съдържаше нещо като заплаха да се прибегне до силата на оръжието, ако искането не бъде изпълнено."

След като направи няколко бележки от исторически характер, Линдхърст продължи:

„Извърши ли тогава Австрия действително някакво нападение срещу Русия? Опита ли се тя да вкара войски в Дунавските княжества? Съвсем не. Тя се въздържаше от каквито и да е действия в продължение на няколко седмици, чак до момента, когато обсадата на Силистра бе вдигната и руската армия започна да отстъпва; и когато самата Русия заяви, че възнамерява да евакуира след известно време княжествата и да оттегли войските си отвъд Прут — чак след това Австрия си спомни за своите задължения."

В отговор на тази реч лорд *Кларендон* заяви:

„Когато Австрия пое последователно редица задължения по отношение на Англия и Франция и извърши широка и скъпо струваща подготовка за вой-

на, когато тя по-нататък настойчиво предлагаше Франция и Англия да изпратят военни представители в щаб-квартирата на генерал Хес, Австрия несъмнено възнамеряваше да влезе във война и разчиташе на нея. Но тя разчиташе също така, че дълго време преди да настъпи благоприятният за започването на военни действия сезон, съюзните армии ще постигнат решаващи победи в Крим, че те ще освободят свои сили и ще могат да предприемат други операции във взаимодействие с нейните собствени войски. За съжаление, това не стана; и ако по наша молба Австрия обявеше война, вероятно би ѝ се наложило да я води *сама*."

Още по-поразително е изказването на *Еленбъро*, направено от него малко по-късно в камарата на лордовете, което не се оспорваше досега от нито един министър:

„*Още преди* да бе изпратена военната експедиция, Австрия предложи да се обсъди със съюзните държави въпросът за бъдещи военни операции. Но съюзниците, действувайки съобразно предварително взетите решения, изпратиха експедицията, и *тогава* Австрия веднага заяви, че тя не може да воюва против русите сама и че *кримската експедиция я принуждава да промени своя начин на действие*. В един по-късен период, тъкмо в началото на работата на Виенската конференция, когато бе особено важно Австрия да действува заедно с нас — вие, по това време все още заети изключително с мисълта как да осигурите успеха на вашите операции в Крим, изтеглихте от територията, непосредствено граничеща с Австрия, 50 000 души боеспособни турски войски и с това лишихте Австрия от единствената подкрепа, на която тя би могла да разчита в случай на военна кампания против Русия. От това, както и от неотдавнашните изявления на граф Кларендон ясно се вижда, милордове, че именно нашата неразумна кримска експедиция парализира политиката на Австрия и постави Австрия в трудното положение, в което тя сега се намира. Аз предупреждавах правителството, *преди* още експедицията да бе изпратена към Крим. Аз посочих на правителството какво влияние ще окаже тази експедиция върху политиката на Австрия."

И така, ние виждаме явно противоречие между изявленията на министъра на външните работи Кларендон, лорд Джон Ръсел и лорд Еленбъро. Ръсел казва: кримската експедиция бе предприета, защото Австрия отказа да премине река Прут, т. е. да се опълчи против Русия с оръжие в ръка. Не, заявява Кларендон, Австрия не можеше да се опълчи против Русия, тъй като кримската експедиция не доведе до желаните резултати. Най-сетне лорд Еленбъро заявява: кримската експедиция бе предприета против волята на Австрия и я принуди да се откаже от войната с Русия. Тези противоречия, както и да се тълкуват, във всеки случай доказват, че с двойственост се отличаваше не само австрийската политика.

Написано от К. Маркс на 15 август 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 383, 18 август 1855

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

АНГЛО-ФРЕНСКАТА ВОЙНА ПРОТИВ РУСИЯ[264]

I

Лондон, 17 август. Англо-френската война против Русия безспорно ще фигурира във военната история като *„непонятна* война“. Самохвалство наред с нищожна активност; огромни приготовления и жалки резултати; граничеща с плахост предпазливост, сменявана с безразсъдна смелост, която се обяснява с пълно невежество; изключителна посредственост на генералите и наред с нея — изключителна храброст на войските; сякаш умишлени поражения, редуващи се с победи, постигнати по недоразумение; армии, загиващи поради небрежност и отново спасени благодарение на чудна случайност — възел от противоречия и непоследователност. И всичко това е характерно както за русите, така и за техните противници. Докато англичаните погубиха образцова армия поради лошо управление на гражданските чиновници и бездарност на офицерите, докато французите се излагаха на безполезни опасности и понасяха огромни загуби само защото Луи Бонапарт претендираше да ръководи войната от Париж — русите понасяха също такива загуби поради лошо управление и глупави, но решителни заповеди от Петербург. Военният талант на император Николай от времето на турската война от 1828—1829 г. старателно „се премълчаваше“ дори и от неговите най-сервилни панегиристи. Ако русите имат Тотлебен, който впрочем *не е руснак,* то, от друга страна, те имат Горчаков и други с фамилни имена, окончаващи на *ов,* които по своята бездарност ни най-малко не отстъпват на Сент-Арно и Раглан.

Би могло да се помисли, че поне сега, когато толкова много умове са заети с разработване на всевъзможни планове за на-

стъпление и отбрана, когато с всеки изминат ден все повече се увеличава количеството войски и материали, трябва да възникне някаква идея, която ще донесе победата. Обаче нищо подобно не стана. Войната продължава вече доста време и по-нататъшният ѝ ход спомага само да се разширява театърът на военните действия. Колкото повече бойни театри се откриват, толкова по-малко действия се водят на всеки от тях. Сега ние имаме шест театри на войната: *Бяло море, Балтийско море, Дунав, Крим, Кавказ* и *Армения*. Но разказът за всичко, което става в това необгледно пространство, може да се помести в една вестникарска колона.

За *Бяло море* англо-французите изобщо благоразумно мълчат. Тук съюзниците могат да преследват само две военни цели: да попречат на крайбрежното и друго търговско корабоплаване на русите в тези води и при благоприятен случай да завземат Архангелск. Първата задача те се опитаха да осъществят, но само отчасти. Обединените ескадри както досега, така и през тази година се явиха твърде късно и отплуваха обратно твърде рано. Що се отнася до втората задача — да завземат Архангелск, — те дори не се опитаха да я осъществят. Вместо да направят опит да изпълнят тази своя основна задача, блокиращата крайбрежието ескадра на съюзниците се зае с безредни атаки срещу руски и лопарски* села и с унищожаване оскъдното имущество на бедни рибари. Английски кореспонденти оправдават тези позорни действия с досадата и раздразнението, от които е била обхваната една ескадра, чувствуваща, че не е в състояние да направи нищо сериозно! Доста добро оправдание!

На *Дунава* не става нищо. Устието на тази река не се очиства дори от пиратите, които го правят небезопасно. Австрия притежава ключа за вратите, които водят от Дунав за Русия, и очевидно е решила да го държи здраво в ръцете си.

В *Кавказ* цари пълно затишие. Страшните черкези, както и всички диви и независими планинци очевидно са напълно удовлетворени от отстъплението на походните руски колони от техните долини и не проявяват никакво желание да слизат в равнината, освен с цел за грабеж. Те умеят да се сражават само на своя собствена земя и освен това перспективата за присъединяване към Турция очевидно съвсем не ги въодушевява.

В *Азия* Турция се проявява такава, каквато си е всъщност: нейната армия в Азия напълно отразява състоянието на разложение на цялата империя. Необходимо бе да се повика на помощ

* — т. е. саамски или лапландски. *Бълг. ред.*

франкският гяур; но франките* не можаха да направят тук нищо освен полски укрепления. Всички техни опити да принудят войските към цивилизовани методи на водене на войната не доведоха до нищо. Русите обсадиха Карс и очевидно се готвят да водят срещу него планомерно настъпление. Трудно е да се намери някаква възможност да се притече някой на помощ на града, може би само Омер-паша ще направи десант при Батум с армия от 20 000 души и ще нападне русите откъм фланг. Остава непонятно — и съвсем не похвално за русите — обстоятелството, че те, разполагайки с армия от 20 000—30 000 добри войници, тъй бавно и тъй нерешително действуваха срещу един толкова слабо дисциплиниран противник. Каквито и успехи да постигнат те на този театър на военните действия, най-многото, което могат да направят, е да овладеят Карс и Ерзерум, тъй като възможността за поход срещу Цариград през Мала Азия е абсолютно изключена. Затова войната в Азия има засега повече местно значение, а тъй като отдалече и при наличността на несъвършени карти едва ли може да се направи правилна преценка за тактическата или стратегическата обстановка, ние няма да засягаме подробно тази тема. Остават два главни театъра на военните действия: Крим и Балтийско море.

II

Лондон, 18 август. В *Крим* обсадата върви бавно. Целия юли французите и англичаните са били заети с ново *придвижване* на своите обсадни съоръжения към Редан и Малахов и въпреки че през всичкото време ние слушахме, че са стигнали „съвсем близо" до руските укрепления, сега научаваме, че на 4 август главата на сапата се е намирала на разстояние не по-близо, а може би и по-далече от 115 метра от главния ров на русите. Разбира се, хубаво е вече и това, че разпаленият Пелисие е заставен да признае, че неговата „система на щурмувания" е претърпяла крах и само планомерни обсадни работи могат да проправят път за войските му. Все пак извънредно своеобразен е начинът на военните действия, при който на 200 000 души се разрешава преспокойно да лежат в палатките си в очакване да завърши строежът на траншеите и да умират от холера и треска. Ако Чорная, както твърдят парижките вестници, не може да бъде форсирана поради

* — разпространено в Близкия Изток название на жителите на Западна Европа. *Ред.*

непристъпността на руските позиции, разположени отвъд реката, то морската експедиция към Евпатория и опитът откъм тази страна да бъдат заставени русите да излязат в открито поле и да покажат наличните си сили и състоянието на своите спомагателни средства биха могли да дадат в известна степен положителни резултати. При сегашното положение турските, сардинските и половината от френските и английските войски са обречени на ролята на пасивни наблюдатели. Значителна част от тези войски биха могли да се използват за различни диверсии, но единствените диверсии, за които ние научаваме, стават в цирка Астли и на сцените на театрите Сари и Креморн гардънс, дето всяка вечер под гръмките аплодисменти на патриотичните cockney* русите търпят ужасни поражения.

В тоя момент русите може би вече са получили всички свои подкрепления и за най-кратко време са довели числеността на войските до максимални размери. Англичаните изпращат още няколко полкове, французите вече са изпратили 10 000—15 000 души и след тях идват още повече; общо съюзниците в Крим трябва да получат свежи подкрепления 50 000—60 000 души. Освен това френското правителство зарегистрира или закупи голям брой речни параходи (според различни данни — от 50—60), които се предполага да бъдат използвани за експедиция в Черно море. Дали са предназначени те за Азовско море, или за влизане в устията на Днепър и Буг, дето обекти на нападението ще станат Очаков, Кинбурн, Херсон и Николаев, засега не е известно. Ние вече споменахме, че в средата на август ще се стигне до кръвопролитни схватки, тъй като по това време русите, след като получат подкрепления, отново ще вземат *инициативата* в ръцете си**. И наистина русите под командуването на генерал Липранди нападнали френските и сардинските войски, разположени при река Чорная, но били отблъснати с големи загуби. Загубите на съюзниците *не* се дават — може би са доста значителни. За да се спрем по-подробно на това събитие, трябва да разполагаме с попълни сведения от тези, които бяха предадени по телеграфа.

В *Балтийско море* най-сетне „бе нанесен сериозен удар“: „A great blow has been struck!“ Виж английските вестници: Свеаборг бомбардиран! Свеаборг разрушен! Всички земни и други укрепления в развалини! Свеаборг фактически престана да съществува! Блестяща победа на съюзниците! Флотът е обзет от неописуем ентусиазъм! А сега да се обърнем към самите факти. Фло-

* — кокни (лондонски еснафи). *Ред.*
** Виж настоящия том, стр. 405—406. *Ред.*

тите на съюзниците — 6 линейни кораба, 4 или 5 големи фрегати (blockships) и около 30 мортирни лодки и канонерки — на 7 август отпътували от Ревел за Свеаборг. На 8 август те заели своите позиции. Плаващите по плитки места кораби преминали пясъчните плитчини и скалите западно от крепостта, дето по-големите кораби не можели да преминат, и спрели очевидно на разстояние далечен оръдеен изстрел от островите, на които е разположен Свеаборг. Големите кораби спрели надалече и доколкото можем да съдим, извън досегаемостта на огъня на крепостните оръдия. След това канонерките и мортирните лодки открили огън. Стрелба с право мерене очевидно не била приложена, имало само бомбардировка с използване на максимален ъгъл на вертикално насочване, каквото изобщо допускали оръдията. Бомбардировката траяла 45 часа. Известни щети били причинени, но какви именно — засега не е възможно да се установи, тъй като няма подробни съобщения на едната и другата страна. Арсеналът и различни барутни погреби (очевидно незначителни) били разрушени. *„Град“* Свеаборг (доколкото ни е известно, това са няколко къщи, в които живеят хора, заети във флота или в крепостните укрепления) е унищожен от пожар. Повредите, причинени непосредствено на укрепленията, очевидно са незначителни, тъй като във флота, както донасят двама адмирали, няма *нито един убит,* има само малък брой ранени и никакви загуби в материална част. Това е най-доброто доказателство, че ескадрите са стояли на безопасно разстояние, което им е давало възможност да бомбардират, но не да стрелят с право мерене, чрез което единствено могат да бъдат разрушени крепостните укрепления. В своето донесение, съставено в по-порядъчен и сдържан тон, отколкото донесението на френския адмирал (поне ако се съди по текста, публикуван в „Moniteur“ и може би поукрасен в Париж), Дъндъс признава, че от седемте острова, на които е разположен Свеаборг, са причинени щети само на три, намиращи се западно от главния вход към Хелзингфорския залив. Да се предприеме атака срещу главния вход, очевидно не са и правени опити. Големите кораби играли ролята на пасивни наблюдатели, а за решаващ удар в резултат на подобна атака, за дебаркиране на войски с цел да бъдат завзети и разрушени укрепленията — никой не помислил. Така че щети са причинени само на запасите и на складовете, т. е. на онова, което лесно може да бъде възстановено. Ако руситe използват енергично времето и средствата, Свеаборг ще бъде след три седмици в също такова добро състояние, както и по-рано. От военно гледище Свеаборг ни най-малко не е пострадал; цялата тази история се свежда до операция, материалните резултати

от която едва ли са оправдали направените за нея разходи и която е била предприета, отчасти защото балтийският флот на съюзниците е трябвало да извърши нещо, преди да се завърне в базата си, и отчасти поради това, че на Палмерстон се искаше да завърши парламентарната сесия с фойерверк. За съжаление поради тази цел събитието закъсня с едно денонощие. Такова е знаменитото разрушаване на Свеаборг от флота на съюзниците. Ние ще се върнем още веднаж към тая тема, щом се получат подробни съобщения.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 17 и 18 август 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 385 и 387 от 20 и 21 август 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4483, 1 септември 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune"

Превод от немски

К. МАРКС

ЗА СЪБИТИЯТА НА ВОЕННИТЕ ТЕАТРИ

Лондон, 22 август. Отчетите на адмиралите Пено и Дъндъс потвърждават преценката, която ние направихме за „славното разрушение на Свеаборг, този Гибралтар на Севера“ (според израза на „Times“). А днес четем в един от лондонските вестници следното:

„За характера на голямата бомбардировка на Свеаборг може само да се каже, че поради разпространилия се пожар вероятно са нанесени на противника значителни щети. Обаче не се създава впечатление, че сме спечелили много от това. Успехът не беше нито блестящ, нито траен. Както и по-рано, в Балтийско море всичко ще трябва тепърва да се върши.“

Наистина вестник „Times“, за който са необходими през времето на пребиваването на английската кралица във Франция добро настроение и благоприятни новини, който вече няколко дни рисува всичко само в couleur de rose* и симулира припадъци на оптимизъм, за нищо на света не желае да се разделя с мечтите за разрушаване на „град“ Свеаборг.

Що се отнася до сражението при река Чорная, за оценяването му са необходими преди всичко по-подробни сведения. Целият въпрос е — водила ли се е борба за преминаване през Чорная и до каква степен дълбочината на реката е служила като действителна преграда. Ако сражението се е извършвало при липса на такъв вид преграда пред фронта на французите, тогава то поставя русите в твърде неблагоприятна светлина. И обратно, ако става дума за преодоляване на теснините, чието зао-

* — розов цвят. *Ред.*

бикаляне е било невъзможно, тогава големите загуби на русите са напълно обясними и може да се смята, че сражението е почетно и за двете страни. Но все пак остава неясно защо русите от своя страна не са се опитали да извършат обход през Байдарската долина. Безспорно е все пак едно: ако изобщо съюзниците не се оттеглят доброволно, русите, както те току-що показаха, не ще бъдат в състояние да ги изтласкат от платото и линията на река Чорная. Така че отново е създадена предишната безизходност.

Щурмуване на Малахов курган може да се очаква всеки ден. Ако то не успее, съюзниците ще се окажат в тежко положение. Ако успее — което е още възможно, макар и с цената на огромни загуби, — това още няма да означава, че русите ще загубят Южната страна; може би само ще им се наложи да я изоставят поради липса на продоволствие. Във всеки случай съюзниците биха получили възможност да изтласкат русите оттам преди да започне зимата. Съобщенията за здравословното състояние на войниците от английската армия в Крим са противоречиви. Според един отчет всеки месец по хиляда английски войници, намиращи се в траншеите, излизат от строя. Установено е, че в състава само на 10-и хусарски полк, с численост 676 души, 161 души са болни. Доктор Съдърланд, председател на изпратената от правителството в Крим медицинска комисия, съобщава в едно от своите писма до граф Шефтсбъри между другото следното:

„Към края на седмицата, на 7 юли: численост на английската армия — 41 593 души; общ брой на смъртните случаи — 150, от холера — 71, от треска — 17, от стомашно разстройство — 19, от дизентерия — 2. Към края на седмицата, на 14 юли: численост на армията — 42 513 души; общ брой на смъртните случаи — 123, от холера — 55, от треска — 18, от стомашно разстройство — 10, от дизентерия — 5. Умрели от рани през първата седмица — 44, през втората — 30, всичко — 74."

Следователно през двете първи седмици на юли съотношението между броя на смъртните случаи от болест и броя на смъртните случаи от рани ще е приблизително 4:1. Доктор Съдърланд прави следната разлика между здравословното състояние в армията през миналата зима и през лятото на тази година:

„Смъртността през зимния период има съвсем друг характер в сравнение със смъртността през лятото. Сега едва ли съществува и една от причините, които имахме през зимата: лошо хранене, недоспиване, физическо свръхнапрежение, липса на облекло и помещения и недобра защита срещу лошо време, които предизвикаха scorbutis* почти в цялата армия. Тогава всички случаи на заболявания имаха характер на скорбут и оттук — страшната смъртност в

* — скорбут. *Ред.*

болниците на Скутари; тя можеше да се сравни само със смъртността от глада в Ирландия" (1847); „сега, напротив, имаме треска и холера, разпространението на които в нашия лагер безспорно се намали благодарение на голямата грижа за войниците".

Здравословното състояние на войниците от обсажданата армия понастоящем е безспорно по-лошо от това на обсаждащата. Но ние не можем да се отнесем с безусловно доверие към писмото на доктор Съдърланд, защото, както свидетелствува един неотдавнашен случай, за критика в английския лагер се *налагат наказания*. Приблизително преди един месец и половина вестник „Times" публикува анонимно писмо, в което се съобщаваше за непростимото отношение към ранените след кръвопролитието на 18 юни. Военното ведомство поиска вестник „Times" да посочи името на кореспондента. Вестникът отклони това искане и се съгласи да спомене името само при условие, че г. Фредерик Пил даде твърдо обещание да не преследва кореспондента за направените от него разкрития. Пил не прие това условие, обаче осъди отказа на „Times" в парламента. През това време г. Бейкуел (хирург-асистент), автор на споменатото писмо, се намираше поради болест в отпуск в Скутари. Това беше в средата на месец юли. Началствуващите лица в лагера по някакъв начин бяха разкрили авторството на *Бейкуел*. Зад гърба му и *през време на отсъствието му* била създадена измежду висшите медицински чинове, повечето тъкмо компрометирани от писмото на Бейкуел, следствена комисия, която установила, че Бейкуел е виновен, без да му даде възможност нито да се защищава, нито да приведе доказателства, за да обоснове изтъкнатите от него обвинения. На 3 август в нова заповед по армията бе обявено, че Бейкуел е отстранен от длъжност. Именно в светлината на това събитие трябва да се оценява достоверността на английските официални или полуофициални отчети за здравословното състояние на войниците, грижите за ранените и пр.

Написано от К. Маркс на 22 август 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 396, 25 август 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

ПИСМО НА НЕЙПИР

Лондон, 24 август. Сър *Чарлз Нейпир* публикува днес в ежедневните вестници едно писмо[265], което в основни линии потвърждава нашето мнение за бомбардировката на Свеаборг. Привеждаме от това писмо следните извадки:

„От това, което аз самият написах, както и от донесението на адмирал Дъндъс се вижда, че ако бяха точно следвали моя план, Свеаборг щеше вече да бъде разрушен. Изяснява се, че съюзниците са имали всичко 43 канонерки и мортирни лодки и че много мортирни лодки са били изкарани от строя, а такива е трябвало да имат поне 100. В едно писмо до мене“ (1854) „сър Джеймс Греъм, оценявайки нуждата от такива лодки, споменаваше цифрата 200. Ако този брой беше налице, бомбардировката можеше да бъде продължена, като хората се сменяват тъй, както това се прави в траншеите. Би имало време да се охлаждат мортирите и бомбардировката би продължавала дотогава, докато не би останал камък върху камък и докато се образува проход за линейните кораби, за да преминат през него и да довършат делото. Но адмиралтейството очевидно не е взело под внимание, че мортирните лодки не могат безкрайно да стоят на едно място, въпреки че отчетите за Севастопол на пръв поглед е трябвало да го научат на някои неща. Следователно операцията, която очевидно се е провеждала твърде обмислено, е имала само тактичен успех, и адмирал Дъндъс в своя отчет признава, че руските морски укрепления почти не са повредени. Ако адмирал Дъндъс имаше повече средства, той би могъл да продължава бомбардировката, докато времето беше хубаво, и ескадрите, вместо да се връщат в Нарген, биха могли да хвърлят котва в Свеаборг.

През първата година на войната поради липсата на средства всичко това още можеше да се прости на адмиралтейството, но през втората — съвсем не може. Вместо канонерски и мортирни лодки адмиралтейството строеше плаващи *метални* батареи, които едва се крепят върху водата, и дори и да можеха да плават, пак щяха да се окажат безполезни: след като се приближеха до Свеаборг на разстояние 400 ярда, те сигурно биха били уни-

щожени, а ако останеха на разстояние повече от 400 ярда, те нямаше да могат да причинят никаква вреда.

Първият експеримент с използването на метал струваше на страната цял милион, а къде е той, този милион? Вторият експеримент струваше не по-малко от половин милион, а металическите плаващи батареи още не са напуснали нашите пристанища, пък и едва ли някога ще ги напуснат. Това се дължи на обстоятелството, че ръководството е в ръцете на неспособни хора. На министрите вече се наложи да реорганизират военното ведомство. Кога обаче ще помислят те за реформиране на адмиралтейството? А докато не направят това, народните пари ще се хвърлят на вятъра. Адмиралтейството очевидно няма представа за резултата от една бомбардировка, въпреки че преди повече от година аз му предсказах какво ще стане. Ако там четяха историята, щяха да знаят, че Мартиника е била превзета с помощта на мортирни лодки; а при това каземати за целия гарнизон там е имало толкова малко, колкото и в Свеаборг. Според твърдението на адмирал Дъндъс планът му не предвиждал опит за общо нападение на линейните кораби срещу отбранителните съоръжения и затова операциите му имали ограничена задача — да бъдат разрушени крепостта и арсеналите, доколкото това е възможно с помощта на мортири.

Ако на разположение на адмирал Дъндъс имаше достатъчно средства, той щеше да предвиди в своя план нападение срещу отбранителните съоръжения и щеше да съсредоточи целия си флот, за да бъде той готов да се възползва от уплахата и объркването, предизвикани от канонерските и мортирните лодки. Възникналите пожари вече сами по себе си не биха дали на гарнизона възможност да използва оръдията, и флотът, като се приближи до Свеаборг, би могъл да заличи от лицето на земята крепостните съоръжения, островчетата и т. н.; вместо това са разрушени само дървените постройки и арсеналите, а изпълнението на основната задача отново е отложено за следващата година."

Найпир завършва писмото си със следните думи:

„Сър Джеймс Греъм беше един от министрите, които изпратиха британската армия в Севастопол през месец септември без транспортни средства, без продоволствие, палатки, униформено облекло и болници, за да преживее там една ужасна зима и да загине. Това е същият министър, който ме караше да започна действия на английския флот в края на октомври, което би довело до неговата гибел под скалите на Свеаборг. Той успя да намери двама морски офицери, които, за техен срам, подписаха оскърбителното писмо, изпратено ми от Греъм, и тези хора все още се намират в адмиралтейството. Ето какви са методите на управление на флота в нашата страна. Нашите операции в Балтийско море през двете лета ще послужат за урок на адмиралтейството. В адмиралтейството се намират моите планове за нападение срещу Кронщад, а също вероятно и плановете на адмирал Дъндъс. Затова трябва да се предполага, че сър Джеймс Греъм и двамата му помощници сами ще потеглят идното лято на път и ще осъществят тези планове".

Написано от К. Маркс на 24 август 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 397, 27 август 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

АВСТРИЯ И ВОЙНАТА

На друга страница ние печатаме отчета на един австрийски офицер за неотдавнашното инспекционно посещение на армията, разположена в Галиция, от император Франц Йосиф. Събитията описани от автора във връзка с това посещение, и неговите забележки по дислокацията на имперските войски потвърждават изказаното по-рано от нас мнение, че с провеждана̀та през миналата година подготовка за война Австрия съвсем не играеше комедия с цел да измами западните държави. Тя безусловно не можеше да се съгласи на такива жертви само за да хвърли прах в очите на целия свят[266].

Вярно е, че единствено крайната необходимост подтикна Австрия да се въоръжи против Русия; и дотогава, докато можеше да удължава времето, тя се хващаше и за най-малката надежда за запазване на мира, предлагана ѝ като примамка от руската дипломация. Но най-сетне търпението ѝ се изчерпа и С.-Петербург с учудване, примесено с известна доза страх, научи, че австрийските войски се съсредоточават към галицийската граница. Това стана по времето, когато русите не допускаха дори мисъл за подобни военни мерки от страна на Австрия и когато се изключваше всякаква възможност за също такава бърза концентрация на руската армия със съответна численост на границата с Галиция. Затова отново се наложи да се прибегне до дипломатическото изкуство. Не е необходимо да се повтаря по какъв начин и с какви резултати бе сторено това. Огромната австрийска армия, която съвсем наскоро бе концентрирана на галицийската граница, изведнаж бе разформирована[267] и опасе-

нията на русите относно този район отчасти се разсеяха. Казваме отчасти, защото концентрацията на австрийската армия се съпътстваше от две важни обстоятелства, с които трябва да се съобразяваме и след нейното разформироване. Става дума за укрепленията и железопътните линии, новопостроени, ремонтирани или достроени през време на пребиваването на армията в Галиция.

Докато във всички други части на империята правителството предаваше строежа на железопътните линии на частни лица, а на западната железопътна линия, която трябваше да свърже Виена с Мюнхен, изобщо не обръщаше никакво внимание, барон Хес, главнокомандуващ войските в Галиция, използва хиляди войници за строежа на железопътната линия, която, колкото и голямо да е нейното стратегическо значение, има — поне засега — твърде съмнителна ценност от търговско гледище. Проектът за строежа на тази линия при други условия вероятно би останал в бюрата на инженерите от частните компании още тридесет години. Русия е крайно недоволна от строежа на тези железопътни линии, чрез използването на които Австрия може сега отново да концентрира току-що разформированата армия за по-малко от една пета от времето, необходимо на Русия за концентриране на също такава армия. Всеки, който се потруди да се запознае със статистическите данни за железопътния транспорт на Австрия и сравни онова, което е било направено с чисто политически цели на изток, с това, колко незначително внимание се е отделяло на търговските интереси на запад, безусловно ще се усъмни дали тези железопътни линии в Галиция са били построени толкова прибързано само за да бъде измамен светът. Съвсем очевидно е, че за тази цел много по-важно значение би имало бързото завършване на строежа на западните линии, които свързват Австрия с Бавария.

Нашето мнение се потвърждава в още по-голяма степен от усъвършенствуванията на старите и строежа на нови укрепления, неотдавна осъществен в източните провинции на Австрия. Ако строежът на железопътни линии може да се обяснява както със стратегически, така и с други съображения, построяването и завършването на системата от укрепления и причинените от тези работи непроизводителни разходи могат да бъдат обяснени само с целите, на които те непосредствено служат. Казаното от нас за съотношението между размерите на железопътното строителство в източните и западните райони на Австрия в още по-голяма степен е приложимо към строежа на укрепления. От тридесет и шестте крепости на Австрийската империя седем влизат непосредствено и девет косвено в източната отбранителна линия и повечето от тях — като например Краков, Пшемисъл и Залеш-

чики — бяха усъвършенствувани в необходимата степен едва неотдавна. Краков и Пшемисъл заедно с Лвов, който поради разположението си не може да бъде превърнат в мощна крепост, господствуват над пътя, който води за Варшава. Залешчики се намира в най-издадената на изток част на Галиция, срещу важната руска крепост Хотин. Краков бе превърнат в първокласна крепост и всички негови укрепления, както и другите укрепления в Галиция, са напълно подготвени за война. Някога в австрийската армия е било прието да се назначават за коменданти на крепостите стари, грохнали генерали, което се е разглеждало като своего рода почетна оставка, а службата в такива крепости е била смятана за нещо като заточение за офицерите, изпаднали в немилост пред императорския двор. Но сега командуването на крепостите на изток и североизток навсякъде е възложено на действително способни хора, на проявили се генерали и видни щабни офицери. Краков се намира под командуването на фелдмаршал Волтер, Пшемисъл — на генерал-майор Ебнер, Залешчики — под командуването на генерал-майор. Глезер, в Карлсбург в Трансилвания командува фелдмаршал Зедлмайер, а в Олмюц на северозападния фланг — генерал фон Бьом. Същевременно на запад работата стои съвсем иначе; там нещата и хората са стари развалини, на които спокойно се предоставя и занапред да се разпадат. Но колко много би се променила тази картина там, ако западните държави поставеха под съмнение, макар само на думи, искреността на политиката на Австрия! С каква припряност австрийските власти биха се заели да възстановяват Линц с неговите 40 Максимилианови кули, Линц, който сега дори не се смята за крепост, и Залцбург, който някога е бил първокласен опорен пункт! А какво виждаме вместо това? Изключително бездействие и пълна липса на каквито и да било военни приготовления. Дори войниците, които се връщат от изток, дето се надяваха да спечелят победни лаври, с приближаването до баварската граница губят своя боен дух.

Такива са фактите, които говорят сами за себе си; остава да изясним още един въпрос, а именно: кой попречи на провеждането на политиката на Австрия и по чия вина страната се оказа обременена с огромен допълнителен национален дълг, без да постигне никакви непосредствени изгоди нито за себе си, нито за своите предполагаеми съюзници? Известно ни е, че във Виена е разпространено мнението, споделяно навсякъде в Германия, според което Австрия се отказала от участие във войната, опасявайки се да не би да си създаде втори противник в лицето на Прусия, както и поради това, че войната, предприета без помощ-

та на Германия, не давала никаква гаранция, че ще се свърши бързо, а това се налагало поради особеното положение на империята. Ние обаче твърдо се придържаме към противоположно гледище. Ние смятаме, че ако Австрия нападнеше смело руската армия, Прусия и останалата част от Германия, макар и бавно и неохотно, биха били принудени да последват нейния пример.

Но кого трябва да смятаме за отговорен за сегашната политика на Австрия? Англия, ръководена от блестящия лицемер и самохвален дърдорко лорд Палмерстон. За да докажем това предположение, ще трябва да оставим военния лагер и да навлезем в дипломатическия лабиринт. На 23 юли г-н Дизраели запита лорд Джон Ръсел на какво се основава твърдението му, че „една от главните причини за кримската експедиция е отказът на Австрия да премине река Прут". Лорд Джон Ръсел не можа да си спомни, по-точно той каза, че като такова „основание служат за него спомени от общ характер". Тогава г-н Дизраели зададе същия въпрос на лорд Палмерстон, който

„не пожела да отговаря на подобни въпроси, които засягат отделни моменти, взети оттук-оттам от продължителните преговори между правителството на нейно величество и правителството на един от монарсите, който до известна степен е съюзник на нейно величество. А за себе си той можеше само да каже, че винаги е смятал Крим за място, дето може да се нанесе най-чувствителен удар върху господството на Русия в Черно море; и дори да нямало други причини, това съображение било според него достатъчно основание за експедицията". „Аз смятах" — заяви той, — „че експедицията към Крим е най-добрата стъпка."

Така ние научихме от лорд Палмерстон, че идеята за кримската кампания се е родила не в Австрия, не в главата на Бонапарт, а у самия него. На 26 юни лорд Линдхърст, който яростно се нахвърли върху Австрия, заяви, че

„в началото на юни Австрия взе решение да поиска от Русия да евакуира Дунавските княжества. Искането бе формулирано с твърде остри изрази, в него се съдържаше нещо като намек — че ако то не бъде изпълнено, Австрия ще прибегне до силата на оръжието, за да постигне това".

След като направи няколко бележки от исторически характер, ученият лорд продължи:

„Извърши ли тогава Австрия незабавно някакво нападение срещу Русия? Опита ли се тя да вкара войски в Дунавските княжества? Съвсем не. Тя се въздържаше от каквито и да било действия в продължение на няколко седмици, чак до момента, когато обсадата на Силистра бе снета и руската армия започна да отстъпва и когато самата Русия заяви, че възнамерява след известно време да изтегли войските си от княжествата и да отстъпи отвъд Прут."

Така че лорд Линдхърст упреква Австрия в това, че тя говори едно, а върши друго. След него произнесе реч лорд Кларендон. Неговата реч ни дава известна представа за причините, които превърнаха Австрия от май и юни в Австрия от юли и август. Той казва, че

„когато Австрия пое последователно редица задължения спрямо Англия и Франция и извърши сериозна и скъпо струваща подготовка за война; когато тя при това настойчиво предлагаше Франция и Англия да изпратят военни представители в главния щаб на генерал Хес, тя — аз не се съмнявам в това — възнамеряваше да влезе във войната и разчиташе на нея. Но Австрия разчиташе също, че дълго време преди да настъпи благоприятен за започване на военни действия сезон, съюзните армии ще постигнат решаващи победи в Крим, че те ще освободят свои сили и ще могат да предприемат други операции във взаимодействие с нейните войски. За съжаление това не се случи и ако Австрия обявеше по наша молба война, би ѝ се наложило вероятно да я води сама".

Следователно разяснението, дадено от лорд Джон Ръсел, е в пряко противоречие с декларацията на лорд Кларендон. Според твърдението на лорд Джон експедицията била изпратена към Крим, защото Австрия отказала да премине река Прут, т. е. да започне действия против Русия. А лорд Кларендон казва, че Австрия не можела да започне действия против Русия поради кримската експедиция.

Полезно ще е също така да се позовем на декларацията на лорд Еленбъро, която не бе оспорена от никого:

„Преди още експедицията да бе изпратена към Крим, Австрия предложи да се обсъди със съюзните държави въпросът за бъдещите военни операции. Но съюзниците, действувайки съобразно с предварително взетите решения, изпратиха експедицията и тогава Австрия веднага заяви, че тя не може да воюва против руснаците сама и че кримската експедиция я принуждава да промени своя начин на действие. През следващия период, тъкмо в началото на работата на Виенската конференция, когато бе особено важно Австрия да действува заедно с нас — вие в това време, все още заети изключително с мисълта, как да осигурите успехите на вашите операции в Крим, изтеглихте от територията, непосредствено граничеща с Австрия, 50 000 боеспособни турски войски и с това лишихте Австрия от единствената подкрепа, на която тя можеше да разчита в случай на военна кампания против Русия. От това, както и от твърденията на благородния граф ясно се вижда, милордове, че именно нашата неразумна кримска експедиция парализира политиката на Австрия и постави Австрия в такова трудно положение, че на нея незабавно ѝ се наложи да се откаже от линията на поведение, необходима за честта, достойнството и интересите ѝ. Преди експедицията да бе изпратена към Крим, аз се осмелих да обърна вниманието на правителството към неизбежните последици от тази стъпка. Изтъкнах на правителството какво влияние ще окаже тази експедиция върху политиката на Австрия."

Съветът на лорд Еленбъро не бе взет под внимание. Палмерстон изпрати експедицията към Севастопол точно в момента,

когато стана ясно, че тази експедиция ще принуди Австрия да се откаже от военни действия против Русия. Изглежда, Палмерстон се е готвил да окаже помощ на най-злостния враг на Англия, че той преднамерено е поставил Австрия в нейното сегашно колебливо положение в Дунавските княжества, че я е предал в ръцете на руската дипломация и я е тласнал по-близо до пропастта, която неизбежно ще се разтвори пред нея. Предприемайки тези действия, както и много други стъпки през времето на своята дълга и безславна кариера, Палмерстон — безразлично дали е искал това, или не — великолепно наля вода само във воденицата на Русия.

Написано от К. Маркс в края на август 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4493, 13 септември 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

НАКАЗАНИЯТА НА АНГЛИЙСКИТЕ ВОЙНИЦИ

Лондон, 28 август. В британската армия има един институт, който е напълно достатъчен, за да се характеризират онези обществени слоеве, от които се вербуват британските войници. Имаме предвид *наказанието бой с камшик.* Телесните наказания не се прилагат вече нито във френската, нито в пруската, нито в други по-незначителни по размери армии. Даже в Австрия, където по-голямата част от новобранците се състои от полуварвари, има явно желание да се отменят телесните наказания; например такова наказание като прекарването с камшик през строя неотдавна бе зачеркнато от устава на австрийската армия. Напротив, в Англия„ cat-o'-nine-tails" („бичът, изплетен от девет въжета") — средство за изтезаване, аналогично на руския бич — продължава да се прилага както преди. Когато и да се поставяше в парламента въпросът за реформиране на военното законодателство, всички стари генерали ревностно се обявиха за „cat" и особено страстно старецът Уелингтън. В техните очи небитият с камшик войник бил някакво глупаво същество. Такива качества като храброст, дисциплинираност и непобедимост били присъщи, според тяхната представа, само на ония войници, които имали на гърбовете си белези поне от петдесет удара с плетен камшик, тъй като по-рано хората от свитата са имали герб на щитовете си.

Единствена реформа беше ограничаването на броя на ударите с плетен камшик до петдесет. Ефикасността на тази реформа се вижда от факта, че преди около една седмица в Олдершот един войник наскоро след наказването му с тридесет удара с

плетен камшик почина. В този случай бе приложен любимият метод — намокряне на „cat-o'-nine-tails" с урина. Подобно изтезание, при което урината попада върху голото окървавено тяло, представлява сигурно средство, за да бъде доведен пациентът до полудяване. „Бичът, изплетен от девет въжета, е не само средство за изтезаване, той оставя незаличими белези — слага клеймо върху човека за цял живот. Даже в британската армия такова клеймо е равносилно на вечен позор. Битият с камшик войник се оказва опозорен в очите на своите другари. А съгласно устава на британската армия наказанията на войниците, намиращи се пред лицето на противника, се свеждат почти изключително до бой с камшик; така че самото наказание, което, според неговите защитници, е единственото средство за поддържане на дисциплината в решаващите моменти, фактически служи като най-сигурно средство за подкопаване на дисциплината, деморализирайки войника и засягайки неговата point d'honneur*. С това се обясняват два любопитни факта: първо *големият брой английски дезертьори при Севастопол*. През зимата, когато британските войници трябваше да полагат нечовешки усилия, за да носят караулната служба в окопите, онези от тях, които не бяха в състояние да бодърствуват в продължение на две—две и половина денонощия подред, биваха подлагани на бой с камшик. Помислете си само! Да се бият с камшик такива герои, каквито се показаха британските войници в окопите при Севастопол и в сражението при Инкерман! Но членовете на дисциплинарния устав не позволяваха друг избор. Биеха се най-добрите хора в армията, когато ги надвиваше умората, и те, опозорени, дезертираха при русите. Едва ли можем да си представим по-строга присъда срещу системата на биене с камшик от тези факти. В предишните войни не е имало случай войници от дадена нация да са дезертирали в голям брой при русите. Те са знаели, че там ще се отнасят към тях по-лошо, отколкото в редовете на собствените им армии. На британската армия принадлежи честта да достави първия значителен контингент такива дезертьори и според свидетелството на самите англичани именно „cat-o'-nine-tails" доставяше дезертьори за руската ,рмия.

Другото обстоятелство са трудностите, на които се натъква армията при всеки опит за сформиране на чуждестранен легион. Още през време на антиякобинската война се наложи наказанията в чуждестранния легион фактически да бъдат отменени, макар официално уставът на британската армия да се смяташе за ва-

* — чест. *Ред.*

лиден и в тези части. В началото на XIX век някои заразени от ерес английски генерали, между които сър Роберт Уилсон, публикуваха памфлети, които критикуваха системата на телесните наказания на войниците. Сър Френсис Бърдет повече от десет години гръмогласно се обявяваше в парламента против „cat-o'-nine-tails" и нарече английската нация „a flagged nation" (бита с камшик нация). Той получи в камарата на общините енергична подкрепа от страна на лорд Фокстон и знаменития лорд Кокрен (сега адмирал, граф Дандоналд). В пресата Кобет поде яростна кампания против „cat", за което заплати с две години тъмничен затвор. През последните години на войната против Наполеон имаше момент, когато възмущението на народа и армията достигна такава сила, че даже херцог Йоркски, също известен със своята лицемерна привързаност към войнишката мущровка, със своето бягство от французите и с интимните си отношения с мадам Кларк, бе принуден за кратък срок да издаде заповед, в която уведомяваше всички офицери, че многократните случаи на бой с камшик в техните части ще са пречка за повишаването им в по-горен чин.

Но все пак с какво да се обясни, че „cat-o'-nine-tails" успешно издържаше целия този бурен натиск в продължение на половин век? Много просто. Той е средството, с помощта на което се запазва аристократичният характер на британската армия, средството, с помощта на което всички командни длъжности, като се почне от прапорчик, се фиксират във вид на феодална привилегия за по-младите синове на аристокрацията и джентрите. Отменяването на „cat-o'-nine-tails" би имало за последица унищожаване на огромното разстояние, което отделя сега войника от офицера и дели армията на две сякаш различни раси. Едновременно с това би се открил достъп в редовете на армията и за заемащите по-високо положение слоеве на населението, отколкото онези, от които тя досега се е набирала. На предишната система на британската армия би се сложило край. Армията би била революционизирана до основи. „Бичът, изплетен от девет въжета", е Церберът, който пази съкровището на аристокрацията.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 28 август 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 405, 31 август 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

СРАЖЕНИЕТО ПРИ ЧОРНАЯ[268]

Въпреки нашите очаквания в пощата, доставена с парахода „Африка" в сряда през нощта, нямаше донесение на княз Горчаков за сражението при Чорная, станало на 16 август. Но френските и английските съобщения, публикувани от нас вчера, съдържат достатъчно сведения за повече или по-малко правилната оценка на това сражение. Във френското донесение ни поразява липсата на самохвалство, толкова свойствено на френските храбреци и тъй ярко изразено в първите донесения на Пелисие. Този път старият генерал пише необикновено ясно, делово и по същина; той дори възхвалява храбростта, проявена от русите в това сражение. Неговото донесение изпъква в изгодна светлина при сравнение с комичните пресмятания на генерал Симпсон във връзка с количеството на участвувалите в сражението войски; според тези пресмятания излиза, че някакви си 15 000 французи и сардинци без особени усилия са нанесли поражение на 60 000 руси. Фактически нещата са ставали очевидно по следния начин:

Сутринта на 16 август, преди разсъмване, русите слезли от Мекензиевите височини и заели позиция на гребена на хълмовете, спускащи се към Чорная. Руските войски били командувани лично от княз Горчаков. В негово подчинение се намирали генерал Реад — командуващ десния фланг (7-а и 12-а дивизии), Липранди, който заел с 5-а дивизия центъра, и 17-а дивизия, която образувала левия фланг на русите. Частите на 4-а и 6-а дивизии също се намирали тук и действували очевидно като резерв. 5-а дивизия заедно с войските от 4-а и 6-а дивизии образуват част от 2-и корпус (корпуса на Панютин), току-що пристигнал в

Крим; останалите са старите кримски войски, които очевидно са действували в твърде намален състав.

Местността на противоположния бряг на Чорная е общо взето равна; тя представлява продължение на Балаклавската равнина, която се простира до самата река; непосредствено до брега на реката тази равнина се прерязва от две групи малки хълмове, полегати откъм Балаклава, но стръмни към Чорная и представляващи поради това добра отбранителна позиция срещу противник, форсиращ реката. Между тези две групи хълмове лежи долина, в която английската лека кавалерия е провеждала атаката през време на сражението при Балаклава. Източната група хълмове, образуваща десния фланг на позицията, е била заета от двете сардински дивизии на Ла Мармора; другата група, северозападно — от три френски дивизии, които образували центъра и левия фланг на позицията. Французите били командувани от генерал д'Ербийон, който разположил дивизията на Каму отляво, своята собствена — в центъра и дивизията на Фошьо — отдясно, дето позициите им били в стик с позициите на сардинската дивизия на Троти́. Отбранителната способност на позицията се увеличавала благодарение на двете препятствия, които се намирали непосредствено пред нея: първото препятствие — река Чорная, която по това време спокойно можела да се прегази по плиткото, но все пак принуждавала русите да преминават през нея само на определени места и на тесни участъци; второто — водопроводът, прокаран в повечето случаи в скалите, което налагало дори след преминаването през него да се изкачва стръмна скалиста стена. По най-високите части на хълмовете французите и пиемонтците построили малки бруствери, достатъчни само за прикриване на техните оръдия. Двете групи хълмове образували, така да се каже, няколко бастиона, които се прикривали фланговo един-друг чрез своята артилерия. Отвъд Чорная, през която били прехвърлени мостове близо до Чоргун на крайния десен фланг на сардинците, и до хана (на руски — трактир) срещу централната позиция на французите пиемонтците поставили бойно охранение от две роти, а Трактирният мост бил прикриван от малко предмостово укрепление, заето от французи. Още поназад се намирали аванпостовете на французите.

Сутринта на 16 август, като разположили артилерията си на височините източно от Чорная, русите изпратили челните части надолу, към долината. Още не се било разсъмнало и гъстата мъгла помагала за внезапното нападение, както е било при Инкерман. Предните постове на съюзниците били веднага отблъснати и на разсъмване предмостовото укрепление и целият

Схема на сражението край река Черна на 16 (4) август 1855 г., съставена от Ф. Енгелс

източен бряг на реката се оказали в ръцете на русите, които продължавали боя с два френски полка за овладяване на мостовете. След това 7-а и 12-а дивизии на русите, разположени точно срещу френските дивизии на Каму и д'Ербийон, се спуснали към долината в две сгъстени колони; тук те се престроили в колони за атака и потеглили напред в две отделни групи: 7-а дивизия, след като преминала реката и водопровода по плитките места и по набързо построените подвижни мостове, се насочила срещу Каму; 12-а дивизия, част от която останала в резерв, настъпила срещу д'Ербийон по Трактирния мост, защитниците на който били мигновено отхвърлени от значително превъзхождащите ги сили на русите. Русите се придвижвали през водопровода и нагоре по склона на височината с необикновени за тях бързина и въодушевление. 7-а дивизия на русите вече почти била достигнала върха на хълма, когато войските на Каму, развърнати в линия, дали по нея залп и я ударили флангово и откъм тила с такава сила, че русите веднага завили и под убийствения огън се хвърлили обратно през реката; 7-а дивизия, ако може да се вярва на Пелисие, вече не се появила на бойното поле в това сражение. В центъра 12-а дивизия успяла да се изкачи на височината и да се вклини в разположението на няколко френски полкове. За известно време изходът на сражението изглеждал неясен, но ето че д'Ербийон заповядал на една бригада от дивизията на Фошьо да атакува левия фланг на руските колони и след непродължителна схватка русите били отхвърлени надолу по склона на хълма, а французите започнали да ги преследват и скоро си възвърнали моста.

Горчаков обаче подготвил нова атака. Част от 12-а дивизия и 5-а дивизия се спуснали в долината, дето под тяхното прикритие отстъпилите войски се прегрупирали, а след това цялата 12-а и 5-а дивизии потеглили напред във втора атака. Те преминали реката по моста и по плитките места вдясно и вляво от него и енергично се устремили срещу централните позиции на съюзниците (дивизиите на д'Ербийон и Фошьо). Но по това време французите вече били разположили цялата си артилерия; тя обстрелвала фронтално руските колони, докато сардинската артилерия водела по тях огън флангово. Въпреки този убийствен огън русите упорито и бързо се придвижвали напред и отново достигнали височините. Там ги посрещнали французите, които се развърнали в линия малко зад гребена на височината. Щом предните редици на колоната се показали на самия гребен, французите дали по тях залп и ги атакували на нож фронтално и фланговo. Схватката била също тъй непродължителна, както и първия път. Ру-

сите, преследвани от пушечния и артилерийския огън на съюзниците, отстъпили и в безредие се спуснали обратно през реката. Това второ поражение на русите фактически решило изхода на сражението. В атаката участвували три пети от тяхната пехота и те не можели да се надяват, че на бойното поле ще пристигнат свежи подкрепления; от страна на съюзниците в сражението също взели участие три от петте дивизии, но бързо им идвали на помощ подкрепления от лагера при Севастопол. Пелисие повикал още две армейски и една гвардейска дивизии и те вече се приближавали. Било около 8 часа сутринта.

Въпреки такова неравенство на силите Горчаков решил да предприеме още една атака. Сега трябвало да се вдигне 17-а дивизия и да образува ядрото на онази част от разбитите войски, която още можело да бъде хвърлена срещу врага. Направлението на атаката било пак пренесено наляво; този път русите ударили по дивизията на Фошьо. Но безрезултатно. Кръстосаният огън на френската и сардинската артилерия им нанесъл значителни загуби, преди те да успеят да стигнат до върха на височината; и отново френските войски разпръснали колоните на русите и ги отхвърлили на другия бряг на реката, а пиемонтците (дивизията иа Троти) ги обхванали откъм фланга и завършили победата. Останали неизползвани само части от 4-а и 6-а дивизии, численият състав на които се равнявал на около една дивизия. Да ги хвърлят в настъпление, било безполезно. Поражението изглеждало несъмнено и русите, като изкарали напред артилерията, започнали отстъпление. Собствените позиции на русите били толкова силни, че Пелисие ясно разбирал, че атака срещу тях не е възможна; затова те били подложени само на артилерийски и пушечен обстрел. В сравнение със съюзниците загубите на русите в това сражение били огромни. Те загубили около 5 000 убити, ранени и пленени, а съюзниците — само около 1 500 души. Причината била тази, че русите били принудени да провеждат всичките си атаки под извънредно силния огън на артилерията на съюзниците, особено пиемонтската; шестнадесетфунтовите оръдия на пиемонтците трудно се превозват, но след като бъдат установени на позиция, водят изключително ефикасен огън.

В дадения случай русите предприели само фронтална атака. Обхождане на французите отляво при Инкерман изглеждало невъзможно поради това, че френските батареи, установени на разклонението на хребета пред Инкерман, господствували над местността. За да заобиколят съюзниците откъм десния фланг, основните сили на русите би трябвало да се спуснат в Байдарската долина, дето релефът на местността е прекалено сложен за

такива неповратливи войски. Затова руските избрали фронталната атака и постъпили съвсем правилно, като направили опит да изненадат противника. Внезапността на нападението донесло частичен успех, но не била достатъчно енергично използвана докрай. Когато руските овладели местата за преминаване през Чорная, те е трябвало да хвърлят напред всички сили, които са имали под ръка, за да затвърдят успеха си, преди французите да успеят да се съвземат от първия удар. Вместо това те дали на своите противници време да приведат войските и артилерията си в бойна готовност и ефектът от внезапността, в резултат на която височините, заети от французите, биха могли да преминат в ръцете на руските, изчезнал почти веднага, щом руските достигнали Чорная. Това е още едно доказателство колко трудно е да се маневрира с руските войски, когато обстоятелствата налагат бързина в действията и когато младшите по чин командири трябва да взимат решения сами.

Французите винаги са се отличавали с малко пренебрежително отношение към ролята на стражевото охранение. Даже когато те заемали най-добра позиция, активно действуващият противник винаги е можел да изненада нощем стражевите им постове и без особен риск за себе си да нападне техния лагер. В тази операция начинът на действие на французите показал, че това може да постигнат дори бавно действуващите руси. Главната позиция на французите се намирала толкова близо до Чорная, че техните предни отряди трябвало или да се придвижат много по-далеч напред, или, ако условията на местността не позволявали да се направи това, те трябвало да бъдат засилени до такава степен, че да могат да се държат дотогава, докато лагерът бъде приведен в бойна готовност. А французите не осигурили своя лагер с достатъчен авангард и поради това руските успели да се доближат до главната им позиция, без да им дадат време да вкарат в действие всичките си сили и да окажат съпротива. Един по-активен от руските противник би хвърлил напред превъзхождащи по численост сили с такава бързина, че би превзел височините, заети от французите, преди последните да успеят да окажат истинска организирана съпротива. Но самите руси се бояли да рискуват една-две дивизии свои войски, водейки бой в дрезгавината, и така загубили всички предимства, спечелени в резултат от внезапното нападение.

Решаващите успехи, които тъй лесно се удали на французите при отблъсването на руските колони, когато последните вече изкачили височините, се обясняват с прилагането на тактика, към която преди това те рядко се придържали. Французите очевидно

са усвоили този начин на водене на боя от англичаните, майстори в това отношение. При отбрана на верига хълмове е твърде изгодно да се разполагат войските непосредствено зад гребена, дето те са напълно прикрити, и като се развърнат в линия, да се чака появяването на неприятелските колони. Щом челната част на колоната се появи на гребена, линията на отбраняващите се войски дава по тях залп, на който могат да отговорят само няколко пушки, а след това се хвърля в атака на нож фронтално и флангово. Англичаните са прилагали такава тактика, и винаги успешно, при Бусако, Памплон, Ватерло[269] и в други сражения. А в армиите на континентална Европа очевидно съвсем са забравили за този твърде сигурен начин на отбрана на височините. В учебниците по тактика той фигурираше, но на практика го изтласка всеобщото предпочитание към колоните, прикривани от верига стрелци. Французите заслужават особена похвала, задето са заимствували от предишните си противници този прост и ефикасен маньовър. Ако те се бяха построили в колони, руските безспорно щяха да имат повече предимства и може би биха спечелили сражението. Но при създалите се обстоятелства огънят на развърнатата в линия пехота, действуваща срещу неприятел, дезорганизиран от убийствения огън на артилерията и уморен от изкачването на стръмния склон на хълма, се оказал съкрушителен, а енергичната атака на нож била достатъчна, за да отхвърли назад колоните, бойният дух на които бил сломен още преди да ги връхлети лъщящата стомана на щиковете.

Това е третото решително сражение в тази война и подобно на сраженията при Алма и Инкерман то се отличава със сравнителна непродължителност. За сраженията от времето на Наполеоновите войни беше характерен продължителният период на предварителни сблъсквания; всяка страна се стремеше да провери и проучи какви са силите на противника, преди да влезе с него в бой в решаващите пунктове и с участието на основните маси войски; а решаващият удар се предприемаше чак след като по-голямата част от войските на двете страни бъдеше въвлечена в боя. А тук ние виждаме обратна картина: никакво забавяне, никакво постепенно изтощаване на силите на противника; ударът се нанася веднага и съдбата на сражението зависи от резултата от една-две атаки. Това изглежда по-смело от Наполеоновия начин на водене на боя; но макар двойният числен превес, подобен на онзи, който съюзниците имаха при Алма, и добре известната неповратливост на руските при маневрирането да могат като че ли да служат за оправдание за такива преки действия, тези действия все пак показват, че и на двете страни твърде мно-

го им липсва компетентно военно ръководство; и във всички случаи, когато на храбреците, действуващи по този принцип, противостои генерал, който добре разбира как да завърже бой с техните войски, какви капани да постави за тях и как да ги подмами да влязат в тях, тези храбреци много скоро се оказват в твърде незавидно положение.

На края ще повторим онова, което вече често сме казвали: храбростта на войниците и посредствеността на генералите са отличителните черти на двете страни, които участвуват в сегашната война.

Написано от Ф. Енгелс около 31 август 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4494, 14 септември 1855 г. като уводна статия и в „Neue Oder-Zeitung", бр. 409 и 411, 3 и 4 септември 1855 г.

Печата се по текста на вестник „New-York Daily Tribune", сверен с текста на „Neue Oder-Zeitung"

Превод от английски

К. МАРКС

НОВИТЕ РАЗОБЛИЧЕНИЯ В АНГЛИЯ

Ако не се смятат документите на сър А. Бърнс, които баща му публикува след неговата смърт, за да снеме от паметта на сина си отправеното срещу него от Палмерстон лъжливо обвинение, че той бил инициатор на позорната и неуспешна афганистанска война, и да даде очевидни доказателства, че прословутите депеши на сър А. Бърнс, представени на парламента от Палмерстон, са били не само изопачени така, че напълно се преиначавал истинският им смисъл, но фактически са подправени и попълнени с прибавки, изфабрикувани със специалната цел да бъде заблудено общественото мнение[270] — ако не се смятат тези документи, то нито една от появилите се досега серии документи не е навредила може би тъй силно на репутацията на английското правителство и на кастата, която си е присвоила наследственото право върху държавните длъжности в Англия, както кореспонденцията между сър Джеймс Греъм и сър Чарлз Нейпир. Старият адмирал току-що бе публикувал тази кореспонденция, за да се реабилитира[271].

В разгорелия се спор сър Джеймс Греъм има пред своя противник едно голямо предимство — не съществува такова разобличение, което би могло да урони още по-силно неговия авторитет пред световното мнение. Това е същият човек, който открито се хвалеше със своето участие в убийството на братя Бандиера; който бе изобличен в това, че редовно отварял в лондонската централна поща частни писма и ги използвал в интерес на Свещения съюз[272]; който угодливо целуваше ръцете на император Николай, когато той слезе на английския бряг; който направи още по-же-

сток и без това суровия нов английски закон за бедните чрез своеобразния начин на неговото прилагане; който най-сетне само преди няколко месеца пред препълнен парламент напразно се опитваше да стовари върху г. Лейард вината за оскърблението, нанесено от самия него на клетия капитан Кристи. Може да се смята, че репутацията на такъв човек се е заздравила. В неговата обществена кариера има нещо загадъчно. Той няма нито особените таланти, които позволяват на лорд Палмерстон да не принадлежи към никоя партия, нито наследственото влияние в партията, което дава възможност на лорд Джон Ръсел да минава без особени таланти; все пак той е постигнал това, че играе видна роля сред английските държавни дейци. Ключът към тази загадка трябва да се търси не в аналите на световната история, а на страниците на списание „Punch“. Всяка година в това поучително списание се появи карикатура, нарисувана от натура и украсена с лаконичния надпис: „Момчето за мръсна работа на сър Роберт Пил“. Сър Роберт Пил, макар да не беше велик, беше честен човек, но преди всичко бе английски държавен деец, лидер на партия; неговото положение го задължаваше да се занимава с мръсна работа, изпълнението на която му беше доста противно. Ето защо сър Джеймс се оказа за него истинска находка, ето защо сър Джеймс стана съвършено необходим, а заедно с това и велик човек.

Сър Чарлз Нейпир произхожда от семейство, което еднакво изпъква както с дарбите си, така и със своята ексцентричност. За съвременните мирни хора Нейпирови наподобяват представители на някакво първобитно племе, природните дарби на които са им позволили да усвоят постиженията на цивилизацията, но не са им позволили да се прекланят пред нейните условности, да се придържат към нейния етикет и да се подчиняват на нейната дисциплина. Докато Нейпирови винаги вярно са служили на английския народ, със своето правителство те постоянно са се карали и са въставали против него. Макар те да притежават достойнствата на Омировите герои, до известна степен им е присъщо и самохвалството на тези герои.

Да вземем например покойния генерал сър Чарлз Нейпир. Той беше безспорно най-талантливият войник, какъвто е имала Англия от времето на Малбъро; но не по-малко, отколкото със завладяването на Синд[273], той се прослави със своя спор с Остиндийската компания — спор, който след смъртта му бе продължен от неговото семейство. Или генерал сър У. Нейпир — първокласен военен писател на Англия, но не по-малко известен с вечните си пререкания с английското военно ведомство; той тъй малко се съобразя-

ваше с ограничените предразсъдъци на своите съотечественици, че неговата знаменита история на войната на Пиренейския полуостров[274] единодушно бе ругана от английската критика като „най-добрия френски отчет, какъвто някога се е появявал за тази война“. Също и противникът на сър Дж. Греъм, старият адмирал Нейпир, се прослави с това, че отменяше заповедите на своето началство. Що се отнася до тази последна здрава издънка на Нейпирови, то на сър Дж. Греъм само му се струваше, че той го е стиснал като боа; железните пръстени на боата се оказаха впоследствие само обикновена паяжина.

Сър Джеймс Греъм като пръв лорд на адмиралтейството уволни Чарлз Нейпир от поста командуващ след завръщането му в Англия. В камарата на общините той посочи Нейпир като лице, отговорно за неуспеха в Балтийско море, за потвърждение на което цитира няколко пасажи от личните писма на Нейпир. Греъм обвиняваше Нейпир в това, че той се отклонявал от изпълнение на смелите заповеди, които получавал от адмиралтейството. Той изрази надежда, че в бъдеще нито един лорд на адмиралтейството няма да бъде толкова непредпазлив, че да разреши да се вдигне знамето на сър Чарлз Нейпир; той осмиваше Нейпир във вестниците, дето се ползваше с влияние, наричайки го „воюващия Чарли“, който, подобно на митичния френски крал, „се изкачвал с дванадесет хиляди войници на хълма и слизал след това обратно“. Сър Чарлз, според собствените му думи,

„поиска да се разследват действията му, което му бе отказано; той апелира към министерския кабинет, но не получи никакъв отговор; най-после се обърна към камарата на общините. Отказано му бе под претекст, че едно обсъждане на отнасящите се към делото документи можело да нанесе вреда на флота на нейно величество“.

След бомбардирането на Свеаборг този довод, разбира се, отпадна.

Сър Джеймс не се съмняваше, че неговият замисъл ще успее, тъй като от предпазливост той е направил бележка „лично“ [„private“] върху всички ония писма, които в една или друга степен можеха да го компрометират и да реабилитират избраната от него жертва. Що се отнася до смисъла на тази сакраментална дума „лично“, самият сър Джеймс, давайки своите свидетелски показания пред севастополската комисия, заяви, че първият лорд на британското адмиралтейство обикновено отбелязва официалните инструкции като „лични“, когато той има достатъчни основания, за да ги скрие не само от публиката, но дори и от парламента. За човек, подобен на сър Джеймс, който се смята в правото си да разгласява лична кореспонденция, изглежда на-

пълно естествено превръщането на официални документи в лична собственост. Но този път той е направил сметката си без кръчмаря. Сър Чарлз Нейпир, смело разкъсал оковите на „личните инструкции“, може би се е изложил на опасността да бъде зачеркнат от официалния списък на офицерите от английския военен флот и вероятно се е лишил от правото някога отново да издигне своето знаме; същевременно обаче той не само прегради на сър Джеймс пътя към адмиралтейството, но и показа на английския народ, че неговият флот е също тъй прогнил, както и неговата армия. Когато кримската кампания лиши британската армия от вековната ѝ слава, защитниците на ancient régime* отказаха да се признаят за виновни под благовидния претекст, че Англия никога не е претендирала да бъде първокласна военна държава. Но те няма да се осмелят да твърдят, че Великобритания никога не е предявявала претенции да бъде първа морска държава в света. Войната подлага нацията на изпитание — в това се състои нейната изкупителна страна. Както мумиите мигновено се разпадат, когато ги подложим на въздействието на атмосферата, така и войната произнася окончателна присъда над социалните институции, които са загубили своята жизнеспособност.

Кореспонденцията между сър Джеймс Греъм и адмирал Нейпир, която обхваща периода от 24 февруари до 6 ноември 1854 г. и която не може да се даде в пълния ѝ текст на страниците на нашия вестник поради големия ѝ обем, може да бъде резюмирана съвсем накратко. До края на август, когато, както е известно, завършва сезонът на корабоплаването по Балтийско море, всичко вървеше доста гладко, въпреки че сър Чарлз Нейпир още в самото начало на експедицията изказа пред сър Джеймс своето мнение — че

> „средствата, които адмиралтейството отпусна за снаряжаване и комплектуване на флота в Северно море, са недостатъчни за поставената цел и не създават благоприятни условия за среща с русите“.

През цялото това време сър Джеймс не изразява в писмата си нищо друго, освен благоволение към своя „любезен сър Чарлз“. На 12 март той го „поздравява“ с това, че флотът е отплувал от английските брегове в „пълен ред“; на 5 април той е „доволен от неговите действия“; на 20 юни той нарича Нейпир „ненадминат командуващ флота“; на 4 юли той е „уверен, че сър Чарлз ще направи всичко, което човек може да направи“. На 22 август

---

* — стария режим. *Ред.*

той „искрено го поздравява с успеха на операцията при Бомарсунд“, а на 25 август, обзет от своего рода поетичен възторг, пише:

„Аз съм повече от доволен от Вашите действия, аз съм възхитен от доказателствата за Вашата предпазливост и Вашия здрав разум.“

През всичкото това време сър Джеймс се безпокои само да не би сър Чарлз

„в ревностен стремеж за велик подвиг и удовлетворяване на дивите страсти на нетърпеливата тълпа да се поддаде на необмислен подтик и да забрави за изпълнението на едно от най-благородните задължения — моралното мъжество да направиш това, което смяташ за правилно, без да се страхуваш да получиш упрек, че действуваш неправилно“.

Още на 1 май 1854 г. той пише на сър Чарлз:

„Аз смятам, че както Свеаборг, така и Кронщад са почти непристъпни откъм морето, особено Свеаборг, и само много голяма армия би могла да действува с успех откъм сушата срещу силите, които Русия лесно може да съсредоточи на непосредствените подстъпи към столицата.“

Когато сър Чарлз му пише на 12 юни,

„че след зрели размишления той е стигнал до извода, споделян и от адмирал Чадс, че единствен ефикасен начин да бъде завзет Свеаборг е да бъдат снаряжени голям брой канонерки“ —

сър Джеймс му отговаря на 11 юли:

„С 50 000 души и 200 канонерки Вие бихте могли още към края на септември да постигнете значителни и решителни успехи.“

Но щом настъпи зимата, щом френската армия и флотът отплуваха обратно, а силните бури през дните на равноденствието почнаха да дълбаят вълните на Балтийско море, от сър Чарлз започнаха да се получават донесения:

„Котвените въжета на нашите кораби почнаха вече да се късат, „Дракон“ остана само с една котва, „Повелителка“ и „Змей“ загубиха онази нощ по една котва; „Вълшебница“ бе принудена да спусне котва в мъгла и трябваше, след като през нощта бе вдигнала котва при Нарген, да я спусне отново недалеч от Ренскарския маяк, тъй като вятърът я отнасяше към подводните скали. „Евриал“ се натъкна на подводни скали — и щастие е, че не потъна“.

Тогава сър Джеймс внезапно откри, „че не може да се води война без риск и опасност“, и затова Свеаборг трябва да бъде завзет без никакъв войник, без никаква канонерка и мортирна лодка! Действително ние можем само да повторим думите на стария адмирал: „ако руският император беше пръв лорд на адмиралтейството, той щеше да пише също такива писма“.

В адмиралтейството, както ясно личи от тази кореспонденция, цари същата анархия, както и във военното министерство. Сър Джеймс одобри придвижването на Нейпир през Белт, а министерството се отнесе към това отрицателно. През август сър Джеймс пише на Нейпир, че трябва своевременно да се готви за отплуване от Балтийско море, а министерството в това време му изпраща телеграми с противоположно съдържание. Сър Джеймс има една представа за доклада на генерал Ниел, министерството — друга. Но най-интересният момент в тази кореспонденция е може би това, че тя хвърля нова светлина върху англо-френския съюз. Френският адмирал показва на сър Чарлз заповед за отзоваване на френските военни сили на 13 август. Френският флот отплува на 4 септември, а остатъкът от него заминава на 19 септември. А сър Дж. Греъм уверява сър Чарлз, че той научил за оттеглянето на французите едва на 25 септември. Затова сър Джеймс погрешно смята, „че това решение е било взето на самото място със съгласието на Нейпир", но, както той подчертава, „без каквато и да е консултация с английското правителство". От друга страна, Ниел, френски генерал от инженерните войски и близък приятел на Луи Бонапарт, бил съветвал „да бъде разрушен Свеаборг за два часа от линейните кораби". От това се вижда, че той е искал да накара английския флот да предприеме безразсъдна атака, в която англичаните без каквато и да е полза биха си строшили главите в подводните скали и руските отбранителни укрепления.

Написано от К. Маркс около 8 септември 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4502, 24 септември 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

КЪМ ЗАВЗЕМАНЕ НА СЕВАСТОПОЛ[275]

Лондон, 11 септември. Вчера в 9 часа вечерта оръдията в Сент-Джеймския парк и *Тауър*[276] известиха на Лондон за завземането на Южната страна на Севастопол. За удовлетворение на директорите на театрите Лицеум, Хеймаркет и Аделфи виковете „ура“ и пеенето на химни „God save the Queen“ и „Partant pour la Syrie“* бяха предизвикани най-сетне не от лъжливи съобщения, както преди, а от официални депеши.

В кримската кампания настъпи най-после прелом. Приблизително в продължение на една седмица руситe бяха принудени да съобщават в своите телеграми, че огънят на съюзниците е нанесъл значителни повреди на укрепленията на Севастопол и че тези повреди, „доколкото е възможно“, следователно не напълно, са поправени. Сетне вчера научихме, че в събота на 8 септември след обед съюзниците предприели щурмуване на четири бастиона; при един бастион те били разбити, два бастиона — превзели, при което се наложило единият от тях да бъде отново изоставен, и най-сетне на четвъртия, най-важния, разположен на Малахов курган (Корниловския бастион), успели да се закрепят. Именно загубването на този бастион накарало русите да разрушат и изоставят Южната страна**.

---

* „Боже, пази кралицата“, „Отправяйки се за Сирия“. *Ред.*

** В статията, написана от Ф. Енгелс за „New-York Daily Tribune“, вместо тази фраза е даден следният текст: „Загубването на този пункт принудил русите да оттеглят на 9 септември войските си от Южната страна към Северната и по тоя начин да изоставят град Севастопол. Преди оттеглянето си те вдигнали във въздуха складовете и сградите, направили негодни отбранителните съо-

Пристигането на значителни подкрепления след сражението при река Чорная предпази съюзните генерали от опасността от каквито и да било операции на руската армия при Инкерман; дори ако към руската армия биха се присъединили остатъците от 4-а и 6-а дивизии и двете гренадирски дивизии, съюзниците все пак биха се оказали в състояние да противостоят успешно срещу всякакво количество войски, което русите могат да прехвърлят през Чорная, и да отделят едновременно достатъчно големи военни сили, за да продължат обсадата, а дори и да предприемат щурмуване. Трябва да се признае, че този път френското правителство с необикновена бързина успя да прехвърли войските, които вече бяха на път и които трябваше да послужат за противовес на руските подкрепления от Полша и Волиния. Количеството на френските войски, отправени от началото на юли към Изток, възлезе на не по-малко от 50 000 души. В такива условия благодарение на ефикасното действие на изнесените напред английски и френски мортирни батареи траншеите били прокопани под прикритието на силен артилерийски огън до самия ров. Колко напред са стигнали те и дали гласисът е бил обложен secundum artem*, засега още не знаем. Обстрелването на града все повече и повече придобивало характер на редовна бомбардировка; успешно се прилагал навесен огън, за да се направи невъзможно разполагането на големи войскови части върху обстрелваната територия. Най-сетне била получена заповед за щурмуване.

На Мамелон русите построили през пролетта редица отделни съоръжения с траверси и блиндажи, които било невъзможно нито да бъдат изгорени, нито да бъдат разрушени със снаряди. Тези съоръжения били за тях прекрасно прикритие от огъня на противника, но през време на щурмуването станало ясно, че в тях не е оставено достатъчно пространство за съсредоточаване на необходимото за тяхната защита количество войски. Един участък укрепления след друг, защищавани само от малки групи войници, преминавали в ръцете на французите, които незабавно ги използвали за настаняване на своите войски. Същата грешка била очевидно допусната при строежа на отбранителните съоръжения на Малахов курган. Със строежа на укрепленията се престарали, и щом французите овладели командните височини на кургана, руските съоръжения им послужили като

ръжения, като ги разрушили с мини, и, казано с думите на генерал Пелисие, превърнали целия район в огромна пламтяща пещ; русите изгорили и парните си кораби, потопили останалите военни кораби и най-сетне разрушили моста при Павловската батарея." *Ред.*

* — по всички правила на изкуството. *Ред.*

защита срещу руския огън. Тъй като Големият редан (бастион № 3) и реданът на Корабния залив (бастион № 1 на русите) се намирали на по-равна местност, тук не е могло да се построят разположени с отстъпи сложни укрепления, както на Малахов курган. Очевидно тук вътре в бастиона е била устроена обикновена купюра, чиято линия отрязала ъгловата издатина на бастиона, благодарение на което вътрешната част на издатината можела да бъде подложена оттук на интензивно обстрелване. Войските, които отбранявали бастиона, можели поради това с по-голяма безопасност да бъдат съсредоточени навътре, а вътрешната част на укреплението — да бъде защитена чрез вилазки от купюрата. В резултат от това устройство на укрепленията, обикновено за подобни случаи, английските войски, които настъпвали в линеен строй, и френските колони, хвърлени за щурмуване на тези позиции, успели лесно да преминат линията на почти напълно изоставения външен вал, но при купюрата били принудени от град от куршуми да отстъпят и да се откажат от щурмуването.

Веднага след завземането на Малахов курган генерал де Сал, който действувал на левия фланг на атаката на французите, направил опит да се затвърди на Централния бастион (№ 5, между Мачтовия и Карантинния бастион), но бил отблъснат. Не ни е известно дали тази атака е била предприета по негова лична инициатива, или е била част от общ план. Не ни е известно също така дали френските траншеи са били доведени достатъчно близо до бастиона, което би оправдавало този смел опит.

Завземането на Малахов курган е повратен момент в хода на обсадата*. Малахов курган напълно господствува над Корабната страна и източния склон на възвишението, на което е разположен град Севастопол. Той застрашава откъм тила бреговите фортове в южната страна на Големия залив и прави невъзможна за руските военни кораби отбраната на цялото вътрешно и по-голямата част от външното пристанище. Поради завземането на Малахов курган линията на отбраната на Севастопол била пробита тъкмо в оня пункт, от който зависела здравината на отбраната изобщо. Затова овладяването на Малахов курган означава завземане на Корабната страна, разрушаване на града чрез бомбардировка, завземане флангово и откъм тила Мачтовия бастион и загубване на последните шансове да се задържи Се-

* В „New-York Daliy Tribune" по-нататък следва текстът: „Като се съди по събитията, предшествуващи тази забележителна обсада, има всички основания да се предполага, че французите изобщо не са били застрашени от опасността да бъдат изтласкани от своята нова позиция при условие, че изпълнят своята задача както трябва." *Ред.*

вастопол. Досега Севастопол, както и всички съвременни големи крепости, служеше за укрепен лагер на голяма армия. След завземането на Малахов курган той започна да играе ролята на обикновено предмостово укрепление за руския гарнизон на Северната страна, и то на предмостово укрепление без мост*. Няколко руски кораби в пристанището били изгорени вече от снарядите на съюзническите батареи. Въоръжаването на Малахов курган с френски оръдия би лишило оцелелите руски кораби от всяка възможност да намерят безопасно място за престой, ако не се смята мястото непосредствено около Николаевската и Александровската батареи, дето могат да се настанят само твърде малък брой кораби. Именно с това се обяснява обстоятелството, че русите са потопили и изгорили своите линейни кораби и военни парни съдове. Пълното овладяване на Корабната страна ще позволи на съюзниците да започнат полеви операции. Макар и да не успеят да разположат голям брой батареи и да вкарат големи сили в тази част на града поради обстрелването ѝ откъм Северната страна, все пак те са постигнали това, че русите са загубили най-малко половината от територията на Севастопол в сравнение с положението до 8 септември, и в техни ръце се е запазила крепостта, в която може да се държи само ограничено количество войски. Не само напълно е сломена настъпателната сила на гарнизона, но и значително е отслабена неговата отбранителна способност. За да се продължи обсадата, ще са необходими значително по-малко хора, и освободилите се по тоя начин части, като се съединят с войските, намиращи се понастоящем на път, и с тези в лагера Маслак, ще могат да бъдат използвани за експедиция към Евпатория. Колкото повече изучаваме позициите на съюзниците и на русите по Чорная, толкова повече се убеждаваме, че сега нито една страна не е в състояние да изтласка от тези позиции другата, без да създаде предварително голям превес на силите и без да понесе огромни загуби. Затова в лагера на съюзниците все повече и повече се разпространява мнението, че е необходимо да се изпратят в Евпатория 60 000—70 000 души, за да започнат оттам настъпление срещу руските комуникации при Симферопол. Това ще принуди русите

---

* В „New-York Daily Tribune" по-нататък следва текстът: „Затова изоставянето на града беше правилно решение. Наистина ние вече неведнъж сме слушали за строежа на нови укрепления по тиловия склон на Малахов курган с цел да се продължи отбраната на Корабната страна, в случай че бъде загубен самият курган. Но очевидно тези укрепления са били недостатъчно надеждни, за да подбудят княз Горчаков да продължава отбраната. Скоро вероятно ще ни стане известно какво всъщност представляват те." *Ред.*

да приемат бой в открито поле и победата в този бой при съществуващите условия ще бъде спечелена очевидно от съюзниците. Но сега всичко ще зависи от това, дали съюзниците ще успеят да използват тоя момент с необходимата бързина и енергия*.

Написано от Ф. Енгелс около 11 септември 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 429, 14 септември 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4506, 28 септември 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на в. „New-York Daily Tribune"

Превод от немски

* В „New-York Daily Tribune" вместо двете последни фрази на статията четем следния текст: „Ако се предположи, че русите имат в Крим 200 000 души (което, разбира се, не може да бъде правдоподобно), то за отбраната на фортовете на Северната страна биха били необходими 80 000, за позициите при Чорная — 60 000 и за действията срещу армията на съюзниците при Евпатория — 60 000. Като вземем под внимание сегашното морално състояние на съюзните войски, можем с увереност да кажем, че при еднаква численост и еднакво изгодни позиции те ще нанесат поражение на русите; а понеже съюзниците, като прережат комуникационните линии на русите, ще могат да ги заставят да дадат сражение — в такава стъпка очевидно няма нищо рисковано. Нещо повече, напълно вероятно е, че русите ще могат да изкарат срещу тази експедиционна армия най-много 60 000 души. Но колкото по-скоро бъде извършен такъв маньовър, толкова по-добре за съюзниците, и ако действуват решително, те ще могат да постигнат големи резултати. В тоя момент те имат и морално, и числено превъзходство, и ние не се съмняваме, че ще се възползват от това, преди да се стигне до положението още една зима, прекарана на платото, да намали тяхната численост и да отслаби техния боен дух.

И действително последните сведения показват, че още към 13 септември са изпратени за Евпатория 25 000 души, и ние безусловно скоро ще научим, че те са последвани от още по-голям контингент.

Ние имаме на разположение засега само съвсем кратки телеграфни съобщения за тези събития. Когато се получат по-пълни и подробни сведения, ние отново ще се върнем към тази тема." (Последните два абзаца са добавени от редакцията на „Tribune".) *Ред.*

К. МАРКС

ПОГРЕБЕНИЕТО НА О'КОНОР

Лондон, 11 септември. Вчера след обед се състоя погребението на лидера на чартистите О'Конор. Траурната процесия, в която участвуваха около 20 000 души, почти изключително работници, се насочи от Финсбъри скуер и Смитфилд към Нотинг хил, дето се намираше ковчегът, а след това го съпроводи до гробището Кенсал-грин (едно от най-прекрасните гробища на Лондон).

Начело на процесията се движеха траурни колесници; всяка от тях бе запрегната с четворка коне, украсени по английски обичай с огромни кичури от пера. След колесниците вървяха знаменосците. Върху черните знамена бе написано с бели букви: „He lived and died for us" (Той живя и умря за нас). Върху огромно алено знаме се виждаше надпис „Alliance des peuples"*. Върху острието на дръжката на предното знаме се поклащаше червената шапка на свободата[277]. След панихидата, която се състоя в красивата гробищна капела с колони пред входа, Уилям Джонс произнесе надгробна реч, посветена на паметта на починалия. Погребалната церемония завърши с пеене на химн. Всички признаци на голяма демонстрация бяха налице. Липсваше само остротата, тъй като Ърнест Джонс не можа — поради тежкото заболяване на жена му — да присъствува и да произнесе реч. Когато участниците в погребението към пет и половина часа вечерта се връщаха в града, те срещнаха пет отряда констебли; с иронично задоволство тълпата ги изпровождаше с възгласи „too

* — „Съюз на народите". *Ред.*

late" („Твърде късно"). Тъй като О'Конор умря в пълния смисъл на думата беден, той бе погребан със средства на лондонската работническа класа.

Написано от К. Маркс на 11 септември 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 430, 15 септември 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ВОЙНАТА В КРИМ

С изключение на непълния списък на убитите и ранените английски офицери, вестниците, доставени тук с парахода „Америка" — а ние ги прегледахме много внимателно, — не добавят почти нищо към това, което ни е вече известно за обстоятелствата, които са довели до завземането на Южната страна на Севастопол. Вестниците наистина печатат не малко съображения както за причините, така и за възможните последици на внезапното оттегляне на Горчаков от позицията, която тъй дълго и така упорито бе отбранявана; от всички тези съображения заслужават особено внимание изказванията на нашите кореспонденти — лондонския и парижкия. Но има възгледи и съображения, на които никой от двамата, въпреки противоположността на позициите им, не отдели достатъчно внимание и не придаде необходимото значение.[278]

Какъв именно обрат ще вземат сега събитията в Крим, зависи в значителна степен от причините, които са накарали руските да изоставят Южната страна. Съвършено очевидно е, че това внезапно решение е било взето съвсем не от чисто стратегически или тактически съображения. Ако Горчаков е смятал, че след падането на Малахов курган не е възможно да се удържат Южната страна и даже Корабната страна, той нямаше да изгради в това предградие толкова вътрешни отбранителни укрепления. Макар да може да се смята, че окончателният успех на обсадата е бил осигурен със завземането на тази командна височина, все пак е могло чрез упорита отбрана отначало на вътрешните укрепления на предградието, а след това и на самия град да се

задържат тези позиции още около месец или месец и половина. Ако се съди по най-добрите карти, планове и схеми, от чисто тактическа или стратегическа гледна точка не е имало никаква нужда да се изоставят толкова прибързано позиции, които са били отбранявани с такава упоритост. Не може да се обясни подобна стъпка само с военни съображения, както не може да се обясни тя само със смут и уплаха, предизвикани от неочаквано и голямо поражение. Очевидно обстоятелства от по-друг характер са тласнали Горчаков към мярка, която тъй сериозно подкопава положението му в армията и цялата му кариера.

Има само две възможни обяснения. Или *бойният дух* на руските войници е бил толкова много сломен, че вече не е било възможно да се възстанови макар и слабо подобие на реда и да се продължава борбата отвъд вътрешните отбранителни линии, или недостигът на продоволствие е започнал да се чувствува не само в Севастопол, но и в лагера отвъд пределите на града. Почти непрекъснатата поредица от поражения, които руската армия е понасяла, като се почне от Олтеница и Четате и се свърши със сражението при Чорная и щурма на 8 септември, не е можела да не сломи съвсем духа на защитниците на Севастопол, още повече че това са били общо взето същите войски, които претърпяха поражение на Дунава, а по-късно при Инкерман. Руситe не са много впечатлителни и могат да понасят пораженията по-дълго време, отколкото повечето други войски; но никоя армия в света не може да се държи до безкрайност, когато я бие всеки противник и когато тя няма какво да противопостави на дългата поредица от поражения освен такова негативно постижение като упоритата и продължителна съпротива и освен единствения пример на успешна активна отбрана, каквото беше сражението на 18 юни. Но подобен вид съпротива в обсадена крепост с течение на времето вече сама по себе си действува деморализиращо. Тя е свързана с тежки изпитания, с недостатъчен отдих, с болести и наличие не на онази остра опасност, която закалява, а на хроническа, която в края на краищата неизбежно отслабя бойния дух. Бързо последвалите едно след друго поражения при Чорная и при Малахов курган трябваше да довършат процеса на деморализацията и е повече от вероятно, че войските на Горчаков, които са се намирали в града, вече не са били годни за активна борба с противника. А тъй като Малахов курган е господствувал над моста, който води към другата страна, и френските оръдия всеки момент са можели да го разрушат, не е било възможно да се получи помощ, а отстъплението е можело поне да спаси войските. Няма нищо чудно в това, че

деморализацията в края на краищата е сломила гарнизона; чудното е, че това не е станало още по-рано.

Налице са и някои силни признаци, че една от важните причини за внезапното отстъпление на княз Горчаков е бил недостигът на продоволствие за армията като цяло. Прекратяването на корабоплаването на русите в Азовско море, макар то да не се проявило отведнаж, както очаквали това английската и френската преса, която толкова много се нуждаеше по това време от съобщения за успехи, в края на краищата все пак, изглежда, е причинило на русите много затруднения, тъй като ги е лишило от втора операционна линия и подвозът поради това е намалял. И без това огромните трудности в превозването на продоволствие, бойни припаси и фураж от Херсон през слабо населените степи несъмнено са нараснали още повече, след като този път е станал единственият, по който армията е можела да бъде снабдявана. Транспортните средства, събрани чрез реквизиции в Украйна и в Донската област, постепенно са станали негодни. Голям брой коне и волове са умрели от непосилна работа и недостиг на фураж; и колкото повече са се изчерпвали запасите на най-близките губернии, толкова повече доставянето на необходимите припаси се е затруднявало. Недостигът в снабдяването очевидно е проличал най-рано не толкова в самия Севастопол (който, за в случай на блокада на града и откъм Северната страна, е бил, разбира се, осигурен със запаси), колкото в лагера при Инкерман, в Бахчисарай и в пунктовете, през които преминавали подкрепленията. В съобщенията на съюзното командуване неведнаж се сочеше това положение на нещата, но то се потвърждава също и от други обстоятелства. Само с невъзможността да се осигури продоволствие дори на онези войски, които сега се намират в Крим, може да се обясни фактът, че на двете дивизии гренадири, които толкова дълго време бяха на път и, както се говори, сега са достигнали Перекоп, не е било разрешено да продължат марша си и да вземат участие в сражението при Черная; със същата причина се обяснява и обстоятелството, че макар по-голямата част от войските, които отиваха на помощ на Севастопол, да не са пристигнали, русите все пак са се решили на това сражение, разполагайки с армия, крайно недостатъчна за изпълнение на поставената пред нея задача.

Следователно всичко това потвърждава предположението, че деморализирането на по-голямата част от руските войски и недостигът на продоволствие за полевата армия са подбудили Горчаков да не възлага премного надежди на кратковременното отлагане на предаването на крепостта, чиято защита станала невъз-

можна. Горчаков се е възползвал от последната възможност за спасяване на гарнизона и очевидно постъпил правилно. Иначе, като се съди по всичко, би му се наложило да изостави гарнизона на произвола на съдбата, да събере полевата си армия и да отстъпи навътре в Крим, може би и до самия Перекоп. В тоя случай гарнизонът на Южната страна много скоро би бил принуден или незабелязано да премине в Северната страна, или да капитулира; а гарнизонът на Северната страна, загубил всяка надежда някога да го сменят и съставен от деморализирани войски, би бил принуден поради глада да се предаде.

Докато на русите им е оставала надежда не само да поддържат числеността на своята армия в Крим приблизително на равнището на числеността на армията на съюзниците, но и да получават подкрепления, които биха им дали голям числен превес, Северната страна на Севастопол е представлявала позиция от огромно значение. Да се удържа Северната страна със силите на гарнизона, докато полевата армия е заемала позициите, за които ние знаем от последните съобщения, е означавало да бъдат заставени съюзниците да разположат своята армия на платото на Хераклейски Херсонес. Това е означавало също да не се допуснат техните кораби в Севастополския залив и да бъдат лишени те от възможността да създадат подходяща морска операционна база някъде по-близо от Босфора, тъй като за тази цел не са годни нито Камиш, нито Балаклава. Докато русите са били в състояние да водят полеви действия в Крим, Северната страна в също такава степен е била ключ към целия Крим и е определяла неговото военно и морско значение, в каквато Малахов курган е бил ключ към Южната страна. Но щом русите не са в състояние да водят полева война, Северната страна вече няма голямо значение. Това, разбира се, е силна укрепена позиция, но ако се проведе срещу нея правилна обсада с достатъчно количество войски, тя неизбежно ще се предаде, тъй като няма отде да чака помощ.

Такова мнение може да се стори странно, ако си спомним какво огромно значение с основание се приписваше на Северната страна. А впрочем това мнение е съвършено обосновано. Сегашната война като цяло правеше впечатление на фортификационна и обсадна война, и през погледа на повърхностния наблюдател съвсем сведе до нула успехите на военното изкуство, обусловени от бързите маневри на Наполеон, и го върна към равнището на Седемгодишната война. А в действителност работата стои съвсем иначе. В наше време крепостите и групите крепости имат значение само като неподвижни точки, на които полевата армия се опира през време на своите маневри. Така например

лагерът в Калафат беше предмостово укрепление, което даваше възможност на Омер-паша да застрашава русите флангово; Силистра, Русчук (Русе), Варна и Шумен бяха, така да се каже, четирите издаващи се напред ъгли на големия укрепен лагер, в който Омер-паша винаги можеше да отстъпи и в който противникът не можеше да го последва, докато не завземе или неутрализира поне два от тези издаващи се напред ъгли. Така например Севастопол служеше като опорен пункт на руската армия в Крим и всеки път, когато тази армия отстъпваше на противника по численост или се окажеше в друго отношение под заплаха, Севастопол ѝ даваше възможност за отдих до пристигането на нови подкрепления. За съюзниците Севастопол беше база на руския военен флот, който трябваше да бъде разрушен, морска операционна база, която трябваше да бъде овладяна; за русите той означаваше притежаване на Крим, понеже това беше единствената позиция, която в очакване на подкрепления можеше да бъде удържана с много по-малки сили от тия на противника. Така че окончателният изход винаги зависеше от полевите армии, а значението на крепостите се определяше не от тяхната естествена или изкуствено придадена им мощ, т. е. от вътрешно присъщата им ценност, а от защитата и подкрепата (appui), която те можеха да окажат на полевата армия. Ценността им стана относителна. Това вече не са самостоятелни фактори във войната, а само изгодни позиции, които понякога е целесъобразно да бъдат защищавани с всички разполагаеми средства и до последна възможност, а понякога не. Севастополската кампания доказва това по-добре от която и да е друга. Севастопол, както всички действително съвременни крепости, играе ролята на лагер, защитен с дълговременни укрепления. Докато наличните сили са достатъчни за отбраната на такъв лагер, докато няма недостиг в снабдяването и докато връзката с главната операционна база е сигурна, особено докато такъв лагер, удържан със силен гарнизон, не позволява на противника да мине край него, без да се изложи на опасност, дотогава той има първостепенно значение и може да разстрои плановете на противника за през цялото време на кампанията. Но когато всички тези условия вече не са налице — отбраняващите се търпят един неуспех след друг, продоволствените им запаси започват да се изчерпват и те рискуват да се окажат отрязани от своята база и да споделят участта на австрийците при Улм в 1805 г.[279], — защитниците безусловно трябва да предпочетат пред абстрактната ценност на позицията безопасността на самата армия и да се оттеглят незабавно на друга, по-изгодна линия.

Изглежда именно в такова положение се намират сега русите. По-голямата част от първоначалния състав на тяхната действуваща армия — четиринадесет дивизии от двадесет и четири — е вкарана в действие и частично е унищожена в Крим, а наличните им резерви, опълчение и други новоформирани части не могат ни най-малко да се сравняват с войските, които те са загубили. Русите ще постъпят правилно, ако в бъдеще не изпращат войски на този опасен полуостров и го изоставят колкото може по-скоро. Съюзниците имат голямо превъзходство над русите по численост и най-вече по боен дух. Да се приеме извън крепостта бой със силите, с които сега разполага Горчаков, би означавало излагане на сигурно поражение. Противникът може да обкръжи тези сили на Горчаков или по Южния бряг на Крим и по долината на Салгир, или при Евпатория. И в единия, и в другия случай комуникациите на Горчаков откъм Северната страна биха били прекъснати без каквато и да е надежда да бъдат възстановени, тъй като численото превъзходство на съюзниците расте с всеки изминат ден. Като че ли най-доброто, което Горчаков може да направи сега, е по възможност твърдо да държи фронта, докато се извършва подготовка за хвърляне във въздуха на северните укрепления, и да изпревари противника с един-два прехода. Колкото по-скоро се добере той до Перекоп, толкова по-добре. Особено ако се потвърдят сведенията, които получихме от Париж и според които съюзниците, след като са овладели Севастопол, веднага са започнали да изпращат войски към Евпатория. Ако съюзниците действуват достатъчно енергично или в това направление, или по Южния бряг и в планинските проходи на Чатир-Даг, кампанията ще завърши много скоро и Крим ще остане в техни ръце. Доколкото можем да преценим, единствените грешки, каквито те сега могат да извършат, е сериозна фронтална атака срещу руските позиции при Инкерман или бездействие в продължение на една седмица. Следващият параход, който трябва да пристигне тук утре вечер, по всяка вероятност ще достави точни сведения за намеренията на съюзниците.

Написано от Ф. Енгелс около 14 септември 1855 г.

Напечатано във вестник *„New-York Daily Tribune", бр. 4508, 1 октомври 1855 г. като уводна статия*

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

КЪМ СЪБИТИЯТА В КРИМ

Лондон, 14 септември. „Звън на камбани и тътнеж на оръдия“ — ето с какво живее сега цяла Англия. Наоколо — ликуване; на всяко що-годе забележимо здание — както обществено, така и частно — се развяват английски и френски знамена. В Манчестер — същата картина, както и в Лондон, въпреки „манчестерската школа“; в Единбург — същото, както и в Манчестер, въпреки шотландската философия. Нищо не е в състояние сега да сложи край на всеобщото опиянение от успеха, даже и огромният списък на убитите, предаден в Лондон по телеграфа. Поражението на англичаните при Редан и превземането на решаващия пункт Малахов от французите — само този *контраст* помрачава победните викове и донякъде сдържа самовъзхваляването. Който споделя стария предразсъдък — възникнал поради некритичното смесване както на съвременния обществен строй с античния, така и на много други неща, а именно, че промишлеността и търговията били унищожавали войнствения характер на народа — той може сега в Англия, даже в нейната промишлена метрополия, Манчестер, да се убеди в обратното. Работата е много проста. В съвременния свят, макар и не богатството на всекиго, то във всеки случай националното богатство расте заедно с увеличаването на *труда,* в античния свят то е расло заедно с растежа на *безделието* на нацията. Шотландският икономист *Стюарт,* който публикува своето забележително произведение 10 години преди Адам Смит, бе открил и развил това положение[380].

Обаче ентусиазмът на публиката напразно търси храна в новите телеграфни съобщения. Те са също толкова оскъдни, кол-

кото първите бяха богати. Пелисие пише, че в Севастопол в ръцете на съюзниците попаднал „matériel immence“*. Ние предполагаме, че в техни ръце е попаднало много старо желязо, чиято цена скоро ще спадне.

Какъв обрат ще приемат сега събитията, зависи в значителна степен от причините, които са накарали русите тъй внезапно да изоставят Южната страна. Съвършено очевидно е, че това решение е било взето съвсем не по чисто тактически или стратегически съображения. Ако Горчаков е смятал, че след падането на Малахов неизбежно ще последва предаване на Корабната страна и града, нима той е щял да строи в това предградие толкова вътрешни отбранителни укрепления? Макар Малахов да заема командна позиция, все пак е можело чрез упорита отбрана отначало на вътрешните отбранителни укрепления на предградието, а след това и на самия град да се отложи предаването с още 5—6 седмици. Съдейки по най-добрите карти, планове и схеми, от чисто тактическо или стратегическо гледище не е имало никаква нужда толкова прибързано да се оставят позиции, които досега са били отбранявани с такава упоритост. Остават само две възможни обяснения: или бойният дух на руската армия е бил сломен до такава степен, че е било нецелесъобразно да се оказва отново съпротива зад вътрешните укрепления на града; или недостигът на продоволствие е започнал да се чувствува не само в града, но и в лагера; възможно е най-сетне да са действували и двете тези причини.

Почти непрекъснатата поредица от поражения, които руската армия понасяше, като се почне от Олтеница и Четате до сражението при Чорная и щурмуването на 8 септември, не е можела да не подействува деморализиращо върху обсадените, още повече че значителна част от тях са били свидетели на пораженията при Дунава и при Инкерман. Русите наистина не са много впечатлителни и затова могат да понасят пораженията по-дълго време, отколкото другите войски. Но всичко си има своите граници. Прекалено дългата съпротива в обсадена крепост вече сама по себе си действува деморализиращо. То е свързано с тежки изпитания, с трудности, с недостатъчна почивка, с болести и с наличие не на остра опасност, която закалява, а на хронична, която отслабя бойния дух. Поражението при Чорная, дето е действувала половината от отиващата на помощ на гарнизона армия, т. е. тъкмо онези подкрепления, които е трябвало да спасят Южната страна, и превземането на ключовата пози-

* — „грамадно имущество“. *Ред.*

ция Малахов — тези две поражения трябва да са довършили процеса на деморализация. Тъй като Малахов е господствувал над моста, който води към другата страна, и французите са можели всеки момент да го разрушат, всяко пристигане на подкрепления е ставало проблематично и отстъплението е било единственото средство за спасяване на войските. Що се отнася до недостига на продоволствие, налице са всички признаци, че той вече е започнал да се чувствува. С прекратяването на корабоплаването на русите в Азовско море на тяхно разположение е останала само една операционна линия и поради това подвозът е намалял. И без това огромните трудности на превозването на продоволствие, бойни припаси и т. н. през слабо населените степи, разбира се, са се увеличили още повече, след като е останал отворен само един път откъм Херсон. Транспортните средства, събрани чрез реквизиции в Украйна и в областта на Донската войска, постепенно са станали негодни, а за съседните губернии, вече и без това опустошени, е ставало все по-трудно да доставят в замяна на тях нови. Слабостите в снабдяването очевидно са се почувствували най-рано не в самия Севастопол, където са били създадени големи запаси, а в лагера при Инкерман, в Бахчисарай и в пунктовете, през които са преминавали подкрепленията. Само с това именно може да се обясни фактът, че двете дивизии гренадири, които толкова дълго се намираха на път и сега са достигнали Перекоп, не са напреднали и не са взели участие в сражението при Чорная, както и обстоятелството, че макар по-голямата част от войските, които са отивали на помощ, да не са пристигнали, русите все пак са се решили на това сражение, разполагайки с армия, крайно недостатъчна за изпълнение на поставената пред нея задача. Ако тези съображения са правилни, на Горчаков действително не е оставало нищо друго, освен да използва превземането на Малахов като благовиден предлог за спасяване на своя гарнизон.

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс, на 14 септември 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 435, 18 септември 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

К. МАРКС

СЪСТОЯНИЕТО НА ТЪРГОВИЯТА И ФИНАНСИТЕ

Лондон, 24 септември. Състоянието на търговията и финансите не само на Великобритания, но особено на *Франция* занимава в сегашния момент общественото мнение почти в същата степен, както и Кримската война. Френската банка, както е известно, повиши сконтовия процент за съкровищните полици и други подобни на тях гарантирани ценни книжа на 5%, докато търговските полици се сконтират с 4%. Директорите на френската банка, изплашени от изтичането на благородния метал от нейните трезори, вече тъкмо бяха решили да повишат на 5% и сконтовия процент за търговските полици, но министърът на финансите се намеси и им забрани да проведат тази операция. Правителството, разбира се, се стреми да запази колкото се може за по-дълго време привидността на евтин паричен пазар и излишък от кредит и с това да поддържа доброто настроение на бакалите.

„През последните две години" — пише „Manchester Examiner"[281] — „изискванията към богатствата на Франция бяха крайно големи. В продължение на две години правителството на Луи-Наполеон изразходва 200 000 000 фунта стерлинги; муниципалитетът на Париж употреби огромни, взети на заем, суми за украсяване на столицата; по инициатива и под покровителството на правителството се създаваха проекти, изпълнението на които изисква да се изразходват огромни средства; само Crédit Mobilier[282] е родоначалник най-малко поне на половин дузина едри компании, всяка от които покачи извънредно много курса на своите акции, значително по-високо от номиналната цена; капиталът на тези компании още не е внесен, а безкраен брой акции преминават от ръце в ръце, без да се държи сметка за разплащането. Финансовото положение на правителството, чисто спекулативният характер на по-голямата част от всички тези предприятия, днешното състояние на френския паричен

пазар, тежките последици от повторилата се средна реколта за народните маси и влиянието ѝ върху борсата — всичко това сочи, че могат да настъпят бедствия, които са в състояние да нарушат както хода на войната на Изток, така и спокойствието и благосъстоянието на Франция."

Относно *пазара на зърнените храни* споменатият по-горе вестник по-специално отбелязва:

„Не подлежи на никакво съмнение, че двете страни, Франция и Англия, ще бъдат значителни вносители на зърнени храни. Поръчките, вече изпратени оттук към района на Дунава, ще подбудят Съединените щати да товарят и изпращат в Европа вместо злато зърнени храни. В Англия миналогодишната реколта беше по-добра откогато и да било друг път и все пак от август 1854 г. до август 1855 г. ние внесохме 3 335 000 квартера пшеница и 1 558 892 центнера брашно, а средната цена през цялата година се намираше все пак на равнище над 70 шилинга. През текущата година ние се нуждаем от значително по-голям внос, за да предотвратим още по-голямо увеличение на цените. Откъде да внасяме, ако не от Северна Америка? В Северна Германия реколтата е също по-ниска от средната и Съединените щати изпращат брашно в района на Балтийско море, откъдето ние в периоди на нужда обикновено сме внасяли значително количество зърнени храни. В Австрия, според съобщение на нейното правителство, реколтата е средна, но съмнително е тя да разполага с излишъци за износ, а цяла Южна Италия изпитва сериозен недостиг, който не може да бъде покрит, както преди, чрез внос на зърнени храни от пристанищата на Черно море. Следователно при покупките на зърнени храни Франция ще трябва да конкурира не само с Англия, но и с повечето страни от европейския континент. Колко неприятно е това положение за френското правителство, най-добре показва това една наполовина успокояваща и наполовина поучаваща статия в „Moniteur"."

Що се отнася до споменатите в „Manchester Examiner" множество нови акционерни дружества във Франция, то, както показва неотдавна издадената в Париж книга „Борсовите операции"[263], само в един отрасъл — на *акционерните банки* — броят им от февруарската революция насам се е увеличил само в Париж шест пъти. До 1848 г. в Париж имаше само две акционерни банки, след революцията са създадени 12 такива банки. Сега имаме: Banque de France, Caisse Commerciale, Comptoir d'Escompte*, банка във формата на командитно дружество под фирмата Льоидьо и К°, Crédit Foncier de France**, Мартиникска банка, Banque de Guadeloupe, Banque de l'île de la Réunion***, Алжирска банка, Crédit Mobilier, Société Générale du Crédit maritime, Caisse et journal des chemins de fer, Comptoir central, Crédit Industriel и Banque de Sénégal****.

---

* — Френска банка, Търговска каса, Сконтова кантора. *Ред.*

** — Френски поземлен кредит. *Ред.*

*** — Гваделупска банка, Банка на остров Реюнион. *Ред.*

**** — Главно дружество за морски кредит. Железопътна кредитно-депозитна банка, Централна кантора, Промишлен кредит, Сенегалска банка. *Ред.*

Внесеният капитал на тези банки е само 151 230 000 франка, а техният общ банков капитал — само 252 480 000 франка, или около 10 000 000 ф. ст. — сума, която не достига капитала само на Английската банка.

„Колосалната надстройка" — пише лондонският правителствен орган „Economist", — „издигната от кредита върху тясната основа на този капитал, не може да не породи тревога. Например Френската банка при капитал 91 250 000 франка издава банкноти за 542 589 300 франка, т. е. на сума шест пъти по-голяма. Crédit Mobilier има право да пуска облигации на сума, която надминава десет пъти неговия капитал. Crédit Foncier de France, номиналният капитал на който е само 30 000 000 франка, пусна облигации на сума 200 000 000 франка. Затова може да се предвиди, че една паника или обезценяване на това голямо количество облигации ще доведе в Париж и във Франция до сериозни бедствия."

Написано от К. Маркс на 24 септември 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 453, 28 септември 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

СЪПРОТИВИТЕЛНИТЕ СИЛИ НА РУСИЯ[284]

Отпътуването на руския цар за Одеса, преместването на неговата съпруга от Петербург в Москва — сърцето на святая Русь; временното предаване на управлението в ръцете на Константин, най-войнствения брат на царя — всички тези обстоятелства са достатъчно доказателство, че Русия е пълна с решимост да окаже най-упорита съпротива. Николаев и Херсон, двата най-укрепени пункта в Южна Русия, представляват център за съсредоточаване на резервната армия, която се формира в настоящия момент в Таврическа и Херсонска губернии. Наред с армейските резерви (съставени от петите, шестите, седмите и осмите батальони), численият състав на които не се поддава на точно определение, в Николаев са концентрирани може би около 40 000 опълченци, същевременно в Одеса вече се намират приблизително 25 000 души. Няма възможност да се провери правилността на тези данни. Ясно е само едно: в Южна Русия се съсредоточават значителни военни сили.

Стратегическият план на Русия държи сметка не само за възможността да бъде загубен Крим, но дори и за вражеско нахлуване в Южна Русия. Ето защо за главна линия на отбраната е избрана линията на Днепър с Херсон и Николаев като първа операционна база и Екатеринослав като втора. Тъй като Херсон и Николаев са разположени в района на действията не само на канонерките, но и на корветите, необходимо е да има база вътре в страната. Такава именно база е Екатеринослав. Намирайки се до пункта, където един рязък завой на Днепър образува ъгъл приблизително 75 градуса, Екатеринослав представлява превъз-

ходен център за отстъпваща навътре в страната армия, която разчита да намери прикритие най-напред в района на долното (от североизток към югозапад), а след това в района на средното течение (от северозапад към югоизток) на тази река. На армията, която настъпва от Перекоп навътре в Русия, отначало би се наложило да форсира Днепър при Херсон, а след това, напредвайки към Екатеринослав, отново да премине реката близо до този град. Всеки отряд, който би се движил по левия бряг на Днепър, може лесно да бъде спрян на няколко мили южно от Екатеринослав на линията по река Вълча, дето тази река се влива в Днепър. Към тези предимства се прибавят и други: цялата местност южно от Екатеринослав представлява обширна степ, простираща се на 200 мили, дето е еднакво трудно както да се прехвърля, така и да се снабдява армия; същевременно самият град, разположен в северния край на степта, недалеч от богатите и сравнително гъсто населени Киевска и Полтавска губернии, може без усилие да получава необходимото количество продоволствие. Най-сетне Екатеринослав осигурява комуникациите с армията от централния участък при Киев и прикрива пътя към Москва. Ето защо Екатеринослав се укрепява и осигурява с всичко необходимо за снабдяване на Южната армия. Тук се съсредоточават голямо количество продоволствени складове, униформено облекло и бойни припаси. Ако, от една страна, всичко това говори за стратегическа проницателност на русите — не напразно тъй дълго ги е обучавал старият генерал и дезертьор Жомини, — от друга то в не по-малка степен свидетелствува, че русите изхождат от това, че дълго време не ще могат да постигнат успех. Ако съюзниците биха потеглили навътре в Русия (от Перекоп), те би трябвало, разбира се, да завземат Екатеринослав. Но в условията на тазгодишната кампания за такова настъпление не може да става и дума и то едва ли ще е възможно в 1856 година. Защото отначало Русия трябва да очисти Крим, цялото Закавказие и Кавказ до Терек и Кубан, да бъде изгорена Одеса, да бъде разрушено пристанището в Николаев и да бъде очистен Дунав до Галац. С други думи, трябва да бъдат откъснати всички тези най-отдалечени точки на Русия, преди на съюзниците да може да хрумне дори само идеята за поход във вътрешността на Русия. Така че далновидният стратегически план на русите изглежда план de mauvais augure*.

Войските на съюзниците се насочват към долината на горното течение на река Чорная, за да заобиколят най-десния фланг на

* — на лоши предзнаменования. *Ред.*

русите при Айтодор или горното течение на Белбек. За това свидетелствуват както донесенията на Горчаков, така и донесенията на Пелисие. Струва ни се, че този маньовър на съюзниците има прекалено демонстративен характер, за да може да се каже, че той действително е преследвал посочената цел.

Съюзниците сега очевидно целят да изтласкат русите от укрепените позиции на Мекензиевите височини. Ако това им се удаде, русите ще бъдат принудени да изоставят Северното укрепление, а следователно и Крим. Между Мекензиевите височини и Симферопол няма нито една позиция, която да може да се заобиколи; а оттатък Симферопол се простират степи, които не са подходящи за действия на големи армии и изобщо не представляват никакви позиции. Ще удържат ли русите Крим — ще зависи от това, дали те ще успеят да запазят сегашните си позиции, по-специално тези на Мекензиевите височини.

Написано от Ф. Енгелс на 25 септември 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 455, 29 септември 1855 г. и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4522, 17 октомври 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на „Neue Oder-Zeitung", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune"

Превод от немски

К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

*ДОНЕСЕНИЯТА НА ГЕНЕРАЛИТЕ. — АНГЛИЙСКИТЕ СЪДИЛИЩА. — СЪОБЩЕНИЯ ОТ ФРАНЦИЯ

Лондон, 27 септември. Донесенията на генералите Симпсон, Пелисие и Ниел и особено писмата на кореспондентите на английските вестници в Крим съдържат голям и разнороден материал, чието критическо проучване изисква време. Затова ние ще можем да се спрем по-подробно върху събитията от 7 и 8 септември чак в нашата следваща кореспонденция[285]. А засега трябва да отбележим, че английската преса почти единодушно и с пълно основание рязко осъжда генерал Симпсон и намиращите се под негово командуване висши английски офицери. През време на щурмуването на Редан напълно се потвърди справедливостта на духовитата фраза, която се предава от уста на уста в руската армия: „L'armée anglaise est une armée des lions, commandée par des ânes" („английската армия е армия от лъвове под командуването на магарета"). Един лондонски вестник иска да се създаде нова севастополска комисия, като забравя, че за нищо негодното ръководство на английската армия е неизбежна последица от господството на отживялата времето си олигархия. Всички приготовления още от самото начало са се провеждали лошо. Английските траншеи все още са се намирали толкова далече от рова на Редан (250 ярда), че войските е трябвало да бягат по откритата местност повече от четвърт час под огъня на противника и са се добрали до целта съвсем обезсилени. Френските инженери своевременно обръщали вниманието на англичаните върху този недостатък, но получили от тях следния отговор:

„Ако се придвижим с още няколко ярда, войските ни ще се окажат под такъв ъгъл, че ще попаднат под анфиладния огън на Мачтовия бастион и ще понесат големи загуби."

Първо, тази опасност да се понесат загуби е била значително по-малка от онази, на която войските са били изложени през време на щурмуването. Освен това би могло да се отслаби ефективността на анфиладния огън отчасти чрез строеж на напречни окопи и зигзагообразни траншеи, отчасти чрез поставяне на контрабатареи. Обаче всички възражения на французите се разбивали в упоритостта на дебелокожия Симпсон. По-нататък, докато френските траншеи били широки и можели не само да поберат, но и да замаскират голямо количество войски, английските траншеи били тесни и така изкопани, че всеки англичанин с повече или по-малко солидно телосложение веднага привличал вниманието на руския щаб. Тъй като английските войски е трябвало да преодолеят голямо разстояние, те, след като достигнали обекта на атаката, вместо да атакуват веднага противника, се опитвали отначало да се укрият и открили пушечен огън, като с това дали на русите време отново да се съвземат. Колко лоши са били всички приготовления за боя, се вижда и от това, че след като овладели насипа, английските войски дори и не помислили да обезвредят руските оръдия, които се намирали там. В състава на атакуващите нямало нито работници с необходимите инструменти, нито артилеристи, които да изпълнят тази задача и без специални инструменти. Но венец на всичко са тактическите разпореждания на генерал Симпсон преди и през време на щурмуването (През време на щурмуването, както научаваме от една кореспонденция в „Daily News“, Симпсон, страдайки от хрема, седял, загърнат с широк плащ с капюшон, в мекото кресло в батареята на Мамелон). Срещу страшния Редан, в който в продължение на половин година се разбиваха атаките на англичаните, той изпратил един щурмов отряд от 200 души, един отряд за прикритие в състав 320 души и един основен отряд с численост не повече от 1 000 души. След като завзели издадения напред ъгъл на Редан, англичаните се оказали под убийствения огън на превърнатия в заслон редут и на разположените във фланговете зад него казамати. Ако броят на атакуващите е бил достатъчен, англичаните са можели да заобиколят редута и това би решило бързо изхода от боя. Но подкрепленията не идвали, въпреки че полковник Уиндхем изпращал три пъти за тях, настоявайки незабавно да пристигнат, и най-сетне бил принуден да отиде лично да ги търси. По този начин войските оставали три часа върху парапета под убийствения огън; те прониквали два пъти в укреплението, били безсмислено изтребвани на части и били принудени в края на краищата да отстъпят в пълно безредие. Да предприемеш щурмуване с малко количество войски, както е

направил това Симпсон, като е хвърлил първоначално в боя по-малко от $^{1}/_{20}$ от силите, които е имал на свое разположение, да държиш в тила необходимите за боя резерви, безсмислено и по собствен произвол да принесеш в жертва храбри воини — всичко това представлява един от най-големите скандали на съвременната военна история. Ако това се случеше при Наполеон I, Симпсон сигурно би бил предаден на военния трибунал.

Много и справедливо бе критикуван на континента произволът на *патримониалния съд*. А юрисдикцията на *неплатената английска магистратура*[286] не е нищо друго освен модернизирана, прикрита от конституцията патримониална юрисдикация. Ще приведем следната дословна извадка от един английски провинциален вестник:

„Миналия вторник пред мировия съдия в Уорчестер се явил престарелият селскостопански работник Натаниел Уилямс. Наложени му били 5 шилинга глоба и 13 шилинга разходи, задето в неделя, 26 август, окосил един малък, лично нему принадлежащ участък пшеница. Уилямс доказвал, че било необходимо да направи това, че пшеницата би загинала, ако той би я оставил неожъната, че през седмицата бил зает от рано утро до късна нощ, работейки за господаря, от когото е взел земя под аренда. Нищо не помогнало. Съдът, в който седели reverends (преподобни), бил неумолим."

Също като свещеника, който в дадения случай е бил съдия по свое собствено дело, постъпват и фабрикантът, и сквайрът, и други представители на привилегированите съсловия, от които се образува неплатената магистратура.

Ще приведем следната извадка от частното писмо на един англичанин (виг), който се намира в Париж:

„Войнствената статия, напечатана днес" (т. е. на 24 септември) „във вестник „Constitutionnel", очевидно силно обезкуражи парижката буржоазия и на три различни места в града, при това важни в търговско отношение, слушах едни и същи забележки, изказани с почти еднакви изрази: Ето нà! Почти цяла година ни говореха, че веднага след като Севастопол бъде завзет, ще може да се започнат мирни преговори. А сега, когато Севастопол е завзет, ни заявяват, че това е само чисто военен успех и че докато не бъде завзет целият Крим, за мир не може и да се мисли. Това така и ще продължава и само бог знае кога ще настъпи мир. Всичко това се говореше при найубит дух. Справедливостта изисква да се признае, че, оставяйки настрана въпроса за националния престиж, сегашната война е неуместна за Франция по много причини. Есенните отчети всяка седмица се оказват по-лоши, отколкото можеше да се очаква през предишната седмица. Например в тоя момент четирифунтовият хляб струва в Руан 26 су, а в Париж 3 франка, или 60 су. В Бордо муниципалният съвет вече е принуден да отдели значителна сума пари за подпомагане на населението в случай че се повиши цената на четирифунтовия хляб на 1 франк, което в Жиронда се смята за цена във време на глад. Такова положение настъпва постепенно в цялата страна. Следователно вътрешното положение на Франция е изключително сериозно; при-

вържениците на революцията са пръснати в застрашителен брой из страната и ако нуждата стане непоносима, те ще могат да съберат под своите знамена хиляди хора. Въвеждането на нова организация на генералните съвети в департаментите и муниципалните съвети беше чудовищна грешка: тази система оказва съдбоносно действие. В много департаменти днес съвсем няма генерални съвети, а назначените от правителството мерове са принудени сега нерядко да разпускат своите муниципални съвети. Почти всеки ден четем официално съобщение, че мерът на еди-кой си град е разпуснал муниципалния съвет или че префектът NN е разпуснал генералния съвет. Причини не се сочат, но самият факт, макар официално да не се разрешава да се коментира по него, поражда все пак раздразнение сред населението на департамента, където това е станало. По тази причина желателно е да има на много места по-опитни и надеждни войници."

Написано от К. Маркс и Ф. Енгелс на 27 септември 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 457, 1 октомври 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

РЕШАВАЩО СЪБИТИЕ НА ВОЙНАТА[307]

Сега от официалните донесения на командуващите войските на съюзниците и от съобщенията на европейския печат, най-важните от които вече се публикуваха в нашия вестник, ни станаха напълно известни подробностите на успешното общо щурмуване на Севастопол, предприето на 8 септември. Тези интересни съобщения се четяха, разбира се, от всички и няма нужда да повтаряме съдържащите се в тях факти. Затова ние искаме да дадем на нашите читатели ясна представа за условията, в които се е извършвало щурмуването, и да обясним защо през време на това щурмуване резултатите от атаката на съюзниците в различните участъци са били толкова различни*.

Според донесението на генерал Ниел французите изнесли напред своите траншеи във всички участъци доста близо до руските укрепления. Срещу Малкия редан при Килен-дере (бастион № 1) и Малахов курган (бастион № 2) главата на сапата се намирала на не повече от 25 ярда от руския ров. При Мачтовия бастион (бастион № 4) разстоянието се равнявало на 30 ярда, при Централния бастион (бастион № 5) — на 40 ярда. Така че във всички тези пунктове щурмовите колони се намирали съвсем близо до укрепленията, които трябвало да бъдат щурмувани. А англичаните прекратили сапните работи още щом се приближили на

* В статията, публикувана в „Neue Oder-Zeitung“, вместо приведения пасаж е даден следният текст: „На 8 септември бяха пуснати в ход 5 френски дивизии и поделения от две английски дивизии. От общия брой — приблизително 45 000 души — съюзниците загубиха, според собствените им думи, 10 000 души, т. е. почти една четвърт от състава. Загубите на русите не могат да се определят.“ *Ред.*

240 ярда от Големия редан (бастион № 3). Това се обяснява с рутината, която все още преобладава в английската армия. Щом англичаните приближили своите траншеи до това разстояние, те забелязали, че при по-нататъшно придвижване русите ще могат да ги обстрелват с анфиладен огън от Мачтовия бастион, който се издавал напред значително повече от другите руски укрепления. А в теорията на обсадното дело има едно общо правило, според което траншеите не трябва да се изнасят напред толкова много, че да излизат на линията, заета от противника, тъй като това ще ги изложи на опасността да бъдат обстрелвани с анфиладен огън.

Разбира се, би било добре да се мине без подобно неправилно прокарване на траншеи. Но в дадения случай, когато анфиладният огън не можел да бъде избягнат (общият план на обсадата и характерът на местността изключвали възможността за предварително завземане на Мачтовия бастион), безусловно по-добре е било да се прокарат такива траншеи. Теоретическите правила по същество предвиждат много средства против такова неизбежно зло. В подобни случаи се препоръчва да се правят траверси и сложни сапи. Френските военни инженери, както се говори, спорили с английските си колеги, като им доказвали, че макар да е възможно при прокарването на траншеи в такива неблагоприятни условия те да загубят голям брой хора, все пак е по-добре да се примирят с тези загуби при завършването на работите, които осигуряват успех на щурмуването, отколкото през време на щурмуването, изходът от което ще бъде твърде съмнителен поради липсата на достатъчно прикрити апроши. Но английските инженери си останали на своето мнение .Резултатите от щурмуването показват, че те напълно са грешели.

Френският генерал разпределил силите си по следния начин: дивизията на Мак-Махон се намирала срещу ключовата позиция — Малахов курган; вдясно от нея, срещу куртината*, която съединявала Малахов курган с бастион № 1, била дивизията на Ламотруж; на крайния десен фланг, срещу самия бастион № 1 — дивизията на Дюлак. Тъй като Малахов курган бил единственото укрепление, което в случай на сериозна съпротива е трябвало да бъде завзето на всяка цена, Мак-Махон е имал за резерв гвардейската дивизия на Мелине. Такива са били силите, хвърлени от французите при щурмуването на Корабната страна. Що се отнася до Градската страна, не се е предвиждало да се провежда незабавно фронтална атака срещу Мачтовия бастион, който пред-

* Куртина — част от крепостна стена между два бастиона. *Бълг. ред.*

ставлявал нещо като изнесена напред силно укрепена крепост и в който имало доста силни вътрешни укрепления. Но дивизията на Левайян трябвало да щурмува Централния бастион и при успех да получи подкрепа от дивизията на д'Отмар; на последната било заповядано да заобиколи горжàта* на Мачтовия бастион, а едновременно с това бастионът трябвало да бъде щурмуван и фронтално — за тази цел в траншеите била съсредоточена пиемонтската бригада на Чалдини. Позицията между Малахов курган и Мачтовия бастион се заемала от англичани. Те трябвало да атакуват Редан.

Смятало се най-напред да бъде щурмуван Малахов курган, а след завземането му останалите колони да се вдигнат в атака срещу своите цели. Малахов курган представлявал голям редут на върха на господствуващия над местността хълм със същото име. Закрит от всички страни, той имал откъм тилната си страна големи проходи, през които пристигали подкрепления. Отдясно и отляво той се съединявал чрез куртѝни с Големия и Малкия редани, които също представлявали закрити от всички страни редути с укрепления с по-малък размер, служещи като редюити; а тиловите фаси**, чиито амбразури били обърнати навътре към редутите, образували купюри. Горжите на тези купюри също се съединявали с Малахов курган посредством втора, вътрешна куртѝна, образувайки втората линия на отбраната. Вътрешната част на Големия и Малкия редани била сравнително свободна от заграждения и затова напълно се простреляла от артилерията на купюрите и редюитите. Но Малахов курган, върху който след завземането на Мамелон противникът съсредоточил своя огън, имал край насипите многобройни кухи траверси, които пазели от снарядите оръдейната прислуга и намиращите се в окопите войници; вътрешната част на бастиона била застроена с големи блокхаузи с покрития, които също пазели от снарядите; блокхаузите служили като казарми и били съвсем неприспособени за отбрана. Когато бе получено известието за завземането на Малахов курган, ние казахме, че русите несъмнено са извършили същата грешка, както и при построяването на Камчатския редут на Мамелон, а именно: в стремежа си да се прикрият от огъня на противника те очевидно са направили вътрешната част на бастиона неприспособена за отблъсване на щурма, като са я разделили на малки бойни участъци[288]. Правилността на нашето мнение сега се потвърди напълно. Лабиринтът на Малахов кур-

* Горжà — задна част или заден изход на укрепление. *Бълг. ред.*

** Фас — праволинеен участък от крепостна ограда или от полско укрепление с определено направление на огъня. *Бълг. ред.*

ган, както и лабиринтът на Мамелон, се оказал абсолютно неприспособен за отбрана; той бил завзет за 10 минути и руските после не могли да си го възвърнат.

За щурмуването на Малахов курган французите се подготвили прекрасно. Всичко било предвидено и осигурено. За преодоляване на рова се използвали мостове от нов тип, описание на които още нямаме; за построяването на тези мостове било необходимо време по-малко от една минута. Щом започнало щурмуването, сапьорите прокарали краткотрайна сапа от траншеите към рова, направили широки проходи в брустверите на руските, засипали следващия ров и прокарали удобен път във вътрешността на редута на Малахов курган, по който да могат да се придвижват подкрепленията, резервите и дори полските оръдия. След завземането на целия редут били бързо затворени проходите в горжàта, прорязани амбразури, докарани полски оръдия и след няколко часа, преди руските да успеят да предприемат сериозен опит да си възвърнат укреплението, то било напълно насочено против тях и действията на руските се оказали закъснели. Оръдейната прислуга била готова при нужда да затъкне оръдията, а пехотинците имали на пояса си лек шанцов инструмент.

Атаката се водила под непосредственото наблюдение на маршал Пелисие и генерал Ниел. Не ни е известно дали и другите атаки са били също тъй добре подготвени; но повечето от тях, особено настъплението срещу Централния бастион, не донесли успех. Очевидно щурмуването на Централния бастион е било предприето от генерал дьо Сал със съвсем недостатъчни сили, тъй като щом французите се приближили до руския парапет, им се наложило да търсят прикрития зад него. Щурмуването се свело до престрелка и, разбира се, било отблъснато. Генерал Симпсон при щурмуването на Редан се постарал да илюстрира до какво водят подобни действия. Атаката на Малкия редан била изключително кръвопролитна; руските прекрасно защищавали тази позиция и само на този участък разбили пет френски бригади.

В предишните статии ние вече говорихме за съществуващата в британската армия абсурдна система, при която за щурмуването се формират толкова слаби колони, че в случай на що-годе сериозна съпротива те предварително могат да се смятат за обречени на гибел. Тази грешка личала в плана за щурмуването на 18 юни, разработен от лорд Раглан, а генерал Симпсон решил очевидно дори да надмине своя покоен началник*. Издаденият

* В „Neue Oder-Zeitung" вместо тази фраза е даден следният текст: „Тази рутина се обяснява с факта, че крепостите, с които англичаните, в това число и Уелингтън в Испания, е трябвало най-вече да имат работа, били построени

ъгъл на Редан пострадал от огъня на английската артилерия и било решено да се удари по този пункт, след като Малахов курган бъде напълно завзет от французите. В съответствие с това генерал Симпсон отделил щурмови групи от 2-а и леката дивизии, всичко около 1 800 души, т. е. половината от състава на две бригади! Останалите две бригади на тези дивизии трябвало да действуват като подкрепления, а 3-а и 4-а дивизии да образуват резерв; освен тях там се намирали гвардейската и шотландската дивизии, което правело общо 25 000 души. И от тези войски на щурм били хвърлени само около 1 800 души, подкрепени по-късно от още 2 000! А за разлика от французите, които могли от своите траншеи да се озоват с един скок в рова на русите, тези 1 800 войници трябвало да преминат 250 ярда по открита местност, под фланкиращия огън на куртините на Редан. Англичаните гинели, като оставяли по пътя си купчини от тела, но се придвижвали напред, прехвърлили се през рова с помощта на ескалада, проникнали в издадения ъгъл и попаднали под убийствения картечен и пушечен огън откъм ретраншемента и редюитите в тила на Редан. В резултат на това те се разпръснали, стремейки се да се прикрият зад траверсите, и започнали такава престрелка с русите, както французите на Централния бастион. Това не би принесло вреда, ако подкрепленията и резервите бяха пристигнали и ако бяха развили чрез атака от близка дистанция вече постигнатия успех. Но пристигали само незначителни подкрепления и при това на малки групи и неравномерно. Командирът на бригадата Уиндхем, който ръководел щурмовите колони, три пъти изпращал офицери с молба да се изпратят подкрепления в нормални бойни редове, но безрезултатно. И тримата офицери, прекосявайки равнината, били ранени. Най-сетне Уиндхем се отправил сам и уговорил генерал Кодрингтон да изпрати още един полк, но в това време английските войски неочаквано отстъпили и изоставили Редан. Подкрепленията на русите пристигнали и очистили Редан от противника. Тогава старецът Симпсон, който все още имал в запас 20 000 души, решил да предприеме повторно щурмуване на следващата сутрин!

Тази жалка атака на англичаните срещу Редан показва пълната бездарност на техните генерали в Крим. Очевидно на тях

по старата итало-испанска система и затова само в редки случаи можели да укрият повече от 500 души. Както всичко у англичаните става традиционно, така и тяхната система на щурмуване е станала традиция, макар дори условията за нея да са изчезнали отдавна. Лорд Раглан например подражавал на 18 юни на стария маниер на Уелингтън и на всички е известно с какъв резултат. Вместо да извлече поука от неуспеха на Раглан, Симпсон сметнал за необходимо не само да му подражава, но дори и да го надмине." *Ред.*

е присъщ вроден стремеж да се състезават помежду си в правенето на грешки. Като ярки примери за това могат да служат Балаклава и Инкерман. Но щурмуванията на 18 юни и 8 септември ги превъзхождат многократно в това отношение. Щурмуването е било организирано толкова небрежно, че англичаните, удържайки издатината на Редан, дори не намерили време да затъкнат оръдията и тези оръдия ги обстрелвали с картеч и шрапнел при отстъплението им също тъй интензивно, както и при настъплението. Дали англичаните са се опитвали да заемат подходящ ложемент — не е известно; не споменават за това нито Симпсон, нито кореспондентите на вестниците. Изглежда, не са били взети и най-необходимите предпазни мерки.

Наистина атаките срещу Редан, Централния бастион и Малкия редан са били до известна степен само демонстрация. Но атаката срещу Големия редан е имала и определено самостоятелно значение. Овладяването на тази позиция веднага правело завземането на Малахов курган окончателно, тъй като ако Малахов курган благодарение на своята височина господствува над Редан, то Редан от своя страна господствува над подстъпите към Малахов курган и неговото завземане би означавало флангово обхващане на всички руски колони, които се насочвали към кургана (могилата), за да го превземат отново. Овладяването на Малахов курган принудило русите да изоставят цялата Южна страна; превземането на Редан би ги заставило бързо да напуснат поне Корабната страна, и то преди да са успели да създадат добре действуваща система на разрушение чрез огън и подривни средства, която именно им осигурила безопасно оттегляне. Следователно в един много важен пункт англичаните не могли да направят онова, което съюзниците им имали право да очакват от тях. И не само генералите претърпели неуспех, но и войниците се държали не тъй, както обикновено. Предимно млади момчета, неотдавна пристигнали в Крим, те непрекъснато се стремели да се прикрият и да водят престрелка вместо щиков бой. В техните редове нямало достатъчно дисциплина и ред; различни полкове се смесили, офицерите загубили контрола и след няколко минути цялата машина се разстроила. Но трябва да се признае, че въпреки всичко англичаните, не получавайки подкрепления, се държали в Редан почти два часа, оказвайки упорита пасивна съпротива; работата обаче е там, че ние не сме свикнали да виждаме английската пехота да се принизява до равнището на русите и да търси слава само в пасивно мъжество.

Палмата на първенството през този ден принадлежала на генералите Боске и Мак-Махон командувал целия десен

фланг на френската атака, а Мак-Махон — дивизията, която завзела и удържàла Малахов курган. Това бил един от онези редки дни, в които французите действително надминали англичаните с храбростта си. Във всички други отношения те отдавна вече са доказали своето превъзходство над тях. Трябва ли ние да направим от това извода, че британската армия е деградирала, че нейната пехота вече не може да се хвали с това, че в сгъстен строй е най-добрата пехота в света? Такъв извод би бил прибързан. Но несъмнено английските генерали, които се намират в Крим, по-скоро от който и да било друг могат да подкопаят физическото и моралното състояние на армията; от друга страна, новобранците, които от известно време се вливат в армията, са много по-лоши от предишните попълнения. Английският народ трябва да се замисли върху това; защото две поражения за три месеца е невиждано явление във военната история на Англия.

За русите можем само да кажем, че се сражавали с обикновеното за тях пасивно мъжество, а в атаката, предприета с цел да си възвърнат Малахов курган, те проявили и голяма активна храброст. Тъй като донесенията на русите още не са публикувани, ние нямаме възможност да съдим за техните мероприятия от тактически характер. Ясно е едно: Малахов курган е бил завзет неочаквано. Целият гарнизон обядвал и само артилеристите при оръдията били в бойна готовност за в случай на атака.

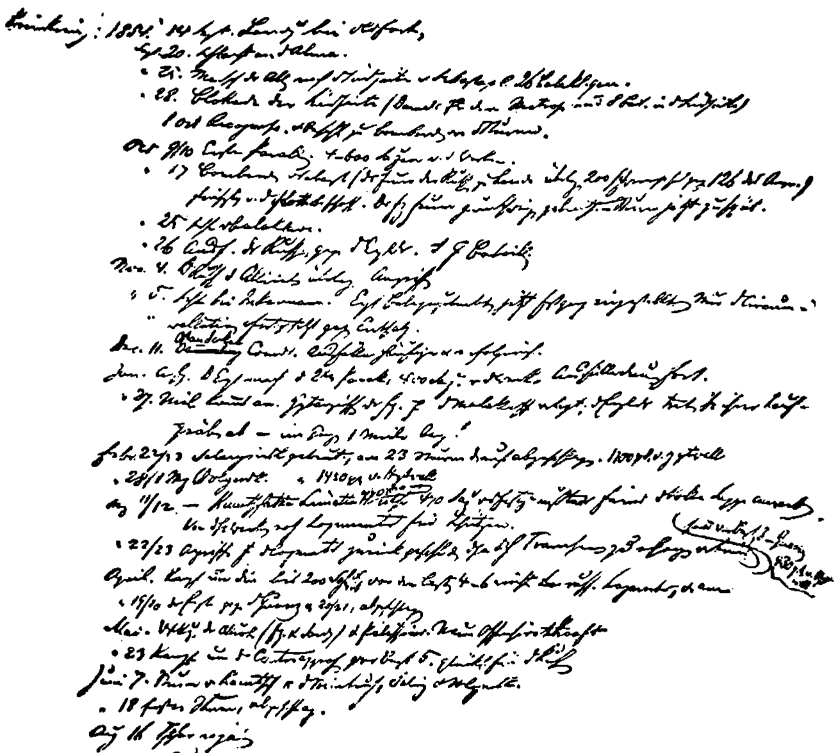
Ако погледнем какво е направено след завземането на Южната страна, ще видим от донесенията на Горчаков, че войски на съюзниците в състав 20 000 души (националната принадлежност не се посочва) се насочили към Евпатория и че в същото време силни разузнавателни отряди били хвърлени срещу левия фланг на русите в Байдарската долина, дето руските предни части били принудени да отстъпят към Уркуста, в посока към долината на горното течение на Чулин — един от притоците на Чорная. Корпусът от 30 000 души, който сега се намира в Евпатория, е доста слаб и не може да се отдалечи на голямо разстояние от града. Но могат да пристигнат подкрепления. Във всеки случай полевите операции са започнали и най-близките две седмици ще покажат дали русите ще могат да удържат позициите си, или ще трябва да оставят целия Крим в ръцете на съюзниците.

Написано от Ф. Енгелс на 28 септември 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4519, 13 октомври 1855 г. като уводна статия и в „Neue Oder-Zeitung", бр. 463, 4 октомври 1855 г.

Печата се по текста на вестник „New-York Daily Tribune", сверен с текста на „Neue Oder-Zeitung"

Превод от английски

Хронологични бележки на Ф. Енгелс за основните събития на Кримската война[289]

К. МАРКС

ОФИЦИАЛНИЯТ ФИНАНСОВ ОТЧЕТ

Лондон, 2 октомври. Сега имаме на разположение официалния отчет за държавните приходи за изтеклите година, полугодие и тримесечие (според нововъведенията на Гладстон финансовата година в Англия както по отношение на разходите, така и по отношение на приходите приключва на 30 септември). Отчетът свидетелствувал, от една страна, за гъвкавостта на допълнителните източници на английския бюджет и, от друга страна, за това, че изчисленията, основани на теорията на вероятността, не са forte-то* на английските финансисти. Чистият прираст на постъпленията в сравнение с предишната финансова година е 8 344 781 ф. ст. в сравнение с предишното полугодие — 2 929 699 ф. ст. и в сравнение с предишното тримесечие — 1 924 124 фунта стерлинги. Значението на тези цифри веднага ще се промени, ако се вземе под внимание, от една страна, проведеното при Гладстон и Луис увеличение на данъците и, от друга страна, несъответствието между предвиденото и действителното увеличение на данъчните постъпления. Това ясно се вижда, като се запознаем с отделните параграфи. Приходите от митата са се увеличили с 1 290 787 ф. ст. за годината, с 608 444 ф. ст. за полугодието и с 364 423 ф. ст. за тримесечието. Това трябва напълно да се припише на новите мита върху чая, захарта и кафето. Потребен е бил буржоазният оптимизъм на „Daily News", за да се направи от тези статистически данни изводът, че благосъстоянието на трудовите класи се увеличавало. Гладстон, както е известно, спря

* — силната страна. *Ред.*

намалението на митата върху чая и захарта, което по негово предложение камарата на общините реши да проведе през 1854 г. Неговият приемник Луис добави 3 шилинга за един центнер захар, което според неговата оценка трябвало да даде допълнително 1 200 000 фунта стерлинги; 3 пенса на един фунт чай — според неговите пресмятания това увеличавало постъпленията от митата със 750 000 фунта стерлинги; най-сетне, 1 пенс на един фунт кафе, което трябвало да даде surplus* на сума 150 000 фунта стерлинги. Но общото увеличение на постъпленията от митата през последното тримесечие беше само 364 423 ф. ст., следователно далече не достигаше и половината от това, което се очакваше да се получи само от увеличението на митото върху захарта. От списъка на постъпленията от митата се вижда, че потреблението на кафе е намаляло в сравнение с 1853 г. приблизително с 2%. Постъпленията от митата върху виното и тютюна значително са намалели.

Приходите от акциза се смятат в Англия за показател на conforts** на низшите класи на обществото. Постъпленията от акциза даже през най-благоприятното тримесечие са намалели с 266 006 фунта стрелинги. И все пак новият данък на сър Дж. К. Луис върху спиртните напитки в Шотландия и Ирландия действуваше с пълна сила. Луис разчиташе, че неговият допълнителен данък ще даде увеличение с 1 000 000 фунта стерлинги. Вместо това той загуби за тримесечието 266 006 фунта стерлинги. Що се отнася до гербовия налог, то за една година той се е увеличил със 100 472 ф. ст., но за полугодието е намалял с 48 402 ф. ст., а за последното тримесечие — със 103 344 фунта стерлинги. Това е толкова по-знаменателно, ако се вземе под внимание, че в пълна степен действува за пръв път въведеният от Гладстон данък върху наследството. Принадлежащите към същата категория (гербовия налог) приходи показват дефицит от 206 819 ф. ст. за годината, от 175 976 ф. ст. за полугодието и от 81 243 ф. ст. за последното тримесечие. Постъпленията от данъка върху поземлената собственост са се увеличили с 6 484 147 ф. ст. за годината, с 2 195 124 ф. ст. за полугодието и с 1 993 590 ф. ст. за тримесечието. Но не бива да се забравя, че Гладстон е удвоил предишната данъчна норма, очаквайки от това нови данъчни постъпления в размер на 6½ милиона ф. ст., а сър Дж. К. Луис освен това прокара допълнително облагане в размер на 2 пенса на всеки фунт стерлинги, разчитайки да по-

* — излишък, допълнителен приход. *Ред.*
** — благополучието, удобствата. *Ред.*

лучи в резултат увеличение на данъците, възлизащо на 4 000 000 фунта стерлинги. Следователно и по отношение на приходите от данъка върху поземлената собственост нарастването на постъпленията по никой начин не е съответствувало на увеличението на данъчните норми.

Тук не престават да се интересуват от мошеничествата и по-нататъшната съдба на Crédit Foncier*, на Crédit Mobilier, както и на други бонапартистки банкови креатури или креатури, обречени на банкрут. Добре би било при това да се припомни, че Емил Перейра и други директори на тези учреждения са стари *сенсимонисти*. Тези господа винаги виждаха спасението на света в *банките*, а може би също и в *банкрутите*. Във всеки случай те намериха в това своето *собствено спасение*. Сенсимонизмът, ако се абстрахираме от общите велики идеи на неговия родоначалник, се осъществи при Бонапарт в своята единствено възможна форма. Какво още може да се желае? Перейра е главният бонапартистки шарлатани по финансовата част, а г. Мишел Шевалие — един от главните редактори и главните икономисти на „Journal des Débat[290]. Habent sua fata libelli**. Но и великите идеи също имат своята „fata“***.

Написано от К. Маркс на 2 октомври 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung“, бр.467, 6 октомври 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

* — Поземленият кредит. *Ред.*

** — Книгите имат своя съдба. *Ред.*

*** — „съдба“. *Ред.*

К. МАРКС

ФРЕНСКАТА БАНКА. — ПОДКРЕПЛЕНИЯТА ЗА КРИМ. — НОВИТЕ ФЕЛДМАРШАЛИ

Лондон, 4 октомври. Английската банка отново повиши сконтовия процент — от 5% на $5^1/_5$%. Това мероприятие е насочено преди всичко против Banque de France*, която през последните 6 седмици — посредством издадени срещу Лондон и сконтирани там полици — е изнесла от Англия във Франция злато за 4 600 000 фунта стерлинги. На тукашната борса циркулират най-тревожни слухове за финансовото положение на Banque de France. Според едни се очаква отсрочване на всички плащания с метални пари, според други банкнотите на Banque de France трябва да получат „за по-голямо обезпечение" гаранция за устойчивост. Такава гаранция неизбежно би довела до „run"** на банковата каса и до незабавно обезценяване банкнотите на банката. Най-сетне твърди се, че Banque de France ще се опита да увеличи капитала си двойно чрез пускане на подписка за нови акции. Колкото и неопределени да изглеждат тези слухове в своите подробности, все пак те свидетелствуват, че Banque de France се намира в критично положение и че този институт, смятан от основаването му от Наполеон I насам за непоколебимо устойчив, при Наполеон III е само една от *катурнатите* кредитни пирамиди, които трябва да се разглеждат като характерни паметници на ерата на неговото управление. Част от френското общество, която изискваше преди всичко *привидност* на кредит в излишък и „prospérité toujours croissante"***, не ще може да се оплаква, когато ще дойде време да се разплаща

* — Френската банка. *Ред.*
** — „щурмуване". *Ред.*
*** — „постоянно нарастващо процъфтяване". *Ред.*

за тази приятна измама. Във всеки случай финансовите операции, борсовите машинации и банковите спекулации, които през съответните години от управлението на Луи-Филип направиха истинска сензация и доведоха до появяването на голяма полемична литература от рода на „Лихварите — крале на нашето време“, „Династията на Ротшилдовци“[291] и др., изглеждат дреболии в сравнение с онова, което бе извършено в тази област през периода от 1852 г. до днес.

В тоя момент чакат заповед да бъдат изпратени с параходи в Крим около 6 000 души, в това число 800 артилеристи, 900 кавалеристи и останалите — пехотинци. Освен това към театъра на военните действия трябва да бъдат изпратени около 4 000 пехотинци от Гибралтар, Малта, Йонийските острови и Пирея. Тези подкрепления — дори и ако се прибавят към тях чуждестранните легиони — далеч не са достатъчни, за да се доведе английската действуваща армия поне до равнището на първоначалния ѝ състав. Във връзка с това *Брайт* заяви вчера на митинга в Рочдейл:

„Ако аз бях привърженик на войната, бих се придържал към съвършено друга политика по отношение на нашите вътрешни военни учреждения. Бих въвел военна повинност в достатъчни размери, както е в Русия, Австрия и Франция, и с това бих заставил хората от всички класи да вземат съответно участие в това, което се нарича национално дело.“

Удостояването на престарелите хора и графове Комбермир, Страфорд и Хардинг със званието фелдмаршали като награда за поражението на генерал Симпсон (който между впрочем трябва да бъде отзован) при Редан е едно от многото полски остроумия и игриви шеги, с които Палмерстон е свикнал да се развлича на преклонна възраст. Първите двама генерали напълно могат да бъдат смятани за *умрели*, така че повишаването им в службата има по-скоро характер на тяхно посмъртно канонизиране. Те са причислени към лика на военните светци, след като земното им съществуване отдавна е завършено. Лорд Хардииг заема допотопния пост Commandeur en chef* на английската армия и със своето решително и неуморно раболепство и угодничество пред фелдмаршал принц Алберт напълно заслужи фелдмаршалския жезъл. Особена пикантност на това дело придаде обстоятелството, че победата, спечелена заедно с французите над руските, се отбелязва с повишаване в чин на вече забравени офицери, воювали заедно с руските против французите. Така например заслугата на лорд Страфорд се състои в това, че при Ватерло

* — главнокомандуващ. *Ред.*

той командуваше гвардейска бригада, през време на похода срещу Париж командуваше челния отряд на английската армия и овладя Париж, като завзе височините Белвил и Монмартър.

Написано от К. Маркс на 4 октомври 1855 г.

Напечатано в „Neue Oder-Zeitung", бр. 469, 8 октомври 1855 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от немски

Ф. ЕНГЕЛС

ХОДЪТ НА ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ

От театъра на военните действия има много нови съобщения. В допълнение към донесението на Горчаков, което ние коментираме в друга статия, с парахода, който пристигна в събота, бяха получени официални съобщения за действията на кавалерията близо до Курулу, при Евпатория — за тези действия ние вече писахме. Получиха се освен това известия, че руските са щурмували безуспешно Карс, че съюзниците са разрушили Таман и Фанагорийската крепост и че войски на съюзниците са стоварени на полуостров Кинбурн[292].

В действията на кавалерията при Евпатория са участвували дванадесет френски ескадрона (4-и хусарски полк, 6-и и 7-и драгунски полкове). Съгласно донесението на генерал д'Алонвил, което е съставено ясно и убедително, французите и турците извършили широко разузнаване във вътрешността на територията по три различни пътя — по един южно и два северно от езерото Сасик. Последните две колони се срещнали близо до село Долшак, дето забелязали, че се приближава руска кавалерия. Тук в донесенията започват противоречия. Генерал д'Алонвил разказва, че осемнадесет ескадрона руси, възползвали се от обстоятелството, че французите били спешени и хранели конете си, се опитали да ги заобиколят откъм юг и да им отрежат пътя за отстъпление към Евпатория; тогава д'Алонвил заповядал на своите кавалеристи да възседнат конете, атакувал фланга на русите, разгромил ги и ги преследвал две левги*. А Горчаков казва, че

* Левга — стара френска мярка за дължина, равна на 4 445 метра. *Бълг. ред.*

руcите имали само един плок (18-и полк улани), или осем ескадрона, и че те били атакувани внезапно от французите, когато се спешили, за да снемат от предниците оръдията на една батарея, което ги принудило да се спасяват с бягство. Той обвинява за тази грешка генерал Корф. Защо изведнаж целият полк улани е трябвало да се спеши и да помага да се снемат осемте оръдия на батареята от предниците и защо не е имало наблизо оръдейни разчети, които са задължени да вършат тъкмо тази работа — трябва сами да се досещаме. Цялото донесение на Горчаков е съставено така мъгляво, така не по военному, в него има такова желание да се оправдае това първо поражение на кавалерията, че е трудно то да се разглежда като сериозно изложение на факти. Същевременно ние виждаме, че Горчаков стоварва отговорността за това поражение върху генерал Корф, тъй както за Силистра тя се стоварваше върху Селван, за Инкерман — върху Соймонов, за река Чорная — върху Реад. Самият Горчаков, макар да търпи поражение във всеки бой, винаги остава непобедим. Не на него нанасят поражения, съвсем не; всеки път се намира някой нещастен младши офицер, който нарушава мъдрите планове на генерала с някоя груба грешка и като наказание за това обикновено загива в боя. В този случай обаче на допусналия груба грешка не му провървяло и той останал жив. Може би по-късно генерал Корф ще каже нещо по донесението на Горчаков, но засега му се налага да се задоволи с това, че противникът го представя в значително по-хубава светлина, отколкото неговият непогрешим главнокомандуващ. След този бой била изпратена към Евпатория, в подкрепа на френските войски, една английска дивизия лека кавалерия.

Две други експедиции били предприети в крайните флангове на бойния театър в Крим. Едната от експедициите била изпратена от Керч и Еникале към противоположния бряг на пролива. Били разрушени малките крепости Таман и Фанагорийска и взети около сто оръдия; така че съюзниците напълно завладели входа за Азовско море. Тази операция била проведена най-вече от предпазливост и нейните непосредствени резултати не могат да имат сериозни последици.

Втората експедиция има по-голямо значение. Флотовете на съюзниците, които имали на борда си около десетхилядна войска, най-напред провели демонстрация при Одеса, дето обаче не бил даден нито един изстрел, а след това се насочили към Кинбурн. Този пункт се намира недалеч от края на косата*, която откъм

* Коса — ивица земя, вдадена в морето. *Бълг. ред.*

юг окръжава широк лиман, образуван от Днепър и Буг. На това място лиманът има около три мили ширина и входът към него е преграден от крайбрежна плитчина, дето дълбочината на водата е само петнадесет фута (според най-добрите морски карти). В северната страна на входа към лимана е разположен Очаков, а в южната — Кинбурн. И двете крепости за пръв път получили известност през време на руско-турската кампания от 1787 г., когато Буг бил граница между двете империи и следователно Очаков принадлежал на турците, а Кинбурн — на русите. По онова време Суворов командувал лявото крило на руската армия (главнокомандуващ бил Потьомкин) и се намирал в Кинбурн. Турците, които били тогава господари на Черно море, преминали през входа към лимана от Очаков. В желанието си да отвлекат вниманието на Суворов, те слезли отначало оттатък град Кинбурн, югоизточно от него, но като се убедили, че не са успели да заблудят Суворов с този лъжлив маньовър, стоварили главните си сили в северозападния край на косата, непосредствено срещу Очаков. Тук те се окопали и атакували крепостта, но Суворов със значително по-малки сили от тези на турците извършил вилазка, завързал бой и с помощта на пристигащите подкрепления изтласкал турците в морето. Загубите на турците били огромни. Самият Суворов бил ранен в този бой, една година след който, в 1788 г., последвало щурмуване на Очаков.

Този път съюзниците направили десант не под, а приблизително на четири мили над град Кинбурн, за да пресекат сухопътните му комуникации с Херсон и с вътрешността на Русия. Техните канонерки вероятно скоро ще прережат и водните комуникации. Косата при Кинбурн, на шест мили над града, е много тясна; подобно на Арабатската коса тя е толкова ниска и песъчлива, че при копаенето на окопи още на дълбочина няколко фута се появява вода. Поради това там не е възможно да се построят бързо мощни укрепления с дълбоки ровове; укрепленията, построени от турците през 1787 г., са представлявали или огради от колове, или батареи, заобиколени с чували с пясък. Укрепленията на Кинбурн, по същата причина, също не могат да бъдат много силни, тъй като не е възможно да се създаде добър фундамент за каменни ескарпи; но от войната с турците насам там несъмнено са били изкопани широки ровове, пълни с вода. Въпреки това ние смятаме, че ако Кинбурн бъде подложен на енергична атака, той не ще може да се задържи дълго време срещу съюзниците. А когато Кинбурн се окаже в техните ръце, това ще открие пред тях перспектива за важни операции в посока към Херсон и Николаев, т. е. в посока към операционната база на руската армия

в Крим. Така че този десант може да се окаже много важен, ако след извършването му последват съответни операции. Но преди заминаването на парахода не се получиха никакви новини за решителни действия и това ни довежда до извода, че и тази експедиция ще бъде осъществена от съюзниците с обичайната за тях мудност.

Поражението на русите при Карс ще се окаже по всяка вероятност събитие, което ще завърши кампанията в Армения. Турците, зле организирани и изпитващи недостиг от всичко, което е необходимо за водене на война, са играли жалка роля в този район на бойните действия. Безсилни да водят полева война, те се ограничили с това, че завзели Карс, Ерзерум и местността в непосредствена близост с тези крепости. Генерал Уилямс, който постъпил на служба при турците, командувал гарнизона на Карс и ръководил изграждането на съответни отбранителни укрепления. През по-голямата част от лятото бойните действия и от двете страни се ограничавали с престрелки, опустошителни внезапни нападения и експедиции към планините за фураж. Общ и главен резултат от това било обстоятелството, че русите, постепенно придвижвайки се напред, успели да блокират Карс и дори прерязали комуникациите му с Ерзерум. Карс е разположен в една от страничните долини край горното течение на Аракс; Ерзерум — до изворите на Ефрат; Батум — на устието на река Чорох (Батис), горното течение на притоците на която минават близо и до Карс, и до Ерзерум, поради което един от пътищата между тези градове върви край басейна на река Чорох и стига до град Олти, отдето завива през планината към Карс. Олти е бил централен пункт за турците, тъй като пътят от Батум се съединява там със споменатия по-горе, а Батум бил най-близкият пункт, от който можело да се очаква да пристигнат най-големи подкрепления. Ако русите биха успели да завземат Карс, те преди всичко биха се закрепили в Олти, като отрежат с това Ерзерум от неговата най-къса и най-добра комуникационна линия с Черно море и Цариград. Но турците били паднали духом до такава степен, че отстъпили до Ерзерум, като оставили в свои ръце само прохода между горен Ефрат и изворите на Аракс, а Олти се оказал съвсем незащитен.

В края на краищата, когато обръчът на обсадата се стегнал тясно около Карс, турците се опитали да организират превоз на провизии от Олти и под силна охрана да си проправят път към Карс. Част от кавалерията била изтеглена от Карс, тъй като била безполезна там и всъщност ѝ се наложило с боеве да си проправя път до Олти през райони, заети от русите; скоро след това

от Олти бил изпратен транспорт с продоволствие. Но този път руските били нащрек. Турците били напълно разгромени, а транспортът пленен от руските. В това време в Карс започнала да се чувствува липса на продоволствие. Омер паша бил изпратен в Азия, за да поеме командуването и да организира в Батум армия, която да може да води полеви действия. Но създаването на нова армия изисква много време и маршът през Олти с цел да бъде освободен Карс не е най-доброто от онова, което Омер паша би могъл да предприеме, тъй като Карс всеки момент можел да се окаже принуден да се предаде поради липса на продоволствие, преди още да му пристигне помощ.

В такова трудно положение се намирали турците в края на септември. Карс по същество бил смятан за загубен и русите не се съмнявали, че само блокадата ще е достатъчна, за да бъде заставен градът да се предаде поради глада, който бил започнал там. Но самите руси очевидно не възнамерявали да чакат, докато в Карс изразходват последното брашно и изядат последния кон. Може би поради страх от наближаващата зима, от състоянието на пътищата и липсата на продоволствие, може би поради заповедите отгоре или от страх пред корпуса на Омер паша те изведнъж решили да действуват енергично. От Александропол, крепост, която се намира на границата, само на няколко левги от Карс, били докарани обсадни оръдия и след няколко дни апрошни работи и обстрел главните сили на руската армия под командуването на Муравьов започнали щурмуване на Карс. Боят бил ожесточен и продължил осем часа. Башибозуците и пешите нередовни войски, които тъй често бягали пред русите в полето, тук водели бой в по-благоприятна местност. Макар силите на атакуващите да били вероятно четири-шест пъти по-големи от силите на гарнизона, всички техни опити да нахлуят в града останали безуспешни. В този бой турците най-сетне отново проявили храброст и съобразителност. Въпреки че русите на няколко пъти успели да завладеят турските батареи (вероятно люнети, открити в горжите и подлагани на обстрел от огъня на втората линия на отбраната), те никъде не могли да се закрепят. Говори се, че загубите им били огромни — четири хиляди убити били погребани от турците. Но преди да повярваме това, ние трябва да получим по-подробни и точни сведения.

Що се отнася до операциите на Омер паша, той е имал двоен избор: или да извърши марш по река Чорох през Олти, за да освободи Карс, дето рискувал да стигне твърде късно за осъществяването на тази цел, тъй като би водил армията си към Ар-

менското плато, а там руснте са защитени срещу ефикасна фронтална атака чрез силната линия на крепостите и там Омер паша не би имал възможност да удари техните флангове; или да извърши марш по река Рион до Кутаис, а оттам през планината към долината на река Курà по посока към Тифлис. Там не биха му се изпречили що-годе добре укрепени пунктове и същевременно той би застрашил веднага центъра на руското господство в южните райони на Кавказ. Това е най-добрият начин да бъде принуден Муравьов да напусне Армения и, както нашите читатели вероятно помнят, ние много пъти сме посочвали, че само такава насока на операциите ще даде възможност да се нанесе мощен удар върху могъществото на руснте в Азия. Подходяща операционна база при осъществяването на този марш може да бъде Редут-Кале, но тъй като там няма безопасно пристанище, Омер паша избрал Сухум-Кале, дето има добро пристанище и по-удобен път по крайбрежието. Не е ли твърде късно да се започват там в такъв годишен сезон сериозни операции, ще узнаем скоро.

Написано от Ф. Енгелс около 19 октомври 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4538, 5 ноември 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

РУСКАТА АРМИЯ

Когато между западните държави и Русия бе обявена война, англо-френската преса беше на мнението, че Русия няма да изпитва недостиг от войници, затова пък скоро ще почувствува липса на пари. Разчиташе се, че финансовите затруднения ще отслабят армията и ще създадат пречки за прехвърлянето на милионите войници, които Русия, както се говореше, можела по всяко време да изкара срещу своите врагове. А какво стана в действителност? Макар формално Русия да е изгонена от всички големи европейски борси, тя без каквото и да е усилие сключи заем[293]; книжните ѝ пари, въпреки повторните допълнителни емисии, не се обезцениха; войските ѝ при поход получават продоволствие и транспортни средства от населението по такъв начин, който е възможен само в такава чисто селскостопанска страна. Въпреки блокадата на пристанищата ѝ тя успя досега да заобиколи всички финансови подводни камъни, о които, според твърдото убеждение на лондонските мъдреци, трябвало да се разбие. А що се отнася до неизчерпаемите човешки резерви, в действителност всичко изглежда съвсем другояче. Докато Англия чрез вербуване на доброволци в страната и извън страната постепенно доведе числеността на своята армия в Крим до приблизително 40 хиляди души, а Франция повика само през текущата година 140 хиляди души вместо 80 хиляди и вече можа да изпрати на Изток армия, достатъчно голяма за операциите, които може да ѝ възложи Пелисие — какво постигна Русия? На цялата територия, дето става набиране на новобранци, бяха обявени два всеобщи набора, всеки пресметнат приблизително по десет души на

хиляда мъже, след това всеобщ набор за народното опълчение по двадесет и трима души на хиляда, и сега е издаден указ за всеобщ набор за линейните войски — по десет души на хиляда. Мирновременният набор е средно около пет души на хиляда за половината от империята, докато другата половина доставя новобранци през следващата година. Така че средната годишна цифра на набора за цялата империя (разбира се, с изключение на губерниите, дето не се извършва набиране) е два и половина на хиляда души от мъжки пол. Обаче двете години война вече наложиха необходимостта да се реализират набори, които съставляват в крайна сметка петдесет и трима души на хиляда, или около два и половина процента от цялото население от мъжки и женски пол. Следователно през последните две години ежегодният набор превишаваше десет пъти обикновения брой повиквани в мирно време. Ако допуснем, че Франция е повикала в армията през двете години война общо 300 хиляди души, което безспорно превишава действителния призив, това ще бъде за населението от 36 милиона пет шести процента през двете години, или пет дванадесети процента годишно, т. е. тъкмо една шеста от броя, който Русия бе принудена да повика в своята армия. Наистина в мирно време в Русия годишно се повикват на военна служба около една девета процента от цялото население, а във Франция — две девети процента. Но тъй като продължителността на действителната служба в Русия надминава повече от два пъти срока на службата във Франция, това обстоятелство напълно се уравновесява.

Отвсякъде ние чуваме, че в Русия вече почва да се проявява това непрекъснато изтегляне на годното за военна служба мъжко население, докато във Франция то почти не се чувствува. В Полша например, както съобщават, се чувствува липса на работна ръка за обработване на земята; друго доказателство за този факт е голямото недоволство на дворянството във връзка с това, че изобщо го лишават от най-ценната част от принадлежащите му крепостни. Назначаването на блестящия аристократ Ланскои за министър на вътрешните работи и неговият циркуляр до дворянството, който известява, че император Александър гарантирал със специален указ всички права и привилегии на дворянството[294], показват колко разтревожен е дворът от тези симптоми на недоволство сред помешчиците.

Но най-удивителната особеност на тези често повтарящи се набори е обстоятелството, че те дават в действителност незначително количествено увеличение на състава на армията. Ако се изхожда от това, че общият брой на мъжете, които подлежат на

новобрански набор, е 22 милиона — цифра несъмнено по-ниска от действителната, — то за двете години са били повикани не по-малко от 660 хиляди души в линейните войски и 560 хиляди — в опълчението. Опълчението наистина бе мобилизирано само частично и възлиза може би на 200 хиляди души; така че фактическото намаление на работоспособното мъжко население е около 860 хиляди души. Тук могат да бъдат причислени войниците от запаса, уволнени в отпуск за последните пет или десет години от техния срок на службата и повикани преди започването на войната; но тъй като повечето от тях са били повикани още през 1853 г., ние няма да ги вземаме под внимание.

Въпреки тези резерви, които образуват петия и шестия батальони във всеки пехотен полк, въпреки 660-те хиляди новобранци, разпределени отчасти в първите четири линейни батальона на всеки полк, отчасти — в новосформираните запасни батальони от втори разред (седми и осми) на тези полкове, много поделения още далеч не достигат своя пълен щатен състав. Твърде интересно доказателство за това е заповедта, издадена в Николаев от командуващия Южната армия генерал Лидерс. Той обявява, че по височайша заповед двадесет и три дружини* опълчение (23 хиляди души), причислени към Южната армия, се включват в линейните войски и трябва да бъдат влети в третия и четвъртия батальони на всеки полк. Но тази мярка може да означава само това, че полковете, които образуват Южната армия, числено са намалели до такава степен, че основната маса войници от трети и четвърти батальони трябва да бъде преведена в първия и втория батальони, а местата им да бъдат запълнени с войници от опълчението. С други думи, преди попълването им с опълчение четирите батальона на тези полкове по численост едва са се равнявали на два напълно комплектувани батальона. Щом такова намаление е имало в армия, по-голямата част от която никога не се е срещала с противника и нито една част от която не е била вкарана в действие от времето на Силистра, какви ли ще са тогава загубите в Крим и в Азия! Пред нас изведнаж се разкрива действителното състояние на руската армия. Това ни дава възможност да направим предположение за щетите, които тя понася, и ни обяснява защо въпреки влелите се в състава на армията две трети от един милион войници не се е почувствувало увеличение на нейната численост.

Но от какво се причиняват толкова огромни, непропорционални загуби? Първо, от грамадните преходи, които новобранци-

* Думата „дружина" е написана от Енгелс с латински букви. *Ред.*

те трябва да извършват от местожителството си до главните губернски градове, след това до разпределителните пунктове и найсетне до своите полкове — без да се смятат преходите, които след това те трябва да извършват в състава на полковете си. Съвсем не е дребна работа за новобранеца да измине в марш разстоянието от Перм до Москва, от Москва до Вилно и най-сетне от Вилно до Одеса или Николаев. А щом подобни безкрайни форсирани маршове се извършват по височайша заповед на човек като Николай, който точно установява часа на пристигането и часа на потеглянето или наказва за всяко отклонение от неговата заповед; щом бригадите, дивизиите, армейските корпуси с огромна бързина биват гонени от един край на империята към друг, без да се държи сметка колко хора изостават назад поради болести и умора; щом преходът от Москва до Перекоп трябва да бъде извършен като обикновен форсиран марш, който в никоя друга страна не продължава повече от два дни — това обяснява до голяма степен огромните загуби. Към прекомерното напрежение на физическите сили на войниците трябва да се прибави и безредието, което неизбежно възниква поради общоизвестното лошо управление на всички звена на руското военно ведомство, особено на интендантството. Трябва да се вземе под внимание също и начинът на снабдяването на войниците с продоволствие през време на похода, което се осъществява по възможност за сметка на жителите на областите, намиращи се по пътя на похода. При добра организация този начин е напълно годен в чисто селскостопанска страна, но той не може да даде необходимите резултати и предизвиква много големи трудности там, където, както в Русия, интендантството и командирите богатеят, като си присвояват част от запасите, получавани от селяните. И най-сетне трябва да се държи сметка за големите грешки в предположенията и плановете, неизбежни там, дето армиите, разпръснати на такова голямо пространство, трябва да се движат по заповеди от единен център, при което от тях се изисква изпълнение на тези заповеди като по часовник, докато всички предпоставки, на които са основани тези нареждания, са погрешни и необосновани. Не сабята и куршумът на противника, не болестите, които са неизбежни в много части на Южна Русия, даже не необходимостта от дълги преходи, от които тъй силно редеят редовете на руската армия, а особените условия, при които руският войник се вербува, дресира, прави преходи, обучава, продоволствува, облича, разквартирува, ръководи от командирите и сражава, са причината на ужасния факт, че почти цялата руска армия, която съществуваше в 1853 г., вече е изчезнала от лицето на земята, без да за-

стави противника да понесе и една трета от загубите, които тя е понесла.

Последната заповед на генерал Лидерс заслужава внимание и в друго отношение. Заповедта признава открито, че опълченците съвсем не са подготвени, за да излязат срещу врага. Той увещава старите войници да не се смеят над младите войници и да не ги презират заради тяхната непохватност в строя; заповедта признава, че новобранците почти нямат строева подготовка, и внася промени в строевия устав, които, изглежда, са напълно одобрени от императора. Не трябва да се предизвиква у войниците „отвращение“ от безполезната парадна дресировка; те трябва да бъдат обучавани само на най-необходимите похвати: боравене с пушката, зареждане, стрелба с нея, стрелба по цел, движение в колони и в разсипан строй — всичко останало се обявява за безполезна парадна дресировка. Така че руски генерал, при пряко одобрение на императора, осъжда две трети от целия руски строеви устав като безполезна глупост, която може да внуши на войника само отвращение към неговите задължения; а този устав беше тъкмо онова постижение, с което покойният император Николай особено се гордееше!

„Младите войници, всеки жест и всяка крачка на които, както се вижда, предизвиква смях у техните другари, не биха били смятани за новобранци в никоя друга страна. Те са влезли в строя преди шест до десет месеца и са си останали също такива недодялани, както ако току-що са се разделили с дървеното рало. Не можем да се позоваваме на това, че дългите преходи не са им оставяли време за учене. Наполеон в последните си кампании включваше новобранци в съответни батальони след двуседмично обучение и след това ги изпращаше в Испания, в Италия, в Полша; те се обучаваха в похода — както при марша, така и при лагеруванията; и когато след шест или осемседмичен поход ги вливаха в армията, смяташе се, че те са годни за действителна служба. Никога Наполеон не даваше на своите новобранци повече от три месеца, за да станат войници; дори в 1813 г., когато му се наложи да създава нова армия, нови офицерски кадри и всичко друго, той доведе своите новобранци на бойното поле в Саксония три месеца след пристигането им в разпределителните пунктове; и неговите противници скоро видяха какво е успял да направи той с тези „необучени новобранци“. Каква разлика между бързото приспособяване на французите и мужишката недодяланост на руските! Какво доказателство за липсата на умение у офицерите от това руско опълчение! А Ли-

дерс твърди, че почти всички тези офицери са служили в строя и много от тях познават миризмата на барута.

Ограничаването на обучението с най-необходимите похвати показва също какво иска Лидерс от своите нови подкрепления. Разсипан строй и движение в колони — ето всичко, на което се обучават войниците; никакво разгръщане на фронта, никакво построяване в колони от разгърнатия строй. Руският войник действително е най-малко годен за придвижване в линеен строй, както и за действия в разсипан строй. Неговата силна страна е боят в сгъстени колони — такова бойно построяване, при което грубите грешки на командира предизвикват най-малко безредие и не толкова много влияят върху общия ход на сражението и при което инстинктът за сплотеност на храбрата, но пасивна маса може да компенсира тези грешки. Руските войници, подобно на диви степни коне, преследвани от вълци, се струпват в безформена маса, неподвижна, неподдаваща се на управление, обаче твърдо удържаща своята позиция; необходимо е огромно напрежение на всички сили на противника, за да бъде тя сломена. Но така или иначе линейните построявания в много случаи са необходими и даже русите прибягват до тях, макар не твърде често. Та какво може да се очаква от една армия, която изобщо не е способна да развърне строй или пък, след като е развърнала с голямо усилие строй, не може отново да се построи в колони, без да настъпи общо объркване?

Написано от Ф. Енгелс около 2 ноември 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4548, 16 ноември 1855 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

К. МАРКС

ТРАДИЦИОННАТА АНГЛИЙСКА ПОЛИТИКА

Относно външната политика на английските виги е широко разпространено твърде погрешното мнение, че те винаги са били заклети врагове на Русия. Историята ясно показва обратното. В „Дневника и кореспонденцията на Джеймс Харис, първия граф Малмсбъри“ — който в продължение на няколко години през периода на управлението както на вигите, така и на торите бил английски посланик при с.-петербургския двор, — а също в „Мемоарите и кореспонденцията на Чарлз Джеймс Фокс“[295], издадени от лорд Джон Ръсел, ние намираме поразителни разобличения на политиката на вигите, вдъхновител и инициатор на която е бил Фокс, който досега е политическият върховен жрец на вигите; вигите го тачат не по-малко, отколкото турците тачат Мохамед. Ето защо, за да разберем как Англия винаги е угодничела пред Русия, ще припомним накратко събитията, които предшествуват влизането на Фокс в кабинета.

От дневника на граф Малмсбъри научаваме с каква трескава прибързаност Англия се е старала да окаже дипломатически натиск върху Русия през време на американската война за независимост[296]. На английския посланик било възложено да сключи на всяка цена настъпателен и отбранителен съюз с Русия. Отговорът на императрицата бил отначало уклончив: самата дума „настъпателен“ Екатерина смятала за отвратителна; тя намерила за нужно да изчака по-нататъшното развитие на събитията. Най-сетне английският дипломат разбрал, че пречката в случая е желанието на Русия да си осигури подкрепата на Англия в своите планове против Турция; Харис посъветвал своето правителство да

поощри руските апетити, ако то иска да си осигури помощта на Русия против американските колонии.

През следващата година сър Джеймс Харис излиза с по-умерено предложение; той не се стреми към съюз с Русия. Англия ще се задоволи с протест на Русия, който, ако бъде подкрепен с военноморски сили, би сдържал Франция и Испания. Императрицата заявява в отговор, че тя няма достатъчни основания за подобна стъпка. Английският посланик ласкателно и сервилно увещава:

„Така би могла да говори руска владетелка от седемнадесети век, но оттогава Русия стана ръководна държава в Европа и интересите на Европа са също и нейни интереси. Ако Петър Велики би видял руския флот в съюз с английския, той би престанал да се смята за пръв сред руските владетели"

— и така нататък в същия дух.

Императрицата се отнесла благосклонно към това ласкателство, но отклонила предложението на посланика. Два месеца по-късно, на 5 ноември 1779 г., крал Георг собственоръчно писал на своята „височайша сестра", императрицата, писмо на старомоден френски език. Той вече не настоявал за официален протест, а щял да бъде доволен и в случай на обикновена демонстрация.

„Само появяването на част от императорския флот" — писал кралят — „би било достатъчно, за да се възстанови и подкрепи мирът в Европа; създаденият срещу Англия съюз веднага би се разпаднал".

Случвало ли се е някога велика държава да моли така унизително за помощ?

Но всички тези ласкателни слова на Англия не постигнали целта и в 1780 г. бил провъзгласен въоръжен неутралитет. Англия покорно преглътнала хапчето. За да смекчи неговата горчивина, английското правителство предварително обявило, че руски търговски кораби няма да бъдат спирани или задържани от английски крайцери. Така без каквато и да е принуда Англия се отказала от правото да преглежда чуждите кораби. Скоро след това английският дипломат уверил с.-петербургския кабинет, че британските военни кораби няма да пречат на търговските инициативи на поданиците на императрицата; а в 1781 г. сър Джеймс Харис приписал като заслуга на английското адмиралтейство факта, че то пренебрегва честите случаи, в които руски кораби доставят корабни материали на противниците на Англия, и че всеки път, когато тези кораби биват по погрешка арестувани или задържани, адмиралтейството плаща за това задържане щедра компенсация. Английският кабинет опитал всички средства, за да бъде уговорена Русия да се откаже от неутралитета. Ето какво пише например лорд Стормонт за английския посланик в С.-Петербург:

„Не може ли да се окаже въздействие върху честолюбието на императрицата, като ѝ се отстъпи нещо съществено, нещо изгодно за нейния флот и нейната търговия, за да бъде склонена тя да ни окаже помощ против нашите размирни колонии?“

Харис отговаря, че такава примамка би могло да бъде отстъпването на остров Минорка. В 1781 г. Минорка действително била предложена на Екатерина, но тя не приела този дар.

През март 1782 г. в кабинета влязъл Фокс и веднага на руския посланик в Лондон било заявено, че Англия е готова да започне преговори с Холандия, на която предишното правителство обявило война въз основа на договора от 1674 г.[297] — в него се признавала свободата на корабоплаването и търговията, — и че тя възнамерява незабавно да сключи примирие. Фокс дал указания на Харис да представи тази стъпка като доказателство за вниманието, с което кралят се отнася към желанията и мненията на императрицата. Но Фокс не се ограничил с това. На едно от заседанията на министрите било решено да се препоръча на краля да даде на руския посланик, чиято резиденция била недалеч от кралския дворец, да разбере, че негово величество желае да се запознае по-отблизо с намеренията на императрицата и да установи най-тесни отношения със с.-петербургския двор, като постави в основата на споразумението между двете страни декларация за неутралитет. Скоро след това Фокс подал оставка. Неговият приемник, лорд Грантам, потвърдил, че сравнително благосклонното отношение на С.-Петербург към Лондон е било плод на политиката на Фокс; и когато Фокс отново влязъл в кабинета, той лансирал идеята, че политиката на всеки просветен англичанин трябва да бъде съюз със северните държави и тази политика трябва да бъде следвана постоянно. В едно от своите писма до Харис той му напомня, че дружбата със с.-петербургския двор има първостепенно значение за Великобритания, и заявява, че през периода на своето първо кратковременно пребиваване в правителството той имал високоблагородната цел да докаже на императрицата колко искрено английското правителство желае да следва нейните съвети и да печели нейното доверие. С всички сили Фокс се стремял към съюз с Русия. Той убеждавал краля да пише до императрицата писмо и да я моли да обърне своето благосклонно внимание към английските работи.

В 1791 г. Фокс, който бил тогава в опозиция, заявил в парламента:

„странно е да слушаш да се говори в английската камара за растящото могъщество на Русия като за нещо внушаващо тревога. Преди двадесет години Англия вкара руски кораби в Средиземно море. Той (Фокс) посъветвал краля да

не пречи на присъединяването на Крим към Русия. Англия подкрепи Русия в стремежа ѝ да основе своето величие върху развалините на Турция. Би било безумие да се изказва завист във връзка с нараснолото могъщество на Русия в Черно море".

През време на същите тези дебати Бърк, който бил тогава виг, отбелязал:

„странно е да се омята турската империя за съставна част на европейското равновесие".

Подобни възгледи Бърк — той се счита от всички партии в Англия за образец на английски държавен деец — изказвал все по-често и все по-енергично до самия край на своята политическа кариера; след това те били подхванати от известния лидер на вигите, който наследил ръководството на партията.

През периода на своето управление, в 1831 и 1832 г., лорд Грей, като се възползвал от обсъждането на външната политика, изказал убеждението, че поглъщането на Турция от Руската империя би било изгодно за самата Турция и би спомогнало за благоденствието на Европа. А нима Русия беше тогава по-малко варварска, отколкото Русия, както ни я представят сега? Нима тя беше тогава в по-малка степен страна на онзи отвратителен деспотизъм, който съвременните виги рисуват в такъв страшен вид? И все пак английските държавни дейци либерали не само са раболепствували пред Русия, домогвайки се до съюз с нея, но и са я подбуждали да осъществява същите замисли, за които те сега тъй жестоко я клеймят.

Написано от К. Маркс около 28 декември 1855 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4597, 12 януари 1856 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ВОЙНАТА В АЗИЯ

Лека полека ние научаваме подробностите на падането на Карс[298] и засега те напълно потвърждават всичко, което неведнаж сме говорили за положението на турската армия в Мала Азия.. Сега вече е невъзможно да се отрича, че тази армия системно се е разпадала поради нехайността на турското правителство и безграничното господство на турския мързел, фатализъм и тъпота. Нещо повече, разкрити факти сега има напълно достатъчно, за да се докаже, че дори откритата измяна, обикновено явление в Турция, е изиграла значителна роля за падането на Карс.

Още в самото начало на миналогодишната кампания ние имахме възможност да разкажем на нашите читатели за отчаяното положение на турската армия в Ерзерум и Карс и за огромните разхищения, от които е било предизвикано това положение. За отбраната на Арменското плато били съсредоточени два армейски корпуса — малоазиатският и месопотамският — и част от сирийския корпус. Тези корпуси били подсилени от своите редифи, т. е. от резервните батальони, и съставлявали ядрото на многочислените кюрдски и бедуински нередовни войски. Но четирите или петте неуспешни сражения през 1853 и 1854 г., като се почне от сражението при Ахалцих и се свърши със сражението при Баязет, сломили сплотеността и бойния дух на тази армия, а липсата на облекло и продоволствие през зимните месеци окончателно я погубила. В щаба на армията, макар без да заема официални постове, се събрала пъстра група унгарски и полски емигранти, между които имало както авантюристи, така и на-

пълно достойни хора. В очите на невежите, завистливи и интригуващи паши авантюристите минавали за специалисти от първи ранг, а отношението към действително полезните хора измежду тези емигранти било като към авантюристи; в резултат на това започнала същинска надпревара в тщеславие и интриги, която дискредитирала емигрантите като цяло и унищожила почти всички следи от тяхното влияние. По късно дошли английски офицери, които били посрещнати с голяма почит, както изисквал дългът на вежливост по отношение на съюзното правителство и което било естествено при абсолютната безпомощност на турските командири. Но опитът на тези офицери да повдигнат бойния дух на армията, която действува в Армения, също не успял. Със своите усилия те успявали понякога да изкарат за известно време един или друг паша от състоянието на пълна апатия, да издействуват построяване на най-необходимите отбранителни укрепления в Карс, да предотвратяват от време на време по някой крещящ случай на кражба на държавни пари или дори тайно сговаряне с противника — и нищо повече. Когато миналата пролет генерал Уилямс напрягал всички сили, за да получи за Карс най-необходимите запаси от продоволствие, той постоянно се натъквал на пречки. Турското интендантство изключвало възможността за обсада и не се погрижило за коне за подвоз на припаси. Когато станало ясно, че има достатъчен брой магарета, то намерило, че е оскърбително за честта на султана да се превозват с тях товари за неговата армия и така нататък; в резултат на това Карс, тази опора на Армения, разположена на разстояние само два прехода от руската крепост Гюмри, останал фактически съвсем без продоволствие и бил принуден да си доставя провизии от околните места. Такова било положението и с бойните припаси. След атаката на русите, извършена на 29 септември, бойни припаси за артилерията останали само за около три дни, въпреки че трябва да се напомни, че всъщност нямало обсада — денят 29 септември бил единственият истински боен ден през цялата блокада. Санитарните сандъци, изпратени за армията, съдържали всевъзможни боклуци, а на хирурзите, за да сондират рани и да ампутират крайници, се доставяли от Цариград акушерски инструменти!

Такова било положението в Карс. Това, че гарнизонът, съставен от деморализирани анадолски войски, е успял с такива оскъдни средства да окаже толкова отчаяна съпротива на 29 септември и да се държи тъй дълго след тази дата въпреки глада, е един от онези изкупващи факти в турската история, с които изобилствува сегашната война. Същият фатализъм, който

води до равнодушие и бездействие на върховете, поражда упорита съпротива в масите. Това са последните остатъци от онзи войнствен дух, благодарение на който знамето на исляма е било пренесено някога от Мека до Испания и спряно чак при Поатие[299]. Неговата настъпателна сила вече не съществува, но следите от способността му да се отбранява са се запазили. Упоритостта в съпротивата зад крепостните стени и насипите е типична за турците; би било груба грешка тази упоритост да се обяснява с обстоятелството, че в турската армия има европейски офицери. Макар да е имало такива в Карс и Силистра през 1854 и 1855 г., то не ги е имало във Варна, в Браила, в Силистра през 1829 г., когато са се извършвали също такива геройски подвизи[300]. Европейските офицери са могли в тези условия само да поправят грешките, да укрепяват редутите, да внасят единство в системата на отбраната, да предотвратяват открита измяна. Но личната храброст на войниците била винаги еднаква, независимо от присъствието на европейци, тя не липсвала и в Карс дори сред дезорганизираните войски на почти напълно разложилата се анадолска армия.

Тук трябва да дадем оценка на заслугите на английските офицери, които изиграли видна роля в отбраната на Карс и се намират сега в плен в Тифлис. Не подлежи на съмнение, че е било извършено от тях много нещо за подготовката на средствата за съпротива, че на тях изцяло принадлежи заслугата за укрепяването на града и за снабдяването му с всичко, което изобщо било възможно, че те са преодолели сънното бездействие на пашите и са ръководили отбраната на 29 септември. Глупаво е обаче да се приписва на тях, както прави това сега английският печат, цялата чест за победата на 29 септември и за отбраната в нейната цялост; и да бъдат представяни те като шепа герои, напуснати в минутата на опасност от страхливите турци, за които се жертвували. Че през време на щурмуването те са били в първите редове на бойците — ние не мислим да отричаме. Англичанинът по натура много обича да се бие и затова английският офицер най-вече и най-често греши в боя именно поради факта, че забравя задълженията си на командир и се сражава като обикновен войник. Той постъпва така с увереността, че го очакват възторжените похвали на неговите сънародници, докато във всяка друга армия той би рискувал в този случай да бъде разжалван, задето не му достига присъствие на духа. Но, от друга страна, турският войник толкова много е свикнал да вижда собствените си офицери да се измъкват от опасността, че обзет от бойно въодушевление, най-малко мисли за някакви офицери или някаква заповед, а се сражава там, дето се намира; във всеки случай той

не е човек, когото може да привлече и още по-малко да въодушеви това, че край него половин дузина англичани се старяят да покажат своята храброст. Че плановете за укрепяване на Карс са били съставени съвършено неправилно — ние показахме подробно още на другия ден след получаването на известието за щурмуването на 29 септември, и изказаната от нас тогава преценка бе напълно потвърдена от официалния план на тези укрепления, публикуван от английското правителство. Следователно заслугите на английските офицери в Карс трябва да се преценяват според френската поговорка „В царството на слепците едноокият е цар“. Мнозина от неуспелите да придобият достатъчни знания и да издържат изпита за подпоручици във Франция биха могли да минат за крупни генерали в Индокитай; и ако английските офицери в собствената си страна се славят със своята професионална некомпетентност, едва ли може да се очаква, че намирайки се на служба в Турция, те ще се окажат внезапно озарени от светлината на знанията и на военните таланти. Ние лично смятаме, че Кмети заслужава не по-малка похвала, отколкото всички други участници в отбраната на Карс.

Такова е било положението в Карс, а какво е ставало през това време в Ерзерум? Около една дузина стари паши по цял ден пушели чибуците си, без ни най-малко да съзнават, че върху тях пада някаква отговорност, че Карс се намира в тежко положение и че неприятелят е на разстояние няколко прехода, оттатък хълмовете на Деве-Бойюн. Няколко хиляди души редовна войска, придружени от малък брой нередовни части, се движели назад-напред, без да се осмелят нито веднаж да нападнат противника, и отстъпвали, още щом забележели неговите аванпостове. Нямало нито сили, нито смелост да се окаже помощ на Карс и затова градът гладувал, а ерзерумската армия не се осмелила да предприеме поне демонстративни действия в негова подкрепа. Генерал Уилямс вероятно е знаел, че не може да разчита на помощ откъм тази страна. Но какви донесения е получавал той за успехи в придвижването на Омер паша и какво са му обещали — ние нямаме данни. Носеха се слухове, че Уилямс решил в краен случай да си проправи път с гарнизона през редовете на руската армия, обаче ние се съмняваме, че такъв план може да бъде замислен сериозно. Планинската местност с твърде малко проходи, по които би могло да се стигне до Ерзерум, предоставяла всички изгоди за русите; ако русите завземеха здраво няколко от намиращите се там дефилета, този план би се оказал неосъществим. А при това в местност, която е разположена на височина 5—8 хиляди фута над морското равнище и в коя-

то зимата настъпва много рано и продължава от 6 до 9 месеца, придвижванията на войските към края на октомври стават невъзможни. Ако Карс можеше да се задържи до зимата, загубването на гарнизона от 6 000 души редовни войски не би значело нищо в сравнение със спечелването на време, получено благодарение на продължителната отбрана. Ерзерум, дето са съсредоточени всички турски военни складове в Армения, почти няма укрепления и спечелването на време би му осигурило безопасност до май 1856 г.; същевременно действителното предимство, което биха спечелили русите, би се ограничило фактически с притежаването на населените пунктове, разположени край реките Карс-чай и горен Аракс, което не би могло да им се оспорва за нито един от тези пунктове, дори ако гарнизонът на Карс успееше да си проправи път към Ерзерум. Последният почти не бил укрепен и ако гарнизонът на Карс успееше да стигне до Ерзерум към средата на октомври, силите биха били пак недостатъчни за неговата защита. Бидейки открит град, той би можел да бъде защищаван само при Деве-Бойюн, като се даде сражение пред града, в дефилето. Следователно Ерзерум бил спасен благодарение на издръжливостта на гарнизона на Карс.

Отново възниква въпросът — можел ли е Омер паша да спаси Карс, и почти всеки европейски кореспондент на Изток отговаря на този въпрос по своему. Дори сега се опитват да стоварят цялата вина за падането на Карс върху Омер паша и тези опити изхождат тъкмо от същите кръгове, които доскоро възторжено го превъзнасяха. Преди всичко трябва да се вземе под внимание, че фактически са задържали Омер паша в Крим, въпреки неговата воля, докато станало твърде късно да се предприемат преди зимата действия от що-годе голям мащаб. Когато най-после той пристигнал в Цариград, за да определи плана си за военните действия, трябвало да губи време за борба против всевъзможни интриги. Накрая, когато всичко било готово, станало ясно, че обещаните английски транспорти няма да пристигнат, а след съсредоточаването на турската армия около Батум и по-късно близо до Сухум-Кале тя се оказала без продоволствие, без бойни припаси и транспортни средства. Трудно е да си представим как при такива обстоятелства е можело да се мисли, че Омер паша непосредствено ще се отправи в помощ на Карс. Ние видяхме, че през време на своята мингрелска експедиция той нито веднаж не се осмелил да се отдалечи от крайбрежието на разстояние по-голямо от два-три дни път, а при това се движел тогава по добри руски военни пътища. Но ако бе се отправил към Карс през Ерзерум или през Ардахан, той би

трябвало да се отдалечи от брега на разстояние двадесет- или дванадесетдневен преход и да се движи по коритата на реките и планинските пътеки, по които освен с товарен кон другояче товар не може да се пренесе. Керваните, движещи се от Трапезунд към Ерзерум, нямат други пътища; и фактът, че те никога не използват коли, най-добре доказва по каква местност са принудени да се движат. И това е изобщо единственият утъпкан път; що се отнася до така наречените пътища от Батум към вътрешността на страната, наличието им е още по-проблематично, тъй като по тях не се извършва голямо движение. Мъдрите военни критици, които упрекват Омер паша, задето не тръгнал направо към Карс, би трябвало отначало да се запознаят с онова, което разказват лицата, пътешествували из тези места — например с описанията на Кързон или Боденщедт[301]. А във връзка със забележката на лондонския вестник „Times", че генерал Уилямс посочил на Омер-паша Батум като изходен пункт за директен поход към Карс, ние можем само да кажем, че Уилямс твърде добре познава Армения, дето той е живял много години, за да дава подобни съвети.

При съществуващите условия най-доброто, което е можел да направи Омер-паша, е да създаде заплаха за комуникационните линии на русите пред Карс. До каква степен успешно е можел той да изпълни това, е зависело от подвижността на собствената му армия и от числеността на противостоящите срещу нея сили на русите. Без да се спираме на първия въпрос, тъй като за това може да се съди само въз основа на свършени факти, ние от самото начало твърдяхме, че по всяка вероятност русите ще се окажат твърде голяма сила за тази нашественическа армия. Нашето първоначално и, както стана ясно, съвсем правилно пресмятане на силите, с които е разполагал Бебутов, показва, че дори в Кутаис русите биха могли, като направят малко прегрупиране, да изкарат срещу турците превъзхождащи сили. Те постъпили тъкмо така. Дори при безпрепятствено придвижване Омер-паша не би могъл с армията, предоставена на негово разположение, да форсира преправата през Рион. А при това мудността и нередовността на снабдяването още от самото начало затруднявали всички действия на Омер паша. След всеки два-три прехода му се налагало да се спира едва ли не по една седмица, за да създаде най-необходимите запаси от продоволствие. и когато най-сетне той бил на три дни път от Редут-Кале към вътрешността, бил напълно парализиран. Като се оказал същевременно лице с лице с по-силна армия, Омер паша бил принуден да отстъпи към крайбрежието, а русите го последвали,

като твърде силно безпокоели неговия ариергард. Понастоящем турската армия, сериозно пострадала както от сблъскванията с противника, така и от болестите, е разположена на бивак по крайбрежието и се прехвърля в Батум, Трапезунд и други места. Мингрелия, с изключение на бреговите фортове, е отново в ръцете на русите.

С това завършва третата успешна кампания на русите в Азия: Карс и неговият пашалък са завладени; Мингрелия е освободена от неприятеля; последният остатък от турската действуваща армия — армията на Омер-паша е отслабена значително както в числено, така и в морално отношение. Това са съществени резултати за такъв район като Югозападен Кавказ, дето всички операции неизбежно се забавят поради характера на местността и липсата на пътища. И ако сравним тези успехи и действителните завоевания с факта, че съюзниците са завзели Южната страна на Севастопол, Керч, Кинбурн, Евпатория и няколко форта по Кавказкото крайбрежие, ще стане ясно, че постиженията на съюзниците не са чак толкова големи, за да може да се оправдае самохвалството на английския печат. Твърде знаменателно е, че парижкият вестник „Constitutionnel“ в статия, инспирирана от френския двор, открито нарича лорд Редклиф главен виновник за неуспеха в Азия, обвинявайки го в това, че той не само пречел на Портата да получи отпуснатите ѝ от съюзниците средства, но и я подбуждал да задържа колкото може по-дълго подкрепленията, които били предназначени за този театър на военните действия.

Написано от Ф. Енгелс около 11 януари 1856 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4608, 25 януари 1856 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

Ф. ЕНГЕЛС

ЕВРОПЕЙСКАТА ВОЙНА

Системата на водене на война, която западните държави прилагаха досега в борбата против Русия, претърпя пълен провал. Кампанията през тази година, ако такава кампания се състои, не ще може да се води по плана, към който се придържаха досега. Да се съсредоточат всички сили на Франция, Англия, Турция и Сардиния срещу един пункт в Крим, срещу пункта, чието овладяване можеше да стане между другото, като се действува по околен път; да се води борба за този пункт цели единадесет месеца и в резултат да се овладее само половината от него; да се пренебрегнат до такава степен всички други възможности за нанасяне на противника решаващи удари, че Русия можа да завземе Карс, като с това компенсира загубването на Южната страна на Севастопол — така можеха да се водят една-две кампании в една война, в която най-уязвимите места на воюващите страни бяха защитени чрез неутралитета на Централна Европа. Но по-нататък няма да е тъй. Заседавалият току-що в Париж военен съвет е най-доброто доказателство, че сега ние ще имаме нещо като война не на шега, стига само войната изобщо да продължи[302].

Войната, както тя се водеше досега, означаваше официални враждебни действия, смекчавани от необикновена вежливост. Ние имаме тук предвид не вежливостта, която е необходима във взаимоотношенията, когато се издигат парламентьорски знамена, а онази вежливост, която проявяват по отношение на неприятеля самите военни съвети на воюващите страни. Възникването на войната се обяснява с погрешно направена сметка от страна на

император Николай. Той никак не очакваше, че Франция и Англия ще се обединят, за да противодействуват на неговите замисли спрямо Турция; той разчиташе на малка спокойна война само със султана, война, която би могла повторно да доведе неговите войски до стените на Цариград[303], да вдигне на крак европейската дипломация, когато вече ще бъде късно, и най-сетне да даде възможност на собствените му дипломати да постигнат, както обикновено, на конференциите и конгресите двойно повече от онова, което неговите войски биха могли да завоюват с помощта на оръжието. За нещастие, неочаквано и против своята воля Русия и западните държави, без самите да забележат, се оказаха въвлечени във връзка с това във война; налагаше се да воюват, въпреки че никой от тях не искаше това. А всяка от страните имаше в перспектива такъв начин на водене на война, който според пресмятанията й трябваше да възпре другата страна от прилагане на крайни средства. Очакваха, че войната ще бъде война за принципи, че тя ще има повече или по-малко революционен характер и че в нея ще вземат участие Германия и зависещите от нея страни — Унгария, Полша, Италия. Ultima ratio* на Запада се състоеше в разгръщането на борбата на потиснатите националности — Унгария, Полша, Италия, а също до известна степен — на борбата в самата Германия. Ultima ratio на Русия се състоеше в апелирането към панславизма, в осъществяването на мечтите, които се лелееха през последните петдесет години от ентусиастите из средата на славянското население на Европа.

Но както руското правителство, така и правителството на Луи Бонапарт (да не говорим пък за Палмерстон) не желаеха да прибягват до подобни средства без крайна нужда и в резултат от това войната се водеше въз основа на взаимната снизходителност и учтивост, едва ли обичайни за взаимоотношенията между легитимните монархии на старите династии и още по-малко необичайни между такива парвенюта и узурпатори като Романовците, представителите на Хановерската династия и псевдо-Бонапартовците. Балтийското крайбрежие на Русия едва бе засегнато от войната; не бяха предприети никакви опити за здраво настаняване в този район. Там, както и в Бяло море, частното имущество се излагаше на много по-голяма опасност, отколкото държавното; особено по финландското крайбрежие, дето, както изглеждаше, единствена цел на английската ескадра беше примиряването на финландците с руското господство. По същия начин съюзниците действуваха и в Черно море. Изпратените там съюзни

* — Крайното средство, последният довод. *Ред.*

войски се явиха сякаш за да заставят турците да желаят руско нахлуване; само до такова заключение може да се дойде въз основа на поведението на съюзниците от 1854 г. досега. Най-безобидният период на пребиваването на съюзниците в Турция е времето на престоя им във Варна, когато, безсилни да направят нещо полезно, те поне не причиняваха сериозна вреда на никого освен на самите себе си. Най-сетне те се отправиха за Крим. Там успяха да водят войната така, че руското правителство имаше всички основания да бъде много доволно от тях. Неотдавна херцог Кембриджки раздаде множество медали на френски военнослужещи, завърнали се от Крим; но никакви медали, кръстове, големи кръстове, звезди и ленти, дадени като награда от руското правителство, не биха могли точно да изразят признателността, която то трябва да храни към ръководителите на кампанията от 1854—1855 г. И наистина по времето, когато руският гарнизон изостави Южната страна на Севастопол, съюзниците загубиха 250 000 души убити и ранени и изразходваха милиони парични средства. Русите, които всеки път търпяха поражение в открит бой, побеждаваха своите врагове поради решителността, енергията и изкуството на своя началник на инженерната служба*. Ако Инкерман беше неизличим позор за русите, то фактът, че русите построиха редути на Сапун-планина и Мамелон под самия нос на противника, беше неизличим позор за англичаните и французите. А при това е ясно, че Севастопол не изтощи силите на Русия в такава степен, както силите на съюзниците, тъй като той не попречи на русите да завземат Карс.

Падането на Карс е действително най-позорното събитие за съюзниците. Разполагайки с огромни военни сили по море, имайки от юни 1855 г. армия, числено превъзхождаща действуващата армия на русите, те нито веднъж не извършиха нападение срещу най-слабите пунктове на Русия — срещу нейните закавказки владения. Нещо повече, те дадоха възможност на русите да организират в този район самостоятелна оперативна база, нещо като наместничество, способно да издържи известно време нападението на превъзхождащи сили, дори ако комуникациите със самата Русия се окажат прекъснати. Но като не се задоволиха с това и не взеха под внимание горчивия опит на системните поражения, които турската армия понасяше в Азия през 1853—1854 г., те попречиха на армията на Омер-паша да поправи положението в Азия, държейки я в Крим, а и там ѝ разрешаваха само да сече дърва и да носи вода за своите съюзници. По тоя начин от момента, в

* — Тотлебен. *Ред.*

който по цялото крайбрежие от Керченския пролив до Батум бяха напълно ликвидирани опорните пунктове на руските, следователно след като бе завзета линията, на която можеше да се намерят десет-петнадесет пункта за оперативни бази за всякакви действия против Кавказ или Закавказието — това, както често сме изтъквали, най-слабо място на Русия, — не се предприемаше нищо, докато се оказа, че Карс е в тежко положение, а ерзерумската армия не е способна да направи нещо. Тогава на Омер-паша бе разрешена злополучната му експедиция до Мингрелия — но беше вече късно да се поправи положението.

Упоритостта, с която съюзниците съсредоточаваха всичките си военни усилия в полуостров, с размери не по-големи от тези на Лонг Айлънд, безспорно им помогна да заобиколят всички неприятни въпроси. На сцената не се появиха нито националности, нито панславизъм, нито трудности с Централна Европа, нито необходимост от завладяване на територии; не бяха също така постигнати значителни и решаващи резултати, които биха могли да затруднят предстоящите преговори, тъй като биха заставили да се поиска от някоя от страните съгласие за големи жертви. Но за непосредствените участници в кампанията всичко това далеч не е тъй приятно. За тях, поне като се почне от старши сержант надолу, войната бе сурова действителност, неумолим факт. Никога досега, откакто съществуват войните, една толкова блестяща храброст не е била прахосвана за такива несъразмерни на нея резултати, както в тази кримска кампания. Никога такъв голям брой превъзходни войници не са били принасяни в жертва, и то за такъв кратък срок, за постигането на толкова съмнителни успехи. Ясно е, че не е възможно армиите да бъдат заставени да търпят отново подобни страдания. Нужни са по-значителни резултати, отколкото празната „слава". Не можеш да продължаваш войната, давайки само две големи сражения и извършвайки четири-пет генерални щурма годишно, и при това да не се помръдваш от мястото си. Никоя армия не би могла да издържи дълго време това. Никакъв флот не може да издържи трета кампания, също тъй безрезултатна, както двете предишни — в Балтийско и Черно море. Ако войната би продължила, то, както ни се казва, предстои нахлуване във Финландия, Естония, Бесарабия. Обещава се помощ от страна на шведските войски, а също демонстрации от страна на Австрия. Същевременно стана известно, че Русия е приела австрийските предложения като основа за преговори[304], и въпреки че това далеч още не решава въпроса за мира, все пак открива възможност за завършване на войната.

Така че възможно е да няма нова кампания; но ако е нужно да има, може да се предположи, че тя ще се води в по-крупни мащаби и по-успешно, отколкото кампаниите, проведени досега.

Написано от Ф. Енгелс около 18 януари 1856 г.

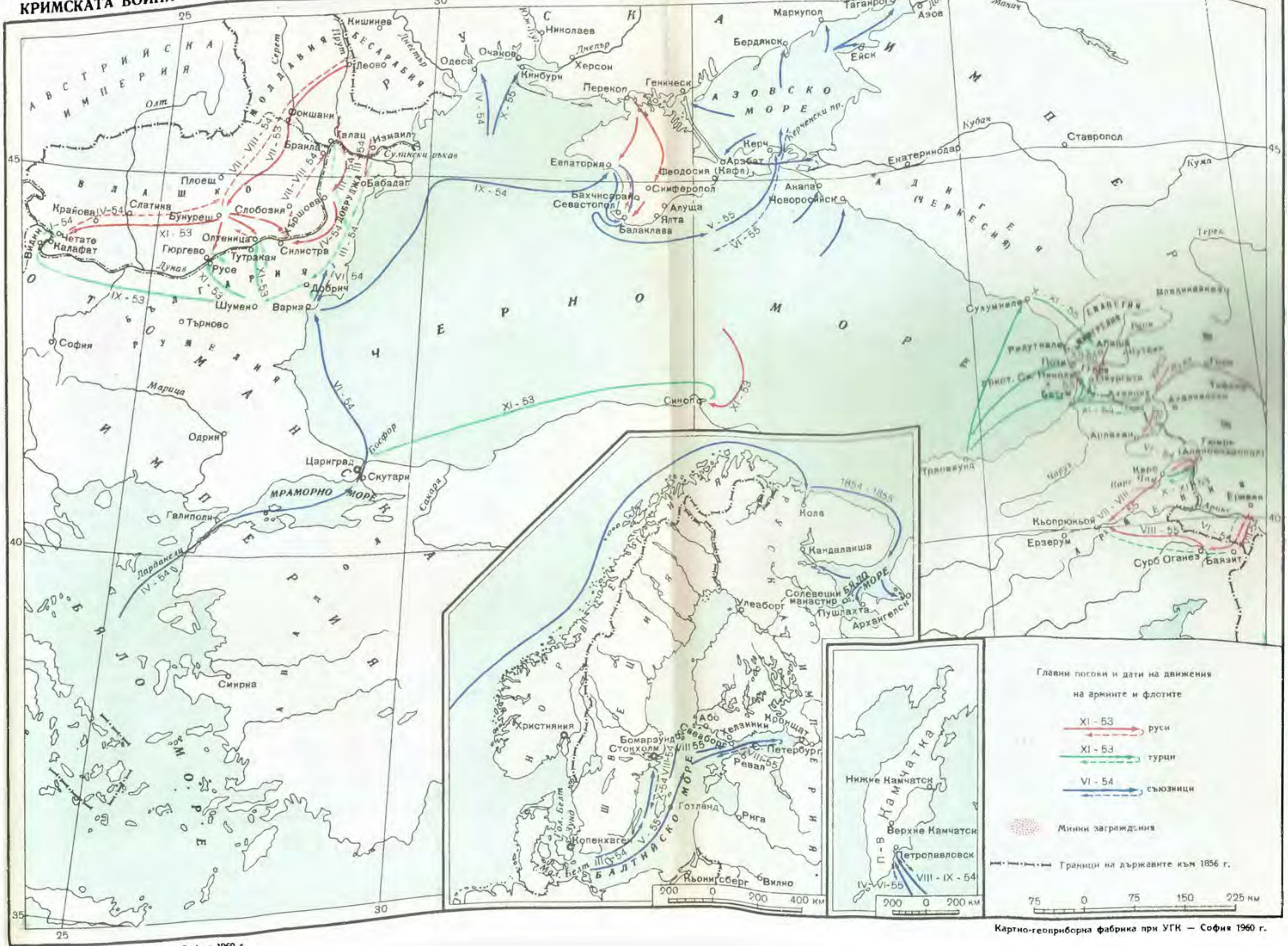
Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4616, 4 февруари 1856 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

КРИМСКАТА ВОЙНА от 1853 - 1856 г.

ОБЩ ХОД НА ВОЙНАТА

п. о. „Картпроект“ при УГК — София 1960 г.

Картно-геоприборна фабрика при УГК — София 1960 г.

К. МАРКС

АНГЛО-АМЕРИКАНСКИЯТ КОНФЛИКТ. — ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪВ ФРАНЦИЯ[305]

Лондон, петък, 8 февруари 1856 г.

С изключение на продажните господа от правителствената преса като че ли никой в Англия не вярва в сериозността на англо-американския конфликт[306]. Едни го разглеждат като уловка, с която се цели да се отклони вниманието от мирните преговори. Други твърдят, че Палмерстон ще се стреми към взаимно отзоваване на посланици, след като излезе в оставка, както направи Пит преди сключването на Амиенския мир[307], за да се върне, когато отново потрябва истински английски министър. Съдейки по това, как се води полемиката, някои твърде проницателни хора смятат цялата тази работа за обикновена предизборна уловка на президента*. Демократичният печат вижда тук задкулисна игра на Бонапарт, който намира удоволствие в разпалването на междуособна война сред англо-саксите от двете страни на Атлантическия океан. Но всички са напълно уверени, че колкото и рязък да е официалният език, няма ни най-малка опасност от военен конфликт. Към също такъв възглед, както се вижда, се придържа и френският правителствен вестник „Constitutionnel", който предлага своя господар като миротворец както за Стария, така и за Новия свят.

Главното обстоятелство, което не бива да се изпуска изпредвид при преценяването на този конфликт, е почти пълното прекратяване в действителност на entente cordiale между Англия и Франция, което повече или по-малко открито се признава

* — на Пирс. *Ред.*

от английската преса. Да вземем за пример лондонския вестник „Times“, който до неотдавна обявяваше сегашния Бонапарт за по-велик човек, отколкото беше истинският Наполеон, и предлагаше да се изгонят от страната всички злонамерени лица, които не признават това вероучение. А сега в една от своите уводни статии той прокарва мисълта, че единствената пречка да се сключи мир е излишното усърдие, проявено по този въпрос от Бонапарт. След тази статия се появи друга, която намеква, че това „избрано оръдие на провидението“ в края на краищата не е нищо друго освен средство pis aller*, до което френското общество е прибягнало само защото „не се е намерил нито един човек, който нацията би могла да облече със своето доверие и уважение“. В трета статия „Times“ представя всички негови генерали, министри, чиновници и т. н. като пъстра банда борсови хищници. Езикът на провинциалната английска преса е още по-малко сдържан. От друга страна, обърнете внимание и на променилия се тон на френските вестници, на тяхното грубо ласкателство и угодливост по отношение на Русия, които представляват толкова рязък контраст с тяхната сдържана антипатия към Англия. Обърнете също внимание на твърде определената заплаха за създаване на единна континентална коалиция, в полза на която се изказват австрийските, белгийските и пруските вестници. Най-сетне вземете руската преса, която в своите проповеди за мир нарочно се обръща само към Франция и почти не споменава за Англия.

„На хоризонта се появи дъгата на мира“ — пише „Северна пчела“, — „приветствувана от всички приятели на цивилизацията... В тези две години война с четири държави руският народ прояви в пълна степен своя възвишен и благороден характер и си спечели уважението дори на неприязнени народи... Що се отнася до Франция, може с положителност да се каже, че целият френски народ обича и уважава русите, възхищава се от тяхната храброст и самоотверженост и при всеки случай дава израз на симпатиите си към тях — през време на кратките примирия в Крим и при преминаването на руски пленници през Франция. И русите от своя страна се отнасят към пленените французи като към братя.“[308]

Брюкселският вестник „Le Nord“ открито твърди, че Бонапарт от самото начало поощрявал посредничеството на Австрия с намерение още при първия удобен случай да се откаже от съюза с Англия.

И тъй, поради факта, че съюзът с Франция може току-виж да се смени с разрив с тази страна, ясно е, че Англия, която все още се намира в състояние на война с Русия, не възнамерява да почва война с Америка и затова на разногласията между тези пра-

* — в краен случай. *Ред.*

вителства не бива да се придава друго значение, освен това, за което вече споменахме.

Мирът в самата Европа съвсем не може да се смята за осигурен. Що се отнася до условията, предявени на Русия от съюзниците, то фактът на тяхното приемане едва ли може да се разглежда като проява на отстъпчивост от нейна страна. Отстъпването на някаква неизвестна ивица земя в Бесарабия, отбелязана като тайнствена планинска верига, която не може да се намери на нито една географска карта, се компенсира предостатъчно с упоритото мълчание във връзка със завземането на Карс от русите, подозрително наречен след това в един петербургски вестник „руска провинция". През това време, умело използвайки примирието и другите възможности, каквито могат да се разкрият пред нея в хода на работата, Русия, като съсредоточи въоръжените си сили във всички най-важни пунктове, може би ще пожелае да продължи войната. Но сигурна гаранция за мира е обстоятелството, че за Бонапарт е станало крайно необходимо да сключи мир на всяка цена. Защото, от една страна, не му достигат средства за продължаване на войната, а от друга, назрява необходимостта да се повтори кримската експедиция — както се е изразил Монталамбер във връзка с римската експедиция — „в самата Франция"[309].

Малко преди Русия да приеме предварителните условия за мир, в Париж беше много разпространено мнението, че Бонапарт смята да пусне принудителен заем, който трябва да се разпределя пропорционално на сумата на преките данъци. Че хазната му е *празна* — убедително свидетелствува за това състоянието на френската армия в Крим. Кореспондентите известно време отбелязваха плачевното положение, в което се намират войските на Пелисие. Авторът на цитираното по-долу правдиво описание е един британски подофицер, който изпратил в „The Birmingham Journal" писмо от Севастопол с дата 5 януари.

„Днес времето беше прекрасно. Към 3 часа задуха силен северен вятър и застудя толкова много, че ние скоро бяхме принудени да закопчеем всичките си копчета. Нашите войници не страдат от студ, но много жалко е за бедните французи. Те все си носят топливо от Севастопол, лошо са облечени и, мисля, че ги хранят по-зле от нас. През всяко време на деня по някой от тях винаги се лута да търси сухари. Нашите войници ги съжаляват и са много добри към тях. Нашите часови получиха заповед да не ги пускат да влизат в лагера, защото някои от тях имаха навик да продават коняк, което доведе до случаи на пиянство сред нашите войници. Но понякога бедните французи успяват да минават незабелязано покрай часовите и да проникват при bono inglis*. Нашите войници, разбира се, знаят какво им е нужно и ни-

* — добрите англичани. *Ред.*

кога не ги изпращат с празни ръце. Бедните, те нямат дори ръкавици, за да си стоплят ръцете. Единственото, което е прибавено към облеклото им от лятото насам — това са капюшони към шинелите и по един чифт гетри от грубо сукно, които се завързват под коленете с няколко ремъчета. Чорапи те не носят, а обувки някога са *имали*. Действително французите представляват въплъщение на нуждата; и те чувствуват това, особено когато виждат британските войници с топли тюленови шапки, със суконени шинели с кожена подплата, с широки шалчета на врата и около пояса и с хубави, здрави, направени от говежда кожа ботуши до коленете."

Както се вижда, състоянието на финансите на Наполеон е доста плачевно, щом той оставя армията, която е всичко за него, в току-що описаното положение. От друга страна, фактът, че тези две години война вече струваха по-скъпо, отколкото всички походи на неговия вуйчо през периода от 1800 до 1815 г., свидетелствува какво е управлението на тези финанси. Говори се, че даже бонапартистки генерали, завърнали се от Крим, коментирали с възмущение безсрамното обогатяване на Морни и К° за сметка на армията. Тези протести бяха публикувани в един полуофициозен вестник, дето се казваше:

„Ако бъде сключен мир, императорът ще обърне цялото си внимание към финансовите работи и особено към някои злоупотреби, получили толкова широко разпространение в условията на спекулативната треска, например към случаите на съчетаване на несъвместими длъжности и към някои прекалено бързо придобити големи състояния."

Между това сред университетската младеж, в работническата класа, сред известна част от буржоазията и, което е най-лошото за Бонапарт, в армията се наблюдават признаци на революционно настроение.

По повод на историята с Ecole Polytechnique[310] стана известно, че Бонапарт отначало бил готов на компромис с училището, макар да бил много раздразнен от упоритото мълчание на студентите на 29 декември, когато той играл ролята на римски сенат спрямо армията (също както обича да играе ролята на римски император спрямо своя сенат). Дадено било на студентите да разберат, че императорът е склонен да запази тяхното учебно заведение, ако те при първата предоставена им възможност проявят своите симпатии към неговата династия. Ecole отговорило на това чрез свои делегати, че студентите не само няма да викат: „Vive l'Empereur!"*, но и ще изгонят от училището всеки от своите другари, който посмее да произнесе тези думи. След този отговор

* — Да живее императорът!" *Ред.*

последвало решение за закриване на това анархистично заведение. Онази част от студентите, която се предназначаваше за военна служба, ще бъде преместена във Венсен, гдето ще бъде образувана обикновена артилерийска школа. Друга част, предназначавана за гражданска служба, ще бъде прехвърлена в Ecole Normale[311]. Самото здание ще бъде приспособено за казарми. Такъв е краят на това любимо заведение на Наполеон Велики.

Затворът Мазас е препълнен със студенти от парижкия университет и с други младежи, които при погребението на скулптора Давид викали: „Vive la liberté!*. Едно обстоятелство, свързано с демонстрацията против Низар, било особено неприятно на Бонапарт. След полицейските нападения, когато били арестувани редица студенти, които освиркали Низар, задето прославял Тиберий като спасител на римското общество, останалите на свобода студенти се построили в редици, преминали през целия Париж, приближили се до къщата на Низар на улица Курсел и поискали той да издействува да бъдат освободени техните другари. Изпратеният подир студентите отряд пехота пристигнал на мястото почти едновременно с тях. Войниците посрещнати с възгласи: „Vive la ligne!“**, незабавно заели положение „свободно“ и отказали да действуват. За да бъде предотвратено по-нататъшно побратимяване, те незабавно били отведени и били заменени със sergents de ville***. Демонстрацията на студентите се насочила към Одеон, студентите завладели партера и без да престават, пеели „Sire de Franc Boissi“****, произнасяйки високо най-оскърбителни куплети право в лицето на Бонапарт и Евгения, които седели в своята ложа.

Бонапартистката преса признава, че броят на арестите, извършени в департаментите, достига 5 000; в други източници се привежда цифрата 15 000, която, изглежда, съответствува на действителността. Този заговор на работниците[312], както сега става ясно, имал свои разклонения в армията. Наложило се да се разформирова напълно подофицерската школа в Ла Флеш и да се сменят всички гарнизони в центъра на Франция. За да задуши метежния дух в армията, Бонапарт отново повтаря най-рискования експеримент от времето на Реставрацията, насаждайки в армията всеобща система на шпионаж. Създаването на този нов почетен легион послужило като повод за твърде остри пререка-

* — „Да живее свободата!“ *Ред.*
** — „Да живее армията!“ *Ред.*
*** — полицаи. *Ред.*
**** — Сеньор дьо Фран Боаси“. *Ред.*

ния между маршал Манян и някои висши офицери, които смятали, че това няма да е по вкуса на войските.

Движението на парижките работници, както винаги преди настъпване на сериозни събития, се характеризира със своите quod libets*, най-любимата от които е следната:

„Voilà qu'il part, voilà qu'il part
Le petit marchand de moutarde,
Vailà qu'il part pour son pays
Avec tous ses outils", etc.**

За да няма място за съмнения кой се подразбира под „малкия търговец на горчица", полицията забранила тази песничка.

До каква степен се зачитат бонапартистките учреждения, може да се съди по един анекдот, напечатан във вестник „Nord". Някои сенатори без колебание одобрили постъпката на г. Дрен дьо Люис, който се отказал от званието сенатор, но не счели за благоразумно да последват неговия пример. Когато запитали Морни може ли да се очаква, че някой от тях ще последва този пример, той отговорил, че има сериозни основания да предполага обратното. „Но какви са тези основания?" — попитал неговият събеседник. „Имам тридесет хиляди сериозни основания, *по един франк* парчето" — невъзмутимо отговорил Морни.

Може да се отбележи още едно обстоятелство, извънредно важно при сегашното положение на френския народ. Не е необходимо да говорим отново за борсовите спекуланти, за които и войната, и мирът са еднакво удобни. За пръв път в своята история масите на френския народ проявяват равнодушие към своето досега постоянно увлечение — „la gloire"***. Този знаменателен резултат от революцията от 1848 г. неоспоримо доказва, че епохата на разцвет на бонапартизма е отминала.

Написано от К. Маркс на 8 февруари 1856 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4634, 25 февруари 1856 г.

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

---

* — песнички за пожелания. *Ред.*

** — „Ей го отива си, ей го отива си
Малкият търговец на горчица,
Ей го отива си в родния край
С цялото си състояние" и т. н. *Ред.*

*** — „славата". *Ред.*

The People's Paper.

LONDON, SATURDAY, APRIL 6, 1856.

К. МАРКС

ФРАНЦИЯ НА МАЛКИЯ БОНАПАРТ[313]

Франция на Малкия Бонапарт, която пирува по случай раждането на сина на Монтихо и прахосва богатствата на нацията за смешно парадиране, „позлатената като идоли“* Франция представлява ужасяващ контраст с онази Франция, която търпи изтезания в Кайена, страда в Ламбеса, изнемогва в крепостта Бел-Ил[314] и гние в каторгата, с онази Франция, която загива от глад в Крим, с Франция в самата Франция, която се намира на прага на банкрута.

В писмото на гражданина Тасилие, преведено дословно от оригинала[315], читателят ще намери истинската, затрогваща история на френските граждани, заточени в Кайена. Наистина печатът на истински английското раболепие с хиперболични пищни фрази тръби в ушите на сънния свят великата вест за безграничното великодушие и просто свръхчовешкото милосърдие на колбасния герой от лагера Сатори[316], който обявява обща амнистия и заглушава първите крясъци на своя капризен младенец с ликуващите възгласи на хилядите французи, получили свобода и завърнали се при своите семейства.

Но да оставим продажните възторзи на ласкателите и да се вслушаме в неподкупния език на фактите. Бустрапа[317] изказва готовност да даде свобода на хората, които е изтезавал в продължение на четири години, при условие, че те се съгласят да се покрият с неизличим позор и да преминат през furcae Caudinae[318] на империята от времето на упадъка. Ако те заявят, че ще *се под-*

* Шекспир. „Хенрих VIII“, действие I, сцена първа. *Ред.*.

чиният лоялно на империята, т. е. ако санкционират coup d'état* и се отрекат от републиката, ако продадат душите си, Бустрапа е готов да им продаде техния живот.

„Този великодушен призив — пише „Moniteur" — беше направен още при тържественото провъзгласяване на империята." Така самият вестник „Moniteur" открито признава, че общата амнистия, рекламирана днес като зашеметяваща новина, е само повторение на изтъркания фарс, разигран преди четири години. Геният на подкупа се ласкае с надеждата, че неговите жертви са сведени сега до собственото му равнище, че те са достатъчно укротени, за да приемат през 1856 г. като милост онова, което през 1852 г. с възмущение отхвърлиха като оскърбление.

„Moniteur" прикрива своя „великодушен призив" към низост с ловко съставени подправки и фалшификации. Вестникът твърди, че от 11 000, осъдени след юнските събития през 1848 г. на заточение в Алжир, благодарение на милосърдието на президента в Африка са останали само 306 души. Ние твърдим обаче, с данни от същия вестник „Moniteur", че от 11 000 арестувани през юни 1848 г. през ноември същата година, когато Assemblée Constituante** обсъждаше изпълнението на декрета за заточаването, оставаха само 1 700; че от тях 1 500 бяха изпратени в крепостта Бел-Ил, а на 8 март 1849 г., през времето, когато управляваше правителството на О. Баро, 700 от тези 1 500 бяха закарани в Бон, в Африка. Следователно милостта на Бустрапа е намалила на 306 тая последна цифра 700, а не огромното число 11 000, както пише неговият лъжлив вестник „Moniteur", и самата тази нищожна милост беше само маневра, насочена срещу Събранието. Въпреки това ние трябва да благодарим на „Moniteur", че напомни на Франция за гнусните жестокости, извършени от Кавеняк и от буржоазната република.

Що се отнася до заточените и екстернираните жертви на Декември, същият „Moniteur" определя техния брой на 11 201 души и твърди, че сега той е намален на 1 058. Всъщност обаче жертвите на coup d'état бяха повече от 11 000 души само в департаментите Долни Алпи, Еро, Вар и Ниевър и в настоящия момент те си остават най-малко 12 000 души, осъдени на изгнание или на каторга. Добре известно е, че от coup d'état пострадаха над 50 000 души. По-нататък трябва да отбележим, че „великодушният призив" на „Moniteur" се отнася изключително за лицата, изпратени в Алжир и другите отвъдморски владения, че в него дори

* — държавния преврат. *Ред.*
** — Учредителното събрание. *Ред.*

не се споменава за осъдените от Анже, за изпратените в затвора за участие в тайните дружества; той не се отнася до затворниците, хвърлени в каторга от извънредните военни съдилища през 1851 г., до затворниците в Бел-Ил, до студентите, арестувани задето освиркаха платените апологети на Бустрапа, и т. н. Като компенсация „Moniteur" съобщава за пълна и безусловна амнистия на бракониери, контрабандисти, фалшификатори на монети, крадци, дезертьори, каторжници и id genus omne*. В пълно съответствие с характера на империята от времето на упадъка и с предшествуващите деяния на фалшивия Бонапарт раждането на сина трябваше да стане празник за цялата тази родствена на бащата сбирщина.

От жертвите на coup d'état ние преминаваме сега към неговите оръдия; от хората, които са му оказвали противодействие — към робите, които са го осъществявали; от войниците на свободата — към армията в Крим. Знаменателен исторически симптом е, че Бонапарт в разгара на новите илюзии на новоизпечената династия и на най-големия триумф във връзка с допускането му в благоухаещата среда на прогнилите законни династии се нуждае все пак от признание от страна на своите нещастни жертви и затова лицемерно се стреми към тяхното примиряване с империята. Но не по-малко забележителен пример на ирония на историята е фактът, че докато водачът и членовете на Обществото от 10 декември[319] дават в Париж пищни и разточителни пирове във връзка с успеха на coup d'état, армията, която натрапи на Франция този отвратителен режим, изкупва в Крим своето престъпление с лишения, глад, предсмъртна агония и смърт в техните най-ужасни и мъчителни форми.

През първия период на източната кампания, от ноември 1854 до март 1855 г., превъзнасяха декемврийския парвеню като второ провидение, а изумителното военно управление на прославената империя възпяваха по всички начини, противопоставяйки му позорните изпитания, които се паднаха на британската армия в резултат на преднамерената измяна вътре в страната и на естествените последици от остарялата система. Но както в това, така и във всички други деяния на империята от времето на упадъка онова, което се приемаше за реалност, се оказа само театрална фантасмагория, целяща непосредствен сценичен ефект. В продължение на две години Бонапарт беше зает изключително с подготовката на война. Той напрягаше всичките сили на огромната централизирана френска държава, за да осигури първите успехи

* — други подобни. *Ред.*

на своята армия*. И наистина няма защо да се чудим, че дори жалкият авантюрист от Страсбург и Булон не успя през първите две години на своето негодно управление да разруши прекрасната организация на френската армия, завещана от първата революция. За чудо трябва да се смята, че това все пак му се удаде още през първите две години на сегашната война. След като бе прахосал за своята Батрахомиомахия[320] повече средства, отколкото Наполеон Велики бе изхарчил през петнадесетте години на своята Илиада, в началото на третата година той откри, че ресурсите на Франция са изчерпани, военното ѝ управление е направено негодно, армията се топи от нужда и лишения. Ракът, който разяжда френската армия — кражбата и злоупотребите, — е органическият принцип на империята от времето на упадъка; необходими бяха само две години, за да се разкрие неговото гибелно действие.

Печалното положение на френската армия се криеше грижливо дълго време не само от френския, но и от английския печат. Днес за тая тайна говорят по всички кръстопътища. А след като собственият вестник на Бонапарт „Moniteur“ открито я опроверга, тя стана истина, която повече не се оспорва. В настоящата статия е достатъчно да приведем един цитат от последната дописка на севастополския кореспондент на „Times“:

„Френската армия, колкото и многобройна да се представяше на книга, се топи по най-жалък начин: скорбут и малария опустошават редовете ѝ. Неотдавна аз изчислих, че тя всеки ден намалява със 170 души... Сега и французите признават, че всекидневната смъртност в тяхната армия възлиза на 120 души, а в някои дни и значително повече. Най-много страда десният фланг на армията, в Байдарската долина... Когато времето се затопли, трябва да се очаква значително увеличаване на болестите... Френските списъци на болните ще бъдат ужасни... Френската армия намалява така бързо, както от снарядите и куршумите през време на най-ожесточения период на обсадата.“

Като главни причини за изпитанията на французите кореспондентът посочва липсата на закрити помещения, нуждата от горно облекло и оскъдната храна. Като описва големия студ, от който „в бараките водата замръзваше в буретата на дълбочина до три дюйма“, и почти непрекъснатите снежни виелици, в резултат на които „само малко бараки не бяха затрупани от големия сняг“, кореспондентът пита: а какво ли е понасяла френската армия, която се намира в палатки — не в грижливо снабдени с

* В статията на К. Маркс в „New-York Daily Tribune“ сетне следват думите: „която беше в онзи момент главната опора на узурпираната от него власт и още не се бе проявила“. *Ред.*

всичко необходимо бараки и не в добре окопани двойни, а в единични и незащитени палатки? Той завършва със заявлението, че е „просто непоносимо да се срещат френските транспорти с болни" и че маршал Пелисие употребява повече усилия, за да ги скрие от британската армия, отколкото да облекчи страданията на болните.

Ще добавим към това още един цитат — от „Morning Advertiser", вестника, който споделяше заедно с „Morning Post" гнусната привилегия да приветствува идването на Бонапарт на власт през 1851 г. и който до ден днешен слави лорд Палмерстон като истински английски министър:

„Във френския лагер на река Чорная се наброяват 3 000 болни; походните лазарети са препълнени, редиците на медицинския персонал са оредели вследствие на болести и изтощение; интендантската служба е напълно разстроена и не е в състояние да храни войската; хората просят сухари от войниците на предните постове; скорбутът поради недостиг на растителна храна и тифът поради липса на месо свирепствуват със страшна сила; контрастът между двете армии е източник на открито недоволство сред френските войници. Транспортните средства са недостатъчни за превозване на болните в Цариград; в тамошните болници вече се намират над 12 000 болни; епидемията е истинска катастрофа и смъртността от нея е ужасяваща; транспортите, пристигащи от Изток в Марсилия, са препълнени с жертви на треската, и корабите с тифусни болни се изпращат във Фриулската карантина."

Какво да се прави с тая бързо топяща се армия?* Да се развлича ли с преразказване на арабската приказка за „раждането" на Алжирския крал[321] или с описания на извезаните със злато мундири на изнежената гвардия на предпазливия герой? Трябва да припомним, че френските войници не са склонни да търпят подигравки, както английските. Доказателство за това, ако е нужно, са неведнократните опити във френската армия да се застреля генерал Пелисие — факт, за който споменава „Gazetta di Milano", вестник, играещ при Радецки ролята на „Moniteur". Не трябва също да се мисли, че линейните полкове в самата Франция остават равнодушни зрители на кримската трагедия. Парижката полиция започва да върши блокади в казармите. Зуавите, повикани в Париж, за да повишат с вида си ентусиазма на публиката, вече са отстранени от столицата като ненадеждни. Два други полка, завърнали се от Крим, също бяха изпратени в провинцията. Антагонизмът между гвардията и линейните полкове с всеки изминат ден става все по-рязък, защото в настоящия

* В статията на К. Маркс в „New-York Daily Tribune" вместо тая фраза фигурира следният текст: „Какво да се прави с тези недоволни легиони, умиращи поради негодност на интендантството, скандална небрежност и открита кражба?" *Ред.*

момент Бонапарт е зает със създаването на достатъчен брой нови гвардейски полкове, за да може този привилегирован корпус да носи гарнизонна служба в Париж без линейните части. Като подкупи армията и породи с това антагонизъм между нея и страната, той се опитва сега да подкупи армията вътре в самата армия — доста опасен експеримент.

За пълното описание на състоянието на *финансите* — ние не бихме ги нарекли пета на този необикновен Ахилес, тъй като тази пета е прекалено голяма — е необходима специална статия. Тук е достатъчно само да се каже, че тъй като ценните книжа напоследък спадаха, то във връзка с възвестеното сключване на мир, както и с раждането на новия Бонапарт, естествено се очакваше, че те непременно ще се повишат. Осъществяването на това не беше предоставено на случайността. Не само правителството даде заповед да се използват свободно наличните държавни средства за изкупуване на държавни ценни книжа, но и Crédit Mobilier и подобни на нея поникнали като гъби Бонапартови кредитни учреждения два дни подред усилено се занимаваха с изкупуване на ценни книжа. Въпреки всички тези маневри обаче в самия момент на съобщението за „раждането“, вместо да се повиши, курсът на книжата спадна и това спадане все още продължава. Изпадналият в ярост Бонапарт забрани да се продават на борсата всички ценни книжа, с изключение на онези, които се котират по правителствения курс, а след това заповяда да бъдат повикани в полицейската префектура главните маклери.

Когато статуята на Атина Палада падала в Партенона, това събитие, казват, означавало за Атинската република съдбоносно предвестие. Това, че бюстът на Бонапарт се заклати върху своя пиедестал в синагогата, дето се установява пазарната цена на правителствата и се шконтира историята на народите, предвещава падане на империята на борсовата игра.

Написано от К. Маркс около 1 април 1856 г.

Напечатано в „The People's Paper“, бр. 205, 5 април 1856 г. с подпис К. М. и във вестник „New-York Daily Tribune“, бр. 4676, 14 април 1856 г. като уводна статия

Печата се по текста на „The People's Paper“, сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune“

Превод от английски

К. МАРКС

ПАДАНЕТО НА КАРС[322]

Написано от К. Маркс в края на март — април 1856 г.

Напечатано в „The People's Paper", бр. 205, 206, 207 и 208; 5, 12, 19 и 26 април 1856 г.
Подпис: Карл Маркс
публикувано и във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4671, 8 април 1856 г.

Печата се по текста на „The People's Paper", сверен с текста на вестник „New-York Daily Tribune"

Превод от английски

I

Падането на Карс е повратен пункт в историята на мнимата война против Русия. Без падането на Карс нямаше да има нито петте точки[323], нито конференциите, нито Парижкият договор[324], с една дума, нямаше да има мним мир. А при това, ако успеем да докажем въз основа на Синята книга[325] на самото правителство, макар тя да е съставена по такъв начин, че е съвсем обезобразена от съкращения, изопачена от пропуски и поразхубавена и позакърпена с фалшификации — ако успеем да докажем, че падането на Карс от самото начало е било предвидено от кабинета на лорд Палмерстон и системно е било подготвяно от него, тогава завесата ще бъде приповдигната и драмата на Източната война с всичките й зашеметяващи събития ще се освободи от мъглата, с която дипломацията я забулваше досега.

В края на май 1855 г. генерал Уилямс съобщил на лорд Редклиф, а той на лорд Кларендон, че

„към Гюмри са докарани значителни сили на русите в състав 28 000 души пехота, 7 500 души кавалерия и 64 оръдия и че муширът е получил съобщение за намерение на противника да предприеме атака срещу Карс. В този укрепен лагер ние имаме 13 900 души пехота, 1 500 души кавалерия, 1 500 артилеристи и 42 полски оръдия“.

След една седмица, на 3 юни, Уилямс съобщил на Кларендон:

„Понастоящем гарнизонът на Карс разполага с продоволствие за 4 месеца и аз се надявам, че централното правителство и съюзниците скоро ще докажат на тези остатъци на армията, че не са съвсем забравили за тях.“

Това донесение (виж карските документи, № 231) било получено на Даунинг стрийт на 25 юни. Така че в този ден английското правителство било известено, че на 3 октомври Карс ще падне, ако не получи помощ; в по-нататъшните си действия правителството изхождало от това.

На 11 юли лорд Кларендон получил от генерал Уилямс три донесения, които носят дати 15, 17 и 19 юни и в които той последователно съобщава, че имало сблъсквания на аванпостовете, че на 16 юни редовна атака на русите срещу укрепения лагер била храбро отбита от турците и, най-сетне, че противникът извършил флангов марш към укрепения лагер и спрял с големи сили (30 000 души) на разстояние един час път от най-слабия пункт на позицията на турците. Уилямс завършва последното донесение със следните думи:

„За съжаление ние нямаме нередовна кавалерия... Противникът частично вече прекъсна нашите комуникации с Ерзерум."

Когато също такива съобщения били получени в Цариград, лорд Редклиф бил поканен на съвещание в двореца на великия везир край Босфора. Турските министри предложили да се окаже помощ на Карс, като се изпрати експедиция от Редут-Кале през Кутаис към Грузия в следния състав:

Контингент на генерал Вивиан	20 000
„ на генерал Битсън	3 000
От гарнизона на Батум	12 000
Албанци	2 000
От България	5 000
Египетска редовна кавалерия	800
Туниска кавалерия	600
Всичко	43 400

Портата изразила своето съгласие командуването на тази експедиция да бъде възложено на англичанин и задълженията на командир да се изпълняват от генерал Вивиан. На лорд Кларендон станало известно за това предложение на 11 юли. На 12 юли лорд Редклиф допълнително му телеграфирал:

„В ход е подготовка за възможна експедиция. Би могло да се спести много скъпоценно време, ако Вие веднага ме информирате по телеграфа готово ли е правителството да санкционира една голяма диверсия през Редут-Кале и Кутаис към Грузия."

През периода от 25 юни до 12 юли английското правителство, осведомено за опасността, застрашаваща Карс, и пръста си не

помръднало, за да се притече на помощ на крепостта: нито веднаж не се прибегнало до телеграфа. Но от самия ден, когато било решено да се разстрои всякакъв турски план за оказване помощ на Карс, правителството изведнаж започнало да проявява трескава дейност. На 13 юли (виж карските документи, № 248) Кларендон изпратил до Редклиф депеша със следното съдържание:

„Правителството на нейно величество смята, че би било по-разумно да се изпратят подкрепления в тила на турската армия, вместо да се изпраща експедиция в тила на руската армия. Подкрепленията биха могли да се насочат към Трапезунд, а оттам — към Ерзерум. Разстоянието от Трапезунд до Ерзерум е по-малко, отколкото разстоянието от Редут-Кале до Тифлис, и пътят минава по територия на приятелска страна, а не на враждебна. В Ерзерум армията ще срещне готови да окажат помощ приятели, а не съпротивяващи се врагове, и там я чакат запаси от продоволствие, а не глад. Ако армията в Карс не може да удържи тази позиция в борба против русите, тя трябва да отстъпи към Ерзерум; всички турски сили трябва да се съсредоточат именно там. Ако е необходимо да се нанесе на русите поражение, най-лесно е да се направи това със силите на обединена армия, отколкото със силите на отделни нейни части. И поражението на русите би било толкова по-решително, колкото по-навътре в турските граници то би станало."

На следния ден след получаването на телеграмата на Редклиф Кларендон става още по-щедър и внася вече и Ерзерум в списъка на пунктовете, откъдето трябва да се отстъпи.

По телеграфа

граф Кларендон — до лорд Стратфорд де Редклиф

Министерство на външните работи, 14 юли 1855 г.

Планът за засилване на армията на Карс, който се съдържа във Вашите депеши от 30 юни и 1 юли (трябва да бъде 12 юли), не получи одобрение. Доводи против използване на турски контингент дотогава, докато той стане годен за бойни действия, ще бъдат изпратени днес с куриер. Оперативна база трябва да бъде Трапезунд, а ако турската армия на Карс и Ерзерум няма сили да отстои против русите последния от тези пунктове, нека отстъпва към Трапезунд, дето тя лесно ще може да получи подкрепления.

Ако Карс е ключ към Ерзерум, то Ерзерум е ключ към Цариград и център, дето се събират стратегическите и търговските пътища на Анадол. Щом Карс и Ерзерум паднат в ръцете на Русия, сухопътната търговия на Англия via* Трапезунд—Персия веднага ще се прекрати. Английското правителство, на което всички тези обстоятелства са добре известни, хладнокръвно съветва Портата да даде ключовете от своя дом в Азия, когато нито един от тези пунктове не се намира в опасност, и приканва обсадената армия на Карс да се оттегли към онези подкрепления, на които било забранено да се притекат на помощ на обса-

* — през. *Ред.*

дената армия. „Ако е необходимо да се нанесе на руските поражение" — заявява негова светлост (нужно ли е това? — като че ли пита той), — тогава според него то ще бъде толкова по-решително и ще може да бъде нанесено толкова по-лесно, колкото по-навътре в турските граници то стане, т. е. колкото повече крепости и територии бъдат предадени на русите и колкото по-близо всъщност те бъдат до Цариград.

Тези депеши на лорд Кларендон достойно се подкрепят от следната депеша на милорд „Take care of Dowb"[326] Панмюр, английския Карно, до генерал-лейтенант Вивиан:

Лорд Панмюр — до генерал-лейтенант Вивиан

Военно министерство, 14 юли 1855 г.

Сър!

Изпращам с настоящото за Ваше сведение копие от депешата, изпратена от граф Кларендон по същия изненадващ случай до посолството на нейно величество в Цариград, относно предложения от Портата план за оказване помощ на турската армия в Карс. Трябва да Ви уведомя, че съм напълно съгласен с всичко, което е казано в тази депеша за неприемливостта на плана, предложен от Портата. Аз толкова много се осланям на Вашия военен опит, че не изпитвам никакво опасение, че Вие можете да предприемете някаква необмислена и рискована експедиция подобно на онази, която замисля Портата. Разбира се, Ваш дълг е не само като командуващ контингента, но и като английски офицер, ползващ се с доверието на правителството на нейно величество, да оказвате, когато това е възможно, всестранна помощ на нашите съюзници турците, но същевременно Вие трябва да бъдете достатъчно предпазлив и да не рискувате честта на британското име и своята собствена репутация, предприемайки такива военни операции, за които още не е подготвена съответна база, не са осигурени комуникации, не са създадени запаси, не са доставени транспортни средства. Едно нещо е coup de main* посредством внезапно стоварване на армия по крайбрежието с цел да се създаде заплаха за крепост на противника или дори да се предприеме атака срещу нея; съвсем друго нещо е експедиция с цел за предварително подготвено нахлуване в неприятелска страна и за водене война на територията на противника. В първия случай може до известна степен да се поеме риск, а във втория случай действията трябва да се предшествуват от всестранна подготовка. Освен това според получаващите се при мене сведения аз имам пълно основание да предполагам, че батумската армия е в жалко състояние. Зная, че контингентът е недостатъчно организиран, за български войски нямаме никакви сведения, а по отношение кавалерията на Битсън, както предполагам, е също тъй трудно тя да бъде накарана да се подчинява и да се установи ред сред нея, както и по отношение на вашите собствени войски. Накъсо казано, аз съм убеден, че би било безумие да се опитваме да окажем по такъв начин помощ на бригадния генерал Уилямс. Сега е твърде късно да се съжалява за политиката, която постави в толкова тежко положение такъв храбър офицер и неговата армия; но да се осъществяват планове, които са предложени с цел да му се окаже помощ — това би значело да се върви по пътя на нови неполуки. Вие трябва, както това е несъмнено ясно и за Вас, без да губите време, да подготвите своите войски за бойни действия, които несъмнено на едно или

* — смел удар. *Ред.*

друго място Ви предстои да водите, щом бъдете готов за това; за армията организацията е също тъй необходима, както издръжливостта и доблестта, и без първото качество двете други са съвършено безполезни.

В тази депеша военният министър на лорд Палмерстон изпъква като истински шут, годен само да забавлява своя господар. Да се създаде заплаха за севастополската крепост „или даже" да се предприеме атака срещу Севастопол, дето Русия в продължение на двадесет години усилено е вършила отбранителни работи, му изглежда твърде разумно нещо, защото това бил необмислен coup de main от страна на съюзниците; но „предварително подготвеното нахлуване" от страна на Портата в неприятелска страна с цел да й се нанесе поражение — това според „Дауб" е нещо нечувано! Той напълно споделя мнението на Кларендон, че истинската същност на стратегията е да укрепваш тила на собствената си армия, вместо да действуваш в тила на противника — да му предоставим да спори по този въпрос с Наполеон I, Жомини и всички други велики стратези. Той също е съгласен със своя приятел, че във военно време армията в никой случай не трябва да преминава през враждебни страни, а винаги само през приятелски — „с продоволствени запаси и без да се страхува от глад" — истинска философия на гладника. Но през самодоволната глупост на шута ние долавяме умисъла на онзи, който стои зад него! Та нали не на бедния „Дауб" е било отредено да направи откритието, че Грузия е враждебна, а не приятелска страна, и то Грузия, която е руска Полша в Кавказ.

Турското предложение, което „Дауб" нарича необмислено и рисковано, беше по своя общ замисъл смело, правилно и представляваше според нас единствената стратегическа идея, възникнала в хода на тази война. Предложението се свеждаше до това, да се заеме ексцентрична позиция спрямо обсаждащата армия, да се създаде заплаха за Тифлис, този център на руското господство в Азия, и като се изложи Муравьов на опасността да бъде отрязан от своята оперативна база и комуникационна линия, да бъде принуден да отстъпи от Карс. Подобна мингрелска експедиция означаваше възможност не само да се окаже помощ на Карс, но и да се премине към настъпателни действия във всички участъци и да се постигне по тоя начин най-голямо предимство, възможно във война — да бъде заставен врагът да премине към отбрана. Но опасността била вече надвиснала; ето защо, за да се увенчае такъв план с успех, той трябвало да се осъществи енергично, с достатъчни сили, като собствените войски се осигурят с достатъчно транспортни средства и продоволствие. Понеже Муравьов имал като първа оперативна база в своя непосредствен

тил Гюмри — крепост, специално предназначена за отбрана срещу турците, той бил в състояние да удържа позициите си дотогава, докато би се убедил, че придвижването на противника към Тифлис действително създава опасност. За да се осъществи този план, необходимо би било да се стоварят по черкезкото крайбрежие най-малко 55 000 души, да се завземе Кутаис и да се премине през Горийската котловина. Омер-паша, който по-късно предприел подобна експедиция начело на 36 000 души, като се доближил до Рион, имал не повече от 18 000—20 000.

Безспорно армия от 20 000 души би принесла в Ерзерум повече полза, отколкото 40 000 в Мингрелия. От друга страна, не бива да се забравя, че по времето, когато Портата направила своето предложение, броят на русите в Тифлис, според данни на самата Синя книга, не надминавал 15 000, а Бебутов със своите подкрепления още не бил пристигнал. Освен това за придвижването от Трапезунд към Ерзерум, а после към Карс на достатъчно голяма за изпълнение на своята задача армия с нужния запас от продоволствие, бойни припаси и оръдия биха били необходими, според уверенията на Омер-паша, цели четири месеца. И най-сетне, ако Портата е предложила правилен план, без да разполага с необходимите средства, дълг на нейните съюзници е било да я осигурят с достатъчни средства, а не да предлагат погрешен план. По това време 60 000 турци били затворени в Крим и бездействували, а това били единствено боеспособните войски на Турция.

„В Батум, Сухум-Кале и други разположени наблизо крайбрежни пунктове" — пише лорд Редклиф на 28 юни — „би било крайно трудно да се съберат повече от 11 000 души... Други части на империята (с изключение на България) не ще могат да дадат каквито и да било допълнителни резерви, освен Босна, откъдето би било възможно да се вземат още няколко хиляди души — имам предвид редовни войски; башибозуци би могло да се наберат, но нали Вие, милорд, знаете колко малко може да се разчита на толкова недисциплинирана орда... Съмнявам се в България да има повече от 50 000 войници, включително и гарнизоните. Австрия наистина заяви, че ще счита преминаването на русите през Дунава за casus belli*, и се задължи да не допуска Русия в Дунавските княжества. Но едва ли може да се разчита, че Портата ще вземе решение да се ръководи в своите действия от тези уверения и да не се съобразява с това, колко неблагоразумно е да се изоставя важна позиция без достатъчна защита — макар може би такова решение да се окаже достойно за възхищение."

Но какви войски са оставали на разположение на Портата, освен англо-турския контингент? А този контингент, както следва от депешите на Кларендон и Панмюр, служи само като уловка,

* — повод за война. *Ред.*

за да бъде лишена Портата и от последните сили, които има на свое разположение.

Но противопоставило ли е английското правителство на турския план някакъв свой план? Нима то не е възнамерявало да изпрати англо-турския контингент в Трапезунд, а оттам в Ерзерум или Карс? В своята депеша от 14 юли Кларендон се изказва „против използването на турския контингент, преди той да стане годен за бойни действия“. Но щом контингентът не е годен за бойни действия, значи той не е годен и за експедиция към Ерзерум, както и за експедиция към Мингрелия. Шутът Панмюр в депеша от същата дата пише до Вивиан, командуващия контингента:

„Вие трябва, без да губите време, да подготвите войските си за бойни действия, които несъмнено Ви предстои да водите *на едно или друго място,* щом като бъдете готови за това.“

Панмюр следователно призовава Вивиан да бъде готов не за непосредствени действия, не за Ерзерум, а за действия *на едно или друго място, с други думи — никъде.* На 7 септември Кларендон (виж № 302 в документите) все още смята англо-турския контингент за много зле подготвен и негоден да заеме укрепените позиции при Севастопол. Следователно съвсем очевидно е, че английското правителство изтъква ерзерумския проект не за да го осъществи, а за да разстрои мингрелската експедиция на Портата. То се е противопоставяло не на някакъв определен, а на всякакъв план за оказване помощ на Карс.

„Би било безумие да се опитваме да оказваме помощ на армията на бригадиния генерал Уилямс... Твърде късно е да се съжалява за политиката“ (политиката на Палмерстон), „която постави в толкова тежко положение такъв храбър офицер и неговата армия“ — писал Панмюр до Вивиан.

Твърде късно е да се предприеме нещо друго, освен да бъде предаден на русите Карс и в добавка към него Ерзерум, казва Кларендон на Редклиф. Този план беше не само приет от правителството на Палмерстон още на 13 юли, но и получи признание в Синята книга и правителството, както ще видим, нито веднаж не отстъпи от него.

Всички депеши на Редклиф през месец юли, приведени в № 254—277 на карските документи, свидетелствуват, че Портата е подготвяла трескаво мингрелската експедиция на Вивиан. Как е могло да се закъснее толкова много?

На 12 юли 1855 г., както помним, лорд Редклиф телеграфирал на граф Кларендон, че приготовленията за мингрелската експедиция под ръководството на генерал Вивиан се водят успешно и

„за да се спести скъпоценно време“, той моли правителството да предава съответните указания по телеграфа. Затова Кларендон изпраща своя протест против турския проект по телеграфа; но въпреки че това послание носи дата 14 юли, то стига до Цариград едва на 30 юли, когато лорд Редклиф отново пише на Кларендон:

„Неблагоприятната преценка от страна на правителството на нейно величество на предлаганите напоследък планове да се окаже помощ на армията на султана в Карс още повече засили, разбира се, объркването на Портата. Мой дълг беше да предам тази преценка на турските министри не само като изразяване на мнение, но и като вето, що се отнася до използването на контингента на генерал Вивиан. След това веднага възникна извънредно сериозна дилема. Правителството на нейно величество не само забранява да се използва контингентът, но решително предпочита да се използва друг план — изпращане на подкрепления в Ерзерум през Трапезунд. Това мнение се отхвърля тук както от Портата, така и от абсолютно всички официални и частни лица. Сераскирът*, Омер-паша, генерал Гайон и нашите собствени офицери — всички са съгласни с Портата и с френското посолство, че трябва да се даде предпочитание на диверсията откъм Редут-Кале, като обещаваща по-голям успех, при условие, разбира се, на съответно осигуряване с транспортни средства, продоволствие и други... Между това съобщенията от Карс съвсем не са утешителни, а скъпоценното време неизбежно се пилее за съмнения и колебания.“

Тъй като пътят от Цариград до Лондон съвсем не е по-дълъг от пътя от Лондон до Цариград, изглежда много странно обстоятелството, че депешата на Редклиф, изпратена от Цариград на 12 юли, вече на 14 юли е била в Лондон, докато депешата на Кларендон, изпратена от Лондон на 14 юли, е била получена в Цариград едва на 30 юли или около тази дата. В своята депеша от 19 юли Редклиф изказва недоволство от мълчанието на правителството, което той много молел „незабавно да съобщи мнението си.“ От друга депеша, която носи дата 23 юли, ние виждаме, че той все още не е получил отговор. Фактически получаването на отговор не се потвърждава, както вече казахме, до 30 юли. Следователно няма никакви съмнения, че лондонската дата на депешата на Кларендон е *фалшива* и че фактически депешата е била изпратена няколко седмици по-късно от датата, която е обозначена в Синята книга. Тази фалшификация издава целта на забавянето. Трябвало е някои да бъдат заставени да загубят скъпоценно време, да бъдат предизвикани съмнения и колебания и което е най-важното, да бъде принудена Портата да загуби напразно целия юли за приготовления на експедицията на Вивиан, която, по решение на английското правителство, не трябвало да се провежда.

* — Рушди-паша (сераскир — военен министър). *Ред.*

II

Тъй като стратегическите колебания на английското правителство не му дали възможност в продължение на три месеца да изрази ясно своето гледище върху големите операции, които Портата възнамерявала да предприеме, най-хубавото, което то би могло да направи, е да изпрати бързо през това време via Ерзерум на своя отговорност малък отряд за възстановяване на комуникациите между този град и Карс. Съюзниците били господари на Черно море, а английското правителство имало на свое пълно разположение 4 000 башибозуци под командването на генерал Битсън — единствения боеспособен отряд турска нередовна кавалерия. Като слезе при Трапезунд, този отряд би могъл след 10 дни да достигне Ерзерум, да конвоира доставянето на провизии за Карс и с това да даде възможност на крепостта да продължи своята съпротива с месец—месец и половина, т. е. до времето, когато започването на суровата арменска зима би заставило обсаждащите да прекратят настъпателните действия. На 7 юли генерал Битсън писал до Редклиф, като го молел да използва войските му за активни военни действия.

Молбата му не била взета под внимание. На 14 август самите войски подали петиция, в която молели да не ги държат повече в бездействие, а да ги изпратят в Азия. Не последвал никакъв отговор. На 12 септември Битсън се осмелил да изкаже за трети път своите съображения. Тъй като английското правителство не пожелало повече да търпи неспокойната натрапчивост на нескромния молител, пуснати били в ход военно-дипломатически интриги, в резултат на които Битсън бил отзован от армия-

та. Понеже самият Битсън бил отзован, цялата му преписка с правителството била изключена от Синята книга.

Ние вече видяхме колко упорито английското правителство настоявало за експедиция към Ерзерум via Трапезунд. А когато се получило съобщение, че руските завзели големия път между Ерзерум и Карс и отрязали част от провизиите, събрани за армията на Карс, зад гърба на английското посолство бил предприет самостоятелен опит да се окаже незабавна помощ от Трапезунд. Към донесението на Редклиф от 16 юли 1855 г. е приложено писмо на вицеконсула Стивънс със следното съдържание:

Трапезунд, 9 юни 1855 г.

Милорд!

Имам чест да Ви съобщя, че Хафиз-паша замина вчера за Ерзерум с 300 артилеристи и 20 полски оръдия. Понастоящем се формира голям отряд нередовни войски, числеността на който би могла да достигне 10 000 души; този отряд ще тръгне днес за същото място.

(Подпис: *Стивънс)*

По служебен дълг Редклиф незабавно поискал обяснения от сераскира — защо той премълчава за съсредоточаването на 10 000 души нередовна войска в Трапезунд и за придвижването на Хафиз-паша към Ерзерум.

„Всичко, което чух във връзка с това от негово превъзходителство" — се оплаква той, — „е, че Тусум-паша получил заповед да се отправи към Трапезунд, а оттам може би към Сивас, дето трябва да набере 4 000 души нередовна войска и с тях да се насочи към театъра на военните действия."

Ако се прокарат линии между Трапезунд, Сивас и Ерзерум, ще се види, че те образуват равнобедрен триъгълник, чиято основа — именно линията от Трапезунд до Ерзерум — е приблизително с една трета по-къса от всяка от другите две страни. Следователно да се пратят подкрепления направо от Трапезунд към Ерзерум, вместо да бъде изпратен Тусум-паша от Цариград към Трапезунд, сетне от Трапезунд „може би" към Сивас, дето той би загубил време за събиране на нередовни войски, а след това евентуално да се отправи с тях към Ерзерум — това означавало прекалено бърз развой на събитията, за което английският посланик не можел да не упрекне турците. Като не се решавал да каже на сераскира, че помощта за обсадения град зависи от добре пресметнатата мудност, лорд Редклиф се обърнал към него с въпроса:

„Може ли да има съмнение в това, че такъв голям отряд башибозуци, набързо и безредно събрани заедно, ще принесе полза само на врага?"

И когато сераскирът с основание възразил, като казал, че

„той настойчиво искал парични средства, за да изплати заплатата на башибозуците, понеже това е основното условие за тяхното подчинение, и дори заплашвал с оставка, ако искането му не бъде задоволено",

лорд Редклиф веднага почнал да недочува.

Ако спрем вниманието си върху другия оперативен план, предложен от Портата и провален от нейните съюзници, ще попаднем в заплетен лабиринт, от който трудно може да се измъкнем.

От донесението, изпратено на 15 юли от подполковник Симонс, британски представител в лагера на Омер-паша, до лорд Кларендон и от приложения към него меморандум на Омер-паша може да се установят следните факти. На 23 юни Омер-паша получил от генерал Уилямс писмо, в което последният съобщавал, че комуникациите с Ерзерум са прекъснати, и с най-настойчиви изрази искал да се изпратят незабавно в Карс подкрепления или да се извърши голяма диверсия откъм Редут-кале. На 7 юли Омер-паша изпратил меморандум до съюзните главнокомандуващи — Симпсон и Пелисие, — молейки ги да свикат съвета на командуващите съюзните армии и флот, за да се вземе бързо решение. В своя меморандум той предлага

„с част от своята армия, която се намира тук" (в Балаклава) „и в Керч — 25 000 души пехота, 3 000 души кавалерия от Евпатория и съответно количество артилерия, да бъде прехвърлен на някой пункт на черкезкото крайбрежие; застрашавайки оттам комуникациите на русите, той би ги заставил да дигнат обсадата на Карс".

Обосновавайки своето предложение, Омер-паша изтъква, че турската армия в Азия, възлизаща на 10 000 души, обсадена в укрепения лагер на Карс от превъзхождащи сили на русите, се намира в такова положение, при което поради липса на продоволствие тя вероятно ще бъде принудена да капитулира: именно гарнизонът на Карс фактически представлява турската армия в Азия; ако гарнизонът на Карс се предаде, в ръцете на врага ще падне Ерзерум, град, който поради географското му положение много трудно ще може да бъде укрепен, и противникът ще овладее комуникациите както откъм Персия, така и откъм голяма част от Мала Азия; като приемат неговото предложение, съюзниците ще могат да използват главните предимства, които имат, а именно: удобствата на морския транспорт и единствената турска армия, напълно боеспособна и подготвена за поход, т. е. армията на самия Омер паша. На този меморандум маршал Пелисие и генерал Симпсон отговорили, че „поради липса на допълнителна

информация те смятат свикването на съвещание за преждевременно". Въпреки това на 12 юли Омер-паша отново се обръща към тях с послание, в което съобщава, че

„в това време е получил от своето правителство депеша, според която цяла азиатска Турция до самите врати на Цариград е незащитена, и тъй като е скъп всеки час, правителството го моли незабавно да издири и използва всички ресурси, необходими за предотвратяване на голямата опасност, застрашаваща турското правителство, а следователно и делото на съюзниците". „При тези обстоятелства" — добавя той, — „имайки в Крим 60 000 войници, родом повечето от Азия, семействата и имуществото на които са изложени на опасността да бъдат унищожени от противника, и виждайки, че тази армия в Крим бездействува, при което очевидно няма надежда да бъде използвана в най-близко бъдеще за активни действия, — аз смятам за свой дълг по отношение на моя повелител и в интерес на общото дело да повторя предишното си предложение."

Ето защо той моли съюзните генерали да свикат съвещание в английската главна квартира. Едновременно с това послание до съюзните генерали той убедил подполковник Симонс да изпрати секретно писмо до генерал Симпсон и адмирал Лайонс, от което ние привеждаме следната извадка:

„Портата предложи на генерал Вивиан да се отправи начело на турския контингент към Редут-Кале... Но Омер-паша смята за голям риск да се изпращат там тези войски, тъй като войниците още не са свикнали със своите офицери, а офицерите не говорят на техния език и следователно не ще могат да ги командуват на бойното поле; контингентът, макар да е годен за носене на гарнизонна служба, още не е в такова състояние, че да може да се отправи към вътрешността на страната. При това този контингент войски и по числеността си е твърде слаб, за да изпълни набелязаната бойна операция. Омер-паша освен това смята, че за него, който се ползва с доверието на турците и който е добре известен в Азия, дето той вече проведе няколко кампании, ще е по-лесно да спечели разположението на населението и да получи с негова помощ необходимото продоволствие и информация, отколкото за чужденците, които нито знаят езика, нито познават страната."

На 14 юли се състояло съвещание, в което взели участие Омер-паша, подполковник Симонс, генералите Симпсон, Пелисие, Мартенпре и адмиралите Лайонс, Брюа и Стюарт. Омер-паша подробно разказал за руските военни сили в Азия и за техните бойни действия в околностите на Карс. Той обстойно развил приведените по-горе аргументи и твърдо защитил мнението, че

„не бива повече да се отлага подготвянето на поход с цел да се попречи на по-нататъшното придвижване на русите в Азия".

Обаче, както донася на Кларендон подполковник Симонс,

„генералите и адмиралите, като не получиха от своите посланици в Цариград информация, която да ги накара да повярват, че работите в Азия са действително в такова опасно положение, както смята Омер-паша въз основа

на съобщение, което той получи от своето правителство“, решиха „поради липса на съответна информация да не изказват по тоя въпрос никакво мнение“.

И така, в дадения случай съюзните генерали отказали да изкажат мнението си по тоя въпрос, тъй като не били получили информация от своите правителства. По-късно съюзните правителства отказали да дадат необходимите нареждания, понеже техните генерали не изказали мнението си. Поразен от хладното отношение на съюзните командуващи, от техния странен маниер да смятат своето недоверие към фактите за основание да не изказват мнението си за тях и от тяхното неучтиво обвинение на турското правителство в лъжа, Омер-паша, единственият непосредствено заинтересован от тази работа човек, изведнаж скочил от мястото си и категорично заявил, че

„при такива обстоятелства той смята за свой дълг да отиде за няколко дни в Царнград, за да се посъветва със своето правителство“.

И наистина два дни след това, на 16 юли, той заминал за Цариград, като взел със себе си и подполковник Симонс; но го придружавал и някой-си подполковник Сюло, „който пътувал под предлог да възстанови здравето си“ (виж приложение 1 към № 270 от карските документи), а всъщност имал поръчение от генералите Пелисие и Симпсон да осуети плана на Омер-паша. Сюло, офицер от щаба на генерал Симпсон, донесъл на Редклиф писмо от бедния Симпсон, този най-злощастен воин в света, както го нарича генерал Еванс; в това писмо Симпсон съобщава на посланика не за това, че той и неговите колеги не вярват на твърденията на Омер-паша, а за това, че „те категорично протестират против отзоваването на каквито и да е войски от Крим в настоящия момент“; не и за това, че те сметнали за нужно да скрият от Омер-паша своето мнение, а за това, че той, Симпсон,

„настойчиво моли негово превъзходителство да използва своето изключително влияние пред Портата, за да може тяхното мнение да възтържествува над мнението на негово високопревъзходителство“, понеже „на карта са поставени важни държавни интереси“ и „успехът на Омер-паша може да предизвика сериозни последици“.

Ей че успех! Възможен успех на Омер-паша лишавал от сън генерал Пелисие, който до тоя момент не можел да се похвали с нищо друго освен позорното сражение на 18 юни. Бедният Симпсон, злощастният воин, когото генерал Еванс рисува като ограничен по природа човек, бил все пак достатъчно ловък, за да се възползва от тежкото положение на своя колега по коман-

дуване и да интригува зад гърба на Омер-паша — единственият, може да се каже, маньовър, проведен от него през цялата кримска кампания.

В депешата от 19 юли Редклиф пише до Кларендон, че

„по-миналата нощ“ (на 17 юли) „бил поразен, като научил, че Омер-паша неочаквано пристигнал от Крим и отишъл направо при сераскира“.

Той се радва на слуха, пуснат от фанариота[327] Пизани, че

„пристигането на генералисимуса без разрешение на правителството предизвиква известно недоволство“, и заявява, че „у него се е създало твърдото убеждение, че интересите на съюзниците ще бъдат осигурени най-добре, ако Омер-паша незабавно се върне при своите войски в Крим“.

Въпреки това твърдо убеждение на Редклиф пребиваването на Омер-паша в Цариград се проточило от 17 юли до началото на септември. По-нататък ние ще видим от какво е била предизвикана тази загуба на време.

На 23 юли Редклиф съобщава на Кларендон:

„Омер-паша предложи на Портата да му възложи да осъществи нахлуване в Грузия от Редут-Кале като изходен пункт и като използва в свой интерес Кутаис.“

Това предложение било обсъждано през нощта срещу тази дата (22 юли) на съвещание при великия везир и в резултат от обсъждането било решено, че

„за състава на войските, предназначени за изпълнение на посочената по-горе задача под командуването на Омер-паша, трябва да се вземат от Евпатория 20 000 души и от България — 5 000, а недостигът на войски в Евпатория да се допълни с контингента, в който ще бъдат влети нови попълнения. В случай че споменатият план предизвика възражение, предлага се той да бъде изменен по такъв начин, че от Крим да се вземат само 10 000 души, а от България 15 000, включително и онези, които трябва да влязат в състава на контингента“.

Тази депеша, която, както се говори, Кларендон получил на 1 август и от получаването на която той веднага се възползвал, за да телеграфира на английския посланик в Париж, лорд Каули, е явно и преднамерено изопачена в най-съществената ѝ част. Имаме предвид мястото, дето се казва, че Портата предложила да се изтеглят от Евпатория 20 000 души, да се предадат те под командуването на Омер-паша и да се заменят в Евпатория с турския контингент. Именно на това място се позовава Кларендон в своята телеграма до лорд Каули, при което той заявява, че „правителството на нейно величество се отнася към това благосклонно“,

и изразява „своята надежда, че императорското правителство ще се съгласи с това“.

В тази част на депешата Евпатория умишлено е заменена с Балаклава. От донесението на подполковник Симонс, носещо дата 15 юли и получено от Кларендон на 30 юли, се вижда, че Омер-паша и в своя меморандум до съюзните генерали, и във военния съвет настоявал да вземе със себе си онази част от своята армия, която се намира тук (в Балаклава); тази част от армията, прехвърлена от него от Евпатория, е, както той смята, единствено годна за кампания в Азия. Променил ли е Омер-паша своето мнение след пристигането си в Цариград? Съвсем обратното произтича от донесението от 2 август, в което Симонс съобщава:

„Негово високопревъзходителство Омер-паша ме уведоми, че за комплектуването на контингента той охотно ще предостави която и да е част от турските войски, които са под негово командуване, с изключение на дивизията, намираща се сега в лагера при Севастопол; тази дивизия се състои от най-добрите му войски и, разбира се, той желае да я има при себе си, в случай че му се наложи да извърши предполагаемия поход към Азия.“

Има ли доказателства, че на своя съвет през нощта срещу 22 юли Портата е стигнала до решение, което противоречи на предложението на Омер-паша? В същата депеша от 23 юли, в която Редклиф съобщава за взетото от Портата решение, той казва на Кларендон, че

„Омер-паша беше много любезно приет от султана и доста щедро бе награден от него“, и при това добавя: „Излишно е да споменавам, че той е в най-добри отношения с министрите на негово величество и особено със сераскир-паша.“

Не може да става следователно и дума за някакво разногласие между Портата и нейния главнокомандуващ. И Портата, и Омер-паша били в еднаква степен поразени, когато получили от Лондон предписание да се предадат под командуването на Омер-паша войските в Евпатория и да се вземат от него войските, които се намират при Севастопол и в Керч. Но каква цел е преследвало английското правителство, когато е подправило споменатото по-горе място в депешата? — Да скрие от общественото мнение факта, че представяйки се пред френското правителство за привърженик на плана на Омер-паша, то същевременно чрез просто променяне местата на думите превърнало собственото предложение на Портата в нещо диаметрално противоположно нему. Така възникнал нов повод за спор. Работата се заплитала все повече и повече и това обстоятелство ста-

нало причина да се загубят целият август и септември за издаване на заповеди и контразаповеди. Фалшивата игра на английското правителство се вижда даже в реда на документите в Синята книга. За да бъде объркан читателят, депешата на Кларендон до Каули фигурира на 248 страница; след нея на страници 248—252 следва извадка от депешата на Редклиф от 19 юли, писмото на Симпсон до Редклиф от 16 юли, писмата на Омер-паша и неговият меморандум и чак на последно място е поместена депешата на Редклиф от 23 юли, резултат от която уж била инструкцията на Кларендон до Каули.

Трябва да се спрем сега накратко върху дейността на министерството на външните работи на Даунинг-стрийт и да се вгледаме в граф Кларендон, който усърдно изпълнява там ролята на главен клерк на великия Палмерстон. Два дни след като изпраща своята депеша до Редклиф, на 16 юли, Кларендон му праща друга депеша, която завършва със следните думи:

„Правителството на нейно величество би препоръчало както и досега всички войски, изпращани за оказване помощ на армията на Карс, да се насочват към Трапезунд. А ако Омер-паша, който, както съм чувал, възнамерява да замине за Цариград, наистина би решил да вземе със себе си някоя част от своята армия заедно с тунисците и албанците в Редут-Кале, правителството на нейно величество не би възразявало против това."

Докато депешата на Редклиф, изпратена от Цариград на 23 юли, пристигнала в Лондон на 1 август, точно след девет дни, за депешата на Кларендон с дата 16 юли отново бил необходим повече от половин месец, за да се получи в Цариград. Нея още я нямало в Цариград на 30 юли, когато Редклиф писал, че

„правителството на нейно величество, настоявайки да се изпратят подкрепления via Трапезунд, изправя Портата пред много трудна дилема".

Следователно Редклиф още не е имал депешата на Кларендон, в която се казвало, че правителството на нейно величество няма нищо против една експедиция към Редут-Кале, ако я предприеме самият Омер-паша. Характерно за хронологията на тази чудна военно-дипломатическа драма е това, че всички депеши, които имат за цел да предизвикат забавяне, пристигат с изключителна бързина, докато депешите, препоръчващи уж ускоряване на действията, пристигат с необяснимо забавяне. Но в последната цитирана от нас депеша на Кларендон има още един не по-малко поразителен пасаж. Докато лорд Редклиф пише на 19 юли от Цариград, че бил учуден, като научил за внезапното пристигане на Омер-паша в Цариград, Кларендон информира от Лондон Редклиф още на 16 юли, т. е. в деня, когато Омер-паша е

напуснал Крим, че „Омер паша, доколкото ми е известно, възнамерява да замине за Цариград“. Както знаем, Омер паша сам взел това решение чак на 14 юли, когато завършил военният съвет. През времето от 14 до 16 юли от Севастопол за Цариград не заминавал нито един кораб и Омер паша бил принуден да моли адмирал Лайонс да бъде даден на негово разположение английският военен кораб „Храбър“. Нима може да се повярва, че за телеграмите, изпращани от министерството на външните работи от Лондон, са необходими 17 дни, за да стигнат до Цариград, докато телеграмите, които то получава от Крим, съобщават за събитията, дори преди те да са станали? Това не е съвсем така. Между Севастопол и Варна връзка се осъществява чрез подводния телеграф, а между Варна и Лондон — по телеграфа; така че Кларендон е можел да получи сведения в самия ден на заседанието на военния съвет. Но къде е телеграфното съобщение, което е било изпратено от Севастопол? Разбира се, в Синята книга го няма. То просто е махнато. Но защо? Същият електрически кабел, по който Кларендон е получил съобщението за предполагаемо пътуване на Омер паша за Цариград, изглежда го е информирал за съпротивата, която Омер паша срещнал от страна на Пелисие, т. е. от страна на френското правителство. Тук, естествено, бихме запитали защо Кларендон спокойно е изчаквал от 16 юли до 1 август, не е съобщавал за това на френското правителство и не е почнал с него преговори по въпроса, от който е зависел изходът на цялата кампания? За да се предотврати този въпрос, споменатото телеграфно съобщение било скрито. Но ако Кларендон е премахнал телеграмата от Крим, защо тогава е поместил собствената си депеша от Лондон от 16 юли? Тъй като не е възможно да се установи дали е стигнала тя някога до Цариград, изпускането ѝ в Синята книга не би било голяма празнота. Тук е била преследвана двояка цел. От една страна, е било необходимо да се продемонстрира готовност на английското правителство да се притече на помощ на Карс в противоположност на трудностите, които създавал Бонапарт, и по тоя начин да се прехвърли върху него цялата отговорност за протакането. От друга страна, е било необходимо да се докаже, че Кларендон вярва във фалшивата депеша от 23 юли и че той е бил готов да предостави на Омер-паша която и да е част от неговата армия, преди да научи за решението на Портата да му натрапи евпаторийската армия. Наистина, като научил за това решение, той почнал да настоява за него, въпреки протестите на Омер-паша и Портата. Всички действия на Кларендон — това, че поощрявал Портата да се занимава през целия юли с експедицията на Вивиан, това, че отлагал пре-

говорите с Бонапарт до август, това, че подменил в депешата до Париж направеното от Портата предложение с фалшиво предложение, самото приемане на което от Бонапарт несъмнено трябвало да стане източник на нова бъркотия в тази комедия от грешки — всички тези действия са служели на една цел: да се убие времето.

III

На втори август 1855 г. лорд Каули телеграфирал от Париж, че „граф Валевски предвижда възражения против проекта“, предложен от Кларендон от името на Портата. Така че на ловкия граф Кларендон се представил случай да манифестира в депешата от 3 август своето патриотично усърдие и да прехвърли върху френското правителство отговорността за сериозните последици, в случай че Карс и Ерзерум биха попаднали в ръцете на русите. На другия ден, 4 август, Кларендон получил от Париж следната телеграма:

По телеграфа

Лорд Каули — до граф Кларендон

Париж, 4 август 1855 г.

Френското правителство няма да пречи на предполагаемата експедиция на Омер-паша към Мала Азия при условие, че числеността на турските войски при Севастопол няма да бъде намалена.

Въпреки тази обусловеност телеграмата означава безусловно приемане на направеното от Кларендон на 1 август от името на Портата предложение, според което войските, които се намират в Евпатория, трябва да бъдат предадени на Омер-паша и трябва да ги замени контингентът на генерал Вивиан. В същия ден Кларендон телеграфирал на Редклиф:

„4 август. Омер-паша може да отиде на помощ на Карс при условие, че няма да намали числеността на турските войски при Севастопол и ще остави непокътнат гарнизона в Еникале.“

Френското правителство протестирало само против намаляването на числеността на турските войски при Севастопол. Английското правителство прибавило към това още една пречка, като наложило възбрана и върху турските войски в Еникале. На 8 август Кларендон получил от генерал Уилямс от Карс писмо с дата 14 юли, в което се съобщавало, че генерал Муравьов в течение на 11 и 12 юли вършел разузнаване близо до крепостта и че на 13 юли

„той се появи с цялата си армия на издигащите се над Карс южни височини, които са ключ за нашата отбрана и след овладяването на които Карс бе завзет в 1828 г.".

Писмото завършва с думите:

„току-що научих, че руският генерал очаква подкрепления от Баязет via Гюмри и че войските, които съставляват гарнизоните, неотдавна изтласкани от черкезкото крайбрежие, също се движат към вътрешността на Грузия и ще могат да вземат участие в бъдещите операции в Мала Азия" (№ 276).

Стремежът на Кларендон да намали числеността на турските войски получил нов импулс, щом той узнал за руските подкрепления. Той незабавно съставил депеша и допълнил своя index militum prohibitorum*:

По телеграфа

Граф Кларендон — до лорд Редклиф

Министерство на външните работи, 9 август 1855 г.

Контингентът на генерал Вивиан незабавно да замине за Евпатория. Намиращите се там турски войски, възлизащи на 10 000—12 000 души, да се изпратят под командуването на Омер-паша за Редут-Кале. Числеността на турските войски в Балаклава и Керч да не се намалява. Съставът на турските войски, които се изпращат под командуването на Омер-паша към Редут-Кале, да се попълнят по съответния начин с войски, взети от България или други места, но не от Крим.

И така, виждаме, че Кларендон отново разширява кръга на своите възбрани. Спомнил си от депешата на подполковник Симонс от 15 юли, че Омер паша възнамерява да тръгне „с част от своята армия, която се намира тук" (в Балаклава) „и в Керч, с 25 000 души пехота и 3 000 души кавалерия от Евпатория и с артилерия", Кларендон забранява сега на Портата да използва войски от керченския гарнизон, той разпростира протеста на Бонапарт против изтеглянето на турските войски от Севастопол върху целия Крим, с изключение на Евпатория, при което в последния пункт количеството на отзоваваните войски дори се намалява на 10 000—12 000 вместо 20 000, споменати от него в де-

* — списък на войските, върху които е наложена възбрана. *Ред.*

пешата до френското правителство от 1 август. С хумора на шут той предоставя на Портата правото да търси войски „някъде на друго място“. След като е напълнил бомба в Лондон, той може сега спокойно да чака да избухне тя в Цариград.

В депешата на Кларендон до Редклиф от 16 юли ни порази следният пасаж:

„А ако Омер паша, който, както ми е известно, възнамерява да замине за Цариград, наистина би решил да вземе със себе си която и да е част от своята армия в Редут-Кале, правителството на нейно величество не би възразило против това.“

От писмото на Фуад ефенди до Редклиф от 31 юли, от отговора на Редклиф от 4 август и писмото на Редклиф от 8 август (виж № 282 и приложенията) следва, че депешата на Кларендон от 16 юли до 8 август все още не е пристигнала в Цариград. В своето писмо Фуад паша констатира, че започнатата подготовка (на мингрелската експедиция) е спряна, „тъй като очакваният“ (от Лондон) „официален и определен отговор още не е получен“, и взема турския план за мингрелската експедиция под защита „против основното положение на английските депеши“, според което „подкрепленията *трябва* да бъдат изпратени през Ерзерум по пътя за Трапезунд.“ В своя отговор от 4 август Редклиф казва, че,

„принуден неотдавна да съобщи мнението на своето правителство, той изпълнил това задължение, съзнавайки с горчивина в какво трудно положение се намира Портата“

и как това положение ще се усложни още повече поради мнението, което „той бил принуден да изкаже“; при това той добавя:

„Макар правителството на нейно величество да заяви, че то отдава решително предпочитание на по-преките действия през Трапезунд и Ерзерум, неговите възражения против диверсията откъм Черкезия по всяка вероятност биха се намалили, ако използваните за тази цел сили биха били еднородни по своя състав и надеждни.“

В своята депеша до Кларендон от 8 август Редклиф изказва недоволство, задето правителството

„все още е склонно да придава главно значение на Трапезунд като единствен пункт, отдето може да се окаже действителна помощ... Всички военни авторитети решително се изказват за нея“ (за мингрелската експедиция). „...Въпреки множеството доводи в полза на енергичната подкрепа на единствено осъществимия план за оказване на помощ, аз откровено съобщих на Портата съвършено противоположните възгледи на моето правителство.“

Отговорът на Кларендон (от 20 август) на тази последна депеша на Редклиф трябва да се разглежда от две гледища: във

връзка с твърдението на Редклиф, че според него английското правителство се противопоставяло на мингрелската експедиция до 8 август, и във връзка с плана, който бил изпратен от Кларендон в Париж на 1 август под формата на собствен план на Портата. Относно първия пункт Кларендон заявява (виж № 283):

„Редицата мои телеграфни съобщения и моята депеша от 4 август, които Вие трябва да сте получили след изпращането на Вашата депеша, ще Ви покажат, че правителството на нейно величество заедно с императорското правителство на Франция се е съгласило Омер-паша да замине за Азия с цел да осъществи диверсия за оказване помощ на Карс; правителството на нейно величество във връзка с това вече не настоява на гледището, към което то отначало се придържаше, че помощта трябва да бъде оказана през Трапезунд."

С изключение на депешата от 14 юли, в която Кларендон протестирал против мингрелската експедиция и искал турските войски да се оттеглят от Карс и Ерзерум, и депешата от 9 август, която Редклиф естествено не е могъл да получи на 8 август, Кларендон, според Синята книга, изобщо не бил изпращал нито едно телеграфно съобщение. Ние имаме работа с явна лъжа, когато той говори за „редицата свои телеграфни съобщения", в които се съдържало отказване от ветото, наложено от английското правителство върху мингрелската експедиция. Но защо той не се позовава на своята депеша от 16 юли? Просто затова, защото тя фигурира само в Синята книга, написана е само за Синята книга и никога не е излизала извън рамките на министерството на външните работи на Даунинг-стрийт. Редклиф, очевидно досещайки се за поставения му капан, писал на 13 август до Кларендон (№ 286):

„Току-що се запознах, милорд, със съдържанието на Вашето телеграфно съобщение от 9 август. Не се съмнявам, че санкцията на правителството на нейно величество върху провеждането на диверсия откъм Редут-Кале ще бъде посрещната с огромно задоволство както от турското правителство, така и от Омер-паша. Съдържанието на предишното съобщение, което се изказваше изключително в полза на придвижване към Карс през Трапезунд, предизвика явно разочарование."

Редклиф не знае нищо за редицата „телеграфни съобщения" на Кларендон. Той знае само за предишното съобщение, което се изказвало „изключително" в полза на експедиция през Трапезунд. Той подразбира съобщението от 13 юли, подкрепено с телеграфното съобщение от 14 юли. За съществуване на депеша от 16 юли той не знае изобщо нищо. Ние подчертаваме това по много проста причина. Едно бегло преглеждане на карските документи е напълно достатъчно, за да може всеки да се убеди, че английското правителство упорито се е стремяло да разстрои плановете на Пор-

тата. Обаче разкритите от нас фалшификации, изопачения и измама доказват, че английското правителство е съзнавало, че води фалшива игра, и разкриват факта, че правителството е имало предварително обмислен план, за който не се е осмелявало да говори открито.

Сега да разгледаме депешата на Кларендон от 20 август от другото гледище:

„Омер-паша" — казва Кларендон, — „бидейки командуващ войските на султана, ще има пълна свобода в ръководенето на придвижванията на своите войски, като ги използва по най-подходящия начин за общото дело; единствено ограничение на свободата на неговите действия ще бъде поставеното от двете правителства условие походът към Азия да не предизвика каквото и да е намаление на числеността на турските войски при Севастопол и Еникале, докато турският контингент под командуването на генерал Вивиан може да бъде използуван, за да замени онези турски войски, които Омер-паша вероятно ще вземе със себе си от Евпатория."

Според депешата на Кларендон до Париж от 1 август Портата предлагала да се предадат под командуването на Омер-паша войските от Евпатория и да не се докосва турската армия при Севастопол. Как може да нарича той простото съгласие с предложението на самата Порта „ограничение на свободата на действията на Омер-паша"? Но, от друга страна, можел ли е той да постъпи другояче, щом същата депеша на Редклиф, на която той отговаря, му напомня, че Омер-паша разчита на 17 000 души от Балаклава, на 3 000 от Керч и т. н. Така че онова, което в неговата депеша до Париж фигурира като собствено предложение на Портата, се натрапва сега на Портата като мнение на нейните западни съюзници.

До 13 август — точно един месец след като Омер-паша предложил на съюзните генерали своята мингрелска експедиция — Портата се намирала под тежкото впечатление, че английското правителство се противопоставя на експедицията, и поради това всички нейни приготовления за оказване помощ на Карс били спрени. Чак на 13 август Портата се освобождава от този кошмар и със задоволство научава, че нейните западни съюзници са се съгласили с решението, взето от нея на 22 юли. Сега найсетне тя ще получи възможност да насочи своите усилия против Муравьов вместо против Кларендон. На 15 август бил свикан съветът на Отоманската империя, за да се обсъдят и намерят най-ефикасни средства за оказване помощ на Карс. Резултатът от това обсъждане е толкова чуден, колкото и неочакван.

„Омер-паша" — казва Редклиф в своята депеша до Кларендон от 16 август (№ 294) — „най-решително възразява против предадения по телеграфа

от Лондон план за настаняване на контингента в Евпаторня н не смята за възможно да поеме отговорността за командуването на експедицнята, докато на турските войски при Севастопол не бъде разрешено да вземат участие в тази експедицня."

Виждаме следователно, че евпаторийският план, съобщен уж в Лондон на 23 юли, е бил предаден, както се твърди сега, на 9 август от Лондон в Цариград.

На 16 август подполковник Симонс също изпратил депеша до Кларендон (№ 297):

„Трябва да Ви съобщя, милорд, че сераскнрът, като получи от лорд Стратфорд де Редклиф уведомлеиие, че правителството на нейно величество е решило да изпратн турския контингент в Евпатория, съобщи за това решение на негово високопревъзходителство Омер-паша. Последният, смятайки, че тази промяна няма да даде на Портата възможност да събере необходимите сили, за да предприеме поход към Азия за спасяване на карската армия, представи доклад на сераскира... Омер-паша, макар и да настоява да вземе със себе си своите войски от Севастопол, ще отдели част от тях, както и от турските войски в Керч, за да ги включи в англо-турския контингеит в такова количество, каквото потрябва, за довеждането на този контингеит до пълеи състав... Предложението на пашата ми се струва единственото, което дава надежда за спасяване на армията в Карс, разбира се, ако се опази условието, което, както това е известио на негово високопревъзходителство, бе поставено от английското и френското правителства — че експедицията не трябва да предизвика съществено намаление на числеността на войските в Крим и че поради това първото предложение на Омер-паша до генералите, за което аз докладвах в депешата от 15 юли, не може да бъде претворено в дело. Пашата се съмнява дали експедицията ще се окаже сега достатъчно своевремеина, за да опаси гаринзона на Карс. Но дори и да не успее да помогне на Карс, експедицията във всеки случай ще попречи на противника да се укрепи в Ерзерумския пашалък и да се подготви за ново настъпление навътре в страната през следващата кампания."

Меморандумът на Омер-паша до сераскира, за който се говори в споменатата депеша на подполковник Симонс, е приложен към писмото на Редклиф до Кларендон от 16 август.

Ние привеждаме следните изказани в него съображения:

„Намиращите се сега в Евпатория войски имат разнороден състав — те се състоят от тунисци и египтяни и им липсват средства за сухопътен траиспорт... Те не са в състояние нито да тръгиат в поход, нито да маневрират... Ако на привикналите към горещия климат египтяни се наложеше да замииат за Азия и да водят военни действия в условията на настъпващата зима, те не биха могли да проведат необходимите маневри и армията, разнородна по своя състав, би имала малко шансове за успех. В случай че този план се осъществн, ще бъде разрушено единството както на турската, така и на британската армии, а не трябва да се забравя, че през време на война боеспособността на армията, ако не самото нейно съществуване, до голяма степен зависи от сплотеността на нейните редове... Пашата отбелязва, че всеки генерал, водейки война, трябва предварително да предвижда най-тежките условия, в които могат да го поставят военните събития, и да вземе

всички възможни мерки за предотвратяване на неуспехите. Той разглежда случая, когато карската армия би била унищожена преди пристигането му в Азия и руските биха отишли по-далече от този пункт, и заявява, че имайки армия с разнороден състав, на която не може напълно да се опре, той би се оказал в също такова тежко положение, в каквото се намира сега азиатската армия...

Всеки генерал, на когото се поверява някаква операция, трябва да бъде съгласен с тази операция и с метода на осъществяването ѝ, за да може да бъде смятан той за отговорен за нейния ход. Англо-турският контингент, доведен до пълен състав чрез отряди, взети от България и Керч, ще бъде почти равен по численост на дивизиите, които се намират под негово командуване. Що се отнася до числения състав на съюзните войски, той няма защо да бъде намаляван, ако се съгласят с неговото мнение. Напротив, ако бъде осъществен планът, изпратен от Лондон, то установилата се система от мероприятия, създадена от сераскира за попълване на гаринзона на Евпатория, ще бъде нарушена и неизбежно ще се получи задръжка, тъй като ще стане нужда да се създава съвършено нова организация."

И така според Омер-паша осъществяването на лондонския план неизбежно ще доведе до това, че последната боеспособна турска армия ще бъде унищожена, единството както в турската, така и в британската армия ще бъде разрушено, тунисците и египтяните ще бъдат преднамерено принесени в жертва, установилата се система на попълване на турските войски в Евпатория ще бъде нарушена; неизбежно ще възникнат протакания, военната репутация на Омер-паша ще пострада, а мингрелската армия ще сподели участта на гарнизона на Карс. Съобщавайки на Кларендон този решителен протест, лорд Редклиф дори не се досеща, че той самият е бил каналът, през който Портата, както е била представена работата, уж предала на лорд Кларендон план, идентичен на лондонския.

Следователно ние имаме ново и неопровержимо доказателство, че предложението на Портата в оня вид, в който то е изложено в депешата от 23 юли, е лондонска подправка и че Кларендон, предлагайки го на френското правителство в своята телеграма от 1 август, прекрасно е съзнавал грубата фалшификация, която върши с това.

Планът на Кларендон се осъществил в точно съответствие с неговите намерения. Портата, информирана най-сетне, че английското правителство общо взето е съгласно с турската експедиция, едновременно научава, че то се противопоставя на всички детайли, необходими за нейното осъществяване. След като Портата била принудена да загуби цял месец за борба против ерзерумския проект на Кларендон, тя трябва сега да загуби още по-

скъпоценен месец — август, — за да окаже съпротива срещу неговия евпаторийски план.

Към депешата на Редклиф до Кларендон от 20 август е приложен втори меморандум на Омер паша, сходен по съдържание с първия, но имащ следното допълнение (виж № 296):

„Всеки генерал, който се опита да осъществи подобна операция в разрез с всички военни правила, ще принесе в жертва военната си репутация и освен това ще изложи на опасност плановете на съюзниците изобщо. Нямам намерение да сторя нито едното, нито другото.

Дори и да поемех командуването, това не би донесло никаква полза за делото."

Той характеризира евпаторийските войски „като недисциплинирани, разнородни по състав и неопитни".

На 20 август (виж № 298, Симонс — до Кларендон) Омер паша информира Симонс за положението в Карс въз основа на съобщението на адютанта на сераскира, който заминал от Карс на 5 август и пристигнал в Цариград на 19 август.

„По време на заминаването му в складовете на град Карс имало запаси от продоволствие за гарнизона най-много за един месец или в краен случай за 5 седмици; с бойни припаси гарнизонът бил също недостатъчно осигурен. Но това няма голямо значение, тъй като генерал Муравьов заявил на своята армия, която наброява сега, след получаването на подкрепления, около 50 000 души, че иска да завземе Карс чрез продължителна обсада и да завладее града без нито един изстрел... Руснте заставиха жителите на разстояние осем часа път (28 мили) в окръжност с център Карс да отнесат със себе си всичко, което би могло да служи за храна... Гарнизонът на Ерзерум се състои от 6 000 души редовни и 12 000 души нередовни войски, но измежду последните много отряди напускат града и се разпадат." „От разговора с Омер паша" — казва Симонс — „се вижда, че Портата е крайно потисната от плачевното положение в Азия, а съвсем очевидната перспектива да бъде загубен в края на този месец или началото на септември карският гарнизон — 16 000 души и около 200 оръдия, от тях около 70 полски — я довежда почти до отчаяние... Портата е много опечалена и разочарована от това, че е било загубено толкова много време и че кабинетите в Париж и Лондон, както и военните власти в Крим не са придавали на събитията сериозното значение, каквото им е придавала тя, и само се противопоставяли на предложенията, които постоянно се правели с цел да бъде поправено положението на Портата и да бъде предотвратена катастрофата."

На 21 август на заседание на съвета на Портата (№ 299, Симонс — до Кларендон от 23 август)

„бе взето решение да се действува с най-голяма енергия и да се използват всички намиращи се на разположение на Портата средства за осъществяване на предложения от Омер-паша план... Решено бе да се изпрати на посланиците на Англия и Франция нота, да бъдат те известени за взетото от Портата решение и да се моли флотът на техните правителства да съдействува за превозване на турските войски, артилерията, имуществото, както и сухопътните транспортни средства до азиатското крайбрежие... След

като направи всичко, което бе по силите й, за да се организира поход с цел да се окаже помощ на карския гарнизон и да се възстанови положението в Азия, тя“ (Портата) „снема от себе си всякаква отговорност за катастрофата, която може да стане, ако нито един от предложените от нея планове не бъде изпълнен. За да подготви прехвърлянето на войски, турското правителство изпраща сега своите кораби в Созопол, дето ще започне товарене на войските на кораби и пр. Все пак Портата изпитва очевидно известни съмнения дали може да предприеме такива решителни стъпки поради това, че англо-турският контингент получи от Лондон заповед да замине за Евпатория“.

Август бил вече към края си, а Портата все още се чувствувала спъната в своите действия от евпаторийския план на Кларендон. Колкото по-отчайващи ставали новините от Карс, толкова повече растели нейните опасения и най-сетне тя получила от Редклиф, който извършил през това време пътешествие до Севастопол, следното телеграфно съобщение (№ 290):

Лорд Редклиф — до граф Кларендон

Край Севастопол, 26 август

Моля незабавно и определено да ми се съобщи тук, може ли Омер-паша да изтегли в пълен състав или частично турските войски от Балаклава, при условие, че те бъдат заменени с други войски със същата численост, и ще разрешат ли в този случай на контингента на генерал Вивиан да заеме позиции при Севастопол, вместо да замине за Евпатория. Омер паша е очакван всеки ден. Той обуславя своята експедиция с това, да му се даде право да действува, както бе посочено по-горе. Той приведе в полза на това достатъчни доказателства. Ако ние успеем да отделим транспорт, войските очевидно след около месец ще слязат в Редут-Кале. Руските сили, които застрашаваха Ерзерум, отстъпиха по посока към Карс. Турската армия, както съобщават, в началото на август е разполагала с продоволствени запаси за около два месеца.

IV

Посредством своя евпаторийски план Кларендон успявал да пречи на всички действия на Портата през целия август. Депешата на Редклиф потвърждава твърдението на генерал Уилямс, че „продоволствието в Карс едва ли ще стигне до началото на септември". С какво извънредно самопожертвуване турският гарнизон в Карс е продължавал да се държи свръх срока, посочен от Уилямс, показва меморандумът, който ние привеждаме тук (приложението към № 315):

Карс, 1 септември 1855 г.

Ние разходваме продоволствието много икономично. Войниците са вече на половин дажба хляб и месо или ориз. Понякога 100 драхми сухари вместо хляб и повече нищо. Няма пари. 3000 стрелци от мюсюлманското население скоро ще умрат от глад. Арменците получиха заповед утре да изоставят града. Няма ечемик, няма почти никакъв фураж. Конете приличат на движещи се скелети, те не могат да бъдат използвани от гарнизона. Артилерийските коне скоро ще се окажат в същото положение. Как тогава ще може да се придвижват полските оръдия?... Какво се предприема за спасяването на тази армия?

Подпис: *Уилямс*

Щом Кларендон се убедил, че продоволствието в Карс ще стигне едва до началото на октомври, а, от друга страна, Редклиф го уверил, че дори с помощта на транспортни кораби на съюзниците войските на Омер паша ще пристигнат в Редут-Кале не по-рано от първите дни на октомври, той не виждал вече опасност в подтикването на френското правителство да приеме турския план. Освен това Кларендон знаел, че се е обърнал към

френското правителство тъкмо в момента, когато щурмуването на Севастопол било предстоящо, и поради това Пелисие имал сериозни основания да не допуска никакви изменения в състава на войските при Севастопол. За да се скрият получените сведения, депешата на Редклиф се привежда във вид на извадка, която изопачава нейния смисъл. Ще приведем депешата на Кларендон до лорд Каули:

Министерство на външните работи, 28 август 1855 г.

Правителството на нейно величество е уверено, че императорското правителство ще изрази съгласие с привеждания по-долу отговор на депешата на виконт Стратфорд де Редклиф, изпратена от Балаклава на 26 август. В такъв случай нека Ваше превъзходителство благоволи да предаде този отговор непосредствено чрез лорд Панмюр на генерал Симпсон, който ще го съобщи на виконт Редклиф, ако той е още в Балаклава. „Омер-паша е свободен да вземе със себе си от Балаклава в Азия онези от своите войски, които той намери за необходимо: те трябва да бъдат заменени с равно количество войски от контингента на генерал Вивиан или с войски от Евпатория в зависимост от решението на съюзните генерали; на адмиралите трябва да бъдат дадени съответни инструкции относно превозването на неговите войски."

Подпис: *Кларендон*

Дори в тази депеша Кларендон не може да се въздържи да не изиграе номер на Портата. Въпреки че от редицата меморандуми на Омер-паша му е било добре известно, че заменянето на войските на последния при Севастопол с войски от Евпатория ще изисква много време и може да навреди в най-голяма степен на целия план, той сякаш en passant* предлага на френското правителство да бъдат заменени севастополските войски с контингента на Вивиан или с войски от Евпатория. Отговорът от Париж бил следният:

По телеграфа

Лорд Каули — до граф Кларендон

Париж, 29 август 1855 г.

Императорът не възразява против това, да се вземат турските войски от Балаклава и да се заменят с други при условие, че съюзните главнокомандуващи дадат съгласието си; но той не поема отговорността да каже нещо повече при сегашните обстоятелства. Аз изпращам телеграфно съобщение до генерал Симпсон и след думата „Азия" добавям: „при условие, че Вие и генерал Пелисие нямате възражения".

Страстното желание на лорд Кларендон да ускори мингрелската експедиция в този критичен момент ярко се проявява в неговата депеша от 7 септември, която той изпратил до подполковник Симонс с обикновена поща, така че тя била получена

* — между другото. *Ред.*

от него чак на 23 септември. Той получил на 5 септември от подполковник Симонс следната депеша (№ 301).

„Трябва да Ви съобщя, милорд, че, както ми заяви Омер-паша, той ще може да напусне Цариград най-рано след 5—6 дни, тъй като е зает с необходимите приготовления за експедицията към Азия и присъствието му тук в интерес на тяхното завършване е безусловно необходимо." Съобразно с взетите от Портата мерки „Омер-паша се надяваше да прехвърли в Азия със средствата само на турския флот в два рейса около 50 000 души и 3 400 коне, при което за прехвърлянето на войските биха били необходими от 3 до 4 седмици или за всеки рейс от 10 до 14 дни... Омер-паша много би искал съюзниците да му помогнат да превози от Созопол намиращите се при Севастопол войски и тяхната материална част, както и обозните коне; той смята, че тази задача може да се изпълни най-добре, ако се разреши на английския флот да превози войските от Севастопол за Азия, след като с помощта на този флот бъде прехвърлен в Балаклава контингентът, предназначен за сменяване на войските."

На тази депеша Кларендон отговаря по следния начин:

Граф Кларендон — до подполковник Симонс

Министерство на външните работи, 7 септември 1855 г.

Сър!

Докладът за мероприятията, предложени от Омер паша за подпомагане на азиатската армия, съдържащ се във Вашата депеша от 26 август, противоречи на по-късните съобщения, получени от правителството на нейно величество. Вие съобщавате във Вашата депеша, че Омер-паша смята да вземе със себе си част от турските войски при Севастопол и да ги замени с контингента на генерал Вивиан. А от телеграмата на генерал Симпсон с по-късна дата следва, че според Омер паша контингентът на генерал Вивиан няма да бъде годен да заеме позициите при Севастопол по-рано от идната пролет. Съобразно с това мнение и с протеста на генерал Симпсон против прехвърлянето на контингента при него — протест, основан на посочения по-горе мнение — правителството на нейно величество реши контингентът да не се изпраща за съединяване с армията при Севастопол.

Кларендон

Ние обръщаме вниманието върху това, че депешата на Симпсон, този жалък воин, е изпусната в Синята книга, че „мнението" на Омер паша е фалшификация и че „по-късната дата", на която Омер паша изказал своето ново мнение, намиращо се в противоречие с мнението му от 26 август, е всъщност началото на юли, както това следва от привежданата по-долу извадка от депешата на подполковник Симонс, изпратена от него от лагера в Камари на 23 септември 1855 г.:

„Разрешете да Ви съобщя, милорд, във връзка с това, че Омер-паша изказа този свой възглед в писмо до генерал Симпсон още в началото на юли... и преди да му бе станало известно за критичното положение на армията в Азия. Той още тогава изявяваше твърдата си увереност, че генерал Симпсон не възнамерява да използва контингента за сблъскване с противника в открито поле (en rase campagne)... Лорд Раглан много пъти ме запитваше

дали смятам за възможно да се използва контингентът за завземане на отбранителните линии при Балаклава и когато аз попитах Омер-паша какво е мнението му по тоя въпрос, той ми каза, че не вижда никакви пречки за това, щом като лорд Раглан смята, че то е съвършено необходимо."

Предавайки мнението на Омер-паша, изказано преди да бил поставен на обсъждане въпросът за мингрелската експедиция, фалшифицирайки това негово мнение и основавайки върху тази фалшификация своя протест, Симпсон при своето „тъпоумие" действувал — това се разбира от само себе си — съгласно секретните указания, получени от Лондон. Бедният Симпсон е едно от творенията на Палмерстон, един от неговите Големи. Големите — това са, както казва германският поет Арним[328], прамадни буци пръст, на които е придаден човешки образ и в които капризен магьосник е вдъхнал изкуствен живот. Дори да се предположи, че Симпсон е писал точно тъй, както е представено в депешата на Кларендон — пропускането на тази депеша в Синята книга поставя и това под въпрос, — и тогава у Кларендон не е можело да възникне дори сянка от съмнение нито относно датата, нито относно същността на мнението на Омер-паша. Още на 15 юли Симонс го уведомил, че според Омер-паша „контингентът, макар и годен да изпълнява гарнизонна служба, още не е в такова състояние, че да може да се отправи във вътрешността на страната", а в по-късна депеша той заявил, че „в Балаклава и Керч войските на контингента ще се намират в укрепени линии", а не „в открито поле".

Историята на мингрелската експедиция на Омер-паша не е отразена в Синята книга, но проникна достатъчно материал, за да може да се разкрие картината на това, какви пречки са били поставяни на нейния път от съюзните правителства дори в оня по-късен период, когато те с голяма неохота дали съгласието си тя да бъде проведена и когато Южната страна на Севастопол била завзета.

Симонс пише до Кларендон на 21 септември от лагера в Камари:

„На 18 септември генерал Пелисие се съгласи да се изпратят оттук три батальона турски егери в Азия. След един-два дни те ще бъдат изпратени по море в Батум. Досега генерал Пелисие още не е дал съгласието си да се изпратят в Азия други, намиращи се тук турски войски."

„В отговор на моите запитвания до Портата" — твърди Редклиф на 26 септември — „ме увериха, че превозване на войски и доставяне на провизии се извършват, но бавно, тъй като транспортни средства за тази цел са предоставени в ограничено количество. Не може да не се види, че безкрайните изменения на плана, неотложните нужди, предизвикани от нашите бойни действия при Севастопол, голямата липса на транспортни средства — всичко това взето заедно намалява надеждата за спасяване на Карс."

Но безкрайните изменения на плана са работа на английското правителство; неотложните нужди, породени от бойните действия при Севастопол, са чисто и просто претекст, тъй като след завземането на града съюзниците са се ограничили само с охраняването на неговите развалини, а липсата на необходимите транспортни средства била предизвикана от това, че Даунинг-стрийт постоянно давал нареждания за безполезни превозвания на контингента от Варна до Еникале, Керч, Евпатория и обратно до Босфора.

Тези мрачни предчувствия били разсеяни в миг от блесналата като метеор победа, спечелена от турците на 29 септември при Карс над щурмовите колони на русите. В своето донесение от същата дата генерал Уилямс нарича тоя ден „ден на слава на турското оръжие". В донесението си от 3 октомври (№ 342) той съобщава на Кларендон:

„През време на боя, траял почти седем часа, турската пехота, също както и артилерията, се сражаваше с най-решителна храброст; като си припомним, че в продължение на почти четири месеца войниците строяха укрепления, а нощем ги охраняваха, като помислим за това, че те бяха лошо облечени и получаваха по-малко от половин дажба и в продължение на 29 месеца не получаваха заплата — смятам, че Вие, милорд, ще признаете, че те са се показали достойни за възхищението на цяла Европа и несъмнено са извоювали правото да бъдат зачислени в категорията на нейните първокласни войски."

Когато получила това радостно известие, Портата се обърнала с приветствие към защитниците на Карс (№ 345), в което се казва:

„Ние сме убедени в неустрашимостта и усърдието, които въодушевяват ваше превъзходителство, и в безкрайната милост на аллаха и намираме утешение в тази мисъл. От друга страна, ние ден и нощ работихме върху това, да намерим средства, които биха заставили врага да вдигне обсадата. Радостното известие за тази победа ни вдъхна нов живот."

А какъв неизчерпаем извор от жизнени сили трябва да е вдъхнало това известие в гърдите на Кларендон! Нима нему, който работил ден и нощ, за да се изнамерят такива средства, които да попречат на осъществяването на изобретените от Портата средства, не би се прискало да пръска щедро поне евтините цветя на своята риторична симпатия? Нищо подобно! Излъган в сметките си, той стоварва своята злоба върху Портата в следната кратка и предизвикателно иронична депеша (№ 346):

„... Оставеният без помощ гарнизон на Карс със задоволство научава поне, че неговите страдания... са нарушили покоя на турските министри, които поради липса на всички обикновени средства за оказване на помощ никога не са преставали да се молят за неговата безопасност и неговия успех."

Кларендон, по-преди мълчалив приятел на Абърдин, изпъква тук като жалък рупор на Палмерстон.

След отблъсването на атаката на русите при Карс на 29 септември до деня на капитулацията на крепостта, 24 ноември, минали отново почти два месеца. Как английското правителство е използвало това време за подобряване на положението? Първо, то забавило предоставянето на необходимите на Омер-паша транспортни средства. На 2 октомври г. Олифант, кореспондент на „Times", пише от лагера на Омер-паша:

„Турската армия постепенно става все по-внушителна сила. Щом пристигнат 10 000 души турски войски от Балаклава, за чието изпращане съюзните генерали дадоха най-сетне с неохота съгласието си, тя ще възлиза на около 50 000 души. Забавянето се предизвиква главно от мудността на нашето командуване в Крим, което не предоставя транспортни средства, за да се докарват тук войски, и очевидно съвсем не се замисля върху това, дали те ще пристигнат тук, или не. Крайно досадно е, че единствената сериозна причина за безпокойството, което Омер-паша изпитва по отношение на тази експедиция, има същия източник, който донесе вече толкова много бедствия."

Но това съвсем не е всичко. Още през месец юли Палмерстон през време на парламентарните дебати за даване заем на Турция заяви, че Портата изпитва остра нужда от пари и всички нейни по-нататъшни действия зависят от това, дали ще ги получи тя начаса. Парламентът даде съгласието си за заем и английското правителство обяви за този заем през август 1855 г.; но от документа, представен на парламента, следва, че към 29 януари 1856 г. са били изплатени на Портата от отпуснатите ѝ 5 милиона фунта стерлинги само 2 милиона и дори тази сума била изпращана на малки части по 100 000 фунта стерлинги.

Още на 24 ноември 1855 г. Портата заявила (виж № 353, приложение № 4):

„В заключение негово превъзходителство" (сераскирът) „се обърна към мене и каза, че на мене, разбира се, не по-зле, отколкото нему са известни постоянните усилия, които той е полагал, за да се окаже помощ на гарнизона на Карс. Омер-паша бе задържан по причини, над които той, за нещастие, не е властен. Това беше работа на съюзниците. От самото начало беше ясно, че мерките, които турците можеха да предприемат без армията, която оставаше в Крим, бяха недостатъчни за осъществяване на набелязаната цел... С голяма настойчивост негово превъзходителство продължаваше да ми разяснява, че турците абсолютно не са в състояние да изпълняват всичко необходимо за по-нататъшното водене на кампанията, тъй като се забавя реализирането на заема. Зърнените храни, възлизащи на 1 милион килограма, закупени от тях за нуждите на армията, не им бяха доставени, тъй като те не можаха да ги заплатят... Той писа до великия везир, че ако парите от този източник" (заема) „не бъдат получени в продължение на една седмица, смятано от тоя ден, той ще си подаде оставката" (писмо на генерал Мансфилд до лорд де Редклиф).

Интересно е съвпадението, че тъкмо в същия ден, когато капитулирал Карс, сераскирът убедително обяснявал на английския военен съветник истинските причини за тази катастрофа: забавянето на експедицията на Омер-паша поради това, че съюзниците не давали на Портата собствените ѝ войски, а сетне спирането на всички операции през октомври и ноември, защото английското правителство не давало на Портата собствените ѝ пари.

Когато в Карс на 24 ноември решили да капитулират,

„войниците умираха от глад по стотици на ден. Те се бяха превърнали в скелети и бяха неспособни нито да се сражават, нито да бягат. Жените донасяха децата си при къщата на генерала, искайки храна, и ги оставяха там; градът беше изпълнен с мъртви и умиращи“ (№ 366).

През целия период, в който Кларендон систематически разстройва плановете на Портата, парализира нейните сили и задържа нейните собствени пари, ние виждаме как той не престава да досажда на окованата в белезници Порта, като я съветва да действува енергично и като я ругае заради мудността ѝ. В световната история едва ли може да се намери предизвикващ по-горчив смях паралел от паралела между английското правителство, което със своите авантюри в Крим, Балтийско море и Тихия океан и с щедрите си награди за виновниците на тези неуспехи превръща Англия в посмешище на Европа, и същото английско правителство, което с най-резките тонове на античния Катон укорява Портата за грешките на нейните военни дейци и граждански власти. Правителство на садлеровци, което негодува във връзка с продажността на пашите; покровители на кодрингтоновци и елиотовци, които настояват за наказване на Селим паша и Тахир паша; improvisatori* на Симпсон, които сърдито въсят вежди срещу покровителите на Омер паша; Панмюр — „погрижете се за Дауб“, — който поучава сераскира; Даунинг стрийт със своите доктор-смитовци, със своите филдеровци, ериевци и гордоновци, които дори на заседания на севастополската комисия ругали някакъв паша в Трапезунд, задето товар с банници и пробойници не бил опакован и не бил обшит с рогозки — такава е истинската картина на Източната война. И преди всичко храбрият Кларендон с неговите трогателни оплаквания от апатията на Портата! Той прилича на официалния Терсит, който хока Данаидите, задето не могат да напълнят своята бъчва без дъно.

* — импровизатори. *Ред.*

К. МАРКС

ПРУСИЯ[329]

Нечуваният ажиотаж, който превърна Франция в игрален дом и отъждестви Наполеоновата империя на борса, съвсем не се ограничава в рамките на тази страна. Тази епидемия, която не може да бъде възпряна от политическите граници, се прехвърли през Пиренеите, Алпите и Рейн и колкото и да е чудно, обхвана солидна Германия, дето спекулацията в областта на идеите отстъпи място на спекулата с ценни книжа, summum bonum* — на бонуса**, загадъчният език на диалектиката — на не по-малко загадъчния език на борсата, стремежът към единство — на страстта към дивиденти. Рейнска Прусия както поради своята близост до Франция, така и поради високото развитие на своята промишленост и търговия първа се зарази от тази болест. Кьолнските банкери не само влязоха във формален съюз с едрите парижки мошеници, като купиха заедно с тях вестник „Indépendance belge"[330] за общ орган и като учредиха международна банка в Люксембург; те не само въвлякоха във водовъртежа на „Crédit Mobilier" цяла Югозападна Германия, но в пределите на Рейнска Прусия и херцогство Вестфалия преуспяха до такава степен, че в настоящия момент всички слоеве на обществото, с изключение на работниците и дребните селяни, са обхванати от манията за лесна печалба и дори капиталите на дребната буржоазия, отклонени от техните обикновени канали, са въвлечени в най-рисковани авантюри и всеки бакалин се е превърнал в алхимик. Че и останалата част

* — висшето благо. *Ред.*

** — на премията, на добавъчния дивидент. *Ред.*

от Прусия не е избягнала тази епидемия, се вижда от следната извадка от правителствения вестник „Preussische Correspondenz“:

„Последните наблюдения върху състоянието на паричния пазар потвърждават предположението, че огново наближава една от онези ужасяващи търговски кризи, които периодично се повтарят. Трескавото засилване на разюзданата спекула, зародила се отначало в чужбина, се наблюдава от миналата година и в по-голямата част от Германия; в този водовъртеж са въвлечени не само берлинската борса и пруските капиталисти, но и такива слоеве на обществото, които по-рано се стараеха да избягват непосредственото участие в рисковани операции на фондовата борса.“

С този страх пред наближаващата финансова криза пруското правителство мотивира своя отказ да разреши учредяването на „Crédit Mobilier“, подозирайки, че неговата ослепителна фирма прикрива мошенически цели. Но това, което е забранено под една фирма, може да бъде учредено под друга, и това, което не е разрешено в Берлин, може да бъде допуснато в Лайпциг и Хамбург. Новият стадий на спекулантската треска започна със завършването на войната, независимо от търговския бум, който обикновено придружава сключването на мир — както беше в 1802 и 1815 г. Тоя път ние виждаме особеността, че Прусия формално изрази желание да открие своите пазари за западния капитал и спекула. Ние скоро ще чуем също за великия иркутски път с разклонение до Пекин и за други не по-малко грандиозни планове; става дума не за това, което наистина се проектира да бъде осъществено, а за това, какъв нов материал може да бъде използван за поддържане духа на спекулата. Липсваше само мир, за да се ускори великият крах, от който толкова много се страхува пруското правителство.

Това небивало за Прусия участие в европейската спекула би било невъзможно, ако нейната промишленост не бе постигнала през последните години големи успехи. Капиталът, вложен само в железниците, се е увеличил от 1840 до 1854—1855 г. от 19 на 154 милиона пруски талера. Стойността на железопътните линии, които се строят сега, се определя на 54 000 000 талера; освен това правителството санкционира строежа на нови железопътни линии на стойност 57 000 000 талера. През периода от 1849 г. насам са възникнали осемдесет и седем акционерни дружества с капитал 83 000 000 талера. През 1854—1856 г. са зарегистрирани девет застрахователни компании с капитал 22 000 000. През същите тези две години шест акционерни дружества с капитал 10 500 000 са пуснали в действие редица предачни фабрики. От „Отчета за памука“ се вижда как се е променяло общото количество на памука, постъпил в различните пристанища на Европа през периода

от 1853 до 1856 г. Според официалния отчет износът на памук в бали през първите седем месеца на посочените години е бил:

	1853	1854	1855	1856
			в бали	
За Англия	1 100 000	840 000	963 000	1 131 000
За Франция	255 000	229 000	249 000	354 000
За други европейски пристанища	204 000	179 000	167 000	346 000

От тези цифри следва, че докато през 1853 г. страните от европейския континент са внесли в Англия само около $^1/_3$ от общото количество на памука, то през 1856 г. вносът на европейските страни е достигнал $^5/_8$ от английския внос. А при това трябва да се добави количеството памук, което Англия препраща в европейските страни. Големият износ на памук във Франция е само привидност, тъй като значителна част от него се прехвърля от Хавър в Швейцария, Баден, Франкфурт и Антверпен. Развитието на европейската промишленост, което се характеризира с приведените по-горе цифри, означава следователно растеж преди всичко на германската промишленост и главно на пруската. С богатството, натрупано от промишлената буржоазия през последните години, съперничат печалбите, получени от земевладелците през време на войната — през годините на лоши реколти и високи цени. Цените на конете и едрия рогат добитък, на домашния добитък изобщо, както и на зърнените храни стояха в самата Германия на такова високо равнище, че едва ли беше необходимо въздействието на външните пазари, за да могат едрите земевладелци да се къпят в злато. Именно богатството — бързото натрупване на богатство, каквото по-рано тези две класи никога не са познавали — създаде базата за спекулантската треска, която вилнее сега в Прусия.

Когато този сапунен мехур се пръсне, пруската държава ще бъде поставена в тежко изпитание. Различните фази на контрареволюцията, през които мина Прусия от 1849 г. насам, доведоха до това, че на кормилото на държавата се оказа немногочислената класа на дворяните-земевладелци; пруският крал, който сам всякак съдействуваше да се укрепва господството на тази класа, се намира сега спрямо нея в също такова положение, в каквото Людовик XVIII се намираше спрямо chambre introuvable[331]. Фридрих-Вилхелм не беше склонен да се задоволява с бездушната бюрократична правителствена машина, завещана му от неговия баща. Той цял живот е мечтал да украси зданието на пруска-

та държава с някакъв романтично-готически орнамент. Но въз основа на краткия си опит от дейността на своята Herrenhaus* той се убеди, че в действителност земевладелците или Krautjunkers, както ги наричат в Прусия, съвсем не считат за щастие да служат за средновековно украшение на бюрокрацията; те с всички сили се стремят да унизят тази бюрокрация и да я сведат до ролята на просто оръдие на своите класови интереси. Тъкмо с това се обяснява конфликтът между юнкерите и правителството, между краля и принц Пруски. За да покажат на правителството, че не се шегуват, юнкерите съвсем неотдавна отказаха да разрешат и занапред да се събира допълнителният данък, въведен през време на войната — нещо съвсем нечувано в конституционна Прусия. Те хладнокръвно и решително заявиха, че в своите имения са не по-малко пълновластни, отколкото пруският крал в цялата страна. Те настойчиво се домогват конституцията, оставайки за всички останали класи празен звук, за тях да има реално значение. Освобождавайки се от всякакъв контрол от страна на бюрокрацията, те същевременно искат тази бюрокрация с удвоена сила да упражнява натиск върху всички други по-нискостоящи класи.

На буржоазията, която предаде революцията от 1848 г., се налага да се задоволява със съзерцаване на това, как въпреки своя социален триумф, постигнат чрез хищно натрупване на капитали, тя губи сега всякакво политическо значение. Нещо повече, Krautjunkers, игнорирайки и най-елементарните правила на етикецията, с радост използват всякакъв повод, за да дадат на буржоазията да почувствува своето унижение. Когато ораторите на буржоазията се опитват да вземат думата в камарата на представителите, юнкерите en masse** напускат местата си, а на призива поне да изслушат мненията, различни от техните, се смеят в лицето на господата от левицата. Когато левицата се оплаква срещу пречките, които ѝ се правят през време на изборите, отговарят ѝ, че правителството са̀мо изпълнява своя дълг, предпазвайки масите от съблазънта. Когато тя сочи пълната свобода на аристократическата преса в противоположност на ограниченията, на които бива подлагана либералната преса, напомнят ѝ, че свободата в християнската държава означава угаждане не на собствените прищевки, а на бога и на върховните властници. Ту ѝ дават да разбере, че „честта" е монопол на аристокрацията, ту засягат болното ѝ място с нагледни илюстрации на отдавна отхвърлените теории на Халер, Бонадд и Де Местр. Пруският гражданин, който се гордее

* — камара на господарите. *Ред.*
** — всички заедно. *Ред.*

със своята просветеност в областта на философията, се чувствува оскърбен, като вижда как най-видни учени биват гонени от университетите и просветното дело се възлага на шайка мракобесници, как църковните съдилища се месят в семейните му работи, а полицията го кара принудително да ходи в неделя на църква. Юнкерите не се задоволиха с това, всякак да се стараят да се освободят от данъци — те натикаха буржоазията в цехове и корпорации, осакатиха нейните муниципални учреждения, отмениха независимостта и несменяемостта на нейните съдии, ликвидираха равноправието на различните религиозни секти и т. н. В редките случаи, когато представителите на буржоазията в камарата дават воля на набралата се у тях злоба и събрали кураж, заплашват юнкерите с настъпващата революция, отговарят им язвително, че революцията има не по-малко сериозни сметки и с буржоазията, освен с дворянството.

Действително малко вероятно е едрата буржоазия отново, както в 1848 г., да се окаже начело на пруската революция. В Източна Прусия селяните не само загубиха всичко, което революцията от 1848 г. им даде за тяхното освобождение, но и както преди си останаха пряко подчинени на дворянството и в административно, и в съдебно отношение. В Рейнска Прусия, дето капитали се влагат главно в промишлени предприятия, заробването на селяните с помощта на ипотеки расте със същата бързина, с каквато растат лихвите по заемите. Докато в Австрия правителството взема поне някакви мерки, за да успокои селяните, в Прусия с всички възможни средства изпитват тяхното търпение. Що се отнася до работническата класа, правителството, като стовари върху нея репресии заради стачките, й попречи да получи своята част от изгодите, които получават господарите, и системно я отстранява от всякакво участие в политическия живот. Раздори в династията, разцепление на правителството на враждебни лагери, постоянни свади между бюрокрацията и аристокрацията и между аристокрацията и буржоазията, повсеместна търговска криза и непрекъснато растящо негодувание на онеправданите класи срещу всички висши слоеве на обществото — ето какво представлява Прусия в сегашния момент.

Написано от К. Маркс на 15 април 1856 г.

Напечатано във вестник „New-York Daily Tribune", бр. 4694, 5 май 1856 г. като уводна статия

Печата се по текста на вестника

Превод от английски

БЕЛЕЖКИ

ДАТИ ИЗ ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА К. МАРКС и Ф. ЕНГЕЛС

ПОКАЗАЛЦИ

БЕЛЕЖКИ

С тази статия започва системното осветляване от Маркс върху страниците на «Neue Oder-Zeitung» на парламентарните дебати по въпросите на вътрешната и външната политика на Англия през 1855 г.

«Neue Oder-Zeitung» («Нов одерски вестник») — немски всекидневен буржоазнодемократически вестник, излизал под това име през 1849—1855 г. в Бреславл (Вроцлав).

Основан през март 1849 г. поради разцепление в редакцията на опозиционния католически «Allgemeine Oder-Zeitung» («Всеобщ одерски вестник»), излизал от 1846 г., «Neue Oder-Zeitung» взема буржоазнодемократическа насока. През 50-те години той минава за най-радикален вестник в Германия и търпи преследвания от страна на правителствените органи.

В началото на 50-те години начело на вестника стоят буржоазните демократи Елснер, Тем и Щайн; от септември 1855г. главен редактор на «Neue Oder-Zeitung» става Мориц Елснер; издател на вестника е Макс Фридлендер, германски публицист, братовчед на Ф. Ласал, посредством който Маркс е бил привлечен да сътрудничи във вестника. От края на декември 1854 г. Маркс започва да сътрудничи в «Neue Oder-Zeitung» като лондонски кореспондент, като изпраща по две-три кореспонденции седмично. При почти пълната липса на работническа преса през годините на реакцията Маркс и Енгелс смятат за важно да използват буржоазнодемократическия печат за борба против реакционните сили; сътрудничеството в «Neue Oder-Zeitung» дава на Маркс възможност да поддържа връзка с Германия, да запознава германските читатели с най-важните въпроси на международната и вътрешната политика, на работническото и демократическото движение, на икономическото развитие на капиталистическите страни, преди всичко на Англия и Франция. Във връзка с Кримската война Маркс системно изпраща за «Neue Oder-Zeitung» статии за хода на военните действия; при осветляването на военните събития той понякога използва изцяло военните прегледи, написани от Енгелс за «New-York Daily Tribune» («Нюйоркска всекидневна трибуна»), като ги превежда на немски език; понякога Маркс изпраща в «Neue Oder-Zeitung» съкратено изложение на статиите на Енгелс, в някои случаи внася в тях редица изменения и допълнения. — *3.*

[2] При анализа на парламентарните дебати Маркс се ползва в статиите си от стенографските отчети на вестник «Times», а също привлича излизащото по това време в Лондон издание на Хансард «Парламентарни дебати» («Hansard's Parliamentary Debates»). На някои заседания на камарата на общините Маркс присъствува лично. — *3.*

[3] Има се предвид сражението при Балаклава на 25 (13) октомври 1854 г., в което руските войски нанесли на англо-турските части, особено на английската кавалерия, сериозен удар. Подробно описание на сражението е дадено от Енгелс в статията «Сражението при Балаклава» (виж настоящото издание, т. 10, стр. 553—560). — *3.*

[4] В 216 г. преди н. е. през време на втората Пуническа война в сражението при Кана (Италия) картагенският пълководец Анибал напълно разбил армията на римляните. — *3.*

[5] «*Punch*» — съкратено название на седмично хумористично списание с буржоазнолиберално направление «Punch, or the London Charivari» («Петрушка, или Лондонското шаривари»), излиза в Лондон от 1841 г. — *4.*

[6] *Четирите точки* — исканията, предявени от западните държави на Русия в нота от 8 август 1854 г. като предварителни условия за започване на мирни преговори. Русия трябвало да се откаже от протектората над Молдавия, Влахия и Сърбия, който се заменял с общоевропейски протекторат, да предостави свобода на корабоплаването по Дунава, да се съгласи да бъде ревизирана Лондонската конвенция от 1841 г. за проливите и да се откаже да покровителствува християнските поданици на Турция. Царското правителство отначало отхвърля четирите точки, но през ноември 1854 г. е принудено да се съгласи тези точки да бъдат положени в основата на бъдещите мирни преговори. — *4.*

[7] Има се предвид договорът за съюз между Англия, Франция и Австрия, сключен на 2 декември 1854 г. във Виена. Според договора държавите се задължават да не влизат без предварително уговаряне помежду си в никакви споразумения с Русия и да не допускат окупация на Дунавските княжества от руски войски. В случай на война на Австрия с Русия Англия и Франция се задължават да оказват военна помощ на Австрия. Като основа за преговорите с Русия трябвало да служат четирите точки. По договора се предвижда, че ако до 1 януари 1855 г. преговорите не доведат до сключване на мир, трите държави ще се условят относно по-нататъшните съгласувани действия. Чрез този договор Англия и Франция се стремят да въвлекат Австрия във войната против Русия; Австрия от своя страна възнамерява да използува съюза със западните държави, за да засили влиянието си на Балканите и да подчини на австрийско господство Дунавските княжества. — *5.*

[8] «*The Times*» («Времена») — най-голям английски всекидневен вестник с консервативно направление; основан в Лондон в 1785 г. — *5.*

[9] *Федаи* (буквално — жертвуващи се) — така в средните векове в Иран наричали най-фанатичните членове на тайната мюсюлманска (шиитска) секта на исмаилитите-асасини, основана от иранските феодали в края на XI в. за борба против господствуващите по това време в Иран турци-селджуци и кръстоносци. — *6.*

[10] *Пилити* — групата на привържениците на Р. Пил (умерени тори), поддържали неговата политика на икономически отстъпки в полза на търговско-

промишлената буржоазия при запазване на политическото господство на поземлената и финансовата аристокрация. В 1846 г. Пил прокарва в интерес на промишлената буржоазия отменяването на житните закони, което предизвиква рязко недоволство на торите-протекционисти и довежда до разцепление на партията на торите и до обособяване на групата на пилитите. През 50-те години те са малка фракция в парламента, която нямала определена програма и представлявала, според израза на Маркс, «офицери без армия»; пилитите влизат в състава на коалиционното правителство на Абърдин (1852—1855), дето заемат най-важни постове, включително военни. В края на 50-те—началото на 60-те години пилитите влизат в състава на либералната партия. — *6*.

11 В края на статията на Маркс редакцията на «Neue Oder-Zeitung» е добавила въз основа на телеграфни съобщения от Лондон следния абзац, изпуснат в настоящото издание: «Според телеграмите от Лондон от 26 и 27 януари лорд Джон Ръсел, излагайки пред парламента причината за своята оставка, приведе във връзка с това наред с другите документи и кореспонденцията между него и лорд Абърдин, в която той настояваше за известно изменение в ръководството на военните работи. Според него плачевното състояние на армията при Севастопол е неоспоримо, но въпреки целия свой делови опит той не може да установи причината на нещастието. Лорд Палмерстон критикуваше мотивите за оставката на Дж. Ръсел, но заедно с това се съгласяваше, че войната трябва да се води с най-голяма енергия. Той твърдеше, че всички кораби са били използвани така, както е и трябвало да се използват: за превозване на войскови части, формено облекло и провизии за Крим, и искаше формален вот на доверие или недоверие към правителството. Речта на Робък — макар да се виждаше, че ораторът е болен — нееднократно бе прекъсвана от гръмки ръкопляскания на всички части на камарата. В камарата на лордовете граф Абърдин заяви, че въпреки грижите на техния влиятелен колега министрите смятат за свой дълг да се противопоставят на предложението за назначаване на следствена комисия.» — *7*.

12 Имат се предвид издадените от Ръсел «Memorials and Correspondence of Charles James Fox». Vol. 1—3, London, 1853—1854 («Мемоари и кореспонденция на Чарлз Джеймс Фокс». Т. 1 — 3, Лондон, 1853—1854); т. 4 от това издание излиза в 1857 г. — *9*.

13 *Пюзиизъм* — течение в английската църква през 30—60-те години на XIX в. Наречено по името на един от неговите основатели — богослова от Оксфордския университет Пюзи, който призовавал към възстановяване в англиканската църква на католическата обредност и някои догмати на католицизма. Привържениците на пюзиизма излагат своите догми в статии и брошури, които те издават под общото название «Tracts for the Times» («Трактати за нашето време»), оттук тяхното второ название — трактарианци. Пюзиизмът е религиозно отражение на борбата на английската аристокрация, която се стремяла да запази своето влияние в страната, против промишлената буржоазия, която принадлежала в своята маса към различни протестантски секти. — *11*.

14 Системата на продаване и купуване на патенти за офицерски чинове в армията възниква в Англия в края на XVII век. Тя просъществувала до 1871 г., осигурявайки монополно положение на английската аристокрация в армията. Подробно за тази система се говори в статията на К. Маркс «Търговията с чинове. — Новини от Австралия» (виж настоящия том, стр. 115—116). — *11*.

15 «Войната в Европа» е една от многото статии, написани във връзка с Кримската война от Енгелс по молба на Маркс за «New-York Daily Tribune».

«New-York Daily Tribune» (Нюйоркска всекидневна трибуна») — американски вестник, излизал от 1841 до 1924 г. Основан от видния американски журналист и политически деец Хорас Грили, вестникът до средата на 50-те години на XIX в. е орган на лявото крило на американските виги, а след това орган на републиканската партия. През 40—50-те години вестникът стои на прогресивни позиции и се обявява против робовладението. Във вестника участвуват редица големи американски писатели и журналисти, един от неговите редактори от края на 40-те години е Чарлз Дан, който се намирал под влиянието на идеите на утопическия социализъм. Сътрудничеството на Маркс в «New-York Daily Tribune» започва през август 1851 г. и продължава повече от 10 години, до март 1862 г.; голям брой статии за този вестник са написани по молба на Маркс от Енгелс. Статиите на Маркс и Енгелс в «New-York Daily Tribune» обхващат най-важните въпроси на международната и вътрешната политика, на работническото движение, на икономическото развитие на европейските страни, на колониалната експанзия, на националноосвободителното движение в потиснатите и зависимите страни и др. През периода на настъпилата в Европа реакция Маркс и Енгелс използват широко разпространения американски вестник за разобличаване въз основа на конкретни материали пороците на капиталистическото общество, присъщите му непримирими противоречия, както и за показване ограничения характер на буржоазната демокрация.

Редакцията на «New-York Daily Tribune» в редица случаи се отнасяла към статиите на Маркс и Енгелс произволно, печатайки някои статии без подпис на автора във вид на редакционни и уводни статии и допускайки понякога намеса в текста на статиите. Тези действия на редакцията предизвикват нееднократни протести от страна на Маркс. През 1855 — 1856 г статиите на Маркс и Енгелс се печатат в «New-York Daily Tribune» обикновено като уводни статии. През периода, който настоящият том обхваща, се появяват във вестника само две статии с подписа на Маркс.

От есента на 1857 г. във връзка с икономическата криза в САЩ, която се отразява и върху финансовото положение на вестника, редакцията предлага на Маркс да намали броя на кореспонденциите. Сътрудничеството на Маркс във вестника се прекратява окончателно в началото на Гражданската война в САЩ; значителна роля в скъсването на «New-York Daily Tribune» с Маркс изиграва засилването в редакцията на привържениците на компромис с робовладелските щати и отстъплението на вестника от прогресивните позиции. — *13.*

16 Виж бележка 108. — *13.*

17 Виж бележка 6. — *13.*

18 Енгелс има предвид своята статия «Военните сили на Русия» (виж настоящото издание, т. 10, стр. 534 — 538). — *14.*

19 *Адрианополският мир* — мирният договор, сключен през септември 1829 г. между Турция и Русия в резултат на успешната за Русия война от 1828—1829 г. По силата на договора към Русия преминават устието на Дунава с островите и значителна част от източното крайбрежие на Черно море, южно от устието на Кубан. Турция трябвало да признае автономията на Молдавия и Влахия, като им предостави правото за самостоятелно избиране на господари. Гаранцията на тази автономия се е възлагала на Русия, което било равносилно на установяване протекторат на царя над кня-

жествата. Правителството на Турция се задължава също да признае Гърция за самостоятелна държава, свързана с Турция само с плащането на годишен данък на султана, и да спазва всички предишни договори, що се отнася до автономията на Сърбия, като узакони тази автономия със специален ферман.— *18.*

[20] «The Morning Advertiser» (Сутрешен осведомител») — английски всекидневен вестник, основан в Лондон в 1794 г.; през 50-те години на XIX в. орган на радикалната буржоазия. — *19.*

[21] *Трактарианци* — виж бележка 13. — *20.*

[22] Има се предвид експедицията на английския флот до устието на река Шелда, предприета в 1809 г. през време на войната на петата коалиция против Наполеон във Франция. Като завземат остров Валхерен, англичаните не успяват да го използват като база за разгръщане на военни действия и след като загубват от глада и болестите от 40-хилядната стоварена войска около 10 хиляди души, биват принудени да евакуират острова. — *20.*

[23] Статията «Последното английско правителство» представлява един от многобройните примери на творческо сътрудничество на Маркс и Енгелс. На 30 януари 1855 г. Маркс изпраща на Енгелс материал за характеризиране на излязлото в оставка коалиционно правителство на Абърдин, а в писмо до Енгелс от 31 януари нахвърля широк план на набелязаната статия. Въз основа на този материал Енгелс написва на 1 февруари тази статия, която се отпечатва в «New-York Daily Tribune» на 23 февруари като уводна статия. За «Neue Oder-Zeitung» Маркс написва по същия въпрос статиите «Събореното правителство» и «Двете кризи» (виж настоящия том, стр. 44—47 и 51—54). — *24.*

[24] *Ирландската бригада* — фракцията на ирландските депутати в парламента на Великобритания. През 30—50-те години на XIX в. значителна част от нея се състои от представители на дясното, съглашателското крило на националното движение, което отразявало интересите на върхушката на ирландската буржоазия, лендлордовете и клерикално-католическите кръгове. Същевременно в нейния състав влизат ирландски либерални дейци, които се опират на заможните арендатори. В условията на равновесието, установило се между ториите и вигите, ирландската бригада, наред с манчестерците, имала възможност да колебае съотношението на силите в парламента, да оказва влияние върху хода на вътрешнопарламентарната борба и понякога да решава съдбата на правителството. — *24.*

[25] В 1844 г. Джеймс Греъм, като министър на вътрешните работи на Великобритания, в угода на австрийското правителство издава заповед до английското пощенско ведомство да предоставя на полицията за перлюстрация писмата на италианските революционери-емигранти, включително писмата на Мадзини, който от 1837 г. живеел в Лондон като емигрант. —*26.*

[26] В речта си на заседанието на камарата на общините на 31 май 1853 г. Ръсел заявява, че английският парламент не трябва да санкционира държавната подкрепа на католическата църква в Ирландия, тъй като католическото духовенство е недостатъчно предано на английската корона и конституцията.— *26.*

[27] *Компанията на Южните морета* била създадена в Англия около 1712 г. под предлог за търговия с Южна Америка и островите в Тихия океан; истинската ѝ цел е била спекулата с държавни ценни книжа. Компанията полу-

чава от правителството редица привилегии и монополни права, по-специално правото да издава държавни ценни книжа, и развива гигантска спекулантска дейност, която завършва през 1720 г. с банкрутиране на компанията. В резултат от банкрутирането значително се увеличава държавният дълг, част от който Гладстон се опитва през 1853 г. да ликвидира чрез изкупване на обезценените акции на тази компания. — *28.*

[28] *Имат се предвид законопроектите за лендлордовете и арендаторите* в Ирландия, внесени в английския парламент през ноември 1852 г В тях се предвижда известно облекчаване на условията за арендуване на земя в Ирландия. През 1853 г. законопроектите били прокарани през камарата на общините при лицемерното одобрение на коалиционното правителство, което желаело да получи подкрепа на своята политика от страна на ирландските депутати, но срещат противодействие в камарата на лордовете. През следващите години те преминават от камара в камара и се подлагат на различни изменения; през юли 1855 г. обсъждането на тези законопроекти се отлага отново за неопределено време. Маркс прави разбор и дава оценка на законопроектите в редица свои статии (виж настоящия том, стр. 388—389 и 521—522). — *28.*

[29] *Законопроектът за заточаването* (Transportation Bill), който отменява наказанието за престъпления със заточаване на каторга в колониите, се приема на 12 август 1853 г. След като изкарат предварителния затвор, осъдените получават отпускни свидетелства, които им дават право да живеят в Англия под надзора на полицията, и се използват като евтина работна сила за обществена работа. Маркс дава оценка на този законопроект в статията «Въпросът за войната. — Населението на Англия и търговските отчети. — Парламентарните работи»(виж настоящото издание, т. 9, стр. 264—265). — *28.*

[30] Става дума за съвещанието на посланиците на Англия, Франция, Прусия и представител на Австрия, свикано по инициатива на австрийското правителство на 24 юли 1853 г. във Виена, за да бъде осъществено посредничество между Русия и Турция във връзка с изострянето на руско-турските отношения. Съвещанието изработва примирителна нота (така наречената Виенска нота), която предвижда задължение на султана да спазва Кючук-Кайнарджийския (1774) и Адрианополския (1829) договори и да запазва неприкосновени правата и предимствата на православната църква в Отоманската империя. Съгласно решението на съвещанието нотата трябвало да бъде изпратена отначало на царя, а след това, в случай на положително отношение към нея от негова страна — на султана. Николай I одобрява съдържанието на нотата, като същевременно си запазва правото да я тълкува по свое усмотрение, но турският султан обуславя своето одобрение на нотата с внасянето в нея на редица изменения и уговорки, които царското правителство смята за неприемливи за себе си.

В нотата, подписана от посланиците на Англия, Франция, Австрия и Прусия в Цариград на 12 декември 1853 г. и връчена на Турция на 15 декември 1853 г., четирите държави предлагат на турското правителство своето посредничество за възстановяване на мира между Русия и Турция, изтъквайки като основа на преговорите следните точки: евакуиране на Дунавските княжества от Русия, възобновяване действието на предишните договори между Русия и Турция, гарантиране правата на християните в Турция чрез специални фермани, изменение на системата на управление в Отоманската империя. — *29.*

[31] Има се предвид секретната кореспонденция между английския посланик в Петербург лорд Сеймур и министъра на външните работи на Англия лорд

Джон Ръсел, а след това Кларендон, която се отнася до преговорите на Сеймур с Николай I по турския въпрос в началото на 1853 г. Във връзка с войнствената реч на Джон Ръсел в камарата на общините на 17 февруари 1854 г., насочена против Русия, в «Journal de Saint-Pétersbourg» («Санкт-Петербургски вестник» — орган на министерството на външните работи на Русия, излизал на френски език) на 2 март (18 февруари) 1854 г. се отпечатва уводна статия, която намеква за съществуване на сговор по турския въпрос между царското правителство и правителството на Англия, като за потвърждение се позовава на кореспонденцията на Сеймур. Английското правителство се вижда принудено да публикува посочената кореспонденция. Подробен анализ на тези документи и на двусмислената позиция, заета от английското правителство в хода на преговорите с Николай I, Маркс прави в статиите: «Документи за подялбата на Турция» и «Тайната дипломатическа кореспонденция» (виж настоящото издание, т. 10, стр. 139—150 и 151—166). *29.*

32 Според законодателството, което действувало в Англия от 1662 г., пауперите при промяна на местожителството и при обръщане за помощ към попечителството за бедните в дадена енория можели да бъдат върнати с решение на съда принудително на основното им местожителство. На 10 февруари 1854 г. се внася в камарата на общините законопроект (Settlement and Removal Bill), който предвижда забрана в Англия и Уелс на принудително преселване на бедните. Законопроектът не се приема от парламента. *—30.*

33 Според закона, който действувал в Англия от началото на XVIII в., депутатите от новоизбрания парламент трябвало да полагат «Клетва за отричане» (да се закълнат, че отричат за потомството на Яков II правото за престола); в текста на клетвата се съдържат думи за вярност към християнството. Недонасянето на клетва лишавало депутатите от правото за активно участие в работата на парламента. В парламента неведнаж се повдигал въпросът за изменение на текста на клетвата, но чак с акта от 1866 г. думите за вярност към християнството се премахват. — *30.*

34 Маркс иронично намеква тук за смесването на историческите факти, допуснато от Херберт, който приписал на директорията, учредена в 1795 г., действия, отнасящи се към 1793 г. На 2 април 1793 г. през периода на войната на революционна Франция против коалицията на европейските държави били изпратени в главната квартира на главнокомандуващия северната армия генерал Дюмурие комисари на Конвента и военният министър със заповед, която предписвала на Дюмурие да се яви в Конвента за разпит във връзка с обвинението в измяна на революцията. Дюмурие отказва да се подчини на Конвента, арестува комисарите и военния министър и ги предава на австрийците. Скоро след това Дюмурие открито преминава на страната на Австрия. — *32.*

35 Маркс очевидно има предвид сатиричното произведение на Байрон «English bard sand Scotch reviewers» («Английските барди и шотландските хроникьори»). — *33.*

36 Под *малцинства* Маркс разбира различните дребни фракции и групи в английския парламент, които през периода на коалиционното правителство на Абърдин, въпреки своята малочисленост, играят значителна роля, оказвайки влияние върху хода на вътрешнопарламентарната борба поради липса на твърдо мнозинство в парламента. Маркс дава характеристика на парламентар-

ните фракции и групи в статията «Партии и клики» (виж настоящия том, стр. 48—50). — *38.*

37 Става дума за позицията на Палмерстон по англо-гръцкия конфликт във връзка с делото на търговеца Пасифико, португалец по произход, който имал английско поданство. Домът на Пасифико в Атина бил изгорен в 1847 г., което послужва по-нататък като повод за Палмерстон, който тогава е министър на външните работи, да изпрати към бреговете на Гърция английския флот и да предяви на гръцкото правителство ултиматум. В агресивна реч в камарата на общините на 25 юни 1850 г. във връзка с този конфликт Палмерстон оправдава своите действия с необходимостта да поддържа престижа на английските поданици, оприличавайки ги с гражданите на Древния Рим. — *42.*

38 «The Morning Post» («Сутрешна поща») — английски всекидневен консервативен вестник; излизал в Лондон през 1772—1937 г. В средата на XIX в. бил орган на десните елементи на партията на вигите, които се групирали около Палмерстон. — *43.*

39 «The Daily News» («Всекидневни новини») — английски буржоазен вестник с либерално направление; излиза под това название в Лондон от 1846 до 1930 г. — *43.*

40 «The Herald» — съкратено название на английския всекидневен вестник с консервативно направление «The Morning Herald» («Сутринен вестител»); излиза в Лондон през 1780—1869 г. — *43.*

41 *Мейферски радикали* — прозвище на група псевдорадикали (Молсуърт, Осборн и др.), които в действителност представлявали онази част от английската аристокрация, която кокетирала с демократическите кръгове. Думата «мейферски» произлиза от названието на един от модните райони на Лондон — Мейфер, в който са разположени къщите на аристократите. — *44.*

42 A. Quetelet. «Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou Essai de physique social». Tomes I—II, Paris, 1835. (А. Кетле. «За човека и развитието на неговите способности, или Опит за социална физика». Т. I—II, Париж, 1835.). Маркс се ползвал от английския превод на тази книга, излязъл в Единбург в 1842 г. — *48.*

43 *Манчестерска школа* — направление в английската икономическа мисъл, което отразявало интересите на промишлената буржоазия. Привържениците на това направление, фритредерите, отстоявали свободата на търговията и ненамесата на държавата в икономическия живот. Центърът на агитацията на фритредерите се намирал в Манчестер, дето начело на това движение стояли двама текстилни фабриканти — Кобден и Брайт, които организирали през 1838 г. Лигата против житните закони. През 40—50-те години фритредерите представляват отделна политическа групировка, която по-късно влиза в либералната партия. —*49.*

44 Виж бележка 31. — *53.*

45 В първото издание на Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс следващият текст на статията е изпуснат. — *54.*

46 Енгелс има предвид своята статия «Сражението в Алма», в която се прави разбор на едно от големите сражения от периода на Кримската война между

руските войски и войските на съюзниците, станало на 20 (8) септември 1854 г. (виж настоящото нздание, т. 10, стр. 528—533). — *55.*

47 Става дума за обсадата в 1811 г. от английските войски под командуването на Уелингтън на крепостта Бадахос (Испания), заета от френските войски, през време на войната на Пиренейския полуостров (1808—1814). Уелингтън вдигал на два пъти обсадата, за да влезе в бой с френската армия, която идвала на помощ иа обсадения гарнизон. — *58.*

48 Енгелс вероятно има предвид своята статия «Обсадата на Севастопол» (виж настоящото издание, т. 10, стр. 539—543). — *58.*

49 След бонапартисткия държавен преврат на 2 декември 1851 г. във Франция Палмерстон, който по това време е министър на външиите работи на Англия, одобрява в разговор с посланика на Фраиция в Лондон узурпаторските действия иа Луи Бонапарт. Тази стъпка Палмерстон не съгласува с другите членове на вигския кабинет, което довежда до неговата оставка през декември 1851 г., въпреки че гледището на английското правителство по принцип не се различава от гледището на Палмерстон и това правителство първо в Европа признава боиапартисткия режим във Франция. — *61.*

50 Има се предвид статията «Към критиката на обсадата на Севастопол» (виж настоящото издание, т. 10, стр. 627—629). — *63.*

51 Статиите «Лорд Палмерстон» са били напнсани от Маркс за «Neue Oder-Zeitung» във връзка с образуването на 6 февруари 1855 г. на правителството на Палмерстон; те представляват в основни линии резюме на известния памфлет «Лорд Палмерстон», написан от Маркс през есента иа 1853 г. за «New-York Daily Tribune» и публикуван също в по-пълен внд в чартисткия орган «People's Paper» (виж настоящото издание, т. 9, стр. 357—426). — *66.*

52 Във връзка с обсъждането в английския парламент през юни 1850 г. на въпроса за англо-гръцкия конфликт, свързан с така нареченото дело Пасифико (виж бележка 37), външната политика иа правителството, в което Палмерстон заема поста министър на външните работи, получава одобрението на камарата на общините; камарата на лордовете, напротив, с малцинство от 37 гласа се изказва против позицията, заета от правителството по обсъждаиия въпрос. Чрез своите посланици в Лондон Франция и Русия също дават да се почувствува недоволството им от позицията на английското правителство: френският посланик заминава демонстративно от Лондон, руският посланнк не се явява на обеда, устроен от Палмерстои. — *67.*

53 *Житните закони*, насочени към ограничаване или забраняване вноса на жито от чужбина, се въвеждат в Англия от 1815 г. в интерес на едрите земевладелци-лендлордове. Промишлената буржоазия, която се бори против житните закони под лозунга свобода на търговията, успява да издействува отменяването им в 1846 г. — *68.*

54 *Блокадата на река Шелда* и на холандските брегове от англо-френския флот в 1832 г. била предприета с цел да бъде заставена Холандия да прекрати военните действия, които тя възобновила в 1831 г. против отделилата се от нея Белгия. Военните действия се прекратяват в 1833 г. Същевременно в резултат от споразумението на петте държави (Англия, Франция, Русия, Прусия и Австрия) както Холандия, така и Белгия са принудени да приемат изработените от държавите компромисни условия на мирния договор (1833).

Блокадата на устията на реките Тахо и Дуеро от Англия става през време на гражданската война в Португалия (1828—1834), която се водела между абсолютистите (феодалио-клерикалната партия) начело с претендента за португалския престол дон Мигел и конституционалистите (буржоазно-либералната партия). В стремежа си да укрепи своето влияние на Пиренейския полуостров и да подкопае позициите в този район на Австрия, която поддържала абсолютистите, английското правителство изпраща към бреговете на Португалия флот, който блокира устията на реките Тахо и Дуеро, и с това спомага за победата на конституционалистите.

Блокадата на Буенос Айрес от англо-френския флот започва в 1845 г. с цел да бъде заставено аржентинското правителство да открие за чуждестранните кораби Парана и други реки. Англия и Франция постигат тази цел в 1852 г., като принуждават Аржентина да подпише съответен договор. — *69.*

55 По договора, сключен между английското правителство и правителството на Кралството на двете Сицилии (Неаполитанското кралство) в 1816 г., последното се задължава да не предоставя на други страни търговски привилегии, които биха засягали интересите на Англия. В 1838 г. неаполитанският крал предоставя на френска компания монополно право за добиване на сяра в Сицилия, което предизвиква рязък протест от страна на Англия. За да застави неаполитанския крал да отмени своето решение, правителството на Англия в 1840 г. заповядва на своя флот в Средиземно море да почне военни действия. Неапол се вижда принуден да изпълни искането на Англия.

За *експедицията във връзка с делото Пасифико* виж бележка 37

Като говори за *експедицията в Персийския залив*, Маркс има предвид действията на английския флот през време на англо-иранския конфликт от 1838 – 1841 г., възникнал във връзка с това, че ирански войски обсадили крепостта Херат, извънредно важен възел на търговски пътища. Походът на иранския шах Мухамед срещу Херат през 1837 г. е последица от изострянето не само на ирано-афганистанските, но и на англо-руските противоречия в този район. Стремейки се да засили влиянието на Англия в Афганистан и да отслаби укрепилото се по това време влияние на Русия в Иран, както и да натрапи на Иран неизгоден за него търговски договор, английското правителство обявява действията на шаха за враждебни на Англия и поисква да бъде вдигната обсадата на Херат. Поради отказа на шаха да изпълни това искане английското правителство скъсва дипломатическите отношения с Иран и заплашвайки с война, изпраща в 1838 г. в Персийския залив ескадра. Иранският шах е принуден да вдигне обсадата и да се съгласи след това да сключи с Англия търговски договор. — *69.*

56 Става дума за намесата на Англия в така наречената карлистка война в Испания (1833—1840), която се водела между реакционните феодално-католически сили, възглавявани от претендента за престола дон Карлос, и силите на буржоазно-либералния лагер, които подкрепяли правителството на регентката Мария-Кристина. Под предлог да помогне на испанското правителство Англия изпраща в Испания флот и британски легиони волонтери, който участвува във военните действия през 1835—1837 г. Действителна цел на намесата на Англия в испанските работи е бил стремежът ѝ да засили своето влияние на Пиренейския полуостров.

Войната с Китай за внасянето на опиум (така наречената първа «опиумна» войната от 1839—1842 г.) — грабителска война на Англия против Китай, която слага началото на превръщането на Китай в полуколониална страна. Повод за войната е унищожаването в Кантон от китайските власти на

запасите опиум, които принадлежали на чуждестранни търговци. Като се възползват от поражението на изостанал феодален Китай, английските колонизатори му налагат грабителския Нанкински договор (29 август 1842 г.), който предвиждал откриване за английската търговия на пет китайски пристанища (Кантон, Амой, Фучжоу, Нинбо, Шанхай), преминаване на остров Хонконг във «вечно владение» на Англия и заплащане от Китай на огромна контрибуция. По допълнителния протокол от 1843 г. Китай трябвало също да предостави на чужденците право на екстериториалност. — *69*.

57 В 1838 г. във връзка с отказа на афганистанския емир Дост-Мухамед да сключи съюз с Англия против Иран и Русия Англия, като не успява да превърне Афганистан в оръдие на своята политика, решава чрез военна интервенция да свали Дост-Мухамед и да постави на престола своето протеже шаха Шуджа. Английски войски нахлуват в Афганистан, завземат и опустошават почти цялата страна, вземат в плен Дост-Мухамед; но господството на англичаните се оказва непродължително. В резултат от народното въстание през ноември 1841 г. английските войски биват разгромени и унищожени. През 1842 г. англичаните предприемат още един опит да завоюват Афганистан, който опит завършва също с пълен провал.

Бомбардировката на сирийската крепост *Сен-Жан-д'Акр* от англо-австрийския флот става през време на турско-египетската война от 1839—1841 г. Англия се намесва в конфликта, страхувайки се от сепаративни действия на Русия в подкрепа на турския султан и стремейки се същевременно да изолира Франция, която в борбата за сфери на влияние в Близкия Изток разчита на управника на Египет Мухамед-Али, който завоювал Сирия. Английското правителство настоява да се подпише на 15 юли 1840 г. Лондонската конвенция на четирите държави (Англия, Русия, Австрия и Прусия) за оказване военна помощ на султана. Въз основа на конвенцията се предявява на Мухамед-Али ултимативно искане да се подчини на султана и да му върне незабавно всички владения, с изключение на Египет и южната част на Сирия. Поради отказа на Мухамед-Али да изпълни това искане англо-френски военни кораби бомбардират през есента на 1840 г. Бейрут, Сен-Жан-д'Акр и други крепости по сирийското крайбрежие. Мухамед-Али е принуден да отстъпи и да приеме ултиматума на държавите. — *69*.

58 За *Адрианополския договор* виж бележка 19.

Балта-Лиманският договор — конвенция, сключена от Русия и Турция на 1 май (19 април) 1849 г. във връзка с пребиваването на техните войски в Молдавия и Влахия дето те са вкарани, за да задушават революционното движение. Според конвенцията окупационният режим се запазва до пълно премахване на революционната опасност (чуждите войски се изтеглят от княжествата чак в 1851 г.), временно се въвежда принципът владетелите да се назначават от султана в съгласие с царя и се предвиждат редица мерки от страна на Русия и Турция, включително нова военна окупация, в случай че революцията се повтори. — *70*.

59 На 8 май 1852 г. представители на Русия, Австрия, Англия, Франция, Прусия, Швеция съвместно с представители на Дания подписват Лондонския протокол за целостта на Датската монархия. В основата на договора се полага приетият на 4 юли 1850 г. от споменатите участници в Лондонската конвенция (с изключение на Прусия) протокол, който установява принципа за неделимост на владенията на датската корона, включително херцогствата Шлезвиг и Холщайн. В Лондонския протокол императорът на Русия се споменава като един от законните претенденти за датския престол (като пото-

мък на херцог Холщайн-Готорпски Карл-Петър-Улрих, който царувал в Русия под името Петър III), отказали се от правата си в полза на херцог Кристиан Глюксбургски, който бил обявен за наследник на крал Фредерик VII. Това създава прецедент за претенции на руския цар за датския престол в бъдеще, в случай че се прекрати Глюксбургската династия. — *70.*

60 Става дума за споразумението, подписано от представители на Русия, Англия и Нидерландия на 19 (7) май 1815 г. в Лондон, за да бъде обезщетена Русия за военните ѝ разходи, свързани с изхранването на Наполеоновите войски от холандските и белгийските провинции. По това споразумение правителствата на Англия и Нидерландия се задължават да изплатят като компенсация част от руския дълг на холандските банкери Гопе и К° и непогасените до 1 януари 1816 г. лихви по този дълг. Специален член от споразумението съдържа уговорката, че изплащането на дълга се прекратява, ако отпаднат от Нидерландия белгийските провинции. След революцията от 1830 г. и образуването на независима белгийска държава правителството на Нидерландия прекратява плащанията. Но от името на английското правителство Палмерстон подписва с Русия на 16 (4) ноември 1831 г. ново споразумение, което потвърждава предишните финансови задължения на Англия. — *70.*

61 *Ункяр-Искелесийският договор* между Русия и Турция се сключва на 8 юли (26 юни) 1833 г. Подписването на договора се предшествува от стоварване в района на Босфора, в местността Ункяр-Искелеси, на руски десантни части, изпратени в Турция с цел да окажат помощ на султана срещу застрашаващата турската столица армия на Ибрахим-паша, син на въсталия против султана управник на Египет Мухамед-Али. През май 1833 г. Портата, с посредничеството на Англия и Франция, сключва с Мухамед-Али мир, като му отстъпва Сирия и Палестина. Въпреки че непосредствената опасност за султана е избягната, царската дипломация успява да използва напрегнатостта на обстановката и пребиваването на руски войски в Турция, за да подбуди Портата да сключи отбранителен съюз с Русия и издействува да се включи в Ункяр-Искелесийския договор, който оформя тоя съюз, таен член, според който Турция се задължава по искане на Русия да не пропуска през проливите чужди военни кораби. Вторият член потвърждава Адрианополския договор и други руско-турски споразумения. Установява се срок на действие на договора осем години. — *70.*

62 По Адрианополския договор от 1829 г. към Русия преминават островите в устието на Дунав, но при това се гарантира свободата на плаването по Дунав на търговски кораби на всички страни. Но в 1836 г. въз основа на указ на Правителствуващия сенат от 2 март (19 февруари) в Сулинското устие на Дунав се установява руски карантинен пост, който фактически играе ролята на митница, контролираща движението на плавателните съдове в този участък на реката. През време на дебатите по този въпрос в английския парламент през април 1836 г. Палмерстон заявява, че действията на Русия не са нанесли вреди на англо-турската търговия, поради което той не вижда основания за дипломатическа намеса на Англия. — *71.*

63 *«Portfolio»* — съкратено название на събраните дипломатически документи и материали, които се издавали от Д. Уркарт в Лондон. Серията «The Portfolio; or a Collection of State Papers» («Портфейлът, или Събрани държавни документи») излиза през 1835—1837 г.; нова серия излиза през 1843—1845 г. под названието «The Portfolio. Diplomatic Rewiew» («Портфейлът. Дипломатически преглед»). — *71.*

[64] *«The Manchester Guardian»* («Манчестерски страж») — английски буржоазен вестник, орган на привържениците на свободната търговия (фритредерите), по-късно орган на либералната партия; основан в Манчестер в 1821 г. — *75.*

[65] Има се предвид излязлата анонимно брошура на Мак-Нейл: «Progress and present position of Russia in the East». London, 1836 («Придвижване и съвременно положение на Русия на Изток». Лондон, 1836). — *78.*

[66] *«The Morning Chronicle»* («Сутринна хроника») — всекидневен английски буржоазен вестник, излизал в Лондон от 1770 до 1862 г.: орган на вигите, в началото на 50-те годнни орган на пилитите, след това на консерваторите. — *81.*

[67] *«The Economist»* («Икономист») — английско седмично списание по въпросите на икономиката и политиката, основано в Лондон в 1843 г.; орган на едрата промишлена буржоазия. — *82.*

[68] Статията «Войната, надвиснала над Европа» е написана от Енгелс за «New-York Daily Tribune». Маркс възпроизвежда тази статия със съкращения и малки изменения в кореспонденциите за «Neue Oder-Zeitung»: «Парламентарните и военните работи» (виж настоящия том, стр. 92—91) и «Състоянието на армиите». Статията «Състоянието на армиите» («Zustand der Armeen»), публикувана в «Neue Oder-Zeitung» на 24 февруари 1855 г. (влязла е в първото издание на Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс), в настоящото издание не е включена, тъй като съдържанието ѝ се изчерпва напълно със статията в «Tribune». — *84.*

[69] *Blues Books* (Сините книги) — общо название на публикациите на материалите на английския парламент и на дипломатическите документи на министерството на външните работи. Сините книги, наречени така поради синята корица, се издават в Англия от XVII в. и са основен официален източник по икономическата и дипломатическата история на тази страна. — *92.*

[70] Има се предвид книгата: W. F. P. Napier. «History of the War in the Peninsula and in the South of France from the year 1807 to the year 1814». Vol. I—VI, London, 1828—1840 (У. Ф. П. Нейпир. «История на войната на Пиренейския полуостров и в Южна Франция от 1807 до 1814 г.». Т. I—VI, Лондон, 1828—1840). — *94.*

[71] Става дума за обсъждането в английския парламент през 1845 г. на въпроса за увеличаване субсидиите за католическия колеж в Мейнут (Ирландия), основан в 1795 г. Увеличаването на субсндиите за колежа имало за цел да привлече на страната на английските господствуващи класи ирландското католическо духовенство и да отслаби по тоя начин националноосвободителното движение в Ирландия. — *97.*

[72] Става дума за реформата на избирателното право, законопроектът за която се приема от английската камара на общините в 1831 г. и окончателно се утвърждава от камарата на лордовете през юни 1832 г. Реформата е насочена против политическия монопол на поземлената и финансовата аристокрация и открива достъп в парламента на представители на промишлената буржоазия. Пролетариатът и дребната буржоазия, които са били главната сила в борбата за реформа, биват измамени от либералната буржоазия и не получават избирателни права. — *99.*

[73] *Народната харта*, съдържаща исканията на чартистите, се публикува на 8 май 1838 г. като законопроект, предназначен за внасяне в парламента; тя се състои от шест точки: всеобщо избирателно право (за мъжете, достигнали 21 година), ежегодни избори за парламента, тайно гласоподаване, изравняване на избирателните окръзи, отменяване на имуществения ценз за кандидатите за депутати в парламента, възнаграждение на депутатите. Значението на Народната харта Маркс разкрива също и в други статии в настоящия том (виж стр. 151—152, 260, 291—292). *99.*

[74] *Малката харта* — такова название получава законопроектът за избирателна реформа, внасян много пъти в английския парламент от лидера на буржоазните радикали Юм през 1848—1851 г в противовес на Народната харта на чартистите. Законопроектът на Юм предвижда избирателно право за всички, които заемат къща или част от къща (Household Suffrage). избори за парламента всеки три години и тайно гласуване. Той става програма на Националната асоциация за парламентарна и финансова реформа.

Националната асоциация за парламентарна и финансова реформа е създадена от буржоазните радикали в 1849 г. с цел за агитация за Малката харта на Юм и за провеждане на реформа на данъчното облагане. Противопоставяйки своята програма на исканията на чартистите, буржоазните радикали разчитат в условията на спадането на политическата активност на работническата класа след неуспеха на демонстрацията на чартистите на 10 април 1848 г. да разцепят чартисткото движение и да подчинят на своето влияние работническите маси. Агитацията на буржоазните радикали, подкрепяна от Кобден и Брайт, както и от реформистките елементи на чартистите начело с О'Конор, нямала успех. Мнозинството чартисти и през 50-те години остават верни на Народната харта. През 1855 г Националната асоциация за парламентарна и финансова реформа се разпада. — *99.*

[75] Римският император Калигула назначил любимия си кон за консул. — *101.*

[76] *Велики Моголи* европейците наричали властелините на империята, основана в 1526 г. в Северна Индия и стигнала през XVIII в. до упадък (считани били за приемници на Чингис-хан — оттук и названието «моголи»). — *101.*

[77] Намек за назначаването на Ръсел по инициатива на Палмерстон за представител на Англия на Виенската конференция, която трябвало да се открие през март 1855 г. (за нея виж бележка 108). — *102.*

[78] *Еманципация на католиците* — отменяване от английския парламент в 1829 г. на ограниченията на политическите права на католиците. Католиците, повечето от които са били ирландци. получили право да бъдат избирани в парламента и да заемат някои правителствени длъжности; едновременно имущественият избирателен ценз бил увеличен пет пъти. Чрез тази маневра управляващите класи в Англия разчитали да привлекат на своя страна върхушката на ирландската буржоазия и на католическите земевладелци, като по тоя начин внесат разцепление в ирландското национално движение. — *103.*

[79] *Законът за бедните*, приет в 1834 г., допускал само една форма на оказване помощ на бедните — настаняването им в трудови общежития с тъмничнокаторжен режим, които народът нарекъл «бастилии за бедните». Законът преследвал целта да бъдат заставени бедняците да се съгласяват на тежки трудови условия във фабриките и по тоя начин да бъде увеличен броят на евтините работни ръце за промишлената буржоазия. — *106.*

80 Става дума за една от най-големите стачки на английските работници през 50-те години на XIX век. През август 1853 г. стачкуват тъкачите и предачите от памучните фабрики в Престън и неговите околности, които искат увеличение на работната заплата с 10%; подкрепят ги работници и от други професии. В отговор Асоциацията на собствениците на предприятия през септември 1853 г. обявява локаут. От 30 000 престънски работници не работят около 25 000 души. Благодарение на помощта, оказана от работниците от другите градове, престънските работници успяват да издържат повече от 36 седмици. В организирането на кампанията по събиране на средства за стачкуващите активно участие вземат чартистите. Локаутът се прекратява през февруари 1854 г., но стачката продължава. За да я провали, Асоциацията на собствениците на предприятията започва да докарва в Престън работници от Ирландия и от трудовите общежития в Англия. През март 1854 г. биват арестувани ръководителите на стачката. Колкото повече се изчерпват паричните фондове, толкова повече работниците са принудени да се връщат на работа. През май стачката се прекратява. По-подробно за стачката в Престън виж настоящото издание, т. 9 и 10. — *107*.

81 Редакцията на «New York Daily Tribune» в редица случаи променяла началото на статиите на Маркс и Енгелс, стремейки се да им придаде вид на статии, написани в САЩ. Подобна намеса на редакцията на вестника по текста на Маркс имало и в първите редове на настоящата статия. — *111*.

82 *Актът за бунтовете* (Mutiny Act) — всяка година приеман от парламента, като се почне от 1689 до 1881 г., закон, който давал на короната пълномощия да поддържа постоянна армия и военноморски сили в определени размери, да въвежда военни устави и ред в армията и флота, да използва военни кораби и да установява система от наказания за участие в бунтове, неподчинение на заповедите, нарушение на дисциплината и други подобни. Поводът за издаването на първия от тези актове били войнишките вълнения в Англия. — *115*.

83 *Симония* — в средните векове система на продаване и купуване на църковни длъжности, против която още от XII в. водели борба привържениците на църковната реформа. — *116*.

84 В «Neue Oder-Zeitung» от 9 март 1855 г. е била поместена бележка, според която известният английски лекар Гранвил предсказвал в 1853 г. на Палмерстон скорошна смърт на царя и го съветвал да вземе под внимание това предсказание при определянето на своята политика спрямо Русия. — *120*.

85 *Питически сентенции* — сентенции на Пития, жрица-предсказателка в храма на бог Аполон в Делфи (Древна Гърция). — *120*.

86 «*Moniteur*» — съкратено название на френския всекидневен вестник «Le Moniteur universel» («Всеобщ вестник»), излизал в Париж от 1789 до 1901 г.; от 1799 до 1869 г. официален правителствен орган. Споменатата от Маркс статия е напечатана в «Moniteur» на 17 февруари 1855 г. — *122*.

87 Маркс има предвид анонимната брошура: «De la conduite de la guerre d'Orient, Expedition de Crimée. Mémoire adressé au gouvernement de S. M. l'Empereur Napoléon III par un officier général». Bruxelles, 1855 («За воденето на Източната война. Кримската експедиция. Записка, адресирана от един генерал до правителството на негово величество император Наполеон III». Брюксел, 1855 г.). Публикуването на тази брошура, която съдържа рязка

критика срещу ръководството на кримската експедиция, предизвикало сензация и широки отзвуци в пресата; авторството на тази брошура се е приписвало на Наполеон (Жером Бонапарт-младши). — *122.*

88 Имат се предвид публикуваните във вестник «Times» през периода от декември 1851 до ноември 1852 г. антибонапартистки статии на английския журналист Ричардс (с подпис «Англичанин») за Луи-Наполеон и държавния преврат на 2 декември 1851 г. — *122.*

89 По-долу Маркс цитира речта на Джонс на митинга в Сент-Мартинс-хол, напечатана в «People's Paper» на 3 март 1855 г.

«The People's Paper» («Народен вестник») — седмичен чартистки вестник, основан през май 1852 г. в Лондон от един от водачите на революционния чартизъм, приятеля на Маркс и Енгелс Ърнест Джонс. От октомври 1852 до декември 1856 г. във вестника сътрудничили Маркс и Енгелс, оказвайки също помощ и в редактирането му. Освен статиите, написани от Маркс и Енгелс специално за«People's Paper», във вестника се препечатвали най-важните статии от«New York Daily Tribune».През този период«People's Paper» последователно защищава интересите на работническата класа и пропагандира идеите на социализма. Сближаването на Джонс с буржоазните радикали довежда до прекратяване на сътрудничеството на Маркс и Енгелс в «People's Paper» и до тяхното временно скъсване с Джонс. През юни 1858 г. вестникът преминава в ръцете на буржоазни гешефтари. — *122.*

90 Има се предвид изострянето на англо-френските противоречия в Близкия Изток през периода на турско-египетската война от 1839 — 1841 г. Сключването без участието на Франция на Лондонската конвенция от 15 юли 1840 г. (виж бележка 57) за оказване военна помощ на турския султан против египетския управник Мухамед-Али довежда до рязко влошаване отношенията между Англия и Франция и предизвиква опасност от война. Страхувайки се да не би да се образува антифренска коалиция от държави, Франция е принудена да се откаже да поддържа управника на Египет. — *123.*

91 През 1846 г. правителството на Гизо успява да постигне сключване на брак на по-малкия син на френския крал Луи-Филип — херцог Монпансие — с испанската инфанта Мария-Луиза-Фернанда и да разстрои проектирания от Англия брачен съюз на принц Леополд Кобургски с испанската кралица Изабела II. Борбата около тези брачни проекти между английското и френското правителство предизвиква в 1846—1847 г. рязко изостряне на англо-френските отношения. — *123.*

92 *Утрехтският договор от 1713 г.* — един от мирните договори, сключени между Франция и Испания, от една страна, и държавите-участнички в антифренската коалиция (Англия, Холандия, Португалия, Прусия и австрийските Хабсбурги) — от друга, и завършили продължителната война за Испанското наследство (започнала в 1701 г.). По договора испанският престол се запазвал за френския претендент, внука на Людовик XIV Филип Бурбон, но френският крал трябвало да се откаже от своите планове за съединяване на френската и испанската монархия и да се отрече — за себе си и за своите наследници от френския клон на Бурбоните — от правата върху испанската корона. Договорът санкционирал преминаването на редица френски и испански колонии във Вест-Индия и Северна Америка, както и на Гибралтар към Англия.

Обвинявайки в 1846 и 1847 г. Франция в нарушение на Утрехтския договор, Палмерстон имал предвид замисъла на Луи-Филип да създаде посредством

брак на своя по-малък син с испанската инфанта нова перспектива за съединяване на двете монархии. — *123.*

93 Става дума за споразумението, сключено в 1835 г. от лидера на либералното крило на ирландското национално движение О'Конел, който възглавява ирландската фракция в парламента, с лидерите на партията на вигите. Във връзка с това, че преговорите стават в къщата на лорд Личфилд в Лондон, това споразумение получава названието Личфилдхауското споразумение. — *129.*

94 Има се предвид агитацията за отменяване на англо-ирландската уния от 1801 г. Унията, натрапена на Ирландия от английското правителство след потушаването на ирландското въстание от 1798 г., унищожава и последните следи от автономията на Ирландия и премахва ирландския парламент. Искането за отменяване на унията (Repeal of Union) става от 20-те години на XIX в. най-популярния лозунг в Ирландия. Но възглавяващите националното движение буржоазни либерали (О'Конел и други) разглеждат агитацията за отменяване на унията само като средство за това, да издействуват от английското правителство дребни отстъпки за ирландската буржоазия. През 1835 г. О'Конел, след като сключва сделка с английските виги, изобщо прекратява тази агитация. Но под въздействието на масовото движение ирландските либерали са принудени в 1840 г. да основат Асоциацията на рипилерите, която те се стараят да насочат по пътя на компромис с английските управляващи класи. — *129.*

95 През 1848 г. в Ирландия се подготвя народно въстание за национално освобождение на страната и за установяване на република. Главни инициатори на въстанието са Митчел, Лалор и други представители на революционното крило на Ирландската конфедерация, основана в 1847 г. в резултат от разцеплението на Асоциацията на рипилерите (виж бележка 94). Поради арестуването на Митчел и на други ръководители на движението, както и поради съглашателската, по същина предателска тактика на либералното крило на Конфедерацията, възглавявано от Смит О'Брайен, не се стига до общо действие. През юли 1848 г. има само несъгласувани въстания в градовете и стихийни действия на селяните в провинциите, които въстания претърпяват поражение. Английското правителство се разправя жестоко с участниците в революционното движение от 1848 г. в Ирландия. — *131.*

96 Статията «Събитията в Крим» е превод на статията «Резултати от военните действия в Крим» («The Results in the Crimea»), написана от Енгелс за «New-York Daily Tribune» и публикувана като уводна статия на 2 април 1855 г. При превеждането на статията на Енгелс за «Neue Oder-Zeitung» Маркс внася в нея някои изменения и незначителни съкращения. — *133.*

97 *Сражението при Евпатория* между руските и турските войски става на 17 (5) февруари 1855 г. — *135.*

98 Началните редове на настоящата статия са добавени от редакцията на «New-York Daily Tribune». — *137.*

99 В района на *Асперн* (на левия бряг на Дунав, недалеч от Виена) на 21—22 май 1809 г. става едно от големите сражения между войските на Наполеон I и австрийската армия на ерцхерцог Карл, което завършва с победа на австрийците. За да спаси войските си от разгром, Наполеон I ги оттегля от левия бряг на Дунав. — *139.*

100 Става дума за сражението при *Лайпциг* на 16—19 октомври 1813 г. — генералното сражение във войната на коалицията на европейските държави против Наполеонова Франция, което завършва с победа на войските на съюзниците над армията на Наполеон I. — *139.*

101 Намек за несполучилия пуч на Луи Бонапарт в Страсбург на 30 октомври 1836 г. — *139.*

102 *Осемнадесети брюмер* (9 ноември 1799 г.) — държавния преврат, завършил процеса на буржоазната контрареволюция във Франция; в резултат от преврата се установява военна диктатура на Наполеон Бонапарт.

На 14 юни 1800 г. в сражението при *Маренго* (Северна Италия) армията на Наполеон Бонапарт спечелва победа над австрийските войски. Тази първа голяма победа на Бонапарт след държавния преврат спомага за укрепването на властта му.

Като говорят за второ издание на осемнадесети брюмер, Маркс и Енгелс имат предвид държавния преврат на Луи Бонапарт на 2 декември 1851 г.—*124.*

103 «*The Leader*» («Лидер») — английски всекидневен буржоазен вестник с либерално направление, основан в Лондон в 1850 г. — *146.*

104 *Дружество на мира* — буржоазно-пацифистична организация, основана в 1816 г. в Лондон от религиозната секта на квакерите. Дружеството получава активна подкрепа от страна на фритредерите, които смятат, че в мирни условия Англия ще може чрез свободната търговия напълно да използва своето промишлено превъзходство и да постигне икономическо и политическо господство. — *147.*

105 *Законът за десетчасовия работен ден*, който се разпростирал само върху юношите и жените-работнички, бил приет от английския парламент на 8 юни 1847 г.

През февруари 1850 г. съдът на ковчежничеството (едно от висшите съдилища на Англия) произнася оправдателна присъда срещу фабрикантите, обвинявани в нарушение на закона за десетчасовия работен ден. Това решение, фактически означаващо отменяване на закона, предизвиква съпротива от страна на работниците, във връзка с което на 5 август 1850 г. парламентът издава нов закон, който установява работен ден за жените и юношите 10 $^{1}/_{2}$ часа и определя началото и края на работния ден.

Подробен анализ на закона от 1847 г. за десетчасовия работен ден се прави в статиите на Енгелс «Въпросът за десетчасовия работен ден» и «Английският закон за десетчасовия работен ден» (виж настоящото издание, т.7, стр.238—244 и 245 — 256). — *148.*

106 Отчет за този митинг, на който говорил Джонс, бил напечатан във вестник «Morning Post» от 19 март и «People's Paper» от 24 март 1855 г. — *149.*

107 *Сражението при Инкерман* в Крим между руската армия и англо-френските войски става на 5 ноември (24 октомври) 1854 г. Сражението завършва с поражение на руските войски, но активните действия на руската армия принуждават съюзниците да се откажат от незабавно щурмуване на Севастопол и да преминат към продължителна обсада на крепостта. Подробно това сражение е описано в статията на Енгелс «Инкерманското сражение» (виж настоящото издание, т. 10, стр. 564—569). — *153.*

108 *Виенската конференция* — конференцията на представителите на Русия, Англия, Франция, Австрия, Турция, свикана във Виена с цел да се изработят ус-

ловия за сключване на мир между държавите, които водят Кримската война. Конференцията се открива на 15 март 1855 г. и продължава с прекъсвания до 4 юни 1855 г. В основата на преговорите се поставят така наречените четири точки (виж бележка 6). Съгласявайки се да приеме с известни уговорки първи, втори и четвърти пункт, Русия решително отклонява третия пункт, който в тълкуването на западните държави предвиждал ограничение на военноморските сили на Русия в Черно море. Представителите на Англия и Франция настояват Русия да приеме безусловно всички пунктове. Те отклоняват и компромисното предложение на Австрия, внесено на последното заседание на конференцията. Това предложение предвижда да се предостави на Русия и Турция право сами да се договарят за количеството военноморски сили, които двете държави могат да имат в Черно море. Конференцията прекратява работата си, без да вземе никакво решение. — *153.*

109 *Ceterum censeo* — начални думи на станалия крилат израз на Катон Стари, с който той обикновено завършвал речите си в римския сенат: Ceterum censeo Carthaginem esse delendam (Впрочем аз смятам, че Картаген трябва да бъде разрушен). — *154.*

110 Откъс от статията на Енгелс «Последната уловка на Наполеон», както и следващата му статия «Сражението при Севастопол» са възпроизведени от Маркс в съкратен вид в кореспонденцията «Последните събития в Крим» («Ueber die letzten Vorgänge in der Krim»), публикувана в «Neue Oder-Zeitung» на 26 март 1855 г. (влязла в първото издание на Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс). — *160.*

111 Принц Наполеон командувал в 1854 г. дивизия в Крим. Понеже не одобрявал кримската експедиция, а и нямал при това достатъчни военни способности и не се ползвал с популярност в армията, принц Наполеон се стараел — под претекст, че е болен — да се отклони от това, да ръководи военните действия, а след това самоволно се завърнал в Париж. — *161.*

112 За немския вариант на тази статия виж бележка 110. Първият абзац очевидно е добавен от редакцията на «New-York Daily Tribune». — *164.*

113 «The Presse» («Преса») — английски седмичник, орган на торите; издаван в Лондон от 1853 до 1866 г. — *169.*

114 Маркс очевидно има предвид посещението на лорд Малмсбъри, бивш министър на външните работи в торийския кабинет на Дерби, в Париж през март 1853 г. Както съобщава за това посещение вестник «Times» от 23 март 1853 г., Наполеон III поканил Малмсбъри на обед и водил с него конфиденциален разговор. По спомени на самия Малмсбъри през време на разговора с френския император била подчертавана необходимостта да се заздравяват приятелските отношения между Англия и Франция. — *169.*

115 E. Girardin. «La Paix». Paris, 1855 (Е. Жирарден. «Мир», Париж, 1855). — *171.*

116 Намек за книгата на Луи Бонапарт «Наполеоновите идеи», излязла в Париж в 1839 г. (Napoleon — Louis Bonaparte. «Des idées napoléoniennes». Paris, 1839). — *172.*

117 *Сент-Джеймският дворец* в Лондон — от края на XVII в. резиденция на английските крале, през XIX в. служил като място за тържествени церемонии и приеми — *173.*

118 Exeter Hall — здание в Лондон, място за събрания на различни религиозни и филантропични дружества. — *178.*

119 В първия абзац на тази статия се виждат следи от намеса на редакцията на «New-York Daily Tribune». — *185.*

120 Енгелс има предвид своята статия «Резултати от военните действия в Крим», немският вариант на която е поместен в настоящия том, стр. 133—136. — *185.*

121 Има се предвид статията «Последните събития в Крим», английският вариант на която е поместен в настоящия том, стр. 164—168. — *191.*

122 *Системата на заместването в армията* била дълго време широко разпространена във Франция и била една от привилегиите на имотните класи. Всеки състоятелен човек, повикван на военна служба, можел срещу известно възнаграждение да си наеме заместник. През периода на френската революция от края на XVIII в. заместването било забранено, обаче Наполеон I отново го узаконил. През април 1855 г. в системата на заместването в армията се внасят изменения: по новия закон заместниците, ако не са били близки роднини на повикваните, се подбирали от държавните органи, а паричните суми за заместването се внасяли в специалния фонд «дотации на армията». Новият закон преследвал целта да се създаде по-стабилна и предана на императора армия. В 1872 г. системата на заместването във Франция била отменена. — *193.*

123 *«Фра Дяволо»* («Братът Дявол») — комична опера от френския композитор Обер върху либрето на Скриб. — *195.*

124 Става дума за героичното въстание на парижкия пролетариат на 23—26 юни 1848 г., жестоко потушено от френската буржоазия. Поражението на юнското въстание било сигнал за настъпление на контрареволюцията в европейските страни. — *199.*

125 Тази статия се публикува също във вестник «New-York Daily Tribune» на 30 април 1855 г. като уводна статия под заглавие «Оправданието на Наполеон» («Napoleon's apology»). — *201.*

126 За *Адрианополския договор* виж бележка 19.

Кючук-Кайнарджийският договор—мирният договор, сключен на 21 (10) юли 1774 г. между Русия и Турция в резултат от успешната за Русия руско-турска война от 1768—1774 г. По договора Русия получава част от северното крайбрежие на Черно море между Южен Буг и Днепър с крепостта Кинбурн, както и Азов, Керч и Еникале, и успява да наложи да бъде призната независимостта на Крим, което улеснява по-нататък неговото присъединяване. На руските търговски кораби се предоставя правото да плават свободно през Босфора и Дарданелите. По договора султанът се задължава да предостави редица привилегии на православната църква, по-специално в член 14 се предвижда да бъде построена православна църква в Цариград.

Споменатият от Енгелс некролог за император Николай е напечатан във вестник «Moniteur» на 27 март 1855 г.; в него се твърди, че повод за Кримската война било обстоятелството, че Русия изтълкувала тенденциозно Адрианополския договор. А в пламналия в навечерието на Кримската война спор около въпроса за «светите места» Русия изхожда от условията на Кю-

чук-Кайнарджийския договор, дето привилегиите на православиата църква са уговорени в специален член. — *202.*

[127] На 20 юли 1808 г. в сражението при *Байлен* през периода на войната на Испания за независимост (1808—1814) френските войски под командуването на генерал Дюпон били обкръжени от испанците и сложили оръжието.

На 29—30 август 1813 г. близо до *Кулм* (Чехия) през време на войната на коалицията на европейските държави против Наполеонова Франция френските войски под командуването на генерал Вандам били обкръжени от австрийските войски и взети в плен. — *202.*

[128] Moltke. «Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829». Berlin, 1845 (Молтке. «Руско-турската кампания в европейскаТурция през 1828 и 1829 г.». Берлин, 1845). — *202.*

[129] Статията «Внлазката на 23 март» е превод на статията на Енгелс «Обсадата на Севастопол» («The Siege of Sevastopol»), написана за «New-York Daily Tribune» и публикувана във вестника на 30 април 1855 г. като уводна статия. При превеждането на статията Маркс е внесъл в нея малки редакционни изменения. — *206.*

[130] Тези статни на Енгелс са били написани от него по молба на Маркс за едновременно публикуване в «Neue Oder-Zeitung» и «New-York Daily Tribune». Както се вижда от втората статия в «Neue Oder-Zeitung» и от писмото на Маркс до Елснер от 17 април 1855 г., Енгелс е смятал да продължи критиката срещу панславистките теории, на разобличаването на реакционната същност на конто Маркс и Енгелс придавали голямо значение. Обаче във вестниците не се появили по-нататък нови статии на Енгелс на тази тема.

В «New-York Daily Tribune» статиите на Енгелс за панславизма се публикуват на 5 и 7 май 1855 г. под заглавие «Борбата в Европа» («The European Struggle») и «Уязвимото място на Австрия» («Austria's Weakness») в изопачен вид; така например във втората статия редакцията на «Tribune» е вмъкнала цял абзац, в който се възхваляват панславистките идеи на един от сътрудниците на вестника — А. Гуровски. — *211.*

[131] *Славянският конгрес* се състоял на 2 юни 1848 г. в Прага; на конгреса изпъкнала ясно борбата на двете течения в националното движение на славянските народи, угнетени от империята на Хабсбургите. Дясното, умерено-либералното направление, към което принадлежали ръководителите на конгреса (Палацки, Шафарик), се опитвало да разреши националния въпрос чрез запазване и укрепване на Хабсбургската монархия. Лявото, демократическото направление (Сабина, Фрич, Либелт и др.) решително се обявявало против това и се стремяло към съвместни действия с революционно-демократичните сили в Германия и Унгария. Част от делегатите на конгреса, които принадлежали към радикалното крило и взели активно участие в пражкото въстание през юни 1848 г., били подложени на жестоки репресии. Останалите в Прага представители на умерено-либералното крило на 16 юни обявили,че заседанията на конгреса са отложени за неопределено време. — *214.*

[132] В 1804 г. в Сърбия избухнало народно въстание, което е един от най-важните моменти в историята на многовековната националноосвободителна борба на сръбския народ против господството на турските феодали. Непосредствен повод за въстанието било клането на сърби, извършено от турските еничари. През февруари 1804 г. на борба против турските завоеватели се вдигнали

широки маси на сръбския народ начело с представителя на селската буржоазия бившия хайдутин Георги Петрович (Георги Черни). Съществена подкрепа на движението на сърбите оказали успешните действия на руската армия на Балканите през време на руско-турската война от 1806—1812 г. През периода на тази война сърбите, които успели да изгонят турските завоеватели, създали в 1811 г. свое държавно управление. Според Букурещкия договор от 1812 г. Турция трябвало да предостави на Сърбия автономия по въпросите на вътрешното управление. Но като се възползвал от нахлуването на Наполеоновата армия в Русия, султанът, нарушавайки договора, организирал в 1913 г. наказателен поход срещу Сърбия и за известно време възстановил там своето господство. В резултат на ново победоносно въстание на сърбите в 1815 г., както и на дипломатическата помощ на Русия турското иго било съборено и след руско-турската война от 1828—1829 г. Турция била принудена да признае чрез специален ферман на султана от 1830 г. автономията (фактическата независимост) на Сърбия. — *215*.

[133] Става дума за участието на царска Русия в потушаването на революцията в Унгария през 1849 г. — *216*.

[134] В дадения случай Енгелс има предвид немския философ-идеалист Бруно Бауер, който в редица свои брошури: «Русия и Германия» (1853), «Русия и Англия» (1854) и др. развивал по същество панславистки идеи. — *217*.

[135] В 1797 г. английското правителство издало специален акт за банкова рестрикция (ограничение), с който се установявал принудителен курс на банкнотите и се отменяла размяната на банкноти срещу злато. Размяната на банкноти срещу злато била възобновена чак в 1819 г. — *218*.

[136] A. Haxthausen. «Studien über die innern Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Russlands». Dritter Theil, Berlin, 1852, S. 526 (А. Хакстхаузен. «Изследвания на вътрешните отношения, народния живот и особено селските учреждения на Русия». Част трета, Берлин, 1852, стр. 526). — *218*.

[137] *Асоциацията за административна реформа* била създадена през май 1855 г в Лондон по инициатива на лидерите на либералните кръгове на търговско-финансовата буржоазия («деловите кръгове» от Сити). Използвайки недоволството в страната, засилило се под влияние на съобщенията на печата и на парламентарната следствена комисия за бедствията на английската армия в Крим, Асоциацията разчитала посредством масови митинги да окаже натиск върху парламента и да издействува за представителите на едрата търговско-финансова буржоазия по-широк достъп до държавните постове, които се намирали в ръцете на английската аристокрация. Опитите на лидерите на Асоциацията да се споразумеят с чартистите и да си осигурят по тоя начин в своята борба против олигархията подкрепата на народните маси не се увенчали с успех. На митингите, организирани от Асоциацията, и на своите собствени митинги чартистите в противовес на умерените буржоазни искания за административна реформа издигали искането за парламентарна реформа въз основа на Народната харта (виж бележка 73). Агитацията на Асоциацията за административна реформа нямала успех и наскоро след това Асоциацията прекратила своето съществуване. По-подробно за Асоциацията и за отношението на чартистите към нея виж настоящия том, стр. 244—247, 259—261, 289—292. — *219*.

138 Маркс има предвид сатиричния роман на немския писател от XVIII в. Виланд «Абдеритяни», в който се разказва как поради спор за дреболии населението на древния тракийски град Абдера се разделило на две партии, борбата между които без малко щяла да доведе града до гибел. Първото издание на романа излязло във Ваймар в 1776 г. — *220.*

139 *Тридесетгодишната война* от 1618—1648 г. — общоевропейска война, предизвикана от борбата между протестантите и католиците. Войната започнала с въстание в Чехня против потисничеството на Хабсбургската монархия и настъплението на католическата реакция и се превърнала във война между феодално-католическия лагер (папата, испанските и австрийските Хабсбурги, католическите князе в Германия) и протестантските страни (Чехия, Дания, Швеция, буржоазна Холандия и редица приели реформацията германски държави), които били поддържани от френските крале — съперници иа Хабсбургите. Германия става главна арена на тази борба, обект иа военния грабеж и грабителските претенции на участниците във войната. Войиата, която в първия стадий има характер на съпротива срещу реакционните сили на феодално-абсолютистка Европа, се превръща, особено от 1635 г., в редица нахлувания в Германия на взаимно съперничещи си чуждестранни завоеватели. Войната завършва в 1648 г. със сключването на Вестфалския мир, който затвърдява политическата раздробеност иа Германия. — *220.*

140 Маркс има предвид римския папа Пий IX, който в 1846 — началото на 1848 г., в условия на нарастване иа революциоиното движение в Италия, провежда в Папската област някои умерено-либерални реформи в интерес на дворянството и търговско-промишлената буржоазия, опитвайки се с това да предотврати революцията. — *221.*

141 Става дума за ролята, която Одилон Баро изиграл в банкетната кампания за избирателна реформа, която се провеждала в навечерието на февруарската революция от 1848 г. във Франция от представители на буржоазната и дребнобуржоазната опозиция. Присъединяващите се към дясното крило на буржоазната опозиция група депутати от френската камара начело с Одилон Баро (така наречената династическа опозиция) взела участие в организирането на тази кампания, стремейки се да придаде на цялото движение безопасен за Юлската монархия характер. Поставяйки искането за умерена избирателна реформа, династическата опозиция виждала в това средство за предотвратяване на революцията и за запазване на династията на Орлеаните. — *221.*

142 Статията на Енгелс «От Севастопол» била напечатана също в «Neue Oder-Zeitung» от 11 май 1855 г. под заглавие «Обсадата на Севастопол» («Die Belagerung von Sebastopol»). На немски език статията се появила със значителни съкращения. — *222.*

143 Става дума за временното прекратяване на заседанията на Виенската конференция, предизвикана от разногласия между участниците в преговорите във връзка с третия пункт на предявените на Русия условия (виж бележка 108). Русия отклонила искането на западните държави за ограничаване на нейните военно-морски сили в Черно море, след което на 26 април 1855 г. заседанията на Виенската конференция били временно прекъснати. Последното заседание на конференцията се състояло на 4 юни 1855 г. — *222.*

[144] Това съобщение се оказало погрешно, за което Енгелс пише въз основа на проверени данни в статията «Кримската война» (виж настоящия том, стр. 251—258). Изброените укрепления на русите били завзети от войските на съюзниците чак на 7 юни (26 май) 1855 г. — *222.*

[145] Първоначално статията била написана за «New-York Daily Tribune» и се появила във вестника на 29 май 1855 г. като уводна статня под заглавие «Новото настъпление в Крим» («The newmove in the Crimea»). В настоящото издание статията се печата по варианта, публикуван в «Neue Oder-Zeitung», тъй като в английския текст личи намеса на редакцията на «Tribune», по-специално там се привежда друго нзчисление за количеството на войските на съюзниците в Крим, направено въз основа на съобщенията на лондонския кореспондент на вестника — Пулски. — *232.*

[146] *Лигата против житните закони* била основана в 1838 г. от манчестерските фабрикантн Кобден и Брайт. Издигайки искането за пълна свобода на търговията, Лигата се борела да бъдат отменени житните закони (за тях виж бележка 53) с цел да се намали работната заплата на работниците и да се отслабят икономическите и политическите позиции на поземлената аристокрация. В своята борба против земевладелците Лигата се опитвала да използва работническите маси. Но по това време по-будните работници в Англия тръгнали по пътя на самостоятелно политически оформено работническо движение (чартизма). След отменяването на житните закони в 1846 г. Лигата прекратила своето съществуване. Отменяването на житните закони от торийското правителство на Пил в резултат на кампанията, проведена от Лигата, довело до разцепление в партията на торите и улеснило в 1846 г. вигите да дойдат на власт. — *237.*

[147] Има се предвид парламентарният акт от 1716 г. (Septennial Act), с който бил увеличен в интерес на вигската олигархия срокът на дейността на парламента от три до седем години. — *238.*

[148] За *трудовите общежития* виж бележка 79. — *238.*

[149] За *валхеренската експедиция* виж бележка 22. — *240.*

[150] Тази статия била напечатана в «Neue Oder-Zeitung» под заглавие «Вълненията вън от парламента» («Die Aufregung ausserhalb des Parlaments»). В настоящото издание е запазено редакционното заглавие на първото издание на Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс. — *244.*

[151] Става дума за *Лондонския чартистки организационен комитет*, възникнал през февруари 1855 г. в резултат от преобразуването на «Комитета за приветствие и протест». (Последният бил създаден по инициатива на Е. Джонс през октомври 1854 г. с цел да се организира тържествено посрещане в Лондон на освободения от затвора участник в революцията от 1848 г. във Франция Барбес, както и за подготвяне на протестна демонстрация против пристигането на Наполеон III в Лондон, което се проектирало да стане по същото време.) Лондонският организационен комитет действувал наред с централния чартистки Изпълнителен комитет и си поставял за задача възраждането на масовото чартистко движение в Лондон, както и укрепването на международното сътрудничество на демократичните сили. В състава на комитета влизали: Джонс, Харисън, Тейлор и други; задачата за установяване на международни връзки се изпълнявала от излъчената от комитета комисия от 7 члена, която заедно с представителите на френските, германски-

те и други емигранти в Лондон образувала Международния комитет. В края на 1855 г. Лондонският организационен комитет прекратил своето съществуване, а Международният комитет станал самостоятелна организация. Преименуван в 1856 г. в Международна асоциация, той просъществувал под това название до 1859 г. — *246.*

152 Маркс има предвид уводната статия на «People's Paper» от 12 май 1855 г., в която се разобличават интригите на Асоциацията за административна реформа и смисълът на нейните кокетирания с чартистите. — *247.*

153 Тук и по-долу Енгелс се позовава на своята статия «Новото настъпление в Крим», немският вариант на която е поместен в настоящия том, стр. 232—235. — *251.*

154 *Сражението при Йена* между пруските и френските войски станало на 14 октомври 1806 г. и завършило с разгромяване на пруските войски. — *255.*

155 *Даунинг-стрийт* — улица в центъра на Лондон, на която е разположена официалната резиденция на правителството. — *259.*

156 Има се предвид анонимната брошура «The City, or the Physiology of London Business; with Sketches on' Change and the Coffee Houses». London, 1845 («Сити, или Физиология на лондонския делови свят с бележки за борсата и кафенетата». Лондон, 1845). Тази книга Маркс цитира в третия том на «Капиталът». — *260.*

157 Във вестник «Moniteur» от 11 април 1855 г. била напечатана уводна статия «Източната експедиция», в която се привеждали инструкциите на Наполеон III до маршал Сент-Арно. Подробен разбор на тази уводна статия е даден от Енгелс в статията «Критика на Наполеонова статия в «Moniteur»» (виж настоящия том, стр. 201—205). — *262.*

158 Безуспешната експедиция на френските войски под командуването на Еспинас в Добруджа, която довела до гибел от холера и други болести голям брой войници, станала през юли 1854 г. — *263.*

159 През нощта на 1 срещу 2 декември 1851 г. на един батальон от полка, командуван от Еспинас, било възложено да охранява Националното събрание; Еспинас, подкупен от бонапартистите, на 2 декември завзел с войските си зданието, дето ставали заседанията на Събранието, с което съдействувал за успеха на държавния преврат на Луи Бонапарт. — *263.*

160 Има се предвид декларацията на Дизраели на заседанието на камарата на общините на 22 май 1855 г. — че в най-близките дни той ще предложи за обсъждане от камарата проектопослание до кралицата, в което ще бъде изразено недоволство от колебливата политика на правителството на Палмерстон по въпроса за мира и войната. Това предложение било внесено на 24 май 1855 г. и предизвикало оживени дебати в парламента; анализ на тези дебати Маркс е дал в редица свои статии (виж настоящия том, стр. 275—285, 295—297, 306—308). — *264.*

161 Разделът от тази статия, който засяга последните събития в Крим (до абзаца, в който се говори при какви обстоятелства е бил назначен Пелисие), е превод на статията на Енгелс «Новият френски главнокомандуващ» («The new French Commander»), публикувана в «New-York Daily Tribune» от 12 юни 1855 г. като уводна статия. — *266.*

162 В помещението на църквата св. Стефан (Вестминстерския дворец) от 1547 г. стават заседанията на камарата на общините. — *272.*

163 Разположението на класовите сили във Франция след февруарската революция от 1848 г. и поражението на юнското въстание на парижките работници дали възможност на бонапартистките кръгове да използват всеобщото избирателно право, за да прокарат на президентските избори на 10 декември 1848 г. Луи Бонапарт на поста президент на републиката; в 1851 г. Луи Бонапарт демагогски използвал лозунга за възстановяване на всеобщото избирателно право, отменено на 31 май 1850 г. от Законодателното събрание на Франция, при осъществяването на държавния преврат на 2 декември. Анализ на тези събития е даден от Маркс в трудовете му «Класовата борба във Франция от 1848 до 1850 г.» (виж настоящото издание, т. 7) и «Осемнадесети брюмер на Луи Бонапарт» (виж настоящото издание, т. 8). — *291.*

164 През 1842 г. радикалните, както и либерално-фритредерските кръгове на буржоазията предприели редица опити да подчинят на своето влияние работническото движение и да го използуват в интерес на агитацията за отменяване на житните закони и за буржоазните реформи. Те издигнали мъглявото и допускащо различно тълкуване искане за така наречено «пълно избирателно право» с цел да отклонят работниците от борбата за осъществяване на социалната и политическата програма на чартистите. Опирайки се на някои съглашателски настроени лидери на чартистите (Ловет и др.), буржоазните радикали наложили да се свикат в Бирмингам през 1842 г. две конференции на представители на буржоазията и чартистите, на които стоял въпросът за съвместна агитация за избирателна реформа. Но предложението да бъде заменена Народната харта с нов «законопроект за правата» и с искането за «пълно избирателно право» било решително отхвърлено от чартисткото мнозинство на конференцията. От този момент хартата станала изключително искане на широките народни маси. — *292.*

165 Има се предвид издаването от Молсуорт през 1839 — 1845 г. на съчиненията на Томас Хобс в 11 тома на английски и в 5 тома на латински език. — *296.*

166 Маркс има предвид монолога на Хамлет (трагедията на Шекспир «Хамлет», действие III, сцена втора), в който Хамлет дава наставлеиия на актьорите, искайки прн играта да спазват чувство за мярка. — *296.*

167 Има се предвид книгата: Ch. Babbage. «On the Economy of Machinery and Manufactures». London, 1832 (Ч. Бабедж. «За икономическата природа на машините и фабриките». Лондон, 1832). — *296.*

168 Разбират се романите на Булвер-Литон «Последният от бароните» и «Евгений Арам». В първия е даден образът на един от главните участници във феодалните междуособици в Англия през XV в. — граф Уоруик, получил прякор «творец на крале». — *296.*

169 Началните редове на първия и третия абзаци иа настоящата статия, дето се говори за съобщенията, получени чрез парахода «Азия» и от гр. Халифакс, са добавени от редакцията на вестника. — *298.*

170 Съкратен вариант на тази статия на Енгелс с малки редакционни изменения, направени от Маркс, бил напечатан в «Neue Oder-Zeitung» на 15 юни 1855 г. под заглавие «Критика на военните действия в Крим» («Kritik der

Krimischen Unternehmungen»). Първият абзац на статията в «New-York Daily Tribune» е добавен от редакцията на вестника. — *309.*

171 Енгелс има предвид своята статия «Обсадата на Севастопол», немският вариант на която е поместен в настоящия том (виж стр. 206—210). — *310.*

172 «Le Constitutionnel» («Конституционалистки вестник») — френски буржоазен ежедневник; излизал в Париж от 1815 до 1870 г.; през 40-те години — орган на умереното крило на орлеанистите; през периода на революцията от 1848 г. изразявал възгледите на контрареволюционната буржоазия, която се групирала около Тиер; след държавния преврат през декември 1851 г. — бонапартистки вестник. — *315.*

173 Става дума за унищожаването на Римската република и възстановяването на светската власт на папата през юли 1849 г. в резултат на интервенцията, предприета по решение на френското правителство. Луи Бонапарт като президент на Френската република бил един от организаторите на интервенцията. — *315.*

174 *Тилзитският мир* — мирните договори, сключени на 7 и 9 юли 1807 г. между Наполеонова Франция и участниците в четвъртата антифренска коалиция, Русия и Прусия, претърпели поражение във войната. Мирните условия били крайно тежки за Прусия, която се лишила от значителна част от своята територия (включително всички владения западно от Елба). Русия не понесла никакви териториални загуби и дори придобила Белостокски окръг, преминал към нея от Прусия. Но Александър I трябвало да признае френското завоевание в Германия и извършените там от Наполеон териториални изменения, както и суверенитета на Наполеон над Йонийските острови, да се съгласи с образуването на Варшавското херцогство, което представлявало френски плацдарм близо до границите на Русия, и да се присъедини към блокадата на Англия (така наречената континентална блокада). — *317.*

175 Има се предвид договорът за съюз между Австрия и Прусия от 20 април 1854 година, по който и двете държави поемали задължение да се обявят съвместно против Русия, ако тя откаже да евакуира Дунавските княжества или ако руски войски продължават да се придвижват на Балканите. — *319.*

176 Lower Empire (от френското Bas-Empire) — употребявано в историческата литература название на Византийската империя; станало нарицателно за обозначаване на държава, намираща се в стадий на упадък и разложение. — *320.*

177 Писмото на Ч. Нейпир било публикувано във вестник «Morning Advertiser» на 15 юни 1855 г. — *321.*

178 Обещаната от Маркс статия в «Neue Oder-Zeitung» не е намерена. — *322.*

179 *Тринити-хаус* — здание в Лондон, в което се помещавало управлението на британската лоцманска корпорация, основана в XVI в. за съдействие на търговията и мореплаването. — *322.*

180 *«Reynolds's Newspaper»* («Вестник на Рейнолдс») — английски седмичник с радикално направление; издаван бил в Лондон от 1850 г. от Рейнолдс; в началото на 50-те години подкрепял чартистите. — *328.*

181 Pradt. «Du Congrés de Vienne». Paris, 1855, t. I, p. 262. — *331.*

182 Knesebeck. «Denkschrift betreffend die Gleichgewichtslage Europa's beim Zusammentritte des Wiener Congresses verfasst». Berlin, 1854, S. 11—14. —*332.*

183 Изглежда, че се има предвид книгата: A.G. Dunlop. «Cossack Rule, and Russian influence in Europa and over Germany», London, 1855 (А. Дж. Дънлоп. «Казашко управление и влияние на Русия в Европа и върху Германия». Лондон. 1855). — *334.*

184 Първата част на статията на Маркс (съобщение за завземане на Севастопол) била напечатана в «Neue Oder-Zeitung» във вид на самостоятелна кореспонденция със съответна уговорка на редакцията на вестника. На руски език тази част на статията се публикува за пръв път. — *340.*

185 *«Сомнамбула»* — опера на италианския композитор Винченцо Белинн. — *340.*

186 «God save the Queen» («Боже, пази кралицата») — английски държавен химн.

«Rule Britannia» («Управлявай, Британио») — английски национален химн.

«Partant pour la Syrie» («Отправяйки се за Сирия») — през периода на Втората империя официална песен, която била изпълнявана на празненствата на Наполеон III. — *340.*

187 През време на прегледа на войските, устроен от Наполеон III в Булон в края на септември 1854 г., той направил декларация, основана на лъжливи слухове, че съюзниците са завзели Севастопол. — *340.*

188 *«Русский инвалид»* — орган на военното министерство, излизал от 1813 до 1917 г. в С.-Петербург, от 1816 г. — всекидневно.

Съобщението за събитнето при Ганг било напечатано в този вестник на 1 юни 1855 г. (Става дума за нападението през май 1855 г. върху екипажа на лодката на английска фрегата, слязъл на о-в Ганг и взет от руския гарнизон за разузнавателен отряд.) — *341.*

189 В сражението при *Ватерло* на 18 юни 1815 г. (Белгия) армията на Наполеон I била разбита от англо-холандските войски под командуването на Уелингтън и от пруската армия под командуването на Блюхер. — *344.*

190 Маркс подразбира разпространения в Англия израз: «it's Hamlet without the Prince» («Това е Хамлет без принц»), който означава липсата на главното в една или друга работа. — *344.*

191 *«The Globe»* — съкратено название на английския ежедиевник «The Globe and Traveller» («Земното кълбо и пътешественикът»), излизал в Лондон от 1803 г,; орган на вигите, през периодите на тяхното управление — правителствен вестник, от 1866 г. — орган на консерваторите. — *345.*

192 Тук и по-горе в същия този абзац Маркс се позовава на статията «Критика на военните действия в Крим», английският вариант на която е поместен в настоящия том (виж стр 309—314), както и на статията «Пролог към комедията, разиграна у лорд Палмерстон. — Ходът на последните събития в Кр м» (виж стр. 266 — 269). — *345.*

193 За *Ункяр-Искелесийския договор* виж бележка 61.

Договорът за Дарданелите — има се предвид *Лондонската конвенция за проливите*, подписана на 13 юли 1841 г., от една страна, от Русия, Англия,

Франция, Австрия, Прусия, от друга страна, от Турция. Конвенцията установявала, че Босфорът и Дарданелите ще бъдат затворени в мирно време за военните кораби на всички държави. Конвенцията не засягала режима на проливите през време на война, формално признавайки с това правото на Турция сама да решава в този случай въпроса за пропускане на военни кораби на чужди държави. — *347.*

194 *Високата църква* — направление в англиканската църква, което имало привърженици предимно сред аристокрацията; запазвало старинните пищни обреди, подчертавайки приемствената връзка с католицизма.

Ниската църква — друго направление на англиканската църква, получило разпространение главно сред буржоазията и низшето духовенство; в противовес на високата църква наблягало на проповядването на буржоазно-християнския морал.

Дисидентите — представители на религиозни секти и течения, отстъпващи в една или друга степен от догмите на официалната църква. — *349.*

195 Съобразно с процедурата, приета в английския парламент, камарата на общините при обсъждането на някои важни въпроси се обявява за заседаваща в пълен състав като комитет (Committee of the whole House); задълженията на председателствуващ (Chairman of Committees) на тези заседания изпълнява едно от включените в списъка на председателите лица, което специално се назначава от спикера на камарата на общините за провеждане на дадено заседание. — *350.*

196 Има се предвид Изпълнителният комитет на Националната чартистка асоциация, основана през юли 1840 г. в Лондон. Асоциацията била първата в историята на работническото движение масова партия на работниците, в която през годините на подем на чартизма имало около четиридесет хиляди членове. В дейността на Асоциацията проличавали липсата на идейно и тактическо единство сред нейните членове и дребнобуржоазната идеология на мнозинството лидери на чартизма. След поражението на чартистите в 1848 г. прогресивните, тежнеещи към научния комунизъм представители на революционния чартизъм, на първо място Е. Джонс, се опитвали в началото на 50-те години да реорганизират чартисткото движение върху социалистическа основа. Това намерило отражение в програмата, приета от чартисткия конвент в 1851 г. В 1855 г., в условия на широко недоволство в страната от политиката на управляващата олигархия, революционните чартисти предприели нов опит да възродят масовото движение за Народна харта (виж бележка 73) и отново издигнали лозунга за реорганизиране на чартизма, за организационно укрепване на Чартистката асоциация. През лятото на 1855 г. се състояли избори за редица местни чартистки комитети, а през август били проведени избори за Изпълнителния комитет на Националната чартистка асоциация, в който влезли Е. Джонс, Робинсон и Финлен.

През втората половина на 50-те години засилването на опортюнистическите тенденции в английското работническо движение, обусловено от монополното положение на Англия на световния пазар и от подкупването на върхушката на работническата класа от страна на буржоазията, довело до упадък на чартисткото движение и до фактическо прекратяване дейността на Националната чартистка асоциация. — *352.*

197 Виж бележка 33. — *359.*

198 Съкратеният вариант на тази статия на Енгелс бил публикуван в «Neue Oder-Zeitung» на 2 юли 1855 г. под заглавие «За събитията в Крим» («Über

die Ereignisse in der Krim»). В първия абзац на статията в «New-York Daily Tribune» се забелязва намеса на редакцията на вестника. — *360.*

199 Разделът на тази статия, посветен на военните събития, както и публикуваната по-долу статия «За щурмуването на 18 юни» (виж настоящия том, стр. 379 — 382) са превод на статията на Енгелс «Последното поражение на съюзниците» («The lete repulse of the Allies»), написана за «New-York Daily Tribune» и публикувана във вестника на 21 юли 1855 г. като уводна статия. — *375.*

200 *Пел-мел* — улица в Лондон, на която са разположени редица аристократически клубове. — *375.*

201 *Treadmill* — тежко стъпаловидно колело, привеждано в движение от хора. Затворниците в английските затвори за наказание били заставяни да въртят такова колело. — *376.*

202 Court of Chancery (канцеларски съд) — един от висшите съдилища в Англия, след съдебната реформа от 1873 г. отделение на Високия съд. В компетенцията на този съд, който бил възглавяван от лордканцлера, влизали делата, отнасящи се до наследството, договорните задължения, акционерните дружества и т.н. Канцеларският съд бил известен със своите бюрократични формалности и протакания при разглеждането на делата. — *386.*

203 *Committee of Supply* (комитет за отпускане на парични суми) — съобразно с процедурата, приета в английската парламентарна практика, при обсъждането на редица важни въпроси, отнасящи се до покриването на държавните разходи, камарата на общините се обявява за заседаваща като комитет за отпусканите на короната парични суми. Това е един от случаите на пленарно заседание на камарата като комитет (виж бележка 195). — *387.*

204 Втората част на тази статия, която се отнася до събитията в Крим, представлява вариант на статията на Енгелс «Огромната грешка, допусната в Крим» («The great Crimean blunder»), публикувана в «New-York Daily Tribune» на 27 юли 1855 г. като уводна статия. При публикуването на статията в «Neue Oder-Zeitung» Маркс изпуснал някои подробности. — *390.*

205 Данте. «Божествената комедия», част първа, «Ад», песен трета. — *397.*

206 *Предварителният въпрос* (previous question) — процедура в парламентарната практика в Англия, до която прибягват обикновено в случаите, когато искат да се отклонят от внасяне на решение по един или друг въпрос. В хода на дебатите по дадено предложение се поставя на гласуване «предварителният въпрос»: следва ли «още сега да се проведе гласуване по този въпрос» («that this question be now put»). При отрицателен отговор на камарата разглеждането на основния въпрос се отлага. А ако отговорът се оказва положителен — гласуването се провежда незабавно без по-нататъшни дебати. —*397.*

207 *Impeachment* — възбуждане от камарата на общините пред съда на камарата на лордовете на обвинение срещу отделни министри или членове на парламента в противозаконни действия. Този обичай, който осигурявал на камарата на общините правото да контролира действията на министрите и често бил прилаган през XVII — XVIII в., фактически е изчезнал от парламентарната практика през XIX в. — *399.*

208 На 27 юни 1855 г. между Англия, Франция и Турция било сключено споразумение за гарантиране от английското и френското правителства заем за

Турция от 5 милиона фунта стерлинги. Във връзка с това английското правителство внесло през юли 1855 г. в камарата на общините законопроект за гарантиране на турския заем, който срещнал противодействието на голям брой депутати. В резултат от дебатите законопроектът бил приет с незначително мнозинство на гласовете и през август получил кралска санкция. — *409.*

209 Критика срещу теорията за колонизацията на Уейкфилд била направена по-късно от Маркс в двадесет и пета глава от първия том на «Капиталът». — *410.*

210 Маркс използвал материалите на споменатата парламентарна комисия в бележка 51 към четвърта глава от първия том на «Капиталът». — *411.*

211 «Reports of the Inspectors of Factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the Half Year ending 30 th April 1855». London, 1855 («Отчети на фабричните инспектори до министъра на вътрешните работи на нейно величество за полугодието, изтекло на 30 април 1855 г. ». Лондон, 1855). Маркс използвал този отчет в бележка 32 към седма глава от първия том на «Капиталът». — *411.*

212 Съкратен вариант на памфлета на К. Маркс «Лорд Джон Ръсел» бил публикуван под същото название в «New-York Daily Tribune» от 28 август 1855 г. — *413.*

13 «A letter from the Right Honourable Edmund Burke to a Noble Lord, on the Attacks made upon him and his Pension, in the House of Lords, by the Duke of Bedford and the Earl of Lauderdale, Early in the present Sessions of Parliament». London, 1796, p. 37 («Писмо на достопочтения Едмунд Бьорк до благородния лорд във връзка с упреците, направени по негов адрес, и по отношение на неговата пенсия от херцог Бедфорд и граф Лодердел в камарата на лордовете в началото на сегашната сесия на парламента». Лондон, 1796, стр. 37). — *415.*

214 Маркс изброява книгите на Ръсел: «Don Carlos, or Persecutions». London, 1822. «An Essay on the History of the English Government and Constitution, from the Reign of Henry VII to the Present Time». London, 1821. «Memoirs of the Affairs of Europe from the Peace of Utrecht». Vol. 1—2, London, 1824—1829. — *416.*

215 J. A. Roebuck. «History of the Whig Ministry of 1830, to the Passing of the Reform Bill». Vol. 2, London, 1852, p. 67 (Дж. А. Робък. «История на вигското правителство в 1830 г. до приемането на законопроекта за реформа». Т. 2, Лондон, 1852, стр. 67). — *417.*

216 В 1819 г. след кървава разправа с работниците, събрали се на митинг близо до Манчестер, за да обсъдят петиция за всеобщо избирателно право, английският парламент приел по предложение на лорд Кясълри шест реакционни актове («закони за запушване на устата»), които премахвали неприкосновеността на личността, свободата на печата и събранията. — *420.*

217 *Копихолдери* — една от категориите селяни в Англия — държатели на земя по копие (препис от протокола) при условие да плащат на лендлорда феодална поземлена рента.

Лизхолдери — държатели на земя с права да я арендуват, срокът и условията за което се определяли с договор между лендлорда и арендатора. — *420.*

218 Става дума за стихийното движение на ратаите в редица графства в Южна и Югоизточна Англия в края на 1830 — началото на 1831 г., предизвикано от засилването на мизерията и безработицата сред ратаите във връзка с икономическата криза и с прилагането от фермерите на механични бухалки. Движението получило названието «суинг» (от английската дума «swing», която означавала ударната част на ръчната бухалка). Въстаналите ратаи и присъединилите се към тях най-бедни арендатори опожарявали именията, снопите и хамбарите на лендлордовете и фермерите, унищожавали техните бухалки. Тези разпокъсани въстания на селския пролетариат били жестоко потушени чрез въоръжена сила по указание на вигското правителство на лорд Грей. — *421.*

219 *Фрихолдери* — една от категориите дребни земевладелци в Англия, която водела началото си от средновековните свободни държатели. — *422.*

220 Според английската парламентарна традиция, за председателя на камарата на лордовете — лорд-канцлера — е предназначено специално място за седене, *чувал с вълна*, който някога е символизирал главния източник на националното богатство на Англия. — *422.*

221 За *Личфилдсхауското споразумение* виж бележка 93. — *428.*

222 *Habeas Corpus Act* — актът от 1679 г., който установявал в английската съдебна практика процедура, според която на арестуваното лице се дава възможност да иска да се издаде заповед Habeas corpus за откарването му в съда, за да се провери законността на арестуването. След като разгледа причините за арестуването, съдът или освобождава арестувания, или го изпраща обратно в затвора, или го пуска на свобода срещу залог или поръчителство. Действието на Habeas Corpus Act не се разпростира върху делата по обвинение в държавна измяна и може да бъде спряно с решение на парламента. Английското правителство особено често прибягвало до тази мярка в Ирландия. — *430.*

223 *Corporation Act* (актът за корпорациите), приет от английския парламент в 1661 г., изисквал от лицата, които заемали изборни длъжности (имали се предвид главно органите на градското управление), да признават догмите на англиканската църква.

Test Act (актът за клетвата) от 1673 г. изисквал същото от всички лица, които заемали държавни длъжности.

Насочени на времето против католическата реакция, тези актове се превърнали по-късно в средство за борба против каквато и да е опозиция спрямо официалната англиканска църква и в средство за защита на нейните привилегии. — *435.*

224 Ecclesiastical Titles Bill (законопроектът за духовните титли), станал закон през август 1851 г., обявявал за недействителен едикта на папата от 1850 г. за назначаване на католически епископи и архиепископ в Англия. — *435.*

225 Английски вариант на статията на Маркс (включен в първото издание на Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс) бил публикуван в «New-York Daily Tribune» от 10 август 1855 г. под заглавие «Последната конференция в Бирмингам» («The late Birmingham Conference»). — *439.*

226 *Асоциацията за държавна реформа* била създадена през юли 1855 г. от представителите на лявото, радикалното крило на буржоазната опозиция. Про-

тивоположно на Асоциацията за административна реформа (виж бележка 137) тя издигнала искане за парламентарна реформа въз основа на всеобщо избирателно право. Стоящите начело на Асоциацията за държавна реформа буржоазни радикали се стремели да постигнат споразумение с чартистите, разчитайки същевременно да подчинят работническото движение на своето идейно и политическо влияние. Лидерите на чартистите Е. Джонс, Финлен и други отначало влезли в Изпълнителния комитет на тази асоциация, но под натиска на по-голямата част от чартистите, които осъзнали опасността от организационното подчиняване на Чартистката асоциация на буржоазните радикали и се обявили против участие в буржоазната организация, те скоро след това излезли от неговия състав. Колебанията на Джонс, които се изразили в неразбиране от него на опасността да се загуби самостоятелната пролетарска линия, го довели по-нататък до отдръпване от революционните принципи на чартизма. — *439*.

227 В настоящата статия Маркс използвал следните два отчета за заседанията на Бирмингамската конференция през юли 1855 г.: «Birmingham Conference. Report of Committee on the Proposed Bases of Pacification knoum as «The Four Points»». London, 1855 («Бирмингамската конференция. Отчет на комитета във връзка с предложената основа за мирно уреждане, известна под названието «Четирите пункта»». Лондон, 1855).

«Birmingham Conference. Report of Committee on the Danish Treaty». London, 1855 («Бирмингамската конференция. Отчет на комитета по въпроса за датския договор». Лондон. 1855). — *440*.

228 Произведението «Европейските армии» било написано от Енгелс по молба на Маркс, на когото то било поръчано от списание «Putnam's Monthly» («Месечник на Пътнам») чрез редактора на «New-York Daily Tribune» Ч. Дан. Маркс помагал на Енгелс в написването на произведението, като събирал за него в Британския музей материал за различните европейски армии, по-специално за испанската и неаполитанската. Разделът на произведението на Енгелс за английската армия бил възпроизведен от Маркс в кореспонденциите за «Neue Oder-Zeitung», публикувани в този вестник на 28 август, 31 август и 1 септември 1855 г.: «Британската армия» («Die britische Armee»), «Наказанията на английските войници» («Züchtigung der Soldaten»), «Униформата и екипировката на английския войник» («Uniformierung und Equipierung des britischen Soldaten»). В настоящия том е поместена само втората от споменатите по-горе статии, в която Маркс е направил редица собствени добавки и която представлява самостоятелен интерес (виж стр. 552—554); текстът на останалите две статии в «Neue Oder-Zeitung» напълно съвпада с текста на публикуваните в нюйоркското списание «Putnam's Monthly». — *445*.

229 *Лагерът в Булон* — създаден от Наполеон I през 1803—1805 г. военен плацдарм за нахлуване в Англия през Ламанш.

При Аустерлиц на 2 декември (20 ноември) 1805 г. станало сражение между руските и австрийските войски, от една страна, и френските — от друга, което завършило с победа на Наполеон I. — *449*.

230 Война на Пиренейския полуостров, или Испанска война, се нарича войната между Англия и Франция, която била водена през 1808 — 1814 г. на територията на Испания и Португалия. Едновременно на цялата територия на полуострова пламнала война на испанския и португалския народи за независимост, против френската окупация. — *449*.

231 Сражението между английските и американските войски при Нови Орлеан (САЩ) станало на 8 януари 1815 г. — *449*.

232 Става дума за Бородинското сражение (край Москва) на 7 септември (26 август) 1812 г., най-голямото сражение през време на Отечествената война от 1812 г., в което руските войски проявили високи бойни качества и нанесли тежки щети на френската армия; изходът на сражението подготвнл поврат в хода на войната в полза на Русия и поражение на Наполеоновата армия въпреки принуденото, но целесъобразно в онези условия изоставяне на Москва от руската армия. — *451.*

233 *Седемгодишната война* (1756 — 1763) — войната между двете коалиции от европейски държави: англо-пруската, от една страна, и френско-руско-австрийската, от друга. Основни причини на войната били колониалното и търговското съперничество между Англия и Франция и сблъскването на агресивната политика на Прусия с интересите на Австрия, Франция и Русия. В хода на войната пруската армия на Фридрих II, която неведнаж побеждавала френските и австрийските войски,претърпяла редица сериозни поражения в боевете с руските войски. Резултатът от войната било засилването на британската колониална империя за сметка на френските колониални владения. Австрия и Прусия запазили общо взето предишните си граници. Значително пораснал военният и политическият престиж на Русия в Европа. — *460.*

234 Става дума за произведението на Евклид «Начала» (състоящо се от 13 книги), в което са изложени основите на античната математика. — *467.*

235 Chesney. «Observations on Past and Present State of Fire-Arms». London, 1852 (Чесни. «Бележки за огнестрелното оръжие, неговото минало и настояще». Лондон, 1852). — *468.*

236 H. Douglas. «A Treatise on Naval Gunnery». London, 1820 (Г. Дъглас. «Трактат за морската артилерия». Лондон, 1820). — *468.*

237 Custine. «La Russie en 1839». T. 1-4. Paris, 1843 (Кюстин. «Русия в 1839 г.». Т. 1—4. Париж. 1843.). *490.*

238 Погрешната версия за смъртта на Тотлебен е основана на неправилната информация, която се разпространявала от европейските вестници. Тотлебен, ранен на 20 (8) юни 1855 г., бил принуден скоро да напусне Севастопол и се намирал на лечение. — *491.*

239 Има се предвид книгата: G. Cathcart. «Commentaries on the War in Russia and Germany in 1812 and 1813». London, 1850 (Дж. Каткарт. «Бележки за войната в Русия и Германия през 1812 и 1813 г.». Лондон 1850). — *492.*

240 Описание на сражението при *Четате* на 6 януари 1854 г. (25 декември 1853 г.) и на обсадата на *Силистра* през май—юни 1854 г. Енгелс дал в статиите «Последното сражение на европейския театър на военните действия», «Обсадата на Силистра» и «Войната на Дунава» (виж настоящото издание, т. 10, стр. 36—39, 272—283 и 314—319). — *492.*

241 *Германският съюз* — обединение на германските държави, създадено по решение на Виенския конгрес от 1815 г.; липсата на централно правителство, запазването на три дузини германски държави с техния абсолютистко-феодален строй — всичко това затвърдявало политическата и икономическата раздробеност на Германия и спъвало прогресивното ѝ развитие. — *496.*

242 Има се предвид жестоката разправа на султан Махмуд II през 1826 г. с разбунтувалите се еннчари, които се обявили против реформите в турската ар-

мия, проведени с цел феодалните еничарски войски да бъдат заменени с редовни части. — *499*.

243 Турските войски обсаждали Виена два пъти: в 1529 и в 1683 г. — и двата пъти безуспешно. — *501*.

244 *Арнаути* — турско название на албанците. — *502*.

245 Подробен разбор на сражението при *Олтеница* на 4 ноември (23 октомври) 1853 г. Енгелс дал в своята статия «Войната на Дунава» (виж настоящото издание, т. 9, стр. 538 — 545). — *504*.

246 Става дума за военната конвенция, сключена на 26 януари 1855 г. между Англия и Франция, от една страна, и кралство Сардиния (Пиемонт), от друга. Според конвенцията Сардиния поемала задължението да даде във войната против Русия корпус от 15 000 души, а Англия и Франция гарантирали целостта на владенията на Сардинското кралство. Управляващите кръгове в Сардиния с цената на участието в Кримската война се домогвали до подкрепата на Наполеон III в една бъдеща борба за присъединяване към Пиемонт на италианските владения, които се намирали под властта на Австрия. — *506*.

247 Енгелс цитира излязлата анонимно книга на К. Шьонхалс «Erinnerungen eines österreichischen Veteranen aus dem italienischen Kriege der Jahre 1848 und 1849». Bd. I, S. 166, 167, 223; Bd. II; S. 239, Stuttgart und Tübingen, 1852 («Спомени на един австрийски ветеран за италианската война от 1848 и 1849 г.». Т. I, стр. 166, 167, 223; т. II, стр. 239, Щутгарт и Тюбинген, 1852). — *509*.

248 В 1799 г., през време на войната на Франция против европейската коалиция, в която участвувал Неапол (Кралството на двете Сицилии), армията на неаполитанския крал Фердинанд IV била разбита от френските войски. Неапол бил завзет от французите.

През юли 1820 г. в Неапол буржоазните революционери — карбонарите — с участието на армията вдигнали въстание против абсолютисткия режим и наложили въвеждането на умерено-либерална конституция. Но в 1821 г. съобразно с решението на Лайбахския конгрес на Свещения съюз Австрия предприела интервенция против Неапол; австрийските войски нанесли поражение на неаполитанската армия и окупирали Неапол. Абсолютисткият строй бил възстановен. — *509*.

249 Има се предвид участието на Неаполитанското кралство през май—юли 1849 г. във френската и австрийската интервенция против Римската република. Републиканските отряди под командуването на Гарибалди два пъти предприемали стремително настъпление и обърнали неаполитанските войски в бягство. — *509*.

250 *Зондербунд* — сепаративен съюз на седем икономически изостанали католически швейцарски кантони, сключен в 1843 г. с цел за съпротива срещу прогресивните буржоазни преобразования в Швейцария и за защита на привилегиите на църквата и йезуитите. Постановлението на швейцарския сейм през юли 1847 г. за разпускане на Зондербунда послужило като повод за започване от Зондербунда в началото на ноември военни действия против останалите кантони. На 23 ноември 1847 г. армията на Зондербунда, която в болшинството си се състояла от отряди на ландщурма, била разбита от войските на съюзното правителство. — *511*.

251 Има се предвид поражението на швейцарската армия и окупирането на Швейцария от френските войски през пролетта на 1798 г. — *511.*

252 *Тридесетгодишната война* — виж бележка 139. — *511.*

253 По-долу Енгелс цитира излязлата анонимно книга на Хюз: «Revelation of Spain in 1845. By an Englisch resident». London, 1845, vol. I, pp. 326, 329 («Истината за Испания в 1845 г. Съчинение на един англичанин, който постоянно е живял в тази страна». Лондон, 1845, т. I, стр. 326, 329); ср. също стр. 313—314 на тази книга. — *513.*

254 Има се предвид втората буржоазна революция в Испания, потушена през 1823 г. от силите на Свещения съюз, изпратени в Испания по решение на Веронския конгрес, и първата карлистка война от 1833—1840 г. (виж бележка 56), която довела до третата буржоазна революция, продължила до 1843 г. — *519.*

255 Pradt. «Memoires historique sur la révolution d'Espagne». Paris, 1816, p. 189 (Прад. «Мемоари по историята на революцията в Испания». Париж, 1816, стр. 189). — *520.*

256 *«Entente cordiale»* («сърдечно съглашение») — израз, който означавал сближаването между Англия и Франция след юлската революция от 1830 г. Въпреки «entente cordiale» както през 30-те години, така и през последвалия период неведнаж имало изостряне на англо-френските противоречия по редица международни въпроси, по-специално по източния въпрос.

В тоя случай става дума за антифренската позиция на английското правителство, по-специално на Палмерстон, по турско-египетския конфликт от 1839—1841 г. (виж бележка 90). — *521.*

257 За *договора от 2 декември 1854* г. виж бележка 7. — *527.*

258 Митингът в Сент-Мартинс хол се състоял на 8 август 1855 г.; отчетът за този митинг е напечатан в «People's Paper» от 11 август 1855 г. — *528.*

259 *Литературното дружество на приятелите на Полша* било създадено в Лондон в 1832 г. по образец на Литературното дружество, основано през същата година в Париж от консервативното дворянско-монархическо крило на полската емиграция начело с Адам Чарторийски. — *528.*

260 *Централизация* — създаденият в 1836 г. ръководен изпълнителен орган на полското Демократическо дружество. Демократическото дружество възникнало през 1832 г. във Франция като организация на лявото, шляхтско-буржоазното крило на полската емиграция. Програмата на Дружеството предвиждала отменяване на феодалните повинности и на съсловното неравенство, предаване на селяните участъци земя без изкупуване и редица други прогресивни мерки. Демократическото дружество взело активно участие в подготовката на краковското въстание в 1846 г., предприето с цел за национално освобождение на Полша. От лятото на 1849 г., след забраната на полското Демократическо дружество във Франция, местопребиване на Централизацията станал Лондон, но повечето членове на Дружеството оставали както преди във Франция. 50-те години били време на идейна безпътица в Демократическото дружество. В 1862 г. във връзка със създаването в Полша на Централния национален комитет по подготовката на въстание Демократическото дружество взело решение да се саморазпусне. — *528.*

261 J. B. Ostrowsky. «The History of Poland». Vol. I—II, London, 1841 (Ю. Б. Островски. «История на Полша». Т. I—II, Лондон, 1841). — *529.*

262 През февруари 1846 г. се подготвяло въстание в полските земи с цел за национално освобождение на Полша. Главни инициатори на въстанието били полските революционни демократи. Но поради предателство от страна на шляхтски елементи и поради арестуването на ръководителите на въстанието от пруската полиция общото въстание било провалено и имало само отделни революционни избухвания. Само в Краковската република, подчинена от 1815 г. на съвместния контрол на Австрия, Русия и Прусия, въстаниците успели на 22 февруари да спечелят победа и да създадат Национално правителство, което издало манифест за отменяване на феодалните повинности. Едновременно избухнало широко въстание на украинските селяни в Галиция. Въстанието в Краков било потушено през март 1846 г., след което австрийското правителство потушило движението на галицийските селяни. През ноември 1846 г. Австрия, Прусия и Русия подписали договор за присъединяване на Краков към Австрийската империя.

През 1848 г. революционното движение отново избухнало в много полски земи, по-специално в Познан, Силезия, както и сред украинските селяни в Галиция. През 1848 — 1849 г. полските революционери взели активно участие в революционната борба в редица европейски страни (Германия, Австрия, Унгария, Франция и Италия).— *529.*

263 Маркс има предвид речта на Р. Пил на заседанието на камарата на общините на 12 декември 1854 г., в която той призовавал английското правителство да вземе репресивни мерки против емигрантите и да сложи край на действията на емигрантите, преди всичко на В. Хюго, против Бонапарт. — *531*

264 Съкратен вариант на втората част на тази статия бил напечатан в «New-York Daily Tribune» от 1 септември 1855 г. под заглавие «Войната» («The War») като уводна статия. — *535.*

265 Писмото на Ч. Нейпир било публикувано във вестник «Times» на 24 август 1855 г. — *544.*

266 В първия абзац на настоящата статия личи намеса на редакцията на «New-York Daily Tribune ». — *546.*

267 Като се почне от 24 юни 1855 г., по заповед на австрийския император започнало намаление на числеността на австрийската армия, разположена на галицийската граница, което означавало по същество открит отказ на Австрия да влезе във войната на страната на съюзниците — *546.*

268 В първия абзац на тази статия личи намеса на редакцията на «New-York Daily Tribune». Вариант на статията бил напечатан под същото название в «Neue Oder-Zeitung» на 3 и 4 септември 1855 г. — *555.*

269 Тук са приведени примери на военни действия, в които английските войски заедно с войските на своите съюзници спечелили победа над французите през време на войните против Наполеон I: сражението при *Бусаку* (Португалия) на 27 септември 1810 г., обсадата на крепостта *Памплона* (Испания) през 1813 г., сражението при *Ватерло* (Белгия) на 18 юни 1815 г. — *560.*

270 През 1839 г. английският парламент издал Синя книга, която съдържа дипломатически документи относно Персия и Афганистан. Включената в Синята книга кореспонденция на английския представител в Кабул А.

Бърнс за събитията, свързани с англо-афганистанската война (за нея виж бележка 57), била тенденциозно подбрана и фалшифицирана от Министерството на външните работи с цел да се прикрие провокационната роля на Англия в разпалването на войната. Кратко време преди смъртта си А. Бърнс изпратил препис от своята кореспонденция в Лондон и част от нея, невключена в Синята книга, била публикувана от неговото семейство. По тоя начин фалшификацията, допусната от английското правителство, била разобличена. — *562*.

271 Кореспонденцията между Греъм и Ч. Нейпир, която обхващала периода от 24 февруари до 6 ноември 1854 г., била публикувана във вестник «Times» на 3, 4, 6 и 8 септември 1855 г. — *562*.

272 Относно перлюстрацията на писмата на италианските революционери-емигранти, която се извършвала по указание на Греъм, виж бележка 25.

Между другите писма били открити писмата на братя Бандиера до Мадзини, в които те излагали план за своя експедиция до Калабрия с цел да вдигнат в Италия въстание против неаполитанските Бурбони и австрийското господство. При осъществяването на тази експедиция през юни 1844 г. участниците в нея били арестувани, братя Бандиера — разстреляни. — *562*.

273 Завладяването на Синд, погранична с Афганистан област в северозападната част на Индия, било осъществено от английските колонизатори през 1843 г. През време на англо-афганистанската война от 1838—1842 г. Остиндийската компания чрез заплахи и насилия получила от феодалните управници на Синд съгласие да пропускат войските ѝ през своите владения. Като се възползвали от това, англичаните поискали през 1843 г. от местните феодали да се признаят за васали на Компанията и след жестока разправа на английските войски под командуването на Ч. Нейпир с въсталите племена белуджи (коренно население на Индия) обявили цялата област за присъединена към Британска Индия. — *563*.

274 Виж бележка 70. — *564*.

275 Тази статия е вариант на статията на Енгелс «Падането на Севастопол» («The Fall of Sevastopol»), публикувана в «New-York Daily Tribune» на 28 септември 1855 г. като уводна статия. В настоящото издание статията се печата по по-достоверния текст на «Neue Oder-Zeitung»; както се вижда от писмото на Маркс от 11 септември, той внесъл в статията на Енгелс някои изменения въз основа на последните телеграфни съобщения. — *568*.

276 *Тауер* — замък в Лондон, който през средните векове служел като кралска резиденция и политически затвор; през XIX в. — арсенал. — *568*.

277 *Червената шапка*, или фригийската шапка — шапка на древните фригийци; по-късно послужила като образец за шапките на якобинците през време на френската буржоазна революция от края на XVIII в. и станала оттогава символ на свободата. — *573*.

278 В първия и последния абзаци на статията има добавки на редакцията на «New-York Daily Tribune». Като говори за своя лондонски кореспондент, редакцията има предвид Пулски. — *575*.

279 През октомври 1805 г., през време на войната на третата коалиция на европейските държави против Наполеонова Франция, австрийската армия на генерал Мак, обкръжена от френските войски в района на Улм, била принудена да капитулира. — *579*.

280 Има се предвид глава VII, кн. I, том I от произведението на Джеймс Стюарт «An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy» («Изследване относно принципите на политическата икономия»), за пръв път издадена в Лондон през 1767 г. в два тома. — *581.*

281 «*Manchester Examiner*» — съкратено название на английския либерален вестник «Manchester Daily Examiner and Times» («Манчестерски всекидневен наблюдател и времена»). Вестникът бил създаден в 1848 г. в резултат от сливането на вестник «Manchester Times» («Манчестерски времена») и «Manchester Examiner» («Манчестерски наблюдател»). През 40—50-те години вестникът поддържал фритредерите; под различни названия бил издаван до 1894 г. — *584.*

282 Има се предвид *Société genéral du Crédit Mobilier* — голяма акционерна банка, основана през 1852 г. от братя Перейра. Банката била тясно свързана с правителството на Наполеон III, под покровителството на когото се занимавала със спекулативни машинации. По образец на френската Crédit Mobilier се създавали аналогични учреждения и в редица други страни. През 1867 г. банката банкрутирала и през 1871 г. била ликвидирана. — *584.*

283 Става дума за книгата: A. Courtois. «Des opérations de Bourse ou Manuel des fonds publics français et étrangers et des actions et obligations de sociétés françaises et étrangères négociés a Paris». Paris, 1855 (А. Куртоа. «Борсови операции, или ръководство по държавните френски и чужди ценни книжа и по акциите и облигациите на френските и чуждите акционерни дружества, които се котират в Париж». Париж, 1855). — *585.*

284 Английският вариант на настоящата статия бил напечатан в «New-York Daily Tribune» на 17 октомври 1855 г. под название «Военното положение» («The State of the War») като уводна статия; в английския текст на статията личи намеса на редакцията на вестника. — *587.*

285 Става дума за щурмуването на Севастопол, подробен разбор на което е даден от Енгелс в статията «За щурмуването на Севастопол»; английският вариант на статията е поместен в настоящия том, стр. 594—600. — *590.*

286 *Патримониален съд* — феодален съд, основан на правото на помешчика да съди и наказва своите селяни.

Под *неплатена магистратура* в Англия се имат предвид мировите съдии, които били назначавани измежду представителите на имотните класи. — *591.*

287 Немският, по-кратък, вариант на статията (влязъл в първото издание на Съчиненията на К. Маркс и Ф. Енгелс) бил публикуван в «Neue Oder-Zeitung» на 4 октомври 1855 г. под заглавие «За щурмуването на Севастопол» («Zur Erstürmung Sebastopols»). Първият абзац на статията в «New-York Daily Tribune» носи следи от намеса на редакцията на вестника. — *593.*

288 Има се предвид статията на Енгелс «Падането на Севастопол», немският вариант на която е поместен в настоящия том, стр. 568—572. — *596.*

289 По-долу се дава превод на хронологичните бележки на Енгелс за основните събития на Кримската война (в ръкописа има редица съкращения):

Кримската война:

1854.

Септември

14. Стоварването на войски при Стария форт.
20. Сражението в Алма.
25. Движението на съюзниците към Южната страна на Севастопсл.
26. Завземането на Балаклава.
28. Блокадата на Южната страна. (В мсмента в Южната страна освен матрсси има само 8 батальона.)

Октомври

1. Извършена е рекогносцировка и е решено да се извърши бомбардировка преди щурмуването.
9—10. Първият паралел 400—600 сажена от укрепленията.
17. Бомбардирането на Севастопол (превъзхсдство на огъня на русите по суша. 200 тежки оръдия срещу 126 у настъпващите), едновременно обстрелване от флота. Френската артилерия е заставена да млъкне. Да се щурмува сега е късно.
25. Сражението при Балаклава.
26. Вилазката на русите в състав 9 батальона срещу позициите на англичаните.

Ноември

4. Превъзходството на силите на русите над съюзниците. Настъплението.
5. Сражението при Инкерман. Английските обсадни работи сега са почти напълно преустановени. Продължава само засилването на циркумвалационната лния за осигуряване срещу деблокиращ пробив.

Декември

11. Остен-Сакен началник на гарнизона. Вилазките са по-чести и по-успешни.

[1855]

Януари

Началото. Англичаните след полагането на основите на 2-ия паралел на разстояние 400 сажена от укрепленията. Вилазките продължават.
27. Пристигнал е Ноел. Решителното щурмуване от французите на Малахов е отложено; англичаните отстъпват $^{1}/_{2}$ от своите траншеи — общо по протежение на една миля!

Февруари

22—23. Построен е Селенгинският редут, на 23-и атаката срещу него е отблъсната. 1 100 ярда от главния вал.
28—1 март. Построен е Волинският редут — 1450 ярда от главния вал.

Март

11—12. Камчатският люнет — 770 ярда; така че на 470 сажена от крепостта противникът е бил принуден да приложи тиха подвижна сапа.

И при това пред тези укрепления има ложемеити за стрелците.
22—23. Атаките срещу тези ложемеити са отблъснати и те са съединени чрез траншеи в едно цяло; също и пред 3-и бастион — каменоломиата на 430 ярда от главния вал.

Април

Атаките срещу руските ложементи, поставени на разстояние около 200 крачки от бастиони №№ 4—6, и
19—20 — на англичаните срещу каменоломната, и
20—21 — са отблъснати.

Май

Пристигане на подкрепления към съюзниците (французи и сардинци) и Пелисие. Настъпление с нова сила.
23. Боят за контраапрошите пред бастион № 5, успешен за русите.

Юни

7. Атаката на Камчатския люнет, на каменсломната, на Селенгинския и Волинския редути.
18. Първото щурмуване, отблъснато.

Август

16. Чорная.

Септември

8. Щурмуването. — *601.*

290 «*Journal des Débats*» — съкратено назваиие на френскня всекидневен буржоазен вестник «Journal des Débats politiques et littéraires» («Вестник за политнчески и литературни дебатн»), основан в Париж в 1789 г. През пернода на Юлската монархня— правнтелствен вестник, орган на орлеанистката буржоазия. През време на революцията от 1848 г. вестникът изразявал възгледнте на контрареволюционната буржоазия, на така наречената партия на реда. След държавния преврат от 1851 г. — орган на умерената орлеанистка опозиция. — *605.*

291 Маркс нма предвид памфлета на А. Тусенел «Les juifs rois de l'époque. Histoire de la féodalité financière». Paris, 1845 («Лихварите — крале на нашето време. История на финансовата аристокрация». Париж, 1845) и памфлетите на Ж. М. Матиьо-Дернвел «Histoire édifiante et curieuse de Rothschild I-er, roi des juifs». Paris, 1846 («Поучителна и занимателна история на Ротшилд I, крал на лихварите». Париж, 1846) и «Rothschild I-er, ses valets et son peuple». Paris, 1846 («Ротшилд I, неговите лакеи и неговият народ». Париж, 1846.). — *607.*

292 В първия абзац на тази статия личи намеса на редакцията на «New-York Daily Tribune». — *609.*

293 През юни 1854 г. Русия е сключила посредством с.-петербургската банкерска къща Щиглиц и К° външен 5%-ов заем от 50 милиона сребърни рубли. Средствата от този заем се предназначавали главно за покриване на разходите, свързани с воденето на Кримската война. — *615.*

294 Споменатият циркуляр бил издаден на 28 август 1855 г. — *616.*

295 «Diaries and Correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury, containing an Account of his Missions at the Courts of Madrid, Frederick the Great, Catherine the Second, and the Hague; and of his special Missions to Berlin, Brunswick, and the French Republic», 2-nd ed. London, 1845, vol. I, pp. 166, 217, 218, 228, 299, 454, 510, 515 («Дневници и кореспонденция на Джеймс Харис, първия граф Малмсбъри, съдържащи отчет за неговите мисии при мадридския двор, при дворовете на Фридрих Велики, Екатерина II и в Хага, както и за специалните му мисии в Берлин, Брауншвайг и Френската република», 2-о изд., Лондон, 1845, т. I, стр. 166, 217, 218, 228, 299, 454, 510, 515).

За мемоарите и кореспонденцията на Фокс виж бележка 12. — *621*.

296 Има се предвид войната на северноамериканските колонии на Англия за независимост (1775—1783), която довела до образуването на Съединените американски щати. Позицията на европейските държави в тази война се определяла от тяхното колониално и търговско съперничество с Англия. Стремейки се да отслабят могъществото на Англия, във войната против нея влезли Франция и Испания, а по-късно била започната война и с Холандия. Русия, до чиято помощ всякак се домогвало английското правителство, провъзгласила в 1780 г. принципа на въоръжена защита на търговските кораби на неутралните страни, търгуващи с противниците на Англия. Политиката на въоръжен неутралитет, подкрепена от редица страни (Холандия, Дания, Австрия и други), оказала влияние върху изхода от войната. Скоро след решителното поражение на английските войски в 1781 г. Англия била принудена да сключи мир (окончателно мирният договор бил подписан в 1783 г. във Версай) и да признае независимостта на своите бивши колонии. — *621*.

297 Англия обявила война на Холандия през декември 1780 г. под претекст, че тя нарушила Уестминстърския мирен договор от 1674 г., който завършил англо-холандската война от 1672—1674 г. Англия се позовавала при това на един таен член на договора от 1674 г., по който двете страни се задължавали да не оказват помощ на враждебни на една от страните държави, и премълчавала друг негов член, който гарантирал свобода на корабоплаването и търговията.

Като обявявало в 1780 г. война на Холандия, която търгувала с Франция, Испания и северноамериканските колонии, които се намирали в състояние на война с Англия, английското правителство разчитало да подкопае търговията на Холандия и да завладее нейните колонии. Войната от 1780—1784 г. завършила с победа на Англия. По договора, сключен през май 1784 г. в Париж, Холандия трябвало да отстъпи на Англия пристанището Негапатам (в Южна Индия) и да ѝ предостави свобода на корабоплаването във водите на Холандска Остиндия. — *623*.

298 Карс бил завзет от руските войски на 28 (16) ноември 1855 г. Завземането на тази крепост, превърната от турците с помощта на англичаните в плацдарм за нахлуване в Закавказието, завършило редица успешни действия на руските войски на кавказкия театър на Кримската война. Пораженията, които турците понесли през 1853—1854 г. (при Ахалцих на 26 (14) ноември 1853 г., Баш-Кадикляр на 1 декември (19 ноември) 1853 г., при Чолок на 15 (3) юни 1854 г., Баязет на 29 (17) юли 1854 г. и Кюрюк-Дере на 5 август (24 юли) 1854 г.) при опитите им да нахлуят в Армения и Грузия, подкопали бойния дух на турската армия. Действията на армията на Омер-паша, прехвърлена през октомври 1855 г. от Крим в Кавказ и предприела от Сухум-Кале поход към Мингрелия в помощ на обсадения турски гарнизон в Карс, били безуспешни. Овладяването на Карс било последното голямо

събитие на Кримската война, което до известна степен ускорило нейния край. — *625.*

299 В 732 г. в битката при *Поатие* (в Западна Франция) френските войски на Карл Мартел нанесли решително поражение на арабите и сложили край на по-нататъшното тяхно придвижване по територията на Европа. — *627.*

300 Енгелс има предвид обсадата от руските войски на крепостите на Балканския полуостров: Варна, Браила, Силистра, през време на руско-турската война от 1828—1829 г. Въпреки упоритостта, проявена от турците при защитата на тези крепости, те били завзети от руските войски. — *627.*

301 Имат се предвид книгите: F. Bodenstedt «Die Völker des Kaukasus und ihre Freiheitskämpfe gegen die Russen». Frankfurt am Main, 1848 (.Ф. Боденщедт. «Народите на Кавказ и тяхната освободителна борба против русите». Франкфурт на Майн, 1848); R. Kurzon. «Armenia: a year at Erzeroom, and on the frontiers of Russia, Turkey, and Persia» (Р. Кързон. «Армения: една година в Ерзерум и на границите на Русия, Турция и Персия»). Три издания на тази книга излезли в Лондон през 1854 г. — *630.*

302 Става дума за тайните заседания на военния съвет на представителите на Англия, Франция и Сардиния с участие на дипломатите на тези страни, които ставали в Париж под председателството на Луи Бонапарт през януари 1856 г. Според съобщенията на печата във военния съвет се обсъждал въпросът за координиране действията на съюзниците в случай на нова кампания против Русия. — *632.*

303 Намек за придвижването на предните части на руската армия през лятото на 1829 г. в посока към Цариград през време на руско-турската война от 1828—1829 г. — *633.*

304 Става дума за петте пункта, предявени от Австрия на Русия от името на съюзните държави в средата на декември 1855 г. като условия за мирни преговори. Тези условия представлявали по-нататъшна конкретизация на обсъдените преди това четири пункта (виж бележка 6). Съдържанието им се свеждало до следното: отменяване на протектората на Русия над Дунавските княжества и заменяването му с протекторат на всички договарящи се държави, съгласие на Русия за изменение на границата в Бесарабия — да отстъпи тя територия край Дунава; свобода на корабоплаването по Дунава и в устието му; неутрализиране на Черно море, затваряне на проливите за военни кораби, забрана за Русия и Турция да имат в Черно море военноморски арсенали и военен флот, с изключение на установения брой дребни кораби; колективно покровителство на великите държави спрямо християнските поданици на Турция. Според петия пункт воюващите държави си запазвали правото да предявяват на Русия в хода на мирните преговори нови условия освен посочените четири. Петте пункта, предявени в ултимативна форма, били приети от царското правителство и поставени по-нататък в основата на мирните преговори в Париж. — *635.*

305 Във втората част на тази статия Маркс използвал писмото на Енгелс от 7 февруари 1856 г., рисуващо положението във Франция. — *637.*

306 Конфликтът между Англия и Съединените американски щати, който отразявал тяхната борба за господство в Централна Америка, възникнал в края на 1855 г. Тази борба намерила своя израз в острите разногласия в тълкуването на договора на Клейтон-Булвер от 1850 г., по който Англия и САЩ

се задължили да гарантират неутралитета на проектирания в Никарагуа междуокеански канал, както и да не окупират и да не подчиняват на своята власт Никарагуа, Москитовия бряг и други части на Централна Америка. Но Англия, въпреки договора, продължавала да си задържа Москитовия бряг и други територии, завладени от нея през 40-те години. САЩ, стремейки се да засилят своето влияние в този район, оказали подкрепа на американския авантюрист Уокър, който през 1855 г. завзел властта в Никарагуа. За изострянето на отношенията между Англия и САЩ съдействувал също опитът на Англия да вербува на територията на САЩ наемници за английската армия в Крим. Правителствата на двете страни, обвинявайки се взаимно в нарушаване на договора от 1850 г., изявявали протести, като заплашвали със скъсване на дипломатическите отношения; през октомври 1855г. Англия изпратила към бреговете на Америка свои кораби. Но не се стигнало до военно сблъскване; конфликтът бил уреден чрез сключване през октомври 1856 г. на конвенция, която установила неутрализация на Москитовия бряг и на съседната морска зона. — *637*.

307 *Амиенският мирен договор*, сключен на 27 март 1802 г. между Франция и нейните съюзници Испания и Батавската република (Холандия), от една страна, и Англия — от друга, завършил разпадането на втората антифренска коалиция. Договорът осигурил само непродължителен отдих във военните действия; през 1803 г. войната между Англия и Франция се възобновила с нова сила. — *637*.

308 Приведеният от Маркс цитат е взет от статията, публикувана в «Северная пчела» от 14 януари 1856 г.

«Северная пчела» — руски политически и литературен вестник, излизал в С.-Петербург от 1825 до 1864 г. (до 1860 г. под редакцията на Булгарин и Греч); бил официоз на царското правителство. — *638*.

309 На заседанието на Законодателното събрание на 22 май 1850 г. Монталамбер призовал френското правителство да предприеме против революционните и демократичните сили в страната същата военна експедиция, каквато била проведена през 1849 г. против Римската република (за експедицията против Римската република виж бележка 173). — *639*.

310 На 29 декември 1855 г., през време на тържествената среща в Париж на френските войски, които се завръщали от Крим, студентите от École Polytechnique (висшето политехническо училище) отказали да приветствуват войските и императора, което станало причина за репресии против тях от страна на правителството.

В своята приветствена реч към войските Луи-Бонапарт се сравнил с римския сенат, който обикновено в пълен състав посрещал победоносните легиони пред вратите на Рим. — *640*.

311 *École Normale* — висше педагогическо учебно заведение в Париж. — *641*.

312 В края на август 1855 г. няколко стотици работници предприели в град Анже (в Северозападна Франция) опит да вдигнат въстание с цел във Франция да бъде установена република; този опит претърпял неуспех. Ръководителите на въстаналите работници били свързани с основаното през 1850 г. тайно републиканско дружество «Мариана». Във връзка с вълненията имало многобройни арести и съдебни процеси в края на 1855—началото на 1856 г.— *641*.

313 Наред с «People's Paper» Маркс изпратил тази статия в «New-York Daily Tribune», дето тя била публикувана на 14 април 1856 г. под заглавие «Жерт-

вите и оръдията на Бонапарт» («Bonapartean Victims and Tools») като уводна статия. — *643.*

[314] *Кайена* — град във Френска Гвиана (Южна Америка), място за заточаване на политически затворници, получило прозвището «сухата гилотина» заради масовата смъртност, предизвиквана там от каторжния режим и изтощителния тропически климат.

Ламбеса (Ламбез) — френска поправителна колония, основана върху развалините на древноримски град в Северна Африка; от 1851 до 1860 г. била място за заточаване на политически затворници.

Бел Ил — остров в Бискайския залив; през 1849—1857 г. бил място за затваряне на политически затворници; тук по-специално били държани работници — участници в юнското въстание от 1848 г. в Париж. — *643.*

[315] Превод на писмото на френския политически заточеник Тасилие, изпратено от Маркс в «People's Paper», бил публикуван във вестника на 12 април 1856 г. — *643.*

[316] Маркс иронично намеква за методите, посредством които Луи Бонапарт и бонапартистките кръгове, подготвяйки държавния преврат на 2 декември 1851 г., си вербували привърженици сред офицерите и войниците от армията. През време на приемите и военните прегледи в Сатори и на други места, които били устройвани от Луи Бонапарт като президент на републиката, широко било практикувано угощение на офицерите и войниците с колбаси, замразено дивечово месо, шампанско и т. н. — *643.*

[317] *Бустрапа* — прозвище на Луи Бонапарт, съставено от първите срички на названията на градовете Булон, Страсбург, Париж. Това прозвище намеквало за предприетите от него опити да извърши бонапартистки пуч в Страсбург (на 30 октомври 1836 г.) и Булон (на 6 август 1840 г.), както и за държавния преврат в Париж на 2 декември 1851 г., който довел до установяването на бонапартистката диктатура във Франция. — *643.*

[318] *Furcae Caudinae* — Кавдинска клисура, близо до град Кавдия (Древен Рим), тук в 321 г. преди н. е., през време на втората Самнитска война, самнитите нанесли поражение на римските легиони и ги принудили да минат под «ярем», което се смятало като най-голям позор за победената армия. Оттук изразът «да мина през furcae Caudinae», т. е. да бъда подложен на крайно унижение. — *643.*

[319] *Общество от 10 декември* — тайно бонапартистко общество, създадено в 1849 г., състояло се предимно от декласирани елементи. Подробна характеристика на Обществото от 10 декември е дадена от Маркс в произведението му «Осемнадесети брюмер на Луи Бонапарт» (виж настоящото издание, т. 8, стр. 164—168). — *645.*

[320] *«Батрахомиомахия»* («Война на мишките и жабите») — древногръцка комична поема на неизвестен автор, пародия на Омировия епос. — *646.*

[321] Има се предвид раждането на 16 март 1856 г. на сина на Наполеон III Евгений, получил титлата Алжирски крал. — *647.*

[322] Произведението «Падането на Карс» се печата по най-пълен текст, публикуван в «People's Paper» през април 1856 г. във вид на четири статии. Първоначално Маркс написва по-кратка статия на тази тема за «New-York Daily Tribune», напечатана във вестника на 8 април 1856 г. под същото заглавие. На 3 май 1856 г. Маркс публикувал с подписа си статията във вест-

ниците «The Sheffields Free Press» («Шефилдска свободна преса») и «The Free Press» («Свободна преса») под заглавие «Любопитни места в карските документи» («Kars Papers Curiosities»); тази публикация представлява предимно извадки от втората и третата статии в «People's Paper». — *649.*

323 За *петте пункта* виж бележка 304. — *651.*

324 *Парижки договор* (трактат) — мирният договор, подписан на 30 март 1856 г. на Парижкия конгрес от представители на Франция, Англия, Австрия, Сардиния, Прусия и Турция, от една страна, и Русия — от друга, и завършил Кримската война от 1853—1856 г. Русия, която претърпяла поражение във войната, трябвало да отстъпи устието на Дунава и част от Южна Бесарабия, да се откаже от протектората над Дунавските княжества и от покровителството над християнските поданици на Турция, да се съгласи да неутрализира Черно море, което означавало затваряне на проливите за преминаване на чужди военни кораби и да се забрани на Русия и Турция да имат в Черно море военноморски арсенали и военен флот; в замяна на Севастопол и други градове, завладени от съюзниците в Крим, Русия връщала на Турция Карс. Въпреки тежките за Русия мирни условия западната дипломация (английската, австрийската) все пак не успяла да осъществи напълно агресивните си замисли. Героичната отбрана на Севастопол, поражението на турската армия на кавказкия театър на войната, неуспехите на съюзниците в Балтийско море, както и използването на англо-френските противоречия от страна на руската дипломация — всички тези обстоятелства оказали известно влияние върху изхода на мирните преговори.

Парижкият договор не разрешил източния въпрос, което послужило като една от причините за ново изостряне на противоречията между европейските държави на Балканите и в Близкия Изток през 70-те години. — *651.*

325 Маркс има предвид Синята книга: «Papers Relative to Military Affairs in Asiatic Turkey, and the Defence and Capitulation of Kars». London, 1856 («Документи, отнасящи се до военните събития в Азиатска Турция, отбраната и капитулацията на Карс». Лондон, 1856). — *651.*

326 «*Take care of Dowb*» («Погрижете се за Дауб») — такова прозвище получил за подигравка военният министър Панмюр, след като в официалното телеграфно съобщение до генерал Симпсон за назначаването му за главнокомандуващ той молел да се погрижат за неговия племенник, младия офицер Даубигин. — *654.*

327 *Фанариоти* — богати и знатни гърци, които живели в квартала Фанар в Цариград (Стамбул), в мнозинството си били потомци на аристократически византийски родове. Поради богатството си и политическите си връзки заемали високи постове в администрацията на турската армия. — *664.*

328 Маркс има предвид фантастичната новела на Арним «Изабела Египетска». — *681.*

329 В настоящата статия Маркс използвал отделни данни за икономическото положение на Прусия, които Енгелс му съобщил в писмо от 14 април 1856 г. — *685.*

330 «*L'Independance belge*» («Независимостта на Белгия») — всекидневен буржоазен вестник, основан в Брюксел през 1831 г.; орган на либералите. — *685.*

331 «*Chambre introuvable*» («Безподобна камара») — камара на депутатите във Франция в 1815—1816 г., която се състояла от крайни реакционери. — *687.*

ДАТИ ИЗ ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА К. МАРКС И Ф. ЕНГЕЛС

(януари 1855—април 1856)

1855

Краят на януари—началото на февруари Маркс продължава да се занимава с политическа икономия; той преглежда многобройните си тетрадки с извадки по икономически въпроси с цел да систематизира материала за понататъшна работа.

24—27 януари Маркс работи върху статии за немския буржоазно-демократичен «Neue Oder-Zeitung» («Нов одерски вестник»), чийто сътрудник той става от края на декември 1854 г. Той пише за този вестник три статии за дебатите в английския парламент и за кризата на кабинета. Статиите на Маркс «Откриването на сесията на парламента», «Към криза на кабинета» и «Парламентарните работи» се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 27, 29 и 30 януари.

Около 29 януари Енгелс, продължавайки да следи хода на военните действия в Крим, пише по молба на Маркс за вестник «New-York Daily Tribune» («Нюйоркска всекидневна трибуна») статията «Войната в Европа», в която разглежда перспективите за превръщане на Кримската война в общоевропейска война. Маркс изпраща немски вариант на тази статия с написано от него допълнение за парламентарните дебати в «Neue Oder-Zeitung», дето статията се публикува на 1 февруари под заглавие «Из парламента. — От театъра на военните действия». В «New-York Daily Tribune» статията на Енгелс се публикува на 17 февруари като уводна.

31 януари — 1 февруари Във връзка с падането на коалиционното правителство на Абърдин Маркс изпраща на Енгелс материал за статия в «New-York Daily Tribune» — подробен критически очерк на дейността на коалиционното правителство. Енгелс използва този материал в статията «Последното английско правителство», която се публикува в «New-York Daily Tribune» на 23 февруари като уводна.

1 февруари	По покана на лидера на чартистите Е. Джонс Маркс присъствува на заседанието на емигрантския Международен комитет, за да се запознае с характера на тази организация. На заседанието се обсъжда въпросът за празнуване годишнината на февруарската революция от 1848 г. във Франция.
Не по-късно от 2 февруари	Маркс получава писмо от Ласал, в което се осветлява вътрешнополитическото положение в Германия. Маркс изпраща това писмо на Енгелс.
2 февруари	Информирайки Енгелс за създаването по инициатива на лидерите на чартистите на емигрантския Международен комитет под председателството на Джонс, Маркс подлага на критика дейността на този комитет, като подчертава, че наред с чартистите в него са влезли представители на чужди на истински пролетарското движение дребнобуржоазни емигрантски групи в Лондон.
2—6 февруари	Маркс пише статиите за правителствената криза в Англия: «Падането на правителството на Абърдин», която се публикува в «New-York Daily Tribune» на 17 февруари с подписа на Маркс, и «Към правителствена криза», «Събореното правителство», «Партии и клики» и «Две кризи», които се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 5, 7, 8 и 9 февруари.
Около 9 февруари	Енгелс пише статията «Борбата в Крим», в която дава висока оценка на системата на отбранителните съоръжения, изградени от защитниците на Севастопол. Немският вариант на тази статия с допълнение на Маркс се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 12 февруари под заглавие «Палмерстон. — Армията». В «New-York Daily Tribune» статията на Енгелс се публикува на 26 февруари като уводна.
Около 9 февруари — 3 март	Очите на Маркс го болят вследствие на напрегнатата работа по преглеждането на собствените икономически тетрадки. Поради силно неразположение Маркс е принуден за няколко дни да легне на легло; синът на Маркс Едгар (Муш) и неотдавна родилата му се дъщеря Елеонора също са болни; лекарят препоръчва на Маркс да напуснат нездравия район на Лондон Сохо, в който той живее.
12—14 февруари	Във връзка с образуването на кабинета на Палмерстон Маркс изпраща в «Neue Oder-Zeitung» две статии, които представляват съкратен вариант на неговия памфлет «Лорд Палмерстон», който бил публикуван в края на 1853—началото на 1854 г. в «New-York Daily Tribune» и в органа на чартистите «People's Paper» («Народен вестник»). Статиите на Маркс, които разобличават английската управляваща олигархия, се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 16 и 19 февруари.
Не по-късно от 13 февруари	Маркс получава от емигрантския Международен комитет покана за митинга, който се урежда във връзка с годишнината на февруарската революция от 1848 г. във Франция; след като се посъветва с Енгелс, Маркс решава да се откаже от участие в митинга поради безплодността на това събрание.

17 и 19 февруари Маркс пише за «Neue Oder-Zeitung» статиите «Парламентът» и «Коалицията на торите с радикалите», в които отбелязва изострянето на икономическото положение и на политическата обстановка в Англия. Статиите се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 22 и 24 февруари.

Около 20 февруари Енгелс пише статията «Войната, надвиснала над Европа», в която анализира съотношението на силите на воюващите страни. Немският вариант с допълнение на Маркс за парламентарните дебати се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 23 и 24 февруари под заглавие «Парламентарните и военните работи» и «Състоянието иа армиите». В «New-York Daily Tribune» статията на Енгелс се публикува иа 8 март като уводна.

24 февруари Във връзка с излизането на пилитите от правнтелството на Палмерстон Маркс пише статията «Към нова правителствена криза». Статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 27 февруари.

27 февруари Маркс пише за «Neue Oder-Zeitung» статията «Палмерстон и английската олигархия», в която се разкрива реакционната същност иа политиката на управляващите партии. Статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 3 март.

Краят на февруари Маркс изучава историята на Древния Рим; той прави извадки от тритомното произведение на Б. Г. Нибур «Историята на Рим».

2 март Маркс пише за «Neue Oder-Zeitung» статията «Британската конституция» и едновременно изпраща английския вариант на тази статия в «New-York Daily Tribune»; в статията Маркс изтъква, че основата на политическия строй на Англия е компромисът между буржоазията и аристокрацията, който спъва прогресивното развитие на страната. В «Neue Oder-Zeitung» статията се публикува на 6 март, в «New-York Daily Tribune» — на 24 март като уводна статия под заглавие «Кризата в Англия».

3 март Маркс съобщава на Енгелс за намерението си да отиде за известно време в Манчестер, тъй като е зле със здравето и има нужда от почивка.

6 и 7 март Маркс пише статиите «Към историята на съюза с Франция», «Следствената комисия» и «Брюкселският меморар», в които разкрива двуличния характер на външната политика на Палмерстон и отбелязва иездравината на съюза между Англия и Франция. Статиите се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 9, 10 и 11 март.

13 март Маркс пише статията «Отмъщението иа Ирландия», която съдържа критика срещу съглашателската политика на фракцията на ирландските депутати в английския парламент. Статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 16 март.

Средата на март—6 април — Синът на Маркс Едгар е опасно болен; потресена от болестта на сина си, жената на Маркс също заболява. Маркс се грижи за болните, съвършено обезсилен от дългите безсънни нощи. Енгелс, както винаги, оказва материална помощ на Марксовото семейство, което изпитвало тежка нужда.

Около 16 март — Енгелс пише нов преглед на военните действия, който се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 19 март под заглавие «Събитията в Крим» и в «New-York Daily Tribune» на 2 април като уводна статия под заглавие «Резултатите от военните действия в Крим».

Енгелс пише за «New-York Daily Tribune» статията «Съдбата на великия авантюрист», в която разкрива авантюристичния характер на външната политика на бонапартистка Франция. Маркс изпраща вариант на тази статия също в «Neue Oder-Zeitung», дето той се публикува на 20 март под заглавие «Критика на френската система на водене на войната». В «New-York Daily Tribune» статията се печата на 2 април като уводна.

18 март — В писмо до Енгелс Маркс изказва мисълта, че е необходимо да се излезе върху страниците на вестник «New-York Daily Tribune» с разобличение на реакционните панславистки идеи.

В писмо Маркс съобщава на Енгелс за предстоящото издаване в Лондон на списанието на руските революционни емигранти «Полярная звезда» под редакцията на Херцен.

20 март — Маркс пише статия за митинга в Лондон-таверн, свикан на 16 март от фритредерските кръгове на буржоазията, които целят да въвлекат чартистите в опозиционната кампания на буржоазията против аристокрацията и да подчинят работническото движение на своето влияние. В статията Маркс привежда речите на Е. Джонс и на други лидери на чартистите на тоя митинг, в които се разобличават опитите на представителите на буржоазната опозиция да използват работническото движение за свои цели. Статията «Митингът в Лондон-таверн» се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 24 март.

20—27 март — Маркс следи изказванията в английския парламент и в печата по въпросите на международната политика и пише във връзка с това редица статии. Статиите на Маркс «Съобщенията на английския печат», «Из парламента: дебатите за Прусия в камарата на лордовете», «Към историята на съюза с Франция», «Наполеон и Барбес. — Гербовният налог върху вестниците» се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 23, 24, 27 и 30 март.

Около 23 март — Енгелс пише за «New-York Daily Tribune» статиите «Последната уловка на Наполеон», в която разкрива династичните цели на Наполеон III в Кримската война, и «Сражението при Севастопол» — за поражението на съюзниците при опит да завладеят Селенгинския редут. Съкратения немски вариант на втората статия Маркс изпраща също в «Neue Oder-Zeitung», дето той се публикува на 26 март под заглавие «За последните събития в Крим». В «New-York Daily Tribune» двете статии на Енгелс се публикуват на 7 април като уводни.

28 март	Маркс пише статия за разследването от парламентарната комисия на причините на катастрофалното поражение на британската армия в Крим, в която подлага на рязка критика английската военна система. Статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 31 март под заглавие «Разобличенията на следствената комисия» и вариантът ѝ в «New-York Daily Tribune» на 14 април под заглавие «Британската армия» като уводна.
Около 30 март	Енгелс пише за «New-York Daily Tribune» статията «Ходът на войната», в която високо оценява военно-инженерното изкуство на защитниците на Севастопол; немския вариант на тази статия Маркс изпраща също в «Neue Oder-Zeitung», дето той се публикува на 2 април под заглавие «За положението в Крим». В «New-York Daily Tribune» статията се печата на 17 април като уводна.
30 март	Маркс съобщава на Енгелс за тежкото здравословно състояние на сина си, благодари на Енгелс за грижата, която той проявява за семейството на Маркс, както и за това, че той се е заел с написване на статии в това трудно за Маркс време.
6 април	Умира осемгодишният син на Маркс Едгар. Маркс съобщава на Енгелс за намерението си да заведе жена си за известно време в Манчестер.
10 април	Маркс пише за «New-York Daily Tribune» статията «Найблизките перспективи във Франция и Англия», в която прокарва мисълта, че за пролетариата е необходимо да използва усложненията, свързани с войната, за разгръщане на революционната борба. Редакцията на «Tribune», която напоследък печатала кореспонденциите на Маркс като уводни статии, този път публикува статията на Маркс на 27 април с неговия подпис.
Около 14 април	Енгелс пише статия, в която показва бездарността на Наполеон III и на неговите генерали като военни ръководители. Статията се публикува на 17 април в «Neue Oder-Zeitung» под заглавие «Критиката на Наполеоновата статия в «Moniteur» и на 30 април в «New-York Daily Tribune» като уводна статия под заглавие «Оправданията на Наполеон».
Около 15 април	Енгелс пише военен преглед, в който подлага на критика методите, по които съюзниците водят обсадата на Севастопол. Прегледът се публикува на 18 април в «Neue Oder-Zeitung» под заглавие «Вилазката на 23 март» и на 30 април в «New-York Daily Tribune» като уводна статия под заглавие «Обсадата на Севастопол».
Около 17 април	Енгелс пише за «Neue Oder-Zeitung» и «New-York Daily Tribune» статии против панславизма, в които разкрива реакционния характер на идеята за обединяване на славяните под хегемонията на царска Русия. В «Neue Oder-Zeitung» статиите се печатат на 21 и 24 април под заглавие «Германия и панславизмът». «New-York Daily Tribune» публикува статиите на Енгелс на 5 и 7 май като уводни в изопачен вид.

18 април — около 6 май	Маркс и жена му се намират в Манчестер.
7—21 май	Във връзка със засилилата се агитация на представителите на търговско-финансовите кръгове на буржоазията за административна реформа Маркс пише за «Neue Oder-Zeitung» пет статии на тази тема: «Към историята на агитационните кампании», ««Morning Post» против Прусия. — Вигите и торите», «Заседанието на камарата на лордовете», «Буржоазната опозиция и чартистите», «Във връзка с движението в полза на реформа». Статиите, в които се разобличават истинските цели на реформаторите от Сити и се отбелязват техният страх пред работническата класа и готовността им за компромис с аристокрацията, се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 10, 18, 19 и 24 май.
Около 8 и около 11 май	Енгелс пише две статии за хода на войната. В «Neue Oder-Zeitung» статиите се печатат на 11 и 14 май под заглавие «Обсадата на Севастопол» и «Кампанията в Крим»; в «New-York Daily Tribune» статиите се публикуват на 28 и 29 май като уводни под заглавие «Из Севастопол» и «Ново настъпление към Крим».
Не по-късно от 16 май	Маркс се обръща към един от редакторите на «Neue Oder-Zeitung» — Елснер — с молба да намери издател за брошурата за панславизма, която Енгелс възнамерява да напише и публикува в Германия. Опитите на Енгелс остават безрезултатни, тъй като издателите отказват да се заемат с публикуването на тази брошура «поради страх да не би да си спечелят революционна репутация». Излиза сборникът «Политически памфлети», издаден от Такер, в който влезли няколко статии на Маркс от серията «Лорд Палмерстон», публикувана в «New-York Daily Tribune» и в «People's Paper».
19 май	Маркс пише статията «Паричният пазар», в която се привеждат данни, характеризиращи задълбочаването на паричната криза в Англия. Статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 22 май.
Около 21 май	Енгелс пише военен преглед, който под заглавие «Кримската война» се публикува в «New-York Daily Tribune» на 8 юни като уводна статия.
24 май	Маркс включва написания от Енгелс за «New-York Daily Tribune» военен преглед в своя нова статия за «Neue Oder-Zeitung». Статията под заглавие «Пролог към комедията, разиграна у лорд Палмерстон. — Ходът на последните събития в Крим» се публикува във вестника на 29 май. В «New-York Daily Tribune» статията на Енгелс под заглавие «Новият френски командуващ» се публикува на 12 юни като уводна.
26 май—1юни	Във връзка с дебатите в парламента за външната политика на правителството на Палмерстон Маркс пише за «Neue

Oder-Zeitung» четири статии, в които разглежда позицията на различните партии и групи в английския парламент по отношение на Кримската война. Статиите на Маркс «Парламентарната реформа. — Прекъсване и възобновяване на Виенската конференция. — Така наречената изтребителна война», «Предложението на Дизраели», «Из парламента: дебатите по предложението на Дизраели», «Към критиката на последната реч на Палмерстон» се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 30, 31 май, 1 и 4 юни.

5 юни Маркс пише за «Neue Oder-Zeitung» статията «Асоциацията за административна реформа. — Народната харта»; той показва значението на издигнатата от чартистите програма за демократизиране на политическия строй на Англия, като подчертава, че нейното осъществяване би открило перспектива работническата класа да завладее политическата власт. Статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 8 юни.

6—9 юни Маркс продължава да следи дебатите в английския парламент по въпроса за войната и пише във връзка с това две статии, които се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 9 и 12 юни.

Около 8 юни Енгелс пише за «New-York Daily Tribune» статията «Известия от Крим». Немският вариант на статията се печата в «Neue Oder-Zeitung» на 11 юни под заглавие «Към критиката на събитията в Крим». В «New-York Daily Tribune» статията се публикува на 23 юни като уводна.

Около 12 юни Енгелс пише за «New-York Daily Tribune» статията «Севастопол», в която дава критика на очерките на развитието на фортификацията. Немският вариант на статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 15 юни под заглавие «Критика на военните действия в Крим». В «New-York Daily Tribune» статията се публикува на 29 юни като уводна.

Около 15 май Енгелс пише за «New York Daily Tribune» статията «Военните планове на Наполеон», в която доказва, че издигнатият от съюзниците план «за локална война в името на локални цели» преследва целта да не се допусне Кримската война да се превърне във война на народите против реакционните режими в Европа. Маркс включва материала на тази статия също в своите кореспонденции: «Инцидентът в камарата на общините. — Войната в Крим» и «Локалната война. — Дебатите за административна реформа. — Отговорът на комисията на Робък», които се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 19 и 23 юни. В «New-York Daily Tribune» статията на Енгелс се публикува на 2 юли като уводна.

Не по-късно от 15 юни Маркс получава от един от редакторите на «New-York Daily Tribune» — Дан — предложение да напише за нюйоркското прогресивно списание «Putnam's Monthly» («Месечник на Пътнам») статии за европейските армии; по молба на Маркс с написването на тези статии се заема Енгелс.

19 юни — Маркс пише статията «Странна политика», в която разобличава контрареволюционните политически цели на управляващите класи на Англия и Франция в Кримската война. Статията се публикува в «New-York Daily Tribune» на 10 юли като уводна.

След 19 юни — Маркс получава писмо от Париж от бившия участник в революцията от 1848—1849 г. в Германия Шили, в което той предава мнението на редица познати на Маркс — че е необходимо да се публикува в най-скоро време трудът на Маркс по политическа икономия.

24 юни — Маркс заедно с В. Либкнехт участвува в масова демонстрация в лондонския Хайд-парк против законопроекта за забрана на неделната търговия, който накърнява интересите на народните маси. Своите впечатления за демонстрацията Маркс описва в статията «Антицърковното движение. — Демонстрацията в Хайд-парк», подчертавайки в нея масовия характер на движението и активната роля на чартистите в него. Статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 28 юни.

27 юни — около 3 юли — Маркс, работейки в библиотеката на Британския музей, събира за Енгелс материали за испанската и неаполитанската армии, които Енгелс използва в своето произведение «Европейските армии».

Около 29 юни — Енгелс пише за «New-York Daily Tribune» статията «Из Севастопол». Немският вариант на тази статия се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 2 юли под заглавие «За събитията в Крим». В «New-York Daily Tribune» статията се публикува на 12 юли като уводна.

Краят на юни—началото на юли — Енгелс пише първата част на своето произведение «Европейските армии», която се печата в августовската книжка на «Putnam's Monthly».

1 юли — Маркс взема участие във втора демонстрация в Хайд-парк против законопроекта за забрана на неделната търговия; той само случайно избягва арестуването. В статията «Вълненията във връзка със законопроекта за по-строго спазване на неделния ден» Маркс се обявява решително против действията на лондонската полиция, която жестоко се разправила с участниците в демонстрацията. Статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 5 юли.

Около 6 юли — Енгелс пише за «New-York Daily Tribune» статия за безуспешното щурмуване на Севастопол от съюзниците на 18 юни. Изпращайки немския вариант на тази статия в «Neue Oder-Zeitung», Маркс я разбива на две статии; първата от тях той допълва с описание на сблъскванията на народа с полицията в Лондон, станали след разправата с демонстрантите в Хайд-парк на 1 юли. Статиите «Сблъскванията на народа с полицията. — За събитията в Крим» и «За щурмуването на 18 юни» се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 9 и 11 юли. В «New-York Daily Tribune» статията на Енгелс се публикува на 21 юли като уводна под заглавие «Последното поражение на съюзниците».

11—20 юли Във връзка с новата правителствена криза и с оставката на Ръсел Маркс пише редица статии за парламентарните дебати, в които разкрива антидемократичния характер на английския парламент. В някои от тези статии Маркс включва военните прегледи, написани от Енгелс за «New-York Daily Tribune». Статиите «Из парламента: предложенията на Робък и Булвер», «Из парламента: предложението на Булвер, ирландският въпрос», «Оставката на Ръсел. — Събитията в Крим», «Оставката на Ръсел», «В парламента» и «Из парламента. — От театъра на военните действия» се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 14, 16, 17, 20, 21 и 23 юли.

17 юли В писмо до Енгелс Маркс съобщава някои сведения за емигриралите в Америка бивши членове на Съюза на комунистите и други германски революционни емигранти.

След 17 юли Маркс се премества с жена си, която все още не се била съвзела от сътресението след смъртта на сина им, и с дъщерите си в Кемберуел (в околностите на Лондон) при Имандт, бивш член на Съюза на комунистите; през време на пребиваването си в Шотландия Имандт предоставя своя котедж на разположение на Марксовото семейство.

25 юли — 12 август Маркс пише памфлета «Лорд Джон Ръсел», в който разобличава в лицето на Ръсел — типичен представител на вигите — политиката на английската управляваща олигархия през първата половина на XIX век. Памфлетът се публикува в «Neue Oder-Zeitung» от 28 юли до 15 август и в съкратен вариант в «New-York Daily Tribune» на 28 август.

Краят на юли Енгелс пише втората част на своето произведение «Европейските армии», която се печата в септемврийската книжка на «Putnam's Monthly».

13 август Маркс пише статията «Полският митинг», в която разобличава провокационния характер на политиката на правителството на Палмерстон по отношение на полското национално движение и осъжда позицията на консервативното дворянско-монархическо крило на полската емиграция, като му противопоставя демократическото крило. Статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 16 август.

15 август Маркс пише статията «Към критиката на позицията на Австрия в Кримската война», в която осветлява дебатите в английския парламент във връзка с причините за отказа на Австрия да влезе във войната против Русия. Статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 18 август, а написаният в края на август разширен неин вариант под заглавие «Австрия и войната» — в «New-York Daily Tribune» на 13 септември като уводна статия.

17 и 18 август Маркс пише за «Neue Oder-Zeitung» статията «Англо-френската война против Русия», в която използва военния преглед на Енгелс, написан за «New-York Daily Tribune». Статията се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 20 и 21 август. В

«New-York Daily Tribune» статията на Енгелс се публикува на 1 септември като уводна под заглавие «Войната».

Около 31 август Енгелс пише за «New-York Daily Tribune» статията «Сражението при Чорная», немският вариант на която се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 3 и 4 септември. В «New-York Daily Tribune» статията се публикува на 14 септември като уводна.

Септември Енгелс пише третата — последната — част на своето произведение «Европейските армии», която се публикува в декемврийската книжка на «Putnam's Monthly».

1 септември Маркс съобщава на Енгелс за новото предложение на Дан да напише за «Putnam's Monthly» статия за усъвършенствуванията в съвременния начин на водене на войната.

6 септември Като се научава за смъртта на Р. Даниелс — един от обвиняемите на кьолнския процес срещу членовете на Съюза на комунистите, — Маркс пише писмо до жена му в Кьолн, изказвайки ѝ своето съболезнование.

В писмото до Енгелс Маркс съобщава за своето намерение да напечата некролог за Даниелс и да помести в печата известие за смъртта му със своя подпис и с подписите на Енгелс, Фрайлиграт и В. Волф.

Около 8 септември Във връзка с публикуването в английския печат на кореспонденцията между английския адмирал Ч. Нейпир и морския министър Джеймс Греъм, отнасяща се до военните операции на съюзниците в Балтийско море в 1854 г., Маркс пише статията «Нови разобличения в Англия». Статията се публикува в «New-York Daily Tribune» на 24 септември като уводна.

След 8 септември Енгелс съставя хронологични бележки за основните събития на Кримската война.

11 септември Маркс уточнява въз основа на последните телеграфни съобщения написаната от Енгелс за «New-York Daily Tribune» статия «Падането на Севастопол», изпраща немския ѝ вариант в «Neue Oder-Zeitung», дето той се публикува на 14 септември под заглавие «Към завземане на Севастопол». В «New-York Daily Tribune» статията се печата на 28 септември като уводна.

Като получава писмо на Елснер за финансовите затруднения на «Neue Oder-Zeitung», в отговора си Маркс изказва готовност да сътрудничи във вестника без хонорар.

Във връзка със смъртта на бившия лидер на чартистите О'Конор Маркс пише за «Neue Oder-Zeitung» статия, в която описва погребението на О'Конор, устроено от лондонските работници. Статията «Погребението на О'Конор» се публикува във вестника на 15 септември.

12 септември Маркс заминава от Кемберуел за Манчестер при Енгелс.

Около 14 септември Енгелс пише статията «Перспективите на войната в Крим», в която показва ролята на крепостите и на полевите армии в

съвременните войни. Немския вариант на статията Маркс изпраща в «Neue Oder-Zeitung», дето той се публикува на 18 септември под заглавие «Към събитията в Крим». В «New-York Daily Tribune» статията на Енгелс се публикува на 1 октомври като уводна.

24 септември и 4 октомври Маркс пише статиите «Състоянието на търговията и финансите» и «Френската банка. — Подкрепленията за Крим. — Новите фелдмаршали», в които посочва симптоми на назряваща финансова криза във Франция. Статиите се публикуват в «Neue Oder-Zeitung» на 28 септември и 8 октомври.

28 септември Енгелс пише за «New-York Daily Tribune» статия за щурмуването и завземането на Севастопол, вариант на която се публикува в «Neue Oder-Zeitung» на 4 октомври под заглавие «За щурмуването на Севастопол». В «New-York Daily Tribune» статията се публикува на 13 октомври като уводна под заглавие «Решаващо събитие на войната».

2 октомври Маркс пише за «Neue Oder-Zeitung» статията «Официалният финансов отчет», в която критикува данъчната политика на английското правителство и показва несъстоятелността на твърденията на английската буржоазна преса, че благосъстоянието на английските трудещи се се увеличавало. Статията се публикува във вестника на 6 октомври.

Около 6 — 10 октомври Маркс получава от Елснер две писма, в които последният го моли да не изпраща вече кореспонденции в «Neue Oder-Zeitung» поради предстоящо прекратяване на неговото издаване. След получаването на първото писмо Маркс прекратява изпращането на кореспонденции.

Около 19 октомври Енгелс пише за «New-York Daily Tribune» нов военен преглед. Статията под заглавие «Ходът на военните действия» се публикува в «New-York Daily Tribune» на 5 ноември като уводна.

Първата половина на ноември Маркс и Енгелс се срещат със своя приятел германския пролетарски поет Г. Веерт, завърнал се от пътуването си из европейския континент.

Началото на ноември В писмо до Дан Маркс настоява да бъдат изменени условията на неговото сътрудничество в «New-York Daily Tribune». В писмо-отговор Дан изказва съгласието си с предложението на Маркс да изпраща във вестника по две статии седмично, за всяка от които да му се плаща по 10 долара.

Около 2 ноември Енгелс пише статията «Руската армия», в която показва влиянието на икономическата изостаналост и на реакционния политически строй на царска Русия върху състоянието на нейната армия. Статията се печата в «New-York Daily Tribune» на 16 ноември като уводна.

8 ноември Маркс съобщава на Елснер, че е получил писмото му, в което се известява, че предстои да се прекрати издаването на «Neue Oder-Zeitung», във връзка с което той е престанал да изпра-

ща статии във вестника. В писмо Маркс изказва одобрение на дейността на «Neue Oder-Zeitung», който продължавал да излиза още известно време, и отбелязва, че вестникът печата максимум възможното в условията на политическата реакция в Германия. Маркс съобщава също за преследването от английските власти на политическите емигранти на остров Джерси.

17 ноември 1855 и 5 ноември 1856 Опозиционният на Палмерстон вестник на уркартистите «Sheffield Free Press» («Шефилдската свободна преса») препечатва две статии на Маркс от серията «Лорд Палмерстон, публикувана в «People's Paper»; първата от тях се появява като отделно издание в свезка № 4А на излизащата в Шефилд «Free Press Serials» («Библиотечка «Free Press»»).

Началото на декември Маркс се завръща от Манчестер в Лондон.

12 декември Енгелс съобщава на Маркс за продължаващата стачка на работниците от манчестерските текстилни фабрики.

12 декември 1855 — януари 1856 Маркс се среща няколко пъти с Едгар и Бруно Бауерови. В писма до Енгелс Маркс съобщава за своите разговори с Бауерови и дава критична оценка на техните идеалистически възгледи, особено рязко осъжда високомерно-пренебрежителното отношение на Бруно Бауер към работническото движение.

Около 24 декември 1855 — началото на януари 1856 Енгелс е на гости на свои роднини в Лондон и постоянно се среща с Маркс

Около 28 декември Маркс пише статията «Традиционната английска политика, в която с исторически примери разкрива контрареволюционната същност на външната политика на вигите. Статията се публикува в «New-York Daily Tribune» на 12 януари 1856 г. като уводна.

29 декември 1855 — 16 февруари 1856 Цялата серия Марксови статии «Лорд Палмерстон», публикувана в «People's Paper», се препечатва в лондонския орган на уркартистите «Free Press» («Свободна преса»); излиза и като отделно издание във вид на свезка № 5 на «Free Press Serials» под заглавие «Животоописание на лорд Палмерстон».

1856

Януари — април Енгелс работи върху серия статии против панславизма за «New-York Daily Tribune»; той изучава литературата по историята и културата на славяните; изпратените от Маркс в Ню Йорк статии на Енгелс остават непубликувани.

Първата половина на януари Маркс пише за «New-York Daily Tribune» статии за Дунавските княжества и за Швеция. Статиите остават непубликувани.

Около 11 януари	Във връзка със завземането от руските войски на крепостта Карс през ноември 1855 г. Енгелс пише за «New-York Daily Tribune» статията «Войната в Азия», в която анализира причините за поражението на турската армия в Закавказието и отбелязва големия успех на русите. Статията се публикува във вестника на 25 януари като уводна.
Около 18 януари	Енгелс пише статията «Европейската война», в която прави известна равносметка на Кримската война и отбелязва, че ходът на събитията не е оправдал надеждите за превръщането ѝ във война за демократично преустройство на Европа и за освобождение на потиснатите националности. Статията се публикува в «New-York Daily Tribune» на 4 февруари като уводна.
18 януари	Маркс изпраща на Енгелс статията на Д. Уркарт «Чартистката кореспонденция», в която Уркарт отправя клевети срещу чартистките лидери. Маркс отбелязва в писмо, че в дадения случай Уркарт действува обективно като «английски полицейски агент».
Февруари—април	Маркс се запознава в библиотеката на Британския музей с дипломатически документи, с памфлети от края на XVII—първата половина на XVIII век, както и с исторически изследвания за англо-руските отношения. Той прави извадки от книгите на Дж. Уилямс, Хюз, Махон, Шлосер и много други автори, както и от дневника на Петър I и записките на руския посланик в Англия Веселовски. Той съобщава на Енгелс за намерението си да публикува откритите от него материали по история на дипломацията на XVIII век.
7 февруари	В писмо до Маркс Енгелс дава подробна характеристика на вътрешнополитическото положение на Франция, като отбелязва засилването на антибонапартистките настроения сред пролетариата, студентството и армията.
8 февруари	Като използва материала от писмото на Енгелс от 7 февруари, Маркс пише статията «Англо-американският конфликт. — Положението във Франция», в която предсказва неизбежността на краха на бонапартисткия режим във Франция и засяга англо-американските противоречия. Статията се печата в «New-York Daily Tribune» на 25 февруари.
Около 25 — 28 февруари	При Маркс в Лондон пристига Г. Леви като представител от дюселдорфските работници; той информира Маркс за състоянието на работническото движение в Рейнската провинция, съобщава за нарастване на революционното настроение сред фабричните работници от Золинген, Изерлон, Елберфелд и други места, готови да вдигнат въстание. Маркс предпазва Леви от рисковани стъпки, като му разяснява преждевременността на едно въстание в Рейнската провинция при съществуващите условия и изтъква същевременно, че ако «Париж даде сигнал, тогава ще трябва да се рискува всичко при всякакви обстоятелства». Леви съобщава също на Маркс редица компрометиращи факти от дейността и личния живот на Ласал.

предизвикали омразата на дюселдорфските работници към него; Маркс съветва да наблюдават Ласал, но да се въздържат засега от публични разобличения по отношение на него.

Краят на февруари — първата половина на март Маркс изучава в Британския музей литературата по историята на славянските народи. В писма до Енгелс той дава критична оценка на отделни книги по славяноведение, включително книгите на Добровски, Хефтер, Айххоф. Проявявайки интерес към историята на културата на славяните, поспециално към древноруската култура, Маркс чете във френски превод «Слово о полку Игореве» и обещава на Енгелс да му достави изданието на това произведение.

5—7 март В писмата си Маркс и Енгелс разменят мнения относно информацията на Леви за състоянието на работническото движение в Рейнската провинция. Обсъждат и сведенията, които те са получили от Леви, за поведението на Ласал, като стигат до извода, че това поведение дава основание за още поголямо недоверие към него.

Краят на март — април След като се запознава с току-що публикуваните в Синята книга дипломатически документи във връзка с предаването на Карс, Маркс пише произведението «Падането на Карс», за да разобличи вероломните действия на английската и френската дипломация спрямо «съюзна» Турция. Произведението, което Маркс първоначално предназначавал за «New-York Daily Tribune» и което било публикувано там на 8 април, в значително разширен вид се изпраща от Маркс в чартисткия орган «People's Paper», дето се публикува във вид на четири статии на 5, 12, 19 и 26 април с подписа на Маркс. Отделни статии от «People's Paper» Маркс използвал в своите кореспонденции във «Free Press» и в «Sheffield Free Press», публикувани на 3 май.

Не по-късно от 29 март Маркс запознава редактора на «People's Paper» Е. Джонс с ръкописа на своята статия «Падането на Карс», предназначена за «New-York Daily Tribune». Джонс възнамерява да използва материалите на статията в публична лекция за работническата аудитория в Сент-Мартинс хол и помества на 29 март в «People's Paper» обявление, че предстои да се публикуват в този вестник серия Марксови статии за Карс.

Около 1 април Маркс пише статията «Франция на Бонапарт Малкия», в която разобличава режима на Втората империя. Статията се печата в «People's Paper» на 5 април и в «New-York Daily Tribune» на 14 април като уводна.

Първата половина на април Маркс се среща няколко пъти с К. Шапер, който признава погрешността на своята сектантско-авантюристическа позиция през време на разцеплението в Съюза на комунистите и се разкайва, задето е участвувал заедно с Вилих във фракционната борба против Маркс и Енгелс и техните привърженици.

Не по-късно от 10 април	Маркс получава писмо от Дюселдорф от Леви, в което последният съобщава за своята среща с бившия член на Съюза на комунистите Микел, както и за своите разногласия с него по въпроса за отношението на пролетариата към буржоазията в предстоящата революция; Леви, който не споделял съглашателската позиция на Микел, моли Маркс да съобщи мнението си по тоя въпрос.
15 април	Маркс пише статия за икономическото и вътрешнополитическото положение на Прусия, използвайки в нея фактическите данни от писмото на Енгелс до него от 14 април. Статията на Маркс «Прусия» се публикува в «New-York Daily Tribune» на 5 май като уводна.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ

А

В

Ж

З

Л

Н

О

П

Р

Т

Ч

Ю

ЛИТЕРАТУРНИ И МИТОЛОГИЧНИ ГЕРОИ

Хенрих IV" и „Весели виндзорски жени"); самохвален страхливец, веселяк и пияница. — 64, 531.

Хамлет — главен герой на едноименна трагедия на Шекспир. — 296, 344.

Хеспериди — в древногръцката митология дъщери на титана Атлас, които охранявали златните ябълки, които растели върху дървото на живота. — 359.

Цербер (Кербер) — в древногръцката митология голямо триглаво куче, което пазело изхода от подземното царство, в което се измъчвали душите на умрелите. — 554.

Шелоу — герой от произведенията на Шекспир „Крал Хенрих IV" и „Весели виндзорски жени"; ограничен, надменен и користен селски съдия, духовно дребен човек, който обича да разкарва хората по съдилища. — 531.

ПОКАЗАЛЕЦ НА ПЕРИОДИЧНИТЕ ИЗДАНИЯ

ПОКАЗАЛЕЦ НА ГЕОГРАФСКИТЕ НАЗВАНИЯ*

А

Б

* В скоби се посочват названията в съвременните карти. В случаите, когато от текста не е ясно местонахождението на един или друг пункт, към него се дава кратка анотация. — *Ред.*

В

Г

Л

М

Т

У

Ф

Х

Ц

Ч

СЪДЪРЖАНИЕ*

* Заглавията на статиите, дадени от Института по марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС, са означени със звездичка. *Ред.*

ИЛЮСТРАЦИИ

Преводач: Лазар Младенов

Редактори: Кирил Тотев
Христо Кънев

Худож. редактор: Тотю Данов

Техн. редактор: Тодор Бъчваров

Коректор: Лиляна Иванова

Корица: Милка Пейкова

Дадена в произв. на 12. XII. 1962 г. Подп. за печат на 27. III. 1963 г.
Формат 65 x 92/16 Печ. коли 52¹/₈. Изд. коли 52.125. Авт. коли 83
Тираж 6 000. Изд. № 3188. Лит. група II.
Цена: за кн. тяло 1,56 лв.; за подв. 0,35 лв; за илюстрации 0,12 лв.
Цена 2.03 лв./1962 г.

Държавен полиграфически комбинат „Дим. Благоев“